

ISSN 0130-528X

Ukrainian | **Українське**
Literary Studies | **літературознавство**

Issue 79 | **Випуск 79**

Scientific journal | Збірник наукових праць

Published 1–2 issues per year | Виходить 1–2 рази на рік

Published since 1966 | *Видається з 1966 року*

Ivan Franko | Львівський національний
National University of Lviv | університет імені Івана Франка

2015

Друкуються за ухвалою Вченої Ради
Львівського національного університету
імені Івана Франка.
Протокол №13/12 від 30 грудня 2015 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації.
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 14602-3573 Р від 29 жовтня 2008 р.

У черговому випуску збірника «Українське літературознавство» зосереджено увагу на інтерпретації Франкової прози та поезії. Докладно проаналізовано ідейно-тематичний діапазон і художньо-виражальний потенціал літературної спадщини письменника. У традиційній рубриці «Публікації» введено у науковий обіг листи Кирила Трильовського до Івана Франка та його спогади про видатного сучасника.

The current issue of «Ukrainian Literary Studies» focuses on interpreting Franko's prose and poetry. The range of ideas and themes, as well as artistic and expressive potential of the writer's literary legacy have been scrutinized. The traditional rubric «Publications» introduces in the scholarly world Kyrylo Tryliovskyy's letters to Ivan Franko and his memoirs about the renowned contemporary.

Редакційна колегія:

проф., д-р філол. наук *Т. Салига* (головний редактор), доц., д-р філол. наук *С. Пилипчук* (заступник головного редактора), доц., канд. філол. наук *В. Будний*, проф., д-р філол. наук *Б. Бунчук*, проф., д-р філол. наук *Я. Гарасим*, проф., д-р філол. наук *М. Гнатюк*, проф., д-р філол. наук *Р. Голод*, проф., д-р філол. наук *Р. Гром'як*, проф., д-р філол. наук *М. Ільницький*, проф., д-р філол. наук *В. Корнійчук*, проф., д-р філол. наук, *Б. Крива*, проф., д-р філол. наук *Б. Мельничук*, проф., д-р філол. наук *В. Панченко*, проф., д-р філол. наук *Л. Рудницький*, проф., д-р філол. наук *С. Хороб.*

Editorial Board:

Professor *T. Salyha* – Editor-in-Chief,
Docent *S. Pylypchuk* – Assistant Editor.

Відповідальний за випуск доц., д-р філол. наук *Святослав Пилипчук*

Адреса редколегії:

Львівський національний
університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, кім. 305
Львів, Україна, 79000
тел. : (38) (032) 2394398.

Editorial Board Address:

Ivan Franko National
University of Lviv
1, Universytetska Str., room 305,
Lviv, Ukraine, 79000
tel. : (38) (032) 2394398.

<http://www.lnu.edu.ua/faculty/philol/www/pnv.php>

Редактор У. КРУК

Технічний редактор С. СЕНИК

Коректор Ю. ГЛИНЯНА

Адреса редакції, видавця і виготовлювача:

Львівський національний університет
імені Івана Франка.
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції. Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.

Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. 25,6.
Тираж 100 прим. Зам.

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2015

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

УДК 801.67:821.161.2-1 Франко І.

ФРАНКОВА ВЕСНЯНКА «ГРИМИТЬ! БЛАГОДАТНА ПОРА НАСТУПАЄ...» (незримі субстанції художності одного твору)

Андрій СКОЦЬ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури імені академіка Михайла Возняка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Ідеться про те, що в поезії-веснянці Івана Франка «Гримить! Благодатна пора наступає...» художній паралелізм діє не тільки в межах поетичних строф (перша строфа – друга строфа), але також між однорядковими віршовими рядками в межах обох поетичних строф. Поезія І. Франка – класичний зразок цілісності художнього твору.

Ключові слова: веснянка, поетична строфа, художній паралелізм, композиційне обрамлення.

У 1977 році на замовлення львівського книжково-журнального видавництва «Камінь» разом з доцентом Олексієм Морозом готуємо до видання в серії «Шкільна бібліотека» «Вибрані поетичні та драматичні твори» Івана Франка. О. Мороз упорядковує художні тексти і пише примітки, я пишу передмову. Чітко розуміємо вимоги видавничої серії. Це має бути хрестоматія вибраних художніх творів І. Франка для школи. Тут будуть поміщені твори І. Франка, які текстуально вивчають за шкільною програмою з української літератури, художні твори для позакласного читання, для домашньої лектури і твори, передбачені шкільною програмою для вивчення напам'ять. Добре розумію вимогу передмови до такого типу видання. Вона повинна бути популярною, читабельною. Треба чітко окреслити, словесно «намалювати» учням літературний портрет І. Франка, зробивши тематичні акценти на Франкові твори, які текстуально вивчають у школі. Іншими словами, іменем І. Франка вийти на учнів, на школу.

Зупиняюся перед аналізом міні-твору І. Франка поезії-веснянки «Гримить! Благодатна пора наступає...». Хочу бути оригінальним, щось нове сказати про цей хрестоматійний твір. Уже ніби все сказано, аналіз твору ніби вичерпаний. У франкознавстві вже розглянуто цю поезію в контексті всього циклу «Веснянок» у збірці І. Франка «З вершин і низин» (1887, 1893). Уже була мова про композиційне обрамлення твору. Дві поетичні строфи починаються логічно наголошеною окличною анафорою і закінчуються наго-

лошеною окличною епіфорою знаковою ключовою лексемою «Гримить», винесеною як епіфора в окремих віршовий рядок. Така композиційна рамка, графічний малюнок твору надає могутнього громогосного звучання поезії. Була мова й про дію художнього паралелізму в творі. Оновлення в природі (перша поетична строфа) паралельно віщує оновлення в суспільстві, серед «людськості» (друга строфа). От і все.

Повторюючи сказане про Франкову веснянку, в передмові пишу: Наближається передгрозя. Гримить грім. Почуттям високої революційної віри сповнена веснянка «Гримить! Благодатна пора наступає...». Природу приймає «розкішна дрож». Повновладдя цієї благодатної доби утверджує перший весняний грім. Грозовий вибух відлунюється «тайною дрожжю» серед народів. Способом художнього паралелізму І. Франко передав трепетне чекання мільйонами «щасливої зміни», запевняючи, що «красна весна» людства скоро настане, бо буря збирається не тільки «з неба до землі, але й землі проти неба». Весна панує над зимою... Молодий, життєдайно-радісний світ подолає старий, несправедливий. Це закономірність суспільного розвитку – поступу.

Усе це ж було мовлене – про Франкову веснянку. А може, скажу щось нове. Думка вперто працює в пошуках новацій. Мучусь муками творчості.

І от! Далеко за північ (вивільнений від денних турбот, денної суєти, творчо працюю вночі) в мою голову раптово (нежданно) приходить, стрімко стріляє еретично-крамольна думка – зруйнувати, знищити твір І. Франка. Задумав дивну затію, немудрий і хитрий експеримент – буду читати поезію-веснянку І. Франка, так би мовити, каламбурно-розрізнено, за своєю, що так скажу, паралелограмою, буду шматувати, рвати художній текст на клаптики, щоб з твору нічого не залишилося. Практично це виглядає так: читатиму перший рядок першої поетичної строфи і зразу переходжу на перший рядок другої строфи, потім – другий рядок першої строфи і відтак – другий рядок другої строфи, далі третій рядок першої строфи і за ним третій рядок другої строфи і так до кінця.

Читаю:

Гримить! Благодатна пора наступає,
Гримить! Тайна дрож пронимає народи, –
Природу розкішна дрож пронимає,
Мабуть, благодатна хвиля надходить...
Жде спрагла земля плодотворної зливи,
Мільйони чекають щасливої зміни,
І вітер над нею гуляє бурхливий,
Ті хмари – плідної будучини тіни,
І з заходу темная хмара летить –
Що людськість, мов красна весна, обновиць...
Гримить! Гримить!

Пересвідчився: мої наміри зруйнувати твір І. Франка виявилися марними. Він (твір) не піддається деформації, не піддається руйнації. Навпаки, в результаті мого експерименту навіть вийшла нова його редакція, логічно оформлена художня паралелограма. Несподівано для себе відкриваю художню тайну твору, незримі субстанції його художності. Виявляється: художній паралелізм, як найважливіша прикмета композиції

веснянки, діє не тільки в межах її поетичних строф (перша строфа – друга строфа), але також між суміжними, точніше одновимірними і ще точніше, між однорядковими віршовими рядками в межах обох поетичних строф, разом узятих.

Дія художнього паралелізму дуже мобільна, вона проходить ушир і вглиб поетичного тексту за двома паралелограмними вимірами. Художній паралелізм – це та відцентрована сила веснянки, що «цементує» її художньо-силове поле і робить твір класично цілісним, компактним, міцним, не рвучким, гармонійним. Повторюю: це класичний зразок цілісності художнього твору. У ньому все вивірено, усе виключно логічно продумане. Іншими словами, твір – геніальний.

У зв'язку з розмовою про Франкову поезію-веснянку «Гримить! Благодатна пора наступає...» ще раз переконуюся: проблема аналізу художнього твору не вичерпана, бо вона не вичерпна. Кожний дослідник може проаналізувати художній твір по-новому, по-своєму його прочитати.

Колись академік Олександр Білецький образно сказав: аналізуючи літературний твір, треба вгризатися в його художній текст. Цю фразу любив повторювати професор Іван Денисюк. Я додам: треба читати твір між рядками, в підтексті, над текстом, збагнути його другу і третю глибини, треба «смакувати» його художній текст, шукати і знаходити, як я вже казав, незримі субстанції його художності. Отже, треба бути високо естетично налаштованим.

Мої наукові роздуми про Франкову поезію-веснянку «Гримить! Благодатна пора наступає...» літературний редактор книжки Марія Дорошенко вилучила (передмову скоротила, розмір був завеликий). Нічого не порадиш. У видавничій справі воля редактора – закон. Своє наукове прочитання Франкової поезії-веснянки «Гримить! Благодатна пора наступає...» шановному читачеві через багато років пропоную тепер.

*Стаття надійшла до редакції 10.10.2015
Прийнята до друку 17.10.2015*

IVAN FRANKO'S SPRING SONG
«HRYMYT'! BLAHODATNA PORА NASTUPAYE...»
[IT THUNDERS! GRACIOUS TIME IS COMING...]
(Invisible Substances of One Work's Artistic Nature)

Andriy SKOTS'

*Ivan Franko National University of Lviv,
Academician Mykhailo Vozniak Department of Ukrainian Literature,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000*

The article refers to the fact that in I. Franko's poetic spring song «Hrymyt'! Blahodatna pora nastupaye...» [It Thunders! Gracious Time is Coming...] art parallelism operates not only within the poetic stanzas (the first strophe – the second strophe), but also between one-line poetic lines within the framework of both poetic strophes. Franko's poetry is a classic example of the integrity of a literary piece.

Keywords: spring song, poetic strophe, art parallelism, compositional frame.

УДК 821.161.2-31.09«18/19»ФранкоІ.:7.036.1

РОМАН ІВАНА ФРАНКА «ПЕТРІЇ І ДОБОЩУКИ»: ПОЕТИКА, ЕСТЕТИКА, РЕЦЕПЦІЯ В КРИТИЦІ

Микола ЛЕГКИЙ

*Інститут Івана Франка НАН України,
бул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79005,
e-mail: m_lehkyu@digmir.net*

Розглянуто питання поетики, естетики та рецепції в критиці першого роману Івана Франка «Петрії і Добошуки». Попри деяку художню недосконалість (у побудові сюжету й композиції, штучності окремих ситуацій, невироблену літературну мову, перевантаженість персонажами), твір все ж становить вдалий дебют письменника. У романі вдалося виявити такі стильові ознаки, як готика, романтизм та натуралізм. «Петрії і Добошуки» відбивають творчу еволюцію І. Франка, значною мірою інспіровану впливом Михайла Драгоманова, а також пошуком власного творчого шляху. Незважаючи на стриману реакцію критики, роман молодого письменника є непересічним художнім явищем.

Ключові слова: поетика, естетика, рецепція, готика, романтизм, натуралізм.

У «Передмові» до другої редакції роману «Петрії й Довбушуки» (1913) Іван Франко згадував: «Ще від четвертої гімназійної класи в Дрогобичі я почав писати вірші за прикладом мого старшого товариша Ісидора Пасічинського» [11, т. 22, с. 327]. Проте тоді гімназист писав не лише вірші, а й прозу. У рукописному зошиті «Задачи рускіі Івана Франка», що знайшовся в архіві Івана Верхратського, збереглися шкільні завдання І. Франка (три прозових і два віршованих). Із прозових творів тут уміщено: «Опись літа», «Хосен води» та «Опись пожару» (останній опублікував Володимир Дорошенко [3, с. 540–541]). Шкільні завдання, що їх І. Франко виконував для різних учителів, цілком оригінальними не були. На них помітні впливи шкільної лектури, лекцій учителя І. Верхратського, повчань і оповідань, які хлопець чув у сім'ї. В. Дорошенко помітив, що «Опись літа» навіяна відповідним уступом із шкільної читанки, де подано опис літа в розділі «Пори року». Автор лише розширив опис і пересипав його моралізаторськими сентенціями [3, с. 539]. Очевидно, шкільною лектурою інспірований і другий твір – «Хосен води». Найяскравішим є «Опись пожару», викликаний справжньою подією, яку колись Франкові довелося спостерігати. «Опись», варто зауважити, заповідає белетристичний хист майбутнього письменника. Молодечий опис пожежі, наприклад, міг стати Франкові в пригоді для зображення пожежі Борислава («Борислав сміється»), а опис вітровію, що спричинив пожежу, – для повісті «Великий шум».

«У вищій гімназії, попри досить багату позашкільну лектуру, я писав також досить багато віршами і прозою. [...] В сьомій класі я написав досить просторе опові-

дання з селянського життя як шкільну задачу для вчителя руської мови Ксенофонта Охрімовича; рукопис цього оповідання заховався випадком і дістався до рук д. Осипа Маковея», – писав І. Франко у тій самій «Передмові» до «Петрів й Довбушуків» [11, т. 22, с. 327, 328]. «Просторе оповідання з селянського життя», про яке згадував письменник, – це домашнє завдання, що його автограф зберігся у шкільному зошиті, який не має початкових та кінцевих аркушів і на першій сторінці якого написано: «Задачі Ів. Фр., ученика 7 кл. гімназії». У цьому ж зошиті є й інша «задача домова» Франка-гімназиста – оповідання «Як старого дуба не нагнеш, так старого чоловіка не навчиш (Подія з XVI століття)». Зошит зберігається у Відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України [Ф. 3. – № 209]. Обидва твори вперше надруковано в «Літературній спадщині» 1956 році [8, с. 33–48], перший із них під назвою «Іван Зубильник».

Дебютним друкованим прозовим твором І. Франка (уже студента Львівського університету) став роман «Петрії і Добощуки: Повесть Джеджалика в трьох частях», що виходив на сторінках журналу «Друг» упродовж року – від жовтня 1875 до жовтня 1876 року. Логіка появи Франкового роману детермінувалася своєрідною генологічною програмою письменника. У ранніх «Літературних письмах» (1876) він, зокрема, вказував: «Белетристика стала тепер не виразом розбуялої фантазії, мрій та забагів дармуючих людей, а прийняла на себе далеко важнішу роль: скопіювати доразу життя народів у всіх верствах і відносінах, показати світові його потреби, хиби і нестатки, а заразом вказати всюди живі і здорові елементи, котрі можуть послужити за підвалину до будівлі свобідної і щасливої будущини мільйонів. [...] Відтак понятно, що головне місце мусить в тій белетристиці зайняти роман, яко такий твір, котрого рамки можуть бути, скільки воля, розширені. Буде се перед всім роман із життя суспільного, не вальтер-скоттівський історичний. Ми бачимо, що тепер дійсно так діється, а в тій гадці утверджує мене і знаменитий французький писатель Еміль Золя, котрий о собі говорить, що сюжети із суспільного життя переносить над всі прочі» [11, т. 28, с. 37–38].

Джерела сюжету свого першого роману виказав сам І. Франко у тій-таки «Передмові» до другої редакції роману «Петрії й Довбушуки» (1913): у ньому також помітні ремінісценції гімназійної лектури, «особливо фантастичних оповідань Ернста-Амадея Гофмана, далі оповідання пок[ійного] Лімбаху про селянина Петрія (recte – Патрія), який збагатився найденим скарбом, і нарешті деяких народних оповідань про пригоди різних розбійників, а спеціально Олекси Довбуша» [11, т. 22, с. 328]. У «Postscriptum-i» до цього видання письменник ствердив, що на формування сюжету роману вплинули твори Шекспіра й Шиллера, «а ще ближче, спеціально для сеї повісті, німецьких повістей Е.-А.-Т. Гофмана “Kater Mur” і “Elixire des Teufels” та французької повісті Ежена Сю “Вічний жид” [...]». Не без впливу лишилася також популярна тоді італійська повість у польськїм перекладі “Rinaldo Rinaldini, wielki bandyta włoski”» [11, т. 22, с. 486]. Зізнання І. Франка розкривають широке інтертекстуальне поле роману: твори західноєвропейських письменників-романтиків, розповіді реальної особи (Лімбах, учитель Дрогобицької гімназії, є головним персонажем Франкового мемуарного твору «Гірчичне зерно»), нарешті, народні легенди та перекази.

В основу сюжету покладена колізія ворогування між родами Петріїв і Добошуків за скарби Олекси Довбуша. По смерті ватажка опришків заховані скарби опинилися в руках Івана Петрія, Довбушевого отамана, котрий присягнув «уживати зобраних грошей на добро народу» [11, т. 14, с. 27]. Внук Івана Кирило та правнук Андрій свято бережуть таємницю скарбу, прагнуть через порозуміння з Добошуками виконати обіцянку предка. Однак нащадки Довбуша, внуки Олекса й Демко, правнуки Сенько та Ленько, вважають скарб винятково своїм спадком і різними способами намагаються завладіти ним. Так, у першій частині, захопивши Кирила й Андрія, вони піддають їх жорстоким тортурам; у другій, вивідавши місце сховку скарбів, Сенько і Ленько пробралися до пивниці Кирила Петрія й убили його, коли він намагався перешкодити їм; у третій – їх хитрощами прагне виманити Дося Кралінська за намовою того ж Ленька. Врешті, коли довірливий Андрій відкриває братам таємницю скарбу, ті переховують його на Чорногорі, але під час облави гинуть. Скарб, отже, залишився недоступним.

Власне, боротьба Добошуків і Петріїв за Довбушів скарб є магістральною сюжетною лінією твору, яка тісно переплітається з іншими – з лінією самого Олекси Довбуша, котрий кілька разів загадково-таємниче й несподівано з'являється у творі (надприродним способом рятує малого Андрія Петрія, приходять на сповідь у підземелля Гошівського монастиря, проклинає Олексу й Демка Добошуків); з перипетіями Ісаака Бляйберга, який виявляється сином легендарного опришка й стає соратником Андрія в «час ділання»; врешті, з лінією авантюрних пригод злодіїв на чолі з Невеличким [10, с. 20 і наступні]. Крім того, раз по раз у подієву акцію роману вплітаються й побічні, другорядні лінії: любов Андрія Петрія й Олесі Батланівни, колізії «повстанців» графа Т., барона Б. й Дозі Кралінської тощо, які ще більше ускладнюють сюжетно-композиційну структуру твору. Вона характеризується заплутаністю, чергуванням реальних і фантастичних епізодів, таємничістю, яка іноді переходить у містику, неочікуваними поворотами й відступами, застосуванням випробуваного вже прийому анагноризму, тобто раптового упізнавання в незнайомій особі близької колись людини [15, с. 315] (так персонажі впізнають Довбушевого сина Олексу, самого Довбуша, Ленька та ін.), та невпізнавання такої ж постаті (Невеличкий таки не пізнає Сенька Добошука – Прокопа).

Події роману розгортаються в кількох часових площинах, на що вказував сам письменник: «Уся дія повісті покладена в 50-і роки минулого (XIX. – М. Л.) віку, але проте деякі епізоди відбуваються в XVIII в. (перші розділи другої часті), і се також було новістю в тодішнім галицько-руським письменстві» [11, т. 22, с. 487]. Основний романний час складають 1856–1866 роки, однак наратор вибігає аж за 1772 рік, констатуючи, що з Довбушем тоді «проізошла велика катастрофа», коли «з упадком Польщі скінчилося і його капітанство, він принужден був укриватися, а потім під різними назвами, яко убогий жебрак, блукатися по краю» [11, т. 14, с. 125]. Оповідач визначає почерговість епізодів, використовуючи засоби ретардації та ретроспекції, часто випереджує події, підсилює настрій таємниці, співпереживає з читачем за долю персонажа, апелює до реципієнта, часто відступає від ходу подій, вдається до рефлексій і моралізацій. «Такі відскоки від простого та природного ходу оповідання, – зазначив письменник, – були тоді в моді в галицько-руським письменстві» [11, т. 22, с. 486]. Поєднання епізодів і

переплетення сюжетних ліній забезпечується й завдяки порушенню багатьох проблем і введенню в структуру тексту чисельних персонажів, замішаних в інтригу розповіді, представників різних суспільних верств (селян, опришків, аристократів, поміщиків, міщан, монахів, священників, конокрадів і контрабандистів, чиновників, жандармів, тюремних сторожів, в'язнів) та національностей (українців, поляків, євреїв). «Усе те було тоді новиною в галицько-руським письменстві і не перестало бути новиною й тепер», – писав І. Франко в 1912 році [11, т. 22, с. 487].

Доцільно зауважити, що через кільканадцять років по опублікуванні першої редакції роману І. Франко скептично оцінив його сюжетно-композиційну структуру: «Я не міг не відчувати нескладності та неприродності многих сцен і цілої композиції, та притім мене самого здивувала різnorodність, а навіть, можна сказати, пестрота її змісту, множество введених у ній осіб, різnorodність описів, із яких деякі, приміром, опис Гошівського монастиря, вже тоді полягали на автопсії» [11, т. 22, с. 487].

Свій перший друкований прозовий твір письменник назвав документом молодечого романтизму, пережитого «в значній мірі під впливом лектури польських романтиків: Міцкевича, Словацького та Красінського, а також польських белетристів трохи пізнішої доби», а саме Крашевського, Коженювського, Держковського, Захар'яевича та Валерія Лозинського, котрі «дуже часто оброблювали в напівромантичним, а в напівреалістичним дусі українські теми» [11, т. 22, с. 329]. Очевидно, ведучи мову про молодечий романтизм, І. Франко мав на увазі насамперед особисто-психологічний етап становлення власної творчої свідомості, інспірованої романтичною лектурою. Та все ж у романі виразно помітні такі романтичні риси, як звернення до національного фольклору, зокрема до легенд і переказів про Довбуша й опришків, романтична гіперболізація персонажа, зображення його у надприродну величину. «Хто був недавно князем і владиков тих гір, орлом того воздуха, оленем тих борів, паном тих панів аж ген по Дністрові води? Довбуш! Перед ким дрожали смілі і сильні, корилися горді? Перед Довбушем! [...] Хто був красою наших гір, начальником наших легенів? Довбуш» і т. д. [11, т. 14, с. 12]. Довбуш – «велетна постать» романтичного героя, месника; «таємничий високий чоловік», до того ж, – носій найвищих моральних цінностей, зразок служіння народові. Він – фантастична, загадкова постать, яка з'являється в тексті в найбільш напружені моменти. Чудесні появи Олекси провіщають лихо або випробування для інших персонажів і водночас демонструють його готовність допомогти в нещасті. Його доля в романі справді «певною мірою нагадує страждання одного з персонажів Гоголевої “Страшної помсти”, котрий після загибелі опинився на вершині карпатських гір», тобто у міжсвітті, а це, своєю чергою, означає, що «герой не належить цілковито ні до хронотопного земного світу, ні до потойбічного. І в М. Гоголя, і в І. Франка причина однакова – тяжкі гріхи, скоєні у земному житті, не пускають у вічність» [7, с. 757–758]. Основні конфлікти в романі провокують персонажі-антиподи, носії добра (Петрії) і зла (Добошуки). Постає Петріїв ушляхетнено, натомість навіть зовнішність Олекси Добошука введено потворною. Ось, наприклад, Кирило Петрій: «Із черт його лица і із всіх його движених пробивалася сильна воля, енергія, свобода духу, а око світилося живим, но спокійним блеском мужа, котрий свої похоті і страсті усмирих, котрий умів панувати над собою і

над життям, но і з твердою вірою, постійно і сміло, з певністю себе ступав до якоїсь вищої цілі» [11, т. 14, с. 7]. А ось його основний опонент: «Чоловік той дивне яєсь мав подобіє в своїй фізіономії до одного з тих буків, що вінчали Довбушів верх. [...] Лице його заплюске, губи, з котрих долішню зубами прикусував, трохи віддугі, чоло широке, як доска, а на обох його кінцях кості, дивно яєсь вистаючії, творили понад його очима дві подовжнії, поперечнії могилки, мовби насади двох рогів на голові вола, – все то надавало йому вид тарана, котрим в давнині розбивано мури» [11, т. 14, с. 9] і т. ін. Поділ персонажів на негативних і позитивних є в романі критерієм для поділу на переслідувачів та їхніх жертв. У боротьбі за скарби гине Кирило Петрій, жорстоким тортурам піддано Андрія, накладає на себе руки його наречена Олеся Батланівна, яку згвалтували Сенько й Ленько Добошуки. Щоправда, характери Андрія й Кирила Петрійів, Олекси Добошука подано в романі не завершеними, а здатними до розвитку. Сутички, дуелі, втечі й погоні – усе це також характерно для романтичної естетики. Хоча місце подій конкретизовано (село Перегинськ), основні події розгортаються не в ньому, а в інших, типово романтичних топосах: у лісі біля підніжжя Чорногори, у самотній корчмі серед безмежного бору тощо, а найважливіші події часто відбуваються на тлі розбурханої природної стихії – нічної бурі [11, т. 14, с. 38], заметілі [11, т. 14, с. 127–128]. Свого часу С. Щурат відзначав, що твір «характеризується заплутаністю, своєрідною “екзотичністю” сюжету та фабули, фантастикою і таємничістю, що інколи переходить у містицизм, персонажами з ірреальними властивостями духа і фізичної сили, замилюванням описами диких гірських краєвидів, закопаних скарбів, підземних ходів, пристрасної любові, завзятого ворогування, кривавої помсти і муки, сили прокляття і т. ін.» [14, с. 211].

Разом із романтичними у стильову структуру роману увійшли й виразні елементи готики. Їхня наявність у творі пояснюється насамперед тим, що готицизми часто органічно входили до романтичного твору. Триєдині жанротворчі атрибути готичного роману – таємничість, жах, напруга очікування – передбачали естетизацію страхітливого, несамовитого, демонічного, що є характерним і для естетики романтизму. Уже сучасник І. Франка М. Коцюбинський помітив, що в романі «повно всякого страхіття, розбійників, заклятих скарбів, привидів, душоубства і оживаючих мерців» [6, с. 45], а сучасний дослідник ствердив: «“Петрії і Добошуки” – за жанром твориво скомпліковане, але то був роман готичний *par excellence*» [2, с. 191]. Справді, такі локуси твору, як Гошівський монастир і його бібліотека з потаємними дверима й підземними ходами, хата-пустка у Довбушівці, місце нарад і тортур та її інтер’єр, замок воєводи Шепетинського, самотня й віддалена оселя пасічника Семіона, у якій Довбуш переховує Мільцю, печера з кістяками, куди в пошуках скарбів потрапляє Невеличкий, – усі вони привносять у роман типовий готичний колорит. Наскрізна деталь твору (його річ-символ) – скарби Довбуша, котрі так і залишаються нездобутими, а також інші вагомні деталі – таємничий рукопис із загадковим кодом «Врем’я. 25. Юлій. 1856. Гош. Мон. Бібл. Час. 12. Пвн.» (у ньому – інформація про чергову з’яву Довбуша), Псалтир, що розкриває загадку походження Ісаака Бляйберга, – створюють атмосферу таємничості (іноді досить моторошну), містичності й тримають читача в постійній напрузі. У звичайний хід подій нерідко

втручаються надприродні сили (наприклад, Довбуш тричі рятує від смерті Андрія). Сюжет роману сповнений непередбачуваності й авантюристичності у вчинках, чисельних метаморфоз і невпізнань, що надає йому заплутаності й ускладненості. «Обстановку у готичному романі, – влучно спостерегла сучасна дослідниця, – становлять руїни замків, понурі монастирі, підземні льохи і тіснуваті коридори, місця тортур і пустелі, оповиті таємницею, стережені, недоступні, смердячі, вологі місця злочинів й актив смерті. У “Петріях і Добошуках” функцію понурої будівлі сповнює “гошівська церков”, над якою грізно стримить монастирська гора, а неподалік “шумить сердито” гірська ріка. У монастирських підземеллях криється бібліотечна зала, від якої віє “якимсь таємничим духом старини” і де довгі роки переховується легендарний Довбуш. Таку ж роль відіграє німий і понурий “замок воеводський, як великанський півмісяць”, а також Довбушуківка, в якій “не видно було того життя сільського, там усе, як завжди, було понуре і немов мертве” [11, т. 14, с. 47]» [1, с. 746]. Твір порушив проблему існування зла (воно, з одного боку, – трансцендентна сила, з іншого, – походить від двоякої людської природи), яку нагнітає провідний метанаративний мотив твору – боротьби Добра зі Злом, що призводить до неодмінної покари за надмірну людську захланність. «Моральне зло ніколи не повинно побіждати» [11, т. 26, с. 19], – зазначав Франко в одній із ранніх літературознавчих студій «Слівце критики» (1876). Власне, осмисленням знаків-символів Добра і Зла романтично-готичний роман значно поглиблюється, набуваючи параболічності та філософічності.

Попри романтично-готичний містицизм, загадковість і таємничість сюжету у романі помітний пошук автором причинно-наслідкових зв’язків між явищами дійсності. Дії персонажів нерідко мотивуються еволюцією їхнього внутрішнього світу. Так, Андрій Петрій, мужньо перенісши важкі фізичні тортури і не виказавши скарбів, не витримав випробування ореолом мученика, сливе боротьби із самим собою, яка є «найважливіша для того, котрий посвящається за якусь високу ідею» [11, т. 14, с. 137]. У його чисту й незіпсовану душу поступово закрадається гординя, а з нею самозакоханість і «певний рід снисходительності», особливо ж у ставленні до селян. Саме гординя штовхнула Андрія на невдалий шлюб із Дозею Кралінською, котра й спричинилася до остаточної втрати рівноваги духу й сили волі. Таємницю сховку скарбів він відкриває Ленькові Добошуку. «Залізна натура» Кирила Петрія поступово підточується страхом і недовір’ям до інших, її шораз більше опановує скупість. Він не приймає до себе Олексу Добошука, свого давнього ворога, котрий після в’язниці пропонує йому готовність до згоди.

Романтично-готична образність роману перемижується відвертими натуралістичними описами з їхньою точністю й увагою до факту – провісниками майбутньої естетичної концепції І. Франка. Ось, наприклад: «Він (Невеличкий. – М. Л.), не без дрожі і відразі, приступив ближче до кістяка жінчини і торкнув його злегка ногою. [...] Одежа, покривавша трупа, розпалась і відкрила голії білії ребра, а межі ними на грудній кості лежала стара книга, котра, як здавалось, не підлягала ще зіпсуттю» [11, т. 14, с. 136]. Або: «На землі, простерта, лежала мертва Демчиха, поцарапана і погрижена зубами так, що годі було і лице її розличити. [...] А страшно, відай, мучилась до смерті, пальці глибоко впила в землю, а ногами заперлась о перегниту дилину» [11, т. 14,

с. 181]. Власне, такі пасажи органічно вписуються ув образну систему роману, посилюючи в читача відчуття моторошшя й жаху. Окремі топоси, зокрема Гошівський монастир, скеля в Розгірчі, як зізнавався письменник, засновані на засобі автопсії.

Роман порушує конкретні соціальні проблеми, вирішенню яких підпорядкована вся образна система. Ведучи боротьбу за скарби, охороняючи їх від Добошуків, Петрії спершу прагнуть у назначений провидінням «час ділання» «уживати зобраних грошей на добро народу» [11, т. 14, с. 27], на «пользу і двигнене» його [11, т. 14, с. 56]. Проте саме за волею Провидіння скарб не дістається жодній із родин. Ісаак Бляйберг упевнений, що «се Божа воля і Божа справедливість не допустила, щоби тоті гроші, набуті сльозами, убійствами і рабунком, помогли до осягнення так святої, великої цілі, як двигнення бідного народу» [11, т. 14, с. 242]. Власні сили, власне пожертвування, власна праця для народу – ось провідна ідея твору. «Наша хоругов, – твердить у розв'язці роману Андрій Петрій, – плуг і книга! Плуг – то наша сила, книга, просвіта – то наша будучність!» [11, т. 14, с. 243]. Так І. Франко в романі виходить за межі романтично-готичної естетики, вустами персонажів висловлюючи націєтворчі й націєзахисні ідеї. Сам письменник усвідомлював ідейно-стильову неконсеквентність роману: його «Петрії» «розпочаті під враженням фантастичних оповідань Е. А. Гофмана, а кінчені вже потроху в іншій душі (при кінці піднесено важність читалень і спілок господарських)» [11, т. 49, с. 244–245].

Поетика роману, отже, відбиває еволюцію естетичних поглядів І. Франка, помітну й у ранніх теоретичних і критичних працях. «Безперечна се річ, – писав він у “Студіумі естетичному” “Поезія і її становисько в наших временах” (1876), – що життя во всіх своїх безчисленних появах і относинах єсть найвищим, ба навіть ісключним предметом поезії (тобто літератури. – М. Л.). Тільки життя може розбудити в нас живий інтерес. Життя – то поезія, а поезія – то життя» [11, т. 26, с. 393–394]. З іншого боку, поезія – це «індивідуалізування ідеалу», під яким молодий І. Франко розумів «поняття якогось предмета, із котрого виключені всякії темні, злії, неінтересні і підлії свойства»; предмет «без змазі і хиби». Література повинна впроваджувати читача в «певний ідеальний світ» [11, т. 26, с. 396]. Але оскільки життя виявляє й чимало «низьких, щоденних, брудних сторін», то література, котра б мала оперувати ідеалами, відчужиться від життя. Тому І. Франко впровадив в логіку міркувань поняття поетичної справедливості, мірилом якої є «людськість», тобто «загальний об'єм чоловічеських чувств, чоловічеських вліченій і чоловічеської волі, і якнайглибше понятя наука моральності, якнайглибше понятя становисько чоловіка в отношенію до божества, до природи і до общества» [11, т. 26, с. 396]. Іншими словами, література – «копіювання життя в його розумних проявах, руководимого поетичною справедливістю» [11, т. 26, с. 397].

Молодий естетик стверджує, що кожна особистість є носієм суто індивідуального внутрішнього, ідеального світу, який формується під впливом багатьох зовнішніх факторів («життя, виховання, щоденні заняття, налоги, страсті»), тобто носієм «іскри божества, котрою наділений дух людський» [11, т. 26, с. 398]. Тим-то й життя, «яко приплив животворящего Божого духу» є предметом літератури, але тільки доти, доки в ньому тліє ця «іскра божества». Тому література, підсумував І. Франко, – це «винайдення іскри божества в дійствительності» [11, т. 26, с. 399], і

вона покликана представляти читачеві «не романтичній фантасмагорії», а «життя, яким всі живем», дійсний світ; любити людей такими, як вони насправді є; зазирати «вглиб душі земним людям» і виводити «їх хорошії, добрії, ідеальні сторони», знаходити в їхніх душах «іскру божества» [11, т. 26, с. 399].

Отже, трактат «Поезія і її становисько в наших временах» (як і роман «Петрії і Добощуки») позначені пошуком нової (порівняно з романтичною) естетики. Міркування Франка-теоретика мають значною мірою ідеалістичний характер. Однак скерування творчого духу до життєвої конкретики, до дійсності з її світлими й темними боками, визнання унікальності особистості, зокрема її внутрішнього світу, увага до чинників, що формують цей світ; студіювання психології особистості; пошук причин існування «злих боків життя» – все це вказує на формування Франкової методики пошуку причинно-наслідкових зв'язків між явищами й поняттями, прогнозує природний перехід до позитивістської аксіології.

У «Літературних письмах» (1876) І. Франко висунув вимогу сформуванню соціальної критики, яка б розглядала твори мистецтва з огляду на середовище, в якому вони створені, яка б визнавала, що «життя і його відносини становлять найвищу ціль штуки і науки» [11, т. 26, с. 26], і розглядала б літературу як відгомін і дзеркало потреб, змагань і думок суспільства. Література ж повинна «шукати нових доріг, більше природних і відповідних життю самому» [11, т. 26, с. 38], а оскільки «життя – то ділання, то труд» [11, т. 26, с. 32], то й вона мусить вести мову про «правду життя», «правду людських гадок і діл» [11, т. 26, с. 40], використовувати сучасні, а не історичні сюжети [11, т. 26, с. 47].

Доречно зауважити, що публікування «Петрів і Добошуків» у журналі «Друг» збіглося у часі з читанням листів М. Драгоманова до редакції цього журналу, в яких публіцист звернувся до галичан із низкою вимог. Він ганив молоду редакцію часопису насамперед за нехтування народною мовою («Хоч як не відхрещуєся, а тепер від хлопської галицько-української мови не втечеш, живучи в Галичині» [4, с. 401]), «корил молодёжь за её культурную и научную отсталость, за леность мышления, за отсутствие этического идеала, указывал неотложный нравственный долг» [11, т. 41, с. 145–146], закликав творити таку літературу, яка була б зрозумілою й доступною широкому загалові й у якій порушувалися б теми з народного життя: «А втім, на мою думку, краще не сперечатися, а зайнятися спільною роботою в безспорному напрямі: просвітою народу, його мовою, зближенням вищих верств з народом, між іншим і при помочі літератури про народ і народною мовою» [4, с. 399]. Галицька література, до того ж, у жодному разі не повинна ігнорувати передових європейських ідей. Драгоманов спонукав галицьких письменників до європеїзації літератури, до знайомства з художніми здобутками Європи і Росії, до невсипущої праці задля витворення українсько-руської галицької інтелігенції («передового меньшинства»), яка зуміла б засипати прірву між нею й народом, одним словом, пропагував інтелектуально-духовну працю в руслі «українщини» на противагу «рутенщині». «Как видите, тут ставится вопрос не об одном только языке, – писал він, – а о целом направлении культуры и деятельности образованных слоёв. “Украинщина” – это не только литература на родном языке, т. е. языке большинства, это передача ему результатов мировой цивилизации, преимуще-

ственно, если не всецело, посвящение интеллигенции, которая могла воспитаться только потому, что народ работает, обливаясь потом, на службу этому народу – нравственную, политическую, социально-экономическую – с целью удалить от народа невежество, безнравие, эксплуатацию» [4, с. 407–408]. І далі: «За два года у вас не было ни одной статьи о народе, его быте, нужде и горе, ни даже повести из народной жизни, отчего у вас не была популяризована ни одна передовая европейская идея – научная, политическая, социальная» [4, с. 410].

Пізніше в листі до М. Драгоманова І. Франко згадував: «Я не буду тут розказувати історію тої переміни, яка сталася з редакцією “Друга” під впливом головно Ваших листів: і історія, й психологія тої переміни для Вас ясніша, мабуть, ніж для мене. [...] Ви були перший і майже одинокий чоловік, що додав мені духу і охоти. З Ваших листів до ред[акції] “Друга” я вичитав лиш тільки, що треба знайомитись з сучасними писателями, і кинувсь читати Золя, Флобера, Шпільгагена, так як перед тим уже з запалом читав Л. Толстого, Тургенева та Пом’яловського, а далі Чернишевського, Герцена і т. і.» [11, т. 49, с. 245]. Ставлення І. Франка до М. Драгоманова назагал неоднозначне, проте неабияка роль останнього в ідейному і творчому становленні молодого письменника і в розвитку інтелектуальної думки галицького суспільства беззаперечна. «Він (Драгоманов. – М. Л.), – зізнавався І. Франко, – був для нас правдивим учителем і вповні безкорисно не жалував праці, писань, і упімнень, і навіть докорів, щоб наводити нас, лінєвих, малоосвічених, вирєслих у рабських традиціях нашого глухого кута, на крацї, яснїші шляхи європейської цивїлізації. Можна сказати, що він за вуха тяг нас на той шлях, і коли з генерації, що бїльш або менше стояла під його впливом, вийшла яка користь для загального і народного діла, то це в найбільшій мірі заслуга пок[і]йного Драгоманова» [12, с. IV]. У статті «Українсько-руська (малоруська) література» І. Франко писав: «Жодна партія, жоден із видатніших письменників не уник його впливу; можна смїливо сказати, що Драгоманов європеїзував галицьких русинів, перетворив доти панївне сентиментальне українофїльство в свїдоме змагання за здобуття не тільки національних, а й загальнолюдських прав українському народові» [11, т. 41, с. 87].

Тож звернення І. Франка до соціальної проблематики в романі не випадкове, як і закономірною є відкрита композиція «Петріїв і Добошуків». У фіналі роману автор зауважив, що його твір лише уривається, але не закінчується. Він – «лиш пролог до властивої повісті, лиш казка перед історією, лиш пригравка до пісні» [11, т. 14, с. 244]. Творчо засвоївши гімназійну та студентську лектуру, І. Франко створив оригінальний роман, надавши йому українського національного колориту й наснаживши його органічно-українським ідейно-проблемним змістом. Ідея ж жертвовної праці для народу потребувала конкретнішої реалізації. Тому перший роман І. Франка – лише пролог, лише констатація необхідного й запевнення у власному подальшому «часі ділання»: «Історія ділання і пожертвування – то, може, не так романтична, но остїльки інтереснїша і поучительнїша від історії страдання, оскїльки тяжче життя жиється, як казка кажеться» [11, т. 14, с. 244]. Не випадково одночасно з «Петріями і Добошуками» письменник працював над творами з сільського життя: романом «Гутак», оповіданнями «Вугляр», «Лєсишина челядь», «Два приятелї», які засвідчують зворот до нової естетики.

«Петрії і Добошуки» – авантюрно-пригодницький романтично-готичний роман (пізньоромантичний у контексті української літератури) із натуралістичними стильовими вкрапленнями та запрограмованими соціальними тенденціями – перший завершений роман І. Франка і перший такого гатунку твір в українському письменстві. Сам автор оцінив його досить критично, вважаючи «плодом, замало дозрілим» [11, т. 22, с. 328], кладучи «на карб незрілості» його «досить фантастичну топографію та не досить продуману композицію» [11, т. 22, с. 328–329]. При підготовці до друку другої редакції роману (вийшла 1913 року) письменник змушений був, як сам зізнавався, робити багато скорочень, вилучати чимало зайвих описів ситуацій, апелювань до читача, ліричних відступів, авторських рефлексій та моралізацій, тобто «плодів незрілої фантазії та невиробленого літературного смаку» [11, т. 22, с. 486]. Через понад півтора десятка років по опублікуванні роману І. Франко визнавав, що «увійшов на літературне поле молодим і невиробленим, а й опісля замість щирої поради і науки аж надто часто стрічав болячі удари, цинічні насміхи, а найчастіше тупий індивідуалізм і грубе незнання. Хіба трьох-чотирьох людей міг би я назвати, котрих приятель і щире співділення помагали мені вироблювати мову і форму моїх поетичних складань, їх композицію і основні думки» [13, с. 3–4]. Крім того, деякі розділи твору він змушений був переробити, значно спростити композицію і редукувати всю третю частину роману, яка, на його думку, «не посуває ніякої акції далі, а тільки являється рядом сцен, без яких може обійтися повість, доведена до кінця другої часті» [11, т. 22, с. 487].

Однак розширюваність часового континууму і введення у твір персонажів із різних суспільних верств і різних національностей І. Франко вважав новаторством у галицько-руській літературі (про що вже йшлося вище). Вдалими у своєму першому романі зрілий письменник визнав виведені «живими сценами» картини ворожнечі між двома родинами, відносин руського попа до польського двору у XVIII столітті, опришківства XVIII століття, розбійництва середини XIX століття, монастирського життя і життя урядничої родини у Львові, спроб вільнодумного руху серед євреїв і рабинської реакції проти нього, міщанського нещасливого шлюбу. Епізод, коли Невеличкий вибирається на стрімку скелю в Розгірчі, на думку І. Франка, можна вважати «прочуттям того замишування до гімнастики та туристики», яке виявилось в галицько-руському суспільстві наприкінці XIX століття [11, т. 22, с. 487].

Довгий час роман перебував поза увагою критики. Причини цього І. Франко вбачав у вузькій розповсюженості «Друга», слабо виробленій мові твору та етимологічному правописі [11, т. 22, с. 486]. Однак твір став об'єктом історико-літературних студій. У 1893 році Омелян Огоновський в «Історії літератури руської» дав йому першу оцінку. Ствердивши, що при написанні роману І. Франко «виявив напрям романтично-національний, зобразивши Олексу Добоша у сьвітлі вельми фантастичним» [9, с. 973], учений закинув авторові брак системи в поєднанні епізодів («бачимо, неначе в калейдоскопі, безперервну зміну драстичних образків, котрі укладаються побіч себе без систематичного перегляду»), переважаність твору побічними сюжетними лініями. «Видно, – писав О. Огоновський, – що молоденький автор не міг в тісних рамках помістити просторої картини, тому-то бачимо на ній чимало згибів, а відтак малюнки одних осіб

прикривають інші типи, між тим коли панорама образу являється то в тьмавій тіні, то в яскравім світлі» [9, с. 979]. У творі професор побачив «якийсь зачарований світ», де «романтичність, ба й містицизм можуть [...] звеличитись справдішнім тріумфом» [9, с. 979]. О. Огоновський переконаний, що мотиви для свого роману І. Франко міг запозичити з драми Ю. Федьковича «Довбуш».

Вказуючи на риси новаторства роману, І. Франко немовби захищав свій твір від різкої критики Сергія Єфремова, висловленої в монографії «Співець боротьби і контрастів: Спроба літературної біографії й характеристики Івана Франка» (1913). Цей роман, на думку С. Єфремова, – «невдатний дитячий твір», у якому даремно шукати «якої-небудь вартости літературної» і в якому «поки що й не видати майбутнього значного художника» [5, с. 33]. Хоча в його основу й покладено гуманну ідею, та «виконанням, думками, композицією [...] ця наївно-романтична й до нудоти солоденька повість (так кваліфікує критик жанр цього твору. – *М. Л.*) стоїть нижче від усякої критики» [5, с. 31]. С. Єфремов вказував на неприродність ситуацій, силоміць накручених на кістяк фабули, «поплутану, шабланову» техніку, надмірність у зображенні «прозорих несподіванок, віщих снів, усяких чудес та віщувань», а також «безлічі всяких страхів», а попри те «кривда мусить-таки натрапити на відповідну кару, аби дати перемогу кисло-солодкій правді» [5, с. 32]. Поверховими і примітивними, обмеженими «на самих зверхніх рисах» критик вважав характеристики й «обрисовки» персонажів, адже вони розмовляють і діють так, «як їм звелить автор, а він найчастіше користується з них на те, щоб устами перших проказувати всякі наївно-добродливі сентенції, а на чорному фоні других виразніше їх одтінити» [5, с. 32]. С. Єфремов закидав Франкові штучність мови в романі, неприродно піднесений і наївний тон, прозорість моралізаторських намірів. Лише подекуди, «неначе оази серед безводної пустині порожніх теревенів, фразистого балакання й блідих, вигаданих ситуацій» можна натрапити на добре виписану сцену, подробицю або реальний образ, «але й вони тонуть у безодні тієї нестримної балаканини» [5, с. 33].

Щоправда, автор студії помітив відмінність у мові між початком і кінцем роману: на останніх сторінках вона значно чистіша й ближча до народної. «Видно, – підсумовував Єфремов, – що й перша повість Франка зазнала на собі і мов у дзеркалі одбивала ту ідейну еволюцію, що саме тоді одбувалася з автором, редакторами й керовниками журналу» [5, с. 33].

Оцінка першого Франкового роману з боку С. Єфремова надто різка й не завжди справедлива. Варто зауважити, що історик літератури висловлював свої судження про перший роман І. Франка мало не через 40 років після його опублікування й оцінював його з погляду естетики ХХ століття, не враховуючи, очевидно, особливостей літературного процесу в Галичині середини ХІХ віку й усієї специфіки розвитку індивідуального стилю, адже Франко-прозаїк, як уже йшлося вище, народжувався під знаком романтизму й готики, фольклору та нових суспільних ідеалів, і його «Петрії і Добошуки» цілком відповідали духові того часу. Зрештою, учинки персонажів у романі нерідко мотивуються їхньою психологією.

Художні вади роману С. Єфремов пояснював віддаленістю молодого І. Франка від центрів інтелектуального життя та ідейних рухів, а згодом, по прибутті до Львова, не-

спроможністю зорієнтуватися серед різних течій і напрямів (насамперед народовського і москвофільського), котрі перетягували молодих людей то в один, то в інший бік. Роман, за С. Єфремовим, відбиває хитання й вагання молодого І. Франка і є свідченням «моменту кризи й перелому» перед тим, «ніж прибився він до справжнього свого берега», і цей перелом позначився на подальшій його творчій діяльності. На думку вченого, І. Франко опинився перед вибором: простувати «уторованою, гладенькою дорогою», тобто писати далекі від життя, мертві духом і мовою твори або, «порвавши одразу з традиціями минулого, ступити без повороту на шлях справжньої праці на користь народу, зробитися піонером нового в Галичині на пряму». І вибрав другий шлях: «Наприкінці повісті все голосніше лунає, все дужче озивається голос застереження, що здержує автора перед уторованими стежками» [5, с. 34, 35].

Отже, перший друкований прозовий твір І. Франка, попри деяку художню недосконалість (у побудові сюжету й композиції, штучності окремих ситуацій, невироблену літературну мову, перевантаженість персонажами), все ж являє собою вдалий дебют письменника. Роман «Петрії і Добошуки» привносить в українську літературу нові неповторні ознаки, насамперед у царині стилю. Будучи синтетичним стильовим утворенням, він додає до стильової палітри готичної барви (темної, іноді зовсім похмурої, проте аж ніяк не гнітючої). Роман зацікавлює читача, що свідчить про талант Франка-початківця, котрий шукав свого шляху в літературі. Появу твору критика сприйняла прохолодно, закидаючи молодому письменникові (нераз справедливо) чисельні вади. Проте той факт, що роман на прохання Василя Сімовича І. Франко підготував до друку вдруге 1913 року, свідчить про його знаковість і вагомість у контексті українського письменства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Горнятко-Шумилович А.* Синтез барокового, готичного й романтичного начал у «Петрії і Добошуках» Івана Франка / Анна Горнятко-Шумилович // Іван Франко: дух, наука, думка, воля : матеріали Міжнар. наук. конгресу, присв. 150-річчю від дня народження Івана Франка. – Львів, 2008. – Т. 1.
2. *Денисюк І.* Літературна готика і Франкова проза / І. Денисюк // Літературознавчі та фольклористичні праці : у 3 т., 4 кн. Т. 2: Франкознавчі дослідження / І. Денисюк. – Львів, 2005.
3. *Дорошенко В.* Шкільні задачі Івана Франка (3 нагоди 20-ліття смерті) / Володимир Дорошенко // Вісник. – 1936. – Т. 3. – Кн. 7/8.
4. *Драгоманов М. П.* Три листи до редакції «Друга» / М. П. Драгоманов // Літературно-публіцистичні праці : у 2-х т. Т. 1 / М. П. Драгоманов. – К., 1970.
5. *Єфремов С.* Співець боротьби і контрастів: Спроба літературної біографії й характеристики Івана Франка / Сергій Єфремов. – К., 1913.
6. *Коцюбинський М.* Іван Франко / Михайло Коцюбинський // Твори : в 7 т. Т. 4 / Михайло Коцюбинський. – К., 1975.
7. *Крохмальний Р.* «Дух таємничий, незнаний, а сильний...» (когерентність світів у повісті Івана Франка «Петрії й Довбушуки») / Р. Крохмальний // Іван Франко: дух, наука, думка, воля : матеріали Міжнар. наук. конгресу, присв. 150-річчю від дня народження Івана Франка. Т. 1. – Львів, 2008.
8. Літературна спадщина. Іван Франко. – К., 1956. – Вип. 1.

9. *Огоновський О.* Історія літератури руської / Омелян Огоновський. – Львів, 1893. – Част. 3. – Відд. 2.
10. *Пастух Т.* Романи Івана Франка / Тарас Пастух. – Львів, 1998.
11. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К., 1976–1986.
12. *Франко І.* Передмова / І. Франко // Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і інших. 1887–1895. Видав І. Франко. – Львів, 1908.
13. *Франко І.* Переднє слово / Іван Франко // З вершин і низин. Збірник поезій Івана Франка. – 2-ге, доп. вид. – Львів, 1893.
14. *Щурат С.* Повість Івана Франка «Петрії і Доббушуки» / Степан Щурат // Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів, 1956. – Зб. 5.
15. *Słownik literatury popularnej.* – Wrocław, 1997.

*Стаття надійшла до редакції 09.10.2015
Прийнята до друку 16.10.2015*

IVAN FRANKO'S NOVEL «PETRIYI AND DOBOSHCHUKY»: POETICS, AESTHETICS, RECEPTION IN CRITICISM

Mykola LEHKYY

*National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Franko Institute,
18, Drahomanova Str., Lviv, Ukraine, 79005,
e-mail: m_lehkyy@digmir.net*

The issues of poetics, aesthetics and reception in the criticism of Ivan Franko's first novel «Petriyi and Doboshchuky» are examined in the article. Despite some artistic imperfection (construction of the plot and composition, artificiality of some situations, rough literary language, congestion of the plot with characters), the composition may still be considered the author's successful debut. In this novel, they have managed to reveal a number of stylistic features such as Gothic, Romanticism and Naturalism. «Petriyi and Doboshchuky» shows the creative evolution of Ivan Franko that was largely inspired by the influence of M. Drahomanov, and also by the search of his own creative way. In spite of a restrained critical acclaim, the novel of the young author presents a unique artistic phenomenon.

Keywords: poetics, aesthetics, reception, Gothic, Romanticism, Naturalism.

УДК 821.161.2-21.09«190»Франко:7.0

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ВИМІР ДІЙОВИХ ОСІБ У МАЛЕНЬКІЙ ТРАГЕДІЇ «ЧИ ВДУРІЛА?» ІВАНА ФРАНКА

Володимир ПРАЦЬОВИТИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури імені академіка Михайла Возняка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Простежено, як драматург, поєднавши засоби реалізму, імпресіонізму та експресіонізму, соціально зумовив та психологічно переконливо вибудував логіку вчинків трагічних образів-характерів Каміли та Юліана, акцентуючи увагу на морально-етичній складовій їхньої поведінки.

Ключові слова: морально-етичний вимір, маленька трагедія, образи-характери.

Маленька трагедія «Чи вдуріла?», в якій наявні тільки дві дійові особи, розпочинається детальним описом обстановки драматичного дійства: «Юліан, молодий, вродливий паннич, власне кінчить туалет перед дзеркалом, розчісує щіткою на голові рідке волосся і розкішні баки, підкручує вуси» і «Каміла, вродлива брюнетка, лежить на ліжку, накрита ковдрою, скулившись, немов змерзла, і слідить очима його рухи» [5, с. 378].

Щоб передати трагічну тональність твору, І. Франко використав червоний колір у ремарці-описі готелевого покою: «Ліжко, софа, оббита червоним плюшем, стіл з квітучими хризантемами в вазонику. Збоку столик, закинений фотографіями та мальованими картками. Одинокі вікно, заслонене червоною фіранкою, крізь яку просвічує сонце, кидаючи на ліжко червону квадратovu пляму» [5, с. 378]. І хризантеми як символ смутку, і червоний плюш софи, і червона фіранка на одинокому вікні, і червона квадратова пляма на ліжку – все це елементи замкнутого простору, які створюють гнітючу атмосферу вже на початку твору. І. Франко – великий майстер художньої деталі – досягнув відповідної настроєвості дійових осіб кількома влучними фразами. Каміла, здригаючись, виголошує: «Яке дивне світло! Як кровава пляма» [5, с. 379].

Сонце розбудило Камілу та Юліана. Вони ще в полоні любовних пестошів, але настав новий день, який змінив обставини. Колізія драми в тому, що Каміла не хоче відпускати свого коханця і бажає продовжити щасливу мить. Вона намагається хоч на деякий час затримати Юліана. Вона дивиться на нього закоханими очима і не усвідомлює того, що зі сходом сонця ситуація кардинально змінилася. Юліан, уже вдягнений, чепуриться біля дзеркала і збирається якнайшвидше покинути готельний номер, поки його хтось не запримітив. Він прийшов до Каміли тільки на ніч і не має жодних намірів світлитися на людях. Ці вихідні позиції героїв драми впливають з їхніх намірів і бажань.

Ця сцена немов окремий фрагмент, етюдна, незавершена картина драми, сповнена своєїрідної еротики, захованої в підтексті. Тут І. Франко використав відповідну стилістику тексту. Фрази дійових осіб уривчасті. Каміла жестами висловлює те, що не може сказати словами. За допомогою індивідуалізації мовної партитури І. Франко не тільки передав настрій молодих людей, а й зразу ж спробував окреслити їхні характери, зумовлені відповідним статусом. Драматург використав характерне для модернізму протиставлення героїв з різних соціальних сфер. Юліан походить з порядного роду. Він доктор права, і його нічні походеньки не личать йому, тому він абсолютно не має наміру рекламувати свої полюбовні пригоди з повією. Проведена ніч з Камілою для нього звичайна пригода, і він про це відверто говорить їй: «Слухай, Каміла. Не розумію тебе. Чого тобі треба від мене? Се ти вже не перший раз заговорюєш із сеї бочки. Знаєш добре, хто ти. Знаєш, що я твій гість. Прийду, зроблю, що треба, заплачу, що належиться, і піду. Коли приходжу, люблю тебе, як голодний теплу страву або чарку горілки. А коли голодний насититься і нап'ється, то яке йому діло до тих котлетів та клюсок? Заплатив і йде собі геть» [5, с. 379–380].

Зразу ж І. Франко загострив конфліктну ситуацію, змінюючи лірико-імпресіоністичну манеру на експресіоністичну, якій властиві «“нервова” емоційність та ірраціональність, символ, гіпербола, гротеск, фрагментарність та плакатність письма, позбавленого прикрас, схильного або до монохромності, або до підкресленого контрастування барв, мотивів тощо» [3, с. 229]. Юліан, прирівнявши Камілу до чарки горілки, котлет та клюсок, знімає її з-над хмар любовного екстазу, опускає на грішну землю і водночас виводить із психічної рівноваги, провокуючи на емоційний вибух. Її благосний настрій моментально розвіюється. Цинічна відвертість Юліана та безцеремонне поводження з Камілою ображає і принижує її. Вона нервово реагує на цей випадок, «*(ханає його за руки і силується заглянути йому в очі)*. Господи, який ти розумний! І де ви такі розумні паничі беретеся! Котлетка, чарка горілки – і дівчина, се зовсім усе одно. Ся смакує так, та так, а онта он як. Посмакував, а до решти йому байдуже. А може, та жива котлетка має серце? Може, в тій чарці – жива кров? Може, у неї є якась чуття, якісь бажання, якісь... ха, ха, ха!.. якісь ідеали?..» [5, с. 380].

Юліан зачепив Камілу за живе, безцеремонно вказавши на її принизливе становище. І тому вона так пристрасно говорить йому про «серце», «живу кров», «бажання» та «ідеали» на противагу «чарці горілки», «котлеті» та «клюскам», протиставляючи низькому, приземленому, матеріальному високе духовне начало. У такий спосіб драматург підсилив емоційну напругу. Адже «підвищена емоційність є важливою ознакою справжньої драматургії», в якій дивовижно поєднуються «сильне хвилювання і струнка композиція, творча фантазія і життєві спостереження, безпосереднє почуття і вивірена думка» [2, с. 4]. І саме в такому зображенні характерів дійових осіб виявилася національна органічність творчої концепції І. Франка з його пильною увагою до людини, її страждання та перспективи на шляху до особистого щастя.

Каміла наївно думає, що Юліан може спасти її душу «крапельиною чистої води», і тому вона благає його: «Юлечку, любий мій! Не відвертайся! Порадь мені! Вирви мене з сеї калюжі! Або хоч покажи мені дорогу... зроби надію... одури мене надією, хоч на

день... Хоч на хвилю! (*Пригортається до нього.*) Ти не знаєш, яке тяжке, яке страшне моє життя. Не знаєш, які думки не раз напосідають... Ні, я не буду оповідати тобі... Я знаю, в тебе серце м'яке, добре. Юлечку, зглянься на мене!..» [5, с. 380].

Ця репліка Каміли у відповідь Юліанові має надзвичайно важливе композиційне значення. Драматург вкладає в уста героїні ідею морального очищення особистості. Стан Каміли свідчить про те, що її збудження не спонтанне, воно виникло внаслідок довгих роздумів. Юліан тільки підштовхнув її до психічного зриву, підсилюючи нервові напруження. Тональність її мовної партитури різко змінюється. Оце експресіоністичне протиставлення краплини чистої води і калюжі дає змогу драматургові відтворити внутрішній стан дійової особи, яка опинилася в надзвичайно скрутному становищі і хоче вирватися з нього. Автор використовує сугестивні вирази: «Не відвертайся!», «Порадь мені!», «Зроби надію!». Її емоційні спалахи хвиля за хвилику накочуються на Юліана, але він залишається незворушним.

Особливість творчої концепції І. Франка в тому, що він завжди давав можливість своїм героям рухатися в напрямку до добра, світла, правди та справедливості. Великий гуманіст вважав, що кожен має право на очищення та спокуту. Кожен має право змінити свою долю. І в цьому випадку драматург створив можливості для Каміли піднятися зі суспільного дна. Для цього він і віддав провідну партію героїні, наповнюючи її слова експресією. Хронотоп у цьому випадку має ще й морально-етичний вимір. І. Франко зазначав, що які б факти з економічного чи соціального життя не використовував драматург, його завдання «завсігди лежать у обсягу психічного і морального життя» [4, с. 7]. І саме на морально-етичній складовій образу-характеру акцентував автор у маленькій трагедії «Чи вдурила?». Каміла опинилася на глибині суспільного дна, яке пригнічує її, і вона хоче піднятися з нього. Її емоційно насичені слова – це висловлене бажання, яке вона хоче зреалізувати, і тому з різних боків атакує Юліана, відкриває йому свої найпотаємніші думки, а він вперто відбивається від її домагань. Адже драматична репліка – це вольове зусилля дійової особи. «Драматична сцена – це “посидинок”, драматична репліка – удар в боротьбі чи відбивання удару» [2, с. 67].

У кожній конфліктній ситуації І. Франко розкриває нові грані образу-характеру дівчини, яку спровокував на відвертість Юліан. Тобто, образ Юліана драматург використав як провокацію внутрішньої дії героїні, спрямовану на розкриття суб'єктивного «я», через вираження якого намагається передати глибинні почуття одинокої, нещасної дівчини, яку гнітить її статус повії. У пориві пристрасті Каміла відверто висловлюється про свій ганебний стан, і намагається в будь-який спосіб вийти з нього. Любов окрилила її, і вона сподівалася, що Юліан підставить їй плече. Спочатку вона пропонує Юліанові побути з нею, потім – провести до костелу, оскільки недільний день виявився роковиною смерті її матері, і нарешті – одружитися з нею. Але такі пропозиції Юліан не сприйняв серйозно. Її поведінка видалася йому звичайним кокетством, дивацтвом, любовною грою. Та це була не гра, це були не витребеньки. Згадка про матір загострила пригнічені почуття бідної сироти, яка опинилася на вулиці без засобів існування і стала повією. Каміла ніби вперше побачила себе збоку. Вона остаточно збагнула своє безвихідне становище. Цей новий аргумент активізував внутрішню дію героїні. Вона намагається

знайти вихід зі суспільного дна і хапається за Юліана, як потопаючий за соломинку. Але він черствий та байдужий до її долі. Юліан є уособленням жорстокого світу, який не прощає людині жодних промахів і не квапиться подати руку в скрутний момент. Він зі скепсисом сприймає її твердження, що серед багатьох мужчин, які її оточували, вона йому одному ніколи не брехала, його одного кохала і йому одному вірила. Її трагічна провина в тому, що вона справді закохалася в Юліана і вже не відчуває реального ґрунту під ногами. Побоюючись, що Юліан піде і вона не зможе розповісти йому про свої страждання, Каміла висловлює найсокрівенніше. У стані великого емоційного збудження Каміла щиро говорить, що вона знову хоче бути чесною, чистою, побожною, як під крильми своєї матері. І це цілком природне бажання сироти, але воно нездійсненне. Ретроспективно повернувшись у минуле, Каміла вже ніколи не зможе стати такою, як була до смерті своєї матері. У пориві пристрасті вона цього не усвідомлює, і її ілюзорні уявлення про світ штовхають її на нові необдумані кроки.

Репліки Каміли – це крик душі. Їй здається, що все ще можна змінити, всі помилки можна виправити, від усього бруду очиститися. Але це були дівочі ілюзії. Та й Юліан не сприймав серйозно її аргументів, бо був переконаний, що її «ремесло на брехні фоноване». Каміла сама розуміє, що повернути історію назад неможливо. І. Франко побудував гостру полеміку між дійовими особами так, що щирі та пристрасті слова Каміли викликають протест і навіть обурення в Юліана. Дійові особи вольовими зусиллями відстоюють свої позиції. Драматург акцентував увагу на тому, що між ними пролягла глибока прірва, яку вони не зможуть подолати. Юліан сприймає пропозицію Каміли одружитися з нею як особисту образу. Пройнявшись співчуттям до героїні, І. Франко не скористався експресіоністичними принципами, які для вирішення зовнішнього конфлікту дозволяли проігнорувати соціальний статус, патріархальне уявлення про сім'ю, морально-етичні критерії українського суспільства. Він не хотів відступати від життєвої правди образу-характеру. Тут драматург зважив на емансипаційні тенденції, які викликали суспільний спротив. «І емансипаційні вимоги часто сприймалися громадською думкою як загроза самій монолітності української справи, як посягання на найвищі святощі – шлюб, родину, батьківський авторитет, який звичайно не асоціювався з авторитетом великої й незрушної духовної традиції» [1, с. 9]. Пропозицію Каміли одружитися з нею Юліан не сприймає: «Усе те дурниці, дитино. Фантазії. Ти добра на тім місці, яке займаєш, а на іншим то ще хто знає, як би було» [5, с. 383].

Для підсилення трагічної тональності твору драматург використав чорний колір. Каміла відмикає куфер і видобуває звідти чорну сукню та інші частини жалібної туалети, в яких вона проводила свою матусю на кладовище. У такий спосіб І. Франко згущує темні фарби, акцентує увагу на смерті матері і наслідках, які настали для її доньки. Смерть матері, чорна сукня, кладовище – це ті мікрообрази, які наповнюють твір мінорним настроєм, притаманним трагедії.

Каміла, як та пташка, б'ється об шибку, хоче вирватися на волю із закритого простору, але, перебуваючи в полоні ілюзій, вона не усвідомлює жорстоких принципів вищого світу, які регламентують суспільну поведінку особи. Їй здається, що вона – чесна і чиста, як рік тому. Повернувшись думками у минуле, в реальності залишилася

в жорстокому і байдужому світі. І цей жорстокий світ уособлював Юліан. Він добре знає писані та неписані закони цього світу і переконаний, що високу морально-етичну планку щодо особистості, яку встановило українське суспільство протягом багатомісячної історії, Каміла подолати не зможе. Тому він не хоче себе компроментувати і відверто про це говорить. Але цього не розуміє Каміла. Вона сприймає вчинки Юліана як вияв егоїзму: «Ах, так ось який ти! Навіть такої дрібниці не хочеш зробити для мене! Такого мізерного знаку, що вважаєш мене людиною, а не кусником живого м'яса! О, тепер я розумію тебе. Ти без серця! Ти самолюб! Іди! Не хочу більше бачити тебе! (*Відкидає його руку*)» [5, с. 385]. Напруга суперечки досягла апогею. Своїми домаганнями та звинуваченнями Каміла вивела Юліана з себе. Він не стримався і вдарив її в обличчя. Цим ляпасом Юліан грубо і безцеремонно принизив Камілу. Він знищив останню надію героїні вибратися зі суспільного дна. Вона збагнула, що, незважаючи на свою палку і щире любов до Юліана, ніколи не зможе подолати прірву, яка пролягла між ними. І тут важливе значення має не тільки різне соціальне становище. І. Франко вибудував образи-характери за різними схемами. Внутрішня дія персонажів має різні напрямки – Юліан хоче якнайшвидше позбутися Каміли, а вона всякими засобами намагається затримати його біля себе. Але аргументи її непереконливі. Юліан не бажає йти на жодні поступки. Розв'язка неминуча. Почуття Каміли шукають виходу. Вона «*обом руками хапається за ударене лице. Хвилю стоїть німа, мов приголомшена, потім скрикує нервоно*»: «Мамочко моя! Мамочко! Бачиш, до чого я дійшла в роковини твоєї смерті!» [5, с. 385].

Оцей нервовий крик, характерний для експресіоністичної манери, драматург використав, щоб розкрити напружений психологічний стан доведеної до відчаю дівчини. Тут важливо наголосити на амбівалентності образу-характеру Каміли. У неї є два орієнтири – Юліан і мати. Юліан уособлює жорстокий, несправедливий світ, у якому Каміла не знайшла свого щастя і зазнала поневірянь, принижень та стражденного болю. З її вразливою душею вона почуває себе дуже незатишно в цьому світі. Ностальгія за минулим позбавила її душевної рівноваги. Спогад про матір повернув її в колишнє життя – чисте і світле. І цей контраст загострив її почуття. Останній, хоч і ілюзорний духовний зв'язок із Юліаном у Каміли обірвався. Сподівання на розуміння її становища з його боку не справдилися. Закохана в нього, вона була засліплена своєю любов'ю, відірвалася від реальної дійсності і сподівалася на диво. Але дива не сталося. Драматург дотримався правди життя і реалістично розв'язав конфлікт між повією та паничем. Він демонстративно розвінчує експресіоністичну тезу про те, що людина є доброю істотою, і показує, що Камілі не вдається зруйнувати мур між нею і Юліаном, вибудований патріархальною традицією. І на цьому І. Франко, як реаліст, міг завершити драматичну сцену. Але драматург вирішив продовжити особистий шлях героїні в дусі експресіонізму, зміщуючи акценти в бік суб'єктивного переживання, зосередивши увагу на трагічності образу-характеру Каміли. «Герой трагедії може бути заповнений бурхливою пристрастю, але невід'ємною ознакою є його здатність до самосвідомості, до глибокого почуття, багаті емоційної вібрації – здатність до страждання» [2, с. 143]. Отримавши різку відмову від Юліана піти їй назустріч, вона відчула свою безпомічність

і остаточно зрозуміла, що змінити ситуацію неможливо. Але залишатися в такому ганебному становищі вона не могла: «Ні, не можу, не можу довше! (*Заломлює руки і бігає по покою.*) Мамочко! Поглянь на свою доню! Візьми мене до себе! (*Знову надслухує при дверях.*) Пішов! І не вернувся... не вернеться більше! І не треба. Пощо?» [5, с. 385–386]. Тут драматург переніс увагу на збурену душу Каміли, яку збентежили непорозуміння з Юліаном та спогади про матір. Суб'єктивне, егоцентричне «я» настільки викривило сприйняття реального світу, що вона не знаходить у ньому свого місця. Каміла не може заспокоїтися і тому хоче покинути цей світ. І. Франко показав, що в збудженому стані Каміла не може адекватно оцінювати ситуацію. І це він досягнув за допомогою імпресіоністичних засобів. «Імпресіоністична моментальна враженнєвість як стала характеристика підвищеної чуттєвості» [6, с. 294] дала йому змогу відтворити мінливий стан душі головної героїні.

Важливо наголосити, що Каміла не думає в цей момент про загибель, а про перехід її душі з земного, жорстокого світу у світ духовний – чистий, світлий і благородний. Вона переконана, що церковні дзвони кличуть її туди: «Дзвони грають... До церкви кличуть...» [5, с. 386]. Церква за християнським уявленням українців виступає як пересторога від злих намірів, як духовна інституція, яка допомагає людині очиститися від гріхів і знайти дорогу до Бога, умирити душу молитвами та покаєннями. І в Каміли був такий шлях. Вона була віруючою і могла покладатися на Бога. Але зманіжена Каміла не була готова до таких випробувань. У стані збудження вона явно перебільшує своє горе. Їй здається, що так далі жити не зможе. Плин її думок раптом різко змінюється, і вона відвертається від церкви: «Не до церкви, а до мами... До мами! До мами! Мамочко! Біжу до тебе!.. (*Скаче на вікно, відчиняє його і кидається вниз*)» [5, с. 386].

Трактуючи смерть як полегкість, як порятунок, драматург вдався до експресіоністичного прийому, який виростав з лірико-імпресіоністичної концепції «філософії серця», характерної для українського світовідчуття. Спогад про матір загострив почуття Каміли. Юліан принизив її, і в стані афекту вона наклала на себе руки. У маленькій трагедії «Чи вдуріла?» І. Франко психологічно переконливо вибудував логіку вчинків трагічного образу-характеру, поєднавши засоби реалізму, імпресіонізму та експресіонізму. Не знайшовши виходу зі скрутного становища, головна героїня Каміла прийшла до трагічного фіналу – наклала на себе руки. І саме зміщуючи акценти в бік суб'єктивного переживання, драматург у дусі експресіонізму мотивує самогубство дійової особи, що дало йому змогу підсилити емоційно-психологічну напругу твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агеєва В. Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму / В. Агеєва. – К., 2003. – 320 с.
2. Волькенштейн В. Драматургія / В. Волькенштейн. – М., 1960. – 338 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К., 1997. – 752 с.
4. Франко І. Примітка до статті Ю. Кміта «Карпенко-Карий (Іван Тобілевич)» / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. Т. 33 / Іван Франко – К., 1982. – С. 7.

5. Франко І. Чи вдуріла? / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. Т. 24 / Іван Франко. – К., 1979. – С. 378–386.
6. Шумило Н. Під знаком національної самобутності / Н. Шумило. – К., 2003. – 353 с.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2015

Прийнята до друку 18.10.2015

MORAL-ETHICAL DIMENSION OF PERSONAGES IN IVAN FRANKO'S SHORT TRAGEDY «IS SHE MAD?»

Volodymyr PRATSIOVYTYI

*Ivan Franko National University of Lviv,
Academician Mykhailo Vozniak Department of Ukrainian Literature,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000*

The article traces the way the playwright, having combined the realistic, impressionistic and expressionistic means, socially conditioned and psychologically, in a convincing way, built up the behavioral logic of the tragic character-sketches of Kamila and Yulian. Simultaneously, the author accentuates the moral-and-ethical component of their behavior.

Keywords: moral-and-ethical dimension, short tragedy, character-images.

УДК 821.161.2-3.09 Франко08:7.046.1:177.6

«ЧУДОВА МУЗИКА ЛЮБОВІ»: АКУСТИЧНИЙ ЕФЕКТ У ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА

Ірина ГОРОШКО

*Інститут Івана Франка НАН України,
вул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79005*

Проаналізовано специфіку акустичних засобів невербаліки як непрямих форм психологічного зображення любовних стосунків у прозі І. Франка. Розглянуто елементи просодики та екстралінгвістики. Наведено приклади пробудження, вияву та переосмислення почуттів у моменти слухання музики та під час гри на інструменті.

Ключові слова: любовний сюжет, невербаліка, акустика, екстралінгвістика, просодика.

Діапазон душевних станів та складних психічних процесів, пов'язаних із любовними переживаннями героїв, у творах митця надзвичайно широкий. Іван Франко майстерно змальовував коханців «через “прірву”» суб'єктивного переживання, зсередини психічного і духовного життя» [3, с. 30]. Автор наче проникав у свідомість і душу героїв та показував, що насправді відбувається з ними в переломно-кульмінаційні моменти. Основними засобами вираження любовної ейфорії чи дисфорії для письменника стали прямі та непрямі форми психологічного зображення, що відрізняються способами художнього пізнання внутрішнього світу персонажів. Інтровертна (пряма) форма психологічного аналізу «передбачає безпосереднє відтворення психічних процесів – як рефлексивних, так і емоційних» [6, с. 14]. Екстравертна (непряма) форма відтворює почуття героїв через зовнішні вияви психіки: мову міміки, пантоміміки, голосу, дотику, запаху. У Франковій прозі прямі і непрямі засоби психологізації виступають рушійними компонентами у розвитку любовного сюжету. Як слушно зауважив В. Компанієць, «психологічна характеристика у письменника мало відрізняється від учинків героїв, вона з ними зв'язана безпосередньо і виступає в якості прямої мотивації» [7, с. 50].

У трактаті «Із секретів поетичної творчості» І. Франко влучно відзначив, що музичні та живописні засоби зображення «надають усьому інший, глибший, символічний змісл» [13, т. 31, с. 99], вони необхідні поетові для образного відтворення цілої гами мінливих почуттів. Франкові персонажі надзвичайно чутливі до «безмежного світу тонів, гуків, шелестів, тиші», які дають «пізнати цілі ряди явищ монументальних, невлотливих, летючих, цілі ряди змін наглих і сильних, що вражають нашу душу» [13, т. 31, с. 85]. Це ж стосується і голосу, що «іде зсередини однієї людини та впливає на підсвідомість іншої» [1, с. 155]. Голос та манера мовлення несуть первинну, незамасковану інформацію про героя-мовця. У психоакустиці виділяють дев'ять різних

аспектів почуття, кожен з яких має певний спосіб інтонаційного вираження: веселощі передаються жвавим, енергійним тоном; горе – патетичним; страх – надломленим; милість – ніжним; здивування – захопленим; відвага – наполегливим; легковажність – легким; збудження – глибоким; байдужість – голосом тиші [14, с. 100]. Для кодування та декодування любовних емоцій І. Франко використовував усе різноманіття інтонаційних відтінків, часто вдавався до відтворення екстралінгвістичних (зітхання, сміх, плач) елементів акустики, що підтверджували або заперечували вербальні зізнання персонажів.

Франкознавці Роман Голод, Іван Денисюк, Марія Лапій, Микола Легкий, досліджуючи проблему мистецького синтезу у творчості митця, принагідно зверталися до питання акустичних вражень у прозі письменника. У їхніх студіях зустрічаємо цікаві міркування про «музично-малярське тло» як вияв душі героя [4, с. 141], про «поєднання своєрідного кольористичного і звукового пуантилізму» [2, с. 29] у творах І. Франка, про акустичні особливості пейзажного [8] та наративного [9] дискурсів. Однак у сфері змалювання любовних стосунків, акустична система відображення невербальної поведінки героїв потребує ще глибокого осмислення.

Емоційний зміст повідомлення завжди впливає на голосову модуляцію співрозмовників. Як влучно відзначив *Бернард Шоу*, «*е п'ятдесят способів сказати слово "так", п'ятсот способів сказати "ні"* і лише один спосіб, щоб їх написати» [16, с. 66]. Тон мовлення допомагає краще передати думки і почуття, може навіть змінювати зміст повідомлення, надавати йому протилежного значення. У Франкових текстах «інтонація [...] слугує засобом експресивізації, інтимізації тексту, індикатором правдивих почуттів та думок» [12, с. 302].

В оповіданні «Ріпник» інтонаційні перепади у голосі Івана під час розмови з Фрузею з «острого, неприступного» тону на тиху, лагідну бесіду, зумовлені давнім «стинучим» почуттям, що знову заіскрило у серці героя. «Не слова самі, а тон їх був бальзамом для зболілої груді. Він давно уже не говорив до неї так ласкаво» [13, т. 14, с. 278]. Невластиві для Івана вияви ласки вплинули на емоційний настрій дівчини і подальший розвиток їхньої комунікації. Ніжний тон героя додав сміливості героїні, страх, через який вона боялася розповісти про «очікуваного гостя», себто вагітність, безслідно зник: «Фрузя сказала тоті слова так весело, з таким трепечущим щастям в голосі, що Івана вони глибоко вразили в серце» [13, т. 14, с. 278]. Враження від новини, а також голосових темпоритмів Фрузі довго не полишали протагоніста. У процесі тривалих роздумів веселий, говіркий Іван почав помітно змінюватися: «Чого ти, Іване, так посоловів? [...] І смієшся, – а якось мов не своїм сміхом. Щось у тебе, бачу, на душі?» [13, т. 14, с. 288]. Очевидно, що причиною настроєвих та голосових перемін Івана стала розмова із Фрузею, її новина та радісний, довірливий тон дівчини. У творах І. Франка акустичні елементи передають тонкі емоційні відтінки думки, за якими можна дізнатися про істинні любовні почування або ж виявити їхню відсутність.

Спокійний, рівний тон Рафаловича («Перехресні стежки») в останній розмові з Регіною Стальською якраз наслідок браку почуттів героя. Емоційна незворушність адвоката мала фатальні наслідки для героїні: «Від першої хвили, коли я ввійшла, коли почула ваш голос, я зрозуміла, що для мене все пропало, що у вашому серці згасло

те полум'я, при якому я хотіла огріти своє серце» [13, т. 20, с. 413]. Рафалович вже не бачив у Регіні свій ідеал. Натхненним і пристрасним голосом він розповідав героїні про плани і перспективи громадського діла. Пріоритети Євгенія були очевидні. В емоційно-психологічному плані розмова, а особливо її невербальні складові, зумовили нестабільний психологічний стан Регіни. Суперечність між словами та інтонацією героїні передавала її хитке нервово напруження у той момент. На запитання та утішання Євгенія вона відповідає: «Нічого, нічого [...] мені добре, – шептала Регіна, і з її очей закапали сльози» [13, т. 20, с. 411]. Сльози та голосний, «гіркий» сміх поперемінно супроводжували переривчасту мову жінки. У її свідомості почалися незворотні психічні процеси. Спокійна, мовчазлива реакція Регіни на виставу Стальського у «ролі обуреного мужа», – коли той зривався на крики, плював їй в лице та цинічно реготав, – очевидний факт її психічного регресу.

У текстах письменника голос ставав ніби «внутрішнім звуковим автопортретом» героя-мовця, що напряму пов'язаний з його характером та силою духу. Таке співвіднесення голосу і характеру близьке до інтенцій індійського філософа Хазрата Інайята Хана: «Якщо дух м'який, то голос м'який; якщо дух твердий, то голос твердий; якщо дух сильний, то і голос має силу; якщо дух втратив свою силу, тоді й голос втрачає її» [14, с. 70].

Ще один акустичний прийом І. Франка – це приємний жіночий альт, що завжди викликав особливий інтерес у героїв-чоловіків, позаяк асоціювався в них із самодостатніми, інтелігентними та упевненими особистостями. Крім того, оксамитовий тон додавав витонченості та еротичної принадності своїм власницям: «володарі низького, грудного голосу сприймаються більш сексуальними, ніж власники тоненького, ніжнього голоска» [10, с. 357]. Густя («Не спитавши броду»), Регіна Киселевська («Лель і Полель»), Мільця («Герой поневолі»), Регіна Твардовська («Перехресні стежки»), Марися («Неначе сон») були власницями такого спокусливого голосу. Їхній незвичайний грудний або горловий альт по-особливому вражав чоловіків і надовго вкарбовувався в їхню пам'ять та серце. Густя – перша героїня, яку І. Франко нагородив цим «милозвучним, хоч якось неприродно горляним голосом» [13, т. 18, с. 353], що викликав неймовірне хвилювання у Бориса та «будив в його серці найкращі, найлюбіші акорди» [13, т. 18, с. 404]. Згодом подібний тон з'явився у голосі Регіни Киселевської, яка стала об'єктом любовного захоплення обох братів Калиновичів. Начко перший закохався у таємничу дівчину, в образі якої його вразила не так врода, як таємничий альтовий голос: «чистий, грудний, мовби в самій душі народжуваний» [13, т. 17, с. 366]. Більш раціональний Владко не відразу піддався жіночому шарму, але, «зустрічаючись із нею (Регіною. – І. Г.) так часто, чуючи її голос та заглядаючи в її бездонні очі, почував себе щораз більше залежним від сили її чару» [13, т. 17, с. 415]. Євгеній Рафалович спочатку не надав великого значення своєму першому враженню. Але поступово усвідомив, що закохався у Регіну та її незвичайний голос: «він майже не розумів, що вона сказала, але сам тон її голосу був для нього такою музикою, якої він, бачилось, не чув іще ніколи. [...] вона засміялася, і той сміх дихнув на нього такою розкішшю, про яку йому досі і в сні не снилося» [13, т. 20, с. 235]. Низькі інтонації у голосах Густі та обох

Регін стали індикаторами їхньої підвищеної емоційної вразливості та меланхолійності. За своєю інтровертною натурою вони неговірки, але кожне їхнє слово, промовлене з особливою альтовою інтонацією, чарувало слухачів. Оксамитовий жіночий голос у творах І. Франка не тільки викликав подив та інтерес у чоловіків, а й стимулював їх до справжніх героїчних учинків. «Чистий срібний», «трохи горловий, але дуже приємний» [13, т. 17, с. 479] голос дівчини змусив несміливого канцеляриста Григорія Калиновича («Герой поневолі») ризикнути репутацією та життям заради порятунку його власниці: «Він стояв неначе заворожений тим голосом. Кулі могли собі свистати побіля його вух, могли зойкати поранені, могли несамовито вигукувати тимчасові переможці. [...] Поблизу Калиновича все це мовби не існувало» [13, т. 17, с. 479]. Вийшовши зі стану емоційного шоку, Григорій кинувся на порятунок дівчини. Чарівний голос незнайомки за лічені хвилини допоміг герою побороти страхи та комплекси, з якими він боровся та мирився все життя.

У новелі «Неначе сон» альтовий голос молодиці став не тільки особливою «покусою» для місцевого дядя, а й умовним сигналом для зустрічі коханців. На завершальних акордах Марисиної пісні, «неначе сонний привид від землі, виринула висока парубоча постать» [13, т. 22, с. 320]. Раптова поява молодого дядя визначила подальший хід дій, які, очевидно, відбувалися не вперше: короткий діалог, спільна прогулянка, Несторове посвистування, його ж красномовна репліка «Сюди!» та зникнення коханців серед житнього поля. До речі, свист за народними повір'ями є «явищем, незмінно пов'язаним із закликком зла, лиха, біди, нечистої сили» [11, с. 295], яка у творі приводить до «насланя». Можна припустити, що цей екстралінгвістичний елемент не що інше, як позитивна відповідь юнака на сигнал дівчини. В такому разі незвичайний, пізнаваний голос Марисі та посвистування Нестора – це закодована прелюдія до їхнього перелюбу.

Пристрасні, низькі інтонації стали продуктивним інструментом в арсеналі Франкових спокусниць. Вони манили чоловіків не тільки своєю зовнішньою красою, а й таємничим внутрішнім еством, яке передавала незвичайна альтова тональність.

Варто зазначити, що попри принадні жіночі інтонації, котрі по-справжньому спокушали чоловіків, І. Франко відтворював і неприємні високі голоси, що викликали відчуття дискомфорту в героїв. «У людській підсвідомості, пронизливий, високий звук, – на думку антрополога М. Неппа, – пов'язаний з тривогою. Тому верескливий голос відбиває бажання спілкуватися з його власником, зменшує ступінь довіри до його слів» [10, с. 365]. У романі «Борислав сміється» істеричні крики Рифки пробудили у Германа ненависть до дружини. Її «спазматичний, страшний регіт, котрий, мов грохот грому, залунав по широких пустих покоях» [13, т. 15, с. 415], гнав чоловіка з дому. Герман зовсім байдужий до нервової хвороби Рифки, бо давно мріє про іншу жінку (Щастя), що існує лише в його снах і за голосом якої він готовий іти хоч на край світу. «Ненастанне щебетання» [13, т. 18, с. 417] пані Міхонської не менш потворне для Бориса: «Несказано прикро і осоружно було Борисові слухати сю мову» [13, т. 18, с. 417]. Молода вдова використовувала різні акустичні сигнали, аби привернути Борисову увагу: то голосно сміялася, то говорила «звільна, м'яким і ніби надтомленим голосом» [13, т. 18, с. 430], то «з якимсь лукавим смутком» [13, т. 18, с. 413]. Ці фальшиві відтінки у голосі відпо-

відали її дволикій натурі: хитрої спокусниці та журливої вдови. «Безмірно рухлива і щебетлива» [13, т. 18, с. 272] героїня казки «Без праці» також продуктивно використувала акустичний сегмент для завоювання прихильності хлопця. Зі слів протагоніста дізнаємося, що панночка Ніна, як і її мати, володіла неприємним писклявим голосом, який спочатку дратував Івана: «Чорт їх по голосі пізнає, коли обі пишуть, як кітки» [13, т. 18, с. 273]. При першій зустрічі з Ніною він «відчув правдиву ненависть до тої сороки» [13, т. 18, с. 273]. Проте капризна та хитра панночка вміло завоювала увагу хлопця: сміялася, плакала, «приговорювала ніжним голоском» [13, т. 18, с. 286]. Інтонаційна «штафажа» допомогла героїні підкорити серце Івана Лінюха. Однак акустичні елементи не тільки приховували, але й виявляли істинну натуру Ніни, особливо в прикрі для неї моменти поразок, коли вона «в нестями кричала» та «сікла зубами» [13, т. 18, с. 299].

До акустичних сигналів, які відтворюють почуттєву сферу життя героїв належать також гра на музичному інструменті (Митро, Рафалович). За твердженням І. Франка, «музика б'є переважно на наш настрій, може викликати веселість, бадьорість, сум, тугу, пригноблення» [13, т. 31, с. 86], а може бути виразником цих почуттів. Мелодія, що її награв герой, має чітке емоційне забарвлення, яке відповідає настрою виконавця. У фінальному епізоді оповідання «Лешишина челядь» закоханий Митро грає на сопілці дуже сумну мелодію, у якій передає стан свого розпачу: «затиликав, та так дрібно та тужно, немовби в тім голосі тонула вся його надія на тихе щастя» [13, т. 14, с. 264]. Хлопець стривожений перспективою розлуки з коханою Горпиною через їхню майнову нерівність: «Серце йому стислося, коли погадав про свою бідність» [13, т. 14, с. 264]. Гра Рафаловича на фортепіано має мажорне забарвлення, оскільки виражає ейфорію від закоханості: «... чим сильніше клекотіло в ньому чуття, якого він не смів виявити, тим вправніше бігали його пальці по клавішах [...]. Любов робила його артистом, виливалася в кождім тоні, в кождім акорді» [13, т. 20, с. 236]. Ці акустичні сигнали відтворювали інтимні почування та інтенції героїв на різних етапах розвитку любовних стосунків. Романтичний настрій Рафаловича ще незатьмарений думками про можливі складнощі в організації сімейного життя, а матримоніальні проблеми Митра потребували негайного вирішення. Отож, «мова музики, – за словами Д. Хезмондалша, – це один із способів, який еліптично і точково торкається внутрішнього життя, бажань людини» [15, с. 33]. Мінорні та мажорні акорди у музиці та співі здатні виражати і пробуджувати любовні почуття, а також виявляти особливі емоційні настрої як виконавця, так і слухача.

У новелі «Дріада» несподіваний дівочий спів у лісі приємно вразив Бориса, змусив його зупинитися і слухати: «Він стояв, мов причарований, запирав у собі дух і весь тремтів, несвідомо боячись, щоб пісня не урвалася, щоб голос не затих» [13, т. 22, с. 99]. «Ефект несподіванки» [5, с. 169] найбільше посприяв зачарованості слухача піснею. Крім того, Бориса сильно здивувало поєднання висококультурного, інтелігентного голосу виконавиці та народного репертуару: «чистим дзвінким та мелодійним голосом» [13, т. 22, с. 98] дівчина співала «Плине качур по Дунаю»: «лилася пісня, повна туги і меланхолії, та притім надихана якоюсь таємною життєвою енергією, мов тужливий, а при тім так могутній своєю енергією гомін гірського потоку» [13, т. 22, с. 98]. Жодний

спів не торкав так його серця і не збурював фантазію: «Якесь почуття гармонії та рішучості родилося, слухаючи його» [13, т. 22, с. 100].

Прикладом переосмислення почуттів під час слухання музики є оповідання «Вільгельм Телль» [13, т. 16, с. 193–200]. Емоційне сприйняття музичних акордів виступило каталізатором для нереалізованих спонукань. Музика, «властивою доменею якої, – на думку І. Франка, – є глибокі та неясні зворушення» [13, т. 31, с. 86], увиразнила сумніви героїні та внесла ясність у її переживання і почуття, змусила переоцінити стосунки із чоловіком, котрий зрадив народній справі. Оскільки спільні громадські інтереси породили в обох почуття закоханості, то зникнення цього об'єднуючого чинника призвело до руйнування любовних взаємин. Музика вивела героїню на внутрішній діалог із самою собою та зумовила низку емоційно-асоціативних процесів, які викликали в дівочій душі «такі ефекти, яких не може викликати говорене слово» [13, т. 31, с. 89]. Могучі музичні акорди допомогли проживати болючі проігноровані почуття. «Неясну» тривожність, яку відчувала Оля до початку опери, посилили та прояснили музичні акорди, «що затремтіли якось тривожно [...] клекотіли і мішалися, як вода, кипуча в невеличкім кітлі. Баси гуділи, мов громи; скрипки квилили, мов чайка над затопленим болонням; флейта свистіла, мов вітер між кручами; м'які флажеолети стогнали уривано, мов конаючий. Все тремтіло і бурлило» [13, т. 16, с. 195]. Мажорні та мінорні акорди опери і героїчна постать Вільгельма Телля наче пробудили дівчину від «наївного, рожевого сну», піднесли душу слухачки «аж до тої підзвільної висоти, на котрій щезають усякі особисті, самолюбні забаги, на котрій дух живе високими і чистими чуттями любові до загалу і посвячення» [13, т. 16, с. 198]. Завдяки цьому музичному дійству Оля зрозуміла, що не хоче пов'язувати своє життя із негідним кар'єристом, який вже давно перестав бути для неї ідеалом.

Як бачимо, голосові модуляції та музичні акорди завжди синхронізовані з поточним психологічним станом персонажа, тому доволі вичерпно інформують про внутрішні душевні потрясіння героїв-коханців та їхні любовні почуття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ваніна О. Значення голосу і манери говорити для теле- і радіожурналістів / О. Ваніна // Телевізійна і радіожурналістика. – Львів, 2002. – Вип. 4. – С. 155–158.
2. Голод Р. Поетика імпресіонізму в художній творчості Івана Франка / Роман Голод // Слово і Час. – 2006. – № 8. – С. 27–31.
3. Гундорова Т. Франко – не Каменярь. Франко і Каменярь / Тамара Гундорова. – К., 2006. – 352 с.
4. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. / Іван Денисюк. – 2-ге вид. – Львів: «Академічний Експрес», 1999. – 280 с.
5. Денисюк І. Барва, мелодія і температура sensations і sentiments (мікростудія Франкової «Дріади») / Іван Денисюк // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці : у 3 т., 4 кн. Т. 2 / Іван Денисюк. – Львів : ЛНУ, 2005. – С. 163–173.
6. Каневська Л. Психологізм романів Івана Франка середини 80-х – 90-х років : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Лариса Каневська. – К. : [б. в.], 2004. – 20 с.

7. *Компанеев В. В.* Художественный психологизм как проблема исследования / В. В. Компанеев // Русская литература. – 1974. – № 1. – С. 46–60.
8. *Лапій М.* Ідея синтезу мистецтв у пейзажному дискурсі Івана Франка / Марія Лапій // Українське літературознавство. – Львів, 2014. – Вип. 78. – С. 86–98.
9. *Легкий М.* Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка / Микола Легкий. – Львів : Львівське відділення ІЛ НАНУ, 1999. – 154 с.
10. *Нэпп М.* Невербальное общение / М. Нэпп, Дж. Холл ; пер. с англ. З. Замчук. – СПб. : Питер, 2014. – 464 с.
11. *Плотникова А. А.* О символике свиста / А. А. Плотникова // Мир звучащий и молчащий: Семиотика звука и речи в традиционной культуре славян / отв. ред. С. М. Толстая. – М. : Изд-во «Индрик», 1999. – С. 295–304.
12. *Ткач Я.* Акустичні засоби невербаліки: комунікативний аспект / Ярослав Ткач // Телевізійна і радіожурналістика : зб. наук. пр. – Львів, 2015. – Вип. 14. – С. 298–307.
13. *Франко І. Я.* Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
14. *Хан Х. И.* Мистицизм звука / Хазрат Инайят Хан. – М. : Сфера. – 336 с.
15. *Хезмондали Д.* Музыка. Почему она так важна для нас / Д. Хезмондалиш ; перевод з англ. И. В. Оливи. – Харьков : Полиарт, 2014. – 235 с.
16. *Шоу Б.* Предисловие. Главным образом о себе самом / Бернард Шоу // Полное собрание пьес : в 6 т. / Бернард Шоу. – Л. : Искусство, 1978. – 647 с.

*Стаття надійшла до редакції 10.10.2015
Прийнята до друку 18.10.2015*

«THE WONDERFUL MUSIC OF LOVE»: ACOUSTIC EFFECT IN IVAN FRANKO'S PROSE

Iryna HOROSHKO

*National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Franko Institute,
18, Drahomanova Str., Lviv, Ukraine, 79005*

The article analyzes the specifics of acoustic means of non-verbal communication as an indirect form of psychologic representation of romantic relationships in I. Franko's prose. The focus is on the elements of prosody and extralinguistic factors. The author exemplifies the processes of awakening, rethinking and expression of feelings when the characters are listening to music or playing an instrument.

Keywords: love plot, non-verbal communication, acoustics, extralinguistic factor, prosody.

УДК 821.161.2-32.09«18»І.Франко:159.923.2

«НА ДНІ» І «НА ВЕРШКУ»: ВИПРОБУВАННЯ ДУХА СВІТОМ (на матеріалі творів Івана Франка)

Мирослава ДЕРЕВ'ЯНА

*Інститут Івана Франка НАН України,
вул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79005*

Розглянуто новелу Івана Франка «На дні» та його оповідання «На вершку» як своєрідний диптих, який почергово показує випробування особистості суспільним «дном» і «верхом». На тлі діаметральних контрастів просторових координат, образів світла/темряви, звукових образів та інших характеристик зовнішньої неволі та свободи простежено шляхи внутрішнього формування, падіння і можливостей піднятися духом для персонажів обох творів.

Ключові слова: «На дні», «На вершку», «Послідній крейцар», дно, верх, Ежен, Євгеній, Бовдур, особистість, любов, дух, світ.

У першій половині 1879 року Іван Франко написав «драматичний образок в одній дії» «Послідній крейцар», якого не опублікував. Приблизно через рік, у червні 1880, з'явилася «суспільно-психологічна студія» «На дні». А ще через два місяці – І. Франко завершив оповідання «На вершку (Кілька хвиль з життя людей, “нічо[го] не заробивших”», в якому повернувся до вже опрацьованого у «Послідньому крейцарі» сюжетного матеріалу. Усі ці твори фігурують у дослідницькому дискурсі (особливо новела «На дні» – в різний час про неї писали Сергій Єфремов, Михайло Возняк, Зенон Гузар, Іван Денисюк, Лариса Бондар, Ростислав Чопик, Микола Легкий, Алла Швець), та пропонується розвідка має на меті показати новелу «На дні» й оповідання «На вершку» як своєрідний диптих, яким почергово описано випробування людського духа суспільними «дном» і «верхом».

Зміни, що відбулися із текстом «драматичного образка» «Послідній крейцар» у другій, прозовій версії не тільки відрізняють два варіанти одного твору, драматичний і прозовий, а й наближають пізнішу версію – «На вершку» – до цілісного протиставлення і водночас доповнення до новели «На дні». Із просторових характеристик, реплік персонажів та їхніх психологічних портретів у оповіданні «На вершку», порівняно з драматичним образком, відкинено усе менш властиве суспільному «вершку» і цим максимально наближено художній світ оповідання до повної зовнішньої протилежності «дну». Наприклад, бурлескний тон жартівливого суду Жана і Симона над Євгенієм на початку «Посліднього крейцаря» замінено претензійно-веселою розмовою з тостами та іронічним тоном у перших частинах «На вершку»; сам Ежен не ходить, як у драмі, від початку вже «непевними кроками по покою, піднапий» [2, т. 23, с. 49], а візуалізується як основний персонаж поступово, за допомогою власних іронічних реплік; готельна

кімната значно більше наближена до якнайвищого «вершкового» статусу: якщо у «Послідному крейцарі» покій мав «пообшастувані обої» і був «мебльований з претезією на парадність» [2, т. 23, с. 49], то «На вершку» це – обширна світлиця найпоряднішого краківського готелю, сяюче багатство і дорогий комфорт якої досить детально описані у першому ж абзаці (що впадає у вічі особливо контрастно після прочитання «На дні»); стіл – символ достатку, – що у драматичному варіанті стояв тільки «в куті», «накритий з недоїдками різних страв та порожніми фляшками від вина» [2, т. 23, с. 49], в оповіданні знаходиться «на середині» «обширної світлиці» [2, т. 15, с. 164], а недоїдки з нього, вочевидь, поприбирали слуги, бо тепер він накритий розкішними десертами і навколо нього сидить товариство «повбираних» молодих людей; відбувся перерозподіл психологічних характеристик між Жаном і Сімоном, унаслідок якого образи персонажів набули більшої цілісності (Сімон – взірць бездушного кар'єриста, Жан – іронічного естета-спокусника) тощо.

Завдяки цим та іншим змінам у прозовій версії «драматичного образу», зробленим після написання новели «На дні», в оповіданні «На вершку» увиразнилися характеристики соціального «вершка» в їх чітких, майже діаметральних контрастах із характеристиками «дна». Це помітно у вербалізації просторових координат, образах світла/темряви, звукових образах, змалюванні поживи (їжі), в акцентованому протиставленні неволі та свободи, а згодом – і у портретах персонажів обох творів. Зокрема, «на дно» веде галерея просторових образів у спадному порядку: простір свободи, «гімназійний огорог, залитий зеленню всякої деревини», де «ходили в празничнім строю люди всяких станів, а всі веселі, свобідні...» [2, т. 15, с. 111], залишається за вікном; коридор до тюремної камери має «чисті, помальовані» стіни, ще й «зелені квіти та орнаменти» на них і «досить свобідний привітний вигляд» – це простір обманного враження, бо так на позір прикрашена дорога до «темної печери», яка виявляється за дверима; і нарешті простір самого дна, темряви, неволі («поганої кліті») – брудна, страшна камера, із непросихаючими від харкотиння стінами та підлогою, із предметами, що глузували з людини «своїм нехарством, своєю нелюдською поганню» [2, т. 15, с. 113]. На противагу цьому простір дії в оповіданні «На вершку» – це розкішний готельний номер, дорога «світлиця» «гостинниці», що «вважається найпоряднішою» у Кракові, «обширна і ярко освічена» [2, т. 15, с. 164]. Тут все існує для того, щоб надавати життю приємності, веселості, комфорту: «воскована підлога», «хороші меблі», «важкі фотелі стояли твердо і гордо на своїх грубих коротеньких лабах», софи запрошували «до супочивку в своїх м'яких обняттях», столики та крісла «попримочувались», «мов веселі построєні діти, слухаючи ніжного балакання товстих добродушних бабусь» [2, т. 15, с. 164]. Тріаду основних початкових образів світла і темряви в обох творах складають: 1) «ярке сонячне проміння» справжнього, природного світла – у просторі свободи і радісного життя, що залишається за вікном «дна» («зелене озеро, розкішно дишуче в яркім сонячнім промінні» [2, т. 15, с. 111]) у «На дні»; 2) «залив штучного світла», створений рукотворно ефектом багатьох дзеркал, у розкішному готельному номері постояльців суспільного «вершка» («великі дзеркала, порозвішувані по стінах, ще побільшували яркість освітлення»; «все те купалося в тій заліві штучного світла»

[2, т. 15, с. 164]) у «На вершку»; 3) нарешті, цілковита темрява і сутінок «темної печери» суспільного «дна», де зібралися і світло, і темнота людських сердець («сонце не заглядало сюди ніколи» [2, т. 15, с. 113]) знову в «На дні». Початкова тюремна тиша «на дні» («слухав, чи не почує голосу людського, але не чув нічого», [2, т. 15, с. 113]) і «важке сапання кількох немов надавлених грудей» [2, т. 15, с. 114], які переросли згодом у розповіді сумних життєвих доріг, контрастують як із тими «дитячим дзвінким сміхом, і жіночими срібними голосами, і якимось любим шептанням з-посеред потопа листя» [2, т. 15, с. 111], які залишилися у просторі свободи за вікном тюрми, так і з веселощами «на вершку»: «бесіди, жарти, дотепи, тости та пісні пересипаються одні з другими» [2, т. 15, с. 164]. «На дні» живуть «самим хлібом», якого не вистачає, їжа становить предмет щоденної турботи і бажання, а її більш ніж мала кількість є серйозним випробуванням моральних якостей людини. Навіть капрала, який згодом так незлюбив свого вільнолюбного арештанта Андрія Темеру, вперше зустрічаємо в момент, коли він щойно спожив їжу (втоплений погляд у «таріль» «з останками м'яса та салати» та милування «повною “гальбою” пива» [2, т. 15, с. 110] при нездатності правильно прочитати ім'я арештанта свідчать красномовно про відповідну драбину життєвих цінностей сторожа порядку). Їжа становить постійний предмет мрій Бовдура, поруч із бажанням випити і нічого не думати та не пам'ятати. Плануючи убивство, Бовдур уявляє куплену за Андрієві гроші їжу: «хліба, хорошого, білого, – ні, булок, а досить, досить, щоби насититися. Ковбас, м'ясива цілу копицю! А відтак пити – пива, вина бутельками!» [2, т. 15, с. 154]. «На вершку» натомість бачимо справжнє здійснення мрій Бовдура у більш цивілізованому, «вершковому» вигляді: «широкий накритий стіл» «на середині обширної світлиці», по якому видно, що «вже було по вечері», бо «заставлений тільки різного роду винами, лікерами та купами закусок – усякого солодкого печива» [2, т. 15, с. 164], а навколо цього розкішного стола як символу достатку «зосередилось усе життя, увесь рух, увесь блиск» [2, т. 15, с. 164]. І все це, як згодом виявилось, стало можливим *саме завдяки злочину*, хоча і не вбивству – тільки пограбуванню.

Уже першою реплікою після зображення розкішних декорацій «на вершку» виразнюється контраст до тюремного простору неволі «дна»: «Най жие свобода!» – проголошує тост один із розкошуючих панків, укінчений правник Сімон, свобода, розуміється, не та, про яку мріяв Андрій Темера, опинившись «на дні», а тільки та, що «звільняє» від «шкільної лави», «вітцівської ліски», «вітцівської волі», «від усякої грижі, і жури, і турбації» [2, т. 15, с. 164–165]. Наступне уточнення – «від усякого труду», «від усякої праці» та особливо «від усякої мислі» – додане до Сімонового тосту іронічним Еженом з «вершка» – знову відлунне здійсненням бажань Бовдура із «дна», якому в його духовній темряві дійсно хотілося, аби голова тільки крутилася, нічого не думала та не згадувала («Виджу, а не пізнаю, чую, а не розумію, жию, а сам о тім не знаю, – і так навіки, назавсідги! Щоби й не пити і вічно п'яному бути!») [2, т. 15, с. 153]).

Жителі «дна» і «вершка» в сукупному описі також справляють враження антагонізму: за страшними дверима «темної печери» зачинені від очей «вершків» суспільства його парії: «націховані страшним, ганьблячи клеймом – бідності» [2, т. 15, с. 114], у голоді та холоді, нужденно вбрані та в поганих умовах (незважаючи на лагідність і доброту

Митра, на ідеалізм Андрія); натомість «на вершку» – «молоді, елегансько убрані мужчини» і «женщини» бенкетують, ллється вино і привільна розмова, панує «задуфалість» (пихатість), або бездіяльна іронія, претензійна філософічність, «маленький героїзм» («маленьким героїком» називає Маня Ежена за те, що відстояв старого кольпортера перед войовничими вибриками «задуфалого» товариша Сімона).

«Дно» не очікує на розуміння «зверху»: «ми собі самі свої пани», як гірко зіронізував дід Панько. І якщо Андрій Темера, опинившись «на дні», у пориві надії шепотів слова пісні (насправді Франкового вірша, названого спершу «Вічні питання», а згодом «Човен», написаного за кілька днів до написання «На дні»): «таж і в бурю не всі човни гинуть», «може, іменно т о б і ся вдасть до цілі доплисти!..» [2, т. 15, с. 144], то «вершок» словами саркастичного пісенного Еженового тосту «за «здоров'є гондоль» серед «потопи», в якій «тоне весь народ» [2, т. 15, с. 168] вирішує, що «Як любо в гондолі по хвилях гулять, / Про тих, що на дні там, не думать, не знать!» [2, т. 15, с. 168], цим цілковито підтверджуючи шлях відмежування від «тих, що на дні там». Ця текстова кореляція-протиставлення увиразнюється і самими заголовками «На дні» та «На вершку» (заголовок «драматичного образка» був іншим). «Така вже доля панує на сім світі. Він так як те колесо: одна часть наверху, а друга мусить же бути насподі» [2, т. 15, с. 175], – говорить не інтелігент Андрій Темера, а справжній представник «робочого дна» кольпортер із «На вершку», життєва історія якого після переробки «драматичного образка» у прозовий варіант у дечому стала нагадувати історію діда Панька із новели «На дні».

Увесь цей максимальний антагонізм і контраст стає фоном зображення життєвих трагедій Ежена із «На вершку» та Бовдура із «На дні» – з різними вихідними можливостями, але навспак різними завершеннями. Занурення в історію цих персонажів робить обидва твори психологічними студіями двох різних потемнілих душ, і прикінцевий рух униз/вгору в обох творах перерозподілено так, що саме Ежен падає із суспільного вершка на дно духа (навіть у прямому розумінні – стрибає у вікно), а от Бовдур підіймає духовний погляд угору, із цілковитого суспільного дна та, основне, із духовного дна вчиненого злочину. Пошук причин і мотивації веде до дитячих і юнацьких споминів кожного з них, і основними ключовими моментами, які наявні на цьому шляху ретроспективного погляду, є глибокі дитячі травми обох персонажів на тлі сирітства і відсутності образу позитивного вихователя (провідника, учителя) під час формування особистості.

Здатність любити, довіряти та приймати любов як «базова довіра до світу» закладається в людині від перинатального періоду, особливо у ранньому дитинстві, і далі розвивається протягом формування особистості. Ключову роль у формуванні внутрішнього стержня сили особистості відіграють батьки. Безумовна материнська і батьківська любов (або таке ж ставлення опікунів, найближчого оточення), безумовне прийняття дитини формує у ній готовність сприйняти образ Люблячого Бога, готовність *вірнути* в можливість бути прийнятим, любленим, щасливим, прощеним. Натомість ось що ми бачимо у випадку Бовдура: «... від дитинства» «погорда, штовханці, побої...», «насмішки дітей», «не приймали до [...] забав...» [2, т. 15, с. 150]. Чому? – «Байстрюк!

Знайда! Бовдур!» [2, т. 15, с. 150]. Отож, навіть ім'я Бовдур, під яким зустрічаємо цього чоловіка «на дні», походить від одного зі знущальних прізвиськ, накинених йому в дитинстві через відсутність батька. На відміну від Ежена, який здивовано приглядається до значення слів «не заслужив», життя Бовдура протягом його дорослішання та формування було суцільною спробою і ніколи не можливістю «заслужити» собі на прийняття і любов: «тяжка праця у лихих, чужих людей... Сльота, морози, спрага, втома – все то тільки газді дошкуляє, а наймитові ні!.. Наймит залізний, наймит видержить... мусить... за то плату бере!.. Хирляве слабовите, замліле, лихо плачене, лихо зодягане... Без приятеля, без побратима...» [2, т. 15, с. 150]. Психологічний наслідок цього «виховання» – патологічна позиція агресора щодо цілого зовнішнього світу, який йому бачиться, за дитячим і юнацьким досвідом, абсолютно ворожим. «Безконечним невсипущим горем» наморожена та «груба льодова крига» [2, т. 15, с. 150] навколо серця людини з фальш-іменем (прізвиськом) Бовдур, бо «велике горе то вже має до себе, що замикає серця людські, так, як вечірній холод затулює квіти, стягає їх, мов мороз» [2, т. 15, с. 150]. Девіантна поведінка Бовдура спрямована на знищення, у тому числі й на знищення власного щастя, потенційних змін на краще у власному житті, адже і в нього були хвилини радості, були вірний товариш і кохана дівчина, «тихе ягня», яка «любила сього звіра» [2, т. 15, с. 152], однак Бовдурова «різка, самолюбна, дика, немов кільчаста натура стала ще рижчою і дикішою при тій тихій, лагідній, послушній і добрій людині» [2, т. 15, с. 151], і він тільки мучив її, поки врешті «хоть не перестав її любити, але раз у приступі гніву побив і нагнав від себе» [2, т. 15, с. 152]. Нездатність агресора до ризику повірити у можливість бути щасливим, постійне очікування повернення пережитого болю і тому постійний агресивний, апріорний «захист» (тобто насправді напад), а через це – нездатність до нормального життя у спілкуванні, соціумі, суспільстві; цілковите заперечення будь-чого доброго у світі та в житті – страшний психологічний наслідок здобутої в дитинстві й довголітньо підтверджуваної в юності образи на людей взагалі; цей наслідок позитивний, якщо не відбувається психологічної терапії або дива (яке згодом таки досвідчуємо на завершenni новели «На дні»). Це спотворює і врешті знищує особу, ведучи її дорогою відособлення, відокремлення від суспільства (навіть у камері Бовдур – наче замкнений стуманілий світ, цілком непідвладний жодним соціальним, найелементарнішим законам людського спілкування). Іще перед потраплянням до дрогобицької комуни Бовдур уже почав відокремлюватися, він «крепко пив» після того, як прогнав кохану і розсварився з другом, і прагнув тільки, щоб не було думок і увесь час шуміло в голові: «думки ніякої, споминок ніяких, тільки шум, мов млинове колесо в голові гуркотить...» [2, т. 15, с. 152].

Якщо у Бовдура сформувалася агресивна матриця поведінки, то Ежен із «вершка» потрапив у тенета власної розбуялої уяви про славне життя з розмахом, компенсуючи цими мріями дійсний страх перед життям і перед своїм опікуном. Він був вихований рідним вуйком (бездітним нащадком давнього магнатського роду), якого під впливом розповідей слуг про його жорстокість дитяча уява сплітала «з усіми найстрашнішими казочними потворами» [2, т. 15, с. 194]. Не маючи при вуйковому багатстві жодної потреби «заслуговувати» собі на життя, Ежен був проте «тиранізований на кождім поступі,

наломлюваний до беззглядного послуху чужим безглузким розказом, вдавлюваний в тісні рамки чужих заскорузлих понять, окрім котрих і йому не дозволялось мати своїх понять, висказувати свої думки» [2, т. 15, с. 187]. Таке тиранічне виховання несе в собі для особистості небезпеку невротичного страху життя, нездатності сформуванати і відстоювати власну думку. Страх – ось провідна нитка, яка пронизує Еженове зростання і дорослішання: Ежен виріс «в вічній страсі, в вічній погрозі» [2, т. 15, с. 195], навчений «ні в чім не мати своєї волі і у всім покладатися на приписи», найменше порушення яких «каралось остро і беззглядно» [2, т. 15, с. 195]. Провівши у «каміній понурій кліті» вуйкового дому свої молоді літа, «мов та трава в пивниці» [2, т. 15, с. 195], із заборонаю товаришувати і читати, Ежен зовсім не знав життя справжнього, в якому міг би діяти, любити, сформуванати і проявити характер, тоді як найняті вуйком учителі «розводили» перед паничем «славну польську минувшість, розхвалювали лицарські діла та вдалий характер шляхти, описували буйне, свобідне і самовільне життя тої шляхти і через те в [...] придавленій, карловатій душі» Ежена «родили якоесь гарячкове хоробливе бажання руху, широкого розмаху та буйного, гулящого життя, котрим блискотіла» перед ним та «“славна” давнина» [2, т. 15, с. 195], і ці фантазії становили різкий контраст до його власного «нужденного вегетовання». «Придавлена, карловата» душа – ось сумний наслідок майже двадцятирічного надломлювання, а також різкого контрасту між підконтрольним життям у вічному страху та розбуялими компенсаторними мріями про славне, «з розмахом» життя. Відмінність між страхом як дійсним мотивом поведінки та героїзмом як мотивом *омріяним* виливається у безхарактерність, безсилля, здатність навіть у найкращому пориві виявитися тільки «маленьким героїком», а не дійсним героєм, а цілковита відсутність досвіду формування власної думки спричиняє тотальну розгубленість, дезорієнтацію («немов границі між злом і добром защезли» [2, т. 15, с. 187]), бажання звільнитися і нерозуміння, як це зробити (аж до таких психосоматичних реакцій, як конвульсії, коли вуйко почав замикати Ежена), панічне кидання в крайнощі, пасивно-агресивну поведінку, екзистенційний страх і суїцидальний напрямок думок. Навіть наприкінці, вже відчуваючи усю ваготу наслідків скоєного пограбування, Ежен «... і дотепер ще [...] під віянням Жанових слів, не міг розібрати гаразд, чи се він зробив зле, чи добре» [2, т. 15, с. 186]. У його голові розпачливим вихором проносяться діаметрально протилежні плани і висновки щодо виходу із ситуації: «Я ще можу бути чоловіком!» [2, т. 15, с. 188], «Я буду жити їм на упір! Перед їх очима буду ходити в простій серм'язі, перед їх очима зйду з їх фальшивого вершка **на дно** [виокремлення шрифтом. – М. Д.], тудя, де вони й заглянути не ласкаві. Се буде довершення протесту!» [2, т. 15, с. 188]; але, коли представниця робочого люду, арф'ярка, зобразила перед ним дійсні труднощі такого шляху, думки повернули в протилежний бік: «Не бути мені чоловіком між людьми, робітником між робітниками!» [2, т. 15, с. 187], «Се зтяжко на мене!» [2, т. 15, с. 189], «Ох, де в мене сила, де в мене сила?..» [2, т. 15, с. 190].

Ні Бовдур, ні Ежен, отже, не здатні *повірити* в можливість порятунку, навіть коли цей порятунок сам приходить до них у вигляді кохання, дружби, радості людського спілкування. Обоє відкинули допомогу закоханої жінки і той шлях, який лежав перед ними як спасенна можливість. Активна агресія Бовдура спрямована назовні, а пасивна

Еженова – на самого себе. «Агресор» за допомогою апріорних нападів на зовнішній світ захищається від підсвідомо очікуваних повторень дитячих кривд, натомість «жертва» за матрицею постійного послуху чужій волі у дорослому віці, попри бажання звільнитися, не може прийняти на себе відповідальності за власне життя – бо відповідальність за неї в її свідомості несе її «тиран». Так, Бовдур спрямовує свою патологічну лють на кохану дівчину, що вірно любила його, на Андрія Темеру, коли той пропонує йому хліба; а Ежен, на позір звільнившись від влади вуйка, насправді підпадає від владу іншого проводиря – Жана. Навіть у його власній уяві не сам він, а Жан і вуйко сперечаються про те, «чи бути йому чоловіком, чи не бути» [2, т. 15, с. 186]. Причому Андрій Темера (житель духовного, а не соціального «вершка», в'язень суспільного, а не духовного «дна») є яскравим антиподом для обох, зокрема й тому, що є прикладом протилежного шляху становлення особистості. Хоч і закінчив школи сиротою і зазнав не розкошів, та все ж, будучи альтер-его І. Франка, мав теплий спомин про материнську і батьківську любов та інші складові сформованого міцного і дуже у нього помітного осердя внутрішньої сили і довіри до світу. Він здатен *любити*, незважаючи на втрати і випробування.

Після вчиненого злочину, на відміну від Ежена, Бовдур не переймається страхом за власне становище, не лякається викриття, сам викликає капрала і зізнається усім про вчинене, пришвидшуючи своє, тепер уже значно важче, ув'язнення. Ежен, навпаки, здригається від кожної підозри, що вже за ним іде поліція, його думки перед фатальним завершенням наповнені страхом і розгубленістю. Про благодать навернення Бовдура свідчить його портретна зміна: «дивна зміна робилася з Бовдуром. Його власні риси, бачилось, м'якли, лагіднілі... [...] Здавалося, немов наново людський дух вступає в те тіло, що досі було мешканням якогось біса, якоїсь дикої, звірячої душі. І нараз сльози градом покотилися з Бовдурих очей...» [2, т. 15, с. 162]. Бовдур прозріває після свого злочину силою благодаті, споглядаючи *смерть невинного*, що його сам убив; і в цьому його наверненні відображається шлях звільнення людини через жертву Невинного, здійснену дві тисячі років тому. На заваді прозрінню Бовдура не стає ні гординя, ні страх. Натомість Еженова звичка бажати тільки широкого, з розмахом життя у поєднанні зі страхом опинитися на дні у дійсному житті відіграли вагому роль у його самогубстві. «Як побачив Ісус, що той засумував, то промовив: “Як тяжко багатим увійти в Царство Боже! Бо верблюдові легше пройти через голчине вушко, ніж багатому в Божеє Царство ввійти...”» (Євангелія від Св. Луки, 18, 24–25), натомість «Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне» (Євангелія від Св. Матвія, 5, 3). Ежен є не лише спадкоємцем матеріально багатого магната – його внутрішнє багатство становлять і непересічний розум, помітний із влучних іронічних реплік, і здатність до логічно-філософської рефлексії над власним становищем (на відміну від Бовдура), і від природи не проста натура, яка також проявляється у його сумнівах і міркуваннях; однак усе це внутрішнє багатство просочене отруйним прагненням певної величі, вимогою звиклого становища людини, «нічо не заробившої», як неодмінної складової життя «з розмахом», інакше кажучи, гординя, відсутність смирення. Світ мисленого «вершка» (про який убогий агресивний Бовдур, який ніколи не потрапляв до пастки компенсаторних мрій, ніколи би й не подумав) міцно тримає духовного смертника Ежена в цупких путах, без надії на

внутрішню силу здійснити справжній героїзм, «зійти з їх фальшивого вершка на дно», «жити їм на упір», «ходити в простій серм'язі», відмовитися від благ світу, що так довго був «кліткою» для розуму і волі. Важко багатому змиритися із втратою суспільного «вершка»; важко й багатому мисленим розмахом Еженів змиритися із приниженням і наважитися стати на інший шлях.

Особливий типаж особистості – замкненої, відлюдкуватої, але сповненої невичерпного запасу фантазії та мрій у внутрішньому світі – цікавив І. Франка у різний час та в різних творах. Такий дивний лицар-відлюдник (насправді поет) – персонаж першого «Прологу» із «Баяд і розказів» (переклад із Гайне), такий Дон Кіхот із Франкового переспіву Сервантеса, такий панич Євгеній з незавершеної поеми «Нове життя», який говорить про себе так: «фантазія була мій перший ворог [...] зглушила совість в мні і притупила нерви» [2, т. 1, с. 211]. А проте всі вони дуже відрізняються від Ежена (у чомусь подібним до нього є тільки його тезка із поеми «Нове життя», яку І. Франко почав писати через три роки після «На вершку», але не дописав), бо причинами Еженового потрапляння в тенета гарячкової уяви став тюремний простір його виховання, який переріс у прищеплений простір внутрішньої тюрми, що накладає стіни на бачення шляхів проживання життя. Цей внутрішній тюремний простір не випустив душі Ежена на справжню свободу, яка полягала в його випадку саме у тому, аби спуститися на суспільне «дно» (здатися в руки поліції, як у першій, драматичній версії, написаній ще перед новелою «На дні»).

Отже, увійшовши до художнього світу «на дні», зустрічаємо замкненість, темряву, фізичний голод і неволю. Увійшовши до світлиці краківської гостинниці «на вершку» – маємо бачити, на противагу цьому, світло, достаток, свободу (з цієї світлиці, однак, варіанти виходу для персонажів – це або втеча, або стрибок у вікно, або відповідальність за скоєне). «Дно» гнітить і нищить надії. «Вершок» пропонує веселощі «без усякої мислі», «без усякої грижі», «щоб про тих, хто на дні там, не думать, не знать». Жителі «дна» заздять жителям «вершка» або надіються на них чи вважають їх байдужими; жителі «вершка» зляться на спомин про існування «дна» (як Сімон, що хотів ударити і прогнати кольпортера) або здійснюють «маленький героїзм», захищаючи когось у прикрій ситуації – але без жодної спроби змінити те, що «світ як колесо, одні наверху, інші насподі», як сказав той-таки кольпортер. «Дно» світу та його «вершок», немов дві голови одного боа конструктора під назвою світ, у цілковитій (круговій, мов колесо) взаємодії цупко тримають людину в сітках. Мета цього світового виру – смерть його жертв, духовна або фізична (чи і одна, і друга). Але смерть Андрія Темери зупиняє для Бовдура кручення страшного виру, і споглядання невинно вбитого від власної руки стає єдиним потрясінням, могутнішим за позитивну образу. Тоді як для багатого мріями про широке життя Ежена вушко голки виявляється занадто тонким.

Спільність теми духовного падіння/порятунку персонажів на тлі численних протиставлень у хронотопі та образах обох творів, а також історія їх написання свідчать про актуальність прочитання «На дні» та «На вершку» як своєрідного потенційного диптиха (тільки потенційного, оскільки, як і «Посліднього крейцаря», оповідання «На вершку» І. Франко так і не опублікував – уперше їх обох надрукував Михайло Возняк

1928 року; саме він і висловив думку про написання «Посліднього крейцаря» у першій половині 1879 року [1, с. 251]).

Франко не задокументував текстово, що тіло Ежена знайшли (теоретично, не знайшовши інформації про висоту вікна, читач може припустити, що він урятувався). Натомість через три роки після оповідання «На вершку» І. Франко почав, але не завершив писати поему «Нове життя», головним персонажем якої є панич *Євгеній*, що повертається на село лікувати «перетятий» «нерв життя» [2, т. 1, с. 207], а головний персонаж знову ж таки незавершеної поеми «Лісова ідилія» панич *Євгеній* дивом виживає після дуелі, тоді як *Євгеній* Рафалович із роману «Перехресні стежки» втілює у собі всю рішучість і силу волі, такі необхідні для подолання життєвих криз...

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Возняк М.* [Передмова до:] На вершку. Кілька хвиль з життя людей «нічо не заробивших» / Михайло Возняк // За сто літ : матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початків XX століття / під ред. М. Грушевського. – Кн. 2. (Записки кол. Історичної Секції Українського Наукового Товариства в Києві). – Т. XXV. – К. : ДВУ, 1928. – С. 251–252.
2. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.

*Стаття надійшла до редакції 11.10.2015
Прийнята до друку 15.11.2015*

«IN THE LOWER DEPTHS» AND «AT THE HEIGHT»: TESTING OF THE SPIRIT BY THE WORLD (based on Ivan Franko's works)

Myroslava DEREVYANA

*National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Franko Institute,
18, Drahomanova Str., Lviv, Ukraine, 79005*

The article deals with Ivan Franko's novella «In the Lower Depths» and his short story «At the Height», considered as sui generis diptych alternately depicting the human personality test in the circumstances of social «depths» and «heights». It traces the ways of internal formation, decline, and possibilities for the personal spiritual revival of both works' characters on the background of diametric contrasts of spatial coordinates, light/darkness images, sound images, and other characteristics of external slavery and freedom.

Keywords: «In the Lower Depths», «At the Height», «The Last Kreytsar», the depth, the height, Eugen, Yevheniy, Bovdur, personality, love, spirit, secular world.

УДК 82.09«191/192»Франко.7.03:821.161.2-1Т.Шевченко

«THE DEDICATION» OF IVAN FRANKO TO TARAS SHEVCHENKO: HISTORY OF WRITING AND TRANSLATING

Ivan TEPLYY

*Ivan Franko National University of Lviv,
Foreign Languages Department for Humanities,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: i_teplyi@rambler.ru*

The paper examines Ivan Franko's «Dedication» to T. Shevchenko written on the occasion of the National Bard's centenary, and three of its translations into Ukrainian. This «poetry in prose» seems to require a new interpretation now, in the Year of the Great Bicentenary. There appear to be five translations of the «Dedication», all in all. The first three, fulfilled in the years 1914, 1921 and 1925, respectively, have to some extent run out of date linguistically as well as, perhaps, conceptually. There is reason to believe that the third translation was authored by K. Hrushevs'ka. It is not out of place, therefore, in view of the multiplicity of translations, to offer a new rendition, brought up to date yet suggestive of a prayer. With due regard for this, the author, on the basis of a more profound conceptual analysis, proposes his own translation of this, to quote T. Shevchenko, «thanksgiving prayer».

Key words: Shevchenko Studies, Franko Studies, translation, prayer, Translation Studies.

More than a hundred years ago «one heard from Ivan Franko's lips the significant words of the «Dedication» as the highest apotheosis of love for Shevchenko» [13]. Remarkably, I. Franko wrote it at the time when the tsarist government had forbidden the celebration of Taras Shevchenko's centenary in Ukraine [8]. A. Pavko termed it as a methodological benchmark for deeper understanding and objective comprehension of this powerful figure in the Ukrainian and European literary, as well as national and political life at the time of the imperial era, characterizing the work as «the apt words of Ivan Franko in the article on the occasion of the 100th anniversary of Taras Shevchenko (1914)» [12].

It is known that I. Franko wrote his «Dedication» in German (Lviv, 12 May 1914) on the occasion of the 100th anniversary of T. Shevchenko's birthday, and it was first published that same year in the Vienna-based magazine «Ukrainische Rundschau» (№ 3–4, p. 89), dedicated to T. Shevchenko's commemoration (See Appendix 1). The Ukrainian translation of this dedication was published by the newspaper «Nove Slovo», (Lviv, 1914, No. 523, p. 6) under the title «Ivan Franko's Dedication for Taras Shevchenko», and many other editions. For this volume (vol. 17 of the well-known 20-volume edition. – I. T.) a new translation from the first publication has been made (emphasis added. – I. T.) [14, p. 476]. One may only wonder what is meant by these many other editions that have published the «Dedication». Research shows that the years 1921 and 1925 saw the second and third translations of the «Dedication» (more

about them below), hence the translation for volume 17 had been made before the 20-volume edition saw the light of day (1955). Volume 39 of the respective 50-volume edition carries the text based on the reprint from the «Ukrainische Rundschau» magazine in the book. Franko I. «Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine: Ausgewählte deutsche Schriften des revolutionären Demokraten 1882–1915» (S. 175 in Ukrainian rendition) [15, vol. 39, p. 655]. Thus, as of the year 1983 five translations whose authors are hitherto unknown had been published. Offered below is the full text of the «Dedication» in the original:

Widmung.

Er war ein Bauernsohn, und ist ein Fürst im Reiche der Geister geworden.

Er war ein Leibeigener, und ist eine Grossmacht im Reiche der menschlichen Kultur geworden.

Er war ein ungeschulter Laie, und hat Professoren und Buchgelehrten neue, lichte und freie Bahnen gewiesen.

Er seufzte zehn Jahre unter der russischen Soldatenmuskete, und hat für die Freiheit Russlands mehr getan, als zehn siegreiche Armeen.

Das Schicksal verfolgte ihn im Leben, soviel es konnte, und vermochte doch das Gold seiner Seele nicht in Rost, seine Menschenliebe nicht in Hass und Verachtung, sein Gottvertrauen nicht in Verzweiflung und Pessimismus zu verwandeln.

Das Schicksal sparte ihm nicht Leiden, aber es kargte auch nicht mit Freuden, welche aus einer gesunden Lebensquelle flossen.

Und es hat ihm das Beste und Kostbarste doch erst nach dem Tode vorenthalten – unvergänglichen Ruhm und die immer neu hervorblühende Freude der Millionen Menschenherzen, welche seine Werke immer hervorrufen.

Das war und ist für uns Ukrainer Taras Schewtschenko.

Iwan Franko. Lemberg, den 12. Mai 1914 [21; 19 (Appendix 1)].

The most widespread translation of the text looks like this:

Він був сином *мужика* і став володарем у царстві духа.

[He was a *peasant's son*, and has become a master in the realm of spirit].

Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури.

[He was a serf, and has become a giant in the realm of human culture].

Він був самоуком і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим. [He was a self-taught man, and showed new, light and free ways to professors and book scientists].

Десять літ він *томився* під вагою російської солдатської муштри, а для волі Росії зробив більше, ніж десять переможних армій. [He *languished* for ten years under the weight of the Russian soldier's drill, and has done more for Russia's freedom than ten victorious armies].

Доля переслідувала його в житті скільки могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі в іржу, ані його любові до людей в ненависть і погорду, а віри в Бога у зневіру і песимізм. [Fate persecuted him in life as much as it possibly could, yet it had not

been able to turn the golf of his soul into rust, nor his love of people into hatred and scorn, and the faith in God into gloom and pessimism].

Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що били із здорового джерела життя. [Fate spared him no suffering, neither, yet, did it spare pleasures bursting forth from the sound spring of life].

Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті – невмирущу славу і *всерозквітаючу* радість, яку в мільйонів людських сердець все наново збуджуватимуть його твори. [The best and most valuable treasure did the fate yield him only posthumously, viz. The undying glory and the *all-thriving* joy his works will ever more evoke in the millions of human hearts].

Отакий був і є для нас, українців, Тарас Шевченко [15, vol. 39, p. 255]
[Such was and is for us, Ukrainians, Taras Shevchenko].

The translation, in the main, reproduces the structural specificity of the original; however, it is somewhat outdated lexically and stylistically (these are, primarily, the italicized words). The translator resorts to hyperonyms here and there (*volodar*, *veleten'* (master, giant)), which, it appears, are not stark enough as expressiveness, i. e. antithesis markers. Not much conducive to it is the use of the conjunction *i* (and) in the opposite sense, non-inherent in it nowadays (sentence 1).

This is how the L'viv-based newspaper «Nove Slovo» (New Word) edited and published by Lonhyn Tsehelsky – the first to have made public the translation of the «Dedication» – appreciated, almost in each of its issues, the Vienna-based Ukrainian-studies magazine «Ukrainische Rundschau» (Ukrainian Survey. – *I. T.*): «Ukrainische Rundschau» is a Ukrainian monthly in German. It comes out in Vienna under the editorship of Dr. V. Kushnir with the aim of informing the cultural world of the Ukrainian issue. Every German-speaking Ukrainian should subscribe to this paper» [11, p. 8].

Really, at the turn of the centuries (1903–1905) the Vienna-based magazine «Ruthenische Revue» [Ukrainian Revue] had a major role to play in the popularization of the German-language Shevchenkiana, to be followed, later on (1906–1916) by the «Ukrainische Rundschau» [«Ukrainian Revue»] as intermediary between Ukrainian and German-language literatures. This edition brought together a number of cultural figures in Ukraine and abroad (R. Sembratovych, I. Franko, Olha Kobylians'ka, O. Popovych, V. Kushnir, M. Mochul's'kyi, O. Rozdol's'kyi, O. Hrytsay, A. Bosh a. o.). Dozens of translations from Shevchenko have been published here, particularly «Zapovit» [Vermächtnis] and «The Sky is Unwashed, and the Waves are Sleepy» [Ungewaschen der Himmel / Und verschlafen die Wellen] in the translation of Ivan Franko (1903, Nos. 1, 11), «Zapovit» in W. Horoschowski's translation (1904, No. 15), «To Sister [Sestri]», samples from the poem «Dream» («Everyone's Destiny is His/Her Own») (1904, No. 15), «The Days Go By, the Nights Go By» in W. Fischer's translation (1910, No. 5–6), as well as articles and research papers on him. German-language periodicals in Austria blossomed with jubilee publications. The «Ukrainische Rundschau» magazine dedicated a special jubilee issue to Shevchenko (12 May 1914, No. 3–4), it also issued collected papers under the title: 344. Proceedings. No. 40. Literary Studies. «Taras

Schewtschenko, der größte Dichter der Ukraine. Zur Jahrhundertfeier seiner Geburt» («Taras Shevchenko, the Greatest Poet of Ukraine. To the Centenary of his Birth Jubilee»). The most valuable here is the pioneering publication of the «Dedication» («Widmung») by I. Franko, the first publication in Ukrainian being carried by the newspaper «Nove slovo» (No. 523, 1914) [1, p. 386].

It is noted with a good reason that nobody – either prior to Ivan Franko, or afterwards – has not written anything similar on Taras Shevchenko. The «Dedication» is a synthetic comprehension of T. Shevchenko's stature in terms of his significance not only to Ukrainian, but also world culture [4].

Generally speaking, I. Franko's verse dedications present an outstanding accomplishment in the development of this genre, their modification richness confirming unlimited potentialities in resolving sophisticated relationships between the author and the addressee, shaping leading ideas in the realm of politics and morals that determine the progressive movement of society forward. I. Franko adapted the old genre of the dedication to the needs of his time, filled it with a new content, gave it a perfect shape. There are accusatory dedications proper, and there are satirical dedications of accusation. However, regardless of the dedication's orientation (positive or negative), an ever lofty idea whose topicality is dictated by the development of the social life is asserted in it every time, wherein the immanence of the poetical dedication manifests itself. Aesthetization of human relationships acquires in it the author's definition of the ways of perfecting a personality and making better the fate of the nation as a whole. Movement to the truth is understood in such works as mastery on the part of everyone and, generally, all of the lofty values of spiritual culture. Only then is genuine harmony, and not new struggle, to come [9].

Almost seven years later – on March 20, 1921 – the second translation of the «Dedication» into Ukrainian saw the light of day. It was printed by the Chernivtsi-based newspaper «Kamenari» [Stone Masons] (Ukrainian teachers' paper in Bukovyna), being thus devoted to the 60th death anniversary of T. Shevchenko (Appendix 2). Here is the text of the translation in view of a certain difficulty in reading and interpretation, with due regard for the temporal and regional differences, as well as technical drawbacks: «Іван Франко [Ivan Franko] / Присвята [Dedication] / Він був мужицьким сином, а став князем у царстві духа. [He was a peasant's son, and has become a prince in the realm of the spirit] / Був *крепаком*, а став *верховодом* людської культури. [Was a *serf*, and has become a *fugleman* of human culture] /

Був невишколеним *ляіком*, а вказав професорам і ученим нові, світлі і вільні дороги. [Was an untrained *layman*, and pointed out to professors and scholars new, light, and free roads]. Він стогнав десять літ під московським *крісом рядовика*, а вчинив для свободи Росії більше, чим десять *побідних* армій. [He groaned ten years under a muscovite *rifle of a private*, yet has done more for the freedom of Russia than ten *victorious* armies] / Доля переслідувала *Його* у *життю*, скільки лише могла, та *все-таки* не здужала перемінити золота *Його* душі на *снідь*, *Його* любови до людей на ненависть і погорду, *Його* віри на розпуку і *песімізм*. [Fate persecuted *Him* in *life* as much as it was able to, yet had not managed to turn the gold of *His* soul to *food*, *His* love of people to hatred and contempt, *His* faith to calamity and pessimism]. Доля не *щадила* *Йому* на *терпіннях*, але й не *скупила*

на утіхи, що пилили із Його здорового *жерела* життя. [Fate did *not spare Him* suffering, neither was it *avaricious* of pleasures flowing from His sound spring of life]. А *все-таки задержала* вона для Нього що найліпше і найцінніше – аж по *смерти* – славу, що не проминає, і радість *мільонів* людських сердець, що її викликають *завсідю* Його твори. [Yet it had *kept for Him* what is the best and most valuable – only after the *death* – the glory that does not pass away, and the joy of *millions* of human hearts that His works *always* call forth]. / Цим був і є для нас *Українців* Тарас Шевченко». [This was and is for us *Ukrainians* Taras Shevchenko]¹.

The text of this translation, important in its time and undoubtedly valuable in terms of the history of literature, obsolete and regionally limited, hence unacceptable as of today words and syntactical structures. The reader's attention should be drawn to the dignifying use of the personal pronoun in the third person singular, viz. Його, Йому [His, to Him], which cannot be accounted for by the influence of the German language, as in the case of the noun *Українців* [the Ukrainians]. Rather, moreover, the point here, more probably, is that the translator, too, had interpreted the text in the key of a prayer both by the form of the exposition and, particularly, by the rhythm.

Four years later a new – third by then – translation of the «Dedication» saw the light of day in a «scholarly bimonthly of Ukrainian Studies» under the title «Ukraine»:

«Він був селянський син і став князем в царстві духа [He was a peasant's son, and has become a prince in the kingdom of spirit]. Він був кріпак і став великою силою в громаді людських культур [He was a serf, and has become a great force in the community of human cultures]. Він був *простак* і відкрив професорам і вченим новіші і свободніші *степені* [He was *plainly educated*, and has opened for professors and scholars newer and freer levels]. Він терпів десять літ від російської *воєнщини*, а зробив більше для свободи Росії, ніж десять *побідних* армій [He suffered ten years from the Russian *military*, and has done more for the freedom of Russia than ten *victorious* armies].

Доля переслідувала його ціле життя, та не покрила іржею золота його душі, не обернула його любові до людства в ненависть, ані його віри – в розпуку [Fate persecuted him all his life, yet it has not covered in rust the gold of his soul, has not turned his love for humanity into hatred, nor his faith – into despair].

Доля не щадила йому страждань, але не стримала його радості, що була здоровим джерелом життя [Fate did not spare him sufferings, but has not, either, restrained his joy breaking forth with a sound spring of life].

Та найкращий, найцінніший дар доля дала йому аж по смерті – невмирущу славу і вічну нову насолоду, яку дають його твори мільйонам людських сердець» [The best yet, most valuable gift, had the fate not given him till after his death – the never-dying glory and the eternal new pleasure his works impart to millions of human hearts] [16, с. 6].

It is to be noted that in the above-mentioned journal, at the page indicated, this text goes as epigraph to the last (according to K. Hrushevs'ka) article of Ivan Franko on Taras Shevchenko (Appendix 3). We assume, therefore, that the translation is authored by K. Hrushevs'ka.

¹ The italicized words do not always, unfortunately, convey the dialectal or regional nature of those in the original (Tr.)

As can be seen, the structure of the original has not been reproduced in its entirety in the target text: four paragraphs instead of eight are cited. These seven sentences, however, have been united into four paragraphs. The concluding sentence is untranslated. The text meets the stylistic requirements of the original, yet the word *prostak* (sentence 3) evokes a double interpretation, viz. a) simpleton, b) uneducated. The other lexemes, particularly incomprehensible to the present-day highly-educated reader *cmenehi* [degrees, levels, power] (ibid.) are also italicized as those failing to be in correspondence with present-day usage. This, however, does in no way diminish the literary and historical significance of this translation.

Let us consider the source text in greater detail. It is composed of eight paragraphs represented by one sentence, hence – eight sentences, composite (both compound and complex), which makes 164 words all in all, the «Dedication» proper accounting for 156. The structural requirements have been followed strictly in both translations.

Grammatical specificity. It is worth taking into consideration anaphoric constructions and antitheses (peasant–prince; serf – powerful autocrat, autocratic power; layman – Teacher of professors and scholars; soldier – generalissimo; persecutor (fate) – golden soul (of the persecuted); suffering (fate) – generous (fate); largest plentifulness (of fate) – death). The tense-forms are in opposition here too: Imperfekt – Perfekt, i. e. Past vs. Perfect, e.g. Er **war** ... – und **ist** ... **geworden** (печ. 1–2), **hat** ... **gewiesen** (печ. 3–4), i. e. «was» – «has become (became)». It does not matter, in other words, what *was* of you, but what *has become* of you, what you *have turned into* – thus the significance of the action both for now, and (which is of great importance) for the future. In the sentences to follow (viz. 5 and 6) this temporal antithesis, though unformalized, nevertheless makes it possible to sense, if to a lesser degree, by means of the opposite conjunctions (*doch, aber*, i.e. *however, still*), as well as the negative particle *nicht*, even through the past forms of the imperfective aspect (Imperfekt), the opposition, perhaps a confrontation, contradiction – these permeate the entire text, excepting for two sentences in conclusion. In sentence 7 the opposite conjunction is emphasized by the restrictive *erst* (only), which results in amplification effect. The use of the Perfect tense (Perfekt), in its turn, indicates the result of the action. The last sentence is final, affirmative where, if not by grammatical means, an accomplished action has, in fact, been expressed as one that began in the past and is over at the moment of speaking.

Stylistically, the text is remindful of a prayer. In the translation of 1921 (Appendix 2) the personal pronoun of the third person singular is capitalized (Він) [He], which is, if latent, yet a proof of the «Dedication» being styled as prayer.

As an object of linguistics the prayer causes no small scientific interest. In particular, its structure is under study in terms of the theory of the communicative act, there are papers devoted to exploring prayer appeals as the dominant of the spiritual dialogue, research is made into the stylistic specificity of prayer texts. All definitions, thus, state that a prayer is an established text [2]. The researcher arrives at the conclusion that «by imitating the sacral dialogue with superior forces, the literary versified prayer topicalizes ideological and creative accents, genre media (linguistic, imagery, lexical) aimed at increasing the expressiveness of the literary artistic realm, psychologization of the meditative principle, strengthening of the lyrical reflection» [2, p. 271]. Finally, which is of importance, T. Shevchenko himself would

resort to the genre of the prayer, styling it, rethinking with the view of making more powerful the pathos, drawing the reader's attention to the sore points of being. Again, the development of author's individual prayer poetry in Ukrainian proper is, first and foremost, linked with the works by T. Shevchenko [2, p. 276]. «Combining the mystical world-view with a belief in the ideal human community, Shevchenko imparted to the majority of his prayers a distinct national liberation coloring, and, compared with his predecessors, greatly expanded the productive potentialities of the genre owing to new themes. In his prayer space, alongside the traditional types of prayer (anthem prayer, thanksgiving prayer, intercession prayer etc.), the following new modifications of the prayer-communicative situation appeared such as the revolutionary prayer, the prayer of struggle, the prayer of reproach, the invective prayer, the blasphemous prayer, the role anti-prayer etc.» [2, p. 277].

Similarly, I. Franko, while creatively developing this tradition of T. Shevchemnko, rethinking the well-known prayer «Credo», styling it, and, probably, presenting as «molytva-blahodarinnia»(Т. Шевченко) [thanksgiving prayer], writes the famous «Dedication», this way further deepening the heuristic conception of T. Shevchenko. The prayer, as we know, is characterized by suggestibility. The suggestibility of mystic, religious texts, i. e. the ability to influence the recipient and to change his mental guidelines has long been highlighted by representatives of various branches of science. Within the context of the faith problem, in particular, it is tackled by F. Fichte, S. Freud, E. Fromm, G. Le Bon, K. Levin a. o., and it is faith that is the precondition of the suggestible influence (S. Freud, G. Le Bon). Simultaneously, suggestion ensures a non-critical perception of the object of faith (F. Clément, L. Festinger, L. Vygotsky) [3, p. 184–185]. T. Kazantseva, while studying the role of suggestion in the processes of faith-formation, examines the issue in a diversified way, and arrives at the following conclusions: faith-formation is underlain by a mental need. Mentality proper determines the content and dynamic specificity of the faith phenomenon. Underlying the faith, mentality enables one to preserve relatively stable forms of the personal orientation of individuals within a culture. The mental need is expressed in such a way that the individual directs his resources to search for the object need, and the latter «is materialized» after the faith object has been revealed. It is this mechanism that provides the basis for the static character of any social faith whatsoever, preservation ability and transmissibility of the social experience [5, p. 102]. The faith is a system of cognitive, axiological, motivational, prescriptive and affective elements, which makes it possible to perform the filtering and adoption of the information content beyond a rational argumentation. The fact of a conscious perception in the absence of such an argumentation can be explained, first, by a reduced criticism of the consciousness as an effect of suggestive mechanisms; secondly, by the fact that cognitive dissonance is compensated by the satisfaction of a mental need or is neutralized owing to it [5, p. 16]. In the text of a prayer, a pattern of the impact through a correlation with emotion looks as follows: verbalization of a negative emotion; indication at a legitimate within the confession way of solving the problem caused by the prayer appeal; its verbalized fusion with a positive emotion. The basic sign of the emotive correlation of prayer texts appears to be pliromicity, viz. a diffuse fusion of heteropolar emotions. Owing to the ability of verbalizers of emotional correlation to switch an emotive modus to the opposite one, latent provision of a sound

dynamics of heteropolar psychic states, their peculiar (sui generis) course and absorption is made. A step-by-step verbalization of contrastive emotions ensures in a recipient a feeling of integral and full-fledged experience. The latter, in its turn, opens an access to well-balanced and beneficial states of the mind. This feature of the emotive correlation in sacral texts is traditionally supported by a huge arsenal of linguistic and paralinguistic means aimed at the canon's withholding, viz. the *presentational situation, rhythm, intonation patterns, semantics of the emotive words, evaluator words, images, metaphors, connotative syntax, appeals to the emotions of biblical characters, genre specificity etc.* (emphasis added. – I. T.). Multiple translations of sacral texts into various languages do not hamper to preserve confessionally-canonized senses as the emotive relevance is a linguistically natural mechanism of creating a broad range of connotations. In this case, besides, a verbalized suggestive influence based on a correlation with emotion is always diffuse and compensatory in nature. Dynamization of the recipient's emotional sphere through a verbal activation of negative emotions is ensured by their transformation into positive experiences [7, p. 94].

Let us examine two prayers in German, viz. «Our Lord» and «I Believe in God»: Vater unser im Himmel, geheiligt werde *dein* Name. *Dein* Reich komme. *Dein* Wille geschehe, wie im Himmel, so auf Erden. Unser tägliches Brot *gib* uns heute. *Und vergib* uns *unsere Schuld*, wie auch wir *vergeben unsern Schuldigern*. *Und* führe uns nicht in Versuchung, sondern erlöse uns von dem Bösen. Denn dein ist *das Reich* und *die Kraft* und *die Herrlichkeit* in Ewigkeit. Amen. [20]. Set in italics are the words that either reiterate or correlate. As to the type of structuring «Our Lord» is an iterative-correlative prayer, by the essence – that of glorification and supplication. The reader's/researcher's attention is drawn by parallel constructions, anaphoric repetition: *Dein... Dein... gib... Und... vergib... vergeben... Und... und... und...* Both the structure type, and the lexical content enable one to deeper penetrate into the essence of the very «Dedication».

Another prayer – «Credo», is offered in Latin first, and in a parallel Ukrainian rendition:

Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, Factorem cæli et terræ, Visibílium ómnium et invisibílium. / Et in unum Dóminum Iesum Christum, Fílium Dei Unigénitum, / Et ex Patre natum ante ómnia sæcula. Deum de Deo, lumen de lúmine, Deum verum de Deo vero, Génitum, non factum , consubstantiálem Patri: / Per quem ómnia facta sunt .	Вірую в єдиного Бога Отця, вседержителя, творця неба й землі і всього видимого і невидимого. / І в єдиного Господа Ісуса Христа, Сина Божого, єдиногородного, від Отця родженого перед всіма віками. Бога від Бога, Світло від Світла. Бога Істинного від Бога істинного, родженого, несотвореного , єдиносущного з Отцем, що через нього все сталось .
Qui propter nos hómines et propter nostram salute Descéndit de cælis. Et incarnátus est de Spirítu Sancto Ex María Vírgine, et homo factus est . Crucifixus étiam pro nobis sub Póntio Pilátio; Passus, et sepúltus est ,	Він задля нас людей і нашого ради спасіння зійшов із небес, і воплотився з Духа Святого і Марії Діви, і стався чоловіком .
Et resurréxit tértia die, secúndum Scriptúras,	І був розп'ятий за нас за Понтія Пилата, і страждав, і був похований .
Et ascéndit in cælum, sedet ad déxteram Patris.	І воскрес у третій день, згідно з писанням. І взнісся на небо, і сидить праворуч Отця.

Et iterum venturus est cum glória, Iudicáre vivos et mórtuos, Cuius regni non erit finis.	І вдруге прийде зо славою, судити живих і мертвих, а його царству не буде кінця.
Et in Spiritum Sanctum, Dóminum et vivificántem: Qui ex Patre Filióque procedit. Qui cum Patre et Filio simul adorátur et conglorificátur: Qui locútus est per prophétas.	І в Духа Святого, Господа, животворящого, що від Отця і Сина ісходить, що з Отцем і Сином рівнопокляемий і рівнослаvimий, що говорив через пророків.
Et unam, sanctam, cathólicam et apostólicam Ecclésiám. Confiteor unum baptísma in remissionem peccatorum. Et exspecto resurrectionem mortuorum, Et vitam ventúri sæculi. Amen.	В єдину, святу, соборну й апостольську Церкву. Ісповідую одне хрещення на відпущення гріхів. Очікую воскресіння мертвих: І життя будучого віку. Амін [17].

Ось текст цієї молитви німецькою мовою:

Deutsch (Ökumenische Fassung)

Wir glauben an den einen Gott, / den Vater, den Allmächtigen, / der alles **geschaffen hat**, / Himmel und Erde, / die sichtbare und die unsichtbare Welt. / [We believe in one God, / the Father almighty that **has all created**, / heaven and earth, the visible and the invisible world].

Und an den einen Herrn Jesus Christus, / Gottes eingeborenen Sohn, / aus dem Vater geboren vor aller Zeit: / Gott von Gott, Licht vom Licht, / wahrer Gott vom wahren Gott, / gezeugt, nicht geschaffen, / eines Wesens mit dem Vater; / durch ihn **ist alles geschaffen** [And in one Lord, Jesus Christ, / the only-begotten Son of God / Born of the Father beyond all ages. / God of God, Light of Light, true God of true God, / Begotten, not made, of one substance with the Father; / Through him all things **were made**].

Für uns Menschen und zu unserem Heil / ist er vom Himmel gekommen, / hat Fleisch angenommen / durch den Heiligen Geist / von der Jungfrau Maria / und **ist Mensch geworden**. / [For us men and for our salvation / he came down from heaven, / has taken flesh / through the Holy Spirit / from the Virgin Mary: and **was made man**.]

Er wurde für uns gekreuzigt / unter Pontius Pilatus, / hat gelitten und **ist begraben worden**, / **ist** am dritten Tage **auferstanden** nach der Schrift / und **aufgefahren** in den Himmel [He was also crucified for us under Pontius Pilate, and **was buried**, // And on the third day he **rose** again, according to the Scriptures / and ascended into heaven].

Er sitzt zur Rechten des Vaters / und wird wiederkommen in Herrlichkeit, / zu richten die Lebenden und die Toten; / seiner Herrschaft wird kein Ende sein. / [He sits at the right hand of the Father / and will come again in glory / to judge the living and the dead; / and there will be no end to his kingdom].

Wir glauben an den Heiligen Geist, / der Herr ist und lebendig macht, / der aus dem Vater und dem Sohn hervorgeht, / der mit dem Vater und dem Sohn / angebetet und verherrlicht wird, / der **gesprochen hat** durch die Propheten, / und die *eine*, heilige, katholische / und apostolische Kirche [We believe in the Holy Spirit, / who the Lord is and the Giver of life, / who proceeds from the Father and the Son, / together with the Father and the Son is adored and glorified, / and who **spoke** through the prophets, / and one holy, Catholic, / and Apostolic Church].

Wir bekennen die eine Taufe / zur Vergebung der Sünden. / Wir erwarten die Auferstehung der Toten / und das Leben der kommenden Welt. / Amen [We confess one baptism / for the forgiveness of sins./ And we await the resurrection of the dead / and the life of the world to come. Amen] [18].

The Latin text is predominated by the tense-forms *Praesens* and *Perfectum*, in the translations, respectively, a past-tense form (Ukrainian), *Imperfekt* and *Perfekt* (German) prevail. The forms are boldfaced in the text. These are, primarily, used in the original of the «Dedication» itself. Latin as the basis for comparison (*tertium comparationis*), and as one that gave impetus to the development of modern European languages, German in particular, first and foremost in terms of grammar, backgrounds more strikingly the contrastive functioning of, say, the tense-forms.

With due regard for what has been analysed, discussed, argued above, let us propose a version of our own, as far as the «Widmung» in its present-day Ukrainian translation is concerned:

ПРИСВЯТА

Він був сином селянина, а стався князем у царстві духовному.

Він був кріпаком, а стався самовладною потугою у царстві людської культури.

Він не мав систематичного вишколу, проте вказав нові, світлі та вільні шляхи професорам і книжним ученим.

Він знемагав десять років від солдатчини у російському війську, однак у справі визволення Росії зробив більше, ніж десять звияжних армій.

Доля, наскільки могла, переслідувала його за життя, проте сталася безсилою перед золотою його душею, не перетворивши її в іржу, любові до людей – у ненависть та погорду, а віру в Бога – у сумнів та зневіру.

Доля не шкодувала йому страждань, але й не скупилася на радощі, які струменіли з цілющого джерела життя.

Проте тільки по смерті вона обдарувала його найкращим та найкоштовнішим – невмирущою славою і щораз по-новому квітучою радістю мільйонів людських сердець, яку невпинно пробуджують його твори.

Таким ось був і є для нас, українців, Тарас Шевченко.

Іван Франко

Львів, 12 травня 1914 року.

Translated by I. Teplyy

There is a critical view of the text as of now. This is what the summary to the article given below says: the paper analyses in detail I. Franko's aphorisms T. Shevchenko in the well-known and frequently quoted note (poetry in prose) «Dedication». I. Franko's pathetic statements have been subjected to a thorough verification by the facts from T. Shevchenko's biography and poetry, the history of Ukraine and of the Russian Empire. «These bombastic phrases – proceeds the author of the article – not without a good reason treated by Ivan Franko scholars as poetry in prose, often, at that, willingly cited by school-teachers and

school-students, University lecturers and students, literati and scholars who, admiring their aphoristicity, do not give much thought to their accuracy. And I have not happened to see – the author goes on to say – anyone approaching these statements analytically and undertaking to verify how much they are truthful» [10]. As a verification like this one is not included in the objectives of the paper – for it is not factology that matters here, but rhetoric – there is no point in commenting upon the paper. To summarize, for all the great number of versified dedications by I. Franko, their stylistic variety, the text of the «Dedication» to T. Shevchenko markedly stands out among the rest of them – and not only because it is a prosaic one. After all, this being *poetry in prose* is a statement hard to disagree with. We assume that the author deliberately styled it after similar stylizations of I. Shevchenko himself, who surprisingly enriched this kind of imitation by expanding the taxonomy. By the style and tonality the text under analysis reminds the thoughtful reader of the creed prayer («I Believe in God»), and the glorification or even beatification prayer («Our Father»). This goal co-ordinates both grammar and stylistic devices, which, in its entirety, brings about a powerful rhetorical effect – the «Dedication» impresses the reader/hearer alike «tersely, forcefully, and formidably», to use Maksim Gorky's distinction of V. Stefanyk's manner of writing.

LIST OF REFERENCES

1. Горак Р. Іван Франко. Quo tendis. Кн. десята. Ч. 1. Відхід / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів, 2009. – 434 с.
2. Даниленко І. І. Молитва як літературний жанр: генеза та еволюція [Електронний ресурс] : монографія / Ірина Даниленко. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 304 с. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/monograf/28/2.pdf>.
3. Джугастрянська Ю. Сугестивність містичного в замовлянні та молитві (на матеріалі поезій Б.-І. Антонича, В. Свідзінського) [Електронний ресурс] / Юлія Джугастрянська // Питання літературознавства. – 2011. – Вип. 84. – С. 184–192. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pl_2011_84_26.pdf
4. Зимомря М. Художній світ Тараса Шевченка в інтерпретаційній парадигмі: модель завоювання німецькою мовою [Електронний ресурс] / Микола Зимомря // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Присвячено 200-річному ювілею від дня народження Тараса Шевченка / за ред. проф. М. П. Ткачука. – 2014. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – С. 31–42. – (Серія: Літературознавство ; вип. 40). – Режим доступу : <http://www.uk.xlibx.com/4pedagogika/31155-66-naukovi-zapiski-seriya-literaturoznavstvo-ternopil-2014-udk-80181-8211612-bbk-823-4ukr-naukovi-zapiski-ter.php>.
5. Казанцева Т. А. Вера как социально-психологический феномен и его суггестивный механизм формирования : дисс. на соискание научной степени канд. психол. наук : 19.00.05 «Социальная психология» [Электронный ресурс] / Татьяна Казанцева. – М., 2007. – 136 с. – Режим доступа : <http://www.dissertat.com/content/vera-kak-sotsialno-psikhologicheskii-fenomen-i-ego-suggestivnyi-mekhanizm-formirovaniya>
6. «Каменярі»: Орган укр. учительства на Буковині. Ч. 3. Чернівці, дня 20. марта 1921 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kobzar.ua/item/3752>
7. Климентова О. Лінгво-сугестивний аналіз прагматичного тексту: емотивна кореляція [Електронний ресурс] / Олена Климентова // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – Вип. 3. – С. 90–98. – Режим доступу : <http://www.oljournal.in.ua/archive/v3/13.pdf>

8. Кузьменко О. Ю. Вивчення статей І. Я. Франка про творчість Т. Г. Шевченка [Електронний ресурс] / О. Ю. Кузьменко // Все для вчителя. – 2014. – № 10. – Режим доступу: <http://www.shevyivlib.org.ua/component/content/article/8>
9. Модифікації жанру віршової присвяти Івана Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://referatcentral.org.ua/linguistics_philology_load.php?id=995.
10. Нахлік Є. Зауваги до Франкової «Присвяти» Шевченкові / Євген Нахлік // Дивослово. – 2013. – № 3. – С. 22–26. – Режим доступу : <http://www.shevyivlib.org.ua/arhiv/podii/788-mitets-na-storinkah-zmi-2013-zauvagi-do-frankovoi-prisyvati-shevchenkovi.html>
11. Нове Слово: Популярний ілюстрований дневник. Виходить у Львові крім неділь і руських св'ят в полудне. – Львів, Середа, дня 18 лютого 1914. – Ч. 429. – С. 8.
12. Павко А. Дискусійні питання життєвого і творчого шляху Кобзаря [Електронний ресурс] / А. Павко. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4208/>
13. Передмова. Т. Г. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/shevchenko/bio01.htm>
14. Франко І. Присвята / Іван Франко // Твори : в 20 т. Т. 17 / Іван Франко ; ред. кол. : Корнійчук О. Є., Білецький О. І., Козланюк П. С. та ін. ; редактор тому Д. Копиця. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1955. – 530 с.
15. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
16. Франко І. Тарас Шевченко [Електронний ресурс] / Іван Франко // Україна. Науковий двомісячник українознавства / під ред. академіка Михайла Грушевського. – 1925. – Кн. 1–2. – С. 6–9. – Режим доступу : <http://elib.nplu.org/view.html?id=3022>
17. Credo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Credo>
18. Das Große Glaubensbekenntnis (Ökumenische Fassung) [Elertronische Ressource]. – Zugriffsmodus : <http://www.stmichael-online.de/nizaenum.htm>
19. Franko Iwan. Widmung [Elertronische Ressource]. – Режим доступу : http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iwan_Franko._Widmung._1914.png // Ukrainische Rundschau, XII. Jahrgang, 1914, № 3–4, S. 89.
20. Vaterunser [Elertronische Ressource]. – Zugriffsmodus: <http://de.wikipedia.org/wiki/Vaterunser/>
21. Widmung [Elertronische Ressource]. – Zugriffsmodus : http://de.wikisource.org/wiki/Widmung_%28Franko%29

Стаття надійшла до редакції 09.10.2015
Прийнята до друку 16.10.2015

Ukrainische Rundschau.

Herausgeber und Redakteur: Dr. W. Kuschnir.

XII. Jahrgang.

1914.

Nummer 3—4.

(Nachdruck sämtlicher Artikel mit genauer Quellenangabe gestattet.)

Widmung.

Er war ein Bauernsohn, und ist ein Fürst im Reiche der Geister geworden.

Er war ein Leibeigener, und ist eine Grossmacht im Reiche der menschlichen Kultur geworden.

Er war ein ungeschulter Laie, und hat Professoren und Buchgelehrten neue, lichte und freie Bahnen gewiesen.

Er seufzte zehn Jahre unter der russischen Soldatenmuskete, und hat für die Freiheit Russlands mehr getan, als zehn siegreiche Armeen.

Das Schicksal verfolgte ihn im Leben, soviel es konnte, und vermochte doch das Gold seiner Seele nicht in Rost, seine Menschenliebe nicht in Hass und Verachtung, sein Gottvertrauen nicht in Verzweiflung und Pessimismus zu verwandeln.

Das Schicksal sparte ihm nicht Leiden, aber es bargte auch nicht mit Freuden, welche aus einer gesunden Lebensquelle flossen.

Und es hat ihm das Beste und Kostbarste doch erst nach dem Tode vorenthalten — unvergänglichen Ruhm und die immer neu hervorblühende Freude der Millionen Menschenherzen, welche seine Werke immer hervorrufen.

Das war und ist für uns Ukrainer Taras Schewtschenko.

Iwan Franko.

Lemberg, den 12. Mai 1914.

КАМЕНЯРИ
Орган укр. учительства на Буковині.

І так ми далі йдем, в одну громаду скуті
Все вольков думкою, а молоти в руках,
Нехай погляді ми і світом полабуть,
Ми помимо скалу, рівням правді шлях...
ФРАНКО: «Каменяри».

Виходять 16, 20 і 30
кожного місяця.
Редакція і адміністрація:
Чернівці, бул. Рош ч. 8.
Рукописні друкованих
статей не повертаєся.
Рекламації важні до
30 днів.
Письмо відповіді
тільки на попереднім
надісланій маркі
почтрової.

Передплата вноситься на місяць: для учителів(льок) укр. шкіл 8 левів; для всіх прочих предплатників 6 левів.
Подинокое число 2 л. 50 б — Издає і за редакцію відповідає: Надуч. ІВАН ДАНИЛЕВИЧ, Чернівці, бул. Рош ч. 8.

Ч. 3. Чернівці, дня 20. марта 1921. Рік VII.

ІВАН ФРАНКО.

Присвята.

Він був мужицьким сином, а став
лижем у царстві д-ха
Був кривком, а став верхово-
дох людської культури.
Був невипишоленим дяком, а вка-
дав професорам і ученим пові, сві-
таї і вільні дороги.
Він стогнав де-ягь літ під мос-
ковським крісом і ядовняк, а вчинив
для свободи Росії більше, чим де-
сяті побідних армій.
Доля переслідувала Його у жит-
тю, скільки лише могла, та всетаки
не здужада перемінити золота Його
душі на свід, Його любови до лю-
дей на ненависть і погорду, Його
вірї на розпуку і песімізм.
Доля не щадила Йому на тер-
піннях, але й не скупила на утіхи,
що плиди із Його здорового жере-
д-я нгтя.
А всетаки задержала вона для
Його що найліпше і найцінніше —
аж по смерти — славу, що не про-
павна, і радість мільонів людських
сердець, що її викликають завсіди
Його твори.
Цим був і є для нас Українців
Тарас Шевченко.
(«Ukrainische Rundschau», 1914, 43—4.)

І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вільній повій,
Не забудьте помянути!
Не влиа тихим словом!

Appendix 2. Unknown translation of I. Franko's «Widmung» into Ukrainian
in the newspaper «Kameniari» (Chernivtsi, No. 3, 20 March 1921)
[<http://kobzar.ua/item/3752>. – 10 Oct. 2014]

Остання стаття Франка про Шевченка.

В книжці за червень 1924 р. лондонської часописи The Slavonic Review один з її редакторів проф. R. V. Seton Watson опублікував статтю Франка про Шевченка, що він написав був з нагоди століття його уродження, в травні 1914 року. Проф. Сетон-Ватсон, як він це оповідає в своїм поясненню до статті, тоді збирався видавати трьохмісячник The European Review, що мав спеціально знайомити публіку з національними питаннями і з літературою менше звісних європейських народностей. Щоб зав'язати зносини і згодити собі співробітників, він об'їздив тоді деякі з отих „менше звісних“ країв, побував у Львові, бачився з визначнішими українськими ученими і письменниками і замовив собі ряд інформаційних статей по історії, літературі й політиці України. Між ними була й ця стаття Франка, одержана перед самою війною. Вона зісталась неопублікованою, бо й сама задумана часопись через війну не вийшла, і тільки тепер, рівно через десять літ, Франкова стаття побачила світ. Ми передруковуємо її як посмертний акт пієтизму для Шевченка нашого другого великого поета. Оригінал був очевидно писаний німецькою мовою, надрукований в англійським перекладі; перекладаючи на українське, стараємось по-можності наблизити виклад до українського способу вислову.

Катерина Грушевська.

Appendix 3. Introductory clarification of K. Hrushevs'ka concerning I. Franko's article on T. Shevchenko in the journal «Ukrayina» // Україна. Scholarly Bimonthly on Ukrainian Studies [Electronic resource] / ed. by Academician Mykhaylo Hrushevs'kyi. – 1925. – Book 1–2. – P. 5. – Access mode : <http://elib.nplu.org/view.html?id=3022>

[Franko's Last Article on Shevchenko

«In the June issue of the London-based journal «The Slavonic Review» for the year 1924 one of its authors Prof. R. V. Seton Watson published an article by Franko on Shevchenko that he had written on the occasion of his birth centenary, in the May of 1914. Prof. Seton-Watson, as he relates it in his explanation to the article, was going then to issue the «The European Review» trimonthly that was specially aimed at familiarizing the public with the national questions and literature of less known European nations. To establish relations and to contract contributors, he toured then some of the «less known» countries, was in L'viv, met the outstanding Ukrainian scholars and writers, and ordered a series of informational articles on the history, literature, and politics of Ukraine. There was among them, too, this article by Franko received prior to the very war. It remained unpublished as the very magazine conceived did not come out because of the war, and only now, precisely ten years thereafter, has Franko's article seen the light of day. We reprint it as a posthumous act of pietism for Shevchenko of our second great poet. The original was probably written in German, published in English translation; when translating into Ukrainian, we do our best to approximate the presentation to the Ukrainian parlance. Kateryna Hrushevs'ka»].

ФРАНКОВА «ПРИСВЯТА» ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКУ: ІСТОРІЯ НАПИСАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Іван ТЕПЛИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра іноземних мов для гуманітарних факультетів,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: i_teplyi@rambler.ru*

Проаналізовано Франкову «Присвяту» Тарасові Шевченку, написану з нагоди сторічного ювілею національного співця, а також три її переклади українською мовою. Ця «поезія в прозі» вимагає нової інтерпретації, особливо зараз, у рік двохсотліття від дня народження великого Кобзаря. Загалом існує п'ять перекладів «Присвяти». Перші три, здійснені 1914, 1921 і 1925 роки відповідно, деякою мірою застаріли мовно, а також, вочевидь, концептуально. Є підстави вважати, що третій переклад належить К. Грушевській. Відтак, з урахуванням явища множинності перекладів, доречно запропонувати новий актуальніший варіант у жанрі, наближеному до молитви. Відповідно, автор на підставі глибокого аналізу пропонує власний переклад «вдячної молитви» до Тараса Шевченка.

Ключові слова: шевченкознавство, франкознавство, переклад, молитва, перекладознавство.

УДК 821.161.2-31.09«18»І.Франко

«ШТУКА ДОВОЛІ ШИРОКА І, СМІЮ ДУМАТИ, ІНТЕРЕСНА»: ШТРИХИ ДО ІСТОРІЇ НАПИСАННЯ ФРАНКОВОГО РОМАНУ «LELUM I POLELUM»

Олег ВОЙТКІВ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури імені академіка Михайла Возняка,
бул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

З'ясовано історію створення роману Івана Франка «Lelum i Polelum» та проаналізовано чинники, що могли вплинути на його написання. Висвітлено Франкову презентацію українського галицького суспільства кінця XIX століття. Особливий акцент зроблено на з'ясуванні прототипів головних героїв роману.

Ключові слова: історія написання, прототип, головний герой, роман, першоджерело, рукопис.

Іван Франко, геній українського народу, залишив чималу інтелектуальну спадщину. Кожен літературний твір І. Франка – це унікальний художній світ, у якому панує атмосфера гуманізму. Чимало науковців пізнають Франкові художні горизонти, аби відчитати меседжі письменника, занурюються у глибини його спадщини, аби знайти відповіді на власні питання. Багатолітні пошуки учених, присвячені збагненню таємниць Франкового слова, дали чимало цінних результатів, однак мусимо визнати, є ще досить складних запитань, на які варто шукати аргументовані відповіді.

Як зізнався сам І. Франко, першоджерелом для кожного його літературного твору були пережиті емоції, або ж події із власного життя, життя рідного краю. У листі до Михайла Драгоманова, він зізнався: «Про свої новели скажу тільки одно, що майже всі вони показують дійсних людей, котрих колись знав, дійсні факти, на котрі я дивився або про котрі чув від свідків, малюють крайобрази тих закутків нашого краю, котрі я, як то кажуть, переміряв власними ногами. В такому розумінню, всі вони – частки моєї автобіографії» [5, т. 49, с. 251–252]. Чимало Франкових творів побачили світ у кількох варіантах. Письменник неодноразово повертався до певних тем, вдихав нове життя у своїх героїв, пропонував більш довершену форму художньої рецепції певної проблеми.

Одна з таких тем, яка не давала спокою письменникові, лягла в основу роману «Lelum i Polelum». Значну частину художнього матеріалу, що його автор органічно увів у текстуру твору, І. Франко узяв з власного життя. Тому вкрай актуальним є з'ясування питання: «Що ж саме вплинуло на створення того чи іншого образу, або картини роману?».

Як відомо, І. Франко почав працювати над написанням «Lelum i Polelum» 1887 року, коли редакція щоденної газети «Kurjer Warszawski» оголосила конкурс на оригінальну соціальну повість [1, с. 164].

Кінцевим терміном прийняття робіт було визначено дату 30 вересня 1887 року. Згодом цей реченець продовжили до кінця грудня цього ж року. Судячи з листа до М. Драгоманова від 26 листопада 1887 року, вже до листопада І. Франко завершив роботу над «Lelum i Polelum», про що повідомляв адресата: «Роман, на котрий я розраховую, що принесе мені трохи грошей і дозволить вибратись з боргів, вже готов і буде швидко переписаний начисто. Штука вийшла доволі широка (аркушів, може, 12 або й більше) і, смію думати, цікава. [...] Хоча б надія на премію показала ілюзією, то все-таки я маю вже запевнену можливість надрукування роману одночасно в однім варшавським тижневику і в “Kurjerze Lwowskim”, що, в усякім разі, повинно принести кількасот рублів доходу» [5, т. 49, с. 131].

Не тільки можливість опублікувати розлогий твір на сторінках популярного багатотиражного видання зацікавила І. Франка, а й перспектива отримати чималу грошову винагороду, якої потребував, перебуваючи у статусі молодого сім'янина. Попри позірну «замовність» написання роману, варто визнати, у жодному аспекті твір не постраждав, адже це високоякісний літературний «продукт», у якому з особливою виразністю відображено життя сучасників І. Франка. В романі діють різні верстви тогочасного галицького суспільства: від банди дітей-зłodіїв (Яндрусів) до «вершків» польської шляхти. Полею подій, центральним локусом свого роману автор обрав рідний йому Львів, майстерно зобразив його атмосферу, докладно висвітлив колорит різних кутків міста, передав виразно урбаністичний пейзаж, як заразом і сільський, малюючи ідилічну картину пишної вечері банди «на лоні природи». У творі І. Франко не обмежився зображенням «одного дня з життя галицьких вуличників», за законами романного жанру подав розгорнуту життєву історію двох братів близнюків від літ дитячих, до зрілості (властиво, навіть смерті).

У квітні 1888 року було оголошено результати конкурсу. Цілком передбачувано, І. Франко, який мав, так би мовити, перманентний конфлікт із поляками, не отримав жодної нагороди. Його твір «для збереження обличчя» «вирізнено», однак обіцянки надрукувати роман як у варшавському тижневику, так і у «Kurjerze Lwowskim» редактори не дотрималися. За припущенням М. Возняка, цим «варшавським тижневиком» був суспільно-літературно-науковий тижневик «Świt», редактор якого запрошував І. Франка писати кореспонденції, отримуючи за це по 2 копійки від рядка [1, с. 166]. Про дальшу долю роману дізнаємося з листа І. Франка до М. Драгоманова від 17 грудня 1888 року, де знаходимо слова: «Щоб здобути фонду на видання “Бібліотеки” [йдеться про серію видань, яку провадив Франко], я рішився продати “Зорі” мій роман, та не знаю ще, що з того буде, я поставив умову, щоб друкували його фонетикою» [5, т. 49, с. 185]. Очевидно йдеться про друк «Lelum i Polelum». Але й тут І. Франка спіткала невдача: тогочасний редактор «Зорі» виставив такі умови, які для автора виявилися неприйнятними. Про основні вимоги Олександра Борковського дізнаємося із Франкового листа-відповіді, де автор у різкому, навіть саркастичному стилі «дякує» редакторові за «уділену» ласка-

вість. «Ви, – пише І. Франко, – закидаєте мені брак колориту локального. [...] По вашій думці, багато дечого в моїм романі фантастичного і з обставинами галицького життя не згідного. Інтересно, що таке? [...] Сідаючи писати роман, я мав на думці змалювати деякі факти і моменти життя, котрі я бачив, або чув, або, по найбільшій частині, сам пережив» [5, т. 49, с. 187–188]. Зазначимо, що О. Борковський не відкидав повністю пропозиції публікації, але, вимагав у І. Франка змінити текст твору.

Дещо критично оцінювали роман І. Франка і колеги. Передусім Михайло Павлик, який з особливим інтересом прочитав рукопис і висловив свої враження у кореспонденції до М. Драгоманова. У своєму листі від 23 грудня 1888 року він писав: «Жаль, що не переробить її порядно, хоч по-своєму, бо тема чудова і дещо чудесно викінчена» [1, с. 166]. У цих обставинах І. Франко зайняв тверду позицію залишити твір незмінним, тому досить різко відповів О. Борковському, зазначивши: «Такої провідної ідеї, яку ви формулюєте при кінці своєї замітки, я не мав і, мабуть, ніколи мати не буду. [...] До мого романа, ані до моїх поглядів артистичних план цей не підходить» [5, т. 49, с. 187–188]. Звичайно ж, після такої неласкавої відповіді будь-яка перспектива опублікувати роман у «Зорі» була закрыта. Проте матеріали роману, попри неможливість друкувати їх як цілість, періодично з'являлися друком у форматі завершених новел.

На основі розділів твору І. Франко написав «Jeden dzień z życia uliczników lwowskich», «Bohater mimo woli», «Cukwasy» та «Яндруси». Всі ці уривки зажили самостійним життям, поза організмом роману, себто стали окремими творами. Автор опублікував їх у різних варшавських та львівських періодичних виданнях.

Зосталося два неповні рукописи роману. В архіві І. Франка зберігаються ці автографи в авторському варіанті. З первісних десяти розділів повністю збереглося лише сім, із другого розділу є тільки одна сторінка, у дев'ятому не вистачає двох, а в десятому – однієї. Окрім цього манускрипту роману, існує ще й його копія, яку зробила дружина письменника. У цій копії автор власноруч уніс правки та уточнення, частково змінивши початкову версію твору. У підсумку, враховуючи виправлення автора, до друкованої версії роману, яка побачила світ 1929 року в редакції і перекладі М. Возняка, ввійшли перший–третій розділи – за автографом та четвертий–десятий за копією О. Франко [5, т. 49, с. 493].

Чималий інтерес викликає другий розділ твору. З нього збереглася лише одна сторінка в автографі та три з половиною сторінки у копії. «Як показує зіставлення відповідного місця оповідання з сторінкою автографа розділу, І. Франко ще доопрацював цей текст» [5, т. 49, с. 493]. Над реконструкцією повного тексту роману, окрім М. Возняка, працювали також редактори 17 тому зібрання творів письменника. Тут польський текст до друку підготувала О. Лисенко, а його переклади зробив І. Глинський [5, т. 49, с. 491].

Аби повною мірою дослідити історію створення «Lelum i Polelum», передусім варто звернути увагу на образи твору. Не викликає сумнів, що деякі з них мають реальних прототипів. Зокрема, йдеться про головну героїню Регіну Киселевську, яку, вважають дослідники (М. Возняк, В. Дроб'язка, В. Климчук), І. Франко писав зі знайомої йому Целіни Журовської (по чоловікові Зигмунтовської).

Упорядковуючи архів І. Франка, М. Возняк виявив два листи Целіни до І. Франка, на яких доцільно ретельніше зосередитися у процесі дослідження роману «Lelum i Polelum». Ці листи дали підстави М. Вознякові висловити припущення, що саме особа цієї польки надихнула автора на створення образу Регіни [1, с. 165].

Взоруючись на Регіну, І. Франко змалював панну Киселевську не лише зовнішньо, але й відтворив у творі риси її характеру. У романі «Lelum i Polelum» навіть можна вловити співзвучність у іменах Регіна–Целіна. Це ж можна побачити ще й у пізніших «Перехресних стежках», окрім цього, автор згадав про цю жінку у «Маніпулянтці» та й частково під її чаром написав поезії збірки «Зів'яле листя».

Зрештою, про до певної міри згубний вплив Целіни І. Франко згодом сам зізнався у листі до Агатангела Кримського від 26 серпня 1898 року: «Фатальне для мене було те, – писав він, – що, вже листуючись з моєю теперішньою жінкою, я здалека пізнав одну панночку польку і закохався в неї. Отся любов перемучила мене дальших 10 літ; її впливом були мої писання “Маніпулянтка”, “Зів'яле листя”, дві п'єски в “Ізмарагді” і недрукована повість “Lelum i Polelum” [5, т. 50, с. 114].

Привідкрив завісу І. Франко й в іншому місці. У збереженому листі Ц. Зигмунтовській, він зізнався, що саме вона стала прототипом Регіни Киселевської, а відтак просив Целіну прочитати рукопис і висловити своє враження від роману.

Властиво, в архіві І. Франка збереглося вісім листів від Ц. Зигмунтовської. Перший лист датується 13 вересня 1887 року. Саме з нього дізнаємося про реакцію польської панянки на цей екстравагантний вчинок письменника. Вона писала: «Шановний пане. У відповідь на Ваш лист заявляю, що моя цікавість не сягає так далеко, що б я мала переглядати Ваші манускрипти. Дивує мене лише, і не можу зрозуміти, що дало підставу помістити мене у Вашому романі, [...] полишаю собі при відповідній нагоді прочитати його тоді, коли буде для всіх доступним» [3, с. 219–220]. Водночас Целіна висловила у листі стримане обурення з приводу несподіваного уведення її особи у літературний світ І. Франка. Відтак зазначала: «Шановний пане! Моє минуле, а тим більше моя біографія не є настільки цікавими, щоб подавати їх у Вашому романі» [3, с. 223–224].

Цей лист Журовської важливий не тільки як джерело інформації для встановлення прототипів головних героїв, а й для визначення точного часу написання роману. Оскільки уже в середині вересня Целіна Журовська повідомляла про отримання манускрипту, то є підстави вважати, що вже на початок вересня І. Франко завершив роботу над твором. Очевидно, пізніше автор відшліфонував текст, адже термін розгляду робіт, поданих на конкурс до «Kurjera Warszawskiego» було продовжено. Листи до Целіни–Регіни можна розглядати водночас і як своєрідний письменницький експеримент. Авторіві як тонкому психологові, як «читачеві» людських душ, було вельми цікаво дізнатися реакцію людини, яку він змалював у творі. Цей новий досвід рецепції емоцій І. Франко, певне, врахував у остаточній версії рукопису, адже Регіна, попри флер таємничості, делікатності та знедоленості, все ж залишається черствою, байдужою до страждань Начка.

1940 року працівникам Музею Івана Франка у Львові вдалося записати спогади від Ц. Зигмунтовської. Вона зізнавалася, що І. Франко неодноразово звертався до неї з проханням дати факти з її біографії, але вона йому не відповідала. А щодо згаданої

кореспонденції письменника твердила, що: «В жодному разі не писала Франкові тих двох листів. [...] Хотіла б побачити їх, то пізнала б зараз руку тітки» [4, с. 108–112]. Целіна, після смерті батьків, жила з тіткою, яка виховувала племінницю за своїми строгими правилами. Все зводилося до того, аби вдало видати небогу заміж: чоловік, перш за все, мав би мати гроші, добру посаду й гарне прізвище [2]. За цими критеріями низькорослий рудий студент І. Франко, опинявся «за бортом» тітчиних матримоніальних проєктів. Тому-то тітка Журовської, навіть і без її відома, давала відповіді на листи шанувальника, відверто зневажаючи почуття закоханого поета.

Не отримавши жодної інформації від Целіни, І. Франко звернувся до свого знайомого у Дрогобичі з проханням довідатися потрібні факти з біографії цієї панни. Товариш відповів: «Шановний добродію! За родину Журовських годі було докладно довідатись. Один тільки житель трускавецький пригадує собі, що Журовський понад 10 роками жив тут, пошукуючи в спілці з Шнейдером нафту, але, стративши масток, виїхав звідти. Жінка і діти залишились у Дрогобичі, де вона в короткім часі в великій нужді умерла. Одна донька мала вийти заміж за урядника поштового, але як ся називає, й де тепер проживає, не мож було довідатись.

О других дітях тут нічого не знають. Чутка також ходить, що Журовська по смерті мужа виграла на якийсь льос досить значну суму, але той льос був в посіданню Шнайдера, котрий мав його обманути дуже огидно. Де той Шнайдер тепер ся обертає, трудно було довідатися. Брат його живе в Самборі і трудиться строєнім фортепіанів – може, то він про діти Журовського дась які відомості» [4, с. 111].

Лист підписаний дуже нерозбірливо, тому автор достеменно невідомий. Але М. Мороз припускав, що це Корнелій Чапельський, у якого автор гостював 1885 року [4, с. 112].

Цей лист дає чимало цінної інформації. В ньому, по суті, подано концептуальний виклад дольвівської біографії Регіни. Саме він дав письменникові матеріал, який ліг в основу розгортання сюжету. З повідомлення дрогобицького колеги, І. Франко взяв розповідь про трагічне минуле героїні, пригоди з лотерейним квитком та нещасливу історію із компаньйоном старого Кисілевського Шнайдером, в пошуках якого Владко Калинович та Регіна їздили до Лютовиськ.

Отож, як бачимо, у неопублікованому за життя автора польськомовному романі «*Lelum i Polelum*» приховано чимало цікавих деталей, фактів з життя автора. Відтак докладний аналіз художнього твору важливий не тільки для осмислення літературної спадщини письменника, а й для зрозуміння його життєвої долі. Поза всяким сумнівом, докладніший аналіз кожного з героїв, разом із біографією І. Франка, дасть змогу глибше пізнати робітню Франкового духу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Возняк М.* З життя і творчості Івана Франка / М. Возняк ; під ред. М. Ф. Нечиталока. – К. : Видавництво Академії Наук УРСР, 1955.

2. Горак Р. Тричі мені являлася любов: повість-есе / Р. Горак ; худож. І. Щуров, О. Перковський. – Львів : Центр Європи, 2006.
3. Листи до Івана Франка. – Режим доступу : <http://www.lnu.edu.ua/istoryky/franko-letters/dbr/index.php>
4. Мороз М. Автобіографічний елемент у ліричній драмі Івана Франка «Зів'яле листя» / М. Мороз // ЗНТШ. – Львів, 1990. –Т. ССХХІ. Праці філологічної секції.
5. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2015

Прийнята до друку 17.10.2015

**«QUITE BROAD AND I DARESAY INTERESTING PIECE» :
ON THE HISTORY OF WRITING THE NOVEL
«LELUM AND POLELUM» BY IVAN FRANKO**

Oleh VOITKIV

*Ivan Franko National University of Lviv,
Academician Mykhailo Vozniak Department of Ukrainian Literature,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000*

The history of writing the novel «Lelum and Polelum» by Ivan Franko has been ascertained and the factors which could have affected its composition have been analyzed. The article highlights Franko's presentation of the Ukrainian Halychyna society at the end of the 19th c. Special attention has been paid to identifying the prototypes of main characters of the novel.

Keywords: history of writing, protagonist, novel, origin, manuscript.

УДК 821.161.2-32.09«1905»ФранкоІ.:7.047

СЕМАНТИКО-ПОЕТИКАЛЬНИЙ АСПЕКТ КОЛЬОРИСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ОПОВІДАННЯ ІВАНА ФРАНКА «МИКИТИЧІВ ДУБ»

Тетяна ТРАЧУК

*Інститут Івана Франка НАН України,
бул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79000,
e-mail: tetjanka.lewenja@gmail.com*

Висвітлено головні аспекти функціонування кольору в оповіданні «Микитичів дуб», розглянуто семантику кольоративів, специфіку авторської візії барвопису, запропоновано модель інтерпретації символіки кольору.

Ключові слова: кольористика, семантика кольору, символіка кольору, кольористична парадигма.

Дослідження кольористичної парадигми художнього твору – один із найпопулярніших сьогоднішніх дискурсів літературознавства, більше того, дискурсів модерної гуманітаристики. Проблема кольористики художнього твору, диференціюючись із багатоаспектної проблематики візійності, із широкого контексту медіацій візуального та словесного, щораз частіше стає предметом дослідження у літературознавстві.

Варто зазначити, що поліфункціональна специфіка кольору та його мультигалузева спрямованість змушує дослідника враховувати аспекти міждисциплінарного дослідження. Йдеться насамперед про те, що кожна нова спроба інтерпретації кольору, зокрема й у літературознавстві, стає гіперпосиланням на все уже досліджене, інтертекстуально корелюючи із різногалузевими пошуками. Грунтуючись на засадах діалогізму Михайла Бахтіна [1, с. 314–315], мусимо зазначити, що дослідження кольористики конкретного літературного твору завжди апелюватиме до досліджень суміжних, зокрема мистецтвознавчих дисциплін. Відтак дослідження кольористичних стратегій конкретного твору завжди буде поліфонічним в аспекті тенденційності інтерференції наукового дискурсу¹.

Незважаючи на інтердисциплінарність кольору та його антропологічну спрямованість, все-таки не вироблено конкретної методології його дослідження. Як слушно зауважено у праці Юрека Кшиштофа, царина науки, яка вивчає колір, ще досі не має єдиної термінології, що є серйозним викликом для науковців [16, с. 67]. Літературознавство ж розглядає колір як поетикальну складову, заангажовуючи при цьому найрізноманітніші теоретичні підходи.

¹ Тут конкретно, екстраполюючи семантику фізичного терміна «інтерференція» як підсилення чи послаблення взаємного резонансу, говоримо про взаємодію наук гуманітарних: ширше – літературознавства та суміжних наук, предметніше – проблеми кольористики у пограниччі її наукової суті.

Кольористична поетика Івана Франка містить потужну художню вартість. Особливо прикметне тяжіння модерністської прози І. Франка до нової виражальності, максимальне використання ресурсу слова-образу, звідси цілеспрямоване авторське продукування малярської техніки в пейзажах («Під оборогом», «Дріада»), естетика вербального барвопису, помітна візуальна асоціативність. У своїх творах І. Франко пропонував власні словесні еквіваленти того чи того кольору, збуджуючи в читача певні художні асоціації й демонструючи водночас унікальні риси власного ідіостилю.

Одним із творів, де І. Франко вдало експлікував семантичну функціональність кольоративу, підсилюючи в такий спосіб інші засоби художнього психологізму, вираження дивних природних передчуттів, характерологічну сутність персонажів, є оповідання «Микитичів дуб» (уперше надруковане в «Слов'янському альманасі» (Т. 2. – Відень, 1880. – С. 91–104; увійшло до збірки «На лоні природи»).

Отож, спробуємо детально застановитися над тонкощами кольористичних стратегій твору.

Варто зазначити, що використовуючи термін «кольористична парадигма», дозволимо собі окреслити його значення як поліфункціональної системи, структурованої різнорівневими елементами зі семантикою кольору, на основі яких вибудовується той чи інший ракурс дослідницького пошуку. Кольоратив, що постає для нас з погляду предмета зацікавлення головним інструментом, кваліфікуємо як художню деталь та елемент поетики, відкритий для всіх можливих читацьких інтерпретацій та дослідницьких інтенцій.

У трактаті «Із секретів поетичної творчості» І. Франко як модерний мислитель у розділі про естетичні основи поетичної творчості писав: «...поет, коли береться малювати, то не чинить се виключно красками, фарбами, котрі у нього властиво є тільки словами, зчепленням таких і таких шелестів і гуків, але торкає різні наші змисли, викликає в душі образи різнородних вражень, але так, щоб вони тут же зливалися в одну органічну і гармонійну цілість» [11, т. 31, с. 101]. Власне, ота Франкова гармонійна цілісність і стає критерієм мистецької вартості твору загалом. Більше того, така цілісність передбачає вишуканий естетичний смак добору та компіляції художніх деталей. Слушно зазначив Василь Будний: «Естетико-психологічна критика І. Франка – це, фактично, естетичний прагматизм – концепція естетично дієвого мистецтва. І. Франко виступав проти теоретичних спекуляцій, надмірного схематизування за емпіричне дослідження текстових механізмів естетичного впливу на читача. Твір він розглядав не як твердження про реальний світ, яке можна було б перевірити зіставленням з реальною дійсністю (як, скажімо, газетну новину), і не як вираз авторських почуттів та ідей (погляди вірні – невірні)» [2, с. 108]. Безперечно, підхід Франка-науковця не міг не проявитися в його письменницькій манері. Актуальність Франкової методології стає очевидною, коли проектуємо її на розгляд специфіки кольоропозначень, їх семантику та функціональність на основі обраного конкретного твору «Микитичів дуб».

У праці «Видиме і невидиме» феноменолог Мерло Понті говорив про художника як про мага, що здійснює ритуал бачення: його завдання полягає у тому, щоб якимось зрозуміти, як, за допомогою чого видиме в реальності можна візуалізувати в живописі,

щоб побачити ту справжню мистецьку «річ». Подібну ж аргументацію психологічної сугестивності висловив й І. Франко у своєму трактаті: «в артистичній творчості краса лежить не в матеріалі, що служить їй основою, не в моделях, а в тім, яке враження робить на нас даний твір, і якими способами артист зумів досягнути враження» [11, т. 31, с. 118]. Зокрема, саме враженнево-сугестивну функціональність кольоративу як важливого критерію естетичної вартості твору спробуємо простежити у «Микитичевім дубі».

«Микитичів дуб» належить до творів ґрунтовно та різноаспектно досліджених. Серед дослідників варто назвати Зенона Гузара, Івана Денисюка, Катерину Дронь, Вікторію Дуркалевич, Марію Лапій, Миколу Легкого, Наталію Тихолоз, Аллу Швець. Позаяк «гармонійної цілісності» тексту, міри його естетичної вартості досягнуто зокрема майстерністю архітекtonіки, то про кольорономінації не можемо говорити інакше, як розглядаючи їх у контексті текстових стратегій.

Модель розуміння процесу творчості, яку запропонував Карл Густав Юнг, дає змогу виокремити та простежити інкорпоровані у текст елементи «несвідомого», оприявлені архетипними образами. Візійному типу письма, за К. Г. Юнгом, притаманно залучати ті переживання, яких не дає дійсність, але які є понад нею – «прапереживання».

Прапереживання за К. Г. Юнгом «не є чимось похідним, чимось вторинним, чимось симптоматичним, а є справжнім символом, а саме: виразом для невідомої сутности» [15, с. 99].

Не братимемо на себе сміливості стверджувати, а лише можемо припустити, що в оповіданні «Микитичів дуб», що за Юнговою класифікацією, на перший погляд, є твором психологічного типу, насправді простежуються вкраплення візійного типу, коли виринають деталі міфічної генези, які явно контрастують із закладеними у текст відсиланнями до соціальних питань. Це «демонічно-гротескне» зображення події із фактично подвійним алгоритмом її мотивації: визначальними стають як соціальні передумови, так і містична дійсність.

У статті «Тайнопис саду в художній прозі Івана Франка: гра реальності та фантазії» К. Дронь вдало окреслено засадничу стратегію реалізації тексту – через реанімування архетипних структур на фоні чітко окреслених реалістичних топосів: «Топос саду в оповіданні “Микитичів дуб” передусім означає конкретну географічну територію, марковану спогадами автора про рідне село та його дитинство. Водночас у семантичному полі цього топосу поруч із топографічним виявлений другий сенс – глибинний, невербальний, імпліцитний, що відчитується в підтексті за умови узгодження його з архетипними, міфологічними, фольклорними структурами та, безумовно, з біблійною оповідкою про Едемський сад» [3, с. 62].

Текстове поле спонукає читача «побачити» сюжет багатовимірно: «Часом тільки, мов блискавка крізь пітьму, пробліснуть ті давні хвилі і навіть невимовну тугу на серце. Вони міняються, мерехтять, радість, страх, сміх і сльози переплітаються в них, а пам'ять ледве може з тих поуриваних, безладних спогадок зложити живу, правдиву картину» [11, т. 15, с. 96]. Авторський голос звучить у щиросердному, майже сповідальному регістрі, насправді реалізуючи одну із можливих інтенцій автора, провокуючи гру із реципієнтом.

Але вже початок твору прогнозує кольористичну екстеріоризацію: образ блискавки крізь пільму стимулює роботу механізму асоціативного, здебільшого, візуально насаженого, уява вимальовує яскравий контраст світла блискавки на темному тлі пільми, сильного, вражаючого і водночас швидкоплинного, миттєвого, збурюючого. Ті контрасти «мінються, мерехтять» – знову ж кінетично актуалізований образ блискавиці. І саме з таких моментів осяяння, каже нам автор тексту, уява силується «зложити живу картину».

Микитичів дуб, що за словами К. Дронь, є архетипом дерева пізнання добра і зла на фоні саду як саду Едемського, насправді є засадничим образом усього сюжету. Тут для малого хлопця з його неторканою дитячою психікою, чутливою і спраглою, відбувається наново, як колись для Адама і Єви, тисячолітньої генези акт ініціації до дорослого життя, іншого – пізнання добра і зла. В описі дуба знаходимо цікаву колористичну деталь: «се величезний, з на сажень у промірі, грубий, високий і дуже конаристий дуб, що, немов зелена кругла баня, виднівся здалека над нашим маленьким селом» [11, т. 15, с. 96]. Образ зеленої бані у дитячому сприйнятті є символом захисту, запорукою спокою у райському саду. Семантика зеленого кольору дає змогу простежувати багато символічних зв'язок. У «Словнику символів» Хуана Едуардо Керлота зазначено, що символіка зеленого кольору має дихотомічне звучання – це колір, з одного боку, пов'язаний зі зростанням, а з іншого – зі смертю, саме тому єгиптяни зображали Осіріса, бога загробного світу, зеленим [6, с. 553]. Зелений колір рівнозначно належить як до «тепліх» кольорів (червоний, оранжевий, жовтий, білий), так і до «холодних» (синій, фіолетовий і, в широкому розумінні, чорний), оскільки є поміж двома цими групами із погляду оптичної та психологічної класифікації. Зелений, коли йти за принципом асоціації, відсилає нас до рослинності, це колір трави, листя дерев тощо. Відтак закономірною є позитивна конотація зеленого як кольору росту, енергії сили. Без сумніву, зважаючи на широкорозгалужену систему символізації світу у її понаднаціональному та конкретно національному виявах водночас, не ставимо собі за мету дослідити всеможливі способи інтерпретації символіки кольору. Слушно зазначено у передмові до «Словника символів» Х. Е. Керлота: «Можна було би продовжувати перелік інтерпретацій до нескінченності, передаючи найточніші значення найдрібніших відтінків, але це може стати пасткою символіки – спокую створити алегоричну систему на всі випадки життя» [6, с. 553]. Кольоратив зелений у «Микитичевому дубі» є носієм позитивних конотацій. Зелена кругла баня дуба над маленьким селом – це образ гармонійного світопорядку в уяві дитини. Важить тут, що баня кругла – відтак досконала (круг, коло – одвічне розуміння циклічності, законів існування) і зелена не лише через свою суто фізичну властивість. У контексті кольористичної стратегії, вписаної у ширшу сюжетну, семантика зеленого передбачає життєствердність та гармонію і є своєрідним обрамленням у сполученні із наступним казуальним вживанням кольоративу наприкінці твору: «Буря минула, не наробивши великої шкоди, тільки все, відсвіжене по довгій спеці, зеленілося, простувалося, блищало благодатними краплями дощу, немов сміло і радісно хапалося до нового життя» [11, т. 15, с. 105]. Для опису нового дня, енергетики вранішнього вітаїзму після моторошного грозового вечора використано знову ж

кольоратив зелений у дієслівному стані: словом «зазеленілося» семантично означено іншу сюжетотворчу лінію – відродження, циклічності, прагнення повернутися до свого першопочаткового стану гармонії. Зелений виконує заспокійливу, катарсисну функцію, уживаний опісля усіх сюжетних баталій у їх колористичному вимірі, замикає систему кольоропозначень цього твору.

Виконуючи роль уніфікаційної, провідної барви, кольоратив зелений силою обставин магнітного поля художнього тексту вступає у контраст з іншими кольоропозначеннями, серед яких чорний, червоний, синій та сірий.

Чорний колір у «Микитичевому дубі» найтиповіший для портретотворення. «Малий, підсадкуватий, чорний на лиці, з великими витріщеними очима без блиску і живості...» [11, т. 15, с. 98], «хоч тут-таки посеред нас і він крутився, сопів та дивився на нас своїми чорними, немов скляними очима» [11, т. 15, с. 98], «Напуда була дівчина літ несповна сімнадцяти, низька, також чорна на лиці, з плоским носом, низьким чолом і такими ж великими та мутними очима, як і в Митра» [11, т. 15, с. 100], «Вітер розвівав її давно незаплітані чорні коси, в яких декуди стриміли стебла соломи» [11, т. 15, с. 101]. Чорний стає гіпертрофованим кольоропозначенням, маркером, який вказує на найтиповіше для обох персонажів, поєднуючи їх – незісвітність, інакшість, чужість, зовнішню й духовну занедбаність. Семантика чорного кольору здебільшого має негативне звучання й реалізується у зв'язках із містичним, позасвітнім. У згадуваному уже словнику Х. Е. Керлота детально простежено особливості конотацій чорного кольору. Йдеться насамперед про історію одвічної боротьби діаметрально протилежних символів – чорного та білого, якою просякнуті і з якої виростають чи не всі культури. Здебільшого це протистояння проявляється у формі дуальної символіки, найцікавішими проявами якої, як вважає Х. Е. Керлот, є зображення двох сфінксів на сьомій карті Таро, один з яких білий, інший – чорний; розповідь в одній каталонській легенді про чорних дроздів, які росли біля магічного водоспаду та мали білі грудки; для ритуалу шаманського танцю танцівник одягається в білий одяг і чорним малює обличчя, протистояння чорного і білого коней в індоарійській міфології як двох світів; ритуали Тибету, де людині, обраній для священного жертвоприношення, півобличчя малюють у чорний колір, півобличчя у білий. Грімм знайшов у Нижній Саксонії міф про боротьбу добрих і злих сил у вигляді змагань білого і чорного садівників. У варварів чорний колір пов'язували із внутрішньою чи підземною сферами [6, с. 556].

Цікаво простежити особливості кольоровживання в питоми українській міфології. Слушно зауважено, що під час ритуалу, в «дійових» магічних ситуаціях фізичне, спектральне значення кольору майже повністю нівелюється: «Колір перестає бути кольором і стає символом некольорових відносин. Він уже не описує предмет. (В принципі, магіко-міфологічний світ взагалі нічого не “описує” в нашому розумінні слова). Отже, він не описує – він приписує: допомагати або шкодити, відганяти або прикликати, володіти більшою або меншою священною, сакральною силою» [10, с. 2]. Важливо також підмітити, що такою особливістю наділені лише ті кольори, які були найраніше освоєні людиною і відтак трактуються як «високосимволічні» – золотий, білий, чорний, червоний.

На думку Юлії Нікішенко, автора порівняльного дослідження «Колір у культурній традиції українців та їх степових сусідів алтайського походження», чорний колір не завжди виражав свою сучасно-традиційну негативну семантику (колір смерті, траурний колір). «У більш давні часи чорний колір міг символізувати водночас зрану землю, те, що було до життя, і те, що буде після нього, ніч. Крім того, чорний є уособленням абсолютної темряви, підземного царства» [9, с. 95]. Втім, в опозиції позитивний–негативний чорний буде однозначно негативним.

В оповіданні І. Франка символіка чорного кольору є багатовимірною. На його художніх модифікаціях позначився передусім вплив архетипних структур, у тому числі й через суто авторський оригінальний підбір деталей кольорування. Зовнішня характеристика «чорний(а) на лиці», не обов'язково симптомує про очікуваний хворобливий стан. Ця чорнота – особливість медіальної чужості героя, яка занадто оприявлена для оточення. Чорними очима довершується портрет Митра. Це не ті позитивно насажені «чорні очка, як терен» із фольклорної традиції, це очі «без блиску і живості» – вияв темної середини, душевної тьми героя, життєвої безпросвітності ще зовсім малого хлопця. Інший кольоратив очей Митра – «чорні немов скляні очі» – постає психологічним еквівалентом його домінуючого стану сонливості, повільності («усе виглядав мов прибитий і сонний»), притупленої емоційності та апатичності, невластивої поведінки у порівнянні з віковим розвитком його ровесників. Портретною рисою Напуди є чорне волосся – кольоратив, на перший погляд, непомітний, проте у контекстуальній візуалізації «давно незаплітаних чорних косів» він не стільки забарвлює, скільки активує читацьку уяву та асоціативне мислення, водночас виявляючи імпліцитний зміст міфологічних структур, потенцій фольклорного символізму: нечесане чорне волосся, з якого стирчать стебла соломи – це не лише ознака зовнішньої занедбаності, а й прояв деградації особистості, зокрема жінки, водночас відкриття її темної, ба навіть відьомської сутності.

Семантика червоного кольору в контексті оповідання набуває особливого містичного відтінку. Тут кольоратив пов'язано із його асоціативним відповідником – кров'ю. У словнику Х. Е. Керлота такий символізм названо головним, бо він передбачає відсилання до предмета асоціацій: «червоний асоціюється з кров'ю, ранами, смертною мукою та очищенням» [6, с. 558]. Саме через те, що кров – то ознака життя, древні люди помазували предмети, які хотіли оживити, кров'ю.

В оповіданні малий Митро стає центральним агентом ритуального дійства. Без перебільшення, саме таким його малювала дитяча фантазія однолітків. Митро інакший, діти відчувають цю інакшість і уніфікують хлопчика-дивака із героями казок, міфів, бачачи його у світлі світу інших, у казковому вимірі, удоступненому лише активній дитячій уяві та асоціації. Через фольклор діти чи не найшвидше засвоюють систему моральних законів та законів світобудови загалом. Митрова розповідь про Кріля в епіцентрі райського Микитичевого саду стає химерним проектом людських відносин, далеких від гармонії. Архаїка антропоморфного світобачення знаходить у руках Митра свою модерну ретрансляцію та окультну дієвість: «Ми тремтіли і дивилися на Митра. Він узяв тонесеньке сухе стебельце, зігнув його в маленький подовгастий перстінь і послинив так, що слина стала плівкою на цілій дірці перстеня; потім підпустив у ту

плівку соку з песього молока, і ми побачили відразу, як по плівці з слини розливалися різнобарвні колісця, які чимраз більше переходили в червоний, кровавий колір. Нас проняло морозом, а Митро спокійно, своїм однотонним голосом, мов забувши все довкола, почав співати:

Виїдь, виїдь, крілю,
На червонім коню,
Твої сини порубані,
Під тим мостом поховані» [11, т. 15, с. 99].

Цікаво простежити генезу образу-обряду з «песім молоком», який, очевидно, І. Франко трансформував із фольклорного артефакту. Саме цю пісеньку про Кріля наспівували діти, коли гралися «песім молоком», І. Франко записав з народних уст, зафіксувавши також опис самого експериментального дійства у збірнику «Людві вірування на Підгір'ї» (Етнографічний збірник. Видає Етнографічна комісія НТШ. – Львів, 1898. – Т. 5): «Як узяти стебло, зігнути його в маленьке кільце і послинити так, що слина закрие те кільце, немов тоненька плівочка, а на ту плівочку пустити краплину соку з песього молока, то покажеться зразу синя, а потім червона фарба, ніби кров» [12, т. 54, с. 127]. Очевидно саме це народне вірування згодом автор вклав в основу свого оригінального сюжету.

Семантика червоної барви в цьому творі має знакову специфіку – це ритуальний колір, колір містичного єднання. Про це йдеться і в праці В. Дуркалевич: «Митро в очах хлопців – це передусім той, хто відає. Кожна його розповідь – своєрідний ініціаційний жест, який розгортається у відповідно впорядкованих просторових координатах: “Ми посідали довкола, а Митро всередині”. Саме у такому символічному колі, центр якого творить фігура Митра, відбувається ритуал втаємничення. Знання, що постало *in illo tempore*, передається “наляканим” і “причарованим” адептам, дозволяючи наново прочитувати добре знану й освоєну реальність. Втаємничення розгортається згідно із ритуальним сценарієм, структурне ядро якого становить діалог-архетип» [6, с. 16].

Складність сюжетних колізій виявляється в тому, що відання Митра незвідомих і несвідомих істин, його ритуальна реалізація чи то передбачає, чи то накликає нову смерть, гротескно-химерну – там же, під дубом, під тим же, світлим оберегом гармонії проливається людська кров, відбувається страшне лихо, смерть. У такий спосіб реалізується прогностична функція кольоративу, який з ролі асоціативно-експериментального означника Митрового ритуального дійства трансформується в реальний вияв кривавої барви після дітовбивства, фактичним доказовим ідентифікатором злочину Напуди: «На тім самім місці, де вчора Митро показував нам кров крілівських синів, зачаровану в пеському молоці, тепер стояла ціла калюжа правдивої людської крові» [11, т. 15, с. 106]. По «кровавому сліду», по руках зі «слідами крові» громада відшукує й упізнає матір-вбивцю.

Сюжетна стратегія такого оповідання не може не викликати фрустрації. Підносячи її до показника філософського узагальнення, згадаймо Гайдеггерівське «тут-буття» у парадигмі відносин зі смертю. «Роблячи смерть двозначною “дехто” не тільки витісняє

її в тому, що вона є: це витіснення водночас є і заспокоєнням, має характер відчуження, оскільки тут-буття занепокоєне тим, щоб не думати про смерть. У цьому небажанні думати про смерть буденне тут-буття постійно біжить від неї. Але саме так стає феноменально зримим те, що смерть не приходить звідкись, але є уже в тут-бутті». Очевидна чужість Митра і Напуди, мабуть-таки першочергово ґрунтується на їх зовсім іншому сприйнятті і розумінні світу, передвіданням, позбавленим будь-яких локусно-хронологічних обмежень.

Кров із її червоним кольоруванням стає стрижневим елементом як сюжетотворення, так і інтерпретативного фокусування. Підкреслена статика архаїчного знакового асоціативного відсилання кольору до свого джерела і слугує для посилення текстової експресії.

Синій колір уживано в тексті двічі. «Над Ділом зависла страшенна синява, в якій щось клекогіло, мов у кітлі, і щохвиля блискало» [11, т. 15, с. 104] та «З-під глини визирало посиніле, запухле личко дитини» [11, т. 15, с. 105]. Синява як пейзажний маркер відіграє тут роль безпосереднього каталізатора кульмінації. У цій синяві, мережаній світлом блискавки, із підсилюючим шумовим ефектом, збережений і ретранслюваний страх первісного невідання природи, а відтак її обоження: саме ця синява, непідвладна природна стихія стає тлом для вчинення злочину, зберігаючи в собі оту нелюдську містичну потенцію. І медіюється з реліктованим некропортретом вбитої дитини. Семантика синього кольору тут слугує для кореляції поетикальних стратегій вияву натуралістичної візії зображуваної події.

Контраст світів і людських доль проартикульовано через два кольоративи у їхній доволі незвичній опозиційній контамінації – зелений та сірий. Фатальність людського життя «паріїв громади», «без вини винуватих», приречених на життєві страждання, увиразнено супутніми барвами, які це життя кольористично маркують. Сірий колір постає ознакою життєвої одноманітності, внутрішньої безвиході, коли в житті домінує лише сіра барва й нейтралізує усі інші барвописні вияви (зокрема й зелений), сірий мовби поглинає, абсорбує вітаїзм зеленого. Кольоративну інтенцію підсилено лексемою некольористичної семантики «мряка», яка проте містить її асоціативний конотат. Ці люди, мов «ті подорожні, що вийшли на дорогу в мрячний день і йдуть тою мрякою всю дорогу. Вони минають зелені луги, цвітучі левади, плодючі сади і многолюдні села, минають тисячі красот і радощів і не бачать нічого, – бачать лише сіру мряку, сірі стовбури дерев та сірі непривітні лица» [11, т. 15, с. 108–109].

Кольористична парадигма твору «Микитичів дуб» характеризується вмілим поєднанням барвописних стратегій використаних магістральних кольоративів, вона дисонує всередині себе й узгоджується з іншими поетикальними лініями оповідання. Відштовхуючись від поліаспектної семантики кольору, від його архетипного, фольклорного символізму до конкретно текстової поетики, автор досяг високого мистецького ефекту. Семантика зеленого кольору у матричному прояві як кольору енергії та гармонії силуетно диспонує всі інші, не менш оприявлені барвоназви, зокрема кольоратив синій, сивий та чорний. І якщо зелений стає деталлю пейзажного опису, то чорний використано у портретотворенні із актуалізацією його містичної архаїчної семантики, ретроспектно заангажованої також і змістом твору. Містична генеза черво-

ного кольору, який підсилює і контрастує із чорним водночас, магнетизує і централізує текстову динаміку.

Барвописна функціональність увиразнює сюжетну лінію, змінюючи перспективу візійності. Кольоративи, введені у текст, сприяють згущенню авторського акценту на конкретному предметі, персонажеві, події. До прикладу, зелений через властиву йому органічність створює матричний фон усїєї колірної парадигми, уможливаючи та ініціюючи контрастування усіх інших кольоронайменувань. Семантика зеленого як кольору гармонії увиразнює протистояння двох інших, архетипно насажених – червоного та чорного, які і маркують наростання сюжетної напруги. Оприявнена, тимчасова синява підсилює ефект кульмінаційного перелому, деструктуючи гармонійність зеленого, темпорально нейтралізуючи його. Однак перформативний вплив синього майже одномоментний, після бурі гармонія повертається. Синій залишається лише в мертвому личку дитини. Ще одним кольором, який нейтралізує зелений, стає сірий. Автор твору вводить його наприкінці, в межах авторського відступу-резюмування дійсності. Парадигма використаних у творі «Микитичів дуб» кольоративів у їх семантико-поетикальній функціональності дає досліднику, як і читачеві, багато потенцій для мистецького та наукового заангажування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бахтін М.* Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування / М. Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицька. – 2-ге вид., доповнене. – Львів : Літопис, 2002. – С. 406–415.
2. *Будний В.* Культурологічні аспекти літературної інтерпретації (зі спостережень над історичною еволюцією та методологічною диференціацією української критики доби раннього модерну / В. Будний // Вісник Львівського університету. – 2014. – С. 94–111. – (Серія філологічна ; вип. 60 ; ч. 1).
3. *Дронь К.* «Тайнопис» саду в художній прозі Івана Франка: гра реальності і фантазії / Катерина Дронь // Слово і Час. – 2009. – № 6. – С. 59–67.
4. *Дронь К.* Художній світ письменника крізь призму першостихій буття / К. Дронь // Міфопоетичні образи в художньому світі Івана Франка : (Ейдологічні нариси) / К. І. Дронь, Б. С. Тихолоз, Н. Б. Тихолоз, А. І. Швець ; за наук. ред. Б. С. Тихолоза ; НАН України ; Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Шевченка. – Львів, 2007. – С. 32–75.
5. *Дуркалевич В. В.* Модель світу в оповіданні Івана Франка «Микитичів дуб» / В. В. Дуркалевич // Вісник Маріупольського державного університету. – 2012. – С. 13–20. – (Серія Філологія ; вип. 7).
6. *Керлот Х. Э.* Словарь символов / Э. Х. Керлот. – М., 1994. – 602 с.
7. *Лапій М.* Поетика, семантика та функція лісу, саду, парку в структурі художньої прози Івана Франка / Марія Лапій // Наукові записки ТНПУ. Літературознавство. – 2011. Вип. 31. – С. 156–167.
8. *Мерло-Понті М.* Видиме й невидиме: З робочими нотатками / М. Мерло-Понті ; пер. з фр. Є. Марічев ; упоряд., авт. передмови та післямови К. Лефор. – К. : Видавничий дім КМ «Академія», 2003. – 268 с.

9. *Нікішенко Ю. І.* Колір в культурній традиції українців та їх степових сусідів алтайського походження / Ю. І. Нікішенко // Східний світ. – К., 2004. – №1. – С. 93–98.
10. *Телеуця В.* Символи фольклору як засіб вербалізації відчуттів [Електронний ресурс] / В. Телеуця // Літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 40(2). – С. 253–260. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua>
11. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
12. *Франко І.* Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятидесяти томах / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 2008.
13. *Хайдеггер М.* Бытие и время / М. Хайдеггер ; пер. с нем. В. В. Бибихина. – Х. : Фоліо, 2003. – 503 с.
14. *Швець А.* Модель дитячого світу у прозі Івана Франка / А. Швець // Дивослово. – 2005. – № 9. – С. 53–57.
15. *Юнг К. Г.* Психологія та поезія / К. Г. Юнг // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. – Львів : Літопис, 2001. – С. 117–138.
16. *Krzysztof J.* Znaczenie symboliczne i funkcje koloru w kulturze / Krzysztof Jurek // Kultura – Media – Teologia. – 2012. – № 6. – S. 66–68.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2015

Прийнята до друку 18.10.2015

SEMANTIC AND POETIC ASPECTS OF THE COLORISTIC PARADIGM IN IVAN FRANKO'S STORY «MYKYTYCH'S OAK TREE»

Tetiana TRACHUK

*National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Franko Institute,
18, Drahomanova Str., Lviv, Ukraine, 79005,
e-mail: tetjanka.lewenja@gmail.com*

The article analyzes main aspects of functioning of the color in the story «Mykytych's oak tree», reviews the semantics of color, the specificity of the author's vision of description of color, offers a model of interpretation of the symbolics of color.

Keywords: coloring, semantics of color, symbolics of color, colouristic paradigm.

УДК 821.161.2(477.83)(092):81'23

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕМІНІСЦЕНСІЇ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

Михайло ЗУБРИЦЬКИЙ

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
Відділення франкознавства,
вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська обл., Україна, 82100*

Проаналізовано зображення Іваном Франком тонких психологічних картин-образів не лише його сучасників, осмислено глибоку обізнаність письменника з перодовими психологічними європейськими досягненнями (В. Вундт, Г. Штейнталь), розглянуто майстерність І. Франка – наратора, дослідника галицького колориту.

Ключові слова: наратор, психологізм зображення, галицький колорит, ремінісценсія, європейські дослідження.

Твори Івана Франка, центральною фігурою яких є психологічний світ людини, віддавна привертали увагу дослідників. Ще за життя українського Мойсея на цій проблематиці зосереджувалися Омелян Огоновський, Агатангел Кримський, Сергій Єфремов, розглядаючи Франкові твори про дітей під кутом автобіографічного, психологічного та педагогічного дискурсів. Вивчення цієї категорії творів крізь призму психологічних ремінісценсій, на нашу думку, є креативним з погляду пізнання світу творчості І. Франка.

Вищеназвана проблема перебувала у полі зору дослідників підрядянського літературознавства [1; 9], а також постколоніального літературознавства [2; 3; 4; 5; 6; 7; 10].

Вони переважно акцентують на особливостях дитячої психології та проблемах антипедагогічних учинків так званих горе-любомудрів. Над цією проблемою працюють й іноземні дослідники Франкової літературознавчої й художньої спадщини [12]. Протягом останніх кільканадцяти років українські дослідники прагнули репрезентувати своє бачення розуміння соціального конфлікту у дослідженні Франкової малої прози, зокрема й про дітей. У цьому контексті можна згадати монографію Миколи Легкого «Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка» [3], статтю Олександри Сербенської «Кольороназви у прозі Івана Франка» [5], Алли Швець «Модель дитячого світу у прозі Івана Франка» [10], а також Наталії Подоляк «Проблеми вікової та педагогічної психології у творчості Івана Франка» [4]. Автори вищеназваних праць намагаються розглядати Франкові твори крізь призму конкретних типологій – кольоративної, наративної, тематичної. Однак бажано, на нашу думку, розглядати ці твори крізь призму західноєвропейської педагогіки. Це б увиразнювало й актуалізувало розуміння Франкової спадщини з позиції психоаналізу, допомагало б краще зрозуміти внутрішній світ дитини.

Постагії автора і наратора зображують дуже часто як осіб, що взаємодоповнюють одна одну. Зокрема, М. Легкий, вважаючи, що вони постають як «основні чинники фор-

мування художнього світу», наголосив, що «наратор – особа фіктивна, вигадана автором, похідна від його свідомості» [3, с. 21], натомість автора сприймають як інстанцію, що має матеріальну, внутрішньо-зовнішню щодо художнього світу природу [3, с. 21]. *Автор* (виокремлення шрифтом наше. – М. З.), згідно із твердженнями М. Легкого, «містить у собі ряд конкретних понять: автор–письменник, автор–стиль, «внутрішній автор», автор–ідея» [3, с. 34].

Аналізуючи Франкові твори, О. Сербенська зробила висновок, що «лексеми на позначення жовтого кольору письменник уживала переважно з негативним емотивно-емоційним значенням – “відмираючий”, “віджилий”, “старий”, “німецький”, навіть розширює їхню лексичну валентність» [5, с. 114]. Дослідниця, згадуючи про оповідання І. Франка «Олівець», відзначила негативну роль жовтого кольору у творі: «З дитинства, – пише О. Сербенська, – тягнеться ще одна “жовта” лінія, пов’язана з історією загубленого олівця...». Відзначимо, що «загублений олівець, можливо, й через випадковий збіг обставин, також виявився жовтого кольору. А в страшних химерних снах, які мучили Івася, його кололо терня з жовтою блискучою корою» [5, с. 114]. Але варто відзначити, що колористика Франкових творів має не лише образне, а й емоційно насичене значення. В оповіданні «Олівець» жовтий колір є не лише негативним. Аналізуючи ситуацію, коли головний герой уперше побачив олівець, ми можемо наочно помітити його захоплення як вияв не лише цікавості, а й вираз захвату, коли герой аж із несподіванки остовпів: «А тепер нараз – я знайшов олівець! Та ще й який гарний!» [8, т. 15, с. 73]. Ще свого часу В. Гайнріх у книжці «Психологія відчуттів», характеризуючи етапи здивування, ставив остовпіння на першому місці» [3].

У випадку із оповіданням І. Франка, розглядаючи вищезазвану ситуацію, бачимо, що жовтий колір оцінюється уже новим «власником» як суто позитивний.

Натомість А. Швець класифікує Франкові твори «дитячої тематики» як такі, що по-перше, зображають безпосередній відкритий світ дитини, по-друге, проблемні дитячі типи. Як окрему категорію дослідниця виокремила «твори про школу», акцентуючи увагу на психології дитини: «Цікаво подана, – зазначила учена, – психологія дитини в оповіданнях шкільної тематики “Schönschreiben”, “Грицева шкільна наука”, “Оловець”, “Отець-гуморист”» [10, с. 55].

У цій ситуації окресленням цієї проблемно-тематичної групи є опозиція «школа–природа», яка супроводжує дитину під час набуття нею нового соціального статусу: «Входження у новий соціальний статус супроводиться для школяра амбівалентними почуттями: з одного боку, інтригою, цікавістю – що там, за шкільним порогом, а з другого – ностальгією за тим безтурботним життям на лоні природи, що виступає якимось іншим казковим й омріяним світом на противагу сірому монотонному просторові школи» [10, с. 55].

Також Н. Подоляк аналізує твори І. Франка, зачіпаючи дотично німецьку психологічну науку, керуючись словами М. Грушевського, що письменник – «вихованець західноєвропейської, передусім, німецької культури» [4].

Дослідниця відзначила, що в І. Франка ще під час його навчання у Львівському університеті зародився інтерес до психології [4].

Акцентуючи роль суспільних чинників у становленні Франка-психолога, авторка пише, що він вагоме значення віддавав навчанню й вихованню, вказуючи при цьому, що за їх відсутності, навіть хороші природні задатки, будучи «не вживані і приголомшені... замінують і за нидіють у зав'язку» [8, т. 48, с. 68–71].

Аналізуючи вищесказане, варто наголосити на тому, що зображуючи світ дитини, І. Франко передусім виступає не лише як наратор, обсерватор, а як дослідник-гуманіст, що прагне показати події очима вдумливої людини, яка усе прагне сама з'ясувати.

Говорити про становлення І. Франка як психолога-дослідника можна судячи з його зацікавлень. Так, у листі до Михайла Павлика від 12 листопада 1882 року письменник серед книжок, які читав, назвав «Логіку» В. Вундта. Це доводить, що І. Франко уже тоді активно вишукував книжки, які б допомогли збагнути психологію особи у суспільстві. У листі до М. Павлика від 30 липня 1879 року письменник повідомив, що «... займаюся ладженням підручника економії, зрозумілого для гімназистів. А то й для селян, котрі дещо читали...».

Відзначимо, що І. Франко мав намір дати до «Дрібної бібліотеки» для найширших народних кіл, окрім власних художніх творів, Ч. Діккенса «Sylvester Glocken», переклад І. Белея, економія, хроніка наук природничих; в ній будуть міститися не справознання з новостей, а трошки обширніші опрацювання різних питань природничих – *досі один християнин обробив інстинкт звірячий по Вундту* (виокремлення шрифтом наше. – М. З.).

Цим зумовлено показ письменником в оповіданні «На дні» роздумів героя над «впливом думки на органічні чинности» [8, т. 15].

Отже, І. Франко не просто цікавився працями В. Вундта, але й старався інтерпретувати здобуту інформацію у художніх творах.

Будучи письменником-гуманістом, людинолюбом, І. Франко завжди старався показати (і це відбито не лише у його педагогічних творах), що лише гуманне ставлення до дитини, повага її людської гідності, права на власну думку, здатне творити чудеса. Автор у своїх творах про школу («Отець гуморист», «Олівець», «Schönschreiben») виводить образи вчителів-самодурів, яким узагалі не місце в школі.

В оповіданні «Олівець» письменник реконструював переживання свого шкільного товариша Степана Леськова, який знайшовши у снігу блискучий олівець не повертав його, ба, навіть не запитавши власника, бо йому річ дуже сподобалася. Але герой мучиться жахливими снами, його мучить совість, що він привласнив чужу річ: «Які страшні сни снилися мені вночі, як я кричав, утікав ніби, ховався, як за мною бігали та літали ящірки з острою мордою і з великим написом “Mittel” (марка олівця. – М. З.) на хребті, як мене кололо терня з жовтою блискучою корою і шестигранними кільцями, затемперованими при кінці, – се нехай тоне в криниці забуття» [11, т. 15, с. 82].

Отже, наратор показуючи внутрішній світ переживань героя, вказує, що він навіть не може пояснити своїх дій, свою провину окреслює коротким, але виразним зізнанням: «Я... Я боявся» [11, т. 15, с. 83]. Саме страх не дає дитині зізнатися у скоєному і тому муки совісті такі болючі.

Завжди І. Франко був переконаний, що батьки повинні не притлумлювати, але розвивати індивідуальні здібності у дитини. У коментарі до праці німецького лікаря

і педагога Г. Кленке «Женщина-мати» («Друг», 1875, № 22–23; 1876, № 2,4) І. Франко наголошував, що емоційне спілкування новонародженої дитини з матір'ю, яка керує її першими проявами психічного життя, формує її волю, характер, здатність мислити, є надзвичайно важливими у її житті.

Письменник своїми творами для дітей, а саме: казкою «Ріпка», поемою «Лис Микита», віршем «Киця» підходив до розуміння образу дитини не лише як слухача, але майбутнього будівничого. Саме дітям І. Франко присвятив збірку «Коли ще звірі говорили», де на матеріалі конкретних образів показав галицьку дійсність у ретроспективі.

Особливо варто відзначити оповідання І. Франка «Борис Граб», де на прикладі вчителя Міхонського письменник показував не лише приклад індивідуального підходу до дітей, а вивів образ педагога-гуманіста, новатора.

Отже, коло психологічних інтересів І. Франка було багатогранне й широкопланове. І тому зараз актуальними є слова українського Мойсея, що «... психологія дає найбільше матеріалу і найбільше вказівок для педагогіки, або науки про виховання людини» [8, т. 45, с. 24–25]. І ці слова є як ніколи актуальними зараз, коли Україна долаючи усілякі перешкоди, прямує до нового цивілізованого життя.

Галицький колорит, на тлі якого відбуваються події, виразно переданий в оповіданнях про Борислав, про школу, про село. І тому читаючи твори письменника, ми можемо тільки радіти генію українського Мойсея і всіляко старатися вивчати його твори.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Букетова Ж.* Произведение Ивана Франко о детях и школе. Мастерство психологического анализа характеров / Ж. Букетова // *Иван Франко і світова література : матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО* : у 3 кн. Кн. 2. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 226–228.
2. *Василюк В.* Психологізм дитячих оповідань І. Я. Франка / В. Василюк // *Літературознавчі студії*. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. – Вип. 2. – С. 58–61.
3. *Легкий М.* Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка / М. Легкий : [відп. ред. Л. П. Боднар]. – Л., 1999. – 160 с.
4. *Подольк Н.* Проблеми вікової та педагогічної психології у творчості Івана Франка / Н. Подольк // *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. – Дрогобич : ТЗОВ «Вимір», 1997. – Вип. 2. – С. 154–157.
5. *Сербенська О.* Кольороназви у прозі Івана Франка / О. Сербенська // *Мовний світ Івана Франка (статті, роздуми, матеріали) : монографія*. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 103–131.
6. *Спатар І.* Рецептивна модель як домінанта дитячого світосприймання у творах, про дітей Елізи Ожешко та Івана Франка / І. Спатар // *Актуальні проблеми слов'янської філології* : [міжвуз. зб. наук. ст. / відп. ред. В. А. Зарва]. – Бердянськ : БДПУ, 2009. – Вип. XXI. – С. 188–199.
7. *Федунь О.* Психологічно-соціальний аспект у малій прозі Івана Франка / О. Федунь // *Українське літературознавство*. – 2006. – Вип. 68. – С. 64–70.
8. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – С. 68–71.

9. Хропко П. Світ дитини в автобіографічних оповіданнях Івана Франка / П. Хропко // Література. Діти. Час : збірник літературно-критичних статей про дитячу літературу [ред. кол. В. Дончик, упорядник В. Неділько]. – К. : Веселка, 1981. – Вип. 6. – С. 111–120.
10. Швець А. Модель дитячого світу у прозі Івана Франка / А. Швець // Дивослово. – 2005. – № 9. – С. 53–57.
11. Heinrich W. Psychologia uczuc / W. Heinrich. – Lwów, 1907. – 186 s.
12. Nieuważny F. Proza i dramaty / F. Nieuważny. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Ossolineum. – S. LVXLXX.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2015

Прийнята до друку 18.10.2015

PSYCHOLOGICAL REMINISCENCES IN IVAN FRANKO'S WRITTEN HERITAGE

Mykhailo ZUBRYTS'KYI

*Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych,
Institute of Franko Studies,
24, Ivana Franka Str., Drohobych, Lviv oblast, 82100*

The submitted article deals with the exquisite psychological picture-images, masterly depicted by Ivan Franko in his written works. The studied Franko's reminiscences include not only these, concerning his contemporaries, but also the progressive psychologists with the European recognition, such as W. Wundt and H. Steinthal, which fact testifies to Franko's good acquaintance with the achievements of the psychological science in the West. Also, it is underlined in the article that Franko demonstrated great skill as a narrator and researcher of the Halychyna's speech picturesque features.

Keywords: narrator, depicting psychologism, Halychyna's speech peculiarities, literary reminiscence, European studies.

УДК 81'373.4:7.047]:82-31 Франко І.

МОВНІ ОБРАЗИ ЛІСУ ТА ГІР У ПОВІСТІ ІВАНА ФРАНКА «ЗАХАР БЕРКУТ»

Тетяна БАВУС

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови,
вул. Університетська, 1/234, Львів, Україна, 79000,
тел.: (032) 239 47 17*

Розглянуто особливості трактування поняття «мовний образ» різними мовознавцями. Досліджено вербальні репрезентації образів лісу та гір. Проаналізовано семантичний обсяг лексем та їх сполучуваність з іншими словами. Виявлено основні атрибутивні характеристики цих мовних образів.

Ключові слова: картина світу, мовний образ, сема, сполучуваність.

Когнітивний аспект дослідження мови, який набуває популярності останнім часом, показує, як мова інтерпретує світ, відбиває світобачення цілого народу чи окремої людини. Л. Лисиченко, згадуючи міркування Вільгельма фон Гумбольдта, цитує вченого: «...людина, пізнаючи природу, зближається до неї і довільно виробляє свої внутрішні сприйняття у відповідності з тим, у які відношення один з одним вступають її духовні сили. І це знаходить своє відображення у мові...» [4, с. 37]. Тому цілком слушною у вивченні картини світу виступає тріада «людина–світ–мова», де людина постає чинником поєднання двох інших систем, адже мова, за словами Інни Живіцької, – «найважливіший засіб формування і зберігання знань людини про об'єктивний світ, зафіксований у слові. Сукупність цих знань, збережених у мовній формі, називається “мовною картиною світу”» [2, с. 19].

Учені по-різному трактують поняття мовного образу – головного елемента картини світу: розглядають його як виражені мовними засобами фрагмент концептуальної картини світу або частину концепту, як вербалізований ментальний образ. Віталій Кононенко, наприклад, вважає його засобом втілення концепту [3]. Тетяна Скорбач трактує це поняття як вербальні засоби вираження відповідного чуттєвого образу, що сформувався у свідомості людини [5, с. 9]. О. Єлісеєва розуміє мовний образ як комплексне відображення елемента дійсності засобами мови [див. 11, с. 67]. Олександр Черевченко, акцентуючи зв'язок мови та індивідуального світосприйняття автора, розглядає образ як «один з основних складників концептуальної системи мислення людини, розкриваючи те, як митець розуміє, категоризує і переосмислює світ» [10, с. 26].

Безумовно, національна картина світу знаходить своє переосмислення у художній творчості письменників. Кожен автор має своє світобачення, свій спосіб мислення

та індивідуальну манеру письма, що відбивається у словесних образах. Окрім того, фактор географічного середовища існування народу-носія, за словами Олександри Єфименко, також впливає на концептуальну картину світу мовця, що відбито в його мовній картині світу [1, с. 5]. Картина світу І. Франка пов'язана з природою Українських Карпат, що змальована детально чи побіжно у багатьох його творах, одним із яких є повість «Захар Беркут». Образ природи як її невід'ємний фрагмент показує Франкове сприйняття довкілля і охоплює широку систему елементів: земля, флора, фауна, водна та небесна стихії тощо. Вагоме місце у словесно-художньому образі природи у цьому творі займають мовні образи лісу та гір, номенів яких налічують 52 та 67 слововживань відповідно. Ніна Станкевич зауважила, що «лексичні засоби, які застосовують для опису української природи як геопростору, цілісної географічної реальності, відображають як універсальні для всього людства семантичні характеристики, так і специфічні для цієї етномови контекстуальні смисли» [7, с. 379]. Справді, у багатій палітрі мовних засобів, за допомогою яких І. Франко відкрив перед читачем образ гірської природи, є і ті, які називають ці реалії, і ті, які передають індивідуально-авторське світосприйняття.

Метою цієї розвідки є проаналізувати особливості вербальної репрезентації мовних образів лісу та гір у повісті І. Франка «Захар Беркут». Предметом аналізу є їх лексико-синтаксичне вираження, що охоплює розгляд номенів, а також слів, які входять до їхніх лексико-семантичного поля, та характер їх синтагматичних зв'язків.

У творі аналізовані мовні образи виражені такими лексемами:

1) ліс («Запала долина не була поросла *лісом*» [9, т. 16, с. 25 25]); **ліси** («По учті рушили на лови в тухольські *ліси*» [9, т. 16, с. 10]); **перелісок** («Тугар Вовк щез у *переліску*...» [9, т. 16, с. 127]), а також – деривати: **лісистий** («Одної прегарної днини лунали *лісисті* пригірки Зелемєня голосами стрілецьких рогів» [9, т. 16, с. 10]); **лісовий** («... Максим обіцяв випроводити товариство простішою *лісовою* стежкою...» [9, т. 16, с. 25]);

2) гори («Глибока тиша стояла над *горами*...» [9, т. 16, с. 13]); **гора** («...почав на *горі* над Опором... будувати собі дім» [9, т. 16, с. 46]); **пригірок** («На стрімкім *пригірку*, відділенім від інших страшними дебрями, порослім густо величезними буками та смереками, покритім ломами й обвалищами дерев, було віддавна головне леговище медведів» [9, т. 16, с. 12]); **пригір'я** («...князь Данило дарував йому в Тухольщині величезні полонини і ціле одно *пригір'я* Зелемєня...» [9, т. 16, с. 10]); **верховина** – назва високогірної місцевості в межах Українських Карпат [6, т. 1, с. 336] («...оживив усю *верховину*...» [9, т. 16, с. 43]) та деривати: **гірський** («Стародавнє село Тухля – се була велика *гірська* оселя...» [9, т. 16, с. 25]); **гористий** («...місцевість *гориста*, скалиста і неприступна...» [9, т. 16, с. 26]); **згористий** («...невважаючи на некорисну *згористу* місцевість, що сприяла монголам...» [9, т. 16, с. 96]), а також власні назви: **Зелемєнь** («...немов величезною сокирою вирубані з тіла велетня *Зелемєня*...» [9, т. 16, с. 15]); **Бескиди** («...через *Бескиди* тягнеться сеся дорога...» [9, т. 16, с. 27]); **Карпати** («...міст від Сяну аж до Дніпра, від *Карпат* аж до устя Бугу» [9, т. 16, с. 53]); **Підгір'я** («Густі сумерки лягали на *Підгір'я*» [9, т. 16, с. 64]).

Важливою складовою аналізу мовних образів є увага до семантичного обсягу лексем, які складають його основу. Це показує, що саме автор змальовує засобами мови, які

особливості реалії він прагне виділити, тобто відображає суб'єктивне пізнання світу. Так, лексему **ліс** («велика ділянка землі, заросла деревами і кущами; дерева, які ростуть на такій площі; певна ділянка такої площі» [6, т. 4, с. 522]) визначають такі семи: **‘частина простору’** («залунав по горах і лісах роговий вереск» [9, т. 16, с. 89]), **‘ділянка землі, що вкриває певну поверхність’** («Високі стрімкі береги тухольської кітловини покриті були темним смерековим лісом...» [9, т. 16, с. 26]), **‘місце для господарської діяльності’** («Другим головним джерелом достатку тухольців були ліси» [9, т. 16, с. 26]), **‘територія, яка є чіткою власністю’** («Але ж се землі й ліси громадські!» [9, т. 16, с. 46]); **‘ліс як живий організм’** («Ліс починав оживати денним життям» [9, т. 16, с. 14]), («...темні смерекові ліси довкола Тухлі шептали тихо, таємничо, немов передавали якусь зловіщу новину» [9, т. 16, с. 105]).

Семантичний обсяг лексеми **гора** («значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень; гориста місцевість, країна» [6, т. 2, с. 124]) визначають такі семи: **‘частина простору’** («...забираймо все та тікаймо у ліси та гори» [9, т. 16, с. 62]), **‘окрема вершина’** («Тухольці з гори придивлялися тій роботі» [9, т. 16, с. 107]), **‘територія перебування чи проживання’** («Він тепер, може, вже десь далеко в горах» [9, т. 16, с. 81]), («Притім він, дитя гір...» [9, т. 16, с. 28]), **‘частина шляху’** («...висланий Тугаром горою напередими» [9, т. 16, с. 94]), **‘гори як живий організм’** («Слухали їх гори...» [9, т. 16, с. 133]), **‘чужий невідомий простір’** («...життя серед лісів і недоступних диких гір було тяжке, було ненастанною війною з природою...» [9, т. 16, с. 26]).

Лексема **гора** також входить до складу фразеологізму зі значенням «відпали турботи, не стало сумнівів» [8, т. 16, с. 36–37]: «Відітхнув Максим, немов гора з грудей його звалилася...» [9, т. 16, с. 84]). Таке слововживання засвідчує ширшу концептуалізацію поняття, яке зі сфери природи переходить на сферу буття людини, позначаючи нову сему – ‘сумніви, турботи’.

Ядро мовних образів лісу та гір становить сема ‘простір’, яка репрезентована найбільшою кількістю мікроконтекстів, що пов’язано зі світосприйняттям народу, який бачив ці реалії довкола себе не як окремі елементи – дерево чи одиноку вершину, а сукупно – як певну ділянку землі, територію. Тобто, досвід народу та людини впливають на формування картини світу, що знаходить своє відображення і в авторському тексті зокрема.

Як зауважила О. Єфименко, яка досліджувала концепт «степ», «для виявлення мовної картини світу мало слів, що номінують окремі його явища і фрагменти, необхідно схарактеризувати їх сполучуваність, що дає можливість більш повно експлікувати відповідний фрагмент картини» [1, с. 6–7]. Тому вагомою в аналізі мовних образів є атрибутивна характеристика, що детально відтворює особливості гірської природи у повісті І. Франка. Н. Станкевич наголосила, що «у комплексі лексичних засобів, які створюють словесно-художні образи об'єктів природи, одними із найвиразніших є означальні характеристики ключових слів» [7, с. 379]. Для сполучуваності лексем «ліс» та «гори» характерними є **прикметники**, що виражають такі ознаки:

- **розмір**: великий, величезний («Стародавнє село Тухля – се була велика гірська оселя...» [9, т. 16, с. 25]); («...се була величезна гірська кривка» [9, т. 16, с. 26]);

- **характер рельєфу**: стрімкий, крутий («На *стрімкім пригірку*, відділенім від інших страшними дебрями, порослім густо величезними буками та смереками, покритім ломами й обвалищами дерев, було віддавна головне леговище медведів» [9, т. 16, с. 12]), «...розкинулася довга, *крутими горами* обмежена долина Опору...» [9, т. 16, с. 34]);
- **колір та зовнішній вигляд**: темний, зелений, протертий («Довкола шуміли *темні вже ліси*» [9, т. 16, с. 35]), «І таким самим яним гарячим промінням воно обливало *зелений ліс...*» [9, т. 16, с. 98]), «...понад потоком вилая між скалами *протерта гірська дорога*» [9, т. 16, с. 27]);
- **наявність і характер рослинності**: густий, непрохідний, лісистий («Що давно *ліси густі, непрохідні* закривали майже весь її простір...» [9, т. 16, с. 9]), «*Лісисті тухольські гори* задимилися, мов незлічими вулкани...» [9, т. 16, с. 64]);
- **характер сприймання людиною**: могутній, недоступний, дикий («Що за життя кипіло в тих горах, серед тих непрохідних борів у стіп *могутнього Зелемєня*» [9, т. 16, с. 10]), «...життя серед лісів і *недоступних диких гір* було тяжке, було ненастанною війною з природою...» [9, т. 16, с. 26]);
- **відношення до місця розташування, належності**: тухольський, синевідський, дооколичний, доокружний, околичний, громадський («Весна стояла в *тухольських горах*» [9, т. 16, с. 10]), («...їхало вузьким плаєм поверх *синевідських гір* двоє люда...» [9, т. 16, с. 65]), («...аж *дооколичні гори* залунали тим проклятим окликом» [9, т. 16, с. 35]), («...були так само, як і всі *доокружні ліси*, власністю тухольської громади...» [9, т. 16, с. 26]), («...вона освіжувала і піддержувала всю до *околичну верховину*» [9, т. 16, с. 45]), («...ти присвоюєш *громадський ліс* і полонину...» [9, т. 16, с. 28]).

Для виразнішого опису природи атрибутиви, які називають різні ознаки, поєднуються між собою: («Високі стрімкі береги тухольської кітловини покриті були *темним смерековим лісом...*» [9, т. 16, с. 26]), («...а недалечко *темний запахуючий ліс*» [9, т. 16, с. 94]). Аналіз сполучуваності вищезазначених лексем показує, що атрибутивна концептуалізація є досить виразною і різнобічно характеризує ліс та гори.

Щодо іменників, які поєднуються з аналізованими лексемами, то разом вони створюють словосполучення із значенням «*частина об'єкта*» – «кусень лісу», «верх гори», «гребінь гори», «вершечок гори»: («...*боярин відмірює і запальковує для себе величезний кусень* найкращого громадського лісу» [9, т. 16, с. 47]), («Вони зближались до *верху гори...*» [9, т. 16, с. 68]), («Вони станули саме на *вершечку гори...*» [9, т. 16, с. 69]), («...стоячи на *острім гребені гори*, гляділи одно на одного» [9, т. 16, с. 70]).

Цікавою є сполучуваність із дієсловами, де можна виділити такі типи зв'язку:

- 1) номен виступає *суб'єктом стану або дії*: («Залунали ліси й полонини хрипливим ревом зубрових рогів» [9, т. 16, с. 16]), («*Пробуркалися ліси*» [9, т. 16, с. 16]), («...темні смерекові ліси докола Тухлі *шептали* тихо, таємничо, немов передавали якусь зловіщу новину» [9, т. 16, с. 105]), («*Ліси доставали* тухольцям звірини, лісових овочів і меду» [9, т. 16, с. 26]).

Як бачимо, у двох мікроконтекстах із чотирьох аналізованих таке слововживання творить персоніфікований образ лісу, що яскраво репрезентує національний тип мислення українців, які були зачаровані красою та силою природи і бачили у ній живу істоту. Це було властиве і для світосприйняття тухольців, про яких І. Франко писав у своїй повісті.

- 2) номен є *об'єктом дії або стану*: («Мені князь дарував той ліс і тоту полонину...» [9, т. 16, с. 28]);
- 3) номен формує *адвербіальні структури*: («і затрубила на весь ліс» [9, т. 16, с. 20]), («...недавно він *появився в тих горах*» [9, т. 16, с. 10]), («...на зеленій поляні *серед лісу стояли шатра ловців...*» [9, т. 16, с. 12]), («Глибока тиша *стояла над горами...*» [9, т. 16, с. 13]), («Боярин неохітно *якось поглянув тими горами...*» [9, т. 16, с. 27]), («Довго *блукав він по горах і долах...*» [9, т. 16, с. 40]).

Невідповідність кількості структур із об'єктивним та адвербіальним значенням на користь останнього варто пояснювати через особливості моделювання дійсності засобами мови. Коли людина чи народ (у повісті – громада) сприймають аналізовані природні об'єкти як ділянки простору, то характернішим буде їх вживання для опису локацій. Тоді як об'єктне значення показує одиничний факт вираження лексеми *ліс* у предметному значенні.

Отже, у повісті І. Франка «Захар Беркут» мовні образи лісу та гір виражені лексемами, які репрезентують простір української природи та вказують найчастіше на локалізацію місця дії. Лексико-синтаксичний аналіз допоміг не лише виявити лінгвальні засоби вираження цих фрагментів мовної картини світу, а й простежити особливості їх сполучуваності з іншими словами. Автор подав широку атрибутивну характеристику цих природних об'єктів, змалював і їхні зовнішні ознаки, і суб'єктивне людське сприйняття. У комплексі ці мовні образи розкривають перед читачем сформовану у свідомості письменника модель гірської природи, яку він відтворив, використовуючи проаналізовані мовні одиниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Єфименко О. Концепт «степ» в українській мові: словникова, текстова і психолінгвістична парадигма: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. / О. Єфименко; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2005.
2. Живіцька І. Мовна картина як відображення реальності / І. Живіцька // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2010. – Вип. 4. – С. 18–24.
3. Кононенко В. Концептологія в лінгвістичному аспекті / В. Кононенко // Мовознавство. – 2006. – № 2–3. – С. 111–117.
4. Лисиченко Л. Структура мовної картини світу / Л. Лисиченко // Мовознавство. – 2004. – № 6. – С. 36–42.
5. Скорбач Т. Мовний образ простору в поезіях М. Семенка і В. Поліщука: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. / Т. Скорбач; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 1999.

6. Словник української мови : в 11 т. – К., 1970–1980.
7. Станкевич Н. Національна специфіка художньо-образної моделі української природи (на матеріалі атрибутивних словосполучень) / Н. Станкевич // Вісник Львівського університету. – 2004. – С. 379–389. – (Серія філологічна ; вип. 34 ; ч. I).
8. Ужченко В. Фразеологічний словник української мови / В. Ужченко, Д. Ужченко. – К., 1998.
9. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
10. Черевченко О. М. Лінгвістичні аспекти аналізу поетичного тексту: неокласичні вирази : монографія / О. М. Черевченко. – Умань, 2012.
11. Щепанська Х. Мовний образ, концепт, вербальний символ і їх функціонування в художньому тексті / Х. Щепанська // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – 2012. – Вип. 33. – С. 66–71.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2015

Прийнята до друку 18.10.2015

THE LANGUAGE IMAGES OF FOREST AND MOUNTAINS IN IVAN FRANKO'S «ZAKHAR BERKUT»

Tetyana BAVUS

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Ukrainian Language,
1/234, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
phone: (032) 239 47 17*

The article deals with the peculiarities of the linguistic interpretation of the notion «language image» by modern linguists. The verbal representation of the language image of forest and mountains are researched. The semantic volume of lexical units and its compatibility with other words are analyzed. The main attributive descriptions of these language images are revealed.

Keywords: picture of the world, language image, seme, compatibility.

КОНТАКТИ. РЕЦЕПЦІЇ. ПАРАЛЕЛІ

УДК 821.161.2-1/-3 Франко.03=134.2«19»

ІСПАНОМОВНИЙ ІВАН ФРАНКО: КРИТИКА, ПОЕЗІЯ, ПРОЗА

Ярема КРАВЕЦЬ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра світової літератури,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: yaremakravets@gmail.com*

Іспаномовна Франкіана має вже майже столітню історію публікацій, що з'являлися на сторінках іспанських видань, та перекладних книжок, надрукованих в останні десятиліття ХХ століття. Поетичне читання Франкової поезії іспанською мовою розпочалося програмними віршами «Каменярі» (1956) та «Вічний революціонер» (1966). У 70-х роках минулого століття з'являються іспаномовні видання творів: московське (1972), яке подавало окремі поетичні, прозові твори Івана Франка, його драму «Украдене щастя», і київське (1979), презентоване майже 60 віршами поета і прологом з поеми «Пригоди Дон-Кіхота». Варто згадати найновіше іспаномовне видання «Іван Франко. Українське перо іспанських класиків» (Валенсія, 2015), ілюстроване дев'ятьма поетичними зразками І. Франка.

Ключові слова: Іван Франко, іспанське прочитання, «Каменярі», «Вічний революціонер», перекладні добірки, Валенсія.

Пізнання поетичної і прозової творчості Івана Франка іспанським читачем не можна порівняти із тим, як входив в іспанську культуру Тарас Шевченко, хоча окреме прочитання І. Франка-літературознавця іспанською мовою пов'язане насамперед із іспанським сприйняттям творчості Кобзаря.

Літературознавча оцінка творчості Каменяря іспанською мовою, як і переклади його творів розпочалися майже одночасно у 50-х роках минулого століття працею українського літературознавця Дмитра Бучинського, надрукованою 1953 року в Мадриді [5], і публікацією Огастуса Меннінга Кларенса про літературну творчість І. Франка [7]. Стаття, поміщена 1956 року в журналі «Ukraine libre», була перекладом його ж англійської розвідки із червневого номеру журналу «Ukrainian Quartely» за той самий рік. Також варто згадати і невелику енциклопедичну статтю про І. Франка, що друкувалася у 24 томі видання «Enciclopedia Universal ilustrada Europeo–Americana. Barcelona. 1924».

У рік сторічного ювілею І. Франка з'являється перший іспанський переклад Франкового поетичного твору – програмний вірш «Каменярі» у перекладі Лева Олевського,

надрукований окремо поштівкою. Через десять років іспанською мовою прозвучав і «Гімн» І. Франка.

«Вічний революціонер» І. Франка іспанською мовою («En lugar de un prologo») надрукували на сторінках травневого номера львівського літературного журналу «Жовтень», разом із французьким прочитанням цього твору Антуаном Мартелем, а згодом був передрукований у мініатюрній книжечці «Вічний революціонер. Мовами народів світу» (Львів : Каменярь, 1970. – 88 с.) в упорядкуванні відомого літературознавця-бібліографа Мирослава Мороза. Іспаномовна версія вірша І. Франка належала кубинцеві Енріко Рівері, який тоді навчався у Києві, та Аллі Чернобай. До видання була долучена передмова літературознавця і фольклориста Григорія Нудьги.

Як зазначав Г. Нудьга, автор вступних статей до подальших видань книжки «Вічний революціонер. Мовами народів світу», переклади цього вірша іншими мовами «з'явилися переважно у 50-х роках, коли прогресивна громадськість відзначала століття з дня народження І. Франка» [1, с. 18].

Друге видання (такого ж обсягу) вийшло у видавництві «Каменярь» 1975 року і містило іспаномовний переклад вірша «Вічний революціонер» із книги 1970 року. Там також було вміщено і португаломовний переклад, який виконала для цієї антології Віра Вовк, і французькомовний переклад Антуана Мартеля. (Переклад А. Мартеля передруковано з бельгійсько-французького журналу «La Nerve» (Bruxelles–Paris, 1928. – № 7. – С. 13).

У згаданому номері «Жовтня», окрім багатьох матеріалів, присвячених І. Франкові, на с. 20 опубліковано вірш Енріко Ріверо «Над книгою Франка» у перекладі з іспанської Алли Чернобай з такими словами:

Та ми навчилися у Франка
І у Марті стояти міцно
На ґрунті переконань своїх
І бачити через вікно
Цей білий сніг Невічним. [...]

І в наших сталих душах
Збратані назавжди
Святі і щиросердні ідеали.
Брати! До перемоги!

Вірш І. Франка «Гімн» («Вічний революціонер») увійшов і в книжечку «Вічний революціонер. Мовами народів світу», що з'явилася третім доповненим виданням у Львівському видавництві «Каменярь» 1986 року і містила дві іспанські інтерпретації цього вірша роботи Лева Олевського («El revolucionario eterno (Himno)») та Анхеля Ерраїса-Комаса (A. Herráiz-Comas) (1907–1965) «Himno. A manera de prologo». Іспанський поет і перекладач А. Ерраїс-Комас, знаний як автор збірок поезій, критичних статей, перекладів з російської літератури, брав участь у підготовці першого видання творів Т. Шевченка іспанською мовою, що вийшло 1964 року у Москві. Саме його переклади творів І. Франка було поміщено у виданні «Obras escogidas». (Traducido por A. Herráiz (poesía) y R. Estrela (prosa y drama). Moscú. Editorial Progreso, 1972). Переклад «Гімну» в

інтерпретації А. Ерраїса-Комаса у виданні 1986 року подавано за московським виданням 1972 року. Перекладам вірша передувала обширна стаття Г. Нудьги «Гімн революції».

У французько- та іспаномовному перекладах 1982 року з'явилася історична повість І. Франка «Захар Беркут», названа українським автором «образом громадського життя Карпатської Русі в XIII віці». Іспаномовна інтерпретація повісті у перекладі Степана Ризванюка, ілюстрована графікою Валерія Руденка і надрукована у видавництві «Дніпро», дістала схвальну оцінку у публікації «Мовами Сервантеса і Франка» (рец. на кн. : Ivan Frankó. «Zakhar Berkout» (Editions «Dnipro», 1982)) на сторінках журналу «Жовтень». У цьому контексті варто подати уривок із анотації до іспанського перекладу повісті І. Франка, що розпочиналася словами: «La colosal herencia artística del escritor ucraniano Iván Frankó (1856–1916) perdura como testimonio de la proeza humana de este magno hombre. Iván Frankó poeta, prosaico, dramaturgo, filósofo y traductor, ha sido portavoz de las ideas más progresivas de su época».

У видавництві «Наукова думка» 1983 року бачимо антологію вірша «Каменярі» І. Франка, у якій опубліковано переклади цього твору тридцятьма сімома мовами народів світу. Надрукований іспанський переклад «Каменярів» («Picapedregos») належав Л. Олевському (1913–1991), перекладачеві з іспанської на українську, та з української на іспанську мови, знаному своїми іспаномовними інтерпретаціями віршів Т. Шевченка, І. Франка, збірки казок І. Франка «Коли ще звірі говорили» (К., 1979).

Автором вступної статті «Прийде нове життя...» до цього видання виступив авторитетний український літературознавець Федір Погребенник, називаючи вірш «Каменярі» «пристрасним гімном борцям-революціонерам, патріотам-народолюбцям, які готові віддати життя в ім'я високих ідеалів свободи, в ім'я людства» [3, с. 5]. Науковець нагадав про задум цього вірша, тривалу працю поета над його вдосконаленням, прагнення І. Франка знайти найвлучнішу художню форму для втілення своєї ідеї. Вірш «Каменярі», який за життя І. Франка публікували сім разів, вражає, як зазначив Ф. Погребенник, особливою алегоричністю, логічною послідовністю у втіленні ідеї твору, досконалою художньою формою, оригінально видозміненим олександрійським віршем. Ознайомивши читачів цієї антології із важким шляхом «Каменярів» (від першої публікації 1878 року до трьох прижиттєвих перекладів німецькою, російською та польською мовами), Ф. Погребенник нагадав, що новий період в освоєнні творчості І. Франка іншими мовами розпочався у 20–40-ві роки ХХ століття, коли побачили світ нові переклади славнозвісного вірша. З нагоди сторіччя від дня народження письменника, писав Ф. Погребенник, яке за ухвалою ЮНЕСКО відзначали в усьому світі, з'явилися нові переклади багатьох творів поета, серед них і «Каменярів». А ідея видання «Каменярів» окремою книжкою мовою оригіналу та в перекладах викликала низку нових перекладів різними мовами. Запропонований переклад «Каменярів» був передруком із видання «El Revolucionario eterno» (К., 1979).

Безперечно зацікавлення викликають два іспаномовні видання творів І. Франка, що з'явилися у 70-х роках минулого століття. Білінгвальне видання «El Revolucionario eterno. Poesías» (Kiev, Editorial «Dnipro», 1979) з передмовою Дмитра Павличка (іспанський переклад зробив Rafael Estrela) містило 56 віршів поета зі збірок «З вершин і низин»,

«Зів'яле листя», «Мій Ізмарагд», «Semper tiro», а також пролог з поеми «Пригоди Дон Кіхота» у перекладах відповідно І. Брея (I. Brey), Хосе Венто (José Vento), Артура Вергара (Arturo Vergara), Агустіна Мансо (Agustin Manso) та Лева Олевського (Lev Olevski).

Київське видання 1979 року пропонувало іспаномовному читачеві окремі вірші із наступних поетичних циклів І. Франка:

«De los altos y bajos» («З вершин і низин»); «De Profundis. El revolucionario eterno» («Вічний революціонер»); «Primaverales» («Веснянки»); «Cantos dolorosos» («Скорбні пісні»); «Pensamientos nocturnos» («Нічні думи»); «Meditaciones de un proletario» («Думи пролетарія»); «Excelsior» («Excelsior!»); «El poeta» («Поет»); «Sonetos libres» («Вольні сонети»); «Hojas Marchitas» («Зів'яле листя»); «Primer puñado» («Перший жмуток»); «Segundo puñado» («Другий жмуток»); «Miy Izmaragd» («Мій Ізмарагд»); «Saluciones» («Поклини»); El hachero. (*Leyenda popular*) («Рубач» із переказів народних); «Semper tiro» із збірки «Semper tiro»; «Estrofas de Burkut» («Буркутські станси»); Del poema «Las aventuras de Don Quijote» («Пригоди Дон-Кіхота»).

Така добірка цих творів буде повторена через чотири роки у білінгвальному українсько-французькому виданні за винятком віршів «Милосердним» (з циклу «Думи пролетарія»), «Як те залізо з силою дивною...» (з циклу «Вольні сонети»), «Не боюсь я ні бога, ні біса...» (із «Першого жмутку» збірки «Зів'яле листя»), «Зелений явір...» та «Ой ти, дівчино, з горіха зерня...» (із «Другого жмутку» збірки «Зів'яле листя»).

Іспаномовна добірка була повніша за українсько-французьку, у ній бачимо «Рефлексію» (зі збірки «Мій Ізмарагд»), «Рубач» (із переказів народних), два вірші із «Буркутських стансів» – «Кожда кичера в млі...», «Дівчино, моя ти рибчино...», а також «Пролог» (уривок) із поеми «Пригоди Дон-Кіхота», що було особливо вартісним для цього видання творів І. Франка, виявляючи цікаву для іспаномовного читача іспанознавчу грань зацікавлень великого українського письменника.

У передмові «Деякі слова про поезію Івана Франка» («Unas palabras sobre la poesia de Iván Frankó») до згаданого білінгвального видання Д. Павличко охарактеризував творчість Каменяра такими тезами, які показували окремі віхи поетичної майстерності І. Франка:

– І. Франко належить до великих письменників мислителів, у творчому надбанні котрих натхненна думка помножена на титанічний труд, якість поєднана з кількістю, як світло з безміром неба [2, с. 5];

– Поезію І. Франка неможливо осягти при антологічному підході до неї, але ця збірка може й повинна зацікавити іспаномовного читача творчістю українського класика, вкинути іскру благородного франківського вогню в душу людини [2, с. 5];

– Франкова поезія – дивне явище важкого передреволюційного сорокаріччя в історії українського народу [2, с. 6];

– Треба постійно пам'ятати, що революційність поезії І. Франка завжди зринала з його невтошимої соціальної пристрасності, а тому вона позбавлена вузьконаціонального звучання. Її голос – це голос «вічного революціонера», голос духа прогресу, голос болісного і гнівного переживання будь-якої несправедливості [2, с. 6];

– Ніхто в світовій поезії не показав так пластично божество ідейної переконаності, здатне вести за собою на смертний подвиг «не героїв», а звичайних людей, як це зробив

І. Франко у своїх невмирущих «Каменярах». І сам він був названий Каменярем, ім'ям, що найточніше передає характер усієї його творчості, – трагічний, прометеївський, але найвищою мірою людяний і героїчний характер [2, с. 7];

– У передмові до збірки віршів «Із літ моєї молодості» (1913) І. Франко писав: «В своїй оці вже близько 40-літній літературній діяльності я переходив різні ступені розвою, займався дуже різномодною роботою, служив різним напрямам і навіть націям, бо доводилося попрацювати немало, крім нашої української, також польською, німецькою та російською мовами. Та скрізь і завсігди у мене була одна провідна думка – служити інтересам мого рідного народу та загальнолюдським поступовим, гуманним ідеям» [2, с. 7–8].

Вартує додатково розмови і видання Франкових творів іспанською мовою, що з'явилося друком 1972 року у Москві.

Видання «Obras escogidas» (Editorial Progreso. Moscu, 1972. – 299 p.) відкривалося «Вічним революціонером», містило окремі зразки поетичної, прозової і драматургічної спадщини Каменяря. Іспаномовний читач отримав змогу прочитати «Пролог» до поеми «Мойсей» (повного іспанського перекладу цього твору ще не існує. – Прим. Я. К.), ознайомитися із драмою «Украдене щастя». Поетичні переклади у виданні належали поетові і перекладачеві А. Ерраїсу-Комасу, прозові Рафаелу Естрелі, який у липні 1981 року спрезентував це видання дирекції Львівського меморіально-літературного музею І. Франка з такими словами: «Espero que esta obra sed una buena muestra de amistad entre el pueblo ucraïniano-soviético y los pueblos hispano-hablantes. El traductor Rafael Estrela».

Загальний зміст видання мав такий вигляд:

1. Поезія

«Himno (A manera de prólogo)» («Гімн. Замість пролога»);

Окремі вірші із поетичних добірок:

«Canciones de primavera» («Веснянки»); «Canciones de pesares» («Скорбні пісні»); «Pensamientos en la noche» («Нічні думи»); «Pensamientos de un proletario» («Думи пролетарія»); «Excelsior!» («Excelsior!»); «Ucrania» («Україна»); «Cuadros de Galitzia» («Галицькі образки»); «Hojas marchitas» («Зів'яле листя»); «Mi Izmaragd» («Мій Ізмарад»); «Moisés» Prologo al poema («Пролог до поеми “Мойсей”»)

2. Проза

«El albañil» («Муляр»); «El petrolero» («Ріпник»); «Bajos fondos» («На дні»); «Hacia la luz!» («До світла!»); «Con motivo de la fiesta» («Задля празника»); «Cochina constitución» («Свинська конституція»); «En la herrería» («У кузні»); «El mismo tiene la culpa» («Мій злочин»); «Bosques y pastos» («Ліси і пасовиська»).

3. Драма

«La Dicha robada» («Украдене щастя»)

Обширним оглядом творчого шляху І. Франка була передмова до цього видання літературознавця Івана Басса «Класик української літератури» («Clasico de la literatura ucraïniana»).

Літературознавець розпочав своє переднє слово нагадуванням про те, що І. Франка на його батьківщині називають «титаном праці» («titan del trabajo»): «La obra literaria de

Iván Frankó... es extraordinariamente variada. Poeta, prosista, dramaturgo, crítico, teórico e historiador de la literatura, publicista, son facetas en las que resplandese el múltiple talento de Iván Frankó» [4, с. 3]. І. Басс інформував читача про величезну перекладацьку спадщину українського письменника, зокрема «la original rima de los versos de Cervantes en el Quijote», подавши знану Франкову тезу про значущість художнього перекладу для розвою національної літератури.

Літературознавець запропонував іспаномовному читачеві традиційну на той час розповідь про життєвий і творчий шлях видатного українського письменника – дитинство, навчання у сільській школі, а далі у Дрогобичі; навчання в ліцеї, глибоке пізнання світової літератури, знайомство з «Кобзарем» Т. Шевченка. Автор переднього слова розповідав про фольклорні зацікавлення юного І. Франка, який вже до кінця 1875 року зібрав понад 800 коломийок, оповідок, народних співанок, публікацію його перших віршів у студентському журналі «Друг». Значне місце у передньому слові І. Басса займала розповідь про роботу І. Франка над «бориславським циклом», його співпрацю з Михайлом Павликом, захоплення матеріалістичною естетикою, працями російських революціонерів-демократів. Належне місце І. Басс приділив прозовій, поетичній та драматургійній творчості І. Франка, подаючи коротку характеристику історичної повісті «Захар Беркут» («Frankó escribió la novela corta Zajar Bérkut, dedicada a la lucha de los eslavos contra la invasión tártaro – mongola en 1241. Zajar Bérkut y su hijo Maxim son personas valerosas y fieles a la Patria») [4, с. 11]; поетичної антології 1887 року «3 вершин і низин» та вірша «Вічний революціонер»; драми «Украдене щастя», яка засвідчила «la alta maestria de Frankó dramaturgo»: «El autor se reveló como un verdadero maestro del conflicto dramático y del diálogo, y un sutilísimo conocedor del arte escénico...» [4, с. 12]. Літературознавець згадав і філософську поему «Мойсей», високу оцінку якому дав Михайло Коцюбинський: «El pueblo, como fuerza motriz fundamental de la historia, es el protagonista principal del poeta. Y todo él parece iluminado por la esperanza de un porvenir de libertad para el pueblo ucraniano: “Pero llegará el día, y con halo de púrpura, entre los pueblos libres y sin ningún pesar, más allá de Beskid y de sus brumas, llevarás al mar Negro el grito de tu libertad...”».

Розповідь про творчий шлях І. Франка І. Басс завершував останніми роками життя Каменяра, коли той, незважаючи на важку фізичну недугу, надрукував «Нарис історії української літератури від 1890 до 1914 року», поетичну добірку «Із літ моєї молодості», серію наукових праць. «У тих роках, – зазначив автор передмови, – І. Франко переклав велику кількість творів світової літератури – балади і пісні різних народів світу, твори Данте, грецьких і римських поетів, написав есеї про Данте та Овідія, власні твори, натхненні мотивами з історії античного Риму та Київської Русі» [4, с. 14]. Літературознавець інформував іспанського читача про те, що «якраз тепер Інститут літератури Т. Шевченка АН УРСР у Києві, задумав 50-томове видання творів І. Франка, яке має розпочатися у кінці 1972 року» [4, с. 14].

Передмова І. Басса, подана іспаномовному читачеві у традиціях тогочасної офіційної франкознавчої науки, пропонувала досить повну картину життя і творчості Каменяра, а використання у передньому слові поодиноких уривків із літературознавчих праць І. Франка, що звучали іспанською мовою, його спогадів про дитячі роки, місяці

ув'язнення, літа навчання у Львівському університеті, листування Каменяра, цікавих висловів М. Коцюбинського про окремі твори письменника надавали передньому слову більшої аргументованості і переконливості.

Окремі вислови І. Франка-літературознавця іспанською мовою знаходимо у виданні Леоніда Новиченка «Taras Shevchenko – poeta y humanista (ensayo)» (Kiev, Editorial «Dnipro», 1984) [8]. Навіть подані у такому фрагментарному вигляді, вони все-таки є певним внеском у пізнання окремих літературознавчих тез видатного українського письменника.

Особливо цінною є зана хрестоматійна оцінка постаті Т. Шевченка, яку подав в одній зі своїх шевченкознавчих статей І. Франко і яка ще ніколи не звучала іспанською мовою:

«Fue hijo de campesino y se convirtió en soberano en el reino del espíritu.

Fue siervo y se convirtió en titán en el reino de la cultura universal.

Fue un autodidacta e indicó sendas nuevas, luminosas y libres a profesores y científicos librescos.

Penó diez años en filas a merced de los militarotes rusos, pero para la libertad de Rusia hizo más que diez ejércitos victoriosos.

El mejor y el máspreciado de los tesoros – la gloria inmortal – el destino se lo ofrendó sólo después de muerto, al igual que esa alegría rebosante que sus obras despiertan y seguirán despertando en millones de corazones humanos.

Este fue y es para nosotros, los ucranianos Tarás Shevchenko» [5, с. 4].

Леонід Новиченко, автор нарису про Т. Шевченка, окрім того подавав Франкові міркування про одну із ранніх балад Кобзаря «Тополя»; оцінку тих впливів, які відчував молодий Тарас у Петербурзі «після появи 1840 року його “Кобзаря”»; високу оцінку, яку дав І. Франко поемі «Кавказ», визнавши її «una enardecida invectiva contra “el reino de las tinieblas”» [5, с. 80].

Цікавою була цитата із праці, в якій І. Франко зіставляв Ганну-наймичку із Катериною із ранньої поеми Т. Шевченка. Знаємо, що І. Франко вважав «Наймичку» переконливим свідченням великої геніальності Т. Шевченка «el mejor testimonio del gran genio de Shevchenko» [5, с. 97].

Подані у цій статті факти іспаномовного прочитання І. Франка звісно не претендують на свою вичерпність. Ґрунтовніше дослідження запропонованої наукової проблеми, а особливо ознайомлення з іспанською періодикою та літературознавчими виданнями, могло б виявити додаткові факти іспаномовної Франкіани. Нема сумніву, що зацікавлення літературною спадщиною Каменяра активізується у рік 160 річниці від дня народження і 100-х роковин смерті видатного українського письменника. Свідченням цього може бути хоча б нещодавня поява у Валенсії (Іспанія) перспективного видання «Іван Франко. Українське перо іспанських класиків» [6], ініційованого студентським товариством Університету Валенсії – Дія «У.В. – Україна». Книга-добрка складається із вступного слова автора-упорядника Андрія Якубува, вихідця із Дрогобиччини, тематичних дописів трьох українських авторів-науковців, які працюють у галузі розвинутої ними теми («Іван Франко – гордість і слава України», «Іван Франко та іспанський світ»,

«Іван Франко – український Ортега»), підбірки іспанських перекладів дев'яти ліричних творів І. Франка. Окрім вказаної до кожного розділу бібліографії, книжка містить перелік понад сорока змістовних наукових франкознавчих джерел мовами міжнародного спілкування. Як зазначили у своєму листі упорядники видання, «ця робота є першою за останніх чверть століття книгою в галузі франкознавства іспанською мовою».

На часі, гадаємо, глибше наукове дослідження проблеми «Іспаномовний Іван Франко» із фаховим аналізом зроблених у 70-ті роки перекладів поезії, прози та драми «Украдене щастя» І. Франка. І насамперед, опрацювання іспанського перекладу поеми «Мойсей», яка znana іспаномовному читачеві своїм «Прологом», поміщеним у московському виданні вибраного І. Франка [4, с. 43–45] і ще однією лише завершальною строфою із есею про Т. Шевченка авторства Л. Новиченка.

Іспанське прочитання «Мойсея» І. Франка стало б у ряд із французькою (А. Свірко, 1969 року), португальською (В. Вовк, 1981 року) та румунською (І. Ковач, 2006 року) інтерпретаціями цього видатного твору українського письменника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Нудьга Г.* Гімн революції / Г. Нудьга // Франко І. Вічний революціонер. Мовами народів світу / Іван Франко. – Львів : Каменяр, 1986. – С. 7–19.
2. *Павличко Д.* Декілька слів про поезію Івана Франка (Unas palabras sobre la poesia de Iván Frankó) / Д. Павличко // Франко І. Вічний революціонер. Поезії = Frankó I. El revolucionario eterno / Іван Франко. – К. : Дніпро, 1979. – С. 5–12.
3. *Погребенник Ф.* Прийде нове життя / Ф. Погребенник // Франко І. «Каменярі» мовами світу / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 5–9.
4. *Bass I.* Prefacio. Clasico de la literatura ucraniana / I. Bass // Franko I. Obras escogidas / Ivan Franko. – Editorial Progreso, Moscú, 1972. – P. 3–15.
5. *Butschynskyj D.* Ivan Franko y la literatura española / D. Butschynskyj. – Madrid, 1953.
6. *Frankó I.* La pluma ucraniana de los clásicos hispanos / I. Frankó // Valencia, 2015. – 90 p.
7. *Manning C. A.* La obra literaria de Ivan Franko / C. A. Manning // Ukraine libre. – 1956. – № 12–13.
8. *Novichenko L.* Taras Shevchenko – poeta y humanista. Ensayo. Traducción del ucraniano de Estela Luschak / L. Novichenko. – Kiev : Editorial «Dnipro», 1984.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2015

Прийнята до друку 18.10.2015

HISPANOPHONE IVAN FRANKO: CRITICS, POETRY, PROSE

Yarema KRAVETS

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of World Literature,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: yaremakravets@gmail.com*

Hispanophone Franko studies count almost a century of publications, which appeared in Spanish and translated editions and translated miscellanies printed in the last decade of the twentieth century. The poetic reading of Franko's poetry in Spanish began with the program verses «Kamenyari» [Stone Hewers] (1956) and «Vichnyi Revoliutsioner» [Eternal Revolutionary] (1966). In the 1970s Hispanic publications of the author's works appear – the Moscow one (1972), which included some of Ivan Franko's poetic, prose works, his drama «Ukradene Shchastia» [Stolen Happiness], and the Kyiv one (1979), which presented almost 60 verses of the poet and the prologue of the poem «Pryhody Don-Kikhota» [The Adventures of Don Quixote]. It is worth mentioning the latest edition Ivan Franko «The Ukrainian Pen of Spanish Classics» (Valencia, 2015), illustrated by nine poetic samples of Ivan Franko.

Keywords: Ivan Franko, Hispanophone reading, «Kamenyari» [Stone Hewers], «Vichnyi Revoliutsioner» [Eternal Revolutionary], translated miscellanies, Valencia.

УДК 821.161.2-6.09Франко:378.4(497.2-25)(093)

ФРАНКОВА СПРАВА У СОФІЇ

Роман ГОРАК, Богдан ЧУДІЙОВИЧ

*Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка,
вул. Івана Франка, 150/152, Львів, Україна, 79011*

На основі документального матеріалу висвітлено справу запрошення Івана Франка працювати в Софійському університеті та його відмова. Вперше опубліковано листи Івана Шишманова, Порфирія Бахметєва та Любомира Милетича до Івана Франка у цій справі.

Ключові слова: Іван Франко, Іван Шишманов, Порфирій Бахметєв, Любомир Милетич, листи, Софійський університет.

Після січневих подій 1907 року у Львівському університеті, коли розгнівані студенти побили вченого секретаря Віняжа за глузування над ними та зневагу до українців та української мови, а також після захоплення приміщення університету на вулиці Миколая, коли з вікон другого поверху був вивішений синьо-жовтий національний прапор, в Івана Франка не залишилося жодних шансів отримати в цій установі місце на кафедрі української мови та літератури на основі габілітації 1895 року. Вчена рада, куди він передав свої документи, навіть не забажала їх розглядати.

Становище в І. Франка було не з легких. Після перенесення до Києва з ініціативи Михайла Грушевського видання «Літературно-наукового вісника», у редакції якого працював І. Франко й мав скромний, але постійний заробіток, він тепер позбавлявся і цього. Над ним також висів величезний борг – кредит у банку на будівництво власного дому по вулиці Понінського, 4. До того ж, крім нього, в сім'ї ніхто не працював. Тому І. Франко вимушений був перебиватися випадковими заробітками.

Несподівано 2 жовтня 1907 року І. Франко отримав листа від Порфирія Бахметєва (1860–1913), російського фізика і біолога, професора університету в Софії (упродовж 1890–1907 років), у якому той запрошував його на роботу. У цьому університеті Порфирій Бахметєв був професором з 1895 року. Вивчав питання феромагнетизму, фізики землі, фізичної хімії та біофізики. Особливу популярність принесли йому роботи, які він проводив у Софії, починаючи з 1897 року, та які були пов'язані з явищем анабіозу, що спостерігалось при переохолодженні тварин. За роботи в галузі термоелектрики Бостонський університет присудив йому премію ім. Ернеста Томпсона, а Петербурзька Академія наук за успіхи в галузі ентомології присвоїла йому премію Карла Бера. Він був членом Болгарської Академії наук та засновником фізико-математичного товариства в Софії [8, с. 26].

Ця пропозиція не могла не здивувати І. Франка, оскільки, завдяки пресі, він був прекрасно ознайомлений з подіями, які тоді відбувалися в Софійському університеті. Зокре-

ма, знав це з публікації про них Михайла Лозинського, який підписувався псевдонімом Закордонний. «За останній місяць, – писав він, – Болгарія переводить енергійно реформу університету. Привід до сього ось який: Болгарський князь Фердинанд вже давно не тішиться симпатіями своїх “підданих”. Його аристократизм, його етикет при дворі не можуть подобатися демократичним Болгарам. Через те відносини між князем і народом стають щораз більше напружені. А початок сього року приніс ще нові причини. В Болгарії почався загальний залізничний страйк, против якого правительтво виступило дуже рішучо. І краз підчас найбільшого зворушення суспільності з приводу страйку наступило святочне відкриття “національного театру” в Софії. На се “національне” свято, крім вищої бюрократії, було запрошено з-поміж звичайних “смертних” тільки тих, що подобалися кн. Фердинанду. Через те визначні люди науки, політики, репрезентанти поступової преси, одним словом, увесь цвіт національного болгарського духу лишився за брамою “національного театру” в той вечір, коли відкривали його.

Се зворушило до краю широкі круги інтелігентного й робітницького пролетаріату болгарської столиці, і коли князь їхав із своєї палати до театру, публіка зробила йому скандальну демонстрацію: з криками, з свистом, з обидними окликами, між якими “геть із Фердинандом!” не належало ще до найгірших.

В сій демонстрації взяли визначну участь болгарські студенти і студентки софійського університету. Болгарське студентство, виховане в великій мірі на російській літературі і під впливом деяких визначних професорських сил із Росії, які знаходили захист і катедру в Болгарії, – дуже подібне до російського. Взагалі воно поступове, зайняте соціальними питаннями, числить між собою чимало соціалістів. Коли до того додати гарячий полудневий темперамент, то стане ясным, що воно мусило так поступити. І ось сей вчинок студентства дав привід до “університетської реформи”. Університет зразу замкнено, професорів прогнано, студентів частину вислано до місця приналежності, а тих, що зобов’язані до військової служби, в казарми. Міністр просвіти Шишманов, проти якого правительственна преса повстала говорячи, що се він винен усему, бо не перешкоджав ширенню соціалізму між студентством, пішов у відставку. Прочистивши таким способом шлях “реформам”, правительтво виробило новий проект університетської “автономії”. По сій “автономії” ректор, декани і професори будуть залежні виключно від правительства; студентам не вільно належати до ніяких політичних організацій і товариств, брати участь в публічних маніфестаціях і т. д. (щось як в Австрії ученикам середніх шкіл); нарешті замкнено двері університету перед жінками, яких правительтво вважає причиною всего нещастя, бо се вони революціонізують (офіційно: деморалізують) своїх товаришів та загірають їх до “нелегальних” учинків.

Донедавна Болгарія брала з Росії поступових університетських професорів, тепер починає брати взірці реакційних університетських “реформ”. Невже ж не бачить вона, які наслідки мали такі “реформи” в Росії?» [3, с. 362–363].

З тодішньої преси І. Франко також знав, що у зв’язку з подіями у Софіївському університеті у відставку подав тодішній міністр освіти.

Наступного дня по одержанні листа від професора Бахметева, 3 жовтня І. Франко написав листа до колишнього міністра освіти, професора Софійського університе-

ту, Івана Шишманова, і до того ж зятя Михайла Драгоманова. «Вибачайте, – писав І. Франко, – що обертаюся до Вас без належних Вам титулів, але їй-богу не знаю, які з Ваших титулів ще лишилися. Обертаюся ж до Вас із ось якою проською. Вчора дістав я лист від проф. Бахметьєва, приватний, але в конверті з друкованою маркою міністерства освіти і з запитанням, чи я згодився б обняти в Софійському університеті кафедру славістики. Просить відповісти телеграфічно. Я й відповів, що готов обняти таку кафедру, але про деталі пишу йому лист, у яким підношу принципіальне питання, чи наш прихід (бо запрошено також інших людей) до Болгарії не викличе против нас загального обурення та огірчення тих, що покинули свої кафедри, та й загалом усеї публіки, що зробило б, очевидно, функціонування університетської машини зовсім неможливим. З оцим самим питанням звертаюся й до Вас, високоповажаний добродію, і прошу Вас подати мені інформації, наскільки мій приїзд до Софії може мати якісь реальні підстави і не викличе загального обурення і оскільки можна числити на те, що саме молодіж не привітає нас гнилими яйцями.

Я рад би віддати частину своєї праці Болгарії й болгарській науці та все-таки не хотів би бути причиною можливих скандалів і розрухів. З тою самою проською обертаюся через Вас і до високоповажаного проф. Милетича, якого я мав нагоду пізнати у Львові і провести в розмові з ним кілька приємних хвилин і якого прошу сердечно поздоровити. Мене ніщо не гонить зі Львова і до кафедри я не рвуся, маючи собі хоч скромне, а все-таки певне удержання з літературної і наукової роботи. Іти до Софії на гарячий ґрунт партійної боротьби мені б не хотілося» [5, т. 50, с. 332].

Лист І. Франка до Л. Милетича з того часу не зберігся, а тому невідомо, чи взагалі звертався до нього І. Франко. Невідомий і тогочасний лист Л. Милетича до І. Франка. У фонді І. Франка зберігся лише один лист його до І. Франка, але він написаний 1910 року і цього питання не порушує (лист подано в цій публікації).

Зокрема, І. Шишманов був давнім знайомим І. Франка. Його дружиною стала старша дочка Михайла Драгоманова Лідія (1866–1937), з якою одружився, коли прибув до Женеви, де на той час жили Драгоманови, як стипендіат болгарського уряду. Він невдовзі дістав місце професора у Софійському університеті і посприям тому, щоб болгарський уряд для роботи в цьому університеті на кафедру всесвітньої історії запросив і М. Драгоманова з річною платнею 12 000 франків [5, т. 41, с. 409].

Іван Шишманов (4 липня 1862, Свиштов – 22 червня 1928, Осло) був потомком древнього чорбайжійського роду, який займав у суспільстві привілейоване становище.

Навчався в педагогічному училищі у Відні (1876–1882), вивчав філософію і літературу в Сні (1884) та Женеві (1885–1886), де й познайомився з М. Драгомановим. У 1888 році захистив докторську дисертацію в Лейпцигу у професора Вільгельма Вундта. У 1889–1902 роках був редактором «Сборника за народни умотворения, наука и книжнина» («Збірника народних пісень, науки і літератури»), а також одночасно і редактором «Болгарського оглядача».

Окрім того, І. Шишманов був одним із засновників у 1896 року Державної ризувальної школи, яка в результаті стала Національною мистецькою академією, та 1888 року Вищого училища в Софії, яке стало Софійським університетом. З 1894

року став професором зі загальної і культурної історії цього університету, а також з порівняльної літературної історії. Був членом Болгарської Академії наук. З 1903 до 1907 року міністром освіти Болгарії та дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка. Упродовж 1918–1919 років І. Шишманов був повноважним послом Болгарії при королі Фердинанді I в Українську Народну Республіку при уряді Павла Скоропадського. І. Шишманов був автором великої кількості праць з етнографії та літературознавства, знавцем української літератури. Вивчав вплив поезії Тараса Шевченка на болгарське відродження. В 1920 році став ініціатором та засновником болгарсько-українського товариства [2; 7].

Для І. Франка І. Шишманов був не тільки зятем М. Драгоманова, але відомим літературознавцем, праці якого перебували постійно в його полі зору і на його дослідження він посилався у своїх працях. Зокрема так було з дослідженням про баладу «Маруся» Левка Боровиковського, яка належить до найстаріших творів української літератури. Висновки про джерела цього твору цікавили багатьох учених. Вони привернули увагу й російського дослідника, варшавського професору І. Созоновича, проти висновків якого виступив І. Шишманов у своєму дослідженні № 213 часопису «Руслан» від 22 вересня/5 жовтня 1907 року: «Пісенъга за мъртвия братъ въ поезията на балканситѣ народи», яка була надрукована у XIII-му томі «Сборника за народни умотворения, наука и книжнина». Це спростування І. Шишманова І. Франко використав у статті: «Дещо про “Марусю” Л. Боровиковського та її основу», надрукованій у вигляді передмови до видання балади «Маруся» в «Літературно-науковій бібліотеці», що вийшла 1902 року.

Перший раз ім'я І. Шишманова в епістолярії І. Франка згадується в листі до М. Драгоманова від 7 грудня 1890 року у справі рецензії його на «Географический словарь западнославянских и югославских земель и прилежащих стран», який вийшов у Вільні (Вільнюс) 1884 року, а рецензія Івана Шишманова була опублікована в «Сборнику за народни умотворения, наука и книжнина» («Збірнику народних пісень, науки і літератури») (т. II за 1890 рік).

Відтак ім'я І. Шишманова часто згадується у листах І. Франка до М. Драгоманова. Не забув І. Франко запросити І. Шишманова до співпраці в журналі «Жите і Слово», а в листі від 21 листопада 1893 року навіть просив: «Чи не могли б Ви для 1 кн. написати мені коротенький бібліографічний огляд болгарських видань літературно-наукових? Дуже був би Вам вдячний. А може б, д-р Шишманов був ласкав се зробити, коли Вам ніколи?» [5, т. 49, с. 436]. На жаль, такого огляду не було зроблено.

Перший лист до І. Шишманова, який зберігся у фонді І. Франка, датується 26 квітня 1895 року і написаний з Праги. Перебуваючи разом із делегацією галичан на Етнографічній виставці, І. Франко очікував рішення Міністерства освіти та віросповідань про затвердження своєї габілітації у Львівському університеті.

Наступний лист від 7 січня 1896 року повідомляє, що І. Франко з І. Шишмановим саме там, у Празі, зустрілися: «Я дуже жалував, – писав у цьому листі Іван Франко, – що мусив був покинути Прагу, не бачившись більше з Вами. Ну, та, може, то не останнє наше бачення» [5, т. 50, с. 68].

З цього ж листа можна дізнатися, що у загаданому «Сборнику за народни умотворения, наука и книжнина», який видавав І. Шишманов мав намір видрукувати Франкову працю «Причтата за едногога и нейнять български вариантъ» (про це див. прим. 1 до публікації листів), а також, що його зацікавив рукопис, який був опублікований у XIII томі цього збірника, і він збирався обробити ті легенди, опубліковані в ньому порівняно з відомими йому апокрифами, над якими якраз працював. На жаль, з невідомих причин І. Франко цього не зробив.

Третій із чотирьох відомих листів І. Франка до І. Шишманова, датований 10 серпня 1907 року і містить прохання надати йому можливість покористуватися рукописними матеріалами покійного М. Драгоманова, де є цікаві записи, оскільки саме тепер Іван Франко на сторінках «Записок Наукового Товариства ім. Шевченка» розпочав друкувати свої студії над українськими піснями. З тією метою І. Франко мав приїхати до Софії і Белграда «для доповнення наших колекцій югословянської фольклористики та літератури» [5, т. 50, с. 327], але реалізувати цього також не зміг і, очевидно, через причини, пов'язані з відкриттям театру в Софії. Саме цими подіями та запрошеннями обійняти кафедру у Софійському університеті і пов'язаний останній з відомих листів Івана Франка до І. Шишманова, датований 3 жовтня 1907 року [5, т. 50, с. 332]. Це і був останній лист І. Франка до І. Шишманова, на який він отримав відповідь 8 жовтня 1907 року (лист № 2 та № 3 цієї публікації), в якій була порада відмовитися від кафедри. Дещо різкий тон відповіді буде зрозумілий, коли зважити на це, що в цей час на І. Франка накинута зі своїми звинуваченнями Людмила Драгоманова про непошанування і різку критику поглядів її чоловіка М. Драгоманова [1]. Іван Франко зважив на аргументи І. Шишманова і не поїхав до Болгарії. Правда, львівські газети повідомили, що письменник до запрошення болгарського уряду працювати в Софійському університеті поставився прихильно. Спочатку про це розповів часопис «Діло», а відтак із посиланням на нього й інші видання, наприклад, № 213 часопису «Руслан» від 22 вересня/5 жовтня 1907 року: «Д-ра Івана Франка покликало болгарське правительство на кафедру слов'янських літератур у вищій школі в Софії під дуже корисними умовинами». «Діло» додає, що «д-р Франко віднісся до тої справи прихильно» [4]. Спростувань у пресі Івана Франка не було, як і не було якихось пояснень чи роз'яснень, і справа з часом перейшла в забуття.

Уперше листи І. Франка до І. Шишманові були опубліковані у виданні «Літературна спадщина». Іван Франко. Випуск 1, видавництво Академії Наук Української РСР, Київ – 1956 р. сторінок 512 листи на сторінках 458, 488), а лист від 10 серпня 1907 року в т. 20 видання творів Івана Франка у двадцятитомнику.

Листи І. Шишманова, Порфирія Бахметева та Любомира Милетича публікуємо вперше зі збереженням усіх особливостей тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горак Р. Листи Людмили Драгоманової до Івана Франка / Р. Горак, М. Куликовець // Науковий збірник музею Івана Франка у Львові. – Львів : Каменяр, 2006. – Вип. 6. – С. 187–205.

2. Енциклопедія українознавства : в 10 т. / гол. ред. В. Кубійович. – Словникова частина – Т. 10. – Париж ; Нью-Йорк : Молоде Життя, 1954–1989.
3. Закордонний. За границею / Закордонний // ЛНВ. – 1907. – Т. XXXVII (січень–березень) – С. 362–363.
4. Руслан. – 1907. – № 213. – 22 вересня (5 жовтня).
5. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко – К. : Наукова думка, 1976–1986.
6. Храмов Ю. А. Бахметев Порфирий Иванович / Ю. Храмов // Физики: Биографический справочник / под ред. А. И. Ахиезера. – Изд. 2-е, испр. и дополн. – М. : Наука, 1983. – 400 с.
7. Шишманов Иван // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. Т. 82 (4 доп.). – СПб., 1890–1907.

Листи Івана Шишманова до Івана Франка

№ 1

Драги г. Франко,

Бихте ли могли, да ми дадете нѣщичко за XVIII т. на «Сборника» (до 1 печатень листка) което да има отношение към българским фолклоръ или старате блг. литература?

Моля отговорѣте мѣне. Сърдечен поздрав от мене и жена моя.

Ваш прѣдан

Др. И. Шишманов.

София, улица Шипка, 5
8.X.1900

Вельмишановний п. Франко,

Чи могли би Ви надати мені щось за XVIII ст. для «Збірника»¹ (до одного

¹ Ідеться про «Сборник за народни умотворения, наука и книжнина». Цей збірник видавало болгарське Міністерство просвіти. В ньому була опублікована «Притча за единорога и нейният български вариант» (1896, кн. 13, С. 570–620), а окремою відбиткою «Притча про единорога» вийшла у Софії того ж 1896 року. У листі до М. Драгоманова від 9 квітня 1892 року І. Франко запитував: «Чи не згодилась би редакція “Сборника” надрукувати в прилозі збірочку апокрифічних повістей та легенд, зібраних з червоно-руських рукописів. Я міг би за 2–3 місяці зладити таку збірку об’ємом 5–8 аркушів, головно з рукописі Білашевича, збірника дрогобицького, з тих, які є в бібліотеці Оссолінських і університетській, і з інших рукописів, котрі виявляють більші або менші відміни супроти текстів, друкованих у Тихонравова, Костомарова – Кушелева. Напишіть, що Ви на се і чи стоїть братися за сю роботу?». Ця праця не була надрукована. В листі від 6 жовтня 1893 року І. Франко просив М. Драгоманова: «Я незадовго вишлю Вам назад. Дуже жаль, що “Сборника” Вашого міністерства я все-таки досі не одержав. Я незадовго вишлю в Софію частину своєї дисертації – про “Притчу от книг болгарських” і, коли редакція найде її гідною друку, то буду просити, щоб вислано мені томи “Сборника”, крім 1 і 7, на рахунок гонорару. Першу частину обіцяної праці, як прочитуємо з листа до М. Драгоманова від 23 лютого 1894 року, І. Франко мав вислати 24 лютого 1894 року і просив повідомити його, коли буде надрукована стаття, проте вислав 25 лютого 1894 року, обіцяючи, що другу частину вишле на днях. У листі від 22 березня 1894 року до М. Драгоманова І. Франко запитував, чи одержав

друкованого аркуша), що має дотичність до болгарського фольклору чи давньої болгарської літератури.

Прошу відповісти мені.
Вітання від мене і моєї дружини.
Вірний Вам
Доктор І. Шишманов
Софія, вулиця Шипка, 5
8.X.1900

(Переклад К. Г. Зозуляк)

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 379–380. Рукопис. Оригінал. Збоку листа рукою Івана Франка дописано: «Нат. Окуневська, Яворів. Косів. Поштова листівка з адресою: “Seinen Hochwolgeborenen Herrn Dr. Iwan Franko. Товарищество Имени Шевченка. Lemberg (Verein Sewcenko)”».

№ 2

Уважаемый г. Франко,

На Ваше письмо, которое къ сожаленію, получилъ поздно, такъ какъ три мѣсяца тому назадъ поселился на годъ в Швейцарію, могу отвѣтить только одно: не принимать прѣдложенную кафедру. Во первыхъ вопросъ не только политическій, а и моральній. Это тотъ самый вопросъ, который заставилъ меня покинуть Министерство. Я удивляюсь, что Вы такъ мало знаете о теченіи всего случившегося. Неизвѣстно ли Вамъ, что 40 профессоръ университета были самымъ безцеремоннымъ образомъ брошены на улицу за то, что нѣсколько студентовъ устроили Rummel при открытіи театра? Неизвѣстно ли Вамъ, что эти профессора борются не только за свое положенные, но и за автономію университета, за правду и культуру? Неизвѣстно ли Вамъ, что студенты бойкотируютъ такъ названную новую профессорскую коллегію под[о]бранную измежду самыхъ обскурныхъ гимназійальныхъ преподавателей, неимѣющихъ ничего общаго съ наукой и которымъ митингъ интеллигентныхъ силъ и литераторовъ выразилъ свое полное презрѣніе? Очевидно, что Вы все это не знаете, иначе Вы бы и не отвѣтили такъ скоро, что Вы принимаете приглашеніе, сдѣланное Вамъ при посрѣдствѣ весьма непорядочнаго человѣка Бахметева, котораго какъ разъ собирались выгнать профессора за обыкновенную escroqlrie.

Мой искренній совѣтъ послѣ всего этого не можетъ быть другой, кромѣ слѣдующего: немедленно отказаться отъ предложенной кафедры, принадлежащей по праву какому-нибудь

М. Драгоманов другу частину його статті для «Сборника». У листі від 9 квітня 1894 року І. Франко писав: «Чи ви одержали другу частину моєї статті про “Притчу о богатих”»? Ви нічого не згадуєте про її получку. І коли вона буде вся в руках редакції “Сборника”, то чи не можна б від неї одержати трохи грошей а conto? Я тепер по поводу банкрутства моєї драматичної штуки в великій біді і мушу братися за такі ганебні роботи, як ладити провідник по Львові і покажчик вистави, щоб зробити кількадесят гульденів для слати довгів, котрі вже надто дуже на мене тиснуть; не кажучи вже про те, що самим приходиться буквально недоїдати і ходити обідраними». Згідно з листом Л. Драгоманової гонорар І. Франкові дав М. Драгоманов своїми власними грошима, а І. Франко прислав довіреність на ім'я зятя Шишманова дістати гонорар від журналу. І. Франко, судячи із листа до Л. М. Драгоманової від 7 січня 1896 року, обіцяв повернути гроші, які дав йому у вигляді гонорару М. Драгоманов, Міністерству просвіти, яке видавало «Сборник».

Милетичу¹ или Цаневу. Не сделаете ли это, въ интеллигентныхъ Софійскихъ кругахъ Васъ встрѣтятъ самымъ враждебнымъ образомъ. А какъ студенты поступаютъ, судите сами, зная психологию молодежи.

Съ уваженіемъ И. Шишмановъ
Boulevard Pont d' Arue 11 Pansion Pyilippon

8.X.907

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 381–384. Рукопис. Оригінал.

№ 3²

8.X.907

Уважаемый г. Франко,

На Ваше письмо, котрое къ сожаленію получилъ поздно, такъ какъ три мѣсяца тому какъ поселился на годъ въ Швейцарію могу точно ответить одно: никакимъ образомъ не принимайте преложенную кафедру. Во первыхъ, вопросъ не только политическій, а моральный. Это такой самый вопросъ, который заставилъ меня покинуть министерство. Я удивляюсь впрочемъ, что Вы такъ мало въ теченіи всего случившегося. Неизвестно ли Вамъ, что 40 профессоровъ были самымъ безцеремоннымъ образомъ брошены на улицу за то, что нѣсколько студентовъ, устроили Rummel при открытіи театра. Неизвестно ли Вамъ, что эти профессора борются не столько за свое положеніе, но и за автономію университета, за правду и культуру. Неизвестно ли Вамъ, что студенты бойкотируютъ такъ названную новую проф. коллегію, подобранную измежду самыхъ обскурныхъ гимназіальныхъ преподавателей, не имеющихъ ничего общаго съ наукой и которымъ недавно митингъ интеллигентныхъ силъ и литераторовъ выразилъ свое полное презрѣніе.

Очевидно, что Вы бы и не ответили такъ скоро, что Вы принимаете приглашеніе, сделанное Вамъ впрочемъ три мѣсяца не порядочнаго человѣка Бахметова, котораго какъ разъ собирались выгнать университетские профессора а за обыкновенную escoquillie.

Мой искренный совѣтъ послѣ всего этого не можетъ быть другой, кромѣ слѣдующаго: немедленно отказаться отъ предложенной кафедры, принадлежащей по праву какому-нибудь Милетичу или Цаневу. Не сделаете Вы это, въ интеллигентныхъ Софійскихъ кругахъ Васъ встрѣтятъ самымъ враждебнымъ образомъ. А какъ студенты поступаютъ, судите сами, зная психологию молодежи.

Съ уваженіемъ И. Шишмановъ

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1730. – Арк. 1–5. Рукопис. Оригінал.

Лист Порфирія Івановича Бахметьєва до Івана Франка

Sophia, 15/28.IX.07

Sehr geehrter Herr College!

Unsere Universität hat die vakante Stelle für die Geschichte der slawischen Literatur. Ich bin bevollmächtigt bei Ihnen gefe. (=gefällig) anzufragen, ob Sie nicht geneigt waren, diese Stelle an unserer Universität anzunehmen. Zu diesem Zwecke wird die Bulgarische Regierung mit Ihnen

¹ Любомир Милетич (1863–1937) – професор Софійського університету, з 1898 року академік Болгарської Академії наук, з 1926 року її президент, а з 1901 року член-кореспондент Петербурзької Академії наук. Автор праць з історії давніх слов'янських літератур.

² Цей лист є чорновиком листа № 2 і має численні закреслення та виправлення.

einen Vertrag für 3 Jahre Zeit abschließen (nach dieser Zeit kann der Vertrag event. (=eventuell) verlängert werden), wobei Sie jährlich 12.000 (fus) erhalten werden. Die Vorlesungen können Sie entweder russisch aber ruthenisch halten.

Falls Sie mit diesen Bedingungen einverstanden sind, bitte um die telegrafische Mitteilung an meine Adresse.

Mit vorzüglicher Hochachtung
Prof. Dr. P. Bachmetjew

Meine Adresse: Bachmetjew, Sophia
Софія, 15/28.IX.07

Вельмишановний пане колего!

У нашому університеті є вакантна посада із історії слов'янської літератури. Мене уповноважено ласкаво звернутись до Вас чи Ви не були б зацікавлені зайняти при нашому університеті цю посаду. З цією метою Болгарське керівництво укладе із Вами договір (контракт) терміном на 3 роки (цілком можливо, що після цього терміну договір можна буде продовжити) при цьому Ви будете отримувати 12.000 (fus) щорічно. Лекції можете проводити як російською, так і русинською.

У випадку, якщо ви згодні з цими умовами, прошу повідомити телеграмою на мою адресу.

З великою повагою,
Проф. Доктор П. Бахметєв

Моя адреса: Бахметєв, Софія.

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1628. – Арк. 89–90. Рукопис. Оригінал.

Лист Любомила Милетича до Івана Франка

Софія, 10/6 1912

Многоуважаєми госп. Франко!

Дълбоко съмъ Ви признателенъ за любезния поздравъ и ласкавитѣ думи, които ми отпавляте по случай на моята 25-годишна научна дѣйность. Съ (*нерозбърливе слово*) Вашъ привѣтъ се (*два нерозбърливиѣ слова*) ми споменъ за нашего лично запознанство въ Львовъ. Дай Боже и Вамъ, който така неуморно работещ за напредка на своя народъ.

Здраве и сили желе за долги години!

Съ искрен поздравъ
Вашъ Л. Милетич

Софія, 10/6 1912

Високоповажний пане Франко!

Я глибоко вдячний Вам за люб'язне привітання і ласкаві слова, які мені надіслали з нагоди 25-ї річниці моєї наукової діяльності. З (*слово нерозбърливе*) Вашим привітанням (*два нерозбърливиѣ слова*) мені згадалося наше особисте знайомство у Львові. Дай Боже і Вам, що невтомно працюєте за прогрес свого народу.

Здоровля і сили бажаю на довгі роки!

Зі щирим привітом
Ваш Л. Милетич

(Переклад К. Г. Зозуляк)

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1632. – Арк. 491–492. Рукопис. Оригінал.

FRANKO'S CASE IN SOFIA

Roman HORAK, Bohdan CHUDIYOVYCH

*Lviv National Ivan Franko Memorial Literary Museum,
150/152, Ivana Franka Str., Lviv, Ukraine, 79001*

On the basis of documents, the work covers the case of Franko's invitation to work in Sofia and his rejection. There are letters from Ivan Shishmanov, Porfirii Bakhmetev, and Liubomyr Milytych to Ivan Franko, which are relevant to the case and are published for the first time.

Keywords: Ivan Franko, Ivan Shishmanov, Porfirii Bakhmetev, Liubomyr Milytych, letters, Sofia University

УДК 821.16.1.2.09«18/19»І.Франко:82-6-94«190»Й.Застирець

ЙОСИФ ЗАСТИРЕЦЬ – ДУХОВНИЙ ПОРАДНИК ТА ПОПУЛЯРИЗАТОР ІВАНА ФРАНКА У СВІТІ (до 100-річчя від часу висунення Івана Франка на Нобелівську премію)

Алла ШВЕЦЬ

*Інститут Івана Франка НАН України,
вул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79005,
e-mail: allashvec@yandex.ru*

У статті йдеться про творчі й особисті взаємини Йосифа Застирця з Іваном Франком, які зав'язалися на початку 1900-х років і переросли в щиролюбське приятелювання. Й. Застирець намагався зусебічно пізнати Франка як письменника та як людину з особливим духовним світоглядом. Це відображено у спогадах Й. Застирця про І. Франка, його епістолярії, літературно-критичних розвідках. Велика заслуга належить Й. Застирцю в популяризації Франка. Зокрема він ініціював 1915 року висунення його на Нобелівську премію в галузі літератури, особисто листовно звернувшись до нобелівського комітету з обґрунтуванням світових заслуг українського письменника.

Ключові слова: спогади, рецепція, популяризація, Нобелівська премія, Франкова релігійність, історія літератури.

Постать Йосифа Яковича Застирця (1873–1943) нині відома українському загалові хіба лише завдяки його історичній ролі в популяризуванні Франкового імені у світі, щирому людському намаганні й громадянському обов'язкові українця так масштабно возвеличити й у світових вимірах піднести духовний авторитет свого ушлявленого Земляка. Проте у сторіччя цієї важливої для української літератури й усього українства події – висунення Івана Франка на Нобелівську премію – хочеться висвітлити також і багатогранну постать Йосифа Застирця¹ (письменника, літературознавця, фольклориста, історика-краєзнавця, філософа, громадського і педагогічного діяча, греко-католицького священика, дійсного члена НТШ), осмисливши її також у світлі життєтворчих взаємин зі самим нобелівським номінантом.

Народився Йосиф Застирець на хуторі Романівка (тепер у складі с. Конюшкова Бродівського району Львівської області) в сім'ї заможного сільського господаря. Родовід Застирця походив з литовсько-української родини Партицьких. Його бабуся по матері Анна була з родини дзвонарів Супранівських із Соколівки – близьких родичів Якова Головацького, який народився в Чепелях (на Бродівщині). Бабуся Анна часто бувала у Головацьких, де зустрічалася з Маркіяном Шашкевичем. Й. Застирець був одружений з Емілією Глібовицькою, донькою пароха Накваші (тепер Бродівського району).

¹ Біографію Й. Застирця детальніше описано у працях Я. Малика [13, 14, 15], М. Комариці [11], О. Мазурка [12].

Навчався спершу в народній школі у Львові, від 1885 до 1893 року – у Бродівській німецькій гімназії, а згодом – у Львівській духовній семінарії. Студював богослов'я у Львівському університеті (1893–1897), пізніше упродовж ще двох років вивчав тут історію та німецьку мову й літературу на філософському факультеті. Був учнем професора Михайла Грушевського. У 1898 році – висвячений на священника. Служив священником у Берліні (тепер Бродівського району) та Бережанах. Учителював у Бережанській гімназії (від 1900 року), в українській Академічній гімназії у Львові (1902–1904 роки), четвертій польській гімназії у Львові (1904–1906 роки), а потім ще працював учителем у гімназіях Бучача й Тернополя. Серед його учнів був майбутній ректор Богословської академії у Львові, галицький митрополит, кардинал і верховний архієпископ патріарх Йосиф Сліпий. Згодом, згадуючи про діяльність Й. Застирця, тернопільський староста-поляк зауважував, що «не посол Старух, ані Левицький є їм (полякам. – *А. Ш.*) небезпечними, а тихий Застирець, що повертав до у країнства в народних школах тих українців, які давно ополячилися» [2, арк. 102].

У Тернополі Й. Застирець розгорнув активну громадсько-політичну роботу, зокрема ініціював створення «Інституту жіночого імені княгині Ярославни», яке провадило національно-просвітницьку діяльність. Коштом цього товариства до 100-річчя М. Шашкевича Й. Застирець упорядкував і зробив факсимільне перевидання «Русалки Дністрової» (Тернопіль, 1911) у серії «Ювілейна бібліотека, т. 1», спорядивши власною передмовою та коротенькою статтею про М. Шашкевича, в якій уміщено спогади сучасників про його життя в будинку на вул. Вірменській у Бережанах. Оригінал цього перевидання «Русалки Дністрової» з дарчим автографом Й. Застирця, датованим 10 березня 1910 року, зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника.

На початку Першої світової війни під час російської інвазії в Галичині Застирець був заарештований царською окупаційною владою та ув'язнений у Бродах. Упродовж 1915–1917 років перебував у Відні, тоді ж заснував та очолив там українські курси учительської семінарії. За цей період понад триста абітурієнтів з Галичини та Буковини здобули вчительську освіту. У Відні далі провадив громадську роботу, зокрема домігся встановлення власним коштом меморіальної дошки на приміщенні, де проживали та зробили переклад Святого Письма Пантелеймон Куліш та Іван Пулюй. Меморіал виконано в синьо-жовтих барвах, декоровано мотивами українського соняха та лаврової галузки. На ньому був напис: «Земляче, згадай тут, що в сім домі творив-трудивсь Твій поет-Рагай Куліш Панько!». Це була перша у Відні меморіальна дошка, на якій зроблено напис українською мовою і яка звеличувала працю українців [8].

У 1915 році на філософському факультеті Віденського університету захистив докторську дисертацію на тему «Причинки до історії Кримської війни», здобувши науковий ступінь доктора філософії.

У листопаді 1917 року повернувся до Львова, де відтоді аж до виходу на пенсію (у листопаді 1929 року) працював професором української Академічної гімназії – викладав історію, німецьку мову та літературу.

У 1918–1919 роках Й. Застирець став активним учасником визвольних змагань у Галичині. Від 31 серпня до 19 жовтня 1919 року заснував та власним коштом видавав

політичну газету «Нова Рада», перший друкований орган після захоплення Львова поляками (вийшло 29 чисел). Громадянське подвижництво Й. Застирця відповідало ословленому в автобіографії його життєвому принципу: «Ціле жите своє працював для укр[аїнської] справи, не висуваючи своєї личности на перший план» [2, арк. 101].

Як письменник та літературознавець¹, Й. Застирець мало відомий читацькому загалові. Втім він був автором оповідань та гуморесок, науково-популярних літературознавчих, історичних праць, спогадів, статей, праць з теології, опублікованих у «Богословському віснику», «Руслані», «Українському слові», «Ділі», «Новій зорі», «Новій раді».

Серед літературознавчих праць Й. Застирця: «Євангеліє Сльозки» (Діло. – 1899. – № 220), «До життєпису Маркіяна Шашкевича» (Діло. – 1902. – № 10–11), «Ще в справі ювілею Маркіяна Шашкевича» (Руслан. – 1911. – № 187), «Зі споминів про Маркіяна Шашкевича» (Нова Зоря. – 1927. – № 47).

Також Й. Застирець видав шість випусків серії «Бібліотека оригінальних українських творів для родин і дорослої молоді», до яких увійшли переважно його власні твори: «Млин, драма на 5 дій з часів війни і мира» (Л., 1918. – Вип. 1; під псевдонімом: Ос. Як. Партицький), «Оповідання, новелі і гуморески» Й. Застирця (Львів, 1918. – Вип. 2), «Календар на 1919 і початок 1920 р.» (Львів, 1920. – Вип. 3; псевд.: Романецький), «Поезії Володимира Масляка» (вступ Й. Застирця, у якому викладено життєпис *В. Масляка*) (Львів, 1920. – Вип. 4), «Календар з церковним уставом на 1920 і початок 1921 р.» (Львів, 1920. – Вип. 5), «Історія української національної літератури» Застирця (Львів, 1921; – Вип. 6). Серед інших публікацій його художніх творів – «На св. Андрія», гумореска, присвята А. Чайковському (Діло. – 1928. – № 278), новели «Помилка» (Діло. – 1929. – № 129), «Берізка» (Календар «Народної справи» Золотий Колос на 1930 р. – Львів, 1929), «Двобій» (Календар «Просвіти». – Львів, 1928), «Мої нарцизи» (Календар «Приятель господаря». – Луцьк, 1929).

У ЦДІА у Львові [Ф. 309] зберігаються такі рукописні матеріали Й. Застирця: «Збірник гуморесок на старі і нові українські теми» («Індики», «Святий вечір, або мої фатальні освідчини», «Крокодиль»), оповідання «Святий вечір» (1914), «Матура» (1914), листування з НТШ у Львові, статті «До історії видавання першого часопису по падінню Львова і уступленню українських військ за Збруч» (1925), «Біографія художника Крижанівського Василя» (1914), «Родоводи князів Сангушків», «Нові церковні фрески у Львові».

Як фольклорист Й. Застирець упорядкував тритомову рукописну збірку народних пісень, балад, легенд, переказів (понад 2 000), що їх збирав упродовж 25-ти років в околицях Бродів та Почаєва і передав на розгляд етнографічної комісії НТШ (див. лист Й. Застирця до Нового Виділу НТШ у Львові від 27 березня 1935 року [25]). За два роки до смерті хворий Й. Застирець звернувся до Осипа Роздольського з проханням заопікуватися збіркою. Зі супровідним листом О. Роздольського до УАН ця збірка зберігається у фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

¹ Детальніше див: Житєпись і бібліографія писань о. дра. Йос[ипа] Застирця // ЦДІА у Львові. – Ф. 309. – Спр. 391. – Арк. 99–107.

Історія взаємин Йосифа Застирця з Іваном Франком. Йосиф Застирець підтримував дружні стосунки з багатьма українськими письменниками, зокрема дружиною П. Куліша Ганною Барвінок, Василем Доманицьким, Ю. Федьковичем, Ольгою Кобилянською, Володимиром Масляком, І. Франком. Він був учителем Франкового сина Петра під час його навчання впродовж 1901–1910 років в українській Академічній гімназії у Львові. Петро згадував: «До батька приходив і з ним цілувався о. Застирець» [23, с. 459].

Про І. Франка Й. Застирець опублікував спогади, видавши їх невеличкою брошуурою «Провідні гадки в справі конечної реформи наших народних і середніх шкіл та учительських семінарів. Зі споминів про І. Франка (про його релігійність)» (Відень, 1917). Збереглося два листи Й. Застирця до І. Франка, натомість рукописи Франкових відписів не збереглися, вони цитовані лише у згаданих вище Застирцевих спогадах. На думку Ярослави Мельник, це могло бути пов'язано з тим, що Й. Застирець свого часу не віддав автографи письменника до НТШ, де після смерті І. Франка зберігалася його рукописна спадщина [17, с. 103].

З І. Франком Й. Застирець познайомився 1903 року в домі Михайла Грушевського, який сусідив з Франками на вул. Понінського. До М. Грушевського священик тоді часто навідувався, готуючи до видання свій підручник з історії української літератури. Із Франком розмовляли про зв'язки з Наддніпрянською Україною, про літературні справи. Надалі їхні зустрічі часто відбувалися в бібліотеці НТШ (вул. Чарнецького, 26). «Поет був для мене дуже чемний. Про релігійні справи якось не говорилося, хоч я все про сю справу хотів поета поспитати», – згадував Й. Застирець [4, с. 15].

Дізнавшись про Франкову дивну недугу і параліч рук, Й. Застирець наприкінці березня – на початку квітня 1908 року написав до нього в Ліпик листа, в якому «як священик потішав його під зглядом релігійним, висказуючи надію, що Господь Бог поверне ему здоров'я». У цьому ж листі Й. Застирець згадав, що Франкові слова з «Прологу» до поеми «Мойсей» «Піде гомін волі і т. д.» викарбувано на спорудженому з його ініціативи пам'ятникові св. Володимирові на горі Могила під с. Наквашею [4, с. 15]. У примітці Й. Застирця до тих-таки спогадів, опублікованих з незначними змінами і доповненнями пізніше, зазначено, що цей пам'ятник знищено під час війни й дотепер не відбудовано [5, с. 132]. Щоправда, в одній зі своїх автобіографій згадував, що на пам'ятникові був напис: «Народе, з могил встане воля, усміхнеться доля, дай це, Боже!» [9, арк. 54].

Відпис отримав аж 20 квітня 1908 року, вже по поверненні І. Франка з хорватського курорту. Петро Франко за дорученням батька писав: «Простіть, що пишу за батька, він так хорий, що не може ні писати, ні читати. Окрім того, лежить в санаторії у Львові (тоді І. Франко лікувався у лікарні братів Свйонтовських – закладі для душевнохворих. – *А. Ш.*), де його навіть з родини ніхто не сміє відвідувати під лікарською загрозою. Дякую Вам від імени батька за Вашу ласкавість та прихильність. В кождім разі хвороба, незвісно навіть, яка, може продовжитися ще кілька тижнів. Бажаю Вам здоров'я» [4, с. 15].

Вражений прикрими звістками про важку недугу І. Франка, Й. Застирець спершу планував навідати його в лікарні. Але на той час хворого вже перевезли додому,

де 2 серпня 1908 року він таки зміг його відвідати. Стан недужого справив на нього гнітливое враження: «Він вийшов зі сіней по сходках проти мене. Був босий, мав на собі грубу сорочку поверх камізолю, підперезаний був ремнем, якого кінець звисав. Поет пізнав мене і при звитаню ся подав мені руку. Я не мав за що взяти, бо усі пальці обох рук були стиснені параліжом в кулак. Мене се переразило. Він не міг ні дверей відчинити, ні взяти в руки що-небудь, от хоч би їду» [4, с. 15]. В робочому кабінеті І. Франка, згадував Й. Застирець, вони розмовляли тоді про здоров'я письменника, про літературні справи. «Милою несподіванкою» для Й. Застирця як священика було Франкове уповання на Бога: «Тепер, *Богу дякувати*, мені ліпше, і, може, *Бог дасть та увільнить мені руки*, бо, бачите, не маю влади» [4, с. 15]. Під час цієї розмови Франкове зацікавлення й схвалення викликала праця Й. Застирця «Петро Білянський, єпископ Львівський, Галицький і Каменця Подільського 1781–1798» (Тернопіль, 1908), яка щойно (за кілька днів до зустрічі) вийшла друком і з якою І. Франко вже встиг ознайомитися, про що сказав співрозмовникові: «Читав я Вашу розвідку про єпископа Білянського. Добре, що про те пишете, бо в церкві у нас витворюються відносини, як перед поділом Польщі, коли єзуїти і василіяне довели світське духовенство до цілковитого занепаду. Доперва Марія Тереса з Йосифом і Білянським зробили сякий-такий лад» [4, с. 15]. Йшлося про Петра Білянського (1736–1798) – греко-католицького священика, львівського єпископа (1779–1998), першого представника білого (мирського) духовенства на Львівській єпископській кафедрі, який домогся суттєвого поліпшення статусу греко-католицької церкви, зокрема повної рівності з римо-католицькою в Галичині (декрет від 13 жовтня 1782 року) та запровадження української мови в «*Studium Ruthenum*» та церковних проповідях за часів правління імператора Йосифа II (1765–1990). У 1790 році П. Білянський звернувся з петицією до наступника Йосифа II імператора Леопольда II (1790–1992) із проханням підтвердити рівність обох обрядів католицької церкви (офіційно була підтверджена 8 липня 1790 року), утворити Галицьку митрополію, ввести початкове навчання українською мовою під опікою церкви, відновити деякі монастирі тощо.

Іван Франко порадив Й. Застирцеві продовжувати працю про П. Білянського й пообіцяв дати «одну цікаву народну пісню про єпископа Білянського» [4, с. 15]. Респект до гостя-священика під час цієї домашньої зустрічі І. Франко виявив унікальним подарунком – давнім автографом власної поезії «Весна прийшла, на синьому Дунаю...» (перша пісня поеми «Лісова ідилія» (ЛНВ. – 1903. – Т. 21. – Кн. 1), вміщена у збірці «*Semper tigo*». – Львів, 1906), який став для Й. Застирця справжньою життєвою реліквією: «... і доси у себе переховую», «... під час моєї утечі з початком війни взяв (автограф. – *А. Ш.*) я з собою, закопував серед арештовань з другими невинними рукописами наших поетів в землю, ховав і пр., бо о біду не було трудно» [4, с. 16].

Небавом Й. Застирець знову побував у І. Франка, привіз йому тернопільського гостинця – пляшку питного меду, «з бажанєм, щоби бодай тепер, на старість, жите поетови спливало солодко, як мід» [4, с. 15]. Й далі І. Франко скаржився на погане самопочуття, докучливий параліч рук, який унеможлилював писання. Тоді ж зізнався, що працює над виданням тексту «*Wielka Utrata*», рукопису невідомого автора, що його купив в

антикварній крамниці і вважав п'ятою, «незноюю» досі, частиною Міцкевичевої поеми «Dziady» [19]. Якраз довкола цього тексту між ними виникла дискусія: Й. Застирець піддав сумніву автентичність тексту, а І. Франко настирливо обстоював належність твору Міцкевичеві. Далі розмова переросла в цілком інше русло – торкнулися теми, яка повсякчас цікавила Й. Застирця, – Франкової релігійності. Як близький знайомий письменника і священник, Й. Застирець у спогадах намагався розвіяти міф про Франків атеїзм, його «нерелігійність». Для цього шукав переконливих фактів у його біографії, творчості, у їхніх дискусіях (докладніше див.: [18]. «Мене все вражав закид, що Франко ширить нерелігійність, і ніколи не можу погодитись з гадкою, що великий чоловік, діяч або поет, який виріс в нашій народі, міг бути нерелігійний [...]. Мав би Франко бути безбожником? Я про ту справу старався поінформувати у самого поета...» [4, с. 14].

У розмові із Й. Застирцем на його запитання: «звідки взялося у Вас певне упереджене до релігії?» – І. Франко відповідав, що таке ставлення сформувалося у нього ще зі школи. Детальніше про це він описав в оповіданнях з часів навчання у Дрогобицькій школі отців василіян: «Отець-гуморист», «Оловець», «Schönschreiben», що їх Й. Застирець читав. «Але чому, пане докторе, в Ваших письмах слідна якась нерелігійність?» – допитувався далі, мавши на увазі, за його словами, тодішнє нове оповідання І. Франка «Кожух і фейлон»¹, «яке нас, священників, прикро вразило», на що письменник сказав: «Я священницького життя, як і приміром мельникового життя, не знаю. Я знаю світогляд і життя селянина. Тому в тім оповіданні дав я вислід тому, що селянин міркує» [4, с. 17].

Тоді ж І. Франко особливо наголосив: «Я нашій суспільності зроблю велику несподіванку під сим зглядом». Й. Застирець потрактував ці слова так: «...поет прирік, що заманіфестує в якийсь спосіб своє прив'язане до церкви – може, в яким завіщаню, творі, або сповнюваню релігійних практик». Ця розмова з письменником, а також аналіз його творчості пізнього періоду, в якій наявні алюзії й мотиви зі Святого Письма, утвердили в Й. Застирця думку про релігійний світогляд І. Франка: «Ні, великий і народний поет, який вийде з нашого народа, не може бути нерелігійним! Він може лише в молодості переживати релігійний “Sturm-und-Drang periode”!» [4, с. 17].

Попри сформовану й усталену суспільну опінію про І. Франка, зокрема його антирелігійність, Й. Застирець прагнув особисто зрозуміти внутрішню психологію творчого феномена письменника, пояснити його світовідчуття через факти трагічної біографії, світоглядної еволюції. На його думку, «ціха релігійного роздумування», особливо актуалізована у Франкових рефлексіях останніх років життя, навіяна передчасною смертю сина Андрія (1913 року), відходом у вічність «приятеля юних днів» М. Павлика, який помер «не відчуженим від церкви» [4, с. 18]. Зрештою, уже в пізнішому листі до І. Франка (від 14 листопада 1915 року), знову повертаючись до теми його релігійності, Й. Застирець зазначив: «Пан Доктор так багато в остатних роках брали тем з Письма Св[ятого] і ще більше зблизилися тим до апогею великого Народного поета», завдяки чому І. Франко став шанованим у священничих колах [1]. У пізнішій публікації спогадів про І. Франка Й. Застирець згадав також, що має рукописи «нанизаних релігійністю»

¹ Оповідання під такою назвою серед Франкових творів не виявлено.

Франкових праць та творів періоду 1914–1915 років: «про церкву Спаса в Василеві, про щедрість і доброту св. Володимира, про хрещення Києва й усієї Руси, 180-стрічкову поему “Похід Володимира на Корсунь”, “Хрещення св. Володимира”, про місіонаря Брунона з Квербурга» [5, с. 133].

Також Й. Застирець сподівався прийняти в себе І. Франка, коли той 1911 року мав приїхати до Тернополя з читаннями поеми «Мойсей». У листі до І. Франка від 15 грудня 1911 року Й. Застирець запрошував його на обід (мешкав тоді у новій віллі на вул. Сенкевича), обіцяв зустріти на вокзалі. Відомо, що на запрошення «Учительської громади» І. Франко 17 грудня 1911 року в колишньому приміщенні Міщанського братства (тепер будинок обласної філармонії) читав поему «Мойсей» [16, с. 51]. На честь цього на будинку встановлено меморіальну дошку. Проте в Й. Застирця тоді І. Франко не гостював, пояснивши згодом, що згаданого листовного запрошення не встиг отримати напередодні свого виїзду зі Львова. Та все-таки того самого дня вони зустрілися в ресторані вже після «відчиту». Й. Застирець згадував, яким безпомічним виглядав тоді І. Франко: «поета вбирали і розбирали з верхньої одіжи другі люде та син, який ему товаришив. Так само не міг він їсти. Єго годували, як малу дитину» [4, с. 17].

Перед від'їздом до Відня в серпні 1914 року Й. Застирець із сином заходили навідати І. Франка, але не застали вдома. Господиня, Ольга Франко, тоді щедро пригостила їх яблуками й грушками з власного саду, – згадував він у листі до Франка від 14 листопада 1915 року [1, Ф. 3. – № 1630. – С. 194]. Цим листом з Відня Й. Застирець хотів підняти життєвий дух І. Франка, фізично знесилоного не лише хворобою, злиднями, а й російською окупацією: «Наша віденська колонія була під час інвазії дуже неспокійна о судьбу Високодостойного Пана Доктора, нашого найбільшого Поета, котрий тільки огню та великих ідей розсипав по нашій Україні своїми все свіжими поезіями, заспівами і науковими творами. Богу дякувати, що в здоровлю пережили Пан Доктор те люте время...» [1, Ф. 3. – № 1630. – С. 191]. Як палкий прихильник Франкової творчості, Й. Застирець порадив йому решту творчого життя присвятити «виключно поезії», яка, порівняно з науковими працями, ніколи не втратить естетичної вартості [1, Ф. 3. – № 1630. – С. 192]. Щиро радів, що І. Франко починає сам писати лівою рукою й висловив сподівання на швидке цілковите одужання, уповаючи на милість Божу. Читаючи у Відні українські курси для вчителів, Й. Застирець просив І. Франка надіслати автографи своїх творів, щоб дати молоді змогу побачити автентичний текст письменника, викликати в них захоплення та зацікавлення літературою [1, Ф. 3. – № 1630. – С. 194].

Відтак Й. Застирець отримав власноручний відпис І. Франка від 21 листопада 1915 року, написаний «письмом не округлим, лише дуже цікавим, наче друкованим» [4, с. 18], – наслідок тимчасового «розв'язання» хворих рук письменника. Цей один з останніх Франкових листів, пройнятий роздумами й людськими одкровеннями, особливо цінний з біографічного боку для осмислення фізичного й душевного стану письменника смеркального періоду. Франкову повагу до адресата явлено в листовних звертаннях: «Високоповажаний отче докторе!», «шлю Вам надто щире поздоровлення». І. Франко, який перебував тоді на лікуванні у «Приюті для хорих і виздоровців УСС у Львові» на вул. Петра Скарги, 2, розповідав про пережитий «у тяжкій тузі» 1915 рік:

«пережив усі страхи смерті й котра підтяла на довгий час мою фізичну силу й зробила мені навіть ходжене по вулиці майже неможливим» [4, с. 18]. Скаржився письменник на несправедливе розпорядження коштами, зібраних до 40-літнього ювілею його творчої діяльності, бо вони зберігалися в банку «Дністер» і були недоступні йому лише через опікуна Карла Бандрівського. І. Франко надіслав тоді Й. Застирцеві свій творчий «автограф із остатніх днів». У своїх спогадах Й. Застирець навів повністю зміст Франкового листа. Цей лист раніше неопублікований і не увійшов до «Зібрання творів» у 50 томах, а тому в майбутньому його обов'язково потрібно подати в Повному зібранні творів І. Франка.

Психологічний коментар до цієї епістолярної сповіді І. Франка Й. Застирець подав у спогадах: «З листа віє також гіркою іронією до суспільности, яка не давала поетові того, чого йому дуже не ставало. Передові люди рідко коли зближались до нього, звідси виходило нерозумінє поета, а з другого боку – скарги Франка, як звісно, про його “собачий обов'язок”» [4, с. 19].

Зокрема, Й. Застирець був ініціатором висунення І. Франка на здобуття Нобелівської премії в галузі літератури. У мотивації цього рішення для нього мали значення не лише гідна пошанування й високої нагороди особа І. Франка, а й намагання привернути увагу світу до української нації, її духових лідерів. Очевидно, Й. Застирець не міг змиритися з тим, що І. Франко не зайняв місця провідника нації, не знайшов розуміння й поцінування серед своїх сучасників, залишившись натомість наодинці боротися з важкою недугою, матеріальними труднощами та упередженими оцінками в суспільстві. Про це читаємо в його листі до І. Франка від 14 листопада 1915 року: «Дуже мене гнівить, що Штокгольмська Академія признає нагороди “Нобля” ріжним людям, а наших великих людей поминає, що в голоді і холоді ставили будівлі під небо високі. Я не втерпів і вислав до Штокгольму представлене в тій справі» [1, Ф. 3. – № 1630. – С. 192–193]. Спочатку Й. Застирець сподівався надати цій ідеї розголосу в Галичині, щоб заручитися підтримкою широких кіл громадськості, інтелігенції, духовенства. Далі шукав підтримки у Відні. Кандидатуру І. Франка підтримали провідні вчені Віденського університету, а також шведський історик Горальд Гярне (Упсальський університет, Швеція). Натомість впливові представники української політичної еміграції у Відні «поставилися до сеї справи байдуже» [4, с. 18]. Детальніше про цей факт індивідуальності галицької політичної еліти у Відні Й. Застирець розповів у пізніших спогадах: професори Віденського університету, які висловили готовність підтримати кандидатуру І. Франка, «зажадали, щоб у цій справі сказали своє слово українські посли, бо ану ж вони не бажають нагороди Нобля для Франка. Президія устами президента Ю. Романчука заявила мені, що ... “ще не пора”» [5, с. 134]. Про ще гострішу реакцію «земляків» на своє Нобелівське подання І. Франка Й. Застирець згадав у «Споминах з мого життя (Нагорода Нобля для Франка)»: «Коли справа йшла добре, то я звівся між нашими політиками в тій справі, тоді земляки відсунули справу, а мене насварили, що се не моє діло...» [24]. Хоча, на думку Й. Застирця, І. Франко тоді мав усі шанси здобути почесну премію: «Обставини були для наділення Франка сею нагородою дуже корисні: українська справа по освободженні Львова стала актуальною. Показалося також, що

навіть російське правління мусило поета лишити у Львові в спокої. Комітет Нобля не мав також між поетами відповідного кандидата, а творчість Франка якраз надавалася до його узгляднення» [4, с. 18].

Доктор філософії Віденського університету Й. Застирець 26 листопада 1915 року надіслав з Відня до Нобелівського комітету листа, в якому запропонував кандидатуру письменника І. Франка на високу відзнаку (цей лист німецькою мовою зберігається в архіві Шведської академії під № 19 за 1915 рік). Документ має заголовок: «Шведська Академія Нобелівського комітету». На с. 5–7 написано Застирцевого листа зі зверненням: «Високоповажаній Королівській Академії, Стокгольм». У листі далі йшлося: «Оскільки Український університет ані в Галичині, у Львові, ані в підросійській Україні (Південна Русь) не відкрито, і досі для старожитнього 35-мільйонного українського народу внаслідок таких обставин не існує відповідної академічної установи, незважаючи на вимоги українського народу, якого єднає зі шведами славнозвісний час гетьмана Богдана Хмельницького в середині XVII століття, та з тією епохою, коли Карл XII боровся за свободу народів, до цього часу така академічна установа не була відкрита і внаслідок цього до сих пір не існує жодної академічної інституції, яка могла б найбільших і найзаслуженіших людей нації без зволікання представити Високоповажній Королівській Академії на здобуття Нобелівської премії. У зв'язку з цим я дозволю собі славетну Академію звернути увагу, що, проживаючи у Львові в жахливих злиднях, найбільший український і водночас слов'янський поет та вчений доктор Іван Франко тримає прапор боротьби за свободу, прогрес та ідеали людства упродовж майже п'ятдесяти років, з молодечим запалом високо тримає цей прапор». Текст клопотання Й. Застирця до Нобелівського комітету у перекладі з німецької опублікував І. Пасемко [20, с. 63], передрукувавши його з книжки Ярослава Рудницького, де це подання опубліковане англійською, німецькою та французькою мовами [27]. Переклад Застирцевого листа до Нобелівського комітету, зі скороченнями та змінами опублікувала також Віра Франко [21].

Далі коротко згадано біографію письменника: його важке дитинство, навчання в гімназії, недопущення до університетської кафедри й перераховано заслуги І. Франка як національного генія і митця світової величини. «Він працював безперервно в галузі поезії, прози, працював як критик, як історик літератури, як етнограф і ін. так тяжко, що втратив зовсім своє здоров'я. Будучи паралізованим на обидві руки, свої поезії, сповнені весни і свободи, він диктував упродовж 6 років – ті справжні і висококласні мистецькі скарби, поезії свого народу, які дістали загальнонародне визнання як творіння загальнолюдської вартості. Він – найбільший національний поет свого народу, тому що він до глибини і повністю розкрив красу мови свого народу, він найбільший поет-титан нації, що перевершив Шевченка. Його останні твори показують також примирення з церквою. Бібліографічний список його творів українською, німецькою, російською, польською та іншими мовами охоплює пару томів. Він справді найвизначніший письменник сучасної Європи. Лише тяжке і жахливе становище нації не дозволило великому поетові стати доступним широким культурним масам» [20, с. 63].

Нижче йшлося про життєву трагедію письменника: скрутне матеріальне становище під час російської окупації, важка недуга й моральне приниження у ко-

лах недоброзичливців. У мотивації кандидатури І. Франка Й. Застирець не оминув й національно-політичного аспекту як важливого чинника утвердження нації, її ідентичності й визнання у світі: «Я також порушую при цьому величезної політичної ваги проблему про значення такої нагороди для національних устремлінь цього древнього культурного народу, старожитній золотий період культури якого розпочався ще в XI столітті, якого тепер найкращі сини включились у боротьбу за свободу народу (Українські Січові Стрільці). Цей народ бореться вже тривалий час за відкриття своїх університетів. Таке відзначення доктора Івана Франка Нобелівською премією матиме велике значення не тільки для України, але також для всієї Східної і Центральної Європи» [20, с. 63]. Відтак у листі Й. Застирець позиціонував І. Франка як найавторитетнішого духовного й культурного лідера українського народу, «найбільшого Провідника своєї нації, інтернаціонального генія». Лист підписано: «Професор, доктор філософії Йосип Застирець, гімназійний професор, керівник учительського закладу» [20, с. 63].

У списку номінантів на здобуття Нобелівської премії за 1916 рік у галузі літератури разом із прізвищем І. Франка тоді фігурували ще 29 кандидатів, з-поміж них – Анатоль Франс, Ромен Роллан, відомі представники французької літератури. За процедурою, проходження документів у Нобелівському комітеті має чітку послідовність: у вересні – прийняття пропозицій, у лютому (вже наступного року) – кінець прийняття заявок, у квітні–травні відбувається відбір кандидатів, у червні–серпні – вивчення доробку номінантів, у вересні–жовтні – на засіданні членів Нобелівського комітету визначають лауреатів. Відповідно, 1915 року кандидатуру І. Франка на комітеті не розглядали через запізнення, адже лист датовано 25 листопада 1915 року. Наступного, 1916 року, пропозицію щодо І. Франка не розглядали вже з іншої причини – 28 травня письменник помер. Відповідно до «Статутів установ Нобеля» померлий кандидат вибуває зі списку номінантів. Хоча в історії присудження Нобелівських премій траплялися й винятки, коли цю нагороду присвоювали посмертно. На жаль, цей виняток на І. Франка не поширився.

Працюючи викладачем спершу в Бережанській, а згодом у Львівській академічній гімназії, Й. Застирець зацікавився історією української літератури, яку прагнув популяризувати в найдоступнішому для широких кіл учнівства та громадськості форматі підручника. Задля цього видав власним коштом «Історію руської літератури від найдавніших часів по нинішній день» (Львів, 1902). Історію української словесності Й. Застирець періодизував на три доби: I – староруська – від найдавніших часів до Берестейської унії, кінець XVI ст.; II – «псевдокласична від 1596 р. до часів по знесенню Січі запорожської 1775 р. і появи «Енеїди» – Котляревського 1798 р.»; III – «народна, від 1798 по нинішній день» [6, с. 4]. Спочатку автор подав загальний огляд того чи того періоду, а далі коротко охарактеризував творчість його представників. У розділі «Погляд на третю, народну добу нашої словесности» йшлося про І. Франка: «Головним по смерті Куліша та Кониського представителем літератури стає І. Франко. Єго, як і других теперішних писателів, теми – то соціальне питанє, а хоч се не дасть нашій словесности багатого засобу цілющої води і сего водоспаду не пхне на нові дороги, але має лише переходове значіне, то все такой стоїмо тепер з нашою літературою на тім місци, де то “не неволі син” просвіщаючийся і зазнайомлений

з чужими літературами, заспіває, може, незабаром нову, нового якогось героя нашої літератури величну побідну пісню на традиційних та голосних народних струнах» [6, с. 29–30]. Розділ «Письменники новітніх часів» розпочав з літературного портрета І. Франка, відвівши йому найбільше обсягу. Подав спершу біографічну довідку про І. Франка, далі охарактеризував його творчість, зокрема працю в періодичних виданнях, публікацію творів, знайомство з М. Павликом і М. Драгомановим, додавши від себе: «Сей талановитий повістяр-поет і критик стояв би далеко вище у нас, если би не блудна его точка, з котрої дивиться на світ, а то соціалізм, котрий правдивій об'єктивній творчості і красі поезії шкодить. Виняток в тім взгляді творить хиба одинокое його “Зів’яле листе”, Львів 1896. Важнійші деякі ще його повістки то: “В поті чола, образки з життя робучого люду”, “Воа constrictor”, переведена і на німецьке, “Перехресні стежки”, Львів, 1900, “Як пан собі біди шукав” (казка) і много других». З поетичних творів І. Франка відзначив збірку «З вершин і низин», поему «Панські жарти» – «поема з часів знесення панщини (найлучше, що Ф[ранко] написав)» і збірку «Мій Ізмарagd» [6, с. 63]. Також похвалив і перекладацький спадок І. Франка: «Ф[ранко] має у нас еще і ту заслугу, що познакомив нас з чудовими геніями поезії, перевівши дещо з Гетого, Софокля “Едипа Царя” та Гейного, котрий зробив на Ф[ранка] велике вражінє, “Лиса Микиту” (“Reinecke Fuchs” Гетого) Ф[ранко] знаціоналізував у нас». Серед найкращих драматичних творів письменника назвав «Кам’яну душу», «Украдене щастя», «Сон князя Святослава» [6, с. 63].

На цю працю Василь Щурат написав негативну рецензію під назвою «Начерки історії нашої літератури» [26], детально, майже посторінково пройшовшись по книжці Й. Застирця. З-поміж хиб підручника назвав невмотивований поділ української літератури на періоди, подекуди хибну інтерпретацію текстів давньої літератури, неправильні жанрові дефініції творів, перекручування заголовків, оминання деяких важливих фактів літпроцесу, помилкове датування літературних видань, біографічні неточності, фактографічна перенасиченість письменницьких біографій замість цікавих оглядів їхньої творчості, брак літературних портретів багатьох відомих письменників, мовностилістичні та правописні огріхи тощо. Думку про те, що Франкова «блудна точка» – соціалізм – шкодить творчості й поетичній красі, В. Щурат назвав нісенітницею й вузько клерикальним поглядом на літературу. Насамкінець порадив авторові перш ніж братися до другого поправленого видання книжки, «з першого видання все спалити» [26, № 31].

У відповідь Й. Застирець опублікував невеличку брошуру під назвою «Відповідь Д-ру Щуратові на критику “Підручника історії руської літератури”» (Бережани, 1902). Спростовуючи чимало закидів В. Щурата, він пояснив вказані хиби «Історії...» передусім форматом підручника, який вимагав лаконічної форми та доступної манери викладу. Дискутував щодо доцільності висвітлення багатьох дрібних письменників в огляді літератури, мотивації поділу розвитку української словесності на періоди, окремих питань слововживання та термінології, поглядів на генезу народної творчості та вплив на неї християнської традиції і т. д. Підтвердив, що в поданих життєписах письменників користувався різноманітними джерелами та незаними досі спогадами й рукописами (як ось у статті про М. Шашкевича).

Захищаючи окремі положення свого підручника у «Відповіді...» В. Щуратові, Й. Застирець, між іншим, покликався на І. Франка, очевидно, таким способом намагаючись додати переконливості особистим мотиваціям. Зокрема, закид про недотримання в «Історії...» періодизації, що її запропонував О. Огоновський в «Історії літератури руської» (Львів, 1887–1894), пояснив тим, що й І. Франко критикував цей поділ у рецензії на «Історію...» О. Огоновського [3, с. 3]. У тій рецензії (Kurjer Lwowski. – 1889. – № 186) І. Франко назвав запропоновану О. Огоновським схему поділу літератури «зовсім неісторичною», «помилковою, чисто механічною» [22, т. 27, с. 334–335]. Покликався Й. Застирець і на Франкову статтю «Заборона “Літературно-наукового вісника” в Росії» (ЛНВ. – 1901. – Кн. 10) – у зв’язку з витлумаченням В. Щуратові свого погляду на Емський акт 1876 року [6, с. 6].

Фактографічні блуди, яких допустився у Франковій біографії, – як ось те, що письменник у школі Ясениці-Сільної «служив (замість “співав”. – А. Ш.) до Служби Божої» [6, с. 62] і що начебто І. Франко прославив у вірші з’їзд членів Общества Качковського [6, с. 62], – Й. Застирець пояснив: у першому випадкові – опискою в тексті, у другому – хибною інформацією, яку взяв з «Історії літератури руської» О. Огоновського [3, с. 6].

Услід за В. Щуратом негативною рецензією (ЛНВ. – 1902. – Т. 17. – Кн. 3) на працю Й. Застирця відгукнувся І. Франко, згадавши й про Щуратові критичні «фейлетони в “Ділі”». І. Франко тоді не був особисто знайомий із Й. Застирцем, можливо, саме це і вплинуло на досить різкий тон його критичних суджень. Він дорікнув авторові брак фахових знань з української («руської») мови та літератури, «бракові обдумання». «Книжка о. Застирця, – йшлося в рецензії, – і з погляду язика, і з погляду знання літератури – *се правдивий скандал*, неможлива галімація всяких деталей, перекручень, помилок та непорозумінь без будь-якої здорової думки, без сліду критичного суду» [22, т. 33, с. 223]. Не вдаючись до деталей у критиці книжки, І. Франко порадив авторові «сісти і вчитися, вчитися від елементарних початків, від того, щоб умів, перечитавши чужу працю, переповісти її своїми словами, не перекрутивши і не сфальшувавши» [22, т. 33, с. 223]. На помилки у власній біографії І. Франко зреагував іронічно: «Запитаю лише о[тця] автора, відки він про мене самого зачерпнув такі біографічні деталі, про які я ніколи не чував. [...] Чи се все тільки кепські жарти, чи була в тім яка тенденція?» [22, т. 33, с. 223].

Проте навіть нищівна критика І. Франка та В. Щурата не завадила Й. Застирцеві удруге повернутися до проекту популярного підручника з історії української літератури. Через 18 років побачила світ його книжка «Історія української національної літератури» (Львів, 1920). В авторській передмові зазначено, що книжка є «вислідом» його попередньої праці «Історія руської літератури від найдавніших часів по нинішній день», з акцентуванням тут на феномені національної літератури. «В об’єм національної літератури входять тільки такі мистецькі твори, що носять питоме п’ятно української душі, себто з’ясовують погляди, питоменності, обичаї, звичаї і ідейне життя-буття нації», – пояснював автор у «Передньому слові», наголосивши, що «книжка для українців повинна бути писана в приступній формі й інтересно, щоби нею міг послуговуватись інтелігент, молодь і менше образований мужик, а не тільки одна верства суспільности»

[7, с. 3]. Про І. Франка згадано тут в одному ряді зі «знаменитими представниками драми», Іваном Тобілевичем (Іваном Карпенком-Карим), Борисом Грінченком, Михайлом Старицьким, Панасом Мирним [7, с. 50]. У Франковій повісті «Перехресні стежки», як і в творах Анатолія Свидницького «Люборацькі», Леся Мартовича «Забобон», «Млин», за спостереженнями Й. Застирця, «маємо дійсних укр[аїнських] людей, а не наслідування Достоевських, Горьких, Арцибашевих або німецьких авторів» [7, с. 50]. І. Франка, на думку Й. Застирця, так само, як і Панаса Мирного, Василя Стефаника, Стефана Коваліва «по добі реформ в Росії» більше захоплюють насущні проблеми сучасної суспільності, «сьогочасне лихо, ніж давне» [7, с. 50].

Зокрема, Й. Застирець опублікував Франкову поезію «Не мовчи, коли гордо пишашись...» у «Календарі на 1919 р. і початок 1920 р.» (Видає Й. Застирець. Львів, 1919. – С. 16). Цей вірш І. Франко колись вписав до записника Софії Юзичинської.

Свідченням особливого «сентименту» до І. Франка з боку Й. Застирця був перший концерт на честь письменника, що його він організував в учительській семінарії у Відні 1916 року [8, арк. 10].

Взаємини Й. Застирця й І. Франка, попри незначні творчі контакти, наснажувала обопільна людська приязнь. З боку священика вона виявлялася у співчутті, духовій підтримці й увазі до І. Франка під час його недуги і злиднів, популяризації творчості письменника в світі, заглибленні у його творче й людське буття, намаганні зрозуміти складний світогляд. Із Франкового боку цю приязнь явлено як респект не лише до особи священика, а й до людини, духово спорідненої та відкритої, здатної зрозуміти й порадити. У колі Франкових приятелів таких було небагато.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (ІЛ). У тексті зазначаємо номер фонду та одиниці зберігання. – Ф. 3. – № 1630. – С. 193.
2. *Застирець Й.* [Автобіографія]. ЦДІА у Львові / Йосиф Застирець. – Ф. 309. – Оп. 1. Спр. 391. – Арк. 101.
3. *Застирець Й.* Відповідь Д-ру Щуратови на критику «Підручника історії руської літератури» / Йосиф Застирець. – Бережани, 1902.
4. *Застирець Й.* Зі споминів про бл[аженої] п[ам'яті] д-ра Івана Франка / Йосиф Застирець // Провідні гадки в справі конечної реформи наших народних і середніх шкіл та учительських семінарів. Зі споминів про І. Франка (про його релігійність) / Йосиф Застирець. – Відень, 1917.
5. *Застирець О.* З моїх споминів про великого поета (Дещо про релігійність Івана Франка) / Осип Застирець // Життя і знання. – 1936. – № 5. – С. 132–134.
6. *Застирець Й.* Історія руської літератури від найдавніших часів по нинішній день / Йосиф Застирець. – Львів, 1902.
7. *Застирець Й.* Історія української національної літератури / Йосиф Застирець. – Львів, 1920.
8. [Застирець Й.] Кілька сторінок зі «Споминів з мого життя» (Кулішева таблиця,

- Талергоф, Reichspost, Нагорода Нобля для Франка) / [Застирець Йосиф] // ЦДІА у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. Спр. 1363. – Арк. 3–9.
9. [Застирець Й.] О[тець] д[окто]р філ[ософії] Йосиф Застирець / [Йосиф Застирець] // ЦДІА у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2160. – Арк. 54.
 10. *Застирець Й.* Спомини з мого життя (Нагорода Нобля для Франка) / Йосиф Застирець // ЦДІА у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1363. – Арк. 9.
 11. *Комариця М.* Застирець Йосип / Мар'яна Комариця // Українська журналістика в іменах. – 1998. – Вип. 5. – С. 366–368.
 12. *Мазурок О. О.* проф. д-р Йосиф Застирець / О. Мазурок // Броди і Брідщина: історично-мемуарний збірник / НТШ. Український архів. – Т. 47. – Торонто, Онтаріо, 1988. – С. 527–542.
 13. *Малик Я.* «Руська Трійця» в житті Йосифа Застирця / Я. Малик // Шашкевичіана : збірник наукових праць. – Львів ; Броди ; Вінніпег, 1996. – Вип. 1/2. – С. 371–374.
 14. *Малик Я.* Йосип Застирець / Я. Малик // Брідщина. Літературно-краєзнавчий журнал. – 1993. – № 1. – С. 18–23.
 15. *Малик Я.* Йосип Застирець та його газета «Нова Рада» (1919–1920 рр.) / Я. Малик // Українська періодика: історія і сучасність : тези доповідей і повідомлень Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (9–10 грудня 1993 р.). – Львів, 1993. – С. 249–254.
 16. *Медведик П.* «На нашім золотім Поділлію...» / П. Медведик // Шляхами Івана Франка на Україні : путівник / упоряд. М. О. Мороз. – Л., 1982. – С. 47–58.
 17. *Мельник Я.* З останнього десятиліття Івана Франка / Ярослава Мельник. – Львів, 1999.
 18. *Мельник Я.* Церква і культ Івана Франка / Я. Мельник // Українське літературознавство. – Львів, 1995. – Вип. 60. – С. 35–49.
 19. *Мицкевич А.* Wielka Utrata, історична драма з рр. 1831–32. З додатком життєпису А. Мицкевича та вибору його поезій у перекладі на українську мову видав д-р Іван Франко. – Львів, 1914.
 20. *Пасемко І.* Іван Франко – кандидат на здобуття Нобелівської премії в 1916 році / Пасемко Іван // Українознавство. – 2006. – № 2. – С. 62–63.
 21. *Франко В. І.* Франко: Нобелівський кандидат / Віра Франко // Броди і Брідщина: Історично-мемуарний збірник / НТШ. Український архів. – Т. 47. – Торонто, Онтаріо, 1988.
 22. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко – К. : Наукова думка, 1976–1986.
 23. *Франко П.* Спогади про батька / Петро Франко // Спогади про Івана Франка / упорядкув., вступ. ст. і прим. М. І. Гнатюка. – Львів, 1997. – С. 459–460.
 24. ЦДІА у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1363. – Арк. 9.
 25. ЦДІА у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 418. – Арк. 30, 35.
 26. *Щурат В.* Начерки історії нашої літератури / Василь Щурат // Діло. 1902. – № 29. – 6/19.ІІ; № 30. – 7/20.ІІ; № 31. – 8/21.ІІ.
 27. *Rudnyckyj J. B.* Ivan Franko and the Nobel prize 1916 / J. B. Rudnyckyj. – San Francisco, Montreal, 1980.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2015

Прийнята до друку 19.10.2015

**YOSYF ZASTYRETS – A SPIRITUAL ADVISOR AND WORLD
PROMOTER OF IVAN FRANKO****(devoted to the 100th anniversary of Ivan Franko's nomination
for the Nobel Prize)****Alla SHVETS'**

*National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Franko Institute,
18, Drahomanova Str., Lviv, Ukraine, 79005,
e-mail: allashvec@yandex.ua*

The article refers to the creative and personal relationship between Y. Zastyrets and I. Franko, which began at the beginning of 1900 and grew up into a frank human friendship. Zastyrets' tried to know Franko from different perspectives as a writer and as a person with a special spiritual outlook. This is reflected in Zastyret's memories about Franko, his epistolary, and literary critical intelligence. Much of the credit belongs to Zastyrets for promoting of Franko. In particular in 1915 he initiated Franko's nomination for the Nobel Prize in the literature by sending a letter to the Nobel Committee with justification of the world's merit of the Ukrainian writer.

Keywords: memories, reception, promotion, Nobel Prize, Franko's religion, history of literature.

УДК 821.161.2-31.09«189»І.Франко:655.4

ПОВІСТЬ ІВАНА ФРАНКА «ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ОГНИЩА» : ОЦІНКИ ПИСЬМЕННИКОВИХ СУЧАСНИКІВ

Галина ЛИШАК

*Інститут Івана Франка НАН України,
вул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79005*

Осмилено основні відгуки сучасників Івана Франка на повість «Для домашнього огнища», зокрема, проаналізовано, як тогочасні читачі оцінювали польськокомовний, рукописний, та україномовний, друкований, тексти твору; що йому закидали, а про що відгукувалися схвально; чи були ці оцінки виправданими. Відгуки на повість з 1892 і орієнтовно до 1913 року зрештовано та подано у хронологічному порядку.

Ключові слова: публікація, цензура, мораль, видавець, повість, роман, рецензія.

Іван Франко написав повість «Dla ogniska domowego» польською мовою в листопаді 1892 року у Відні. В основу сюжету покладено реальні події – резонансні судові процеси у Львові 1883 і 1892 років у справах торгівлі людьми [13, с. 30–32]. На час написання твору письменник навчався на філософському факультеті Віденського університету, де мав намір завершити вищі студії у Слов'янському семінарі професора Ватрослава Ягича та захистити докторську дисертацію. У Відні І. Франко «чи не вперше потрапив у дійсно сприятливі умови для творчості, де його не відволікала ні поденна газетна робота, ані родинно-побутові клопоти, – і зміг повністю віддатися “манії белетристичній” [18, т. 49, с. 371]» [17, с. 17]. Одним із її плодів стала повість «Для домашнього огнища».

Поза тим, це був період «дуже важкого матеріального стану письменника і його сім'ї – дружини та чотирьох дітей» [13, с. 29]. Очевидно, І. Франко написав «Для домашнього огнища» польською мовою, позаяк міркував, що для поляків твір може бути цікавішим, аніж для українців. Оскільки на той час письменник нагально потребував заробітку, він сподівався надрукувати повість «в якомусь польському журналі, або що купить її якийсь польський видавець для окремого книжкового видання (ні те, ні те не було можливим на українському видавничому ринку)» [13, с. 29].

Та Франкові очікування не справдилися. Публікація твору стала проблемою. За п'ять років (з 1892, коли твір було написано, до 1897, коли він вперше повністю з'явився друком) письменник зробив більше десяти спроб надрукувати «Для домашнього огнища» в польських, українських, німецьких та російських виданнях, як от «Głos» (Варшава), «Зоря» (Львів), «Wisła» (Варшава), «Kurjer Lwowski» (Львів), «Вестник Европы» (Санкт-Петербург), «Ateneum» (Варшава), «Народ» (Коломия), «Русское богатство» (Санкт-Петербург), «Жите і слово» (Львів) та ін. З допису варшавського книгаря, видавця Теодора Папроцького до І. Франка від 1 травня 1893 року відомо,

що польська цензура заборонила публікацію твору у Варшаві (ІЛ. – Ф. 3. – № 1612. – С. 661–664). У численних листах письменник скаржився на те, що «на роман¹ свій [...] зачинає тратити надію» [18, т. 49, с. 371] (лист до Михайла Драгоманова від 20 грудня 1892 року), має з ним «клопіт» [18, т. 49, с. 392] (лист до М. Драгоманова від 21 квітня 1893 року), «ось уже рік возиться, та ніде його друкувати не хочуть» [18, т. 49, с. 415] (лист до Агнгангела Кримського від 20 вересня 1893 року), «вже так привик до всяких розчарувань на тім полі!» [18, т. 49, с. 400] (лист до Ольги Франко від [19] травня 1893 року). Відгуки Франкових сучасників на повість «Для домашнього огнища» частково проливають світло денне на цю ситуацію.

По приїзді до Львова на різдвяні канікули 20 грудня 1892 року, І. Франко писав про свій «роман» М. Драгоманову: «У Відні читав його один поляк і дуже хвалив, а тут прочитала моя жінка, у котрої в тім пункті дуже вірне чуття, і значно охолодила мене². Дав тепер рукопись Вислоухові (редактору газети “Kurjer Lwowski”. – Г. Л.), почую, що він скаже» [18, т. 49, с. 371]. Варто зазначити, що між польськомовним та україномовним текстами «Для домашнього огнища» були суттєві відмінності, головню в останніх розділах. Це дало підставу Наталії Тодчук вважати їх «різними варіантами одного твору [...], орієнтованими від початку на різного читача» [17, с. 27]. Із погляду мистецьких якостей польськомовний текст був слабшим. Це помітив і Василь Щурат, який відгукнувся про нього як про твір, «слабий в техніці і психологічних моментах» [19, с. 372]. Польськомовний текст містив розлоге, «у сентиментально-слізливому тоні» [2, с. 77] виписане закінчення, в якому фігурували неправдоподібно швидше одужання Редліха, «трафаретні, посивілі за одну ніч скроні Ангаровича» [2, с. 77], нічим не вмотивоване рішення обох офіцерів піти на пенсію, оселитися в селі і вести господарство, та ідилічна пропозиція Гриця все робити з Мариною для своїх «добрих» панів [3, с. 148]. На думку Лідії Гаєвської, І. Франко «свідомо йшов на [...] художні прорахунки повісті», щоб догодити смакам і рівню тогочасного польського читача [3, с. 148]. Можливо, тому «одному полякові» як репрезентантові очікуваної читацької аудиторії твір заімпунав, а дружині письменника, вихованій на інших літературних зразках, – ні.

І. Франко 14 січня 1893 року листовно сповістив М. Драгоманова про те, що Болеславові Вислоуху «Для домашнього огнища» теж сподобалося: він «прочитав його в один вечір і виразився, що се найлучча річ» із усіх Франкових «писань, йому звісних» [18, т. 49, с. 377], а, відтак, погодився друкувати твір у «Kurjerze Lwowskim». Однак 15 вересня 1893 року письменник писав Михайлові Павликові, що Вислоух із невідомих причин «уже скинувся друкування роману» [18, т. 49, с. 414].

Про Франкову повість М. Драгоманову у листуванні згадував і М. Павлик. 10 квітня 1893 року він дещо необгрунтовано скаржився на І. Франка, що той пише, «іноді не

¹ У листуванні письменник називав «Для домашнього огнища» то повістю, то романом. Микола Ткачук, Богдан Кир'ячук, Ніна Крутікова, Наталія Тодчук кваліфікували твір як роман. На мій погляд, «Для домашнього огнища» належить до жанру повісті. Такої ж думки були Григорій Вервес, Мирослав Мороз, Іван Цапенко, Ніна Жук, Тамара Гундорова, Тарас Пастух.

² Тут і далі виокремлення курсивом у цитатах моє.

бачивши на очі того, про що пише» [15, с. 199]. Як доказ адресант наводив твір «Для домашнього огнища», якого, проте, не читав: «Він, по-моєму, белетрист, але й то в більшій частині плохий – серйозних студій життя у нього нема, а є більше романтика. А відвага у нього неабияка: от чую, у Відні написав повість із життя проституції на Востоці, в Царгороді й т. і., не бачивши нічого на очі» [15, с. 199]. М. Драгоманов теж прогнозував, що «повість Фр.[анка] [...] буде плоха. Як таки описувати “Востоки” і т. і., не бачивши ніколи їх в очі» [15, с. 310] (лист до Михайла Павлика від 18 (30) жовтня 1893). Однак ці закиди не було виправдано.

Ще один відгук на твір залишив варшавський видавець Теодор Папроцький, який свого часу мав намір видати його польською мовою. 25 лютого 1893 року він повідомив Франкові: «Вашу повість “Dla ogniska domowego” я одержав, але з великою прикрістю змушений вельмишановному панові повідомити, що тут її важко буде продати. Хоча вона, на мою думку, і цілком моральна, та все ж таки в закінченні увесь ефект доброго початку губиться, від чого стає вона навіть неморальною. Я пропонував її трьом тутешнім революційним виданням (на думку Мирослава Мороза, ідеться про журнали “Prawda“, “Głos”, “Przegląd tygodniowy”)» [13, с. 33]. – Г. Л.), але жодне не наважилося через ці причини її купити. Дуже сумніваюся, чи вельмишановний пан знайде десь тут для неї відповідне пристанище» (ІЛ. – Ф. 3. – № 1612. – С. 638; переклад. з польськ. мови частково опублікував Григорій Вервес [2, с. 75]). В іншому листі, від 1 травня 1893 року Папроцький поінформував письменника: «Найбільший закид, який вельможному панові роблять ті особи, що читали повість, але не дозволяли її друкувати, полягає в тому, що характеристика деяких осіб є фальшивою. З двох торгівок живим товаром одну показуєте в повісті як зіпсуту жінку, а до другої викликаєте жалість та співчуття замість того, щоб викликати відразу або презирство. Вплив повісті, в якій зідеалізовано злочинну торгівку... дуже шкідливий. Може що-небудь зміните і поправите?» (ІЛ. – Ф. 3. – № 1612. – С. 661–664; [2, с. 75]). Імовірно, І. Франко міркував над можливістю усунути з тексту передсмертну сповідь Анелі: в автографі її перекреслено олівцем (ІЛ. – Ф. 3. – № 340. – С. 136–140), а в українському автоперекладі збережено. Та вносити ці зміни, які б, відповідно до цензурних вимог, кардинально змінили ідейні акценти, письменник не став. У відписі Т. Папроцькому від 4 травня 1893 року він зізнався, що втратив надію видати «Dla ogniska domowego» у Варшаві. Цей Франків лист не зберігся. Про його зміст відомо з відповіді Т. Папроцького, яку датовано 13 травня 1893 року (ІЛ. – Ф. 3. – № 1612. – С. 675).

Інший видавець, власник «Книгарні Польської» у Львові Берnard Полонецький (до охрещення – Берл Пордес), до якого І. Франко згодом звернувся з приводу публікації твору «не заперечував проти надрукування [...], а висловив лише побажання, щоб дія повісті відбувалась не в Галичині, а у Відні» [16, с. 123]. Зі спогадів Михайла Рудницького відомо, що «Франко відповів, що ще подумає, чи така зміна обставин не порушить основної лінії його сюжету. При цьому він порадив видавцеві поміркувати із свого боку, чи з купецької точки зору не було б краще нічого не міняти в тексті» [16, с. 123]. Польськомовний рукопис тексту пролежав у редакції видавництва близько десяти років [16, с. 123], напевно, із 1897 по 1907 рік. Б. Полонецький зробив із нього

копію, щоб мати її у своєму фонді на випадок, якщо автор внесе бажані корективи або ж з'являться сприятливі умови для друку, та цього не сталося [16, с. 125].

Про причини, які спонукали видавців упереджено ставитися до твору, І. Франко згадував М. Рудницькому «після одної розмови в гурті польських літераторів»: письменник «послався на приклад своєї ненадрукованої повісті як доказ того, що навіть його друзі – люди прогресивних поглядів – не мають сміливості приєднатись до критики ганебних суспільних явищ, щоб не псувати своїх добрих зв'язків “з сильними цього світу”» [16, с. 123].

Очевидно, видавці, до яких звертався письменник у справі публікації «Для домашнього огнища», остерігалися мати справу з художнім твором, що заторкував актуальну, але неоднозначну, дражливу тему торгівлі людьми, про яку, до речі, неодноразово безуспішно писали львівські газетярі (один із прикладів – повідомлення «Галицькі невільниці в Царгороді» в газеті «Діло». 1888. – № 196. – 3/15.IX. – С. 3). Такий твір ризикував набути репутації неморального. Однак закиди щодо художньої вартості польськомовного тексту «Для домашнього огнища» здебільшого були виправданими. До прикладу, сентиментальна, розтягнута кінцівка твору, що в ній, на слушну думку Григорія Вервеса, І. Франко «навмисне створював нереальні ситуації, в яких дійсно по-казковому виконуються найменші примхи героїв», справді «дисгармонувала з реалістичним плином розповіді» [2, с. 77].

Після виходу «Для домашнього огнища» 1 січня 1898 року українською мовою, свої враження від твору Франкові листовно переповила Наталія Кобринська: «Я прочитала Вашу повість. До половини читала-м обоятно (байдужно. – Г. Л.), і доперва від половини зачала вона заривати мою душу.

Виривати живі з життя факти – то Ваша писательська спеціальність, котра тепер тим більше заслуговує на признання, що у нас знов зачинають плодитись річі мертві, просто неживі плоди живих людей. Темат знаменитий, пориває свіжостоєю, акція жива і інтерна, деякі моменти повні трагізму, сили і психологічної правди. Розумієсь, що у Вашій повісті зайняла мене передусім Анеля, і вона становить властиву стійність Вашого оповідання» [8, с. 409]. Далі з позицій «жіночого питання» Н. Кобринська проаналізувала образ Анелі як «не звичайний повістярський тип жінки з темпераментом», а «натуру ширшу, закрій новішого типу жінки» [8, с. 409]. На думку рецензентки, мотиви героїні «психологічно оправдані, через що оправдане і поступування Анелі» [8, с. 409]. У контексті жіночого «темату» вона розглянула і вчинки жінок легкої поведінки, виснувавши, що ці персонажі «скорше заслуговують на співчуття, як поважання» [8, с. 410].

Того ж, 1898 року на появу повісті відреагував розлогою рецензією в «Літературно-науковому віснику» Михайло Грушевський (ЛНВ. – 1898. – Т. 1. – Кн. 1. – С. 27–35). У першому розділі він охарактеризував Франка як «одну з найвидатніших сил в нашій сучасній белетристиці» [5, с. 259] і докладно переказав зміст твору. У другому–четвертому розділах рецензент міркував над тим, «чи зручно [...] події уложені в повісті [...]»? Чи відповідно дібрані особи до виведених подій і умотивовано їх поведіння [...]»? Чи сі характери і події сходяться в якій загальній, єдиній концепції [...] і вражіння,

зроблене ними, чи сходиться з вложеною автором в повість ідеєю [...]?» [5, с. 261]. Зі спостережень М. Грушевського, композиційний «уклад» твору «незвичайно зручний, але zarazом і дуже штучний» [5, с. 261]. Автор рецензії амбівалентно трактував те, що «вся [...] маса фактів, вся душевна драма [...] скуплена на незвичайно малім просторі часу – трьох днів, чи властиво двох діб» [5, с. 261]. З одного боку, «се напружує увагу читача й не дає їй ослабнути анітрошки до самого кінця», а з іншого «читач відчуває неприродність такого нагромадження фактів, такого швидкого tempo [розвитку дії] драми, й тратиться ілюзія правдивості, правдоподібності» [5, с. 261]. М. Грушевський як прихильник реалістичного письма сприймав це як недолік, позаяк, із його слів, «штука все має виводити більш-менш типове, не виключно виїмкове» [5, с. 261]. Та рецензент не врахував скомплікованої специфіки кримінального сюжету і того, що «одним із основних способів впливу мистецтва є якраз згущення фарб, ущільнення подій» [1, с. 665].

Цікаво, що опис сну капітана Ангаровича, якому віддають належне сучасні літературознавці, М. Грушевський інтерпретував як епізод, що «безпотрібно утомлює увагу читача і вражає трохи неміло» [5, с. 264–265]. А «кілька раз повторена автором манера вичисляти докладно улиці, котрими переходить його герой», на переконання рецензента, «робить неприємне вражіння – надужитого протоколізму» [5, с. 265].

Ще одним недоліком твору М. Грушевський вважав «суперечний, загадковий» [5, с. 263] характер Анелі Ангарович: «де вона й виступає, ми маємо лише зверхню, формальну сторону її ролі, вона ходить, рухається, говорить [...], але її внутрішнє життя, її характер зістається неясним, незрозумілим читачеві, а може, й самому авторові» [5, с. 262]. Хоча «титул» повісті вказує на те, що героїня і «її заходи для “домашнього огнища” мають стояти в центрі» твору, насправді ж, на думку рецензента, «в повісті перше місце займає сам Ангарович, заповняє своєю особою її цілу» [5, с. 261–262]. Про «сю ідеалізовану фігуру», написану «живо й правдиво», М. Грушевський констатував, що вона «дуже удалася авторові» [5, с. 264]. Про другорядних персонажів зазначено, що їх виписано «часом дуже удатними, [...] часом занадто загальними» кількома штрихами [5, с. 264].

Зі слів рецензента, тему твору І. Франко обрав не конче вдало: оскільки він «взяв з дійсності брудну, огидну справу», він мусив тримати її «в далекій перспективі, виручати себе натяками, можливо побіжними й короткими згадками» [5, с. 264]. Віддаючи належне делікатності автора, який зробив усе можливе, щоб не вразити «естетичних почуттів» [5, с. 264] читача, М. Грушевський, проте, зауважив, що «в остаточнім результаті» ідея повісті залишилася не до кінця зрозумілою [5, с. 263]. На думку Галини Бурлаки, цей закид перегукується з претензіями до твору Т. Папроцького і зводиться до того, що «літературний твір має підносити високоморальні ідеали» [1, с. 665]. Поза тим, М. Грушевський вказав на низку художніх переваг «Для домашнього огнища»: твір написано «з визначним талантом» [5, с. 264], «гарною мовою» [5, с. 265]; «читається дуже легко, з запаленим інтересом» [5, с. 261]. Особливою його окрасою є «сцена коло трупа Анелі, [...] повна високої гуманності й глибокої віри в ліпші сторони людської душі» [5, с. 265]. «Гарненько і поправно» видана, ця книжка є «новою гарною вкладкою від автора» в «українсько-руську літературу» [5, с. 265].

Окрім відомої рецензії М. Грушевського, у «Матеріалах до бібліографії критичної літератури про Івана Франка (1875–1938)» [12, с. 221] О. Мороз та М. Мороз згадують ще одну рецензію на твір, яку було опубліковано за підписом «*Žundalek F.» у чеському часопису «Vlast» (Praha, 1898. – Roč. XV. – № 5. Упог. – S. 511). Однак у статті Михайла Мочульського «З останніх десятиліть Івана Франка» [14], на яку покликаються бібліографи, інформація про неї відсутня.

У статтях про творчість І. Франка Михайло Коцюбинський [9, с. 54] та Агнтангел Кримський [11, с. 475] зосередилися на соціальній проблематиці «Для домашнього огнища», а відтак, зарахували його, поряд із повістю «Основи суспільності», до творів, у яких викрито вади («вузьку мораль», «голий цинізм», «испорченность») вищих верств тогочасного «польського» суспільства. Антін Крушельницький вважав «Для домашнього огнища» однією з «важніших повістей Франка», кожна з яких – «се широкий малюнок нашого життя з якоїсь доби, ціла низка характерів нашого громадянства, [...] відтворене психології різних верств нашого народу в другій половині XIX в.» [10, с. XIV]. Микола Євшан трактував твір вужче – як «дискусію на тему основ шлюбного життя» [6, с. 145]. Та, попри цю дещо звужену інтерпретацію, дослідник спостеріг, що у творі «порушено [...] стільки дражливих kwestій, стільки ран сучасного великоміського родинного життя», що Франкові для його «написання [...] треба було відваги і багато такту, аби не натрапити на закид “неморальности”» [6, с. 145].

На переконання Бориса Грінченка, образи Анелі Ангарович і Юлії Шаблінської належать до «ряду» персонажів-«типичнейших хищников» у Франковій творчості [4, с. 349]. Схожу оцінку головної героїні – «в душі хижачки в буквальному розумінні цього слова» – запропонував Сергій Єфремов [7, с. 116]. «Недоладне виховання» мало фатальний вплив на цю «прегарну даму з великопанського роду» [7, с. 116]. Любов же до родини штовхнула «її залізу, вперту вдачу й неабиякий розум та вигадливість [...] на шлях тонкого, рафінованого хижачтва» [7, с. 117].

Поряд із М. Грушевським, С. Єфремов, одним із перших звернув увагу на образи персонажів-дітей у повісті «Для домашнього огнища» [7, с. 166]. Він, як і М. Грушевський, закинув Франкові «брак перспективи» у творі: те, що дія «розвивається й завершується впродовж однієї доби (насправді, двох діб. – Г. Л.)» С. Єфремов трактував як художній «дефект», позаяк, на його думку, «сам автор не завжди може до ладу розібрати оту метушню осіб, мішанину подій та подробиць, а про читача то й казати вже нема чого» [7, с. 198]. Та літературознавця не залишив байдужим «подвиг всепрощення й саможертви» [7, с. 162] дівчат, яких скривдила Анеля. Він порівняв його із відповідним епізодом поеми Тараса Шевченка «Неофіти» і відзначив «як одно з найкращих вражіннів, яких зазнаєш од того високого образу, коли людина саму себе перемогла» [7, с. 161]. На переконання С. Єфремова, «ця надзвичайно зворушлива сцена [...] ніколи не вивітриться з пам'яті у того, хто читав Франкову повість» [7, с. 161].

Отже, сучасники І. Франка амбівалентно відгукувалися про повість «Для домашнього огнища». Потенційні видавці здебільшого звертали увагу на недоліки твору, позаяк їм важливо було продати книжку. Художні прорахунки повісті вони визначали часом об'єктивно (слабке з мистецького погляду закінчення в польськомовному варіанті

твору), а іноді суб'єктивно (трактування образу Анелі як «фальшивого» за критерієм неморальності). У своїх оцінках видавці насамперед керувалися смаками тогочасної читацької аудиторії і дбали про власну репутацію.

Інтерпретатори україномовного тексту «Для домашнього огнища» залишили як розлогі, комплексні оцінки повісті (Н. Кобринська, М. Грушевський, С. Єфремов), так і принагідні згадки про неї (М. Коцюбинський, А. Кримський, А. Крушельницький, Микола Євшан, Б. Грінченко та ін.). У відгуках на твір відчутно дух часу, особисті смаки рецензентів, їхні ідейно-художні орієнтири. Прикметно, що художні риси, які Франкові сучасники здебільшого вважали недоліками, «дефектами» повісті, сьогодні стали об'єктами цікавих літературознавчих досліджень з питань сюжетобудови (елементи кримінального сюжету), хронотопу (топоніміка Львова), онірики (сон капітана Ангаровича), характеротворення (образ Анелі Ангарович). І саме вони, серед іншого, «запевнили [...] творові тривалу славу» (лист Н. Кобринської до І. Франка від 1 січня 1898 року; ІЛ. – Ф. 3. – № 1626. – С. 240).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бурлака Г.* Літературна творчість Івана Франка в оцінці Михайла Грушевського / Галина Бурлака // Іван Франко: дух, наука, думка, воля : матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). – Львів, 2010. – Т. 2. – С. 663–670.
2. *Вервес Г. Д.* Проблематика польських повістей І. Франка / Григорій Давидович Вервес // Радянське літературознавство. – К., 1963. – № 3. – С. 64–82.
3. *Гаєвська Л. О.* Іван Франко. Романтизм, натуралізм, реалізм? / Л. О. Гаєвська // Проблеми історії та теорії реалізму української літератури ХІХ – початку ХХ ст. – К., 1991. – С. 112–165.
4. [Грінченко Б.] Франко Іван / Борис Грінченко // Большая Энциклопедия / под ред. С. Южакова. – СПб., [1904]. – Т. 19. – С. 348–350.
5. *Грушевський М.* «Для домашнього огнища». Повість Івана Франка / Михайло Грушевський // Твори : у 50 т. Т. 11 / редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. / Михайло Грушевський. – Л., 2008. – С. 259–265.
6. *Євшан Микола.* Іван Франко (Нарис його літературної діяльності) / Микола Євшан // Євшан М. Критика; Літературознавство; Естетика / Микола Євшан; упор. Н. Шумило. – К., 1998. – С. 135–152.
7. *Єфремов С.* Співець боротьби і контрастів. Спроба літературної біографії й характеристики Івана Франка / Сергій Єфремов. – К. : Вік, 1913. – 208 с.
8. *Кобринська Н.* Вибрані твори / Наталія Кобринська. – К., 1980. – 446 с.
9. *Коцюбинський М.* Іван Франко / Михайло Коцюбинський // Твори : у 7 т. Т. 4 / Михайло Коцюбинський. – К., 1975. – С. 39–56.
10. *Крушельницький А.* Прозові писання І. Франка в хронологічному порядку / Антін Крушельницький // Франко І. В поті чола (Вибір з оповідань) / Іван Франко. – Коломия, 1910. – С. III–XV.
11. *Крымский А.* Іван Франко / Агвантангел Крымский // Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. – СПб., 1902. – Т. 36. – С. 473–476.
12. *Мороз О. Н.* Матеріали до бібліографії критичної літератури про Івана Франка (1875–1938) / О. Н. Мороз, М. О. Мороз // Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів, 1962. – Зб. 9. – С. 191–318.

13. Мороз М. О. «Для домашнього огнища» (Творча та видавнича історія повісті І. Франка) / Мирослав Олександрович Мороз // Радянське літературознавство. – К., 1982. – № 4. – С. 29–35.
14. Мочульський М. З останніх десятиліть Івана Франка / Михайло Мочульський // Іван Франко: Студії та спогади / Михайло Мочульський. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – С. 3–105.
15. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895) : у 8 т. Т. VII (1892–1893) / Зладив Михайло Павлик. – Чернівці, 1911. – 343 с.
16. Рудницький М. І. Одна з соціальних проблем у творчості Івана Франка і Бернарда Шоу / Михайло Іванович Рудницький // Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів, 1963. – Зб. 10. – С. 120–131.
17. Тодчук Н. Роман Івана Франка «Для домашнього огнища»: час і простір / Наталія Тодчук. – Львів, 2002. – 204 с.
18. Франко І. Зібрання творів / Іван Франко : у 50 т. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
19. Щурат В. Франків спосіб творення / Василь Щурат // Спогади про Івана Франка / упоряд. М. Гнатюк. – Львів, 2011. – С. 371–372.

*Стаття надійшла до редакції 12.10.2015
Прийнята до друку 19.10.2015*

THE STORY «FOR THE HOME HEARTH» BY IVAN FRANKO : EVALUATIONS BY WRITER'S CONTEMPORARIES

Galyna LYSHAK

*National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Franko Institute,
18, Drahomanova Str., Lviv, Ukraine, 79005*

This article examines main reviews by Ivan Franko's contemporaries on the story «For the Home Hearth». The author analyzes how readers of that time evaluated Polish, handwritten, and Ukrainian, printed, texts of the story, what they criticized and what they accepted; whether their evaluations were justified. Reviews on the story from 1892 to approximately 1913 are summarized and presented in a chronological order.

Keywords: publication, censorship, morality, publisher, story, novel, review.

УДК 821.161.2-6-94.09«188»І.Франко:323.281

**«DELIRIUM DES ZEITGEISTES»:
ІВАН ФРАНКО ТА АПОЛЛІНАРІЙ МАРШИНСЬКИЙ
НА ТЛІ ДОБИ**

Наталя ТИХОЛОЗ

*Інститут Івана Франка НАН України,
вул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79005,
e-mail: ntycholoz@ukr.net*

На основі епістолярних, мемуарних та архівних джерел розглянуто міжособистісні та творчі взаємини Івана Франка та Аполлінарія Маршинського. З'ясовано історію їхнього знайомства, а також детективні перипетії, пов'язані з арештом І. Франка та А. Маршинського у 1889 році.

Ключові слова: арешт, київська «Стара громада», процес «С. Дегена і товаришів», спогади, листування.

В історії української літератури, як і культури загалом, чимало білих плям, несправедливо забутих чи й просто жорстоко викреслених імен, світлу пам'ять яких сьогодні потрібно повертати. Адже без їхньої творчої діяльності, громадянської і громадської активності, національної свідомості не було б нас, сьогоднішніх... Тим паче, що часто це люди, які не просто йшли поруч із велетами нашої культури, такими як Володимир Антонович та Михайло Драгоманов, Іван Франко та Леся Українка, а й переймали від них культурницьку та державотворчу естафету. За яскраво-сонячним сяйвом одних ми часто не помічаємо інших, зіркове світло яких, можливо, слабше, але без нього духовний небосхил України не повний.

До таких незнаних сьогодні постатей української культури та історії належить і Аполлінарій Серапіонович Маршинський, життєвий шлях якого перетнувся з долею Івана Франка. Ба більше, знайомство вихованця В. Антоновича, ідейного прихильника М. Драгоманова, ровесника і друга Володимира Самійленка з галицьким письменником різко змінило долю студента А. Маршинського, зруйнувало усі його молодечі мрії і перекреслило творчі плани на майбутнє. Історія творчих взаємин І. Франка та А. Маршинського сповнена детективної напруги та кримінальних перипетій. Проте про усе за порядком...

Український мемуарист, перекладач, громадсько-культурний та державний діяч, фінансист, педагог А. Маршинський (відомий також під псевдонімами і криптонімами – Петро Левківський, Левко; Морашинський, М.) народився 1865 року на Херсонщині. У 1884–1889 роках навчався на словесному відділі історико-філологічного факультету Київського університету. Зі студентських років став членом київської «Старої громади»

та ідейним прихильником М. Драгоманова. Тісно здружився з Костянтином Арабажином, Богданом Кістяківським, Михайлом Косачем, В. Самійленком. Брав активну участь у студентських українських гуртках (літературно-драматичному, «хрестоматійному» та ін.), засідання яких за браком приміщення часто проводили у будинках В. Антоновича, Миколи Лисенка, Олександра Кониського та інших «громадівців». На таких зібраннях в умовах заборони української культури підпільно, усупереч усе ще чинному Емському указові 1876 року, формувалася нова генерація національно свідомих українців. Старше покоління «громадівців» виховувало молодше. «Нас просто в сей спосіб вчили: привчали до умислової праці, до вивчення рідної мови, до правдивого наукового розуміння тих моментів минулого життя, які ховала від нас або фальшувала державна офіційна наука. [...] Старше покоління гартувало наші переконання, щоб не схибнули, не зблудились потім, вийшовши на шлях російського життя, щоб українське почуття зробилось нашою природою. [...] Учений Антонович вкладав в наші голови потрібні знання, підводив під наш світогляд твердий ґрунт; сивий одноокий мистець слова Кониський терпеливо навчав нас краси мови, – так сказати би, стилізував нашу душу; м'який, завжди лагідний Лисенко видобував громом своїх згуків з глибини почувань патос, якому природню форму давала національність. Приймали у себе, частували й непомітно виховували наші національні почуття...», – згадував із вдячністю А. Маршинський членів «Старої громади» [6, с. 96]. На одному із таких засідань у будинку В. Антоновича А. Маршинський уперше побачив І. Франка. «В кабінеті Антоновича наш гурток приймав на урочистому засіданні І. Франка, коли той приїздив до Києва, – оповідав згодом А. Маршинський. – Енергією, силою повіяло на нас від серйозного, на вигляд холодного, задуманого галицького гостя. Запропонував нам запитувати про те, що нас цікавить і на запитання ознайомив нас з загальним станом національної справи в Галичині. Пригніченим російським безправ'ям, нам видавались благами ті конституційні гарантії, якими володіли наші брати, між иншим школа, в якій наших письменників – Шевченка, Марка Вовчка, Кониського – студіювалося так, як ми в своїх школах студіювали Пушкіна, Тургенева» [6, с. 98–99]. Очевидно, йдеться про візит І. Франка до Києва у лютому 1885 р. Чи тоді-таки відбулося й особисте знайомство юного студента з письменником, напевне сказати не можна.

Улітку 1889 року на кошти київської «Старої громади» А. Маршинський разом з Б. Кістяківським, Сергієм Дегеном та двома його сестрами Наталією і Марією прибули до Галичини для встановлення контактів із галицькою молоддю, ознайомлення з культурно-політичним життям українців за межами Російської імперії та налагодження пересилання забороненої літератури із закордонних еміграційних осередків Європи через Галичину в Росію і Україну. Мету своєї подорожі А. Маршинський означував так: «Крім завдання подивитися на український світ поза російським вікном, я взяв на себе перевезти, повертаючись, заборонені до ввозу в Росію книжки львівського видання. Від нашого радикально-демократичного, як ми себе називали, гуртка віз для пересилки або передачі через когось листа до М. П. Драгоманова» [5, с. 82]. Для майбутнього листування та захисту від перлюстрації було придумано шифр та спеціальні терміни (як-от, книжка – «білизна», Франко – «негоціант»). На час перебування у Галичині А. Маршинський для конспірації обрав собі псевдонім Левківський.

Зрозуміло, що справжня мета поїздки київських студентів не розголошувалася. Офіційно в документах значилося, що Б. Кістяківський, А. Маршинський, С. Деген «приїхали для етнографічних і історичних студій» [3, с. 126], а сестри Деген – для оздоровлення в Карпатах. Проте російська і австрійська поліції уже стежили за київськими мандрівниками. Причиною цього слугував донос одного поляка (прізвище невідоме) в Києві австрійському консулові Ф. Шпонеру, у котрому значилося, що «до Галичини виїхала група студентів підбурювати селян проти польських панів, галичан проти поляків» [1, с. 225]. Консул доповів про це австрійському міністрові закордонних справ. А 4 серпня 1889 року Бадені повідомляв адміністративним і поліцейським органам Австро-Угорщини, що справжня «мета їх подорожі – пропагування серед українців соціалістичних ідей і розпалювання ненависті до шляхти» [2, с. 123]. Відтак приїзд А. Маршинського разом із київськими друзями до Галичини та їхній контакт з І. Франком стали безпосередніми причинами третього арешту письменника. Напередодні виборів до сейму, що мали відбутись у вересні 1889 року, цей арешт мав ізолювати небажаного кандидата від його виборців. Так постала справа «Дегена і товаришів».

У Львові А. Маршинський (разом з Б. Кістяківським) замешкав у студента юридичного факультету, секретаря товариства «Просвіта» А. Скородинського. Обідати ходив до І. Франка, у якого зупинився С. Деген. На адресу І. Франка приходила й кореспонденція для А. Маршинського. Останній часто бував у квартирі письменника, (вул. Зиблікевича, № 10 – тепер вул. І. Франка, будинок не зберігся), у якого збиралася молодь, провадили дискусії. Також відвідував бібліотеку Оссолінських (нині Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника), «Академічний кружок». Познайомився з Григорієм Величком, Олександром Колесою, Євгеном Левицьким, Осипом Маковеєм, Василем Охримовичем, Кирилом Трильовським.

На честь приїзду київських гостей увечері з 19 на 20 липня 1889 року було влаштовано товариський бенкет, що відбувся на першому поверсі ресторану єврейського броваря Макса Віксля (приміщення ресторану розміщувалося поблизу перехрестя сучасних вул. Вітовського і Коперника, орієнтовно на тому місці, де зараз перший трамвайний парк у Львові). На ньому був присутній також і І. Франко. Про цю вечірку А. Маршинський згадував: «Не було – щоправда – бенкетом, тим більше підстриженим, а просто товариською вечіркою – бо й завдання були не бенкетні – якою вшанували нас, киян, львівські товариші перед своїм (на вакації) і нашим виїздом на мандрівку зі Львова. Запросили Франка. Вечеряли. Говорили промови. Співали патріотичні пісні і деклямували вірші (пам’ятаю, як запалили всіх “Каменярі” (поезію Франка “Каменярі” читав на вечорі студент Львівського університету, згодом актор театру товариства “Руська бесіда” Лев Лопатинський. – *Н. Т.*) і як гаряче вітали автора). Від нашого імени говорив Богдан Кістяківський, невеликий оратор, та все ж кращий від мене. Теми і зміст промов були звичайні, оскільки їх собі уявляю, про братню єдність, про завдання та шляхи, що стояли перед нами. Про інтереси простого народа, з якого тільки що повсталала більшість сучасної молоді інтелігенції. Розмови велись в нормах здорового розуму, на ґрунті реальних історичних умов. Молодість гарячила наше слово, запалювала надію, але ні крихти не позбавляла тверезости. Тай тут же говорив найтверезіший з

ентузіястів, найбільш прозаїчний з великих поетів І. Франко. Кому саме привидилось, якому шпигові помутилось в голові, того вже не дослідити і не збагнути, але з наших невинних розмов і промов виросла незабаром у тій дурній голові отрутна сікофантська ростица, що й отруїла нам на якийсь час життя» [5, с. 86–87].

Наступного дня 21 липня 1889 року учасники вечірки, поділившись на групи, вирушили в подорож по Галичині і Буковині. І. Франко з О. Маковеєм, С. Дегеном та його сестрами виїхали у мандрівку до с. Дидьови Турчанського повіту (тепер на цьому місці кордон України з Польщею). А маршрут А. Маршинського з Б. Кістяківським, О. Колесою, Г. Величком, Ю. Бачинським, В. Охримовичем [див.: 7] проходив через м. Долину та м. Болехів (зокрема подорожани відвідали Наталю Кобринську, а також у її домі познайомилися з Ольгою Кобилянською), через села Велдіж (тепер Шевченкове Долинського району Івано-Франківської області), Сенечів (Долинського району Івано-Франківської області), Волосянку і Славське (Сколівського району Львівської області) до с. Волівця (Закарпатської області), сходження на гору Вержаву, спуск до м. Мукачева (Закарпатської області) і повернення до Галичини, а саме до с. Тухлі та м. Сколе (Львівської області).

Повернувшись з мандрівки, А. Маршинський планував невдовзі виїхати до Києва, оскільки мав доскласти у Київському університеті випускні іспити та з осені отримати учительську посаду. Проте останні два дні побуту у Львові цілковито змінили його долю. Негласний нагляд за подорожніми та квартирою І. Франка тривав, відбувався контроль за їхнім листуванням і пересуванням. У звіті дирекції поліції у Львові президії Міністерства внутрішніх справ у Відні від 15 серпня 1889 року значилося, що м. Сколе не випадково було обрано останнім пунктом мандрівки Петра Левковського (тобто А. Маршинського) та Богдана Городиського (псевдонім Б. Кістяківського), адже «останні повинні отримувати своє листування в Сколе, повіт Стрий, “до запитання”. Це тим більше викликає підозріння, що якраз в цій околиці, згідно з достовірними відомостями, зупинявся також відомий редактор Марков» [2, с. 125]. Реакція поліції на такі начебто «підозрілі» дії мандрівників не забарилася (подібно було зібрано й інформацію про І. Франка та Дегенів). Відтак 15 серпня 1889 року після ретельного обшуку арештовано С. Дегена, 16 серпня заарештували І. Франка. У результаті обшуку конфісковано кореспонденцію, яка, на думку поліції, була «таємничого» характеру і мала підтверджувати протизаконну діяльність. Ці ув'язнення стали несподіванкою для усіх учасників втягнутих у т. зв. процес «С. Дегена і товаришів» і викликали щонайменше здивування. «У Львові зупиняюся на два-три дні, мешкаю у п. Скородинського, [...], обідаю у Франка... – розповідав згодом А. Маршинський. – День другий... Якись тривожні чутки... Політичні арешти у Львові... Приходжу на обід – Франка арештовано... Всякі припущення, догадки... Вечером навідуємося з п. Скородинським – нема Франка. А я вже був налагодився на другий день виїжджати. Ще Франко напередодні навибрав мені для моєї “пачкарської” валізи зі свого складу купу книжок. Та валіза у нього в покою... Проходжуємося коло хати Франка, придумуємо, що робити. [...] Чи й до нас не завітають гості? Не забарились...» [5, с. 88]. Наступного дня, 17 серпня 1889 року, проведено обшук на квартирі А. Скородинського, останнього разом із

А. Маршинським арештовано і передано у розпорядження суду. Під час арешту поліція конфіскувала в А. Маршинського лист київських студентів «Голос української молоді» до редакції польської газети «Ognisko» [12, арк. 160–173]. Протягом 17–20 серпня серед затриманих і переданих у розпорядження суду були також Б. Кістяківський, М. Павлик, Н. і М. Дегени. Усім арештованим інкримінували порушення публічного спокою, виступи проти держави та ладу, що спрямовані на від'єднання Галичини від Австрійської імперії та приєднання її до Росії, належність до соціально-революційного таємного товариства, зв'язки з опозиційними елементами, вербування молоді для нелегальної діяльності.

Під час слідства І. Франко намагався відвести політичні звинувачення від київських гостей, усіляко підкреслюючи винятково рекреаційну та культурно-наукову мету їхнього приїзду до Галичини. Що ж стосується його зв'язків з А. Маршинським, то на допиті 18 серпня 1889 року письменник узагалі заперечував, що знайомий із ним. «З київських студентів, які сюди приїхали, мені представили студента Левковського, імені не згадували, а Маршинського не представляли мені як Маршинського, і я тільки тут, у в'язниці бачив на коридорі, як переходив Левковський, про якого я дізнався, що його прізвище Маршинський, і тому, отже, під час слідства в найкращій вірі свідчив, що не знаю Маршинського, бо, як я сказав, мені представили Маршинського як Левковського. Крім цього, додаю і те, що коли мене допитував у поліції п. Котовський для складення протоколу, на питання, чи знаю я Левковського, я відповів, що Левковського знаю», – пояснював І. Франко на допиті уже 17 вересня 1889 року [2, с. 130]. Чи дійсно І. Франко не знав справжнього прізвища людини, котра щодня ходила до нього на обід? Чи, може, намагався не виказувати зайвої інформації про київського студента, – того напевне не знаємо. Очевидно, під час знайомства з І. Франком у публічному місці А. Маршинський з метою конспірації відрекомендувався йому, М. Павликові, О. Маковеві та іншим як Петро Левківський (Левковський). Тому цілком ймовірно, що письменник міг і не знати істинного прізвища київського гостя. «...чому він назвав себе Левковським, не знаю, – говорив І. Франко слідчому Маєвському, – можу тільки догадуватися, що російський уряд нерадо дивиться на те, щоб тамтешня молодь мала зв'язки з нашою в Галичині й тому, можливо, Маршинський не хотів отримувати листи, які приходили з Росії, на власне прізвище, а на прізвище Левковського, яке тепер прийняв» [2, с. 130]. Хоч би як там було, але з усіх арештованих у справі «С. Дегена і товаришів» А. Маршинського І. Франко знав найменше, а тому його твердження на допиті виглядали цілком правдиво: «Маршинського знаю мало і про нього нічого не можу сказати, хіба те, що є спокійною людиною, тихою і маломовною, тому не знаю, чи також був би здібний до якоїсь пропаганди» [2, с. 133].

Слідство тривало два з половиною місяці. Жодних доказів, які б підтверджували підозри поліції та вказували на злочинну діяльність арештантів, не було знайдено. Серед допитуваних були також Я. Каспрович, Н. Кобринська, О. Колесса, О. Маковей, В. Охримович, К. Трильовський, О. Франко та ін. За відсутністю складу злочину протягом 20–26 жовтня 1889 року усіх арештованих було звільнено. І. Франко у «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (Львів, 1910) писав про цей процес

так: «Літом 1889 р. нас постигло нещастя. Наслідком якогось фальшивого доносу, а властиво тільки для кинення постраху між народ перед близькими виборами, уряд зробив нагінку на вільнодумні елементи східної Галичини. Арештовано зразу Вислоуха і ще деяких польських емігрантів, а потім арештовано також мене і Павлика та компанію київської університетської молодіжі, що прибула на літні ферії погостити в Галичині. Арештовано в тім числі росіян, генеральських дітей Сергія Дегена та його дві сестри, Богдана Кістяківського, студента Маршинського і ще декого з львівської молодіжі. Нас продержано три місяці в слідчій арешті, та, неважаючи на числення ревізії та судові допити, роблені по цілім краю, не знайдено нічого, хоч би для формулювання якого-будь оскарження, і випущено нас на волю, при чім одначе росіянам заборонено дальший побут в Австрії» [9, т. 41, с. 468]. У листопаді Б. Кістяківського вислано до Румунії, а А. Маршинського і С. Дегена – до Росії.

Процес І. Франка і А. Маршинського та інших киян мав виразне політичне забарвлення. Прикметно, що, як стверджував Ігор Чорновол, «ініціатива арештів належала не поліції, а намісництву. [...] У розпорядженні слідчого Маєвського, який вів цю справу, не було жодних фактів, які могли б стати основою обвинувачення арештованих. Більше того, йому було мало що відомо про погляди Драгоманова, прихильність до яких він хотів їм інкримінувати [...]» [10]. Очевидно, не випадковим варто уважати і те, що третій арешт письменника та його київських гостей відбувся напередодні виборів до сейму і приблизно у той самий час, що й судовий процес над соціалістом Б. Вислоухом і його товаришами. З останнім І. Франко мав добрі контакти і працював із ним у редакції «Kurjera Lwowskiego». Згодом А. Маршинський про цей арешт писав: «[...] не в цілях покарання нас і не для викорінення Драгоманівщини було піднято бучу. Просто треба було заховати на замок “русинських” кандидатів під час виборів до сойму. Використано було для того наші – киян – зносини з Франком і Павликом. Наводили на таку версію одночасні труси та арешти серед польських радикалів (редакторів “Kurjera Lwowskiego” Вислоуха і Г. Реваковича)» [5, с. 95].

Увесь цей судовий процес І. Франко у листі до М. Драгоманова від 23 листопада 1889 року назвав «Delirium des Zeitgeistes» [9, т. 49, с. 219]. Проте, якщо це «божевілля в дусі часу» з виходом із в'язниці для І. Франка закінчилося, то для київських гостей воно мало продовження. Відгомін про ув'язнення у Галичині докотився до Росії. Наприкінці серпня почалися арешти і в Наддніпрянській Україні. «Слідом за арештуванням нас, коли київські газети передрукували з львівських звістки про це, київська жандармерія поарештувала наших товаришів: Евг. Дегена, Арабажина, Лаппо-Данилевського, Синявського... [...] Арештованих тримали недовго, тепер, очевидно, чекають нашого повороту; по всіх ознаках, хотять викрити нашу організацію, роздути голосний політичний процес, від яких Київ за останні роки відзвичаївся», – писав у споминах Маршинський [5, с. 95–96]. Австро-угорська поліція передала матеріали слідства київській жандармерії. Відтак після повернення до Росії А. Маршинського та його друзів знову арештовано. Протягом листопада 1889 – березня 1890 років тривало слідство у Києві. Безперечно, контакти з І. Франком, листування з ним викликало у поліції чимало підозр. Тому під час допитів усі арештовані змушені були давати пояс-

нення про стосунки з галицьким літератором. Отож, А. Маршинський 16 листопада 1889 року про своє знайомство з письменником у київській царській жандармерії свідчив: «З Іваном Франком я познайомився по приїзді моему до Львова через Сергія Дегена, до того знайомий не був, з ним я познайомився як з відомим галицьким літератором, який міг дати корисні вказівки щодо наукових моїх занять... З Михайлом Павликом, галицьким літератором, я познайомився випадково при відвіданні Івана Франка...» [14, арк. 35 зв.]. Як і всі арештовані, А. Маршинський на допиті про свої контакти з письменником говорив дуже стримано й обережно.

А поза тим у цей-таки час підтримував приязні епістолярні зв'язки з І. Франком, а також виступив у газеті «Киевское слово» зі статтею «Приключения русского в Галиции» (1889. – 25.XI), у якій передав свої враження від мандрівки Галичиною. Цією публікацією зацікавився М. Драгоманов і в листі до І. Франка від 9/21 грудня 1889 року з Софії просив надіслати її для ознайомлення. Проте у відписі (б. д.) письменник повідомляв: «Статей Дегена (йдеться про “Письмо в редакцию” (Киевлянин. – 1889. – 19.IX). – *Н. Т.*) й Марша (тобто А. Маршинського. – *Н. Т.*) ми не маємо. Давно написали до Києва, щоб нам поприслали, тут вони будуть переложені на німецьке і подані міністрові, та ось уже кілька тижнів минає, а з Києва ні пари, ні духу» [9, т. 29, с. 228]. Обидві статті, С. Дегена і А. Маршинського, І. Франко згадав у своїй замітці без підпису «Wspomnienia z Galiciji» (Kurjer Lwowski. – 1889. – №344. – 12.XII. – S. 1).

В архіві письменника збереглося два листи А. Маршинського до І. Франка, з котрих видно, що адресант був добре поінформований про діяльність свого адресата у Галичині. Зокрема, у листі від 31 грудня 1889/ 12 січня 1890 року А. Маршинський вітав письменника з виходом журналу «Народ»: «Насилу тільки вчора мав пригоду побачити і переглянути Ваше “дітище” (тобто журнал “Народ”, перше число якого вийшло 1 січня 1890 р. – *Н. Т.*). Не сіяє воно блеском, не імponує пишним убранням, та зате родилось з здоровим організмом. Буде воно виростати помаленьку, живлячись не зіпсутими соками, та набиратись сили...[...] Витаю ж Вас з Вашим новорожденним і жичу йому довголіття, бо за все інше я певен» [11, с. 383–384; див. також: 4, с. 463]. У тому-таки листі А. Маршинський повідомляв письменника, що за місяць планує виїхати на роботу до Тифлісу (тепер м. Тбілісі у Грузії) і домовлявся з ним про подальші умови переписки та співпраці: «На сей раз користуюсь пригодою, щоб умовитись з Вами про дещо. З Тифлісу в лютім одберете гроші за “Народ” з адресою, на яку маєте висилати, може навіть з кількома адресами. Не вважайте, розумієсь, ні на незнаомі імена, ні на почерки, – так само і щодо листів, котрі може прийдеться надсилати до Вас; не вважайте також, що листи будуть висилатись з яких інших міст, а не з Тифлісу. Коли прийдеться Вам відповідати в почтовім ящику, то друкуйте: Теплив, А. М. нарешті підписом на моїх листах будуть літери Л. Г. Намітьте мені кілька питань, котрі б були Вам потрібні для “Народу” і котрими б я міг зайнятись в Тифлісі» [11, с. 384–385; див. також: 4, с. 464]. До Тифлісу А. Маршинський не поїхав. Слідство затягнулося ще на цілий рік. Діяла підписка про невізд його з Києва. Відтак у наступному листі до І. Франка від 7/19 лютого 1890 року він просив письменника заопікуватися у Львові своїм добрим знайомим з Манчестера, англійським адвокатом і журналістом Елленом,

що мав на день проїздом зупинися у Львові для знайомства з українською культурою [11, с. 431–432; див. також 4, с. 465]. І. Франко прохання товариша виконав. Про це свідчить лист письменника до М. Драгоманова від 5–7 березня 1890 року, у якому він писав: «Був у нас один англичанин переїздом з Києва; він поїхав на Пешт і Белград до Софії і, певно, бачився з Вами. Інтересна фігура» [9, т. 49, с. 235].

Наприкінці 1890 року обвинувальну справу на А. Маршинського припинено, а підписку про невиїзд знято. Проте під поліційним наглядом він залишався ще довго. Екзистенційним наслідком політичних процесів у Львові та Києві для А. Маршинського стало позбавлення права на науково-педагогічну працю. Окрім цього, його висилка з Києва була неминуча. Після закінчення університету працював коректором у друкарні Кульженка у Києві.

Навесні 1891 року виїхав до Латвії. З квітня 1891 року займав посаду в губернському правлінні, а згодом – в уряді суспільного опікування у Ризі. Листувався з М. Павликом, від котрого отримував у конвертах часопис «Народ». Про переписку А. Маршинського з І. Франком у цей період відомостей немає. Проте цілком імовірно, що якщо така кореспонденція велася, то обоє адресатів провадили її украй таємно і максимально конфіденційно. Про це свідчить цитований вище лист А. Маршинського до І. Франка від 31 грудня 1889 / 12 січня 1890 року, а також лист Н. Деген до І. Франка від 4 січня 1890 року, з якого довідуємося, що кореспонденцію не надсилали поштою, а принагідно секретно передавали з рук у руки через знайомих, довірених осіб тощо [11, с. 391–394]. Та й сам І. Франко у листі до М. Драгоманова від 5–7 березня 1890 року писав: «Ми прямо з молодими людьми не маємо ніякої кореспонденції. Чи довго вони там будуть такі паралізовані страхом, святий знає» [9, т. 49, с. 235]. Хоч би як там було, але навіть у далекій Латвії, А. Маршинський звертався до творчості І. Франка. Зокрема опублікував у газеті «Рижский вестник» під криптонімом «М.» російською мовою переклади оповідань письменника «До світла» (1892. – № 274–277. – 12, 14–16. XII), «Історія моєї січкарні» (1892. – № 283. – 23. XII), «Цигани» (1893. – № 35–37. – 13, 15, 16. II), «Два приятелі» (1893. – № 100. – 8. V). У примітці до першого перекладу містилися також короткі біографічні відомості про І. Франка. Тоді-таки А. Маршинський переклав і оповідання І. Франка «На дні». Проте редакція «Рижского вестника» відмовилася публікувати цей твір, очевидно, через цензурну заборону його друку в Російській імперії [2, с. 141].

У 1894 році А. Маршинський переїхав до Естонії, де працював податковим інспектором у м. Арнсбурзі (тепер м. Куресаре), а у 1899–1909 роках – у Дорпаті (тепер м. Тарту). З 1910 року – начальник відділу скарбової палати у Ризі та водночас викладач історії літератури у приватній реальній школі. З 1912 року – ревізор в управлінні державними ощадними касами у Петербурзі, а з 1916 року – директор ощадної каси у Катеринославі.

З 1917 року директор департаменту фінансових справ Генерального Секретаріату Української Центральної Ради, у жовтні 1919 – травні 1920 років – віце-міністр фінансів в уряді Української Народної Республіки періоду Директорії. 1920 року – емігрував до Польщі, де у 1921–1922 роках працював викладачем української еміграційної гімназії у

м. Тарнові. З осені 1922 року. А. Маршинський – учитель української мови і літератури спочатку у Добромільській, а потім у Долинській гімназіях Галичини. У травні 1923 року переїхав до Чехословаччини. З 1923 року – викладач українознавства в садівничій школі м. Мельника, з 1924 року – лектор історії України та українського письменства Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі. Помер 30 липня 1929 року у м. Празі (Чеська Республіка). Похований на Ольшанському цвинтарі у Празі.

У празький період життя активно працював як мемуарист. Зокрема опублікував у львівському альманасі «Дніпро» «Спомини (1884–1888)» (1923), «Поїздка в Галичину в 1889 р.» (1924), «На могилу невідомому воякові» (1925), «З днів Sturm und Drang’у» (1928), «Спокуса» (1929), «З життя Вол. Самійленка» (1930). У тому-таки виданні 1926 року, за твердженням Федора Погребенника, вийшли і «Спогади про Івана Франка» авторства Маршинського [8]. Проте календар-альманах «Дніпро» за 1926 рік узагалі не виходив [13]. Можливо, спогади про І. Франка так і залишилися неопублікованими в архіві мемуариста. Подальша їх доля невідома. Увесь свій архів А. Маршинський заповів передати після смерті Музеєві визвольної боротьби України в Празі. Очевидно, у ньому містилося чимало цінних документів (зокрема, можливо, і про взаємини з І. Франком), проте незавидна доля Музею (проіснував до 1948 року і був ліквідований комуністичною владою Чехо-Словаччини) та його фондів (вивезені до СРСР) не дає змоги говорити про це докладніше.

Зокрема, А. Маршинський належав до покоління свідомої української творчої молоді, яка формувалася і виховувалася під впливом І. Франка, але згодом пішла своїм історичним шляхом. Відомостей про контакти (особисті, творчі, громадські) І. Франка і А. Маршинського після висилки останнього з Києва немає. Можливо, розвіялись ілюзії молодості і з часом дещо зменшився пієтет до авторитетів, а можливо, умови поліцейського стеження не дозволяли на ближчі взаємини. Але незаперечним є той факт, що А. Маршинський, як і І. Франко, до кінця життя був відданий українській ідеї, культурі і державності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Возняк М.* Велетень думки і праці / Михайло Возняк. – К. : Держ. вид-во худ. літ., 1958. – 404 с.
2. *Іван Франко.* Документи і матеріали 1856–1965. – К. : Наукова думка, 1966. – 544 с.
3. *Калинович В. І.* Політичні процеси Івана Франка та його товаришів / В. І. Калинович. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1967. – 156 с.
4. *Листи Аполлінарія Маршинського до Івана Франка /* упоряд. тексту і комент. Н. Тихолоз // *Вісник Львівського університету.* – Львів, 2012. – С. 463–465. – (Серія журналістика ; вип. 36).
5. *Маршинський А.* Поїздка в Галичину в 1889 р. (Зі споминів) / А. Маршинський // *Дніпро.* Календар-альманах. – Львів, 1924. – С. 82–101.
6. *Маршинський А.* Спомини (1884–1888) / Аполлінарій Маршинський // *Дніпро.* Календар-альманах. – Львів, 1923. – С. 92–104.
7. *Охримович В.* Моя пригода з шибеницею. (Спомин про неймовірний та правдивий

- епізод) / В. Охримович // Привіт Іванови Франкови в сорокп'яте його письменської праці. 1874–1914: Літературно-науковий збірник. – Львів : Накладом ювілейного комітету, 1916. – С. 161–164.
8. *Погребенник Ф. П.* Маршинський Аполлінарій / Ф. П. Погребенник // УЛЕ. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1995. – Т. 3. – С. 309.
 9. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
 10. *Чорновол І.* Поляки й українці у внутрішній та зовнішній політиці Австро-Угорщини [Електронний ресурс]. [Цит. 2012, 26 вересня] / І. Чорновол. – Режим доступу : <http://www.ukrhistory.narod.ru/texts/chornovol-1.htm>

Архівні джерела

11. ІЛШ. – Ф. 3. – № 1605.
12. ЦДДА у м. Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 129.
13. ЦДДА у м. Львові. – Ф. 786. – Спр. 76.
14. ЦДДА України у Києві. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. № 460.

*Стаття надійшла до редакції 09.10.2015
Прийнята до друку 18.10.2015*

«DELIRIUM DES ZEITGEISTES»: IVAN FRANKO AND APOLLINARIY MARSHYNSKYI WITH THE REFERENCE TO THE EPOCHE

Nataliya TYKHOLAZ

*National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Franko Institute,
18, Drahomanova Str., Lviv, Ukraine, 79005,
e-mail: ntycholoz@ukr.net*

The interpersonal and creative relationships between Ivan Franko and Apollinariy Marshynskiy are considered on the basis of epistolary, memoir sources and archives. The time line of their acquaintance is investigated, along with detective aspects, related to the arrest of I. Franko and A. Marshynskiy in 1889.

Keywords: arrest, Old Kyiv Community, «S. Degen and comrades» case, memoirs, correspondence.

УДК 821.161.2(092)«18/19»:82.091.Франко

ІВАН ФРАНКО ПРО ПЕТРА ОГІЄВСЬКОГО-ОХОЦЬКОГО, СЕМЕНА БЕНДАСЮКА ТА ГАННУ МОРДОВЦЕВУ

Олена ЛУЦИШИН

*Інститут Івана Франка НАН України,
вул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79005,
e-mail : olenkaluc@ukr.net*

Досліджено три маловідомі постаті з епохи Івана Франка. Проаналізовано Франково рецепцію творчості Петра Огієвського-Охоцького, ставлення І. Франка до діяльності москвофіла Семена Бендасюка, що знайшло свій вияв у поезії «Муж довір'я». Розглянуто побіжну згадку про «мордовцівські правки» у листуванні Василя Доманицького та Франка щодо видань «Кобзаря» Тараса Шевченка, згадано про зошит «Поэзия Тараса Григорьевича Шевченка 1847–1850, 1857–1859. А.Н.М.», що його власноручно переписала Ганна Мордовцева.

Ключові слова: епігон, москвофільство, поетична творчість, видавнича діяльність, епоха І. Франка.

Інститут Івана Франка НАН України працює над темою «Енциклопедія Івана Франка». У межах цього проекту підготовано відомості про осіб, заявлених у назві статті. Це персоналії з різних поколінь, відмінні за своїми естетичними і політичними уподобаннями, соціальним статусом і навіть національністю. Їх об'єднала постать І. Франка, який свого часу згадував про них у своїх працях (Петра Огієвського-Охоцького), творах (Семена Бендасюка) чи листах (Ганну Мордовцеву).

Дослідження про цих маловідомих для широкого загалу осіб допоможе краще пізнати епоху І. Франка, коло його наукових і позанаукових (значно ширших) зацікавлень, його суспільно-політичні симпатії та антипатії, що знайшло безпосереднє відображення у його творчості, і, зрештою, зрозуміти масштабність і його всебічність самого І. Франка.

У довіднику «Українська література у портретах і довідках» відомості про П. Огієвського-Охоцького вельми скупі: зокрема, зазначено, що роки його життя і смерті невідомі, а спадщина ще чекає свого видавця й дослідника [44]. Найповнішу інформацію про його біографію ми знайшли у статті Олександра Кониського «Біографічні замітки», поміщений в альманасі «Ватра» (Стрий; Львів, 1887, с. 110–112) [17]. На жаль, точної дати смерті Огієвського встановити не вдалось.

Огієвський-Охоцький (Огієвський-Охотський; Охоцький-Огієвський) Петро Миколайович (справжнє прізвище – Огієвський (Огієвскій), псевдонім і криптонім: Охоцький (Охотський); П. О.; 5/17.10.1814, містечко Носівка (тепер місто, центр Носівського

району Чернігівської області) – після 1888, Чернігівщина) – український письменник, археолог, етнограф та фольклорист, видавець, православний священник на Чернігівщині, чернігівський протоірей.

Народився в родині православного священника Миколи Огієвського (близько 1770–?), пароха Успенської церкви у містечку Носівка Ніжинського повіту Чернігівської губернії. Закінчивши Чернігівську духовну семінарію, прийняв духовний сан, з жовтня 1837 року став служити у храмі Святого архidiaкона Степана (так звана Святостепанівська церква) в с. Данина (тепер с. Данине Ніжинського району Чернігівської області). Активно проповідував здоровий спосіб життя, виступав проти вживання парафіянами алкоголю (особливо горілки), дбав про піднесення їх моральності, проповіді читав українською мовою. Після тяжкої втрати – смерті єдиної дочки 16-літньої Оришки, переїхав у Ніжин, де посів парафію у церкві Спаса (1857). Біль втрати рідної дитини висловив у поетичній збірці «Думки на могилі» (Чернігів, 1856; підписано: Огієвській П.). У зрілому віці продовжив навчання і, склавши екзамен у Чернігівський духовний семінарії, отримав ступінь «студента» (1861). У Ніжині очолив (став директором) урядове товариство, яке наглядало за тюрмами. За свідченням сучасників, «отут показалося його шире, любляче серце до “невольників”. Кого лиха доля закидала до сурової ніжинської тюрми, того там знаходила розвага і поміч от. Петра» [17]. П. Огієвський турбувався про ув'язнених, наставляв на праведний шлях, користувався авторитетом і повагою серед місцевої громади.

Літературну творчість розпочав 1852 року, опублікувавши у «Черниговских губернских вѣдомостях» етнографічне оповідання українською мовою «Крути не верти, а треба вмерти» (друковано російським шрифтом (так званою гражданкою) українські слова). Збирав матеріали про народні звичаї, пов'язані з новим роком, весіллям, похованням тощо, які частково опублікував сам: «Народные обычаи» («Чтение для солдат». – 1873. – Кн. 6), а решту частково використав Борис Грінченко (який 1884–1900 [за винятком 1886–1887] працював у Чернігівському земстві) у своїх виданнях («Этнографические материалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ» [Т. 1–3, 1895–1899] [55] та ін.). Свої художні твори (поезії, байки, пісні), фольклорні й етнографічні праці та ін. П. Огієвський публікував в урядовій газеті «Черниговские губернские вѣдомости», некрологи, опис поховальних обрядів та звичаїв – у «Черниговских епархиальных известиях». Автор «Слов и поучений» (Чернігів, 1880–1890-ті), згаданої вище збірки віршів та байок українською мовою «Думки на могилі», поетику якої дослідники окреслили як сентиментально-романтичну з натуралістичною маніфестацією особливої «міченості» героя, життєвий документ безутішного почуття, виповідь скорботи батька, який втратив доньку [15].

У статті «Михайло П[етрович] Старицький» [49] І. Франко назвав П. Огієвського серед числа епігонів Т. Шевченка: «Обік сих трьох видніших репрезентантів (П. Куліша, С. Руданського, О. Кониського. – О. Л.) мала доба Шевченкових епігонів ще кілька менших, як ось Глібова, Мову, Кулика, Огієвського, Чубинського» [46, т. 33, с. 236]. З Франковою оцінкою суголосна позиція Сергія Єфремова в його «Історії українського письменства» (К.; Лейпціг, 1919) щодо літературної постаті П. Огієвського: «Такий,

як у цих поетів, настрої у глибоких та сильних натур то поезію демонізму зроджує, як у Байрона, то поезію безмежного смутку, як у Леопарді, – у середніх же він дав тільки поезію безсилового зітхання й, замість світових проблем, самі “пісні крізь сльози” їм надихнув та поробив їх “співцями власного горя”, не більше» [13]. Натомість О. Кониський побачив у збірці П. Огієвського «Думки на могилі» «місця, де автор підноситься до справжнього народного ліризму» [17, с. 110].

У «[Плані викладів історії літератури руської. Спеціальні курси. Мотиви]» (написано: кінець 1894 – початок 1895; опубліковано: Радянське літературознавство. – 1958. – № 3. – С. 112–132) на сьомий семестр, пункт десятий І. Франко планував тему «Українська праця вродзріб: Полтавці (Кониський, Глібов, Огієвський)».

У «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (Львів, 1910) у розділі «50-ті роки на Україні» І. Франко констатував, що після розгрому Кирило-Мефодіївського братства перша половина 50-х років була періодом застою і страху перед усякою політичною думкою. «Українське слово або зовсім мовчить, або тулиться по провінційних російських часописах. Ітак, у “Черниговских губернских ведомостях” 1853–1858 р. друкуються вірші і байки Леоніда Глібова [...] і Огієвського, який 1854 р. видав також окремо в Чернігові “Думки на могилі”» [46, т. 41, с. 301]. Насправді збірка вийшла 1856, цю помилкову дату повторено в ЕУ [32], УРЕ [22] та ін.

У розділі цієї ж праці «80-ті роки в Галичині», аналізуючи українські альманахи та збірники, серед публікацій альманаху «Ватра» І. Франко назвав «Біографічні замітки» О. Кониського, котрий помістив «причинки до біографій Василя Гречулевича та Петра Охоцького-Огієвського, якого вірш “Пані і дві челядки” був також надрукований у “Ватрі”» [46, т. 41, с. 353]. Йдеться про публікацію: Кониський О. Біографічні замітки [Вступна частина і біографії: В. Гречулевича, П. Охоцького-Огієвського, О. Шишацького-Ільча, П. Морачевського, П. Кузьменка, А. П. Свидницького] [117, с. 105–118], там само у замітці про Огієвського Кониський опублікував його байку «Пань і двѣ челядки», яка була перекладом-переспівом байки І. Крилова (1769–1844) «Госпожа і две Служанки» (Новые басни. – Ч. 5. – 1816. – С. 5–6) і вперше її опубліковано на сторінках газети «Черниговские губернские вѣдомости» (1853) [12].

У статті «Українська альманахова література» (1887) [50; в українському перекладі: 46, т. 27, с. 95–108], аналізуючи наукову частину «Ватри», у переліку І. Франко назвав «“біографічні нотатки” до біографій кількох досі маловідомих українських письменників» О. Кониського [46, т. 27, с. 104]. О. Огоновський у своїй «Історії літератури руської» використав у статті про П. Огієвського з посиланням на публікацію у «Ватрі» «Біографічні замітки» О. Кониського [34; 33].

Альманах «Ватра» є в особистій бібліотеці І. Франка [6]. У фонді О. Кониського в ІЛ (Ф. 77) зберігаються три листи (1876) П. Огієвського-Охоцького до О. Кониського.

Наступна персоналія нашого дослідження Семен Бендасюк.

Бендасюк Семен (Симеон) Юрійович (1.V.1877, с. Скопівка, нині Коломийського району Івано-Франківської області – 31.XII.1964 (за іншими даними – I.1965), Львів) – галицький громадський діяч, історик, журналіст та публіцист, що належав до москвофільського напрямку.

Народився у селянській родині. Закінчив гімназію у Коломиї (1900), правничий факультет Львівського університету (1905). Працював керівником русофільської бурси у Коломиї. Після закінчення університету деякий час був помічником нотаріуса, згодом у бібліотеці «Народного Дому» у Львові помічником бібліотекаря, співпрацював з газетою «Галичанин», займався громадською діяльністю, був активним учасником товариства імені Михайла Качковського (Общество имени Михаила Качковского, 1910–1912 роки – секретар цього товариства), дописував до львівської русофільської газети «Прикарпатская Русь», студентського журналу «Новая жизнь», публікував нариси і статті у виданнях «Галицько-руської матиці» («Галицко-руская матица»), «Ставропігійського інституту» («Ставропигийный институт»).

У березні 1912 року С. Бендасюка було заарештовано разом з православними священиками Максимом Сандовичем, Ігнатієм Гудимою, студентом-юристом Василем Колдрою та звинувачено у шпигунстві та державній зраді. Їх звинуватили у тому, що з 1909 до березня 1912 року за взаємною згодою вони у Львові та інших місцевостях робили дії, скеровані на відторгнення Галичини або її частини від Австрійської імперії. С. Бендасюку, зокрема, ставили у провину те, що він підтримував зв'язки з суспільними колами Росії, їздив туди (у тому числі на гоголівські урочистості у Москві 1909 року), брав активну участь в організації російських бурс для учнів середніх навчальних закладів і жіночих пансіонів у містах Галичини, що написав і видав граматику російської мови для галичан, що був посередником між російськими колами і православними священиками Галичини і разом з тим організатором православ'я в Галичині. Понад два роки слідства він провів у львівській тюрмі, але на суді присяжних у 1914 році його та товаришів було визнано невинними (6.VI.1914), захистом колегії з п'яти адвокатів керував М. Глушкевич.

Рятуючись від подальших переслідувань, перед початком Першої світової війни С. Бендасюк виїхав до Російської імперії. Прийняв православ'я у Харкові. Проживав у Ростові-на-Дону, Таганрозі, Бердянську. У часі російської окупації Львова (1914–1915) приїхав до міста, щоб працювати у редакції газети «Прикарпатская Русь» і у шкільній комісії при Народній раді Прикарпатської Русі. При відступі російської армії, виїхав до Росії. Після більшовицького перевороту 1917 року емігрував до США (1918–1927), був редактором газети «Прикарпатская Русь» в Нью-Йорку, згодом редагував газету «Правда» у Філадельфії, як член Народної ради Прикарпатської Русі і секретар товариства імені Михайла Качковського був делегатом на III Всезагальному карпаторуському конгресі у Нью-Йорку (1919/1920). 1927 року (за іншими даними – 1928) повернувся до Львова. Був членом Львівського Православного братства (з 1936 – член правління) і редактором його друкованого органу – журналу «Воскресение» (1934–1937), старостою православного приходу при храмі Святого Георгія (повна сучасна назва: храм Великомученика Георгія Побідоносця, м. Львів, вул. Короленка, 3; 1945–1962), редактором газети «Наука» (популярного видання Товариства імені Михайла Качковського) та секретарем «Галицько-руської матиці», працював в архіві Ставропігійського інституту (до 1939). Друкувався у львівській газеті «Русский голос», редагував третій і четвертий випуски «Талергофського альманаха» (повна назва в оригінальній орфографії: «Талергофській альманахъ. Пропамятная книга австрійських жестокостей, изуверствъ и насилій надъ карпато-рускимъ народомъ во время всемірной войны 1914–1917 гг.»); (1930, 1932).

Помер 31.XII.1964 року на 88 році життя у Львові, похований на Личаківському цвинтарі (5.I.1965), у гробівці О. Мончаловського – братській могилі російських журналістів, в якій спочивають галицько-руські письменники та журналісти московфільського напрямку (поле № 72).

Автор праць «Алексей Васильевич Кольцов. Русский поэт-крестьянин» (Львів, 1909), «Николай Васильевич Гоголь. Его жизнь и сочинения» (Львів, 1909), «Грамматика русского литературного языка для русских в Галичине, Буковине и Угрии» (Львів, 1909), «Граф Лев Николаевич Толстой, его жизнь и писательская деятельность» (Львів, 1911), «Осип Андреевич Мончаловский» (1929), «Первые памятники русской переписки Д. И. Зубрицкого» (1932), «Общерусский первопечатник Иван Федоров и основанная им Братская Ставропигийская печатня во Львове» (Львів, 1934), «Культ А. С. Пушкина на Галицкой Руси» (Л., 1937), «Учено-литературное общество “Галицко-русская Матица во Львове”» (1930), «Историческое развитие украинского сепаратизма» (Львів, 1939), «Австро-Венгрия и Талергоф» (1938), спогадів «Памяти о. Максима Сандовича» (Львів, 1935), «Единство Руси» (1935).

І. Франко згадав ім'я Бендасюка у поезії «Муж довір'я» (1915) [47, т. 52, с. 229] для створення сатиричного образу потенційного претендента на довірену особу російського царя в Галичині у часи російської окупації Львова 1914–1915, як одного з тих, кого цар планував підкупити, щоб «на злодійства шлях пустити, на шпiонство наустити».

«Тому царю хваленому
Для війн, не для перемир'я
Хто ж то буде муж довір'я?
[...]
Поласився Бендасюк,
Що їв хліб із царських рук.
Та всі якось дриготіли,
Не те вдали, що хотіли,
Царю в ласку не попали,
Хоч талант не закопали» [47, т. 52, с. 229].

Постать С. Бендасюка як одного з лiдерiв галицького московфiльства, який активно пiдтримував русифiкаторськi дiї Росiї в Галичинi, особливо пiд час експансiї Галичини Росiєю, І. Франко зобразив у своєму вiршi в iронiчному ключi, висловлюючи таким способом своє негативне ставлення до дiяльностi цiєї особи. Йдеться не про особистiснi симпатiї чи антипатiї, а швидше про свiтогляднi та полiтичнi розбiжностi. І. Франко засуджував московфiльство як шкiдливу для розвитку українськoї суспiльностi iдеологiю, як iнструмент iмперськoї полiтики Росiї. У статтi «“Iдеї” й “iдеали” галицькoї московфiльськoї молодeжi» (первiсна назва «Щирiсть тону i щирiсть переконань» [48] (окреме видання, Львiв, 1905) вiн звинуватив московфiлiв у тому, що у них взагалi нема нiяких переконань i нiяких вироблених iдей, «ви силою iнерцiї держитесь шаблонiв, вироблених не вами, напрями, якого мета одна – нажива, кар'єра, особиста користь, а при тiм бажання звiльнити себе вiд обов'язку важкoї працi для добра найблiжчого, рiдного вам народу» [46, т. 45, с. 419]. І. Франко радив московфiлам «скинути пиху з серця i пра-

цювати для того народу, користуючись його мовою і вірячи в те, що коли органічно, від кореня розвинуться і процвінуть усі частини великого східнослов'янського племені, коли святотатські руки не будуть обрубувати та нівечити одну частину, аби тим краще буяла друга, то тоді зложиться з них цілість і єдність краща, багатша, гармонійніша, ніж се тепер може снитися різним шовінізмом затуманеним головам» [46, т. 45, с. 422]. Очевидно, І. Франко знав про діяльність С. Бендасюка у Галичині, адже його судовий процес 1914 року широко висвітлювали у тогочасній пресі. Поезію «Муж довір'я» вперше опубліковано 2008 року, тому С. Бендасюк не міг знати, що про нього є згадка у Франковому вірші.

У спогадах особистого секретаря І. Франка М. Колодія зазначено: «Бендасюк не раз кланявся докторові Франкові на вулиці, хоч він з ним не знайомий» [16].

Ганну Мордовцеву Франко ніколи не згадував у своїх працях, проте результат її роботи (про що буде сказано згодом детальніше) став предметом обговорення у листуванні Івана Франка з Василем Доманицьким.

Мордовцева (Мордóвєць) Ганна (Анна) Никанорівна (дівоче прізвище – Залетаєва, у першому шлюбі – Пасхалова; псевдоніми: А. Б–з; А. Б–н; А. Б–ц; А. Михайлова; 8/20.10.1823, Саратов, тепер РФ – 21.12.1885/2.01.1886, там само) – російська поетеса, перекладачка, етнограф, фольклористка, художниця, дружина Д. Мордовця (1830–1905), мати російського композитора Віктора Пасхалова (1840–1885) та відомого на початку ХХ століття російського політика і письменника Клавдія Пасхалова (1843–1924).

Народилася у родині саратовських дрібнопомісних дворян. Її батько Никанор Петрович Залетаєв служив у Саратовській конторі опікунства іноземних поселенців, а згодом у Казенній палаті [38]. Здобула ґрунтовну домашню освіту, опанувала, крім російської, сім мов (англійську, італійську, французьку, латинську, німецьку, польську, українську), прекрасно знала поезію, музикувала. Дім матері Пасхалової був одним із постійних місць зібрань гуртка, куди приходила критично налаштована демократична інтелігенція, інтелектуальна еліта міста. 1839 року у 16 років Анну видали заміж за впливового столичного чиновника – директора Сенатської типографії, вдвічі старшого за неї, Никандра (Нікандра) Васильовича Пасхалова. Упродовж 1841–1850 років (за іншими даними, 1839–1848) жила у Петербурзі. Навіть народження п'ятерої дітей не завадило їй прагненню осягати і пізнавати нове. Хронічний алкоголізм чоловіка, жорстоке поводження з дітьми призвело до того, що 1850 року (або 1848) Г. Пасхалова отримала окреме так зване «свідоцтво на життя» (що означало фактичне розлучення) і разом з дітьми повернулася до Саратова в батьківський дім. В її оточенні були непересічні особистості: Микола Чернишевський (він викладав словесність у гімназії, де вчився син Г. Пасхалової), Олександр Пипін, Данило Мордовець (був репетитором її дітей, а згодом став їхнім вітчимою), Микола Костомаров, який відбував заслання у Саратові та інші.

Як згадував в автобіографії М. Костомаров, він познайомився з Г. Пасхаловою 1852 р., вони заприятелювали, разом збирали на Поволжі народні пісні (зокрема у с. Юшерівці-Залетаївці та околицях), їздили в замський будинок у маєтку бабусі П. Юнгерівці і слухали та записували пісенний фольклор (згодом видали) від «простонародних» чоловіків та жінок [18; 51]. Часткова публікація зібраних 1852–1853 текстів стала першим виданням пісенного фольклору Саратовського краю.

У 1853 році помер перший чоловік Г. Пасхалової і восени 1854 року вона вийшла заміж за молодшого від неї на сім років Д. Мордовця, який закінчив Петербурзький університет з золотою медаллю і ступенем кандидата історико-філологічного факультету, в них народилася дочка Віра (згодом написала мемуари про свою родину [3; 26]). М. Чернишевський у листі до своїх рідних від 13 грудня 1854 року так прокоментував шлюб Г. Пасхалової та Д. Мордовця: «Бывшая госпожа Пасхалова действительно сделалась ныне г-жою Мордовцевою, к немалому удивлению знающих его и ее людей... Дело тем более удивительно, что между ними, как мы должны признать, не было ничего грязного. По-видимому, эту женщину привело к браку стремление найти верного покровителя своим сыновьям и дочерям, если с нею самой что-нибудь случится...» [52].

Анна Никанорівна ввела чоловіка у коло своїх саратовських знайомих, допомагала йому в літературній та науковій праці. Особливий вплив на світогляд Д. Мордовцева мала його дружба з М. Костомаровим, який працював секретарем губернського статистичного комітету, а Д. Мордовець став його помічником. Спільні інтереси – любов до історії та української літератури зблизили їх.

У Петербурзі 1859 року, гостюючи разом зі своїм чоловіком у М. Костомарова, Г. Мордовцева познайомилася з Т. Шевченком [24]. Одержавши у Саратові «Кобзар» із дарчим написом поета, відповіла 5 березня 1860 року листовно – сонетом «Эх, кабы на сердце горе не лежало», прозовою подякою за книжку і особистим побажанням щастя та вітальним постскриптумом Д. Мордовця, який згодом написав рецензію на це видання [25].

Шлюб Пасхалової-Мордовцевої з Д. Мордовцем виявився нетривалим. У кінці 60-х років відбувся розрив стосунків. Письменниця глибоко переживала його. Останні роки усамітно провела у Саратові, хворіла, зрідка навідувала дітей у Петербурзі та Варшаві [38]. Після смерті сина Михайла (загинув на війні, звільняючи сербів від османського гніту), взяла на виховання внучку Алевтину (1875, або 1873 чи 1878–1953), яка згодом стала оперною співачкою, вокальним педагогом і музично-суспільним діячем. 1 березня 1885 року передчасно пішов із життя син Г. Мордовцевої Віктор Пасхалов. Невдовзі померла і Ганна Мордовцева, похована на Воскресенському цвинтарі Саратова.

Літературну творчість почала з 1842 року, публікуючи поезії та статті в «Саратовських губернских ведомостях», «Известиях Академии наук» під псевд. А. Б-ц. Перебуваючи у Петербурзі, за дорученням Російської АН переписувала давньоруські рукописи, уклала «Полные словари» до двох творів давньоруської літератури: «Слова» Григорія Назіанзина (XI ст.) та до «Изборника Святослава 1073». Рукописи цих праць, разом з рукописним збірником саратовських пісень і билин вона передала в «Отделение русского языка и словесности Российской АН», отримавши подяку Ізмаїла Срезневського. Протягом усього життя писала вірші, робила спроби перекладів (переклала майже всю «Книгу пісень» Генріха Гейне, не опублікована). 1877 року у Саратові вийшла її єдина збірка «Отзвуки жизни» (підписана: А. Б-з, з присвятою дітям), до якої увійшли поезії різних жанрів (балади, романси, експромти, епітафії, «жарти» тощо, а також автобіографічні поезії щоденникового змісту). Її син Віктор Пасхалов поклав на музику романси «Слышишь ли, милый», «Прости мне», «Изобидели сердце», «Дай на тебя наглядеться» та інші.

Значним є внесок Мордовцевої у розвиток етнографічного руху Саратовою і губернії. Вона уклала і видала фольклорний збірник «Былины и песни, записанные в Саратовской губернии» (1854), спільно з Костомаровим – «Русские народные песни, собранные в Саратовской губернии» [43]. Заслугове на увагу різноманітність тематики записаного етнографічного матеріалу: рідкісні варіанти билин про руських богатирів – Іллю Муромця, Добриню Никитича, Альошу Поповича, про Івана Грозного та ін., народні пісні: історичні, розбійницькі, тюремні, антикріпосницькі, сатиричні, солдатські, великий розділ пісенного матеріалу склали побутові пісні [40]. Деякі з фольклорних записів публікувала в «Саратовских губернских ведомостях», «Известиях Академии наук». Крім того, Мордовцева захоплювалась філософією, медициною, історією.

Склала зошит «Поэзия Тараса Григорьевича Шевченка 1847–1850, 1857–1859. А.Н.М.», власноруч занотувавши, за оцінкою П. Стебницького, «чимало цікавих варіантів» [41]. Зміст зошта було доповнено фіксацією віршованих відгуків на смерть Т. Шевченка, текстами промов із його похорону в Петербурзі. Д. Мордовець зберігав ці записи, згодом вони з його спадщиною перейшли до Музею українських старожитностей імені В. В. Тарновського Чернігівського губернського земства (1902–1923). Ці раритети використав Василь Доманицький, готуючи видання «Кобзаря» (СПб., 1908) [45].

Готуючи двотомне видання творів Шевченка [54], І. Франко активно вів листування з В. Доманицьким, який видав «Кобзар» 1907 року і готував наступне видання 1908 року [53]. Обидва видання (Франкове 1908 і В. Доманицького 1908, відповідно № 2812 і № 3721) є в особистій бібліотеці І. Франка). У листі до І. Франка від 12 серпня 1907 року В. Доманицький писав: «Щодо Мордовцівських поправок, то їх, розуміється, не можна усіх приймати, хоч вони, безперечно, вийшли з автографа» [14, № 1614, арк. 295–296]. В. Доманицький зазначив, що деякі найпізніші варіанти Львівського «Кобзаря» 1867 р., для котрих у відомих йому автографах він не знаходив підстав, відображені у рукописі Мордовця (мається на увазі зошит «Поэзия Тараса Григорьевича Шевченка 1847–1850, 1857–1859. А.Н.М.», який уклала Г. Мордовцева. – *О. Л.*). І далі у листі: «А рукопис цей – це список з автографа, котрий Шевченко ще раз переглянув по тому, як його було описано. Тим-то й пояснюється багато нових, кращих варіантів, ніж відомі нам» (14, № 1614, арк. 296). Доманицький надіслав Франкові копію з оригіналу «Кобзаря», котрий подано до друку: «Ті аркуші, що Вам послано, то не 2-е видання, а перше; коректу в ньому робило багато людей, через те й кілька правописів є» [14, № 1614, арк. 296]. «Щодо г в тих аркушах, що я Вам послав, то це не Мордовцева, а моя вина. Але, на щастя, у друкарні не було цієї літери, через те я даремне її зазначав» [14, № 1614, арк. 298–296].

У листі до В. Доманицького 21 серпня 1907 року з Криворівні І. Франко, дякував «за звістку про мордовцівські поправки, тепер буду знати, яким оком дивитися на них» [46, т. 50, с. 593]. Йдеться про різночитання у списку «Кобзаря», що його переписала Г. Мордовцева, які В. Доманицький врахував у своєму виданні 1908 року. З пізнішого листування І. Франка з В. Доманицьким, дізнаємося, зокрема, що Олександр Корсун, на їх прохання, звів поезію «Черниця Мар'яна» з Петербурзьким виданням «Кобзаря» 1860 року, знайшовши деякі відмінності.

Українофіл, священник, поборник тверезого способу життя, захисник нужденних і відкинутих на дно цивілізації, епігон Т. Шевченка, за висловом І. Франка, Петро Огієвський-Охоцький, москвофіл Семен Бендасюк, який спочиває у братській могилі російських журналістів на Личаківському цвинтарі Львова, і емансипована, глибоко лірична у свої віршах, постійно прагнуча нових знань росіянка Г. Мордовцева, котра своєю рукою написала список «Кобзаря» Т. Шевченка, зробивши неоціненний вклад в українську культуру, надзвичайно різні, але, поза будь-яким сумнівом, непересічні особистості. Аналізуючи Франкову рецепцію цих персоналій, ми пунктирно торкнулися (лише озвучивши їх) проблеми епігонства, ставлення І. Франка до москвофільства і тему його видавничої діяльності. Завдяки І. Франку ми змогли дізнатися більше про цих осіб, пізнати краще епоху І. Франка, побачити, що події давньої історії знаходять місце і в сучасному житті. Є патріоти, і є зрадники, є реалісти, і є ідеалісти. Життя багатогранне і мінливе. Але завжди є люди, які залишають свій слід в історії, одні більший, інші – менший. Наше завдання – вивчати, аналізувати і робити правильні висновки для себе та всіх інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акт обжалованя... Ц. к. Прокураторія обжаловує ув'язнених: І. Симеона Бендасюка, П. Максима Сандовича, Ш. Ігнатія Гудиму, IV. Василя Ковдру. – Львів, дня 4 січня 1914. – 190 с.
2. [Александрова В.] Данило Лукич Мордовцев: Спогади його доньки / [Александрова В.] // Хроніка. – 2000. – К., 2003. – Вип. 55/56.
3. Александрова В. Данило Лукич Мордовцев. Спогади його доньки / В. Александрова // Україна. – 1930. – № 1/2. – С. 117–146.
4. Баженова А. Пасхалова-Мордовцева Анна Никаноровна [Електронний ресурс] / А. Баженова // Хронос. Биографический указатель. – Режим доступу : http://www.hrono.ru/biograf/bio_p/pashalova_mordov.html.
5. Б-з А. Отзвуки жизни. 1842–187-: посвящает своим дѣтям / А. Б-з. – Саратов : Тип. П. С. Феокритова, 1877. – 303 с.
6. Бібліотека Івана Франка: Науковий опис : у 4 т. Т. 1. – К., 2010. – № 372, комп. 1.
7. Бойко І. Українські літературні альманахи і збірники XIX – початку XX ст. / І. Бойко. – К., 1967. – С. 79.
8. Ваврик В. Р. За что судили 25 лет тому назад?: (О процессе С. Ю. Бендасюка и тов.) / В. Р. Ваврик // Русский голос [Л.]. – 1939. – № 185.
9. Ваврик В. Р. Краткий очерк истории галицко-русской письменности / В. Р. Ваврик. – Лувен, 1973. – С. 63.
10. Денисов Р. Світлої пам'яті Семена Юрьевича Бендасюка / Р. Денисов // Карпаторусский календарь Лемко-Союза на год 1967. – [США; Канада, 1967]. – С. 74–78.
11. Деркач Б. А. Жанр байки в українській літературі / Деркач Б. А., Косяченко В. Т. // Українська байка / упоряд. Б. А. Деркача, В. Т. Косяченка. – К., 1983. – С. 3–27.
12. Деркач Б. А. Крилов і розвиток жанру байки в українській дожовтневій літературі / Б. А. Деркач. – К., 1977. – С. 186–188.
13. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К., 1995. – С. 353.
14. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка (далі – ІЛ). – Ф. 3.

15. Історія української літератури XIX століття : у 3 кн. Кн. 2 / за ред. М. Т. Яценка. – К., 1996. – С. 32, 40, 44, 47, 69.
16. Колодій М. Іван Франко в році російської інвазії (Кілька споминів і записок) / М. Колодій // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка. – Вид. 2-ге, доповн. і переробл. – Львів, 2011. – С. 773.
17. Кониський О. Біографічні замітки / О. Кониський // Ватра. – Стрий ; Львів, 1887. – С. 110–112.
18. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография / Н. И. Костомаров. – К., 1990. – С. 490–501.
19. Криль М. Бендасюк Семен / М. Криль // Енциклопедія Львова. – Т. 1. – Львів, 2007. – С. 207.
20. Лазерсон Б. Собираательница народных песен / Б. Лазерсон // Волга [Саратов]. – 1969. – № 9. – С. 189–192.
21. Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей : в 4 т. Т. 4 / И. Ф. Масанов. – М., 1960. – С. 346, 361.
22. Мишанич С. В. Огієвський-Охоцький Петро / С. В. Мишанич // Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1982. – Т. 7. – С. 480.
23. Момот В. С. В Саратове (1854–1873) / В. С. Момот // Даниил Лукич Мордовцев / В. С. Момот. – Ростов, 1978. – С. 22–28, 33–42.
24. Мордовець Д. З минулого і пережитого: Про батька Тараса та ще про дещо. Спомини Данила Мордовця / Д. Мордовець // ЛНВ. – 1902. – № 6. – С. 243–252.
25. Мордовцев Д. Кобзарь Тараса Шевченка. Коштом Платона Семеренка. С.-Петербург. 1860 / Д. Мордовцев // Русское слово. – 1860. – № 6. – С. 37–71.
26. Мордовцева-Александрова [Олександрова-Мордовцева] В. Микола Іванович Костомаров і його приятелі (Дещо з споминів) / Віра Мордовцева-Александрова // Україна. – 1927. – № 5. – С. 69–98.
27. Муренина Г. П. «Работою вы победите мир» / Г. П. Муренина // Саратовские друзья Чернышевского. – Саратов, 1985. – С. 72–86.
28. Обвинительный акт по делу С. Ю. Бендасюка и тов. – Львів, 1914. – 31 с. (Приложение к «Прикарпатской Руси». № 1294).
29. Огієвський П. Обычай умывать руки после погребения умерших / П. Огієвський // Черниговские епархиальные известия. – 1868. – № 24. – Часть неофициальная. – С. 490–494.
30. Огієвський П. Думки на могили : Збірник віршів / П. Огієвський. – Чернігів, 1856. – 32 с.
31. Огієвський-Охотський П. Пані і дві Челядки; Лисиця і Мужик / П. Огієвський-Охотський // Українська байка / післямова та прим. О. В. Даниліна. – Х., 2008. – С. 102–105. – (Серія: Українська класика).
32. Огієвський-Охоцький Петро // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Перевидання в Україні. – Львів, 1996. – Т. 5. – С. 1812.
33. Огоновський О. Історія літератури руської [української]. Ч. 2. Вік XIX: Поезія. Драма. Фотопередрук Олексі Горбача з вид. – Львів, 1889. – Мюнхен, 1991. – С. 716–717.
34. Огоновський О. Петро Охоцький-Огієвській / О. Огоновський // Зоря. – 1888. – № 17. – С. 281–285.
35. Репертуар української книги, 1798–1916: Матеріали до бібліографії. Т. 1: 1798–1870 / упоряд., підгот. до друку та прим. Л. І. Ільницької. – Львів, 2005. – С. 145 (№ 821).
36. Репертуар української книги, 1798–1916: Матеріали до бібліографії. – Т. 9: 1914–1916 / упоряд., підгот. до друку та прим. Л. І. Ільницької. – Львів, 2005. – № 17930, 18279.
37. Русская Галиция и «мазепинство». – М., 2005. – С. 560.
38. Самохвалова Н. «Эмансипе из Саратова» / Н. Самохвалова // Газета недели в Саратове. – 2011. – 26 липня [№ 26].

39. Соколов С. Д. Саратовцы – писатели и ученые: [Мордовцева Анна Никаноровна] / С. Д. Соколов // Труды Сарат. уч. архив. комис. – 1911. – Вып. 33. – С. 173–174.
40. Солодовниченко Л. Я. «Вы жили недаром» / Л. Я. Солодовниченко, О. Е. Парунова // Саратовские друзья Чернышевского. – Саратов, 1985. – С. 55–72.
41. Стебницький [Стебницький] П. Я. З архіва Д. Л. Мордовцева / П. Я. Стебницький // Україна. – 1907. – Кн. 9. – С. 285–310.
42. Сухий О. Галицькі москвофіли в оцінці Івана Франка / О. Сухий // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. – Львів, 1998. – С. 116–119.
43. Тихонравов Н. С. Летописи русской литературы и древностей / Н. С. Тихонравов. – 1862. – Т. 4. – С. 1–112.
44. Українська література у портретах і довідках : давня література – література XIX ст. / [Петро Кононенко та ін.]. – К. : Либідь, 2000. – С. 229.
45. Усенко П. Мордовець (Мордовцева) Ганна (Анна) Никанорівна / П. Усенко // Шевченківська енциклопедія. – К., 2013. – Т. 4. – С. 323
46. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
47. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 51–54 / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 2008–2011.
48. Франко І. [«Ідеї» й «ідеали» галицької москвофільської молодіжі] (первісна назва «Щирість тону і щирість переконань») / Іван Франко // ЛНВ. – 1905. – Т. 30, кн. 5. – С. 101–112.
49. Франко І. Михайло П[етрович] Старицький / Іван Франко. – ЛНВ. – 1902. – Кн. 5. – С. 43–67; Кн. 6. – С. 126–138; Кн. 7. – С. 15–26.
50. Франко І. Українська альманахова література (першодрук пол. мовою: «Rusińska literatura albumowa» // Prawda. 1887. № 22. S. 260–261 [Альманах «Дністрянка», «Руська хата», «Громадський друг», «Дзвін», «Молот»]; № 24. S. 284–285 [альманах «Ватра»]; № 27. S. 320–321 [Промова Г. Цеглинського на Шевченківських роковинах, альманах «Перший вінок»].
51. Чернышевский Н. Г. По поводу «Автобиографии» Н. И. Костомарова / Н. Г. Чернышевский // Полное собрание сочинений : в 15 т. Т. 1 / Н. Г. Чернышевский. – С. 757–777 [774]).
52. Чернышевский Н. Г. Полное собрание сочинений : в 15 т. Т. 14 / Н. Г. Чернышевский. – С. 280.
53. Шевченко Т. Кобзарь / Т. Шевченко. – СПб., изд. Общ-ва им. Шевченка для вспомоществования нуждающимся уроженцам Южной России, учащимся в высших учебных заведениях С.-Петербурга и Благотв. общ-ва изд. общеполезн. и дешевых книг. – 2-ге вид. – СПб., 1908; попереднє вид.: СПб., 1907.
54. Шевченко Т. Твори. Кобзар / Тарас Шевченко. Т. 1–2 / вид. під ред. Івана Франка. – Львів, з друк. НТШ, 1908. – Т. 1 [1838–1847]. X+439 с.; Т. 2 [1847–1860].
55. Этнографические материалы, собранные вь Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніях / Б. Грінченко. – Т. 1–3. – 1895–1899.
56. Юдин В. Мордовцевы в Саратове / В. Юдин // Исторический вестник. – 1907. – № 3. – С. 922–938.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2015

Прийнята до друку 24.10.2015

**IVAN FRANKO ABOUT PETRO OHIEVSKYI-OKHOTSKYI,
SEMEN BENDASYUK AND HANNA MORDOVTSOVA****Olena LUTSYSHYN**

*National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Franko Institute,
18, Drahomanova Str., Lviv, Ukraine, 79005,
e-mail: olenkaluc@ukr.net*

Three not well-known figures from the era of Ivan Franko are studied. The reception of Petro Ohievskyi-Okhotskyi's works by Ivan Franko and attitude of Franko to Semen Bendasyuk's activity, which found its expression in poetry «Man of Confidence» are analyzed. The article also considered the fleeting mention of «Mordovtsev's edits» in correspondence of Vasyl Domanytskyi with Franko on publication of «Kobzar» by T. Shevchenko and notebook «Poetry of Taras Hryhorovych Shevchenko 1847–1850, 1857–1859. A.N.M.», which was rewritten by Hanna Mordovtseva.

Keywords: epigone, Russophilism, poetry, publishing, era of I. Franko.

УДК 821.161.2-1.09 І. Франко:159.964.26

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ТВОРІВ «ГЕРОЙ ПОНЕВОЛІ» ІВАНА ФРАНКА ТА «ДОСТЕМЕННА ІСТОРІЯ А-К'Ю» ЛУ СІНЯ (《阿Q正传》鲁迅)

ВАН Сяюй

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури імені академіка Михайла Возняка,
вул. Університетська, 1/309, Львів, Україна, 79000,
e-mail: 595755399@qq.com*

У статті здійснено компаративістичне дослідження творів «Герой поневолі» Івана Франка і «Достемненна історія А-к'ю» Лу Сіня (《阿Q正传》鲁迅) в аспекті психоаналізу. На фактичному художньому матеріалі розглянуто образ «маленької людини» як культурний архетип активного борця за справедливість. У творах українського та китайського митців подвиг «героїчного вчинку» простої людини наскрізь проіннятий іронією, а відтак розвінчуються стереотипи його сприйняття. У дослідженні порушено проблеми вибору людини в «межовій ситуації», а також неусвідомлених психічних процесів і їхню роль у поведінці героя.

Ключові слова: психоаналітична парадигма, межова ситуація, героїчний вчинок, психічні інстанції: Я, Воно, Над-Я, персонаж, неусвідомлене психічне, сюжет, персонаж, образ.

Незважаючи на різномірні світоглядно-культурні парадигми народів Заходу і Сходу, зміщення психоаналітичних ідей, концептів та компаративістичного дискурсу до метафізики художнього тексту Івана Франка і Лу Сіня має свою багатоаспектну мотивацію. Обидва письменники стали цілою новою епохою в українській та китайській літературах. Вони були предтечами своєї нової сучасної вітчизняної літератури ХХ століття, просякнувши її революційними ідеями гуманізму.

З огляду на міжнаціональні культурологічні зв'язки відповідну типологічну мотивацію обумовлюють і ті факти, що Лу Сінь переклав на китайську мову твір українського письменника «Мертві душі» Миколи Гоголя, а Іван Франко на українську – китайську народну пісню «Дівчина воячка». За іронією долі обидва письменники не отримали Нобелівської премії. У випадку І. Франка – запізнілий лист на заявку номінанта і передчасна смерть, а стосовно Лу Сіня – смертельна хвороба, що стала причиною відмови митця від подачі заявки на міжнародну нагороду.

У літературознавчих координатах теорії психоаналізу таку типізацію матеріалу викликають і науково-творчі зацікавлення письменників. Ідеться передусім про науковий трактат І. Франка «Із секретів поетичної творчості», де автор показав важливу роль несвідомого в творчому процесі, випереджаючи в часі деякі Фройдівські міркування,

що стосуються теорії *топічної* (несвідоме, підсвідоме, свідоме), *структурної* (Воно, Я, Над-Я) і *динамічної* моделей психічного апарату людини [див.: 3]. Відтак Фройдівським підтекстом пройняті й твори Лу Сіня, зокрема «Стариган Гао», «Недосконала гора», «Мило», «Ідеологія вдови», в якій з психоаналітичного погляду автор викрив у феодальному суспільстві «оманливий образ добродесних людей цзюньцзи» [1, с. 179]. Китайський письменник, перекладаючи працю «Вісники депресії» відомого японського письменника і психоаналітика-літературознавця Куріягави Хакусона, знаходив у його творчості суголосні ідеї власним міркуванням про те, що «життєздатність зазнає пригнічення, а життєві незгоди та депресії стають основою літератури» [9, с. 87–88]. Узагалі-то ідеї психоаналізу на світоглядних теренах Китаю абсолютизувалися в літературній творчості як щось самодостатнє [див.: 7, с. 35–45]. Адже неспроста Го Можо слушно зауважував, що у драматургії ще юаньської доби «тріумфальні пісні та пам'ятники конфуціанського канону поступилися місцем живим людям» [8, с. 315].

Що об'єднує в типологічний ряд психоаналітичної парадигми такі твори як «Герой поневоли» І. Франка і «Достеменна історія А-к'ю» Лу Сіня? Насамперед їх колективні та народницько-соціальні пріоритети, в яких образ «маленької людини» виступає як культурний архетип активного борця за справедливість. Цікаво, що в творах І. Франка і Лу Сіня подвиг «героїчного вчинку» простої людини наскрізь пройнятий іронією, а відтак розвінчано стереотипи його сприйняття.

Написане у 1904 році оповідання «Герой поневоли» І. Франка було задумане як другий розділ повісті «Лель і Полель», в якому постає проблема вибору головного персонажа між особистим щастям та громадським обов'язком, тоді як у творі малого жанру – між інтимним почуттям та тихим усамітненим стилем життя. У першому і в другому випадку Калинович обирає особисте щастя.

В оповіданні «Герой поневоли» відображено не так революційні події 1848 року у Львові, як внутрішню «революцію» душі героя, якого Любов-ерос охоплює вже при першій зустрічі з Ганею. Дівчина в той момент, стоячи на барикадах, подавала стрільцям боеприпаси і раз за разом вигукувала чиесь розпорядження. «Він стояв неначе заворожений тим голосом. Кулі могли собі свистати побіля його вух, могли зойкати поранені... могли гуркотіти звіддалеки барабани й бойові сигнали та гриміти понад містом гармати, заглушаючи шум подвійної пожежі. Поблизу Калиновича все це мовби не існувало. Його очі, вуха й душа були звернені до одного місця, до огорнутої димом пострілів групки – батька й доньки на барикаді» [4, с. 479].

Відтак батько гине, а дівчину Калинович неймовірним зусиллям і своєю несподіваною сміливістю дивом рятує від неминучої смерті. Цей кульмінаційний момент є ключем до розуміння Франкового ідеалу «цілого чоловіка», що містить у собі гармонійну єдність особистого почуття та громадського обов'язку. Іншими словами – феномен цілісної сутності психіки людини, що, за Карлом-Густавом Юнгом, прийнято називати Самістю.

Проте в оповіданні Івана Франка головний герой терпить невдачу. Адже віднайти гармонію усіх своїх психічних інстанцій (Я, Над-Я, Воно) людині не під силу, бо її амбівалентна природа – це протидія «безмірно скомплікованого паралелограму сил».

Отже, слабкий, боязливий індивід не перестає бути слабким і боязливым навіть під впливом «героїзуючих обставин». Він стає таким собі «героєм поневолі».

Так письменник порушив найтонші нюанси душевних переживань героя: проблему любові, неусвідомленого подвигу і вмотивованого обставинами страху, які віддзеркалювали б його внутрішній жалюгідний стан: «Калинович не був героєм. Він не був навіть звичним сміливцем. [...] Боже, що він наробив! Адже ж оця дівчина, яку він тримав на руках, заради якої він ризикував життям, була злочинницею, боролася на барикадах, заслуговує на смерть. Що скажуть, коли довідаються, що він, найлояльніший із лояльних, найпокірніший із покірних вирвав її з рук справедливості? Звичайно, що сувора кара не обмине і його. І вся його хвилинка відвага, що народилася швидше від притуплення свідомості, ніж від почуття сили, щезла без сліду» [4, с. 475, 481].

Символізуючу функцію виконує і колективне неусвідомлене (Над-Я) героя, що перебуває у конфлікті з особистісним Я, яке, будучи зацькованим і припертим жорстокою реальністю, реагує на це безсилля страхом.

Насправді розуміння «Я» як уявної конструкції, колективного неусвідомленого, імпульсів Реального та Уявного мають місце і в сюжетній канві «Достемної історії А-к'ю» Лу Сіня. Кожний епізод твору ставить проблеми: *суспільство–особа–справедливість*. Автор не засуджує поведінки своїх героїв, а лише проникливо аналізує їх настрій і помисли.

Ось один із завершальних фрагментів твору: «Що стосується колективної думки, то у Вейчжуані всі сходилися в одному: А-к'ю був негідником. Безпрецедентним доказом того – його смертна кара. Якщо він не був би негідником, то невже його могли б розстріляти? Суспільна думка в місті також не схилилася на його користь. Майже всі залишилися невдоволеними, вважаючи, що розстріл не таке вже й цікаве видовище, як відрубання голови. А втім, що за дивний смертник! Його так довго возили по вулицях, а він не проспівав жодної пісні!¹ Даремно за ним стільки ходили, лише час згаяли...» [6, с. 182].

У лусінівській нарації текстуального простору проблема сприйняття, судження, оцінювання тих чи інших учинків інтерпретується як криве дзеркало суспільства – його спотворена духовно-моральна сутність. Адже за Жаком Лаканом «бажання визнання» панує в світі Уявного [див.: 2], яке пов'язане із пошуком цілісності Я людини.

Як бачимо, через почуття ненависті народ-суб'єкт проектує свій образ на засудженого до страти А-к'ю. Це відбувається на несвідомому рівні з метою позбутися від почуття провини. Тому люди переконують себе в тому, що «якщо він не був би негідником, то невже його могли б розстріляти» [6, с. 182].

Такий спосіб подачі інформації Отто фон Бісмарк називав «умінням брехати за допомогою правди». Але в художньому контексті відповідний самообман людей – це насправді прихована агресивність, садизм, який волає: *Panem et circenses* (хліба та видовищ)! Ось що потрібно було загалу: «Майже всі залишилися невдоволеними,

¹ «Не проспівав жодної пісні» – у Давньому Китаї засуджена до страти людина, яка має намір продемонструвати твердість духу і зневагу до смерті, повинна була в останній момент свого життя співати пісні (переважно героїчного змісту).

вважаючи, що розстріл не таке вже й цікаве видовище, як відрубання голови» [6, с. 182].

Адже агресивність, що виражається людьми як егоїзм, – за Ж. Лаканом, – означає недооцінку іншого у світі «власного Я», а відтак відсутність любові у перенесенні (за законом задзеркалля) [див.: 2]. Ця збіжність дуальної інтроєкції в «Достеменній історії А-к'ю» Лу Сіня з'ясовує і кримінальну тенденцію екстерналізації у психоаналітичних вимірах проблеми: *сусільство–особа–справедливість*. «Але, збіднюючи людину до корами й картаннями, – слушно відзначала Карен Горні, – роблячи її мстивою і сповненою острахом перед іншими людьми, екстерналізація замінює внутрішні конфлікти зовнішніми, докладніше, вона вкрай посилює той конфлікт, який і послужив першо-причиною відруху, приводячи в дію весь невротичний процес: конфлікт між індивідом і зовнішнім світом» [5, с. 168].

Відповідний механізм соціопсихологічного вияву простежується і в А-к'ю. Вернувшись із міста у рідне село Вейчжуан, він із насолодою розповідав як страчують людей: «– А бачили ви, як відрубують голову, – несподівано спитав А-к'ю. – Ой, красиво революціонерів... О-о, це видовище! [...] Усі завмерли при таких словах. [...] – Ш-ша... – прошипів А-к'ю, імітуючи свист меча» [6, с. 84].

Ці розповіді так вразили односельчан, що А-к'ю відразу здобув серед них велику повагу. Утім революція, бунтарство, заколот для нього – це не зміна соціального устрою, а передусім засіб помсти неугідних йому людей, розвага, підвищення власного авторитету і т. п. Він уявляв як його покличуть до революціонерів і всі, стоячи на колінах, будуть просити в нього пощади. Але він нікого не слухатиме, а лише розмірковуватиме кого залишити в живих, а кого ні. Однак герою не судилося приєднатися до революціонерів. Він проспав політичний переворот у своєму селі і дуже шкодував з цього приводу, обурюючись, що його не покликали. «Невже, – думав він, – вони ще не знають, що я вирішив перейти на бік революціонерів?» [6, с. 132].

Саме ім'я героя А-к'ю – безпритульного наймита, який немає ні дому, ні прізвища, викликає певні смислові психолінгвістичні асоціації. Адже префікс «А» в китайській мові інколи використовували в особових іменах при безцеремонному зверненні до людини, а «Q» має вигляд косички, яку носив на голові герой. У цій авторовій «грі слів» літературні критики вбачали передусім гостру сатиру на буржуазну революцію в Китаї 1911 року, внаслідок чого було повалено маньчжурську династію Цин і відбулося проголошення республіки.

Узагалі-то А-к'ю як і Калинович («Герой поневолі» Івана Франка) сприймав революцію як вирішення особистісних психологічно-екзистенційних проблем, а не як зміни соціально-політичного устрою в країні. Тому невідомі були ні прізвище, ні ім'я, ані місце народження А-к'ю, а Калинович, незважаючи на свій героїзований учинок, залишається таки «героєм поневолі».

Психоаналітична рецепція сюжетів творів І. Франка і Лу Сіня дає яскравий приклад того, що за їхніми соціально-ідеологічними вимірами простежується синдром Едіпового комплексу, який стає символічним акордом динаміки невротичної любові героїв.

Приміром для боязкого, тихого, нерішучого, безпорадного канцеляриста Калино-

вича характерна «криза маскулінності», тому його лібідо спрямоване було на жінку із відповідними маскулініними якостями: активність, схильність до ризику, здатність до досягнень і т. п. «Якби Калинович у звичайні часи зустрів таку постать на вулиці, він не звернув би на неї ніякої уваги, як і на тисячі подібних до неї, яких зустрічав щодня. [...] І все-таки це був очевидний, безсумнівний факт – те, що ця сама збіджена мала особа безстрашно сиділа на барикаді під градом куль; що ці такі негарні спрацьовані руки так само вправно набивали карабін... Її голос, її слова, сказані на барикаді до батька, й досі виразно бриніли в душі Калиновича, розбуджуючи якийсь таємниче солодке відлуння в найтаємніших закутках тієї самотньо в'янучої душі» [4, с. 484].

Так в оповіданні «Герой поневолі» ми стикаємося з наріжним каменем гендерної ідентичності людини. І. Франко показав любов свого головного героя як «функцію» з динамічним проявом її норми і невротизованих комплексів. Інтимні стосунки Калиновича набувають найрізноманітніших патологічних форм, а саме: «ідолопоклонницької», «сентиментальної» і «командної згуртованості» (за Еріхом Фроммом), що є наслідком великого емоційного голоду, відчаю і відчуженості індивіда в соціальних міжринкових відносинах.

Утім, якщо для Калиновича жінка постає як ідеалізований, бажаний і загадковий образ, то для А-к'ю – в іпостасі фатальної і згубної істоти.

«“Жінка!” – думав А-к'ю.

І ось він став задивлятися на жінок, які, на його думку, “завжди намагалися мати на стороні коханця”, але вони навіть не усміхалися йому у відповідь. А-к'ю уважно прислухався до того, що йому говорили жінки, але в їхніх словах нічого не було розпусного. О-о! Ось за що варто ще ненавидіти жінок: усі вони прикриваються “брехливою доброчесністю”» [6, с. 90].

Згодом А-к'ю, слухаючи розмови служниці У-ми про те, що її молода господиня вельмишановного Чжао незабаром має родити, несподівано падає перед нею на коліна і ні з того ні з сього пропонує їй спати з ним. А коли вдова від такого несподіваного вчинку з переляку вибігає з кухні, А-к'ю, розгубившись, почав обнімати лавку.

Так у задзеркаллі еротичних фантазій жінка із «демонічної» істоти перетворюється на «божественну». Звідси – невротизована трансформація ваблення героя, викликана його внутрішнім едіпальним конфліктом.

Взагалі А-к'ю («Достеменна історія А-к'ю» Лу Сіня) і Калинович («Герой поневолі» Івана Франка) – люди тривожні, люди світоглядних суперечностей, люди загублені в своєму житті, будучи одержимі ілюзіями чи якимось фатальним передчуттям. Наприклад, коли А-к'ю зазнавав фізичних ушкоджень чи моральних принижень з боку інших людей, то втішав себе філософією вигаданих ним «моральних перемог». За будь-якої невдачі він завжди повторював: «Будемо вважати, що мене побив мій негідний син»¹.

Щоправда на відміну від А-к'ю Франків Калинович не мав такої «захисної філософії» на всі випадки життя, тому, перебуваючи в епіцентрі незвичної чи загрозливої ситуації, його завжди охоплював панічний страх.

¹ У китайській родині будь-яка образа старшого молодшим, особливо – батька сином, є тяжким злочином проти загальноприйнятих норм моралі. Вона обертається ганьбою для кривдника і звеличує ображеного.

« – Бомбардують місто? Як це? За що бомбардують, – запитав здивований канцелярист. – Якщо бомбардують місто, то значить, що бомбардують і мене? Вони ж стріляють снарядами, правда ж? І наосліп, правда ж? Ну, а снаряди можуть мене першого вбити?

Гомеричний сміх був відповіддю на той сумний висновок канцелярійного шура.

– Смійтеся! – відказав Калинович – Але ж це – очевидний факт. Тільки-но я виїду на ринок, а там мене – торох! – та й по мені! А за що? Що я крім зробив злого?

Знову залунав вибух сміху, на цей раз водночас із третім гучним гарматним залпом і новим градом снарядів» [4, с. 475].

Психоаналітична парадигма творів «Герой поневоли» І. Франка і «Достеменна історія А-к'ю» Лу Сіня охоплює велике коло проблем. Утім, щоб збагнути суть екзистенційно-психологічної концентрації матеріалу варто розшифрувати афоризм, який Лу Сінь навів у своєму творі – «Старець втратив кобилу...». Цей загальноживаний вислів походить із китайської народної приказки, що ґрунтується на розповіді із книги «Хуайнаньцзи» (III ст. до н. е.).

В одного старця, який жив біля прикордонного укріплення, пропала кобила. Сусіди почали виражати свої співчуття. Відповів на те старець: «Хто його знає, а може це на щастя?». І справді, згодом за декілька місяців кобила повернулася і привела з собою ще арабського скакуна від кочівників. На щирі поздоровлення сусідів старець сказав: «Хто його знає, а може це на нещастя?» Незабаром син старця, об'їжджаючи арабського скакуна, впав і зламав собі ногу. Сусіди почали висловлювати свої співчуття. Відповів на те старець: «Хто його знає, а може це на щастя?» Через рік у Китай вдерлись кочівники, і майже всі здорові молоді люди із прилеглих до границі областей загинули у битвах, а син старця через зламану ногу не пішов на війну і залишився живим. Звідси – повчання в життєвому коловороті людини: велике щастя обертається бідою, а біда – знову щастям.

Такий філософський погляд на життя маємо у творах «Герой поневоли» І. Франка і «Достеменна історія А-к'ю» Лу Сіня, психоаналітична інтерпретація яких дає можливість пізнати різні типологічні моделі світоглядно-культурних парадигм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Война М.* Психоаналітична теорія З. Фрейда в Китаї: етапи становлення / М. Война // Літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 40 (1). – С. 176–182.
2. *Лакан Ж.* Истина возникает из сознания / Жак Лакан // Семинары. Кн. 1: Работы Фрейда по технике психоанализа (1953/54). – М. : ИТДГК «Гнозис», Изд-во «Логос», 1998. – С. 341–356.
3. *Печарський А.* Психоаналітична рецепція трактату Івана Франка «Із секретів поетичної творчості» / А. Печарський // Вісник Львівського університету. – 2013. – С. 22–28. – (Серія філологічна ; вип. 58).
4. *Франко І.* Герой поневоли / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. Т. 17 / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1979. – С. 474–487.
5. *Хорни К.* Наши внутренние конфликты / К. Хорни. – М. : Эксмо, 2003. – 320 с. – (Серия: «Психологическая коллекция»).
6. 鲁迅。阿Q正传。– 广州 : 花城出版社, 2009年版。– 184 页。
7. 张浩。书写与重塑:20世纪中国女性文学的精神分析阐释。– 北京 : 北京语言

文化出版社，2010年版。– 228页。

8. 孟繁华、程光炜。中国当代文学发展史。– 北京：北京大学出版社，2011年版。– 429页。

9. 季广茂。灵魂的秘密：精神分析的社会史和文化史。– 金城：金城出版社，2013年。– 577页。

Стаття надійшла до редакції 12.10.2015

Прийнята до друку 19.10.2015

**ON A PROBLEM OF PSYCHOANALYTIC PARADIGM OF WORKS
«THE UNWILLING HERO» BY IVAN FRANKO AND
«THE TRUE STORY OF AH Q» BY LU XUN (《阿Q正传》鲁迅)**

WANG Xiaoyu

*Ivan Franko National University of Lviv,
Academician Mykhailo Vozniak Department of Ukrainian Literature,
1/309, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: 595755399@qq.com*

The article is devoted to comparative research of works «The unwilling hero» by Ivan Franko and «The true story of Ah Q» by Lu Xun (《阿Q正传》鲁迅) in the aspect of psychoanalysis. The image of «a little person» is reviewed using factual artistic material as a cultural archetype of an active fighter for justice. A feat of «a heroic deed» of an ordinary person is permeated by irony to the core in works by Ukrainian and Chinese artists, so consequently the stereotypes of his perception are debunked. The issues of human choice in «boundary situation», psychic unconscious processes and their role in hero's behavior are raised in the researching.

Keywords: psychoanalytic paradigm, boundary situation, heroic deed, psychic instances: Id, Ego, Super-Ego, character, image.

УДК 821.161.2.09'06

УНІВЕРСИТЕТСЬКА СПРАВА МИХАЙЛА ВОЗНЯКА

Роман ГОРАК

*Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка,
вул. Івана Франка, 150/152, Львів, Україна, 79011*

На основі особової справи Михайла Возняка, яка зберігається в архіві Львівського університету, розкрито трудовий шлях ученого, перипетії, що супроводжували роботу в цьому навчальному закладі, та конфлікти, які виникали між ним та Міністерством вищої освіти й університетськими чиновниками.

Ключові слова: Михайло Возняк, Львівський університет, академік, міністерство вищої освіти УРСР, Інститут суспільних наук, характеристики, некрологи.

Унаслідок непорозумінь, які виникли між Михайлом Возняком, тодішнім су-плентом Академічної гімназії у Львові та його колишнім університетським учителем професором Кирилом Студинським з приводу прийняття його в дійсні члени Наукового Товариства ім. Шевченка, а також унаслідок конфлікту між ним та його товаришами по праці в гімназії Степаном Рудницьким та Степаном Томашівським, які встигли стати дійсними членами і унеможливили це для нього, М. Возняк покинув роботу в гімназії, взяв перед початком Першої світової війни відпустку, а перед російською інвазією виїхав до Відня, де деякий час працював у «Союзі Визволення України» та тимчасових едукативних курсах, які представляли собою своєрідну академічну «гімназію в еміграції», а після повернення до Львова, навідріз відмовився присягати на вірність окупаційному польському урядові, внаслідок чого аж до приходу більшовицької влади в Західну Україну державної роботи ніколи не мав і вимушений був перебиватися заробітками, здебільшого непостійними, по різних українських установах, які були бідними, а також жити за скромні гонорари з різних видавництв. Надія на якийсь заробіток від продажу його тритомної історії давньої української літератури була марною. Більшість книжок залишилася нерозпроданою аж до часу її заборони і «ув'язнення» у спецховищах радянською владою. Іван Денисюк у спогадах про М. Возняка, свого вчителя, розповів, як одного разу його відвідав студент Роман Головин, а потім оповідав в університеті, що у професора в кімнаті нема стін, а замість них стоять самі книжки [7, с. 407]. Ці «стіни» були зроблені з нерозпроданого тиражу Вознякової тритомної історії давньої літератури...

Належав до тих, про яких Ірина Вільде устами маклера Сулеймана в романі «Сестри Річинські» говорила: «Я знаю серед української інтелігенції таких божевільних “патріотів”, що ще у двадцятих роках відмовлялись від державної служби, бо не хотіли складати вірнопідданчої присяги і що тим довели? Що виграли? Польща собі як була, так і далі є, а вони, може б, вже хотіли присягати, але Польща не хоче посади давати... І

жалкують, що такі дурні були». У 1923 році М. Возняку було настільки сутужно, що він таки вирішив спробувати дістати державну посаду, і навіть від поліції дістав посвідку за № 26364 від 16 червня 1923 року [5, с. 59], що раніше в ніяких антипольських та антидержавних акціях не затримувався і не притягувався до відповідальності, але посади не дістав.

І хоча М. Возняк у пізніших автобіографіях стверджуватиме, що в ті часи був безробітним, це був найбільш плідний у його житті період наукової роботи. Він упорядкував архів Івана Франка, який той заповів НТШ і передача якого закінчилась у 1923 році. Це була титанічна робота, оскільки архіву нагадував те, що архівісти делікатно називають *розситом*, тобто, образно кажучи, це була ціла купа паперу, на впорядкування якої йшов основний час ученого. Саме тоді він утверджував франкознавство як окрему галузь літературознавства, що її започаткував у своїй багатотомній історії української (руської) літератури Омелян Огоновський.

Життя привило його бути дуже економним, навіть тоді, коли вже був достатньо забезпеченим. Економив на папері і свої праці писав на зворотних сторінках студентських курсових робіт, а часто й на папері, який призначався для обгортання товару. Ходив у такому одязі, що той же І. Денисюк на екзамені прийняв його за сторожа, і тільки раз на рік, коли припадали Шевченківські дні, вдягався так, як ходили в часи І. Франка галицькі інтелігенти [7, с. 403].

Був академіком Академії наук УРСР, але це була посада без грошей, чи як казали ще за «небіжки» Австрії «тітель оне мітель», – і не більше. Врешті цей «тітель» відкрив перед ним двері на викладацьку посаду у Львівському університеті, коли 22 вересня 1939 року у Львів увійшли радянські війська, а 26–29 жовтня цього ж року у галицькій столиці зібралися Народні Збори Західної України, які проголосили Радянську владу на території, яку ще за Австрії називали Королівством Галичини і Лодомерії...

Указом від 8 січня 1940 року Президія Верховної Ради УРСР присвоїла Львівському державному університету ім'я Івана Франка.

Відповідно до Статуту про вищу школу СРСР було проведено повну перебудову університету з безоплатним і вільним навчанням для всіх громадян. Теологічний факультет було ліквідовано, а медичний з фармацевтичним відділом реорганізовано в медичний інститут, але зате вже в жовтні 1939 року були створені кафедри історії марксизму-ленінізму, діалектичного (діамат) та історичного матеріалізму (істмат), політичної економії (капіталізму та соціалізму). Були створені також кафедри української мови, української літератури, російської мови, російської літератури, історії СРСР, історії України, фізичного виховання, а Вчена рада 2 грудня 1940 року затвердила новий університетський статут, у якому зазначалося, що право вступу до університету мають усі громадяни незалежно від їхнього соціального походження, статі, раси та національності.

15 січня 1940 року університет розпочав роботу за новими навчальними програмами у складі п'яти факультетів: історичного, юридичного, філологічного (з відділами української мови та літератури, слов'янської філології, романо-германської філології), фізико-математичного (з відділами математики, механіки, фізики), природничого (з

відділами біологічним, хімічним, географічним, геологічним). Новостворена Вчена рада університету та ради факультетів мали вирішувати питання навчальної, методичної та наукової роботи, надавали наукові ступені і вчені звання.

На роботу до університету були запрошені відомі вчені: Василь Щурат, Філарет Колесса, Михайло Рудницький, Іван Крип'якевич, Мирон Зарицький та інші. Сюди ж Народний Комісаріат освіти УРСР скерував 45 наукових працівників з Києва і Харкова. Ректором університету був призначений історик за фахом, доцент Михайло Іванович Марченко (19 вересня 1902 – 22 січня 1983) – український історик, якому судилося стати першим радянським ректором Львівського університету. Він був автором численних праць з історії України доби середньовіччя, а пізніше став дідом дисидента Валерія Марченка, знищеного в радянських катівнях.

Був запрошений і М. Возняк.

Ініціатором запрошення М. Возняка на роботу у Львівський університет був Кирило Студинський, який користувався великою довірою у новій владі, а перед тим був головою Народних зборів. Він свого часу намагався залучити М. Возняка до радянофільських видань, зокрема журналу «Вікна», і той надрукував там дві цілком нейтральні статті: «Юнацька драматична картина Франка» [2] та «Франкові “Вісті з краю Ботокудів”» [3] і на цьому співробітництво з журналом закінчилося, хоча пізніші біографи М. Возняка уперто стверджуватимуть про його співпрацю з прорадянською пресою. Не вдалося К. Студинському залучити Михайла Возняка до радянофільського журналу «Нові шляхи», де виплачували доволі солідні гонорари авторам і для них влаштовували прийоми з чорною ікрою в радянському консульстві, але зате чимало своїх наукових та науково-популярних статей М. Возняк надрукував у журналах, які безпосередньо виходили на території УРСР.

Не поспішала українська молодь до навчання в університет. Осторогою для неї був відомий політичний процес над 59-ма студентами, який відбувся на Водохреща 17–19 січня 1941 року і яких було звинувачено в антирадянській діяльності. Суд над молоддю радянська влада зробила показовим, однак студенти не визнали себе винними, не покаялись і заявляли у залі суду, що вони непримиренні вороги радянської влади. Суд засудив 42 молодих людей, серед них 11 дівчат до смертної кари. 17 осіб було ув'язнено на 10 років. Відтак, Колегія Верховного суду СРСР від 15 березня 1941 року «пом'яшила» вирок львівського суду: 19 засуджених 14 квітня 1941 розстріляли, інші отримали термін від 4 до 10 років позбавлення волі. Одну студентку депортували за кордон.

І хоча тоді й опісля радянська пропаганда голоситиме, що ці двері були відкриті для дітей робітників та селян, а найперше для українців, то судячи з тодішнього складу прийнятих студентів, українців було якнайменше. Аби якось вирівняти цю прогалину між пропагандою і дійсністю до університету приймали людей без середньої освіти. Свідченням цього є хоч би прийняття на філологічний факультет письменників Івана Керницького та Василя Ткачука [4, с. 239].

Нова влада досить лояльно поставилася до минулого М. Возняка. Вона під час обшуків активно вилучала його історію давньої літератури, вважаючи її націоналістичною. Її очевидно задовольнило те, що про нього, М. Возняка, казали

відверті вороги радянської влади, зокрема митрополит Йосиф Сліпий. Про це свідчить оперативне повідомлення 2-го відділу КДБ по Львівській області щодо реагування різних відомих діячів минулого на появу статті Ярослава Галана «З хрестом чи ножем» в газеті «Вільна Україна». Згідно з донесенням конфідентів М. Возняк сказав: «Я багатьох фактів не знав, що стаття правильно ставить питання. Можливо нема сенсу протиставляти “патлатих” (тобто православних) уніатам. Всі однакові і всі мракобіси і всі за хрестом тримають не волю, а маузер, як і польська єзуїтська банда» [11, с. 135]. Пізніша поведінка М. Возняка також задовольняла органи і підтвердженням цього є протокол допиту Йосифа Сліпого від 15 червня 1959, який назвав М. Возняка та М. Грушевського «ворогами греко-католицької церкви» [12, с. 384].

Особова справа М. Возняка збереглася як справа 3400, опису 1 о/с фонду Р-119 архіву Львівського національного університету імені Івана Франка.

В автобіографіях (їх в особовій справі дві) М. Возняк постійно наголошував на своєму навіть не стільки лояльному ставленні до нової окупаційної більшовицької влади, як на вдаваному захопленні нею.

Згідно з наказом ректора Марченка № 24 по Львівському державному університету від 30 жовтня 1939 року М. Возняк був прийнятий на роботу на посаду професора історії української літератури [1, арк. 5]. Тоді ще слово *ректор* (а також професор) писалося з великої літери, але не вказували ні ініціалів, ні звання того професора чи ректора, а прізвище Возняк писали як *Возьняк*. Окрім того, була зроблена окрема виписка з цього наказу, і її підписала секретар держуніверситету Городиська, також без вказівки ініціалів.

Через місяць, 30 листопада 1939 року після цього документа вийшов наступний, також за підписом ректора М. Марченка: «До квестури. Спростувати наказ ч. 63. поз. 7, яка дотичить Проф. Михайла Возняка, призначеного наказом ч. 24 з дня 30 жовтня професором історії Української літератури від дня 18 жовтня 1939 р., а не як помилково зазначено від дня 30 жовтня 1939 р. Ректор Львівського Державного Університету Марченко» (*особливості правопису документа з особової справи М. Возняка тут і далі збережено*) [1, арк. 3]. Отже, Михайло Степанович Возняк був прийнятий на роботу у Львівський університет 18 жовтня 1939 року.

Більше документів, які стосуються праці М. Возняка в університеті до початку війни з Радянським Союзом у його особовій справі немає.

В особові справи не зафіксовано жодним документом участі університетського професора, дійсного члена АН УРСР, Михайла Возняка у підготовці до друку 25-томника творів Івана Франка. Із планованого видання вийшов тільки другий та дванадцятий том. Тоді М. Возняк виявив принципову позицію щодо видання, а тому невдовзі вийшов зі складу редколегії. Видання творів І. Франка було продовжене після війни, але вже без участі М. Возняка.

Після вторгнення 30 червня 1941 року гітлерівських військ до Львова, університет був закритий. У перші ж дні війни 70 відомих учених університету, політехнічного та медичного інститутів були заарештовані, а опісля розстріляні. У 1942 році німецька окупаційна влада закрила вищі школи в Україні, в тому числі й Львівський університет.

Під час окупації М. Возняк залишився у Львові і не був примусово вивезений у тил

як депутат Верховної Ради УРСР, що, натомість відбулося з Кирилом Студинським та Петром Франком. Він не піддавався терору, але залишився без роботи, а з відновленням української преси став активним її дописувачем, особливо до газети «Львівські вісті», про що свідчить т. 1 монографії Костянтина Курилишина «Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.)» [8, с. 441, 460, 523, 544, 552].

Він також не виїхав на Захід, як більшість тодішніх людей, які скуштували більшовицького раю, не був тероризований німцями за співробітництво з більшовиками, залишився у Львові до приходу радянської влади. Він у той час разом з іншими працівниками НТШ рятував архів та бібліотеку І. Франка, яку німці розпорядилися вивезти на Захід.

На таке розпорядження М. Возняк згодився, але в прислані пачки поклав маловартісні папери, опломбував їх і відправив. Це був великий ризик для вченого та інших працівників, бо їх за невиконання розпорядження могли жорстоко покарати. Як передбачав М. Возняк, відправлені паки в дорозі пропали...

Цим вчинком М. Возняк ніколи не хвалився.

Відновлення діяльності університету розпочалося відразу ж після звільнення Львова від гітлерівських військ. 30 липня 1944 року в університеті відбулися збори, учасники яких звернулися до інтелігенції зі закликом взяти активну участь у відбудові економіки, навчальних, культурно-освітніх закладів Львова.

Унаслідок цих зборів «Выпиской из наказа № 5 по Львовскому Государственному Университету от 8 сепня 1944 г. *Призначити тимчасово проф. Возняка М. С. керівн. каф. етнографії з дня 2.VIII.1944 р.* На основании *Клопотання декана філолог. фак. п/п Ректор Львов. Гос. Университета проф. Белякевич. Верно – инспектор Отд. кадров Гр. Пронюк*» [1, арк. 2] («п/п» означає – «первый помощник», тобто пізніше проректор).

Після понад трирічної перерви 15 жовтня 1944 року в університеті приступили до навчання 194 студенти 2–4 курсів. Студенти перших курсів (їх було 226) розпочали навчання 1 листопада 1944 року, а 30 листопада цього ж року перший помічник ректора проф. Білякевича підписав наказ № 86, згідно з яким «Відповідно до штат. розкладу і наявної кількості академічних годин затвердити зав. каф. укр. літер. академіка Возняка М. С. Основание: *Штатний розпис затвердж. на 1944/1945 навч. рік*» [1, арк. 3].

Наприкінці березня 1945 року в університеті навчалося уже 799 студентів. До університету тоді можна було вступити і серед навчального року.

26 листопада 1945 року М. Возняк заповнив «Особистий листок по обліку кадрів» [1, арк. 7–8]:

1. Прізвище *Возняк Ім'я Михайло по батькові Степанович;*
2. Стать *чолов.;*
3. Рік народження *1881;*
4. Місце народження *а) за існуючим адм. поділом Вільки Мазовецькі Рава-руського району Львівської області б) за колишнім адм. поділом Вільки Мазовецькі пов. Рава-руська, Галичина, Австрія;*
5. Національність *українська;*
6. Соц. походження:

- а) Бувш. сословіє батьків *незаможні селяни*;
- б) основне заняття батьків до Жовтневої Революції --- (*тут і далі цей знак означає, що графа незаповнена*) після Жовтневої Революції ---;
7. Основна професія (заняття) зараз (для членів ВКП(б) --- до вступу в партію --- стаж роботи за цим фахом ---;
8. Соц. стан *службовець*;
9. Партійність *канд. ВКП (б)*;
10. Якою організацією прийнятий в члени ВКП(б) ---;
11. Партстаж *в декабрі 1945 № партквитка 93448184* або к. картки ---;
12. Стаж перебування в ВЛКСМ з... по ...;
13. Чи перебував в інших партіях (яких, де, з якого і по який час) ---;
14. Чи перебував раніш в ВКП(б) --- з якого і по який час --- і причини виключення чи вибуття ---;
15. Чи були колибання в проведенні лінії партії, чи брав участь в опозиціях (яких, коли) ---;
16. Членом якої профспілки перебуває і з якого року ---;
17. Освіта: Точна назва учбового закладу (вуза, втуза, технікума, школи і ін.. і його місце перебування) *університет, Львів*; назва факультету або відділу *філософський*; Дата (місяць, рік) вступ. *X.1904*; закін. або вибуття *VII.1908*; Закін. чи ні так;
18. Вчена ступінь (звання) *дійсний член АН УРСР*;
19. Чи має наукові праці і винахідництво (так, ні) (перелік наукових праць і винаходів з зазначенням, де надруковані і видані окремо ---);
21. Яку роботу виконував спочатку трудової діяльності (включаючи військову службу): *21.VII.1908 учитель української гімназії; IX.1914 учитель української гімназії; IX.1918 приватний науковець (не склав присяги панській Польщі, весь час існування Польщі безробітний); 19.X.1939 професор і згодом керівник кафедри української літератури в ДУ; 22.VI.1941 приватний науковець (через увесь час гітлерівської окупації безробітний); 27.VII.1944 професор і керівник кафедри української літератури*;
23. Участь в центральних, республіканських, краєвих, обласних, округових, міських, районних виборних органах: Місце перебування виборного округу *Київ* Назва виборного органу *Верховна Рада Республіканська* Виборна Комісія по виборах до Ради національностей; Ким обраний *Вибр. окр. № 331*; Дата обрання *1940*;
24. Знання чужоземних мов і мов народностей СРСР. Чужоземних *слабо французька добре німецька, класична латинська, українська, польська. Народів СРСР слабо російська*;
25. Чи брав участь у революційному русі і чи підлягав репресіям за революційну діяльність до Жовтневої Революції (за що, коли, ким) ---;
26. Чи брав участь у партизанському русі і підпільній роботі (як вступив, де, коли і яку роботу виконував) ---;
27. Військова служба: в старій армії з... по..., останній вищий чин ---, в Червоній гвардії з... по..., на яких посадах ---, в Червоній армії з... по..., остання вища посада ---;

28. Чи брав участь в боях під час громадянської чи Вітчизняної війни (де, коли, ким) ---;

29. Чи був у полоні (де, коли, при яких обставинах попав, як і коли звільнився з полону) ---;

30. Чи служив у військах, чи установах білих урядів (так, ні) --- (якщо служив зазначити з якого по який час, де і на якій посаді) ---;

31. Чи перебував на території, тимчасово окупованій німцями під час Вітчизняної війни (де, коли, робота в цей час) у Львові *через увесь час гітлерівської окупації безробітний*;

32. Відношення до військових обов'язків, категорія обліку --- склад --- військове звання --- військовий фах № --- чи приписаний до військової частини (так, ні) --- столу за місцем мешкання військовозобов'язаного --- назва райвоєнкомату за місцем мешкання військовозобов'язаного --- знята чи надана відстрочка від призиву на військовий час (так, ні) --- якщо так, то коли (місяць, рік) --- чи перебуває на спеціальному обліку ---;

33. Стан здоров'я (чи має поранення, контузії, коли і де одержані) --- ;

34. Які нагороди і заохочення має після Жовтневої революції ---;

35. Чи притягався до судової відповідальності (ким, коли, за що) ---;

36. Чи має партстягнення ---;

37. Родинний стан під час заповнення листа *вільний*;

38. Домашня адреса: *Львів, Сталінський район, вул. Боніфратрів 14, кв. 7. Дата заповнення листа 26/VIII.1945 р.* На цьому документі фотографії Михайла Возняка нема, хоча мала бути.

До «Особистого листка по обліку кадрів» М. Возняк як пункт 20 додав необхідний список своїх наукових праць [1, арк. 15–24]:

Список наукових праць проф. Возняка

1. Из корреспонденції Г. Моха (Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка, 81, сс. 157–71).

2. Проект правопису Івана Жуківського (Записки НТШ, 82, сс. 53–86).

3. Передмова Головацького до викладів української філології (Діло, 1908, ч. 284).

4. Українські драматичні вистави в Галичині в першій половині XIX ст. (Записки НТШ, 87, сс. 70–91, 88, сс. 51–93).

5. До історії видання Номисової збірки «Українські приказки...» (Записки НТШ, 88, сс. 159–80).

6. До історії українського театру в Галичині (Лист С. Паливоди-Карпенка до Ю. Лаврівського) (Записки НТШ, 90, сс. 168–178).

7. Буквар Ос. Лозинського з 1838 р. (Записки НТШ, 91, сс. 160–9).

8. Студії над галицько-українськими граматиками XIX стол. (Зап. НТШ, 89, сс. 111–43; 90, сс. 33–118; 91, сс. 126–50; 93, сс. 90–131; 94, сс. 107–161; 95, сс. 83–106; 98, сс. 75–146).

Відб. Галицькі граматики української мови першої половини XIX ст. Л. 1911, сс. 148.

9. До характеристики харківського гуртка українських письменників (Записки НТШ, 93, сс. 132–40).

10. Два недруковані вірші Івана Головацького (Записки НТШ, 94, сс. 163–6).
11. Різдвяні й великодні вірші-орації із збірника кін. XVII – поч. XVIII в. (Записки НТШ, 96, сс. 119–46).
12. Уривок граматики Ів. Лаврівського (Зап. НТШ, 98, сс. 155–62).
13. Філологічні праці Ів. Могильницького (Укр.-руський Архів, V, сс. VIII–240).
14. «Тренос» М. Смотрицького (Діло, 1910, чч. 134–9).
15. Граматика Лаврентія Зизанія з 1596 р. (Зап. НТШ, 101, сс. 5–38, 102, сс. 11–87).
16. Замітки Ів. Могильницького до видання Руської Правди Раковецького (Зап. НТШ, 104, сс. 176–80).
17. Віршові проби Юл. Величковського (До питання авторства Шашкевичевої «Читанки») (Записки НТШ, 104, сс. 181–91).
18. Дві дрібнички до характеристики Марк. Шашкевича (Записки НТШ, 105, сс. 165–8).
19. До історії видання Ількевичевих приповідок (Зап. НТШ, 106, сс. 175–9).
20. Маркіян Шашкевич як фольклорист. Львів, 1891, сс. 37.
21. Недрукована автобіографія Володимира Шашкевича. Л., 1911, сс. 29.
22. Слідами Маркіяна (Неділя, 1911, ч. 45).
23. Погляд на культурно-літературні зносини галицької України та російської в першій половині XIX в. (Неділя, 1911, чч. 43–44).
24. В пошукуванні за портретом Шашкевича (Неділя, 1911, ч. 3).
25. Оповідання про Маркіяна Шашкевича. Л., 1911, с. 24.
26. Народження культу Шевченка в Галичині (Неділя, 1911, ч. 11–12).
27. Писання Маркіяна Шашкевича (Збірник Філолог. Секції НТШ, XIV, сс. XXIV–294).
28. З фольклорних занять Маркіяна Шашкевича (Записки НТШ, 109, сс. 140–55).
29. До історії української наукової і просвітньої організації в Галичині 1848 р. (Записки НТШ, 110, сс. 163–82).
30. З зарання української преси в Галичині (Записки НТШ, 111, 140–59).
31. Стара українська драма і новіші досліди над нею (Записки НТШ, 112, сс. 139–91).
32. З-за редакційних куліс віденського Вістника та Зорі Галичини (Записки НТШ, 107, сс. 73–109).
33. З культурного життя України XVII–XVIII вв. (Записки НТШ, 107, 57–102, 109, сс. 10–33).
34. З зарання віднови українського культурно-літературного життя у Галичині (Неділя, 1912, ч. 9).
35. Проф. Ягіч про українську філологію (Неділя, 1912, чч. 1–6).
36. З історії введення української мови в галицьких середніх школах в I-шій половині XIX в. (Наша Школа, 1912, IV–V, сс. 29–37, VI, сс. 19–27).
37. До історії альманахів М. Шашкевича (Неділя, 1912, ч. 13).
38. Просвітні змагання галицьких українців в 19 віці (до 1850 р.), Л., 1912, сс. 53.
39. Матеріали до історії української пісні і вірші (Укр.-Русь. архів, IX–XI, сс. 589).
40. Український протипапський памфлет XVI в. «Історія о єдномъ папѣ римскомъ» (Записки НТШ, 117–118, сс. 251–68).

41. З бібліографічних занять Івана Вагилевича (Записки НТШ, 116, сс. 168–78).
42. До характеристики Петра Лодія (Записки НТШ, 113, сс. 148–55).
43. Перша комісія для українських шкільних підручників (Наша Школа, 1913, II, сс. 79–83).
44. Історія одної читанки (Наша Школа, 1913, III, сс. 167–75).
45. З заходів коло рушни в самбірській гімназії в 1849 і 1850 рр. (Наша Школа, 1913, IV–V сс. 217–233).
46. Життя і значення Івана Франка. Л., 1913, сс. 40.
47. Короткий історичний огляд діяльності тов. «Просвіта» (Письмо з «Просвіти» 1913, сс. 193–204).
48. Пам'яті поета-просвітителя (Письмо з «Просвіти», 1913, сс. 1–74).
49. Наші університетські традиції у Львові (Ілюстрована Україна, 1913, чч. 4–6, 8).
50. Михайло Коцюбинський (Ілюстр. Україна, 1913, ч. 9).
51. До вияснення національних поглядів Як. Головацького в 1848 р. (Записки НТШ, 121, сс. 133–72).
- Відб. Перша редакція «Розправи о язиці южнорус...» Як. Гол.
52. Три документи до історії Руїни (Україна, 1914, III, сс. 76–81).
53. Український «savoig-vivte» з 1770 р. (Україна, 1914, III, сс. 35–55).
54. Польська вірша про битву під Полтавою (Україна, 1914, IV, сс. 59–70).
55. Початки української комедії (Україна, 1914, I, сс. 54–70, II сс. 40–56).
56. Шевченко в Галицькой Украине (Укр. Жизнь, 1914, III, сс. 45–52).
57. Павлин Свенціцький (Павло Свій). Л., 1914, сс. 16.
58. Епізоди культурних зносин галицької і російської України в I-ій половині XIX в. (Записки Укр. Наук. Т-ва, XIII, сс. 54–142, XIV, сс. 56–100).
59. Український господарський порадник з 1788 р. (Зап. НТШ, 122, сс. 37–8).
60. Пам'яті Івана Франка (Опис життя, діяльності й похорону).
Відб. 1916, сс. 94.
61. Початки української комедії (1619–1819) Л., 1919, сс. 251.
62. Кілька заміток до послання Лацка з 1534 р. й відповіді на нього афонського прота Гаврила (Записки НТШ, 123, сс. 1–19).
63. В четверті роковини смерті М. Павлика (Вперед, 1919, ч. 47).
64. Діалог Йоаникія Волковича з 1631 р. (Записки НТШ, 129, сс. 33–79).
65. Матеріали до історії українського письменства XIX в. (Життя і Мистецтво, 1920, сс. 28–33, 63–69, 105).
66. До історії почаївських видань XVIII в. (Записки НТШ 130, сс. 107–119).
67. Історія української літератури (I–III. Л., 1920, 1921, 1924, сс. 344, 416 і 564).
68. Кілька голосів про Шевченка 1860–62 рр. (Вперед, 1920, ч. 57).
69. Пам'яті Ол. Шахматова (Вперед, 1920, чч. 217–219).
70. Кирило-мефодіївська справа й Галичина (Український Вістник, 1921 р., ч. 37).
71. Кирило-мефодіївське Братство. Л., 1921, сс. 115–172.
72. Два співанники пол. й третьої четвертини XVIII в. (Записки НТШ, 133, сс. 115–172).
73. Старе українське письменство. Л., 1922, сс. 512.

74. Підкарпатурська обробітка легенди про запис душі чортові ради дівчини (Н. Зборник, Ужгород, 1922, сс. 124–139).
75. Грицько Сковорода, славний український мудрець. Л., 1922, сс. 24.
76. Грицько Сковорода як педагог (Світло, 1922, сс. 108–119).
77. Листування П. Куліша з Ол. Кониським (Нова Україна, 1923, VII–VIII, сс. 267–76, X, сс. 139–48, XI, сс. 154–62).
78. З листування М. Драгоманова з В. Навроцьким (Літ. Наук. Вісник, 1923, III, сс. 249–59).
79. Підкарпатська переробка однієї притчі з Варлама і Йоасафа (Неділя Русина, 1923, ч. 29–35).
80. З приводу найновішого видання творів Котляревського (Діло, 1923, ч. 211).
81. Перед ювілеєм української книги (Громад. Вістник, 1923, чч. 3 і 9).
82. До історії різдвяних забобонів (Стара Україна, 1924, сс. 187–8).
83. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. Л., 1924, сс. 178.
84. Доля друкарні Івана Федоровича (Ст. Україна, 1924, сс. 46–8).
85. Діалог на Різдво. Новий текст із копії 1748 р. (С. Укр., 1924, сс. 12–13).
86. Франкова популяризація соціалістичної програми з 1881 р. (Культура, 1924, II, сс. 92–104).
87. До початків співробітництва Івана Франка в Зорі (Культура, 1924, II, сс. 105–118).
88. Авторство азбучної статті з 1834 р. (Записки НТШ, 136–7, сс. 107–18).
89. До письменської діяльності Л. Боровиковського (Записки НТШ, 136–137, сс. 225–37).
90. З життя й діяльності Івана Франка в рр. 1881–1884 (Культура, 1925, I, сс. 53–68, II, сс. 43–77).
91. З оточення Тараса Шевченка (Культура, 1925, III, сс. 30–50).
92. Шість листів Л. Українки до Н. Кибальчич-Козловської (Літ. Наук. Вісник, 1925, сс. 131–42).
93. Листування Костомарова з Кониським (Україна, 1925, III, сс. 72–77).
94. Шевченко й княжна Репніна. Л., 1925, сс. 118.
95. З поля української духовної вірші. Жовква, 1925, сс. 56.
96. Коротка граматики давньої церковно-слов'янської мови в порівнянні з українською для ужитку в сер. школах. Л., 1925, сс. 64.
97. Початки нового українського письменства (Діло, 1925, чч. 20–23).
98. На порозі студій над Франком (Діло, 1925, ч. 116).
99. Пам'яті великого будівничого новітньої України (Діло, 1925, чч. 278–283).
100. Спогади Агати Ускової про Т. Шевченка (Науковий Збірник, 1926, сс. 168–73).
101. До життєпису Костомарова (Науковий Збірник, 1926, сс. 173–4).
102. Іван Франко в добі радикалізму (Україна, 1926, VI, сс. 115–163).
103. До соціалістичного світогляду Ів. Франка (Іван Франко. Збірник. К., 1926, сс. 126–79).
104. До поглядів Івана Франка на українську літературу (Життя і Революція, 1926, IX, сс. 42–50).
105. Недрукована поема Франка «Св. Валентій» (Чер. Шлях, 1926, IX, сс. 6–40).

106. Перша любов Івана Франка (Календар Укр. Нар. Союзу на р. 1927, сс. 35–55).
107. Франків розрив з польською пресою (Світ, 1926, чч. 11–12).
108. Розділ Марксового «Капіталу» в перекладі Франка (Культура, 1926, IV–IX, сс. 54–87).
109. Енгельс у Франковому перекладі (Культура, 1926, IV–IX, сс. 91–118).
110. Із зносин М. П. Драгоманова з Галичиною (Україна, 1926, V, сс. 137–55).
111. Доповнення М. П. Драгоманова до його «Австро-руських споминів». У відповідь рецензентові «Діла» (Україна, 1926, II–III, сс. 76–89).
112. Невидана стаття М. П. Драгоманова про фольклорну літературу (Первісне громадянство, 1926, I–II, сс. 118–22).
113. З перших років письменської діяльності Б. Грінченка (Літ. Наук. Вісн., 1926, V, сс. 60–5, VI, сс. 142–54).
114. Із початків нової української комедії (Діло, 1926, ч. 6).
115. Із збірника Кондрацького кінця XVII в. (Записки НТШ, 146, сс. 155–179).
116. Знахідки до української великодньої драми (Записки НТШ, 146, сс. 119–53).
117. Староводолазька Олександрія з 1753 р. (Зап. НТШ, 146, сс. 215–8).
118. Мартин Пашковський про козацькі сутички з татарами й долю ясиру (Записки НТШ, 147, сс. 141–61).
119. Битва під Загаллям у сучасній польській пісні (Зап. НТШ, 147, сс. 161–5).
120. З життя чернігівської громади в 1861–3 рр. (Україна, 1927, VI, сс. 114–24).
121. П. Куліш як інформатор галицького історика літератури (Жит. і Революція, 1927, XII, сс. 283–306).
122. З листування Івана Нечуя-Левицького з галичанами (Науковий Збірник, 1927, сс. 97–133).
123. Матеріали до життєпису Франка (За сто літ, I, сс. 166–86).
124. З невикінченої повісті Франка: Не спитавши броду (Чер. Шлях, 1927, I, сс. 5–54).
125. Тринадцять листів Ів. Франка до Ол. Кониського (Життя і Революція, 1927, IV–V, сс. 84–98, 233–42).
126. Журнальні плани Франка в рр. 1884–86 (Україна, 1927, III, сс. 17–88).
127. Листи Івана Франка до В. Левицького (Україна, 1927, V, сс. 99–105).
128. До діяльності Михайла Комарова (Бібл. Вісті, 1927, IV, сс. 99–105).
129. Нездійснений план українського журналу з 1883 р. (Б. Вісті, 1927, II, сс. 61–5).
130. Сумнівна пісенна традиція про повстання Мартина Пушкаря (Діло, 1927, чч. 275 і 276).
131. Куліш як редактор «Причепи» Левицького (Записки НТШ, 148, сс. 1–54).
132. Останні зносини П. Куліша з галичанами (Записки НТШ, 148, сс. 165–240).
133. Козацтво під Хотиним 1621 р. в сучасній поезії (Записки НТШ, 149, сс. 141–72).
134. М. Стриковський про турецьку неволю в творі 1575 в. (Записки НТШ, 149, сс. 197–210).
135. Дума про козака-нетягу в записі кінця XVII в. (Ювіл. Збірник М. Грушевського, 1928, II, сс. 26–33).
136. До початків нового українського письменства (Науковий Збірник, 1928, сс. 100–7).

137. З романтичних епізодів П. Куліша (Діло, 1928, чч. 277–86).
138. З років заслання П. Єфименка... (За сто літ, II, сс. 110–21).
139. Автобіографічні знахідки до характеристики В. С. Александрова (Україна, 1928, IV, сс. 80–93).
140. З письменської спадщини Василя Мови (Лиманського). (За сто літ, III, сс. 17–45).
141. Листування Івана Франка і М. Драгоманова. К., 1928, сс. 508.
142. З діяльності Ів. Франка як етнографа (Первісне Громадянство, 1, сс. 145–53).
143. «На вершку» Івана Франка (За сто літ, II, сс. 251–72).
144. Франкова стаття з 1905 р. в польсько-українській справі (Діло, 1928, чч. 254–6).
145. Іван Белей і Олександр Кониський. Л., 1928, сс. 45.
146. Іван Котляревський, його життя й творчість (Вступ до «Творів», сс. V–XXVIII).
147. До життя і діяльності М. Лисенка (Життя і Рев., 1928, V, сс. 133–45).
148. З 1848 р. (Жмуток настроїв і фактів із рукописного матеріалу). (Діло, 1928, ч. 84).
149. Ювілей Заведення ім. Осолінських (Діло, 1928, ч. 117).
150. До історії місії М. Драгоманова (Україна, 1929, I, сс. 48–72).
151. Спроба відбудови невикінченої повісті Франка «Не спитавши броду» (Черв. Шлях, 1929, I, сс. 5–33, II, сс. 5–22).
152. Цікава пам'ятка укр. пісенності XVII в. (Україна, 1929, II, сс. 3–37).
153. Громадський Друг (1878–1929). (Черв. Шлях, 1929, IV, сс. 128–55).
154. Из співаника Домініка Рудницького (Зап. НТШ, 150, сс. 243–52).
155. Апологія кирилиці Дениса Зубрицького (Записки НТШ, 150, сс. 21–42).
156. Ол. Кониський і перші томи «Записок» (Записки НТШ, 150, сс. 339–90).
157. Любовна пісня про рижка й сироїжку в рукописі кінця XVII в. (Перв. Громадянство, 1929, I, 61–66).
158. Волинський співаник Степана Білецького (Матеріали до етнографії й антропології, XXI–XXII, сс. 241–53).
159. Виправа Запорозжців на Перекоп у 1608 р. (Україна, 1929, V, сс. 18–21).
160. П'ять листів П. Куліша до Ол. Білобородова (Україна, 1929, VII, сс. 88–92).
161. До публіцистичної діяльності Ів. Франка в рр. 1879–1883 (За сто літ, IV, сс. 225–68).
162. Невикінчена повість Франка: Не спитавши броду (Діло, 1929, ч. 99).
163. З історії «Леля й Полеля» Івана Франка (Твори, XXX, сс. 5–13).
164. «Гутак». Недрукований початок повісті Франка (За сто літ, IV, 20–24).
165. Франкові «Три князі на один престіл» (Діло, 1929, ч. 182).
166. Щастя й горе Загоровських. Нарис із минулого Волині. Л., 1929, сс. 42.
167. Український правопис із словничком. Л., 1929, сс. 207.
168. Три статейки з полемічного письменства (Записки НТШ, 99, сс. 1–50).
169. Шевченків Алкид і його мати (Шевченко, II, X, 1930, сс. 49–69).
170. Шевченко в німецьких перекладах Франка (Шевченко, II, сс. 205–20).
171. Шевченко і Галичина (Україна, 1930, II, сс. 66–72).
172. З приводу двадцятиліття «Кобзаря» в редакції В. Доманицького (Його листування з Ів. Франком). (За сто літ, V, сс. 272–304).
173. Гервінусів Шекспір в очах П. Куліша (Збірник заходознавства, II, сс. 163–176).

174. Примітки Ів. Нечуя-Левицького до перекладу «Малороссии» Прижова (Літературний Архів, 1930, I–II, сс. 138–43).
175. Драгоманов у відновленій «Правді» («За сто літ», VI, сс. 229–48).
176. Листочок на могилу автора «Скиту Манявського» (Діло, 1930, ч. 9).
177. Стосунки М. Кропивницького з галицькими українцями (Річник УТМ, 1, сс. 138–51).
178. Недокінчена друком праця Івана Франка з історії Українського театру (Річник УТМ, 1, сс. 41–75).
179. Українські пісні й польські вірші з «Літописця» Ерліча (Зап. НТШ, 151, сс. 195–205).
180. До зносин Ів. Левицького з галичанами (Літ. Архів, 1931, I–II, сс. 142–53).
181. З першого заарештування Івана Франка (Нові Шляхи, 1931, I, сс. 53–58, II, сс. 176–182).
182. До справи архіву Мазепи (Записки НТШ, 152, сс. 149–150).
183. Перерібка Антона Герцига з Вольтера (Життя і Знання, 1932, сс. 407–8).
184. Пилип Орлик у пісні про Ведмедівку (Записки НТШ, 152, сс. 153–62).
185. Українська сатира на царицю Анну з 1735 р. (Записки НТШ, 152, сс. 152–3).
186. 1837 чи 1834? (Основна дата нового письменства в Галичині). (Життя і Знання, 1933, сс. 248–9).
187. З організації й самооборони львівських українців у минулому (Ювілейний Збірник «Зоря», Л., 1934, сс. 5–23).
188. Чернець Климентій про вагу ремесел у старій Україні (Ювіл. Збірник, сс. 28–42).
189. Життя в Україні в другій, половині 18-го ст. (Назустріч, 1934, ч. 13).
190. Чоловий автор із «Сина Русі» (Діло, 1934, чч. 53–54).
191. Як винародовлювались українці за Австрії до 1848 р. (Діло, 1934, чч. 12–15, 17–18).
192. Століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (Діло, 1934, чч. 114–5).
193. Перший вірш на честь кириломефодіївців і його автор (Діло, 1934, чч. 68–73).
194. Перший відгомін справи кириломефодіївців у польській пресі (Діло, 1934, чч. 311, 314–6, 319).
195. Матірне серце в «Неофітах» (Назустріч, 1934, ч. 6).
196. Брошура василіанського достойника з 1863 р. (Діло, 1934, чч. 101–103, 106–7).
197. Перша вистава українського театру в Галичині (Діло, 1934, ч. 91).
198. До генези й розуміння Франкової поеми «Похорон» (Діло, 1934, ч. 138, 140–3, 146–7).
199. Перший історик церкви з вихованців львівської духовної семінарії (Богословія, 1934, IV, сс. 237–45, 1935, I, сс. 36–46, II–III, сс. 124–33, IV, 222–30).
200. З української лірики XVII в. (Зап. НТШ, 153, сс. 175–84).
201. Два «старосвітські отче наші» з часу Шашкевича (Зап. НТШ, 153, сс. 184–5).
202. Хто ж автор т. зв. Літопису Самовидця? (Зап. НТІ, 153, сс. 1–81).
203. Зловісний великдень і віковичний його відгомін (Діло, 1935, ч. 115).
204. Хто перший: Василь Гоголь, чи Котляревський? («Назустріч», 1935, ч. 22).

205. Богдан Залеський про Миколу Гоголя (Діло, 1935, ч. 115).
206. До українського перекладу думок Богдана Залеського (Назустріч, 1935, ч. 15).
207. Невже невідомий поет з-перед Шашкевича? (Діло, 1935, ч. 145).
208. Михайло Грабовський про два молодечі твори П. Куліша (Діло, 1935, чч. 175–7, 183).
209. Легенда про листування Шевченка з Б. Залеським. (Наз., 1935, ч. 13).
210. Двогolos киян і молодих галичан із 1862 р. (Новий Час, 1935, чч. 123–31).
211. Д-р П. Бернатович (Сторінка з наддніпрянсько-наддністрянських зносин у 1861–1865 рр. (Діло, 1935, чч. 201, 203–5, 207–10).
212. Франко про партії серед галицьких українців перед 50-ма роками (Діло, 1935, чч. 120–2, 124, 127–8, 131).
213. Чайковський і Франко (Новий Час, 1935, чч. 182–9, 191–2, 202–4).
214. До становища проф. Ягіча до української справи (Новий Час, 1935, чч. 137–8, 140–1).
215. Григорій Ількевич як збирач пісень.
216. Ще до діяльності М. Шашкевича як фольклориста.
217. Св. Ф. Кемпійський у перекладі Івана Вагилевича.
218. З романтичного періоду фольклорних зайнятть Як. Головацького.
219. Кральодворський рукопис в укр. письменств. (215–219: У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834–1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. Частина перша, сс. 1–146).
220. До джерел укр. пісенного Збірника Жеготи Павлі.
221. Зміна поглядів Як. Головацького в його власному освітленні.
222. До характеристики М. Устияновича.
223. Розвідки Івана Вагилевича про укр. мову. (220–223: 215–219: У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834–1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. Частина друга, сс. 147–324).
224. Записи пісень латинкою з першому збірнику Максимовича (Діло, 1936, ч. 8).
225. Чи дійсно «невирішена справа» (Діло, 1936, ч. 64).
226. Укр. революційна пісня 1848 р. (Діло, 1936, ч. 81).
227. Франко про Северина Гощинського (Новий Час, 1936, ч. 82).
228. Хто спричинив арештування Франка й товаришів 1877 р.? (Життя і Знання, 1936, сс. 134–6).
229. «Ляшка» М. Висоцького (Новий Час, 1936, ч. 5).
230. Століття «Читанки» М. Шашкевича (Шлях виховання й навчання, 1936, ч. 2).
231. Хто й чому започаткував азбучну справу в 1859 р. (Там само, ч. 1).
232. Школа Успенського Братства у Львові. Л., 1936, сс. 23.
233. Недрукована стаття Івана Франка (Назустріч, 1936, ч. 11).
234. Як дійшло до першого жіночого альманаха. Л., 1937, сс. 88.
235. Із страху перед життєвою незабезпеченістю. Коли розходились Іван Франко й Ольга Білинська (Назустріч, 1937, ч. II).
236. До історії видань Квітчиної «Марусі». Л., 1937, сс. 14.
237. До «Русалки Дністрової». Л., 1937, сс. 4.

238. Укр. пісні в польських виданнях XVII ст. Л., 1937, сс. 28.
239. Франко та його батько (Життя і Знання, 1937, ч. 5).
240. Жива думка Вол. Шашкевича (Ж. і Знання, 1937, ч. 7–8).
241. «Czysta ona jak kryształ, ciepła jak wieczor letni, niespodziewanie oryginalna» (Новий Час, 1937, чч. 98–100).
242. Іван Липа й Франко (Новий Час, 1937, ч. 113).
243. Укр. пісні польського священика (Назустріч, 1937, чч. 12–14).
244. Чиї записи пісень у «Русалці Дністровій». Л., 1937, сс. 11.
245. Бендерська Комісія по смерті Мазепи (Мазепа, І., Варш. 1938, сс. 106–33).
246. Автобіограф. документ Ів. Франка з 1892 р. (Літ. Наук. Додаток «Нового Часу», 1938, ч. 15).
247. Панько Куліш і Віктор Забіла (Літ. Наук. Дод. «Нов. Часу», 1938, ч. 18).
248. З нерозгаданих загадок укр. письменства. Кирило Тополя. (Літ. Наук. Дод. «Нов. Часу» 1938, чч. 19–20).
249. Недокінчена Франкова трилогія (Літ. Наук. Дод. «Нов. Часу, 1938, ч. 21–23).
250. Ожешкова й Кониський (Літ. Н. Дод. «Нового Часу», 1938, ч. 31).
251. З листів Корнила Устияновича до Франка (Літ. Наук. Дод. «Нов. Часу», 1938, ч. 32).
252. Степан Смаль-Стоцький і Франко (Літ. Наук. Дод. «Нов. Часу», 1938, чч. 33–38).
253. З листових зв'язків Олександра Русова. Л., 1938, сс. 23.
254. До історії віденського «Вінка» (Укр. Книга, 1938, VI–VII, сс. 105–115).
255. Чистий зиск Оп. Осташевського з «Пів копи казок» (Там само, сс. 116–18).
256. З галицького руху перед 50-тма роками. Франко в «Правді» Свєнтоховського (Календар для всіх на 1939, сс. 118–26).
257. Ватрослав Ягіч про спір Пипіна з Огоновським. Л., 1939, сс. 8.
258. Колядки в записі Маркіяна Шашкевича (Літ. Наук. Дод. «Н. Часу», 1939 р.).
259. Автограф Шевченка в альбомі Марусі Селюцької (ЛНД «Нового Часу, 1939, ч. 11).
260. Участь Франка в літ. збірці «Веселка» (ЛНД «Нового Часу», 1939, ч. 21).
261. Псевдо-Кониський і Псевдо-Полетика. Оповідання прадіда. Л., 1933, сс. 15–24).

Цей далеко неповний список наукових робіт, доданий до особової справи, наочно показує дивовижно різносторонні зацікавлення в галузях історії української літератури різних періодів її розвитку і спростовує твердження тодішніх учених про те, що М. Возняк є спеціалістом тільки в цій літературі. Це свідчення свого часу образили М. Возняка і стали причиною того, що він не продовжив працю над подальшою історією української літератури, яка охоплювала б період від Котляревського до першої половини ХХ століття. Чогось у наукових колах саме тоді, коли М. Возняк мав намір взятися за продовження, утвердилася думка, що він не настільки компетентний у цій галузі як, наприклад, Василь Щурат. У результаті ображений М. Возняк не продовжив дослідження, а компетентніший В. Щурат і не думав братися за цю працю.

Ще перед заповненням університетського листка обліку кадрів 15 червня 1945 року М. Возняк подав у відділ кадрів свою «Автобіографію», написану від третьої особи і надруковану на машинці [1, арк. 9], такого змісту:

«Возняк Михайло Степанович народився у Вільках Мазовецьких, Руськоравсь-

кого району Львівської області (колись повіт Рава-Руська в Галичині), дня 3 жовтня 1881 року як син малоземельних селян Степана і Еви з Матвієвих. Як пастух худоби й помічник при сільському господарстві не міг і думати про дальшу освіту поза місцевою шестирічною школою в рідному селі. Випадково в селі з'явивсь один інтелігент, що звернув увагу на зацікавлення сільського хлопчини й радив послати його до середньої школи. А що до вступу до гімназії потрібно було знання початків німецької мови, яких не давала сільська школа. Треба було змарнувати два роки в Раві Руській, щоб отримати вступ до гімназії з українською мовою навчання у Львові. Її скінчив власними силами, заробляючи на життя корепетиціями й отримавши стипендію у вищих класах гімназії. Склавши 1904 р. іспит зрілості як відмінник, яким був упродовж усіх класів гімназії, записався на філософський факультет львівського університету. Скінчивши його в 1908 році, перейшов на учительську посаду в тій самій гімназії, де вчився. Воєнні події загнали його 1914 р. до Відня, звідки вернувся влітку 1918 р. до Львова, де проживав до теперішнього часу. По розпаді Австрії не склав присяги націоналістичній Польщі. Будучи увесь час упродовж її існування безробітним, зайнявся виключно науковою працею і досяг признання за неї, коли 29 червня 1929 р. вибрали його дійсним членом Академії Наук УРСР. Перед тим був дійсним членом Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, вибраний 5 червня 1911 року. Роботу отримав щойно з приходом Радянської влади слідом за доблесною Червоною Армією, що звершила соціальне й національне визволення західноукраїнських і західнобілоруських земель, покликаний 19 жовтня 1939 р. на професора історії української літератури в Львівському Державному університеті ім. Ів. Франка. За Радянської влади керував кафедрою української літератури в Університеті та львівським відділенням інституту української літератури ім. Т. Гр. Шевченка Академії Наук УРСР. Тоді ж був обраний депутатом до Верховної Ради УРСР. Роки панування гітлерівських бандитів викреслили даний час із його наукового доріжку. Очевидно, за час окупації не займав жодної посади, глибоко вірячи увесь час у поворот Червоної Армії й Радянської Влади. Діждався 27 липня 1944 р. радісної хвилини звільнення Львова, що залишила йому дальшу наукову працю. Львів. Дня 15.VI.1945».

До особової справи Михайло Возняк додав нотаріально завірений диплом дійсного члена АН УРСР, на обкладинці якого був напис «Всеукраїнська Академія Наук». Текст був всередині посвідчення: «Всеукраїнська Академія наук обрала на свого дійсного члена Михайла Возняка. Обрання відбулося на засіданні Ради Академії 29 червня 1929 року, скликаному згідно з постановою Ради Народних Комісарів УРСР з 16 квітня 1929 року. Президент АН УРСР Д. Заболотний. Неодмінний секретар І. О. Корчак-Чепурковський. У Києві, року 1929 липня 19-го». Нотаріально завірена копія була зроблена 22 березня 1948 року за реєстром № 2740/11 [1, арк. 26].

Михайло Степанович Возняк 5 грудня 1945 року приніс у відділ кадрів Львівського університету так звану «Паспортную справку» про те, що в нього є паспорт серії 111-ЖП № 683539, виданий 4 відділом міліції м. Львова, та що він прописаний за адресою вул. Цюлковського, 14, кв. 7. У довідці вказувалось, що М. С. Возняк «українець» і «не військооб'язан», прописаний за вказаною адресою 5 грудня 1945 року [1, арк. 38].

Наказом ректора Львівського державного університету проф. Білякевича за № 227 від 11 лютого 1946 року «за високоякісну роботу й кращі досягнення «М. С. Возняк був премійований грошовою премією «в сумі» 1500 крб. Це преміювання було здійснене «на основі наказу заступника НКП УРСР т. Філіпова» від 26 грудня 1945 року за № 5112 [1, арк. 28].

Цього року М. С. Возняку згідно з наказом ректора І. Білякевича № 75 від 1 травня 1946 року оголошено подяку «за кращі результати в науковій праці та підвищення якості навчання» [1, арк. 29].

Наказ № 236/п від 8 червня 1946 року Міністерства вищої освіти СРСР за підписом заступника Міністра вищої освіти СРСР тов. Синецького ставив до відома «отдел кадров, сектор учета Львовского Госуниверситета» про те, щоб «утвердить действительного члена Академии Наук УССР Возняка Михаила Степановича заведующим кафедрой украинской литературы Львовского государственного университета» [1, арк. 26].

Серед документів того часу збереглася й доповідна записка ректорів університету Олексія Никифоровича Мороза такого змісту: «В зв'язку з неповерненням з командіровки до Києва голови держ. Комісії філологічного факультету акад. Возняка доручити головування в державній комісії проф. Волкову». Доповідна від 30 листопада 1946 року [1, арк. 30].

Опісля ця доповідна О. Мороза буде фігурувати у справі М. Возняка, як такого, хто недбало ставиться до своїх обов'язків.

На доповідну О. Мороза був наказ ректора № 236 від 3 грудня 1946 року: «У зв'язку з перебуванням у командіровці до м. Києва Голови Державної Комісії філологічного факультету акад. Возняка доручити головування в державній комісії проф. Волкову Р. М.». Наказ підписаний ректором І. Білякевичем на основі розпорядження проректора з навчальної частини проф. Леутського [1, арк. 31].

У 1948 році ректором університету був призначений відомий учений-механік професор Г. М. Савін.

Діловодство в університеті переводилося на *общепонятный язык*. Як і всі інші працівники університету М. Возняк заповнив «Особистий листок по обліку кадрів» [1, арк. 10–11] російською мовою і написав тою ж мовою автобіографію [1, арк. 12]. Такий листок *учета кадров та автобиографию* М. Возняк заповнив і написав 20 червня 1948 р.:

«Личный листок по учету кадров

1. Фамилия *Возняк имя Михаил отчество Степанович*

2. Пол *м.*

3. Год и м-ц. рожд. *1881, октябрь*

4. Место рожд.:

а) по существовавшему в то время адм. делению *Вольки Мазовецкие, уезду Рава Русская. Галиция*

б) по существующему в настоящее время адм. делению *с. Волиця, Рава-Русского района, Львов. обл.*

5. Национальность *украинец;*

6. Соц. происхождение:

- а) бывшее сословие (звание) родителей *крестьяне*
б) основное занятие родителей до Октябрьской революции --- после Октябрьской революции --- ;
7. Основная профессия (занятие) *научный сотрудник*;
8. Соц. положение *служащий*
9. Партийность *ВКП (б)*
10. Какой организацией принят в члены ВКП (б) *Парторганизация Львов. универс.*
11. Партстаж *XI 1945* № партбилета --- или к/карточки ---;
12. Стаж пребывания в ВЛКСМ с --- по ---;
13. Состоял ли в других партиях (каких с какого и по какое время) *не состоял*;
14. Состоял ли ранее в ВКП (б) *нет* с какого времени --- и причины исключения или выбытия ---;
15. Были ли колебания в проведении линии партии и участвовал ли в оппозициях (каких и время) *колебаний не было, в оппозициях не участвовал*;
16. Членом какого профсоюза состоит и с какого года *профс. унив. Львов.*;
17. Образование *университет*; Название учебного заведения (вуза, втуза, техникума, комвуза, школы и проч.) и местонахождение *Львовский университет*, Название факультета или отделения *философский*, Дата поступления *1904*, Дата окончания или ухода *1908*, Окончил или нет *да*, Какую (узкую) специальность получил в результате окончания высшего или среднего учебного заведения *украинская литература*;
18. Ученая степень (звание) *действительный член АН УССР*;
19. Имеет ли научные труды и изобретения (перечень научных трудов и изобретений с указанием, по каким вопросам и где опубликованы, необходимо дать в приложении).
21. Выполняемая работа с начала трудовой деятельности (включая военную службу)

Дата, м-ц и год		Должность с указанием учреждения, организации, предприятия, а также министерства (ведомства), в систему которого они входят	Местонахождение организации
вступления	ухода		
<i>VIII</i>	<i>VIII</i>		
<i>1908</i>	<i>1914</i>	<i>учитель гимназии</i>	<i>Львов</i>
<i>XII</i>	<i>XII</i>		
<i>1914</i>	<i>1918</i>	<i>учитель гимназии</i>	<i>Вена</i>
<i>VIII</i>	<i>IX</i>		
<i>1918</i>	<i>1939</i>	<i>самостоятельная научная работа</i>	
<i>X</i>	<i>VI</i>		
<i>1939</i>	<i>1941</i>	<i>профессор ЛГУ</i>	<i>Львов</i>
<i>VI</i>	<i>VII</i>		
<i>1941</i>	<i>1944</i>	<i>самостоятельная научная работа</i>	
<i>VIII</i>			
<i>1944</i>		<i>профессор ЛГУ</i>	<i>Львов</i>

22. Участие в центральных республиканских, краевых, областных, окружных, городских районных выборных органах

Местонахождение выборного органа	Название выборного органа	В качестве кого выбран	Число м-ц и год	
			избрания	выбытия
<i>Киев</i>	<i>Верховный Совет</i>	<i>1940 депутат</i>		

24. Знание иностранных языков и языков народностей СССР

	Название языков, которыми владеет читает, пишет, говорит	
	слабо	хорошо
иностраннх	<i>французский</i>	<i>немецкий, латинский, греческий, польский</i>
народностей СССР		<i>украинский, русский</i>

25. Участвовал ли в революционном движении и подвергался ли репрессиям за революционную деятельность до Октябрьской революции (за что, когда, кем) *не участвовал;*

26. Участвовал ли в партизанском движении и подпольной работе (как вступил, где, когда и выполняемая работа) *не участвовал;*

27. Военная служба: в старой армии с --- по --- последний высший чин ---, Красной гвардии с --- по --- в каких должностях *не служил;*

28. Стаж службы в Советской Армии --- последняя высшая должность ---;

29. Участвовал ли в боях во время гражданской или Отечественной войны (где, когда и в качестве кого) ---;

30. Был ли в плену (где, когда, при каких обстоятельствах попал, как и когда освобожден из плена) *не был;*

31. Служил ли в войсках и учреждениях белых правительств *нет* (если служил, то указать с и по какое время, где и в каких должностях) ---;

32. Отношение к воинской обязанности: категория учета --- состав --- воинское звание --- специальность № --- приписан ли к военной части --- стола по месту жительства военнообязанного --- наименование райвоенкомата по месту жительства военнообязанного --- предоставлена ли отсрочка от призыва в армию на военное время ---. Состоит ли на специальном учете;

33. Состояние здоровья (имеет ли ранения, контузии, какие и когда) ---;

34. Какие награды и поощрения имеет после Октябрьской революции ---;

35. Привлекался ли к судебной ответственности (кем, когда, за что) *не привлекался;*

36. Имеет ли партвызыскания *нет;*

37. Семейное положение в момент заполнения личного листка ---;

38. Домашний адрес: *Львов, Циолковского, дом 14, кв. 7 «20» июня 1948 г.»*

«Автобіографія

Возняк Михайл Степанович

Автобіографія складається произвольної форми, власноручно, без поправок і виправлень, з обов'язковим освітленням в повествовальному формі питань, пов'язаних з трудовою, партійною і громадською діяльністю, а також всіх інших значущих моментів з життя того, хто складає автобіографію, і його родичів.

Возняк Михайл Степанович народився в с. Волиця Рава-русского району, Львівської області, третього жовтня 1881 року в родині малоземельних селян Степана і Єви уроженки Матвеевої. Будучи пастухом худоби і помічником в сільському господарстві, не міг і думати про подальше навчання поза шестилітньої школи в рідному селі. Один інтелектуал звернув увагу на зацікавленість селянського хлопчика і порадив віддати його в середню школу. Але оскільки для вступу в гімназію необхідно було знання початку німецької мови, чого не давала сільська школа, довелося витратити подальші два роки в Рава-Руській гімназії, щоб отримати можливість вступити в гімназію з українською мовою навчання в Львові.

Він закінчив власними силами, заробляючи на життя репетиторством і отримуючи в старших класах стипендію. Пройшовши іспити на зрілість як отличник, був на протяженні всього періоду навчання в гімназії, вступив на філософський факультет Львівського університету. Закінчив його в 1908 році, перейшов на посаду вчителя в тій же гімназії, де навчався. Військові події змусили восени 1914 р. переїхати в Вену, звідки влітку 1918 року повернувся до Львова, де проживає до теперішнього часу. Після розпаду Австро-Угорщини не присягнув націоналістичній Польщі і все час її існування був безробітним. Займався виключно науковою роботою і дочекався її визнання, коли 29 червня 1929 року був обраний дійсним членом Научного Товариства ім. Шевченка в Львові, обраний 5 червня 1911 року. Роботу отримав лише з приходом Радянської влади після перемоги Червоної Армії, завершившої соціальне і національне визволення західноукраїнських і західнобілоруських земель. 19-го жовтня 1939 року запрошений професором історії української літератури Львівського Державного Університету ім. Ів. Франка. При Радянській влади керував кафедрою української літератури в Університеті і Львівським відділом Інституту української літератури ім. Т. Гр. Шевченка Академії Наук УРСР. Тоді ж був обраний депутатом Верховного Радянського Союзу УРСР. В роки німецької окупації не займав жодної посади. Глибоко вірив все час в повернення Червоної Армії і Радянської влади, дочекався 27 червня 1944 року радісної миті визволення Львова, що зробило можливим подальший науковий труд.

В листопаді 1945 року є кандидатом ВКП(б).

Михайл Степанович Возняк

Дійсний член АН УРСР».

Судячи по так званому «звіщенню» № 26, підписаному 18 листопада 1949 року начальником відділу кадрів Львівського університету тов. М. Біаном, складається

враження, що у цьому відділі кадрів жодних документів М. Возняка не було. «Завкафедрой украинской литературы профессору Возняк М. С., – писалось у повідомленні. – На основании распоряжения Ректора Львовского государственного университета Вам надлежит в *пятидневный* срок предоставить в Отдел Кадров для дополнения Вашего личного дела следующие документы: *копию аттестата о звании, заверенную нотариально, список научных трудов, 2 фотокарточки, справку с места жительства от домоуправа и копию диплома об окончании вуза, заверенную нотариально. Трудовую книжку*» [1, арк. 27].

Така поспішність була викликана тим, що при кінці жовтня в Львівський Університет за чийось досі невстановленим доносом на М. С. Возняка, який «незаконно займає місце завідуючого кафедрою української літератури, бо не має ні жодного вченого ступеню, ні вченого звання», приїхала так звана «Комісія Державного Контролю», аби перевірити одержане повідомлення. На думку цієї комісії, займати такий відповідальний пост він не може. Для цього потрібно мати і звання професора, і бути доктором наук. На початку 1950 року розпочалося суцільне непорозуміння з оплатою М. С. Возняку, який був академіком, але не мав ні вченого ступеня, ні звання професора, які встановлювалися «згідно з існуючими правилами».

Це для М. Возняка був удар ножем у спину. Справа в тім, що на початку нового 1950 року мав обговорюватися макет першого тому «Історії української літератури» й участь у ньому академіка М. Возняка була явно небажаною. Київські «творці» історії української літератури вже мали гіркий досвід співпраці з ученим, коли у 1941 році визріла ідея видати 25-томник творів І. Франка. Найбільшим авторитетом у цьому, безумовно мав бути М. Возняк, який, залишаючись офіційно безробітним, про що писав у своїх автобіографіях, в НТШ активно працював над рукописами І. Франка, які згідно із заповітом останнього стали власністю цієї інституції. У процесі роботи над ними учений реставрував чимало Франкових творів та вперше опублікував їх. Взагалі, працюючи над архівом І. Франка, М. Возняк опублікував 125 праць. Чимало творів уперше опублікувала і Марія Деркач, яка працювала разом із М. Возняком [6, с. 44–50]. У результаті конфлікту, який виник тоді між київською групою на чолі з академіком Олександром Білецьким, М. Возняк був усунутий від видання і в редакції не залишилося жодного франкознавця. Його місце займали такі знавці, як П. Козланюк, В. Корнійчук, Д. Копиця, М. Омеляновський та сам О. Білецький. Останній, який очолював на той час Інститут літератури, аби дошкулити М. Возняку домігся, аби архів та бібліотеку І. Франка, яка за заповітом письменника мала залишатись у Львові, перевезти до Києва [10, с. 94]. Теперішня історія української літератури мала бути основою для вивчення та трактування української літератури в дусі марксизму-ленінізму для всіх, хто вивчає ту історію, тобто своєрідним, як сказав би І. Франко, «катехизмом літератури». Чого можна було сподіватися від академіка М. Возняка? У Києві його знали по тритомній історії української літератури, яка була забороненою. При обшуках книгу вилучали і в кращому випадку відправляли у спецховища, а в гіршому просто знищували. У Києві пам'ятали, як позиціонував себе М. Возняк, коли йшлося про 25-томне видання творів Івана Франка.

У випадку з «Історією української літератури» вирішено було зробити так, щоб з огляду на «об'єктивні причини» у її виданні М. Возняк не зміг взяти участі. Для цього і було затіяно перевірку, метою і завданням якої було з'ясувати чи відповідає займаній посаді академік М. Возняк чи ні.

Все-таки, заради справедливості, Управління у справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР 26 травня 1950 року на ім'я ректора Львівського державного університету ім. Івана Франка професора Г. М. Савіна за підписом начальника управління у справах вищої школи при Раді Міністрів тов. Б. Ковалевського скерувало повідомлення такого змісту: «Управління у справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР повідомляє Вас, що Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка А. Н. УРСР 5–6 червня цього року в м. Києві проведе Республіканську нараду для обговорення макету першого тому “Історії української літератури”».

На цю нараду викликаються завідувачі кафедр української літератури університетів та педагогічних вузів України, які повинні виступити зі своїми критичними зауваженнями пор курсу “Історії української літератури”. В зв'язку з цим Вам необхідно командирувати на 5–6 червня ц. р. для участі в роботі наради завідуючого кафедрою української літератури» [1, арк. 33].

На цей документ ректор Г. М. Савін 29 травня 1950 року поставив резолюцію: «Командирувати акад. Возняка». Однак замість М. Возняка поїхав доц. Лесик В. В. Пояснення було просте і, на думку «начальства», логічне: М. Возняк від 1947 року не читав жодного курсу лекцій на факультеті, а лишень керував кафедрою та аспірантами. Як пояснювали, не мав до цього М. Возняк дару, окрім того, мав суттєві недоліки з вимовою окремих букв, ходив, як підсміювався М. Рудницький, вже у надто поношеному пролетарському одязі.

У зв'язку з перевіркою, розпочатою з ініціативи декана О. Н. Мороза, ректор університету Г. М. Савін звернувся 25 лютого 1950 року з листом до Головного управління університетів Міністерства вищої освіти (лист мав реєстраційний номер 969) з проханням роз'яснити ситуацію, яку заробітну платню платити М. Возняку, який є академіком, але не має ні вченого звання, ні ступеня, а завідує кафедрою. Відповідь з Москви не надходила, а тому, Григорій Савін, ректор університету, 5 травня 1950 року знову звернувся листом № 685 за роз'ясненням у Головне управління університетами Міністерства вищої освіти СРСР. Відповідь прийшла вже 12 травня. «Ректору Львовского государственного университета проф. Савину Г. Н. = На Ваш № 685 = Главное управление университетов разъясняет, что если заведующий кафедрой украинской литературы т. Возняк имеет ученое звание профессора, то по существу ему следует выплачивать 4500 рублей. Если же он не имеет ученого звання – он должен получать зарплату по ставке старшего преподавателя. = Зам. начальника Главного управления университетов Двухшерстов = Начальник планово-финансового отдела Шилов» [1, арк. 42]. У Львівському університеті з цього документа зробили декілька завірених копій, які розсилали у різні інстанції для остаточного з'ясування цього непростого питання, яке зводилося до простого, чи академік має отримати ставку старшого викладача, чи ні [1, 84].

Бюрократія є бюрократією. Нарешті прийшла відповідь у Львівський університет на попередній запит щодо оплати праці М. Возняка. Надійшла вона аж 6 червня 1950 року за підписом заступника Головного управління університетів Лисенка та головного бухгалтера того ж управління Симонова такого змісту: «Главное управление университетов не может удовлетворить Вашу просьбу об установлении должностного оклада по ставке профессора – действительному члену Академии наук УССР Возняку М. С., не имеющему по вашему сообщению ни ученого звания, ни ученой степени доктора.

Ненормальное положение с оплатой труда тов. Возняка М. С. объясняется халатностью отдела кадров университета, не представившего в установленном порядке в ВАК документов на т. Возняка.

Это упущение Вам необходимо исправить в срочном порядке» [1, арк. 45].

Документ був також скопійований, його використали для розсилання у різні інстанції, де мала вирішуватися справа з оплатою М. Возняка.

На стіл ректора 27 червня 1950 року надійшла доповідна записка від декана філологічного факультету доц. О. Н. Мороза такого змісту: «Як відомо в роботах завідуючого кафедрою української літератури Дійсного члена Академії Наук УРСР М. С. Возняка проводились буржуазно-націоналістичні погляди, явища історії української літератури висвітлювались з націоналістичних позицій. Це стосується також і останніх робіт М. С. Возняка “Титан праці”, “Г. Квітка-Основ’яненко” і інші.

Незважаючи на поради та зауваження М. Возняк не виявив бажання критично поставитись до своїх робіт, не захотів виступити з критикою своїх помилок, що мали місце в його “Історії української літератури”, яку й досі використовують рештки буржуазно-націоналістичних банд.

Не раз на засіданнях і зборах в університеті громадськість міста Львова вимагала від М. С. Возняка виступити з критикою помилок, якщо він справді не поділяє буржуазно-націоналістичних поглядів і засуджує їх.

Цього неодноразово вимагали від М. С. Возняка члени кафедри української літератури ЛДУ. Проте тоді і протягом року, коли діяльність М. Возняка була справедливо піддана критиці з боку керівників партії і уряду та всієї громадськості М. Возняк не виступив самокритичним переглядом своїх позицій. Особливо неприпустима була поведінка М. Возняка в час критики Інституту літератури ім. Т. Гр. Шевченка АН УРСР у Львові, де він протиставив себе Інституту літератури, ігноруючи державною установою.

Як завідуючий кафедрою і керівник аспірантури, М. С. Возняк не забезпечує повністю покладених на нього обов’язків. Про те, що М. С. Возняк не керує аспірантами заявляють самі аспіранти навіть на засіданні кафедри (тов. Кутковець).

Щодо організації учбового процесу, боротьби за високий ідейно-теоретичний рівень викладання М. Возняк недостатньо забезпечує роботу як зав. кафедрою. Крім того, М. Возняк недостатньо приділяє уваги організаційно-керівній роботі кафедри.

Виходячи з вищезазначеного, деканат філфаку просить вирішити питання про можливість дальшого перебування М. С. Возняка на посаді завідуючого кафедрою.

На зав. кафедри української літератури деканат рекомендує призначити доцента, кандидата філологічних наук В. В. Лесика» [1, арк. 35].

Під цією доповідною запискою дата – 27.VI.1950 року і підпис декана філологічного факультету О. Н. Мороза (Мороз Олексій Никифорович (1908–1984) – український літературознавець, кандидат філологічних наук. Викладав у Київському педагогічному інституті, а з 1945 року у Львівському університеті. В 1949–1955 та 1958–1964 роках – декан філологічного факультету. Написав низку статей, бібліографічних матеріалів про І. Франка. З 1960 року видав декілька покажчиків франкознавчої літератури різної тематики за різні періоди, зокрема у 1966 році видав «Бібліографію творів Івана Франка за 1874–1964 рр.»).

Про критику партією і урядом, а також громадськістю, про яку йдеться у цій службовій записці, доволі чітко розповів Михайло Нечиталюк у своїй монографії «Честь праці». Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях (Львів, 2000. – 424 сторінок), а також Іван Денисюк у згаданих спогадах «Академік з легенди».

Аби заява не була голослівною, декан філологічного факультету виписав на зворотній стороні своєї доповідної записки, які саме націоналістичні погляди має академік М. С. Возняк. На ці звинувачення М. Возняк відповів заявою, датованою 14 червня 1950 року [1, арк. 36 а] і скерованою на ім'я ректора, де, зокрема, заперечував, що «не определял язык как надстройку, а как орудие производства в общественной жизни» та строго притримувався вчення Маркса–Енгельса.

Михайло Возняк розумів, що діється, а тому звернувся до Ради Львівського державного університету імені І. Франка зі заявою: «Я, дійсний член АН УРСР з 29 червня 1929 року, завідуючий кафедрою української літератури Львівського Державного Університету ім. Ів. Франка з 1940 року. Прошу підняти клопотання перед Міністерством Вищої Освіти про присвоєння мені звання професора. Львів, 29 червня 1950 р. М. С. Возняк, завкафедрою Української літератури ЛДУ» [1, арк. 36].

На заяві М. Возняка 5 липня 1950 року ректор поставив резолюцію: «На общих основаниях». Хвилювання, які були спричинені перевіркою, призвели до того, що М. Возняк захворів. Він написав заяву і згідно із наказом ректора № 336 від 30 червня 1950 року йому була надана відпустка на 48 робочих днів з 4 липня до 28 серпня 1950 року [1, арк. 48].

Наказ ректора Г. Савіна датується 30 червня 1950 року за № 330 наступного змісту: «Возняку М. С., зав кафедри української літератури до подачі документів по наукове звання і ступінь, виплачувати зарплату за ставкою старшого викладача з 15.VI ц. р. оклад 1500 крб. на місяць (стаж викладацької роботи у вузах понад п'ять років). Підстава: роз'яснення головного управління університетів МВО НР У-40-01 від 12 травня 1950 р.» [1, арк. 43].

В особовій справі М. Возняка зберігся проект наказу, який з'явився після того, як 30 червня йому встановили оклад старшого викладача, такого змісту: «1. Дійсного члена АН УРСР Возняка М. С. з 1.VII 1950 р. звільнити з посади завідуючого кафедрою історії української літератури як такого, що не забезпечує керівництва кафедри відповідно до вимог університету.

2. Залишити Возняка М. С. на посаді ст. викладача кафедри як такого, що не має оформленого вченого звання і наукової ступені.

3. Призначити зав. кафедрою історії української літератури доцента Лесика Василя Васильовича з 1.VII.1950 р.» [1, арк. 37].

У зв'язку з цим М. Возняк 14 липня 1950 року написав заяву на ім'я ректора ЛДУ ім. І. Франка з проханням перенести йому відпустку, «визначену на літні місяці» на пізніше, не пояснюючи причини [1, арк. 49].

Згідно з наказом від 17 липня 1950 року прохання М. С. Возняка задовольнили.

Так ректор Львівського університету, дійсний член Академії Наук УРСР, опинився справді у складній ситуації. З одного боку, були результати перевірки Головного управління, роз'яснювальні листи стосовно оплати праці академіку М. Возняку, якого прирівняли до старшого викладача, а також доповідна колективу кафедри та декана О. Мороза про невідповідність М. Возняка займаній посаді.

Проте ректор мусив зважати і на те, що М. Возняк все-таки академік, а його звільнення з посади завідувача кафедри могло мати погані наслідки в академічних колах, і на те, що М. Возняк був членом партії. З першим – було легше: був лист та роз'яснення з Міністерства освіти. Від партійного керівництва не було нічого... Тому не дивно, що він звертається листом «за указаними» до секретаря Львівського обкому партії тов. Гаркуші:

«1. На мое имя подал заявление действительный член Академии наук УССР М. С. Возняк о том, чтобы ему на Ученом совете университета возбудить ходатайство перед МВО СССР о присвоении ему ученой степени профессора (Копия заявления прилагается).

2. При этом сообщаю Вам, что декан филологического факультета тов. Мороз подал докладную записку от 27.VI.1950 г., в которой просит решить вопрос о возможности дальнейшего пребывания академика Возняка на должности заведующего кафедрой в связи с тем, что М. С. Возняк не обеспечивает руководство кафедрой (Копия докладной записки прилагается).

3. Главное Управление Университетов на мой запрос от 12.V.1950 г. сообщило, что т. Возняк М. С. как не имеющий ученого звания профессора должен получать зарплату по ставке старшего преподавателя (Копия этого распоряжения прилагается).

4. В личной беседе с Министром Высшего образования СССР тов. С. В. Кафтановым я просил дать распоряжение о том, чтобы т. Возняку М. С. до утверждения его в звании профессора, выплачивать 4.500 руб.

Министр СССР тов. Кафтанов С. В. на мою просьбу предложил мне, срочно, в установленном законом порядке, представить т. Возняка М. С. к ученому званию профессора и обещал со своей стороны ускорить рассмотрение этого вопроса Высшей Аттестационной комиссией.

Прошу Ваших указаний по поводу вышеизложенного.

Ректор Львовского Госуниверситета им. Ив. Франко действ. член АН УССР Г. Савин» [1, арк. 43].

До свого рапорту тов. Гаркуші ректор доклав усі необхідні документи, які підтверджують його слова, а доповідна записка була датована 30 червня 1950 року. Якою була «порада» секретаря обкому тов. Гаркуші, невідомо, бо її у справі М. Воз-

няка немає, але того ж дня, 30 червня 1950 року, академік Савін підписав наказ такого змісту: «Возняку М. С. – зав. кафедри української літератури до подачі документів виплачувати зарплату за ставкою ст. викладача з 15.VI ц. р. оклад 1500 крб. на місяць (стаж викладацької роботи у вузах понад п'ять років) [1, арк. 43].

Відтак у особовій справі М. Возняка перелічено одні за одними накази про встановлення йому заробітної платні. Зокрема, 20 вересня з канцелярії ректора Львівського університету виходить наказ № 480, в якому сказано: «На зміну наказу № 438 від 29.VIII.50 р. встановити дійсному члену АН УРСР Возняку М. С. оклад 4 000 крб. в місяць з 1.IX.1950 р.». Як написано у виписці з цього наказу [1, арк. 46], цей наказ був виданий «згідно з розпорядження Головного Управління МВО, рішення Ученої Ради ЛДУ та резолюції ректора університету».

Однак виявилось, що заробітну плату М. С. Возняку встановили неправильно, а тому з'явився новий наказ «во изменение приказа № 438 от 27.VIII.1950 г.», відповідно до якого «профессору, заведующему кафедрой украинской литературы тов. Возняку установить оклад 4 500 руб. с 1.IX.1950 года». Зроблено це на основі «разъяснения Главного Управления, решения Ученого Совета ЛГУ и резолюции ректора Савина». Виявилось, що М. Возняку неправильно порахували стаж роботи [1, арк. 47], а для цього відділу кадрів Львівського університету довелося 20 вересня 1950 року звернутись у Державний архів Львівської області, і як результат М. Возняку замість 4 000 крб. на місяць встановили оклад 4 500 крб. Проте і це ще не кінець.

Наказом № 663 від 30 грудня 1950 року, підписаного ректором Савиним Г. М. відмінено наказ № 480 від 20.IX.1950 року і професорові Возняку М. С. встановили оклад в розмірі 5 500 крб. на місяць від 1.IX.1950 року [1, арк. 52] як професору та доктору наук.

На такий крок у встановленні місячної заробітної плати М. Возняка ректор університету Г. М. Савін пішов після чергової консультації з секретарем Львівського міському КП(б)У тов. Костенком. «Действительный член Академии Наук УССР тов. Возняк М. С. с 2.VIII.1944 г. по 1 сентября 1950 г. получал оклад 6000 руб. как завкафедрой, имеющий ученое звание профессора и ученую степень доктора наук, – писав ректор. – При проверке Комиссией Государственного контроля было установлено, что тов. Возняк не имеет ни степени, ни звания.

Главное Управление Университетов на наш запрос от 12.V.1950 г. сообщило, что тов. Возняк М. С., как не имеющий ученого звания профессора, должен получать зарплату по ставке старшего преподавателя (копия этого распоряжения прилагается). В виду этого тов. Возняк М. С. моим приказом по университету от 27.VIII.1950 года № 438 был переведен на должность ст. преподавателя.

Одновременно в личной беседе с Министром Высшего Образования тов. Кафтановым, я просил дать распоряжение о том, чтобы тов. Возняку М. С. до присвоения ему звания профессора, выплачивать ему 4.500 руб. в месяц. Тов. Кафтанов предложил мне, срочно в установленном Законом порядке, представить тов. Возняка М. С. к ученому званию профессора и обещал ускорить рассмотрение этого вопроса Аттестационной Комиссией.

4 сентября 1950 года тов. Возняк Ученым Советом Львовского Госуниверситета

был утвержден в ученое звание профессора и 17 сентября 1950 года его личное дело направлено в Высшую Аттестационную Комиссию.

С 1-го сентября 1950 г. по настоящее время Действительный член Академии Наук тов. Возняк является профессором кафедры украинской литературы и соответственно этой должности получает оклад 4 000 руб. в месяц.

Прошу Вашего указания по поводу вышеизложенного.

Ректор Львовского госуниверситета им. Ив. Франко

Действительный член АН УССР Г. Н. Савин» [1, арк. 54–55].

Гурій Миколайович Савін, під час ректорства якого відбувалися такі метаморфози з М. Возняком, народився 1907 року. У 1932 році закінчив Дніпропетровський університет і відтоді став у ньому викладати. Одночасно працював у Дніпропетровському інженерно-будівельному інституті. У 1940 році був призначений директором інституту гірничої механіки АН УРСР. Відразу після закінчення війни був скерований до Львова, де з 1945 до 1948 року очолював одну з тутешніх ланок АН УРСР. У 1948 році був призначений ректором Львівського університету ім. Івана Франка. У 1952 році був звільнений з цієї посади, став працювати професором Київського університету. Тоді ж був віце-ректором АН УРСР. Працював в Інституті механіки АН, спочатку завідувачем відділу математичної теорії пружності, а згодом і її директором. У 1945 році став членом-кореспондентом, а з 1948 року дійсним членом АН УРСР. У 1952 році отримав Сталінську премію. Помер 28 жовтня 1975 року в Києві.

Яка була відповідь-порада «на вышеизложенное» тов. Костенка ректору Г. М. Савіну, невідомо.

І хоча, як повідомляв ректор університету Г. М. Савін цьому ж секретареві Львівського міському партії тов. Костенкові, що міністр Вищої освіти СРСР тов. Кафтанов посприє, щоб ВАК СРСР – Вища атестаційна комісія, якнайшвидше присвоїла вчене звання М. С. Возняку, однак справа з цим присвоєнням рухалася повільно, що змусило його, ректора Львівського університету, звернутись у ВАК з офіційним запитом, на який 16 січня 1951 року отримав відповідь: «Ректору Львовского государственного университета им. И. Франко, действительному члену АН УССР т. Г. Н. Савину = Секретариат ВАК сообщает, что ходатайство совета Вашего университета об утверждении т. Возняка М. С. в ученое звание профессора находится на рассмотрении.

Окончательное решение Высшей аттестационной комиссии по этому вопросу будет Вам сообщено в конце января, начале февраля с. г. = Ученый секретарь Высшей аттестационной комиссии И. Горшков». Відповідь з Москви надійшла до Львова 24 січня 1950 року [1, арк. 56].

Головне управління університетів при Міністерстві Вищої освіти СРСР 7 березня 1950 року скеровує листа ректорові Львівського університету Г. М. Савіну з підписами заступника начальника Головного управління університетів Д. Лисенка та начальника планово-фінансового відділу А. Шилова такого змісту: «На Ваше ходатайство об установлении оклада действительному члену АН УССР М. С. Возняку, Главное управление университетов разъясняет, что согласно Постановлению СНК СССР № 514 от 6 марта 1945 г. должностной оклад М. С. Возняк, как не утвержденному ВАК'ом в

звання професора и не имеющему ученой степени доктора наук, установлен как ст. преподавателю» [1, арк. 57].

Нарешті після довгого очікування з вирішенням питання про присвоєння наукового ступеня доктора філологічних наук М. С. Возняка 30 грудня 1950 року відбулося засідання Вченої Ради при уповноваженому Президії Академії наук УРСР Львівської філії АН УРСР на якому:

«Слухали: Про надання вченого ступеня доктора філологічних наук дійсному членові АН УРСР М. С. Возняку без захисту дисертації.

Ухвалили: Просити президію АН УРСР підняти клопотання перед Вищою атестаційною комісією при Міністерстві вищої освіти СРСР про надання вченого ступеня – доктора філологічних наук дійсному членові АН УРСР Возняку Михайлу Степановичу, без захисту дисертації».

Цей протокол підписав Уповноважений Президії АН УРСР, член-кореспондент АН УРСР Й. З. Штокало [1, арк. 64].

Нарешті через півроку після обіцянки міністра Освіти СРСР якнайскоріше розглянути питання про М. С. Возняка з Вищої атестаційної комісії СРСР на ім'я ректора Львівського університету Г. М. Савіна 14 березня 1951 року прийшло повідомлення за номером 1–52 такого змісту: «На Ваше отношение на имя Министра Высшего Образования СССР тов. Столетова В. Н. Секретариат Высшей аттестационной комиссии сообщает, что тов. Возняк М. С. 17.II с. г. утвержден Президиумом Высшей аттестационной комиссии в ученом звании профессора.

Выписка из протокола пленума Высшей аттестационной комиссии прилагается.

Ученый секретарь Высшей аттестационной комиссии Доктор-профессор Н. Горшков» [1, арк. 91].

До цього документа була долучена «Выписка из протокола № 3 от 17 февраля 1951 г.» з грифом Вищої атестаційної комісії такого змісту: «Слушали:

Параграф 14. Об утверждении Возняка Михаила Степановича в ученом звании профессора (Львовский Государственный университет имени И. Франко).

Постановили:

Утвердить Возняка Михаила Степановича в ученом звании профессора на кафедру украинской литературы.

Зам. председателя Высшей аттестационной комиссии – А. Самарин.

Ученый секретарь – И. Горшков [1, арк. 92].

Ректор університету Г. М. Савін 19 березня 1951 року дає розпорядження бухгалтерії «привести оплату М.С. Возняка в соответствие с утвержденны званием с 20.III.51 г.» [1, арк. 93], а 24 березня 1951 року рішення ВАК про присвоєння М. С. Возняку звання професора було озвучено як наказ ректора Г. М. Савіна під № 128: «Оголошую виписку з протоколу ВАК при МВО СРСР № 3 від 17.II.51 р.

Слухали:

п. 14. Про затвердження Возняка Михайла Степановича в ученому званні професора по кафедрі “Українська література”.

Підстава: Виписка з протоколу ВАК при МВО СРСР № 3 від 17.II.51 р.» [1, арк. 59].

Нарешті М. Возняк 17 лютого 1951 року був офіційно признаний професором.

Відтак надійшов наступний наказ ректора під № 134-А від 29 березня 1951 року: «В зв'язку з наказом № 102/УК від 12.ІІ.51 р. по Головному Управлінню університетів МВО СРСР про звільнення з 1/І-51 р. кандидата філологічних наук О. Н. Мороза від виконання обов'язків зав. кафедрою української літератури, прокласти виконання обов'язків зав. кафедрою української літератури на професора М. С. Возняка, встановивши йому оклад з 1.І.51 р. 4 500 крб. на місяць, як професора зав. кафедрою [1, арк. 58].

5 квітня 1951 року з Москви від Головного управління університетів при Міністерстві вищої освіти прийшов наказ № 236/УК, який підтверджував рішення ректора Львівського університету від 29 березня 1951 року: «Утвердить Возняка Михаила Степановича в должности заведующего кафедрой украинской литературы Львовского государственного университета им. И. Франко. Начальник Главного Управления Университетов профессор Фесенко» [1, арк. 89].

Ще приблизно через місяць ректор університету Гурій Миколайович Савін «на відзнаку свята Першого травня і наших трудових досягнень» своїм наказом¹ № 197 від 29 квітня 1951 року оголосив подяки працівникам університету. Ця подяка по філологічному факультету дісталася О. Н. Морозу за добру організацію роботи факультету, доценту І. І. Ковалику за успішну педагогічну і громадську роботу та академіку М. С. Возняка «за наукову діяльність та активну участь в громадському житті» [1, арк. 64].

Ще через місяць 23 червня 1951 року ректор університету Г. М. Савін підписав наказ № 324 про надання чергових відпусток за 1950/1951 учбовий рік «згідно поданих графіків». М. Возняк, якого у документі титулюють як завідуючого кафедри і академіка дістав відпустку на 48 робочих днів з 2 липня до 26 серпня 1951 року [1, арк. 61], проте 23 липня у зв'язку з рапортом проректора з навчальної частини доцента Брагінця наказом ректора Г. М. Савіна № 396 від 24 липня 1951 року його відкликали з відпустки, яку перенесли на 1952 рік через, як сказано в наказі, «видання 3-х збірників «Івана Франка»».

Очевидно, що в цей наказ закралася помилка, бо йшлося про третій з черги випуск збірника статей, який називався «Іван Франко. Статті і матеріали». Це було видання ЛДУ. Перший збірник вийшов 1948 року. До складу редакційної колегії входили професор В. І. Борковський, дійсний член АН УРСР М. С. Возняк, професор Р. М. Волков, доцент Воробйов (учений секретар), доцент Є. В. Кротевич, професор І. С. Свенціцький. Друкувався збірник за розпорядження Ректора університету дійсного члена АН УРСР Г. М. Савіна. За участю М. Возняка було зроблено чотири видання. Останній, четвертий, вийшов 1955 року вже по його смерті. До складу редакційної колегії входили: Дійсний член АН УРСР М. С. Возняк (його прізвище у чорній траурній рамці), кандидат філологічних наук І. І. Дорошенко (відповідальний секретар), доцент І. І. Ковалик, доцент В. В. Лесик, доцент О. Н. Мороз (відповідальний редактор), доцент Ф. М. Неборячок, професор І. С. Свенціцький, доцент С. М. Шаховський. Друкувався цей збірник вже за розпорядженням нового ректора університету члена-кореспондента АН УРСР Є. К. Лазаренка.

Тільки 20 жовтня 1951 року ВАК СРСР присвоїв М. С. Возняку вчений ступінь док-

¹ Досі замість цього слова вживали лише слово *приказ*.

тора філологічних наук, про що свідчить виписка із протоколу № 17 від 20 жовтня 1951 року засідання Вищої атестаційної комісії при Міністерстві вищої освіти СРСР:

«Слушали:

Параграф 23. Об утверждени Возняка Михаила Степановича в ученой степени доктора филологических наук.

Заместитель председателя Высшей аттестационной комиссии А. Топчиев

Заместитель Ученого секретаря Высшей аттестационной комиссии Ю. Земскова»

[1, арк. 88].

Наказ нового ректора Львівського університету Є. К. Лазаренка був виданий 23 листопада 1951 року за № 701 такого змісту:

«Возняку М. С. – професору, завідувачому кафедрою української літератури, в зв'язку з затвердженням його в ученому ступені доктора філологічних наук – встановити з 20 жовтня 1951 р. оклад 6 000 крб. на місяць (стаж педроботи в ВУЗах понад 10 років).

Підстава: виписка з протоколу засідання вищої атестаційної комісії за № 17 від 20 жовтня 1951 р. та резолюція ректора університету» [1, арк. 67].

Новий ректор після затвердження М. С. Возняка вченого звання доктора наук звернувся листом № 156/2266 до Головного управління університетів про виплату різниці в оплаті праці М. Возняка, викликаного таким зволіканням ВАК'у з присвоєнням звання. На що 16 грудня 1951 року дістав таку відповідь:

«Ректору Львовского госуниверситета тов. Лазаренко Е. К.

На № 156/2266

Главное управление университетов не может удовлетворить Вашу просьбу о выплате разницы в окладе с 1.1 по 20.X.51 г. тов. Возняку М. С., так как согласно существующего положения должностные оклады устанавливаются с момента утверждения в ученом звании и ученой степени ВАК'ом.

Зам. начальника Главного управления университетов Д. Лысенко.

Начальник Планово-финансового отдела А. Шилов» [1, арк. 68].

Наприкінці 1950 року зі складу філологічного факультету як окрема структурна одиниця виділяється факультет іноземної філології.

Навесні 1951 року з Києва до Львова прибув доктор економічних наук Олексій Олексійович Нестеренко, як представник ЦК КПУ(б) та Президії АН УРСР з метою організації Інституту суспільних наук як філії Академії наук УРСР у Львові на основі ліквідованих наукових організацій, зокрема Львівської філії Інституту літератури ім. Т. Шевченка, де завідувачем відділу працював М. Возняк, а також учені ліквідованого НТШ (тоді офіційно говорилося самоліквідованого), працівники якого влилися в нові наукові структури, які проіснували недовго і були також ліквідовані. О. О. Нестеренко й став першим директором цієї інституції, що діяла як частина Львівського філіалу Академії наук на чолі з академіком Йосипом Захаровичем Штокалом. Новоствореному Інституту суспільних наук, який пізніше став Інститутом українознавства, потрібні були кадри, які переважно вже знайшли собі місце праці і не вельми поспішали покидати їх, маючи гіркий досвід ліквідацій та самоліквідацій подібних установ.

Ображений на ставлення до нього в університеті М. Возняк охоче прийняв

пропозицію працювати в новоствореній інституції, хоч не зайняв жодної керівної посади. Одночасно він за сумісництвом продовжував працювати в університеті на підставі постанови Президії Академії наук УРСР від 29 серпня 1952 року (протокол № 28 параграф 353) [1, арк. 69]. Зокрема в цьому документі вказувалося, що Президія Академії наук УРСР дозволяє працювати за сумісництвом у Львівському державному університеті в 1952/53 навчальному році на повну ставку працівникові Інституту суспільних наук, дійсному членові АН УРСР, доктору філологічних наук Михайлу Степановичу Возняку.

З того часу М. Возняк приходив до університету тільки на засідання кафедри. Основним місцем його роботи був кабінет на вулиці Радянській (зараз В. Винниченка) у колишньому приміщенні бібліотеки НТШ, в якій він знав кожну книжку.

Університет розширювався. Для підготовки працівників преси 1953 року у складі філологічного факультету було відкрито кафедру журналістики, а з наступного року організовано окремий факультет журналістики.

Декан філологічного факультету О. Н. Мороз 11 березня 1953 року доповідав ректорові університету, що «завкафедрою української літератури акад. Возняк М. С. з 9 березня 1953 року не виходить на роботу із-за хвороби» [1, арк. 71].

На основі рапорту декана О. Н. Мороза та резолюції проректора з навчальної частини доц. Зашкільняка ректор Є. К. Лазаренко видав наказ № 202 від 14 березня 1953 року про те, що «Возняк М. С. – професора, завкафедрою української літератури – рахувати хворим з 9 березня 1953 року» [1, арк. 72].

Михайло Возняк серйозно хворий. Допікає серцева аритмія. Він уникає лікарів. На них у нього нема часу. Є важливіші справи. До того ж задавлена пахова грижа. Про жодну операцію М. Возняк і чути не хоче... 5 березня під час хвороби пише заяву ректорові університету з проханням надати йому профспілкову відпустку з 6 березня 1953 року за 1952 рік [1, арк. 73].

Його прохання задоволене відповідним наказом ректора № 410 від 15 травня 1953 року на 48 робочих дні з 6 березня до 1 травня [1, арк. 74].

Наказом ректора № 344 від 25 квітня 1953 року «за досягнуті показники у виробництві і навчанні» М. С. Возняку оголошено подяку «з занесенням в особову справу за сумлінну педагогічну роботу» [1, арк. 75].

М. Возняк 2 травня 1953 року відрепортував ректорові про те, що 1 травня повернувся з відпустки і готовий приступити до виконання службових обов'язків. На рапорті М. Возняка декан факультету поклав коротку візу «Стверджую. 3.7.53 р.» [1, арк. 78].

Про повернення з профспілкової відпустки на основі рапорту М. Возняка та резолюції проректора з навчальної частини доц. Зашкільняка ректор університету видав наказ № 661 від 4 липня 1953 року про повернення 1 травня 1953 року акад. Возняка з профспілкової відпустки і початок виконання службових обов'язків з 1 травня 1953 року [1, арк. 79].

Наказ по міністерству культури СРСР вийшов 13 червня 1953 року за № 95-н за підписом заступника міністра культури СРСР такого змісту: «Во изменении приказа по Министерству культуры СССР от 12 мая 1953 г. утвердить председателем государ-

ственной комиссии по филологическому факультету Львовскому государственному университету им. Ив. Франко профессора Возняка Михаила Степановича, завкафедрой украинской литературы» [1, арк. 76].

Через десять днів цей наказ був продубльований наказом № 573 ректора Львівського університету ім. Івана Франка [1, арк. 77].

Ще перед тим М. С. Возняку була видана характеристика, яка збереглася у його особистій університетській справі.

«Характеристика

На заведующего кафедрой украинской литературы Львовского госуниверситета им. Ив. Франко академика Возняка Михаила Степановича.

Возняк М. С., 1881 года рождения, уроженец Львовской области, украинец, член КПСС, действительный член АН УССР.

Академик Возняк М. С. работает во Львовском госуниверситете им. Ив. Франко с 1939 г. по настоящее время заведующем кафедрой украинской литературы.

Решением ВАК МВО от 17 марта 1951 г. тов. Возняку М. С. присвоено ученое звание профессора, а также ученая степень доктора филологических наук.

За время пребывания в университете академик Возняк М. С. проявил себя как высококвалифицированный специалист по истории украинской литературы, укрепил кафедру квалифицированными работниками. Много внимания уделяет организации учебного процесса и повышению подготовки членов кафедры и аспирантов.

Академик Возняк М. С. является крупным специалистом в области украинской литературы, в частности, в области изучения творческого наследия выдающегося писателя-революционера-демократа Ивана Франко. Имеет свыше 300 печатных работ.

Принимает участие в работе Совета факультета и общественной жизни университета.

Возглавляет группу преподавателей филологического факультета, ведущих изучение литературного наследия Ивана Франко.

Характеристика выдана на предмет утверждения председателем государственной экзаменационной комиссии».

Характеристику підписав ректор університету член-кореспондент АН УРСР Є. К. Лазаренко та секретар партбюро ЛДУ А. І. Цибко [1, арк. 84].

Президія Академії наук УРСР на своєму засіданні 21 серпня 1953 року протоколом № 31 пунктом четвертим 684-го параграфу постановила: «Зважаючи на клопотання дирекції вузів УРСР і на згоду науково-дослідних установ АН УРСР про дозвіл науковим співробітникам АН УРСР працювати за сумісництвом у вузах, Президія Академії наук УРСР постановляє:

Дозволити працювати за сумісництвом у Львівському державному університеті в 1953–1954 навчальному році співробітнику Інституту суспільних наук АН УРСР дійсному члену АН УРСР, доктору наук Возняку Михайлу Степановичу». Дозвіл підписали віце-президент АН УРСР дійсний член АН УРСР М. П. Семененко та виконуючий обов'язки вченого секретаря Президії АН УРСР член-кореспондент АН УРСР А. Д. Коваленко [1, арк. 81].

М. Возняк 27 квітня 1954 року востаннє за наказом ректора Є. К. Лазаренка № 244 отримав подяку «за високі показники виробничі і відмінні успіхи в навчанні» та «за успішну наукову роботу». Тоді ж аналогічною подякою за тим же наказом були відзначені професор І. С. Свенціцький «за активну участь в науковій роботі і рецензування кандидатських дисертацій» та старший лаборант кафедри української мови В. С. Черняк [1, арк. 83].

Декан філологічного факультету доц. Мороз О. Н. 24 листопада 1954 року написав на ім'я ректора останню доповідну записку, яка стосується М. С. Возняка: «Деканат філологічного факультету просить відрахувати з числа працівників факультету завідуючого кафедрою укр. літератури дійсного члена АН УРСР М. С. Возняка в зв'язку зі смертю» [1, арк. 85].

На доповідній наступного дня 25 листопада лягла й остання віза проректора з навчальної роботи А. С. Зашкільняка.

Сам наказ ректора звучав сухо і просто: «Возняка М. С. – зав. кафедрою української літератури, дійсного члена АН УРСР, відрахувати з числа професорсько-викладацького складу з 20.XI.54 р., в зв'язку зі смертю».

Підстава: рапорт декана філологічного факультету доц. Мороза та резолюція проректора по навчальній роботі доц. А. С. Зашкільняка». Наказ мав № 782 і був датований 1 грудня 1954 року [1, арк. 86].

Михайло Возняк відійшов в інші світи в суботу 20 листопада 1954 року.

У день похорону, який відбувся 21 листопада з будинку Інституту суспільних наук по вул. Коперника, де тепер філія Галереї мистецтв ім. Б. Возницького, газета «Вільна Україна» надрукувала некролог:

«Радянська наука зазнала великої втрати. 20 листопада 1954 року після тяжкої тривалої хвороби, на сімдесят четвертому році життя, вмер видатний учений-літературознавець, дійсний член Академії наук УРСР, член КПРС Михайло Степанович Возняк. Виходець з бідняцької селянської сім'ї, М. С. Возняк все своє трудове життя віддав справі служіння інтересам свого народу. За панської Польщі М. С. Возняк не міг розгорнути плідної наукової діяльності. Він не мав доступу до вищих учбових закладів, терпів переслідування і знущання. Всі його думки були звернені на Схід, до Радянського Союзу. З 1925 року в радянських академічних виданнях він публікує свої наукові роботи. Радянський уряд гідно оцінив його заслуги: 29 червня 1929 року він був обраний дійсним членом Академії наук Української РСР. Возз'єднання українського народу в 1939 році в єдиній Українській Радянській Соціалістичній Республіці відкрило новий період у житті і науковій діяльності М. С. Возняка. З величезним піднесенням і радістю він включився в бурхливе громадсько-політичне життя західних областей, очоливши кафедру української літератури Львівського університету і ставши керівником літератури і франкознавства Львівського Філіалу Академії наук УРСР. З 1940 року він член Спілки радянських письменників України. Своєю енергією і прикладом М. С. Возняк запалював молодих спеціалістів на широке розгортання наукових досліджень».

За 50 років наукової діяльності М. С. Возняк вніс великий і цінний вклад в українське радянське літературознавство. Йому належить понад 400 наукових праць і

статей, присвячених різноманітним темам і проблемам історії української літератури. Особливо любовно і наполегливо працював М. С. Возняк над глибоким, всебічним вивченням життя і творчості революціонера-демократа Івана Франка. Найпліднішим у науковій діяльності М. С. Возняка був останній період його життя. З-під пера вченого вийшов ряд актуальних праць, що мають важливе політичне і наукове значення, як-от: “Іван Франко – популяризатор передової російської літератури”, “Іван Франко в боротьбі з Ватиканом як лютим ворогом слов’янських народів”, “Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині і у Львові”. Під його керівництвом і з його участю вийшли три томи наукових збірників “Іван Франко”, два томи наукових записок Інституту суспільних наук АН УРСР. Незабаром виходять з друку два томи найважливіших наукових праць М. С. Возняка та капітальна монографія про життя і творчість Івана Франка.

Виховання молодих кадрів М. С. Возняк з гордістю називав своїм найпочеснішим громадським обов’язком. За післявоєнні роки він підготував через аспірантуру багато науковців.

М. С. Возняк завжди пов’язував свою титанічну наукову роботу з громадсько-політичною діяльністю. В 1940 році він був обраний депутатом Верховної Ради УРСР. Світла пам’ять про М. С. Возняка, талановитого і скромного трудівника радянської науки, надовго залишиться в наших серцях.

Президія Академії наук УРСР.

Президія Львівського Філіалу Академії наук УРСР.

Ректорат Львівського державного університету ім. Івана Франка.

Правління Львівського відділення Спілки радянських письменників України.

Від комісії по організації похорону М. С. Возняка».

Четвертий випуск збірника статей «Іван Франко» опублікував значно скромніший некролог, який також вартує уваги: «20 листопада 1954 року Львівський державний університет ім. Ів. Франка втратив одного з найстаріших своїх професорів, видатного вченого-літературознавця, дійсного члена Академії наук УРСР Михайла Степановича Возняка. Не стало невтомного трудівника радянської науки, наполегливого дослідника спадщини великого українського письменника революційного демократа Ів. Франка, яким був покійний академік М. С. Возняк.

Михайло Степанович Возняк народився в 1881 р. в бідній селянській родині в с. Волиця колишнього Рава-Руського повіту в Галичині. З великими труднощами, бідуючи і заробляючи приватними уроками, завдяки витривалості і завзяттю М. С. Возняк в 1908 році закінчив Львівський університет. Вірний син народу, він вирішив всі свої сили віддати справі дослідження літератури і мови свого народу, справі розвитку прогресивного, демократичного напрямку його культури.

Але ні за часів панування Австро-Угорської монархії на західноукраїнських землях, ні пізніше, за часів буржуазно-шляхетської Польщі, учений з народу не мав наукової посади, перед ним були закриті двері вищих учбових закладів та наукових установ. М. С. Возняк, проте, не покидав наукової роботи, вірячи в те, що його праця буде потрібна і корисна для народу, що вона здобуде визнання на Радянській Україні. Починаючи з 1925 року, його наукові роботи систематично друкуються в радянських

журналах і наукових збірниках. До цінних розвідок М. С. Возняка цього періоду належить, зокрема, значна праця «До соціалістичного світогляду Івана Франка» (1926 р.). Радянська громадськість високо оцінила наукову діяльність М. С. Возняка, і в 1929 році він був обраний дійсним членом Академії наук УРСР.

Новий період в житті й науковій діяльності М. С. Возняка розпочався з вересня 1939 р., коли Західна Україна волею трудового народу возз'єдналася з Радянською Україною і ввійшла до складу великої соціалістичної держави – Радянського Союзу. Тільки тоді академік М. С. Возняк здобув можливість, передавати свої знання дітям трудящих, ставши завідуючим кафедрою української літератури Львівського державного університету ім. Ів. Франка і завідуючим відділом літератури Львівського філіалу Академії наук.

Найцінніша частина спадщини М. С. Возняка – це його дослідження творчості Івана Франка. Особливо продуктивно М. С. Возняк працював останні 10 років свого життя, після визволення Львова від німецько-фашистських загарбників (1944–1954 рр.). В ці роки за його участю були видані три збірники матеріалів «Іван Франко». Крім того, М. С. Возняк написав і опублікував окремими виданнями ще дві політично гострі й актуальні наукові роботи: «Іван Франко – популяризатор передової російської літератури» (1953 р.) та «Іван Франко в боротьбі з Ватіканом, як лютим ворогом слов'янських народів» (1954 р.). В останні дні свого життя він закінчував велику монографію про І. Франка, яка в найближчий час буде надрукована. Всього академік залишив понад 400 дослідницьких статей, монографій та інших наукових праць.

В 1947 р. М. С. Возняк вступив до лав Комуністичної партії Радянського Союзу. Багато сил і уваги він віддавав громадсько-політичній роботі. Трудящі Львівщини в 1940 році обрали його депутатом Верховної Ради УРСР, а після Великої Вітчизняної війни його кілька разів обирали депутатом Львівської міської Ради депутатів трудящих.

Одночасно з великою науковою і громадською діяльністю М. С. Возняк вів значну педагогічну і виховну роботу з студентами і аспірантами університету. Під його керівництвом у післявоєнні роки закінчили і захистили кандидатські дисертації багато аспірантів та працівників університету й інших наукових установ Львова.

М. С. Возняк по-батьківському любив студентів, постійно турбувався про їх успіхи в навчанні.

Колектив студентів і викладачів університету в особі М. С. Возняка втратив старшого товариша й друга, винятково працюючого і самовідданого вченого-комуніста, одного з визначніших радянських дослідників спадщини Ів. Франка.

Світла пам'ять про академіка М. С. Возняка довго житиме в серцях професорів, доцентів, викладачів, аспірантів і студентів нашого університету» [9].

Незадовго перед смертю, зневажений «рідною партією та урядом» за те, що не хотів визнавати своїх «націоналістичних помилок», він сказав до С. Щурата, що найбільшою помилкою в його житті було те, «що вступив у *ту* партію».

Рідна партія та рідний уряд вже не встигли винести йому догани чи ще суворішого покарання, але зате влаштували йому показний похорон.

Його везли на вантажівці, вкритій килимом та обставленій вінками. Грав духовий оркестр жалібні мелодії, попереду несли червоний прапор з гербом Союзу РСР з тра-

урною стрічкою. Везли традиційним шляхом на Личаківський цвинтар повз пам'ятник Міцкевичу. Галицький базар, вулицею Пекарською, завернули коло каплиці, яка була на той час закритою, як культова споруда, просто в браму Личаківського цвинтаря... Ніхто не зробив з цього похорону світлини. Над могилою промовці говорили те саме, що було в некролозі газети «Вільна Україна».

На жаль, в університетській справі М. С. Возняка нема жодного документа, на основі якого була знищена його кафедральна бібліотека. Як з'ясувалося вже тепер саму бібліотеку з помешкання М. С. Возняка його учні привезли в Наукову бібліотеку АН УРСР, що пізніше дістала ім'я Василя Стефаника. Звідти її потихеньку розтягували, поки не склали її опису та закаталогізували. Марія Семенівна Кіх, тодішній директор Музею Івана Франка у Львові з «тої купи паперів» принесла в музей декілька папок з вирізками опублікованих у різних виданнях праць М. Возняка. Ті папки мали бути знищені як непотріб. У музеї за наказом директора їх заховали і вже пізніше занесли в фонди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів Львівського національного університету (АЛНУ). – Фонд Р-119. – Оп. 1 о/с. – Спр. 3400.
2. *Возняк М.* Юнацька драматична картина Франка / М. Возняк // Вікна. – 1932. – № 7/8 (липень–серпень). – С. 35–36.
3. *Возняк М.* Франкові «Вісті з краю Ботокудів» / М. Возняк // Вікна. – 1932. – № 9 (вересень). – С. 26–31.
4. *Горак Р.* Іван Керницький – поет з Божої ласки / Р. Горак. – Львів : Апріорі, 2012. – 516 с.
5. *Горак Р.* Михайло Возняк: його село, родина і початок дороги / Р. Горак // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Вип. 18. – Львів : Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2015. – С. 34–82
6. *Горак Я.* До питання про велич Івана Франка / Р. Горак // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Вип. 4. – Львів : Каменярь, 2004. – С. 44–50.
7. *Денисюк І.* Академік з легенди / І. Денисюк // Українське літературознавство. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – Вип. 68. – С. 402–424.
8. *Курилишин К.* Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.): Історико-бібліографічне дослідження : у 2 т. Т. 1 / К. Курилишин. – Львів, 2007. – 640 с.
9. М. С. Возняк [некролог] // Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1955. – Вип. 4. – С. 226–227.
10. *Нечиталюк М.* «Честь праці». Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях / М. Нечиталюк. – Львів, 2000. – 424 с.
11. Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939–1987. – К. : Видавництво ПП. Сергійчик М. І., 2012. – Т. 1. – 480 с.
12. Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939–1987. – К. : Видавництво ПП. Сергійчик М. І., 2012. – Т. 2. – 656 с.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2015

Прийнята до друку 17.10.2015

MYKHAILO VOZNIAK PERSONAL FILE AT UNIVERSITY**Roman HORAK**

*Lviv National Ivan Franko Memorial Literary Museum,
150/152, Ivana Franka Str., Lviv, Ukraine, 79001*

Mykhailo Vozniak's personal file, which is kept in the Lviv University archive, reveals the scholar's professional life, various peripeteia associated with his work at the University and conflicts with the Ministry of Higher Education and University officials, which he had to face.

Keywords: Mykhailo Vozniak, Lviv University, academician, Ministry of Higher Education of the UkrSSR, Institute of Social Studies, references, obituaries.

УДК 82.09ФранкоІ.:398-051М.Дикарів

«НЕЗВИЧАЙНО ЕНЕРГІЙНИЙ ТА СИМПАТИЧНИЙ ЧОЛОВІК...»: МИТРОФАН ДИКАРІВ У РЕЦЕПЦІЇ ІВАНА ФРАНКА

Святослав ПИЛИПЧУК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: s.pylypchuk@online.ua*

Проаналізовано Франкову рецепцію наукового доробку українського фольклориста, етнографа та лінгвіста Митрофана Дикаріва. Відзначено, наскільки ґрунтовно Іван Франко опрацював рукописну та публіковану спадщину дослідника-самоука у процесі підготовки до друку книги «Посмертні писання Митрофана Дикаріва з поля фольклору і міфології» (Львів, 1903).

Ключові слова: фольклор, етнографія, лінгвістика, теорія фонетичних альтернатив, міфологічна школа, міфологія, демонологія, народна символіка.

У фінальному «акорді» до статті «Забутий український віршописець XVII віку», покликаючись на докладний аналіз віршованих вставок о. Віталія до книги «поучений» «Діоптра» (Ев'ю, 1612), Іван Франко писав: «Перебравши ті незугарні вірші, ми віднайшли в їх основі живу симпатичну людину і думаємо, що не поступимо надто претензійно, рекламуючи для їх автора хоч скромне місце в історії нашої літератури...» [9, т. 31, с. 172]. Властиво, в історії української літератури, а ширше культури, І. Франко знаходив чимало «живих» і «симпатичних людей», яким «непретензійно» «рекламував» «скромне місце» в духовно-інтелектуальному житті Батьківщини. У Франковій широкій галереї врятованих від забуття, належно поцінованих діячів на ниві національного відродження знаходимо постать «енергійного», «бадьорого духом» та «свіжого думками» Митрофана Дикаріва.

Український фольклорист, етнограф, лінгвіст Дикарів (Дикареєв, Дикарев; рос. Дикарев) Митрофан Олексійович (псевдоніми: М. Крамаренко, М. Крамар) народився 31 травня (12 червня) 1854 року у с. Борисовка на Східній Слобожанщині, тепер Волоконовський район Белгородської області, Російської Федерації. Навчався у Воронежській духовній семінарії (до третього класу), з якої був відрахований як «державний злочинець» за «крайньою неблагонадійністю». Підробляв приватними лекціями в околицях Воронежа, працював помічником волосного писаря, писарем у статистичному комітеті та губернському правлінні. У липні 1893 року переїхав до Катеринодара, де став співробітником «областного правління» та виконував роботу чорнового редактора «Областных ведомостей» («переробляв безграмотні дописи» [5, с. 19]). У 1894 році планував переїхати до Києва і долучитися до роботи над словником української мови, однак через скрутне матеріальне становище та прикрі родинні обставини змушений був

відмовитися від задуму. Останні роки прожив у Катеринодарі, заробляючи на життя у Кубанському статистичному комітеті.

Активно працюючи у галузі уснословеснознавства, М. Дикарів пропонував виробити (докладав до цього відповідних зусиль) чітку методику фіксації фольклорного та етнографічного матеріалу. Він зробив значний внесок у розвиток цього дослідницького напрямку. Зокрема видав «Програму для етнографического исследования жизни в связи с голодом и холерою» (1894). Уже після смерті дослідника 1900 року у третьому томі «Матеріалів до українсько-руської етнології» було опубліковано його ж «Програму до збирання відомостей про громади і збірки сільської молоді: вулицю, вечорниці, досвітки, складки». Участь у підготовці до друку цього докладного «квестіонару» брав також і І. Франко. Він допомагав головному редакторові Федорові Вовку в упорядкуванні матеріалів до чергового випуску «МУРЕ», відтак ретельно проаналізував «Програму...» М. Дикаріва, принагідно висловивши загальну оцінку усієї багатой рукописної спадщини ученого, яку «...Товариство імені Шевченка одержало» разом із «невеликим фондом на опублікування того, що... придатне для друку» [9, т. 50, с. 199].

Систематично М. Дикарів записував маловідомі фольклорно-етнографічні матеріали, які намагався якнайшвидше увести у науковий обіг. За редакцією ученого 1891 року вийшов «Воронежский этнографический сборник», де побачили світ його добірка «Пословицы, поговорки, приметы, поверья Воронежской губернии» (7 219 російських прислів'їв та 492 зразки українського народного мудрослів'я), «Песни записанныя в сл. Щучьей Острожского уезда», а також докладний запис українського весілля на Слобожанщині. Головним напрямом наукових зацікавлень М. Дикаріва стали студії над міфологією та народною символікою. У низці «фольклорно-міфологічних праць» (таке визначення запропонував Філарет Колесса на сторінках «Історії української етнографії» [4, с. 204]) – «Великий Бог Микола», «Міфологічні уривки», «Уривки з греко-слов'янської міфології», «Чудесна ріка в дворі господаря», «Кого треба розуміти під Рахманами і ідентичними їм русалками» – дослідник висловив чимало сміливих гіпотез у дусі тих представників міфологічної школи, які численними необґрунтованими твердженнями дискредитували себе в науковому світі.

Також М. Дикарів співпрацював з відомими діячами української культури, з багатьма листувався. Зокрема вів переписку із Борисом Грінченком, Михайлом Грушевським, Степаном Смаль-Стоцьким, Олександром Лазаревським, Миколою Янчуком, Федором Вовком, Пантелеймоном Кулішем, Олександром Кониським та ін. У листах Б. Грінченко слушними порадами підтримував дослідницькі інтереси свого колеги, високо оцінював редакторську роботу М. Дикаріва при упорядкуванні «Воронежского этнографического сборника», захоплювався талановитого самоука до дальшої фольклорно-етнографічної діяльності. На основі багатого епістолярію О. Кониський (листуватися вони розпочали у червні 1892 року, в автора «Молитви за Україну» збереглося 34 листи від М. Дикарева) одразу ж після передчасної смерті М. Дикаріва (він відійшов у вічність 14 (26) листопада 1899 року у м. Катеринодар, тепер Краснодар, РФ) написав біографічний нарис «До життєпису М. О. Дикарева» [5].

Окрім власне наукових питань, М. Дикаріва турбували проблеми книговидання, він доклав чимало зусиль до поширення української книжки на Воронежчині (нерідко

купляв книги за власний кошт), популяризував твори І. Котляревського, Т. Шевченка, Л. Глібова, П. Куліша, Б. Грінченка та ін. Сам ніколи не пробував себе на письменницькій ниві, бо, як зізнавався в одному із листів до Б. Грінченка, «з мене такий белетрист як батіг з клоччя» [8, с. 217]. Наукові праці М. Дикарів готував дуже довго та прискіпливо, висновкові твердження вибудовував на основі докладного опрацювання великого обсягу оригінального фольклорно-етнографічного матеріалу (крім добре відомих, так званих традиційних фольклорних жанрів, фіксував і менш популярні – прокльони, лайки тощо). До слова, цікаві записи дослідника неодноразово використовували у своїх виданнях авторитетні уснословеснознавці (Б. Грінченко, Ф. Вовк та ін.). Ф. Вовк опублікував зразки сороміцького фольклору із матеріалів М. Дикаріва у паризькому «*Extrait de Krutadia*» (1898, Т. 5). У збірнику «*Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях*» Б. Грінченко покликався на народнопоетичні твори, які М. Дикарів систематично постачав до Чернігова.

Серед помітніших праць М. Дикаріва варто відзначити передусім публікації у львівському «*Етнографічному збірнику*»: «*Чорноморські народні казки й анекдоти*» [3], «*Різдвяні святки в станиці Павлівській Єйського oddілу на Чорноморії*» [2]), «*Народна гутірка з поводу коронації 1896 року*» [1]. За плідну та конструктивну співпрацю з Науковим товариством імені Шевченка 1896 року М. Дикаріва обрали дійсним членом цієї української «академії наук».

Найгрунтовніше дослідження «*Великий Бог Микола*», роботу над яким М. Дикарів не встиг закінчити, є свідченням його систематичної та ретельної праці над вельми складною проблемою. Учений зарекомендував себе і як добрий лінгвіст. У цій царині він особливо захоплювався теорією фонетичних альтернатив Бодуена де Куртене (з цим авторитетним науковцем М. Дикарів вів активну переписку та консультувався в особливо складних мовознавчих питаннях). В останні роки життя почав збирати матеріали для словника української мови. Увагу дослідників також привернула його етнолінгвістична праця «*Очерки воронежского мещанского говора сравнительно с украино-русским наречием*».

Співпраця М. Дикаріва з І. Франком розпочалася на початку 90-х років ХІХ століття. М. Дикарів 8 жовтня 1891 року листовно звернувся до І. Франка з інформацією про те, що передав для ученого через О. Огоновського «*Воронежский этнографический сборник*». Водночас адресант висловив щире сподівання на підтримку та звернувся до І. Франка з проханням надсилати свої новіші видання до далекого Воронежа. «*Уклінно прошу Вас, – писав М. Дикарів, – доповнити Вашими шановними працями і мою бібліотеку*» [6, с. 461].

У листі до М. Грушевського від 8 серпня 1898 року І. Франко, повідомляючи про стан підготовки чергового п'ятого тому «*Етнографічного збірника*», писав, що оригінальні матеріали М. Дикаріва (йшлося про «*народну гутірку з поводу коронації 1896 року*») уже віддруковано і займуть вони 1,5 аркуша [9, т. 50, с. 108]. Справді, п'ятий том «*Етнографічного збірника*», що вийшов наприкінці 1898 року відкривала публікація записів М. Дикаріва із цікавою передмовою. У вступному слові учений обґрунтував доцільність уведення у науковий обіг такого типу матеріалів, бо саме вони

найпереконливіше заперечують думку тих, хто стверджує: «духове жите народу дійшло до останнього ступня свого розвитку і на сім ступні скам'яніло» [1, с. 1]. «Навпаки, – доводив М. Дикарив, – ми бачимо, що наш народ раз у раз виявляє розвиток в духовій верстві, хоч і користується з мотивів і формул для виразу мисли, уживаних попередниками, бо йому раз у раз припадає лічитись з новими обставинами життя» [1, с. 1].

У тестаменті М. Дикарив, цей, за висловом О. Кониського «завчасно скошений талант» [5, с. 11] зазначив, що його рукописна спадщина має перейти у власність Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Останню волю дослідника виконали справно. За дорученням Філологічної секції НТШ роботу над систематизацією архіву та підготуванням до друку цінних неопублікованих матеріалів узяли на себе І. Франко та М. Павлик. Саме І. Франко став автором ґрунтовної аналітичної передмови до видання «Посмертні писання Митрофана Дикарива з поля фольклору і міфології» (Львів, 1903). Докладно вивчивши архів воронезького дослідника, І. Франко звернув увагу на хаотичність записів, наявність «значних прогалин», «браків» та відсутність «викінчених і заокруглених частин» [9, т. 34, с. 459]. Серед матеріалів М. Дикарива І. Франко виокремив три більш-менш цілісні тематичні рубрики: 1) матеріали до українського словника (8 тисяч карток, хоча у листах до О. Кониського учений повідомляв про 50 тисяч карток з українськими словами [5, с. 20]); 2) праці з обсягу фольклору та міфології; 3) лінгвістичні праці. Щодо наукової вартості рукописів з першого розділу І. Франко висловився досить скептично і резюмував, що «се лише перший нарис – виписки слів без оброблення і до друку не надаються» [9, т. 34, с. 460]. Етнографічні ж матеріали «потребують підготовки і систематизації», а лінгвістичні студії – не викінчені й «обертаються головно на полі фонології». У вступному слові до видання 1903 року І. Франко дав вичерпний опис мовознавчого сегменту архівних матеріалів ученого, додавши примітку з інформацією про те, що лінгвісти НТШ спеціально працюють над встановленням «пожиточності» цього пласту наукової спадщини М. Дикарива. Як дізнаємося з Франкового листа до Бодуена де Куртене від 19 січня 1902 року, основну пропедевтичну роботу над упорядкуванням лінгвістичних писань М. Дикарива провадив В. Коцовський [9, т. 50, с. 200].

З особливим інтересом, дуже прискіпливо (очевидно, зважаючи на особисті наукові пріоритети) І. Франко аналізував фольклористичні та «міфологічні» розвідки М. Дикарива. Поглиблено студіював ті напрацювання, що не були публіковані або ж виходили окремими частинами. Висловив щире захоплення життєвим подвигом М. Дикарива (біографічні відомості про дослідника І. Франко почерпнув зі згаданої статті О. Кониського), який без належної освіти, серед складних, іноді нестерпних щоденних обставин виявив неабияку «духовну динамічність» [9, т. 50, с. 200], «енергію, бадьорість духу та свіжість думки на таку величезну та різносторонню працю, про яку [...] свідчить його рукописна спадщина» [9, т. 34, с. 461]. До здобутків М. Дикарива І. Франко також відносив «бистроту погляду, з якою наш самоук уміє в величезній масі матеріалу віднайти цікаве та характерне [...], живість його вдачі, що раз у раз тисне наперед, шукає нових шляхів, не даючи імпонувати собі ніяким авторитетам...» [9, т. 34, с. 461–462]. Все ж, об'єктивно оцінюючи доробок ученого, І. Франко зауважив

«несистематичність та хаотичність його знання, його невироблену методу, скороспішні подекуди висновки» [9, т. 34, с. 461]. Про таку «нерівність», недовершеність рукописних матеріалів М. Дикаріва при одночасному опануванні великого обсягу уснословесного добра І. Франко також писав у цитованому уже листі до Бодуена де Куртене: «перебираючи папери пок. Дикаріва, я дивуюся його колосальній праці, та разом із тим жалкую на ту конфузію, що панує в його науковій роботі» [9, т. 50, с. 216].

Зокрема, І. Франко аргументовано зараховував М. Дикаріва до школи О. Потебні та О. Веселовського, що логічно випливало із центральної проблематики та методологічних засад його досліджень. Посилений інтерес до вивчення міфології, демонології та народної символіки – тих тем, які для будь-якого, навіть добре підготовленого науковця, є «найтруднішими і найнебезпечнішими», позірне полемізування, а насправді абсолютне перебування під впливом авторитету О. Потебні та О. Веселовського, зумовили у М. Дикаріва, за Франковими спостереженнями, «охоту до уподоблювань і утотожнень, посунену до ексцесу, до занедбання елементарних вимогів наукового методу, який поперед усього велить розрізнявати речі хоч на око подібні, але складені різними місцевостями, різним часом, різними культурними кругами» [9, т. 34, с. 462]. У короткій узагальненій характеристиці фольклористичного доробку талановитого «автодидакта» І. Франко з прикрістю констатував: «у Дикаріва звичайно від якогось конкретного факту ми відбігаємо, мов у широкий, безмежний степ, бігаємо і блудимо по ньому, стрічаючи по дорозі масу дрібних деталей, роблячи масу збочень, але все те без цілі; ми відразу тратимо з ока яку-будь мету, йдемо кудись у неозначене й незвісне і по довшій або коротшій дорозі [...] все-таки не доходимо ні до чого» [9, т. 34, с. 464]. Основною хвибою фольклориста є «невмілість ясно оформити тему досліді і йти просто до мети» [9, т. 34, с. 464]. Виконуючи роль своєрідного арбітра, І. Франко деякі випадки М. Дикаріва проти «наукових вислідів» О. Веселовського вважав цілком слушними. Особливо виправданою та аргументованою він визнавав думку ученого про хибність теорії «самозародження християнської міфології», нашкіцovanу у низці студій О. Веселовського.

Окрім неопублікованих рукописних матеріалів М. Дикаріва, І. Франко вивчав також його друковані праці. Зокрема у львівського дослідника жвавий інтерес викликала публікація апокрифів (зі вступним словом ученого) у ювілейному збірнику на честь В. Міллера, що вийшов друком 1900 року у Москві. Однак і тут не обійшлося без конструктивної критики. І. Франко зазначив, що М. Дикарів «побільшив собою число тих, що зламали ногу в порівняльній міфології», оскільки «ті висновки, які він робить», «ті карколомні зближення й дикі етимології не мають наукового характеру і можуть хіба скомпрометувати порівняльний метод», «з усіх отих карколомних зближень нічого ніяк не виходить, окрім непроглядного хаосу» [9, т. 33, с. 109–110].

Зважаючи на досить ґрунтовне прочитання праць М. Дикаріва, на глибоке збагнення його фольклорно-етнографічного доробку, І. Франко з властивою йому об'єктивністю фахівця вказав на позитивні та негативні моменти, наголосив внесок науковця-самоука в розвиток українського уснословеснознавства: «Хоч і як проблематичними можуть видатися декому висновки та здобутки його праць, хоч і як невироблений його метод,

та все-таки одне те, що в тих працях зведено до купи з незвичайною пильністю багато коштовного матеріалу, а друге те, що й самі висновки пок. Дикарива мають свою певну ціну, як здобутки міцної думки, з незвичайним напруженням зверненої в один бік, до пояснення найтрудніших, найделікатніших питань культурної історії...» [9, т. 34, с. 465].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дикарив М. Народна гутірка з поводу коронації 1896 року / М. Дикарив // Етнографічний збірник. – 1896. – Т. V.
2. Дикарив М. Різдвяні святки в станиці Павлівській Єйського oddілу на Чорноморії / М. Дикарив // Етнографічний збірник. – 1895. – Т. I.
3. Дикарив М. Чорноморські народні казки й анекдоти / М. Дикарив // Етнографічний збірник. – 1896. – Т. II.
4. Колеса Ф. Історія української етнографії / Ф. Колеса. – К., 2005. – 336 с.
5. Кониський О. До життєпису М. О. Дикарева / О. Кониський // ЛНВ. – 1900. – Т. 12. – Кн. 10, 11.
6. Лист М. Дикарива від 8 жовтня 1891 року // ІЛ. – Ф. 3. – Од. зб. 1607. – С. 461–462.
7. Марків Р. Фольклористична спадщина М. Дикарева в оцінці І. Франка / Р. Марків // Тези доповідей XVII (8–9 жовтня 2002 р.), XVIII (9–10 жовтня 2003 р.), XIX (10–11 жовтня 2004 р.) Франківських щорічних наукових конференцій. – Львів, 2007.
8. Старков В. Листування Бориса Грінченка та Митрофана Дикарива / В. Старков // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2001. – Вип. 15: Спадщина П. Куліша в сучасних дослідженнях.
9. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.

*Стаття надійшла до редакції 10.10.2015
Прийнята до друку 17.10.2015*

**«A MOST VIGOROUS AND INVITING MAN...»:
MYTROFAN DYKARIV IN IVAN FRANKO'S RECEPTION**

Sviatoslav PYLYPCHUK

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: s.pylypchuk@online.ua*

The article analyzes Franko's reception of the scholarly achievements of Ukrainian folklorist, ethnographer and linguist Mytrofan Dykariv. It has been emphasized that Franko profoundly scrutinized the manuscripts and published legacy of the self-trained researcher while preparing for publication «The Posthumous Papers by Mytrofan Dykariv from the Realm of Folklore and Mythology» (Lviv, 1903).

Keywords: folklore, ethnography, linguistics, theory of phonetic alterations, mythological school, mythology, demonology, folk symbolism.

ПУБЛІКАЦІЇ

УДК 821.161.2«18 / 19»(092)

ЛИСТИ ДО ІВАНА ФРАНКА ТА СПОГАДИ ПРО НЬОГО КИРИЛА ТРИЛЬОВСЬКОГО

Яким ГОРАК

*Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка,
вул. І. Франка, 150/152, Львів, Україна, 79011,
e-mail: yakym.horak@gmail.com*

Уперше в повному обсязі з коментарем опубліковано 26 листів до Івана Франка та спогади про письменника Кирила Трильовського. На основі цих матеріалів, а також матеріалів преси у статті простежено взаємини між К. Трильовським та І. Франком, які тривали впродовж 1882–1913 років.

Ключові слова: Кирило Трильовський, Друга студентська мандрівка, Михайло Драгоманов, Михайло Павлик, Українська радикальна партія, газета «Народ», газета «Хлібороб», газета «Громада», віче, листи, спогади, поетичний збірник «Вперед», «Січовий марш», музей Івана Франка у Львові.

До широкого кола знайомих Івана Франка належав Кирило Йосипович Трильовський (криптоніми та псевдоніми: К. Т.; Кл. О.; Кл. Об.; Об. Кл.; Білошапник; Вандрівник; Гайдамака; Гринь Покотило; Залізник Максим; Іван С.; Кирило; Кирило Тр...; Клим; Обух Клим; Приятель; Приятель «Січі»; Радикал; радикал Тр. К.; Сила Іван; Січовий батько; Снятинчук; Трильовський Григорій; 16.05.1864, с. Богутин, тепер у складі смт Поморяни Золочівського району Львівської області – 19.10.1941, м. Коломия) – адвокат, доктор права, громадсько-політичний діяч, публіцист, журналіст, видавець, засновник товариства «Січ» і січового руху в Галичині. У радянський час про Трильовського з відомих причин не згадували, а за української Незалежності його діяльність не удостоїлася монографічного комплексного дослідження, її розгляд обмежується тільки довідково-енциклопедичними розвідками [9], сухим переказом життєпису з акцентуванням основних сфер діяльності [23]. У цих джерелах про контакти К. Трильовського з І. Франком згадано лише принагідно у зв'язку зі співпрацею діячів у Радикальній партії. У такому ж плані з більшою чи меншою мірою документального заглиблення згадано про їхні контакти й у франкознавчих працях [дивись, наприклад: 4]. Тож їх взаємини не були ще предметом систематичного наукового розгляду, хоча джерел для такого дослідження є чимало.

У фондах Львівського національного літературного музею І. Франка зберігся автограф спогадів К. Трильовського про письменника [29]. Це доволі об'ємний зши-

ток (формату шкільного зошита), вручну зшитий з різного роду листків (чистих, у лійку, в подовгасту клітинку). На титульному аркуші автографа зазначено: «Кирило Трильовський. Мої спомини про Івана Франка». У сучасних виданнях спогадів про письменника [24, с. 182–184; 25, с. 254–256] з цих мемуарів передрукований лише невеликий фрагмент (у рукописі він міститься на аркушах 32–38), який стосується участі І. Франка у студентській мандрівці 1884 року. До цього фрагменту додано редакційну (не авторську!) назву «Іван Франко в часі студентської мандрівки», а в самому тексті, крім істотних стилістичних правок, зроблено ще й купюри.

У фондах того ж музею зберігаються дві фотографії К. Трильовського, які видрукувані як листівки (кореспонденційні картки): на одній (під номерами 56 і 2499 групи «Ор») К. Трильовський з борідкою і вусами, у пенсне зображений погрудно, у темному піджаку, світлій сорочці і при метелику. Під фотографією поліграфічно відображено підпис К. Трильовського. Згідно з надрукованою німецькою мовою інформацією на звороті фотографії, фото зроблено у Відні 31 січня 1915 року. На лицевій стороні другої листівки (група «Ор», № 2226) видрукувано композицію з двох фото: на одній зображений Василь Щурат, на іншій – серед природи Богдан Лепкий (стоїть у плащі і капелюсі) і К. Трильовський, який сидить поруч, заклавши ногу на ногу у військовому кашкеті. Чи належали ці фотографії Франкові, чи були надбанням музейних фондів – невідомо.

В архіві І. Франка збереглося 26 листів К. Трильовського до письменника, які охоплюють період 1882–1904 років. Листів І. Франка до К. Трильовського не збереглося. За вказівкою Трильовського у спогадах, «на жаль, його (Франка. – Я. Г.) листи до мене знищили царські солдати разом з цілим моїм архівом підчас першої світової війни» [29, арк. 67]. Серед Франкової бібліотеки зафіксовано лише два видання К. Трильовського: № 1095. (комп. 1) Трильовський Кирило (1864–1942) – зібрав і видав. Вперед!: Збірник поезій. Вип. 1. – Чернівці, 1888; № 4281. (1–2). ЗАПОРОЖЕЦЬ: Календар для народу на рік переступний / Уложили К. Трильовський і Іван Чупрей. – Коломия: Друковано в друкарні А. В. Кисілевського і С-ки, 1911–1912 – 1912. XVI, 2, 240 с. 1913. Р.10. XV, (1), 2, 208, (36) с.

За спогадами К. Трильовського, його знайомство з творчістю І. Франка, як і початок епістолярного спілкування, відбулися ще до особистого записання з письменником. Першим щаблем знайомства з Франковою творчістю стала повість «Петрії і Добушуки» у публікації часопису «Друг» 1876 року, який передплачувала сім'я батьків. Згодом досягнення Франкової творчості розширилося через прочитання збірки «Баляди і розкази» (1876) та «Думи про Меледикта Плосколоба» (1878). Далі знайомство поглиблювалося передплатою часописів «Світ», «Громадський Друг», «Дзвін», «Молот», Франковим перекладом «Фауста» Йогана Вольфганга Гете та повістю «Захар Беркут». Як зізнався К. Трильовський у спогадах, «... “На дні” перечитав я скоро по появленню цієї повісти в 1881 р., а зробила вона на мене таке сильне вражіння, як пізніше в 1883 р. “Лихі люди” Мирного, що спричинили в мені постанову і самому стати таким “лихим” чоловіком» [29, арк. 27–28]. Очевидно, у свідомості молодого тоді К. Трильовського Франкова творчість зробила переворот. Хронологічно перший зі збережених листів – лист до І. Франка з

Будилова від 20 серпня 1882 року [30, арк. 1–4], коли К. Трильовський був ще учнем сьомого класу Коломийської гімназії. Судячи з його змісту, листування почалося ще давніше (хоч до нас воно не дійшло) і цей лист – уже не перший у спілкуванні гімназиста з І. Франком. У ньому К. Трильовський говорив про передплату журналу «Світ» для золочівської громади і для себе, а також надіслав Франкові для оцінки і публікації в журналі свої поезії: сонети «В неділю», «Далекий край», «Вечір над Прутом», переспіви «Рибак (з Гетега)», «Сумна дійма (з німецького Мілера)» та поезії «Думка», «Окрушки» (4 поезії). У випадку їх публікації автор листа просив підписатися псевдонімом «Клим Обух», а «Окрушки» – «Іван Сила». Поезії показують, що як на гімназиста К. Трильовський осягнув засади поетичної техніки (намагався надати еластичності віршеві через застосування поетичних переносів, освоїв непросту форму сонета), прагнув проектувати картини природи на власний внутрішній світ, чи навіть на філософські питання буття. Поезії написані під очевидним впливом Юрія Федьковича (особливо «Окрушки», «Думка») та Тараса Шевченка, але, на відміну, від поезій цих класиків мають тяжку ритміку, для дотримання якої істотно страждають природні наголоси в словах. Франкова оцінка цих поезій – невідома, але була вона, мабуть, негативною, бо поезій у часопису не надрукували.

Їхньому знайомству передував лист К. Трильовського від 21 липня 1884 року, написаний напередодні мандрівки під враженням прочитаної статті І. Франка «Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах», опублікованої вперше у журналі «Зоря» (1884. – № 12. – С. 89–91; № 13. – С. 1–2) і як безпосередній, емоційний відгук на неї. Лист показує глибокий пієтет молодого матуриста (підписано листа «Кирило Трильовський колом[ийський] матурист») до І. Франка, відчуття некомфортності через те, що забирає І. Франкові безцінний час своїми масштабними розмірковуваннями (а лист займає 6 густо списаних сторінок). Автор листа мотивував своє звернення важливістю справи, з якою не знає «до кого з львівських людей звернутись, щоби знайшла відповідну дорогу» [31, арк. 215]. Важливість справи автор пояснив так: «Уже Ви самі в своїй статі в “Зорі” зробили ту увагу, що трактоване нашої літератури в гімназіях єсть так нужденне, що молодіж наша виходит з них не то щоби з розбудженою охотою до неї, але впрост майже легковаженем всього, що написане на рідній мові. Вже поминувши тоє, що знаходяться такі люде як спімнений Вами Іап... й [Персоналії з подібним прізвиськом, чи з таким криптонімом у Франковій статті нема. Натомість є цитата з листа з оповіддю про “учителя руської літератури п. С.” – можливо про нього й писав Трильовський. – Я. Г.], котрий цілком явно вціпляє погорду до народної нашої літератури, а таких як він знайдєсь й більше, там именно, де жадного руху молодежи не видко – мусимо взяти також на увагу, що много професорів, знову вже то для шкаралупництва, то знов для слабого таланту навіт мимовольно місто охоти – легковаженє до свого будят в учениках. Коли ще до того долучимо професорів – поляки на кождім кроці погорду до руского заціпляют, де можут пригнетуют хочби найневиннійший руских рух, – не дивотою нам стане, – чому так мало виходит з гімназії людеј вже хочби з простим замилованем до своєї письменности – а противно молодіж наша виходит легкodusшно до свого, – не маючи жадного понятя о своїх обов’язках,

о ході народних діл та літератури, – чи ж диво також, що з виїмком “Січи” прочі акад[емічні] товариства так мало показують життя, а противно досить значний індеферентизм и місто заохочувати своїх молодших братів, они их просто знеохочуют своєю ігнорацією и безтактним поступованем!» [31, арк. 215–216]. Далі автор розлого описав реальних осіб учителів місцевих гімназій, випадки польського шовінізму в гімназіях супроти українських учнів, – факти, які підтверджують наведені вище міркування. К. Трильовський поділився міркуваннями щодо виходу з такої ситуації і запропонував їх І. Франкові: «Тут тра критики, сильного виступлення, тра безустанно сьлідити всякі надужитя и их на “позорище свѣта” виводити. Для того думаю, що булоби найлучше, якби Ви скористали з поданих мною матеріялів и піднесли всьо тоє в Ділі, а сли ще Вам більше буде тра, я також постараюсь, – з інших же гімназій також не тяжко би оних було» [31, арк. 219]. Другим шляхом протидії складеній ситуації К. Трильовський вважав згуртування у Львові «пару енергічних людей, котріби взяли в свої руки виключно розбуженя и піддержуваня руху молодіжи в гімназіях провінціональних. Малоби ся то ділати вже почерез кореспонденцію, вже то через вspiране книжками, а мусілиби також вистаратись, щоби до кожного вищого заведеня наукового а що найменше до гімназій – в рускій Галичині доходило по одному примірникови всіх наших часописей та видань. Страта для редакцій булаби майже жадна, – а користь велика, а кождому вона зрозуміла. При бідності, страшній бідності нашої молодежи, – лишень в такий спосіб можна думати о розбуженю патріотичного життя, в загалі “думаня” бодай» [31, арк. 219]. Автор покладає надії на грядущу студентську мандрівку, де у вужчому колі ці проблеми можна було б подискутувати, і пропонує для цього зустріч у Коломиї.

У листі К. Трильовський обговорював також організацію майбутньої мандрівки: «Що же до мандрівки самої, то як могу судити з доходячих до мене вістей, не дуже заносить ся на удачу. – Програма не усталена, в многих точках не практична, або и не до виконаня. – Що н[а]пр[иклад] зроблят “путешественники” в Вижниці, а властиво як дістанут ся з неї до желізниці? Як можна доперва в Коломиї збирати гроші и радити, що робити? А сли так иде з всіми місцевими комітетами як в Коломиї, то fiasco не дуже далеко. Межи инчими не стане часу и сили хоч на оден верх Черногори дістатись – а після того, що Комітет ще восени зав’язав ся, можна було судити, що вже всьо як найподрібніше обчислене и розважене. – Але будь що будь якосьто буде – колиб в остатний бодай час добре взятись за діло» [31, арк. 220–221].

Безпосереднє знайомство К. Трильовського з І. Франком відбулося під час студентської мандрівки 1884 року. У мандрівці, за спогадами, «взяв я частинно участь та приїхав до Коломиї, ожидаючи на приїзд мандрівників зі Станиславова, де учасники її – по дорозі – також були вже устроїли були одні вокально-декляматорські вечерниці» [29, арк. 33]. Як відомо, І. Франко написав своєрідний поетичний путівник цієї мандрівки і він був виданий 1884 року під назвою «В дорогу!». У фондах Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка зберігається оригінальне видання цієї книжечки (група «ор», № 1976) з автографами обкладинки учасників мандрівки на звороті. Автографа К. Трильовського тут нема. Згодом, передрукуюючи у збірці «Давнє й нове» цю брошурку під заголовком «Українсько-руська студентська мандрівка

літом 1884 р.), І. Франко пише про те видання «В дорогу!» з автографами учасників мандрівки, яке зберігалося в нього і ще раз перераховує учасників мандрівки [54, с. 251–252], але і там прізвище К. Трильовського не згадується. У спогадах К. Трильовський оповів своє перше враження від зустрічі з І. Франком: «Живо стоїть мені в пам'яті і досі образ: ось іде ціла громада молодих людей серединою теперішньої Театральної вулиці, весело розмовляючи між собою, а між ними одним мабуть найстарший віком (мав тоді 28 літ) худощавий молодець, про якого мені і сказано, що це і є Іван Франко» [29, арк. 33]. На честь мандрівників відбувся вокально-декламаційний вечір з танцями. Тут К. Трильовський був свідком зустрічі І. Франка з Ольгою Рошкевич – першої їхньої зустрічі після Франкового арешту.

У 1885–1887 роках К. Трильовський перебував у Відні, де складав правничі екзамени, через що й не міг контактувати з І. Франком. За той час письменник, якого 1886 року позбавили редакторства в журналі «Зоря», працював над іншими видавничими проектами, зокрема – планував з 1887 року видавати часопис «Поступ», але до його видання не дійшло. За листом до І. Франка від 3 січня 1887 року зі Снятина, К. Трильовський вболівав за Франкове видання і був засмучений, що часопис так і не побачить світу: «Високоповажаний Добродію! Дуже нас тут засмутила вість, що Ви залишили думку видавання “Поступу” – читаємо в листі. – Вправді не много тут нас, прихильників вашого діла найшлосьби, але вже булиб ми старались що змога агітувати. Після нашої гадки не повинніби Ви так скоро абдикувати зо свого заміру, бо річ ясна, що годі, щоби вже перед виходом 1-го числа знайшло ся більше предплатників, и що они доперва пізнійше по 2–3 числах почалиб знаходитись. А конфіскати проспекту – також ще не дуже злий амен. Тому просимо, щоби Ви – сли се можливе повернули назад до своєї первісної думки, – а сли инакше годі, то можеби видавати спершу числа що ½ місяця и в зменшенім обемі, а так и ризико булоби менше. Чули ми вправді, що місто “Поступу” думаєтє видавати час від часу більші альманахи, але се річ певна, що они не знайдут такого покупу, а впрочім и значення их буде менше. Яскуляк споминав, що Вам треба описів народного житя, але не знаю що під тим розуміти» [32, арк. 639–640]. Остання фраза листа дає підстави припускати, що К. Трильовський знав про прагнення І. Франка друкувати у виданні фольклорні матеріали. Цікавий і невідомий є також факт, висвітлений у цьому листі: знаючи про Франкові пошуки ґрунту на селі для закупівлі і будівництва (що мотивувалося відсутністю у І. Франка і його сім'ї на той час сталого місця проживання), К. Трильовський інформував про наявність таких «посіlostей» коло Снятина і в селі Стецева під Снятином, їх ціну, опис, можливості транспортного сполучення. До листа К. Трильовського долучена дописка зі Снятина Григорія Ганкевича, у якій автор підтримав думку про потрібність видання «Поступу» і висловив її, «прилучаючись до гадки тов. Трильовского» [32, арк. 642].

Повернувши 1887 року, К. Трильовський взяв участь у студентській мандрівці того року, де на вечорницях в Золочеві читав зі сцени Франкових «Каменярів». «Тодіто власне перший раз пронеслись ті грімкі завітні слова Галицького Кобзаря публично з театральної сцени» [29, арк. 44. – Підкреслення в автографі. – Я. Г.]. – згадував про цей факт К. Трильовський.

Не маючи змоги особисто контактувати з І. Франком, К. Трильовський постійно цікавився Франковою видавничою працею, пропонував свої послуги і надав відомості про людей, які б могли допомогти. Наприкінці 1887 року як другий та третій випуск редакційної письменниці «Наукової бібліотеки» була опублікована праця Михайла Павлика «Про русько-українські народні читальні». Книга на сторінках 185–188 містила квестіонар «Питання про читальні» (23 питання), який, за дослідженням Богдана Якимовича, був однією «з перших ґрунтовних спроб провести в Галичині анкетування з питань стану і перспектив діяльності народних читалень» [57, с. 155]. Відповіді на питальник мали надсилати І. Франкові і становити основу дальшого дослідження про читальні. К. Трильовський інтенсивно долучився до розповсюдження видання і проведення анкетного опитування. У листі до І. Франка від 12 січня 1888 року з Будилова він просив: «Високоповажаний Пане! Звольте прислати мені в розпродаж з 12 прим. Читалень. Пришліть також в редакцію “Буковини” 50 прим. або и більше, так як казав мені недавно Попович (властивий єи редактор), що він постараєсь о их розпроданя. Крім сего, добре би було, якбисьте вислали осібно “Питаня про читальні” для долученя до Буковини. Так само траби зробити и з “Батьківщиною”, понеже книжка не всюда дійде, а Батьківщину мають майже всі читальні. В Коломиї може занятись розпродажею читалень Николай Кейван, уч[еник] VI кл[яси] гимн[азії]» [33, арк. 441]. Далі лист повідомляє, що згадуваний Попович готовий передрукувати брошуру «Про віча», якщо її конфіскують у Львові, а тому просив через І. Франка, щоб М. Павлик сконтактувався у разі потреби з Поповичем. На тодішнє зацікавлення І. Франка діяльністю Юрія Федьковича, К. Трильовський у листі описав побут і творчість буковинського поета так: «Федькович скінчив вже 3 акти драми: Богдан Хмельницькій. Він цілковито упавший чоловік, слуга єго (форисіц) старшує над ним, а нераз и побиває. Він тепер виключно під впливом Стоцького та Поповича» [33, арк. 442]. Висвітлено у листі й інші деталі буковинського літературного процесу: К. Трильовський розповідав про своє знайомство з Євгенією Ярошинською, а також про відгуки Степана Смаль-Стоцького на Франкову поему «Панські жарти», яка увійшла до виданої 1887 року збірки «З вершин і низин»: «Зо Стоцьким говорилисьмо о ваших “Панських жартах”. Він каже, що перед 48 р. ані не було ще такого попа, щоб з народом держав, ані вже такого пана, щоб попа на панщину гнав» [33, арк. 442. – Підкреслення в автографі. – Я. Г.].

У 1888 році К. Трильовського було обрано головою «Академічного Братства» і виконував він обов’язки голови впродовж року. Це дало йому нагоду частіше бачитися з І. Франком. Ось як К. Трильовський оповідав про це у спогадах: «Не маючи під рукою старшої західно-української преси – не можу я й слідити докладно за подіями, при яких я сходився з І. Франком. – Восени 1888 року я перенісся на стало до Львова та зістав вибраний головою “Академічного Братства”. У тому шкільному році (1888/89) я заходив дуже часто до його домівки, певно – щонайменше раз на тиждень і тоді мав нагоду (звичайно вечером) докладніше приглянутись його буттю, його невсипущій праці. В неоднім засягав я його думки, як ось в справі перекладу “Германа і Доротеї” Гетого. – Я відчитав йому перекладену мною пісню цієї поеми, причім Франко завважав, що вона має занадто “ein spiessbürgerlicher Charakter” [Міщанський характер. – Я. Г.] і тому неконче надається до перекладу» [29, арк. 47–48].

Далі К. Трильовський описав у спогадах враження від зустрічей і дискусій І. Франка з В. Коцовським, яких він був свідком, відвідуючи письменника. «Підчас одної такої дискусії зайшла бесіда на одну характеристичну прикмету деяких персонажів в прозових творах Франка. На великий мій жаль – по більше як 50 роках – мені годі пригадати собі докладно слів, яких ужили тоді оба палкі дискутанти [Франко і Коцовський. – Я. Г.] і лише представлю тут загальне вражіння, яке у мене й доси з цієї розмови полишилося в пам'яті. І так Коцовський закидував мабуть Франкови, що у декотрих осіб описуваних Франком видно якусь спеціальну заїлість і злобу, і, можливо, що тоді напровадив яко (не “як”) приклад того молодого Еврея, що його описує Франко мабуть в “Борислав сміється”. Можливо однак і це, що Коцовський говорив тоді взагалі тоном полемічних статей Франка, хотя, скажу тепер від себе, що я у них такої заїлості не завважав. На це відповів Франко повним жалю голосом, що годі писати в іншій тоні людині, яка мусіла тільки і то від земляків пережити, що він. Навпаки, по моїй думці, Франко взагалі замало ужив свого сатиричного бича на цю низку злобну дрібно-буржуазійну рутенську голоту, яка його так довго переслідувала...» [31, арк. 50–51].

Не знайшовши заробітку в українських часописах, 1887 року І. Франко почав працювати «в наймах у сусідів» – у редакції львівської польської газети «Kurjer Lwowski». Лист до І. Франка з того часу, датований 26 серпня 1888 року з Будилова, свідчить, що К. Трильовський через І. Франка також подавав матеріали для часопису. Вважаючи висвітлення окремих фактів суспільного життя в українській пресі спотвореним, К. Трильовський сподівався завдяки письменникові хоч через польську газету добитися об'єктивного висвітлення українських подій. Надсилаючи до друку лист Г. Запаренюка, К. Трильовський просив: «Допильнуйтеж, щоби бодай Kurjer нам дав сатисфакцію, бо газети не хотят рухати попів, а тут не мож з ними видержати. Скотство одно за другим. Особенно просим, щоби нам не обтинали писем, бо таким чином звичайно всьо що маснійше відпадає» [35, арк. 771]. З приводу публікації в газеті іншого допису автор листа просив адресата допильнувати і в пізнішому листі з Будилова від 4 червня 1889 року [36, арк. 215–217].

Саме І. Франко, працюючи у «Kurjer'і Lwowskim», познайомив К. Трильовського з Леоном Василевським – виходцем з Петербурга, співробітником «Kurjer'a», батьком радянської письменниці Ванди Василевської. 1937 року, після смерті Л. Василевського, К. Трильовський опублікував про нього спогади польською мовою [58], де згадав про участь І. Франка у цьому знайомстві. «Блаженної пам'яті Леон Василевський приїхав в р. 1893 до Львова на філософські студії і тоді я пізнав його в товаристві нашого поета, публіциста і вченого Івана Франка. Оба вони працювали тоді в демократичному щоденнику “Кур'єрі Львовському”, котрого головним редактором був Генрик Ревакович, типовий – вже тоді старший “rolonus” в сірій чумарці. Працювали в тій редакції в той час і Болеслав Вислоух, живший тоді, і його дружина шляхетна приятелька польського люду світлої пам'яті Марія Вислоухова, які разом з Янем Стапінським (Stapińskim) були головними фундаторами польської “партії людової”. В такому-то гроні працював Леон Василевський, котрого, як видно, вже тоді дуже цікавили справи українські. Коли мене Франко познайомив з Л. Василевським, розмовляли тоді всі по-українськи і я виніс

враження, що то є якийсь Українець з-над Дніпра і допіру пізніше довідався, що то був Поляк і то... з Петербургу» [58, с. 2].

У 1888 році І. Франко започаткував новий видавничий проект – журнал «Товариш». Ідея видання журналу виникла в середовищі «Академічного братства», головою якого в той час був К. Трильовський. Ініціатори видання – К. Трильовський, разом з В. Будзиновським, М. Ганкевичем, О. Маковеем та Є. Козакевичем – вирішили запросити на посаду редактора І. Франка. 24 липня 1888 року вийшов перший і єдиний номер журналу. У номері чимало матеріалів І. Франка, матеріалів К. Трильовського не опубліковано жодного. Б. Якимович зазначив, що було розпочато друк другого номера, але «на наступні числа “Товариша” в молоді (К. Трильовського, В. Будзиновського та ін.) не вистачало коштів» [57, с. 159]. К. Трильовський щиро цікавився долею видання. За листом від 5 липня 1888 року для «Товариша» К. Трильовський надсилав І. Франкові свої твори. «Високоповажаний Пане! – читаємо в листі. – Посилаю Вам першу частину мого оповідання. Зачав я его писати для Самійленка, котрий хотів видати якийсь збірник і тому старався я так писати, щоби цензура не дуже черкала. Але бачу на Україні таки сего не пустять; тому лучше най “Товариш” зужиткує. Вже є і друга часть готова, а третю може ще перед вандрівкою допишу. Думаю, що вже із сего, що Вам посилаю, можете осудити, чи се щось варто чи ні. В другій частині критикують селяне поведеня деяких попів, а одного хвалять; дальше Заг[альні] Збори. В третій будуть вечерниці. Всьо дієсь одной днини. Стараюсь бути об’єктивним і змалювати вірний образок читальняного руху. Всі майже лица взяті з природи. Черновецькі люде просять Вас дуже, щоби “Товариш” печатався желехівкою. Ріжниця – кажуть – буде невелика, а буде одностайність і недоброжелателям замкне ся рот» [34, арк. 701].

Того ж року К. Трильовський уклав і видав у Чернівцях поетичний збірник «Вперед», плануючи зробити його періодичним виданням. У листі від 5 липня 1888 року К. Трильовський інформує письменника, що «1 випуск мого Збірника уже печатаєсь і вийде перед вандрівкою (також желехівкою), лиш з частею фінансовою круто. Сли будете писати до кого на Україну, то згадайте про моє видавництво і запросіт до уділу так в творах як і грошах» [36, арк. 701–702]. А у листі до І. Франка від 26 серпня 1888 року К. Трильовський цікавився: «Що з “Товаришем”? Чи спасен? Що думаєте о “Впереді”?» [35, арк. 771]. Згадка про поміч українців з Наддніпрянщини у листі була пов’язана з тим, що для збірника прислали свої твори поети з Великої України, зокрема Б. Грінченко. Лист В. Самійленка до Борис Грінченка від 16 жовтня 1888 року документує, що й В. Самійленко хотів надіслати для видання свої твори, але не встиг. «Сей Трильовський мені особисто відомий, чоловік він славний і енергійний, але не думаю, щоб він зібрав доладний збірник, бо хіба ж можна читати галицькі вірші, а їх там до біса», – писав В. Самійленко в листі [21, с. 433–434].

Першовидання поетичного збірника «Вперед» збереглося у Франковій бібліотеці (№ 1095). На це видання у польськомовній «Prawdzie» (1888. – 29/17 вересня. – С. 463–464) І. Франко опублікував рецензію польською мовою під назвою «Збірка К. Трильовського» («Zbiorek K. Trylowskiego»), де зокрема писав: «Пан Трильовський належить до наймолодшого покоління галицьких українців і з 70-х років підлягає впли-

вам цієї школи, яка головну увагу спрямувала на суспільні справи і реалістичний напрям у літературі. Автор відомий як популярний публіцист, який, зокрема, активно займається народними читальнями і дає їм практичні поради в газеті “Буковина”, а також уміщує численні дописи про життя і потреби народу в інших українських і польських часописах. Поетичне ремесло є у нього ніби «домашнім промислом», яким він займається у вільні хвилини для власного вжитку. До поступу на поетичній ниві схилила його велика посуха і вроджена ініціативність. Отож він зібрав кільканадцять творів власних і своїх “наймолодших”, досі не відомих колег, і так вийшов теперішній зшиток, невеликої літературної вартості, але будь-що-будь жвавий і такий, що позитивно свідчить про думки і прагнення нашої наймолодшої генерації. Вона висловлюється з великим ентузіазмом устами пана Трильовського у вступному вірші» [49, т. 27, с. 221–222]. Загалом, Франкова оцінка збірника невисока: більшість творів патріотичної тематики рецензент визнав слабкими, а природа «змальована для себе з власною фізіономією і власною душею. Таку здатність заглиблюватися у зовнішній світ я вважаю доброю прикметою і початком кінця цього патріотичного віршоробства, яке віддавна вбиває всю галицько-українську поезію» [49, т. 27, с. 223]. І. Франко відзначив поезії Ц. Білиловського, Б. Грінченка, а також легенду «Кудеяр», автор якої залишився не підписаним.

Збірку К. Трильовського «Вперед!» згадав пізніше І. Франко у статті «Українська література в 1888 р.» (уперше опублікована під назвою «Literatura rusińska w r. 1888» польською мовою в додатку «Przeźland literacki» до газети «Краї». – 1889. – 17/29 березня. – С. 8–9). Констатуючи безвартісність, або малу вартість оригінальних поезій, які з’явилися впродовж року, про збірку К. Трильовського І. Франко говорив з таким коментарем: «Так само і в невеличкому збірнику поетичних творів, що його видав К. Трильовський у Чернівцях під назвою “Вперед”, крім одного українського твору [йдеться про “Кудеяр”. – Я. Г.] справжньої поетичної вартості, зустрічаємо твори менш вартісні, які не виявляють великого таланту» [49, т. 27, с. 268].

Коли з 1890 року І. Франко брав участь у редагуванні часопису «Народ», який з 20 номера став органом Радикальної партії, К. Трильовський брав діяльну участь як дописувач цього органу. Тут були опубліковані його статті на політичні теми, замітки з приводу біжучих політичних справ: «В справі будови руського театру» (1892. – № 3. – I. II. – С. 44–45; № 4. – 15. II. – С. 59–61), «Про селянське віче у Кракові і нову селянську партію» (1894. – № 6. – 15. III. – С. 83–86), «До ситуації» (1894. – № 10. – 15. V. – С. 155–158), «Бельгійська робітницька партія перед виборами» (1894. – № 16. – 2/15. VIII. – С. 250–252), «Соціалісти і мужики» (1894. – № 20. – 15. X. – С. 313–315). Будучи прискіпливим читачем «Народу», К. Трильовський з притаманною йому різкістю висловлював своє обурення з приводу тих чи інших матеріалів І. Франкові як редактору. Це спричинило між ними певне непорозуміння, яке віддзеркалює лист К. Трильовського до І. Франка від 23 лютого 1890 року. Лист не дає докладнішої інформації про причину непорозуміння: письменник відповів на закиди Трильовського гнівним і гострим листом, натомість останній намагався спростувати непорозуміння і налагодити стосунки. Лист цей – один із небагатьох відвертих, щирих сповідей серед назагал ділових, конструктивних, майже тезисних листів до І. Франка. «Мені много хотілось нераз Вам

написати про “Народ” – але постановивем собі вздержатись на якийсь час від всяких “патріотичаній”; не мігем однакож вдержати, щоби не кинути пару уваг при пересилці сеї банки, а річ ясна, що на відтинку переказовім мусієм ся виражати в дуже зв’язлий і добитний спосіб. Було там без сумніву пару іронічних заміток – алеж, хочби они були еще раз так острі – не повинні Ви преці зараз припускати, що я вже цілком против Вас стою, і цілу вашу працю за ніц маю. Виж преці зі мною з давна вже знаєтесь, і знаєте також добре мої погляди. Після мене – ми не ріжнимо ся цілковито що до Standpunkty, з якого глядимо на рускі справи – а заходить лиш ріжниця втоди, коли сходимо на поле практичних питань, а іменно: як наші погляди переводити в житє. Тут отже виходить зараз на верх ріжниця між нашими індивідуальностями: Ви ділатель кабінетний, – я – практичний агітатор, і що з тим іде зараз в парі: Ви – ідеаліст, і то ще крайний, я же гляджу на річи більш реально, бож і маю спосібність приглядатись ім ближше чим Ви. Річ певна, що если розходиться о “quantum”, то моя діяльність против вашої дуже незначна, бож нема в мене ні тої витревалости, ні того супкоюю, що у Вас. Але ту знову винна ріжниця, яка між нашими вдачами зходить. [...] Знаю і подивляю Вашу працю, а колим перечитав ваш лист до Дан[иловича] про стан матер[іальний] “Народа” – то і справді дивуюсь як Ви еще не закинули всього до 100 чортів» [37, арк. 541–542, 543], – читаємо в листі.

У 1890 році І. Франко брав участь в організації Радикальної партії. Програма партії, створена за його участі, узгоджена на першому з’їзді 4–5 жовтня 1890 року, і опублікована [17, с. 301–303], була підписана С. Даниловичем, М. Павликом, С. Левицьким, І. Франком та Р. Яросевичем. К. Трильовський відразу став ревним прихильником і оборонцем інтересів цієї партії, та чи брав і якою мірою участь у заснуванні партії ближче невідомо.

Упродовж другої половини 90-х років XIX століття І. Франко і К. Трильовський як представники Радикальної партії чимало виступали на вічах, які були одним із виявів діяльності партії, способом агітації людей з провінції, можливістю безпосереднього з ними спілкування. Як згадував К. Трильовський, «знаючи дуже добре і державні і краєві політичні справи (що нагадаю лише його знамениту працю про індемнізацію за панщини) він [Франко. – Я. Г.] найкраще зі всіх нас володів фактичним матеріалом, окрім того був надзвичайно добрим популярним промовцем. Говорив він без штучного патосу, не запалювався, але зато – образиво. І доси бачу його мов живого, як стоїть на підвищенню у львівській ратушевій салі і говорить про право загального голосовання та про шахрайства голосованя посередного» [29, арк. 55–56].

На народному віче в Коломиї, що відбулося наприкінці 1891 за участю К. Трильовського було поставлене внесення про створення окружного (коломиїського) політичного товариства для оборони прав народу [47, с. 62]. А 30 липня 1893 року у Коломиї відбулися перші збори політичного радикального товариства «Народна Воля». За представленням тимчасового голови С. Даниловича, товариство покликане «аби у нас була повна політична воля і аби нарід сам орудував своїми справами. Після того один із секретарів Кирило Трильовський відчитав і пояснив Статут “Народної Волі”, ударяючи особливо на то, що радикальна партія прилучуєся до того руху, що йде по цілім світі за

добро й просвіту робучих людей. До Виділу “Народної Волі” вибрано: Д-ра С. Даниловича, Д-ра Івана Франка зі Львові, Иларіона Герасимовича, Кирила Трильовського, Михайла Павлика, Івана Сандуляка з Карлова, Івана Дорундяка з Киданча, Василя Киданецкого з Печеніжина і Івана Фокшая з Москалівки. Головою товариства вибрано одноголосно Д-ра Івана Франка» [16, с. 100]. Обраний голова виголосив коротку промову, яку майже дослівно подав у друці цитований звіт про збори товариства. Після того, як 19 березня 1894 року, І. Франко як представник радикальної партії брав участь у нарадах і з’їздах щодо консолідації українських партій і на вимогу колективного листа був усунений з цих нарад, викликавши незадоволення з боку радикалів, він подав своє зречення з головування «Народною волею». Однак зречення було прийняте не відразу. У дописі про засідання виділу «Народної волі» 13 травня 1894 року читаємо: «Резигнацію Д-ра Франка з голови “Народної Волі” не прийнято для браку причини: Виділ “Народної Волі” не вислав Д-ра Франка до комісії для згоди руских партій і не давав єму вотум недовіря за ухвали тої комісії, а зрештою Виділ не має права приймати тої резигнації, бо голову вибирають загальні збори» [7, с. 67]. Та, очевидно, письменник наполіг таки на своїй відставці, бо на Загальних зборах товариства 19 червня 1894 року виділ було переобрано: головою товариства став С. Данилович, а І. Франко і К. Трильовський стали виділовими, при чому К. Трильовський ще й виконував функції секретаря [8, с. 69–72]. Про участь І. Франка в товаристві згадував К. Трильовський у спогадах про письменника ось що: «І. Франко був одним з основників русько-української радикальної партії в осени 1890 р. і часто дописував до її органу “Народа”. Був він і першим головою політичного товариства “Народна Воля” в Коломиї, основаного головню заходом Д-ра С. Даниловича, Гіляра Герасимовича і моїм. Це товариство було обчислене на масове членство в цілім краю, бо після австрійського закона товариство політичне не мало права закладати філій. [...] В році 1894-ім І. Франко зрікся головства в цьому товаристві» [29, арк. 54–55. – Підкреслення в автографі. – Я. Г.]

У листі від 28 січня 1892 року К. Трильовський виписував питання до обговорення і наполягав на Франковій участі з виступом по них на вічі, яке відбулося 27 лютого в Снятині. «На домагане мужиків мусим скликувати віче до Снятина на 27.2. Буде оно важне не лиш для нас, але і буде мати ширше значене політичне, бо Окуневській і Гаморак будут мусіли дати заявленя що до дальшої політики. Треба буде отже ще перед тим скликати Комітет, де они мусят явитись, сказати своє і прийняти всказівки. Уже на сїм Комітеті будете мусіли (во ім’я і з інтересу партії) явитись, бо буде се незвичайно важна справа. Тим паче, мусите явитись на вічу, і розуміє ся – держати реферат. Се вже конечно з сего взгляду, що мусите чейже вже раз “pokazać się ludowi”, котрий доси не знає ні одного маститійшого радикала. До того Ви доконечні для поваги віча, і тому, що будемо мати віроятно сильних опонентів, так що мусим зібрати якнайбільше людей, котріби були міцні в слові і schlagfertig [готовими нанести удар. – Я. Г.]» [38, арк. 519. – Підкреслення в автографі. – Я. Г.]. Як видно з докладного опису віча [5] І. Франко і К. Трильовський виступили на ньому.

Вічеву активність обох діячів ілюструють також матеріали преси. Так, вони підписані серед інших під оголошенням про народне віче, яке мало відбутися 5 трав-

ня 1894 року в Кутах [15, с. 48]. На віче прибуло приблизно 3 000 селян, але косівське староство заборонило проведення заходу і жандарми з урядниками розігнали людей [10, с. 67–68].

21 червня 1896 року з ініціативи і за участю К. Трильовського у Коломиї проводилося віче в пам'ять Михайла Драгоманова. Очевидно, до участі К. Трильовський запросив І. Франка, який мав виголосити реферат про М. Драгоманова, але І. Франко не зміг приїхати. Свій жаль з цього приводу К. Трильовський висловив письменникові у листі: «В[исоко]п[оважаний] Товаришу! Дуже велику кривду зробилисьте нам, щось-те не приїхали. Ми сподівалися, що прибудете поспішим в неділю, і тому відложили реферат Драгоманова на пізніше. Однак Ви не приїхали, отже мусів реферувати Бачинський. Натурально – на тім справа сильно втратила, і всі від'їхали невдоволені, бо сподівалися Вас почути. Я і Данилович – для народа з нашого кута – ніц нового – і треба ему час до часу кого іншого послухати» [43, арк. 555].

Відома співучасть І. Франка і К. Трильовського у коломиїському вічі, яке відбулося 19 грудня 1896 року. Про його проведення коротке хронікальне повідомлення: «Дня 19 грудня відбуло ся віче в Коломиї скликане товариством “Народна Воля”. Проводив вічем др. Окуневский. Промовляли др. Окуневский, Данилович, Франко, Трильовский, Бородайкевич, Сандуляк і Фокшей» [20, с. 7].

Коли з 1891 року під патронатом Радикальної партії почав виходити часопис «Хлібороб», К. Трильовський також став його дописувачем, публікуючи тут матеріали суспільно-політичного змісту: «Про вибори до ради державної в Снятинському повіті» (1891. – № 1. – 25.IV. – С. 6–7), «Пора зборів та нарад» (1891. – № 6–7. – 1.X. – С. 36–41), «Про народне віче в Коломиї» (1891. – № 11–12. – 15.XII. – С. 58–62), «Про голод в Росії» (1892. – № 2. – 15.I. – С. 10–11), «Про віче у Львові» (1892. – № 4. – С. 26–28), «Добрий примір для наших радикалів» (1894. – № 22–23. – 1.XII. – С. 123–124). Листування з І. Франком свідчить про більші симпатії Трильовського саме до «Хлібороба» як видання більш зрозумілого для простого сільського люду, аніж до більш наукового «Народу». Тому у низці листів він наполегливо просив письменника більше уваги приділяти «Хліборобу», писати для нього статті.

Влітку 1894 року у Львові відбувалася Краєва вистава, присвячена століттю повстання під проводом Т. Костюшки. Виставу організували поляки, хоч і українці презентувалися на ній окремим павільйоном. Вона мала на меті показати промислові, культурні, економічні здобутки всіх національностей, які входили до складу Австро-Угорської імперії, показати піклування австрійської влади про національні меншини імперії, однак передусім як основна нація прославлялася польська. Розуміючи це, К. Трильовський подав ініціативу при нагоді проведення вистави скликати до Львова віче, виступи на якому засвідчили б усю лицемірність тих владних намагань і показали б реальне «піклування» про українців-галичан. І. Франко не підтримав тої ініціативи, очевидно, з тієї причини, що сам брав участь у підготовці українського павільйону вистави, а, крім того, позитивно оцінював сам факт її проведення, незважаючи на різні міжнаціональні тертя (між поляками та українцями), які ця вистава викликала [про Франкову оцінку вистави див.: 26, с. 107–113]. Це спричинило конфлікт між двома

діячами. Ось як описав перебіг подій К. Трильовський у спогадах: «В 1894 році прийшло однак при кінці серпня на засіданню Головної Управи р[усько]-укр[аїнської] радикальної партії в Коломиї до горячої дискусії над моїм внесенням, щоби, користаючи з Краєвої виставки, яка відбувалася у Львові, скликати до Львова велике краєве віче. [...] На тім вічу, у відповідних рефератах можна було насвітлити і нап'ятнувати усю краєву пансько-шляхотську господарку, задемонструвати проти пансько-шляхотських шахрайств виборчих і зажадати грімко впровадження до всіх виборів від рад громадських почавши зі загального голосовання без різниці полів та яких-небудь обмежень. [...] Цьому моєму плянови спротивилися однак і Др Данилович і Ів. Франко. [...] Які були впрочім взагалі аргументи моїх опонентів я тепер вже не пам'ятаю. Остаточні мої аргументи побідили і Головна Управа у-р. партії ухвалила тоді скликати на один день надходячого власне вересня краєве віче до Львова. Та я був настільки необережний, що зараз по цій ухвалі полишив засідання, так як я мав ще дещо полагодити у місті, а то з уваги на моє весілля за кілька день та спішився на залізницю. Я був тоді адвокатським конципієнтом в Снятині. Тим часом цю мою неприсутність використав Др. Данилович і постановив внесок на реасумпцію попередньої постанови. Його попер І. Франко і в цей спосіб мій плян Краєвого віча провалився. З цієї причини вив'язалася між мною а Франком досить прикра переписка, а в його архіві певно ще будуть мої листи, що відносилися до цієї справи» [29, арк. 60–61, 64–66. – Підкреслення в автографі. – Я. Г.]. Листи до І. Франка, про які згадав К. Трильовський справді збереглися: 4 об'ємні і гострі листи з 1894 року ілюструють перебіг подій і дають можливість уточнення їх дат.

У листі з Кракова від 24 березня 1894 року автор висловив своє здивування, що в органах радикальної партії (при редагуванні яких стояв І. Франко) нічого не говориться про ініціативу віча: «Се би був гріх непростимий сей послідний рік, а особливо час вистави не використати для нашої партії!» [39, арк. 545]. Та І. Франко залишався при своїй думці. У наступному листі – від 3 серпня 1894 року міркування К. Трильовського набувають гостроти: «Цікавий я – чи Ви і доси дивите ся так само на “рівноправність” виставову як перед тим? Мабуть факти останніх часів повинні були Вас переконати, що тут о рівноправности немає і бесіди, а є лиш одна велика патріотично-шовіністична польска “szopka”. Сапіга приміром грає просто ролю польского короля, або шчо найменше претендента на на польский престол» [40, арк. 379–380]. У листі повідомлено, що коломийські народовці захотіли організувати поїздку на виставу і запрошували снятинців, але ті відповіли, що поїдуть лише в тому разі, коли у Львові буде скликано віче. «Загальний інтерес руского народа вимагає, щоби найперше злагодити велику народну маніфестацію проти останних лайдацтв з вічами і тій безличній господарці, якої собі з послами позваляють пани Бадені. [...] Лиш прошу Вас дуже – робіт потрібні старання про забезпечення, поміщення і салю, та мені зараз напишіт. Інакше загорит ся ціла справа. Що до салі я є впрочім за ратушевою, шчооби збори випали більше демонстративно; звідси зробилисьмо похід на виставу» [40, арк. 380–381. – Підкреслення в автографі. – Я. Г.]. Дізнавшись, що до І. Франка поїхав М. Павлик, К. Трильовський у наступному листі знову нагадав про організацію віча: «Колиж Ви там разом то і поробіт кроки взглядно віча. Треба лиш забезпечитись за салю і звідатись про бараки, в котрих

могли б селяне начувати. В сій справі було б найлучше якби ще оба пішли до Президента міста. Я пересвідчений, шчо він Вам не відмовит і справа зістане в короткій дорозі поладжена. Що до другої – то Вислоух без сумніву дасть Вам потрібні виясненя. Се один спільний труд, котрий потребує в справі віча сповнити. Тому звизаю до Вас – в ім'я інтересів партії – не дайте, шчо б справа хоч упала і не піддавайтесь впливови Даниловича, котрий не лиш нічого ні практично, ні конкретно не робит, але ще й другим в роботі своїм крутійством мішає» [41, арк. 405–406].

Та кульмінаційним у всій історії з організацією віча став лист до І. Франка, який вкінці позначено датою 6 вересня 1894 року. Писано його було упродовж довшого часу (щонайменше тижня) і в означену дату закінчено. Перша, менша частина, закінчена прощанням і підписом К. Трильовського, була написана до тої наради, про яку він писав у спогадах; друга – значно більша – писалася вже після наради. Назагал, тон листа твердий і принциповий, різкий і відвертий: хоч він завершується доброзичливими побажаннями здоров'я і «доброго поведження», очевидно, що після такого листа відбудеться щонайменше істотна прохолода у стосунках, коли не остаточний їх розрив. Ось окремі уступи з листа, що з'явилися вже після згадуваної наради: «Якби не було, то дуже добре стало ся, еслиб Ви вже раз пересвідчили ся, які кольосальні “воцкі” Ви стріляєте в політиці, і як фатально підставляєте нам ногу зі своєї сторони нічого не намагаючись. Ви знаєте дуже добре, що доси ні я, ні Павлик не витикали Вам сего всього перед другими, хоч на з'їзді в липню дуже добра була спосібність, а в інтересі партії навіть повиннісмо були то зробити (особенно про ваші угодові подвиги і преславну заяву). Знаючи нечисленність і слабосильність під взлядом інтелігентних сил нашої партії, ми, цїнячи впрочім в Вас інші заслуги, примовчували все і дивились крізь пальці. Та тепер мірка перебралась і що до мене, я не думаю надальше мовчки дивитись на ту анархію, яку Ви вводите в наші і так слабї ряди. Одна солідарність моглаб нас ще спасти, а, Ви інугеуєте. Для Вас (впрочім і для Дан[иловича]) ніякі ухвали і настанови, ніякі з'їзди не існують, всьо мале і маловажне, сли не годить ся з хвилевим настроєм вашого духа. [...] Гарна ухвала, коли засіданя скінчилось, а головний прихильник віча вийшов з хати! Розуміє ся само собою, що я міг просто спростувати сей ваш викрут в часописях, але не хотїлось мені так вже надто радости заготовлювати ворогам. Досить вже їх потїшаєте! До того всього, коли видати ще те ваше неясне становище послїдних часів як нпр. в справі вистави, Огоновського і т.д., то легко мож пересвідчити ся, чи слушність має Драгоманов, називаючи Вас під політичним (мабуть) взлядом безхарактерним! [...] А то з одної сторони – славословія Огоновским [йдеться про статтю І. Франка «Професор Омелян Огоновський». – Я. Г.] і стогнаня о коректу шкільних книжок, та славословія польській буржуазії [йдеться про виступ І. Франка в січні 1894 року на вічу Стояловського у Кракові, де І. Франко виступав за аграрні реформи міністра Фалькенгайна. – Я. Г.], а з другої промови на соціалістичнім конгресі [йдеться про виступ Франка на Конгресі галицької соціал-демократії у Львові в лютому 1894. – Я. Г.]! Щож за неконсеквенція! Чейже годі служити рівночасно богіві і мамоні! Можеби вже раз як рішати ся і не коротити другим діла! Труднож до лиха бути якимсь всесторонним генієм, бож можна, як Ви научали на снятинськім вічу – бути добрим музикантом, але не конче добрим

політиком! [...] З всього виходить, що булоби і для Вас найкористнішим, якби Ви дали собі з політикою супокій, а обмежились до роботи, котра для Вас і відповіднійша, і вашим евентуальним плянам на будуче не стояча на перешкодї» [42, арк. 550–552, 553].

У 1894 році І. Франко почав видавати журнал «Житє і Слово» і К. Трильовський був одним із тих, які розповсюджували видання. У цитованому листі від 23 серпня 1894 року він написав: «Як бачите – я досить скуточно агітую за “Житем і Словом”. Можеб Ви в “узнаню моїх заслуг” – низили мені предплату – тай і почекали дещо з нею? Думаю, шчо еще знайду предплатників Вам руских» [40, арк. 381–382].

16 грудня 1894 року зусиллями товариства «Народна воля» і повітовими селянськими комітетами в різних містах Галичини у Львові відбулося віче, присвячене 30-літньому творчому ювілею М. Драгоманова. У роботі віча брали участь і К. Трильовський, і І. Франко. За хронікальним описом віча, «Др. Кирило Трильовкий, адвокатский кандидат зі Снятина, говорив довго і так остро, що й за его промову сконфісовано «Дѣло» і «Галичанина» [60, s. 4] Промову І. Франка на ювілеї «Народ» опублікував повністю [52, с. 7–10].

У 1895 році обидва діячі брали участь у виборах до австрійського парламенту. На зборах «Народної волі» в Коломиї 9 червня 1895 року кандидатури К. Трильовського і С. Даниловича було висунуто як представників радикальної партії від Снятинщини і Городенщини. На виборах Трильовський набрав 41 голос і не пройшов. У вересні–жовтні того ж року проводилися доповнюючі вибори по V курії. На цих виборах було поставлено кандидатуру І. Франка як посла від округу Перемишль–Доброміль–Мостиська. На виборах, які відбулися 25 і 31 жовтня, кандидатуру І. Франка було провалено.

Упродовж 1896–1897 років К. Трильовський редагував «часопись для робучого народа» «Громада», яка виходила у Коломиї. Перше число часопису вийшло 1 червня 1896 року. Часопис друкували у друкарні І. Брука (1896) та Михайла Білоуса (1897) і назагал вийшло 10 чисел (по 5 кожного року). Часопис мав стати спадкоємцем видаваної у Женеві «Громади» М. Драгоманова і його метою було поширення просвіти серед народу, найперше – серед робітників і селян. Видання було радикального напрямку. Серед його авторів були І. Зруб, А. Ревуха, З. Борський та І. Франко. Старанням редакції коломийської «Громади» в 1896 році окремими виданнями (брошурками) були передруковані Франкові твори – оповідання «Свинська конституція» та поема «П’яниця». Про процес перевидання цих творів К. Трильовський сповіщав Франка у листах від 6 серпня [44] та 1 вересня [45] 1896 року. Останній із зазначених листів свідчить, що Франко ознайомлювався з часописом і в листах досить гостро відгукувався про його матеріали, виповівши його редакторові чимало «прикрих слів». Весь цей лист – своєрідне оправдання і пояснення К. Трильовського І. Франкові обставин і деталей виходу часопису. «Позвольте собі сказати, що ваші “прикрі слова”, котрих мені тільки наговорились, походять з вашого упередження против моєї особи, котре і доси, як бачу, ще не уступило, – писав у листі К. Трильовський. – Ніхто безстороний не може мені таких закидів робити як Ви, і – мимо ріжних листів, котрі дістаю – таки доси і не робив. Ось Вам і відповіь на них. “Громаду” взяв ся я видавати тому, що побачивем і пересьвідчив ся ще за часів житя “Хлібороба”, як велике значеня для організації має

льокальна часопись. До того хоті́вем виповнити в той спосі́б люку, яка була в наших видавництвах і котра сильно давала ся відчувати. Що до фінансової сторони, то думаю, що по при “Гр[омадський] Гол[ос]” могло би ся е́ще і дві, три часописи удержувати, бо письменних між нашими мужиками вже є досить, і то тільки з агітацією, а натурально – і о поміч вже виходячих радик[альних] часописей. Далі власне для того взяв ся я до газети, що в Кут тепер майже один (бо гимназиястів числити не могу) радикальний діяч – і нікого не маю до помочи, а надто стосунок службовий не дає мені нігде вирвати ся на довше на агітацію. Мало аж надто отже часу вільного, щоби пустити в світ одно число місячно, а в той спосі́б можу дійти тамки, де особисто не мігбим дійти для браку часу. Вправді для льокальної політики дописей і т. д. не можу посвячувати місця (або отже людей), котрого маю дуже мало, але преці́ мігем припускати, що в сім згляді виручить мене “Гр[омадський] Гол[ос]” яко газета густа чисто політична. На жаль, ви не хочете так по колежаньски піймати свого становища. Матеріялів маю досить – і вихід поодиноких чисел опізняєсь лиш одиноко по причині друкарні, котра мене уводить обіцянками і на термін нічого не робить. Тут абсолютно нема вини по моїй стороні. Що до практики, то певно, що єї доси мало мавем в сім згляді, але не зашкодить ще і тепер єї набрати. Я пересвідчений, що як лиш “Гр[омадський] Голос” буде і на дальше так прихильно відноситись до “Громади” як в двох попередних числах, то она напевно вдержить ся і ділу радикальному хосен принесе» [45, арк. 621–628] .

2 червня 1896 року в Будапешті у присутності членів Угорської Академії наук відбулося урочисте відкриття кімнати, присвяченої пам’яті Й. В. Гете, в якій виставлено до широкого вжитку збірку пам’яток по німецькому поетові, подаровану Академії одним із горожан. У своїй промові на відкритті кімнати президент угорської Академії наук граф Зічі побажав, щоб угорській нації визнано її свободолубивість, толерантність і великодушність до всіх представників національних меншин, які проживають на теренах Австро-Угорської імперії. Серед галичан ці слова промови викликали обурення, наслідком якого від імені інтелігенції було укладено й опубліковано протест «І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття» [11]. У тексті документа конспективно викладено розгорнену картину історичних взаємин угорців з українцями і українців, які мешкають на угорських теренах, від найдавнішого часу до кінця XIX століття в різних сферах життя і показано політичний і національний гніт, якого зазнають українці в Угорщині, який заперечує голосні заяви президента. Протест у публікації був датований 15 червня 1896 року, за комітет від справ угорських його підписали І. Франко, М. Павлик, В. Будзиновський, В. Охримович. Серед підписаних також Ю. Романчук, Т. Окуневський, Є. Олесницький, О. Терлецький, К. Трильовський, С. Данилович, Я. Невестюк, А. Чайковський, М. Струсевич, Олеся Озаркевич, А. Павлик та Ольга Франко.

26–27 вересня 1896 року І. Франко і К. Трильовський брали участь у роботі П’ятого з’їзду Радикальної партії. Письменник головував на з’їзді, водночас звітував про діяльність управи партії. За словами І. Франка, «заряду сего не може він похвалити, бо заряд зовсім майже не показував свого істнованя. На нараду сходив ся він заледво кілька разів, роботи не проявив ніякої» [19, с. 119]. І. Франко констатував, що

редакцію «Громадського Голосу» знаменито вів В. Будзиновський, але йому ніхто з однопартійців не помагав. Франко озвучив вдалий початок видавничої серії «Хлопська бібліотека». На його промову відповів ремаркою К. Трильовський, який «не дивиться так чорно на діяльність заряду. [...] Похибки заряду вийшли лише такі, що заряд не держався буквально ухвал зйїзду. Обов'язком заряду було порадити ся що до часу скликаня зйїзду з членами провінції» [19, с. 119]. К. Трильовський похвалив також роботу В. Будзиновського як редактора і запитав І. Франка про діяльність товариства «Поступ», організованого 1894 року. «Др. Франко відповів, що теперішній зйїзд скликала редакція “Громадського Голосу”, не головний заряд. До видаваня книжочок [що було власне основним завданням “Поступу”. – Я. Г.] і зложення нових статутів для читалень не було сил відповідних. Правна поміч адвокацька справді існує» [19, с. 119]. Далі зйїзд заслуховував звіти про роботу партії на провінції від провінційних представників, серед яких К. Трильовський подав інформацію про радикальний рух на Коломийщині. Підсумовуючи, «Др. Франко бачить з усіх справоздань, що рух наш міцніє, що пересліданя і місії є найбільшим способом агітаційним. Добре казав Лібкнехт: “Най живуть приятелі наші – вороги!”» [19, с. 122]. При переобранні заряду (керівництва) партії, обох діячів було знову переобрано.

19–20 вересня 1897 року відбувся Шостий зйїзд радикальної партії. М. Возняк писав, що на цьому зйїзді «Франко реферував про викуп панських ґрунтів і разом з Кирилом Трильовським про організацію радикальної партії» [2, с. 187] і такий пункт передбачала опублікована програма зйїзду [18]. Однак, як показує дуже купюрований цензурою опис перебігу зйїзду в «Громадському Голосі», спільної доповіді про організацію партії в І. Франка з К. Трильовським не було, або ж до неї не дійшло. Зйїзд відбувався під керівництвом І. Франка, промовці звітували про здобутки роботи партії в різних регіонах, а серед них і К. Трильовський говорив про організацію радикалів у Коломії [51, № 19, с. 148–149]. На зйїзді було постановлено святкувати в 1898 році ювілей 25-літньої творчої праці І. Франка, а також багато говорилося про потребу інтенсивнішої агітації у всіх регіонах Галичини.

Саме зі справою партійної агітації було пов'язане чергове непорозуміння між діячами. Справу підіграло ще й те, що українці з еміграції (з Америки) надіслали на руки І. Франка кошти для агітаційних цілей Радикальної партії. У зв'язку з цим спочатку у польському часопису «Monitor» [59], а потім – в українському перекладі – в «Ділі» з'явилася анонімна замітка такого змісту: «В таборі наших раликалів – по посліднім зйїзді партійнім – крамола видко що-раз більша, коли вже домашнії бруди починає ся виносити до чужих людей. І так в найновішій номері Monitor-а читаємо таку загадочну статейку: “Бабське правліне давно вже заінавгуровано в рускій радикальній партії. Міністр внутрішніх і заграничних справ в спідниці загорнув в свої руки також і державний скарб та і не помагають ніякі рішеня заряду, сли радикальний Білинський скаже свое veto. Агітатор партійний може і з голоду гинути, на першого не дістане більше як п'ятку. “Се тому, аби ви богато не видавали”. Є рація! Тепер пійшли під опіку сего змія altneris teminini також доляри, надіслані американськими Русинами для агітацій їх цілей. Рускі Янкеси – тіште ся! Справді, буде то славна агітація”. – Ми сю статейку

в Monitor-і назвали загадочною – очевидно для нас и взагалі для невтаємничених в найдовірочніші справи наших радикалів. А характеристичне тут се, що крамола переносить ся вже і в чужі газети... за-для грошей! Ой ті гроші!» [13, с. 3]. Хоч автор цієї замітки не підписаний, ним був К. Трильовський: про це сам він скаже 1900 року, коментуючи в «Громадському Голосі» свої взаємини з письменником [27, с. 33–34]. В одному з пізніших листів до невідомого однопартійця-радикала, від 13 січня 1900 року К. Трильовський так пояснював свій виступ: «Була се чиста правда, о чім я довідався в грудні 97 р. від Ганкевича, що приїхав був на збори в Коломиї. Франчиха видавала гроші коли і як хотіла, а Вітик через то не мав що їсти не раз (він був тоді через партію й ладним агітатором). Розумієсь, що я не закидував..., бо о сім не знав'єм нічого – лиш бабську господарку в справах партійних. Було се всьо правдою і удар – поскуткував: гроші зараз видано Павликові і бабська господарка устала» [Цит. за: 4, с. 544].

На цю замітку І. Франко відповів в обох часописах однаковим листом до редакції. Цей лист залишився поза межами 50-томового зібрання творів письменника. «Від д-ра Івана Франка одержуємо отсе письмо: Високоповажний Пане Редакторе! В 252 ч. “Дѣла” подали Ви п[ід] з[аголовком]. “Въ таборѣ нашихъ радикаловъ” нотатку перекладену з “Monitors”, що-до котрої рівночасно з “Monitor-ом” посилаю і Вам отсе вияснене, просячи о его дословне поміщене в найблизшій числі Вашої часописі. Позаяк гроші в сумі 150 зр. 15 кр. зложені американськими русинами і призначені на радикальну агітацію в Галичині, були прислані *на мої руки*, для того вважаю за відповідне спростувати тут твердження невідомого автора тої нотатки о стілько, що гроші ті зложені в Касі ощадности, відповідно до виразного тенору листу з Америки написаного *особисто до мене* жертводавцями я вважав за ненарушимі, поки головний заряд партії, що-до них не постановить щось інше. Відповідна ухвала заряду запала тільки в перших днях падолиста; заразже я вручив зарядови на руки п. М. Павлика 100 зр. з того фонду на ухвалені видатки. Решта сего фонду лишила ся в Касі ощадности і кожної хвилі на жадане заряду я готов доручити її йому. Також вважаю потрібним пояснити й другу справу порушену в тій нотатці – справу партійного агітатора, бо й ся справа опирала ся о мою особу, а в нотатці вона показана невірно. Партійним агітатором аж до остатнього з'їзду був п. Сенько Вітик, первісно (літом 1896 р.) заангажований мною на редактора “Громадського Голосу”. Яко редактор (радше співредактор) він побирав місячно 31 зр., а якийсь час столував ся у мене. Сей гонорар виплачувано йому правильно також тоді, коли в часі передвиборчим і підчас виборів через кілька місяців сидів у в'язниці і коли переважно я сам мусів робити его роботу. Коли по виборах піднесено думку вести систематично агітацію по краю, п. Вітик узяв на себе сю працю; відбув кілька поїздок по ріжних околицях краю. З агітаційного фонду, зібраного по виборах, що дійшов до суми 150 зр., узяв п. Вітик на ті проїздки загалом 120 зр. Що супроти сего не може бути мови про «вмиране з голоду бідного агітатора», се доказує вже хоч би черствий вигляд і елегантний убір п. Вітика, на що підчас з'їзду р. рад. партії звернули увагу навіть газетні справоздавці. Стілько для вияснення фактів. Оминаю с погордою особисті напасти автора нотатки – особливо про жінчину, котрої посвяченя і любови до народа та до справи народної він очевидно не в силі оцінити. *Ті напасти*

характеризують тільки єго власний низький і підлий спосіб думаня. С поважанєм Др. Іван Франко. Львів д. 17 падолиста 1897» [1, 2. – Курсив у першодруці. – Я. Г.]. Лист І. Франка був надрукований у польському перекладі [60]. У польській публікації до листа додано таку редакційну дописку: «Ми з нашої сторони засвідчуємо, що нотатку п. з. “Babskie rzandy” вручив нам один з членів радикальної партії і то один з членів, беручий участь в руху тої партії від самого її зорганізування. Помістили ми її в добрій вірі, що зрештою кожда б редакція зробила, знаючи особисто і кілька давніх років свого кореспондента як людину правдомовну. Приписуємо, що наш кореспондент став жертвою містифікації».

Оскільки на ювілей 25-ліття творчої діяльності І. Франка наклалися ще ювілеї століття з часу виходу «Енеїди» І. Котляревського, роковин перших перемог Б. Хмельницького під Корсунем і Жовтими Водами, а також річниця знесення панщини в Галичині, то у Коломії за активного сприяння й участі К. Трильовського 21 травня 1898 року було проведено радикальне віче з нагоди усіх трьох ювілейних дат. Ведучим віча був К. Трильовський, який промовляв про панщину в Галичині і про повстання Б. Хмельницького, з декламацією фрагментів з поеми «Панські жарти» виступив Федір Бондаренко з Печеніжина, а доповідь про письменника мав селянин Іван Дорундяк з Киданча. У розлогому дописі про перебіг святкування [55], на жаль, нічого не сказано, чи ці торжества відвідав І. Франко.

Наприкінці жовтня К. Трильовський був присутній на львівському відзначенні творчого ювілею письменника. Як згодом, 1899 року, сам К. Трильовський вказуватиме [27, с. 35], на комерсі, який відбувся після урочистої академії, він виголосив тост на честь І. Франка і М. Павлика. На жаль, у розгорнутому опублікованому описі перебігу святкування Франкового ювілею [62] присутніх на комерсі не вказано, як і тексту чи приблизного змісту їхніх промов не подано. Одночасно з ювілейними святкуваннями письменника у Львові, 30–31 жовтня 1898 року відбувся Сьомий з'їзд Радикальної партії, на якому ювіляр був присутній. Відразу при відкритті з'їзду ювіляра було згадано і присутні стоячи аплодували йому. І. Франко брав слово на з'їзді щодо виборів на Тернопільщині, а про активнішу участь К. Трильовського у з'їзді дописи не згадують. Правда, при переобранні заряду партії до нього увійшов і І. Франко, і К. Трильовський [22, с. 184–186].

У спогадах К. Трильовський зазначив: «Незадовго наші особисті відносини знову поправилися і коли я вліті 1899 року сидів у Львові і учився до адвокатського екзамену забрав І. Франко мене і Вол. Гнатюка (знаного етнографа) з собою на риболовну виправу до Завадова недалеко Стрия, де був парохом звісний композитор Ост. Нижанківський, замордований в р. 1919 Поляками» [29, арк. 67]. Як вказав автор спогадів, поїздка відбулася два дні перед Спасом (17 серпня 1899 року). Спогади описують, як І. Франко «брив попід беріг між звисаючим корінням набережних верб ловив руками рибу (мабуть, пструги), в чому був майстер» [27, арк. 67]. Про подібні Франкові відвідини О. Нижанківського в Завадові (очевидно таких поїздок було кілька і К. Трильовський брав участь в одній із них) згадують також у спогадах про І. Франка діти письменника – Петро та Анна – й Левко Чикаленко.

Однак стосунки ці знову почали псуватися у грудні 1899 року, коли І. Франко разом з М. Грушевським взяв участь у створенні національно-демократичної партії.

К. Трильовський вважав цей перехід до іншої партії політичною помилкою І. Франка і різко виступив проти цього. До гострих словесних перепалок між письменником та К. Трильовським дійшло на Дев'ятому з'їзді Радикальної партії, що відбувся 17–18 грудня 1899 року. За опублікованим перебігом подій з'їзду у своєму виступі на з'їзді І. Франко пояснив свій вихід з партії і перехід на сторону національно-демократичної партії браком коштів і цілеспрямованої діяльності. «Як нема організації, то нема сили, може бути рух, але не може бути партії. Се побачили і інші люде, а головно проф. Грушевський. Він прийшов до того переконання, що на основі радикальної програми, з котрою він зовсім годить ся, треба витворити нову поступову партію. [...] Партія повинна мати чисто світський характер. Ходило про те, аби приєднати до нової партії народовців. Ухвалено програму, організацію, та ходить нам о те, аби нарид, іменно хлопи-радикали брали участь. Отже нам треба би застановити ся, чи не пристати до нової партії» [6, № 3–4, с. 26]. У відповіді письменникові К. Трильовський трактував таке приєднання як розв'язання радикальної партії, тому рішуче виступив проти. Він сказав: «Наша партія, то не є партія Вітиків, Яросевичів і Франків – то є партія мужиків, і то свідомих мужиків. Др. Франко для свого заходу з новою партією найшов собі нову політичну повагу проф. Грушівського. Але проф. Грушівський не є жодна політична повага, проф. Грушівський повинен в інтересі науки тямити народню приповідку: “швець знай своє шевство, а до кравецтва не мішай ся”, а то тим більше, що проф. Грушівський є паламарем при львівській православної церкві» [6, № 3–4, с. 26]. Саме попів, клерикалів і москвофілів означив К. Трильовський найзавзятішими ворогами радикальної партії. Він пояснив стосовно М. Грушевського, що “паламар” не є ніяка образа... Мені ходить о те, що Франко в своїм намірі не ховав ся за таку ніби то повагу політичну» [6, № 3–4, с. 26]. У своїй відповіді на репліку опонента І. Франко зауважив, що рух мусить бути опертий «на багатих хлопах, що мають вільні руки, а не бідних. Ми є не тільки хлопи, але й Русини; ми мусимо вести не тільки хлопску, але і руску політику; [...] Др. Трильовський каже, що люде зраджують нашу партію. Я також відсунув ся від радикальної партії для браку часу і був єм знеохочений такими людьми, як Др. Трильовський, про котрого не знати, що з него може завтра вискочити. Він нападав на товаришів по чужих газетах, нападав на мою жінку. І ніхто з партії нас не боронить. С такими людьми я не можу бути в партії» [6, № 3–4, с. 27]. «Мої особисті відносини до Дра Франка не є злі, – пояснює у своїй відповіді Трильовський, – противно, остатними часами вони поправили ся. Я виступаю проти др. Франка за его публичну політичну діяльність. Др. Франко є політично чоловік хиткий, як се виказував і пок. Драгоманов. Щодо особистих закидів Дра Франка проти мене, то вони належать до заряду і про се там була бесіда. [...] Др Франко поступає страшенно не консеквентно: тут каже, що відтягає ся від політики, а тут організує нову партію та хоче, аби ми вступили до тої партії. Ми від Дра Франка домагаємо ся одного: нехай він покине політику. На тім зискає і література, і ми» [6, № 3–4, с. 27]. Перепалка між діячами відразу була прокоментована іншими присутніми: Павло Думка запротестував проти такого відношення К. Трильовського до письменника, М. Павлик зазначив, що Франкова дорога є хибна. Врешті, на внесення К. Трильовського з'їздом було ухвалено низку резолюцій, серед

яких про ставлення радикалів до новоутвореної партії сказано так: «Позаяк, як чуємо, має заложити ся нова руська партія т. зв. націоналістична, то заявляємо: О скільки вона та нова партія може скріпити широко національний і протівмосквофільський демократичний напрямок в нашій суспільности, о стільки поява її була би для нас симпатичною. Але позаяк програма тої партії майже дословно виписана з програми радикальної партії, то вважаємо єї формоване за непотрібне і за таке, що може причинити ся лише до ще більшої дезорганізації серед українсько-руських націоналів. [...] З уваги на зїзд тої нової партії, що має бути скликаний, заявляємо, що ніхто з русько-українських радикалів не повинен брати в нім участи, а належане до тої нової партії буде уважати ся за неналежане до радикальної партії» [6, № 3–4, с. 28].

У наступному номері (№ 5) «Громадського Голосу» у продовженні справоздання про перебіг з'їзду подано окреме апологічне пояснення К. Трильовського про свої стосунки з І. Франком. В особистому архіві Ярослава Гнатіва зберігся автограф об'ємного листа К. Трильовського до невідомого однопартійця-радикала, датованого 13 січня 1900 року, де автор висвітлив свої стосунки з І. Франком, які передували конфлікту на з'їзді. Цей лист у повному обсязі опублікований у монографії про письменника Р. Горака та Я. Гнатіва [4, с. 543–548]. Текст цього листа кореспондує з окремими уступами спогадів К. Трильовського про письменника, а з іншого – з опублікованою апологією у «Громадському Голосі» і дає підстави припускати, що він був першоосновою друкованого матеріалу. Публікація цього пояснення супроводжена редакційним коментарем, де сказано: «Надруковане пониже пояснене Дра Трильовського досить різке і цілий Др. Трильовський, як звісно, дуже різкий у всіх своїх виступах навіть супроти товаришів, не виключаючи й Дра Франка. Але Др. Франко може вже тепер переконує ся, що під тою різкістю заховано безмірно більше пошани до 25-літної діяльності Дра Франка і навіть любови до его особи – ніж майже у всіх нових сопартійників Дра Франка на купу. [...] Др. Франко пустив ся на широкі хвилі споконвічної рутенської партійної безпринципності. Аргумент Дра Франка, що він не міг бути в нашій партії через Дра Трильовського – чисто рутенський або й діточий» [27, с. 33–34]. У пояснені К. Трильовський вказав, що його стосунки з І. Франком попсувалися в грудні 1897 року через статтю в «Monitori», хоч після того І. Франко написав низку чудових статей про радикальний рух, а потім брав участь у з'їзді партії 1898 року та партійних нарадах 1899 року. Як свідчення добрих людських стосунків з І. Франком К. Трильовський згадав і поїздку на риболовлю разом з В. Гнатюком до Завадова. «В загалі п. Фр. не міг ніколи жалувати ся на брак поважання для него від мене. От в грудні 1896 р. устроював я в Коломиї комерс в его честь; в маю 1898 р. устроював я в тім же місті ювілей в честь его 25-літної літер. діяльності, а на комерсі по такімже ювілею у Львові виголосив я промову в честь его і Павлика. Ворожнечі, як видко з того, між нами не було – звідки одже п. Франко так напер на мене на посліднім з'їзді?» [27, с. 35]. Далі К. Трильовський оповів, що після отримання звістки про намову М. Грушевським І. Франка перейти до нової партії, на нараді мужицькій у Карлові 7 листопада селяни цікавилися, чи така інформація правдива і звернулися до письменника з листом-проханням прояснити справу. Лист було надіслано 16 листопада і відповіді

на нього не надійшло. Автограф такого листа, автором якого був Дмитро Соляник зі с. Устя Снятинського повіту, датованого 7 листопада 1899 року, зберігся в особистому архіві Я. Гнатіва і його повністю опубліковано у сьомій книзі монографії Р. Горака та Я. Гнатіва [4, с. 542–543]. За твердженням авторів монографії, лист цей К. Трильовський мав передати І. Франкові. «За то на з'їзді почав п. Франко заманювати радикалів до народовців (підлатаних т. зв. “юродивими”) а потім ні сіло ні пало накинув ся на мене. Коли я однак зачав відповідати на его закиди, то зараз при перших моїх словах виніс ся з салі зборів. Річ очевидна, що напад на мене, був відплатою за згаданий лист» [27, с. 35]. Закид І. Франка про те, що «не знати, що з него може завтра вискочити», К. Трильовський прокоментував так: «Гадаю, що ся обава не узасаднена. Я від самого заложення радикальної партії, щиро і без взгляду на які небудь перепони боров ся під єї прапором. Не укладав я ніколи кацапам відозв, коли напр. побили кого яйцями, не взносив чарку за польських писателів яко “hetmanów Ukrainy”, не палив ся до реформ знаного назадника Фалькенгайна, не робив угод з кацапами, не вагав ся між голубленням соціалдемократів а губленням ся з ними і т. и. Всьо се лучало ся ріжним инчим великим людям, а я яко звичайний рядовий радикальної партії боров ся після моїх сил за єї програму, за здійснене величного соціалістичного ідеалу! Знаючи свою минувшість гадаю, що і в будучности не дам зловити себе на січку якому небудь назадницькому паламареві» [27, с. 36].

Весь цей епізод виходу І. Франка з радикальної партії і переходу під впливом М. Грушевського до національно-демократичної ще не раз К. Трильовський осмислював у пізніших роках, але з ідейного боку завжди однаково: Франків перехід був помилкою, яку спровокував М. Грушевський, і письменник швидко зрозумів свою помилку, через що його контакти з новою партією не були тривалі. Так він згадав про це у спогадах про письменника: «Взаїмні відносини між мною а Франком попусувались доперва через вступлення його в грудни 1899 року під впливом Грушевського до національно-демократичної партії. Це було впрочім лише наслідком смерті Драгоманова в 1895 році. Та якщо би він був довше жив то взагалі не зважилиби ся були цеї партії основувати экс-радикали В. Охримович та Евген Левицький. Тоді Грушевський не був би грав такої великої ролі та не заставляв би Франка до ведення коректи його, Грушевського творів. [...] Уже в недовгім часі з'орієнтувався поет, в яку компанію за справою Грушевського попав і не лиш, що відсунувся від неї, але еше й для “Січий”, які були виразно протибуржоазною та протипопівською організацією написав гарну пісню, яку отут подаємо» [29, арк. 67а–68]. Далі у спогадах наведено Франків вірш «Гей Січ іде». «Січовий марш», який, на думку мемуариста, написаний на зламі століть (1899–1900) і «споводований» виходом Франка з Національно-Демократичної партії. Поезія була опублікована 1905 року (Громадський голос. – 1905. – № 30. – 12.Х. – С. 237; [див. також: 48, т. 52, с. 77]). У спогадах про батька П. Франко написав: «Не був спортсменом у нинішньому значінні того слова. Особливо не любив руханки. Коли я просив батька написати якийсь руханковий вірш, батько написав, але проти руханки. Зате не відмовив др-ові Трильовському і написав “Січовий марш”» [58, с. 12]. Згодом, поезія увійшла до збірки «Давне і нове» як 3-й номер циклу «Гімни й пародії». До тексту І. Франко подав довідку, в якій при-

пустився помилки щодо часу написання і місця першої публікації твору: «Написано в Берегометі 1906, друковано тоді ж у коломийським “Поступі”. Передруковано тут із окремого видання “Січковий співанник”, Коломия, 1910, стор. 7–8» [48, т. 52, с. 812–813].

Уже після Франкової смерті у своєму рефераті, виголошеному у Відні 1926 року під час академії на честь І. Франка, К. Трильовський знову повернувся до цього епізоду з коментарем, який майже дослівно буде повторений у спогадах про письменника: «Політик мусить мати цілком инакше зконструовану душу, як поет, який повинен просто бути *імпресіоністом*, податним на усе нові вражіння. Але імпресіонізм у політиці є просто убійчим і мусить викликати слушні заміти неконсеквенції. Ані Драгоманов, ані Павлик імпресіоністами не були і тому їх політика була далеко консеквентніша, як у Франка. [...] Не тепер пора і не тут місце наводити всі його неконсеквенції, що робили найбільше прикrostи йому самому. Найбільшим політичним *faux pas* був очевидно його перехід до новозаснованої національно-демократичної партії в 1899 році. Взагалі основанне тої партії зглядно перерібка давньої народовецкої на ту нову була безумовно одним з наслідків передчасної смерти Михайла Драгоманова (1895 р.). Тоді то не стало того сильного духа, що своїм авторитетом держав у карності і менш здисципліновані елементи радикальної партії. [...] Перехід Франка до тої “нової” партії стався безумовно під впливом М. Грушевського і був би певно неможливим, коли би Драгоманів був тоді ще при житю. Франко мабуть і сам не дооцінював ваги і значіння того факту і аж селянські дописи в “Тромадським Голосі”, що дуже від’ємно до сього віднеслися – показали йому той крок у відповіднім, але слушнім освітленню» [28, с. 42. – Курсив у першодруці. – Я. Г.]. Цей уступ статті К. Трильовського прокоментував у своїх спогадах про письменника М. Мочульський: «Цей вихід Франка дуже засмутив його товаришів. Кирило Трильовський називав перехід Франка до “нової” партії його найбільшим політичним *faux pas* [Помилковим кроком. – Я. Г.] і ще донедавна кидав громи на Михайла Грушевського, думаючи, що “безумовно під його впливом” [М. Мочульський покликається на публікацію: 28, с. 42–43. – Я. Г.] той перехід став можливим. Я думаю, що докори Трильовського зовсім безпідставні. Після смерті Драгоманова радикальна партія розбилася на різноманітні, один одному ворожі елементи. Побіч драгоманівців Павлика й Трильовського стояли націоналісти (В’ячеслав Будзиновський), соціалісти (посол д-р Роман Яросевич) і опортуністи (д-р Окуневський). Роман Яросевич, Михайло Новаківський і Семен Вітик ще в травні 1899 перейшли були до соціал-демократів. Човен радикальний плив куди хотів – без весла й керми. Павлика ніхто не слухав. А Франко не мав охоти брати на себе відповідальність за недисципліновану партію. Коли Трильовський думає, що Франко був маріонеткою в руках Драгоманова чи Грушевського, він грубо помиляється. Якби Трильовський прочитав листи Драгоманова до Франка, він пересвідчився б, що Франко не так сліпо йшов за Драгомановим і що з того приводу було багато між ними непорозумінь, які мало що не спричинили розриву Драгоманова з Франком. Ще більше: в дні ювілею Франка, коли-то Павлик мріяв, що колись не буде іншої всенародної партії, тільки радикальна, а може й ще скорше, драгоманівська лінія у світогляді Франка вже була зламана. Певне, що слово Михайла Грушевського теж мало значіння у Франка, але й за ним він не пішов би, якби був

іншої від нього думки. Тут справді була на думці велика річ – витягти політичний віз галицьких українців з малого обійстя на широке українське поле, і коли це не вдалося, Грушевський і Франко відійшли і не взяли участі у дальшому процесі формування нової національно-демократичної партії» [25, с. 516].

Після 1899 року стосунки між обома діячами послаблюються. Один із листів Трильовського до письменника (від 19 листопада 1903 р.) був пов'язаний зі з'їздом радикальної партії, який відбувся у Львові 21–22 листопада 1903 року. Як вказує зміст листа, К. Трильовський звертався до І. Франка і до Федора Вовка з пропозицією прочитати популярні відчити для селян, які прийдуть на з'їзд. «Високоповажаний Добродію! Я пишу рівночасно до д[обродія] Хв. Вовка з прошенем о виголошеня 21/11 викляду популярного для селян, що прийдут на радикальний з'їзд. Єсли би се не було ему можливим, то в такім случаю, звольте Ви приймати ласкаво на себе сей тягар. Предмет – можете собі вибрати довподоби: чи то з історії української, чи то з літератури. Цікаво би було для селян почути взагалі дещо про справу відносин України до Московщини і теорию про “одін народ”» [46, с. 511]. Незважаючи на те, що і І. Франко, і Ф. Вовк (який на початку листопада 1903 року на запросини НТШ прочитав у львівському пасажі Міколяша цикл лекцій з передісторичної етнології) були в той час у Львові, але відчитів, очевидно, не відбулося. Причиною була, очевидно, малочисельність присутніх на з'їзді, та й сам його перебіг свідчив про упадок радикальної партії. Як вказувала преса, з'їзд відбувся «при участі кільканайцятьох селян і кількох інтелігентів. В промовах учасників з'їзду пробивав ся песимістичний настрій і загальне пригноблене, бо ніхто з них не міг виказати якогось успіху агітаційної чи організаційної праці своєї “партії” і було навіть внесене, щоби “партию” цілком розв'язати. [...] Взагалі годі зрозуміти, нащо “партия” має існувати, коли те, що ухвалено на зборах, можна було ухвалити на першій ліпшій повітовій вічу» [14, с. 2]. З'їзд прийняв кілька резолюцій, серед яких підтримав українських послів у сецесії з польського сейму, студентів у боротьбі за Львівський університет, ухвалив святкувати 1904 року 30-ліття літературної і суспільної праці М. Павлика, ухвалив перенести непопулярний серед передплатників орган партії «Хлопську правду» з Коломиї до Львова, а також вибрав нове керівництво, до якого увійшли Л. Бачинський, І. Макух, М. Олійник, Лаврук, Ковальчук, П. Думка, Бялоскурський, Королюк та Лесь Мартович. Про участь І. Франка і не йшлося, бо на той час він покинув всяку політичну діяльність. Але цитований лист К. Трильовського свідчить, що «І. Франко прихистив у себе вдома селян, які приїхали на з'їзд. Друкований допис про перебіг з'їзду нічого не вказує про участь у ньому К. Трильовського, але ймовірно саме про нього йдеться у наступному фрагменті: “[...] ціла акція з організованем “на гвавт” радикальної “партії” веде ся лише в інтересі одної несупокійної одиниці, котра “партії” потребує на те, щоб під покривкою висших зглядів партійних мати свобідну руку до цілком особистої керині в однім з загирених вже нею повітів» [14, с. 3; йдеться, очевидно про Коломийський повіт. – Я. Г.].

20 листопада 1904 року відбулося відзначення 30-літнього ювілею творчої та громадської праці М. Павлика. Трильовський разом з іншими радикалами (серед них В. Стефанік, І. Макух, М. Лозинський, Л. Мартович, І. Бородайкевич та ін.) входив до

ювілейного комітету. «На естраду виходить серед бурі оплесків Ювілят, задню част естради заповнюють депутації з привітаннями. Перша виступає під проводом дра Кирила Трильовського депутація селян з різних околиць східньої Галичини, особливо з Покуття. Др. Трильовський виголошує горячу привітну промову, делегати-селяни вручають від себе і від неprisутних прихильників Ювілята дари [...]» [53, с. IV–V]. Промова К. Трильовського на святі була опублікована у ювілейній збірці [53, с. 18–22]. Промовець назвав у ній вихід на суспільну арену І. Франка, Михайла та Анни Павликів та О. Терлецького «немов стовп граничний на границі двох епох» [61, с. 20]. Святково прибрану залу прикрашав портрет І. Франка, у програмі звучали музичні твори на слова І. Франка («Каменярі» І. Карбулицького та «Який то вітер...»). Сам письменник був присутній на урочистій частині, але участі в ній не брав. Зате виголосив промову на честь М. Павлика на комерсі, який відбувся після урочистостей: «Із бесідників, які забирали голос на комерсі, безпосередно до діяльності Ювілята, особливо-ж до її Sturm- und Drangperiode [Період “бурі і натиску”. – Я. Г.], відносили ся промови дра Івана Франка, який зазначив, що переслідування, які доводило ся йому, Ювілятові та їх товаришам переносити, сталили їх у боротьбі, а також звернув увагу молодших поколінь, аби вони вчитували ся в писання Ювілята, які визначають ся тим, що все були голосом суспільної совісти» [53, с. V].

Після цієї події відомості про взаємини між діячами обмежуються окремими принагідними згадками. І. Франко відгукнувся рецензією на виданий 1906 року у Чернівцях укладений Трильовським «Збірник пісень патріотичних і січових». У рецензії «Збірник пісень патріотичних і січових. Уложив Січовий Батько. Чернівці, 1906. З друкарні І. Віглера. Стор. 64. 16° Ціна 40 сот.», опублікованій у ЛНВ (т. 34, кн. 4, с. 205–206) І. Франко писав про збірник: «Для таких збірок належить, одначе, робити відповідний вибір, особливо коли вони призначені для широких народних кругів. Того не можна сказати про збірник, уложений псевдонімовим Січовим Батьком. Побіч гарних і з літературною вартістю пісень є там і такі, які не визначаються нічим, через що можна їх було з великим пожитком для збірника пропустити. Требаж народові подавати артистичні речі, коли хочемо його піднести на вищий культурний рівень, а не “платним читвом” – як сказав би один львівський філолог – піддержувати в ньому нахили, ширені ярмарковою літературою. Так само передмова зовсім невідповідна до збірки» [49, т. 37, с. 62].

Про К. Трильовського згадував І. Франко у листі до дружини з Криворівні 28 серпня 1907 року: «У Жаб’ю були два віча – на одно обіцялося прибути 5 послів, зібралося з 5000 гуцулів, а з послів не прибув ані один, і було загальне обурення. Друге було польське справоздання Трильовського, та на нім був також посол проф. Дністрянський, який своєю промовою в честь Трильовського викликав загальний несмак. Я не ходив на жодне з тих віч» [49, т. 50, с. 328].

Під час відзначення 40-річчя літературної праці І. Франка в 1913 році К. Трильовський брав участь у ювілейних заходах, зокрема – на влаштованому з нагоди творчого ювілею письменника Січовому святі (так званому «здвигу “Січей”»). Про це читаємо у хронікальному повідомленні: «Сеї неділі [15 червня. – Я. Г.] львівська повітова

“Січ” устроїла в честь 40-літньої літературної діяльності І. Франка Січове свято, на яке зложили ся: популярний концерт в сали “Народного Дому” і фестин в українськiм городі “Сокола”. Концерт, який розпочав ся по 11 год. перед пол[уднем] при повній салі, отворив вступним словом ред. Ярослав Веселовський. Потім промовляти: від Січової організації пос[ол] д-р К. Трильовський, від “Українського Студентського Союзу” Р. Заклинський, крім того п. М. Лозинський виголосив реферат про жите і діяльність Ювілята. На програму концерту зложили ся хорові продукції академічного тов[ариств] а “Бандурист” і селянського хору з Глухович і деклямації: “Новий рік” з “Панських жартів”, прольог з “Мойсея”, вкінци віршовий поклін Ювілятові п. н. “Учителю!”, виголошений автором М. Вільшиною [Миколою Голубцем. – Я. Г.]. По вичерпаню програми пос[ол] д-р К. Трильовський іменем Січової організації оголосив іменоване Ювілята почесним членом і вручив йому “Січову ленту”. Вкінци промовив сам Ювілят. З салі “Народного Дому” Січові організації удали ся походом на місце фестину. Коло готелю Жоржа похід відбув дефіляду перед Ювілятом, який їхав фіакром до дому. На фестині, крім звичайних забав, відбули ся вправи Січовиків і Січовичок» [56, с. 4]. У спогадах М. Голубець згадував про це свято і свою участь у ньому, а також навів приблизно і промову-відповідь І. Франка, в якій письменник недружелюбно назвав колишнього свого приятеля по Радикальній партії: «До помилок, що я їх коли-небудь зробив, належить моя праця біля підвалин радикальної партії. Розвиток цієї партії дав змогу бундючитися демагогам, типу мого передбесідника п. Трильовського. Нещастям нашого народу є те, що я приложив рук до створення партії, що зрушила в народній психіці основи християнського світогляду. Наша молодь не читає св. Письма! Коли б я мав вам подати якусь пораду, то – частіше сповідатися й приступати до св. Тайн і в той спосіб наближуватися до Бога...» [25, с. 445].

На похороні І. Франка 30 травня 1916 року К. Трильовський від імені Радикальної партії і Української Боевої Управи промовив над домовиною письменника біля гробівця на Личаківському цвинтарі. Про це зазначив у спогадах М. Лозинський [25, с. 791], а М. Возняк у книзі «Пам'яти Івана Франка» навів текст усієї промови К. Трильовського. Фрагменти промови розкривають глибоку оцінку Трильовським постаті, діяльності і творчості І. Франка для української національної ідеї і національного визвольного руху: «Сумна Громадо! Отсе віддаємо рідній землі тіло людини, що по Шевченку була найбільшим Українцем-громадянином! В часи найбільшого назадництва, в часи найбільшої заскоружлості галицько-української інтеїгенції – виступає він зі своїм товаришем Павликом, котрого тут так само перед роком поховано, яко смілий бойовик за правду й поступ і тяжким камінярським молотом раз по раз б'є об “шкарлющу пересудів” і назадництва» [Цит. за: 3, с. 74]. «Одначе Франко був не лиш пророком суспільної справедливості й борцем за свобідну думку! Він поклав рівночасно величезні заслуги для української національної справи в строгім значінню сього слова! Поминувши сотки його праць на полі українознавства, чи-ж не він то дав українському народови другий славний національний гимн “Не пора, не пора, не пора Москалеви й Ляхови служити”, гимн, за котрий ще перед 15 роками карано молодіж в українських гімназіях, а котрий тепер став справді найбільше популярною піснею нашого загалу? І

той гімн був певно одною з головних причин того запалу, з яким на поклик “Головної Української Ради” та “Боевої Управи” вже протягом першого місяця теперішньої світової війни – 30.000 охотників зголосило ся під синьо-жовтий прапор Українських Січових Стрільців! [...] І тому, промовляючи тут також як делегат і голова “Боевої Управи”, дякую великому покійникові й за те, що він влив у наші народні маси таку велику національну свідомість, таку посвяту й охоту до боротьби за національне визволення! [...] Та будь що будь – він учив нас не лише гарячим і грімким своїм словом, але й прикладом цілого свого життя, що не упадати нам на душі серед невдач, посеред тяжких, неприхильних обставин. Паде на шляху одиниця й сотки тисяч одиниць, але провідна ідея *визволення живе й жити буде!*» [3, с. 76].

До творчості І. Франка повертався К. Трильовський і після смерті поета. 30 травня 1926 року на академії з нагоди роковин смерті І. Франка він виступив у Відні з доповіддю «Іван Франко – як поет-громадянин», яка згодом була опублікована [28]. К. Трильовський вважав, що в XIX столітті Україна могла пишатися лише двома водночас і письменниками, і громадськими діячами, якими є І. Франко і Т. Шевченко. Відзначаючи, що І. Франко був більш різносторонньої діяльності митець, ніж Т. Шевченко, автор все ж вважав найважливішою у його діяльності літературну творчість, передовсім поетичну. Автор порівнював ті обставини, у яких починали свою діяльність Т. Шевченко й І. Франко: молодому І. Франкові треба було долати сильний реакційний дух, який формувався з великого впливу на тодішню інтелігенцію духовенства. Велику роль у формуванні І. Франка К. Трильовський відвів М. Драгоманову, його листам до редакції «Друга». Першою програмою І. Франка К. Трильовський назвав поезію «Каменярі», в якій «майже що стрічка – то програма, то визнання апостольського покликання. І такими апостолами Франко і Павлик й справді були» [28, с. 37]. За свою апостольську роботу І. Франко з М. Павликом були зовсім бойкотовані суспільством і виявили великий гарт душі, аби завдані їм суспільністю удари витримати. К. Трильовський відзначив новаторство віршової техніки І. Франка, оскільки до їх появи побутував і домінував винятково коломийковий розмір. Окремий уступ (цитований вже вище) К. Трильовський присвятив політичній діяльності І. Франка: як одну з помилок політичної діяльності І. Франка автор статті описав справу з переходом письменника з радикальної до національно-демократичної партії. «Та не в політиці лежала сила і заслуга Франка, як громадянина, і не в романах його, хоч і їх старався він перейняти глибоким громадянським змістом. Його громадянська заслуга і кольосальне значіння для нашої національної будучности лежить передовсім у тім великім числі переважних і глибоких думок, розсипаних мов дорогоцінні перли і діаманти по його поетичних творах. Є се правдиві *заповіді для нас і для будучих поколінь*» [28, с. 43. – Виокремлення в першодруці. – Я. Г.], – написав К. Трильовський. Повертаючи в кінці статті до початкової думки про роль Т. Шевченка й І. Франка, автор завершив статтю закличками: «Покажім же себе і старші й молодші достойними мати таких великих народних пророків. [...] Гартуймо думки наші і груди на святе велике діло; заправляймо наші крила до високого літання, про яке говорить Франко! А ціль, до якої ми прямувати маєм – се й є: поставлення великого нашого народа у народів вольних колі, се й є: *свобода й злука!*» [30, 44. – Виокремлення в першодруці. – Я. Г.].

Поштовхом до написання упродовж 1940–1941 років спогадів про письменника стала для К. Трильовського підготовка альманаху (чи ювілейної книги) до 25-літніх роковин смерті І. Франка. Очевидно, йшлося про збірник, який готував до друку львівський музей письменника. Саме музейні працівники звернулися до автора з проханням написати спогади. Окремі деталі історії появи спогадів К. Трильовського додають нещодавно опубліковані музейні щоденники наукового працівника музею Марії Струтинської. Зокрема, у другому з цих щоденників, під датою 12 березня 1941 року записано: «Бохенський виїхав до Коломиї зробити інтерв'ю з К. Трильовським та поробити знімки в Коломиї і Березові» [12, с. 260]. Згадуваний у цьому записі Іван Бохенський – це племінник письменниці Євгенії Бохенської, який працював у музеї. Запис документує, що вже тоді музейні працівники налагодили контакт з К. Трильовським і, очевидно, просили його про написання спогадів. Аргументом на користь цього може послужити й те, що в рукопису тексту спогадів автор проставляв дати написання фрагментів тексту, і дати ці фіксують другу половину березня – якраз час після поїздки І. Бохенського до Коломиї. Позначками дат написання супроводжено текст арк. 1–70. Зокрема, текст аркушів 1–9 писаний 18.ІІІ.1941, аркуші 9–21 позначений датою 19.ІІІ.1941, аркуші 21–31 – датою 20.ІІІ.1941, аркуші 32–41 – 21.ІІІ.1941, аркуші 41–47 – 22.ІІІ.1941, аркуші 47–56 – 25.ІІІ.1941, аркуші 56–65 – 26.ІІІ.1941, аркуші 65–70 – 27.ІІІ.1941. У текстовому фрагменті 71–102 («Докінчення...») дати нема.

У записі з 8 квітня 1941 року щоденника М. Струтинської занотовано: «Засідали в справі спогадів: що хто бере [...]. Взяла зреферувати листа Трильовського» [12, с. 264]. У записі, датованому наступним днем – 9 квітня 1941, – М. Струтинська написала: «Завтра написати: листи з заявою Трильовського і Кобринську» [12, с. 264]. Які саме листи із заявою К. Трильовського – встановити не вдалося. У записі від 26 квітня 1941 року вказано: «Прочитала спогади Трильовського, які надійшли» [12, с. 266]. Ідеться, мабуть, про «першу частину» спогадів (арк. 1–70), які надіслав з листом К. Трильовський. Збірник, для публікації в якому ці спогади готувалися, через воєнні події виданий не був і спогади залишилися неопублікованими свого часу.

Весь рукопис написаний чорним чорнилом і містить чимало правок, підкреслень простим і червоним олівцем, чорним чорнилом. Текст поміщено тільки на правій сторінці зошита (за аркушевою системою), ліва залишається порожньою, іноді служачи місцем для різних текстових поміток і вставок, внесених автором у процесі роботи. Весь текстовий масив, який за авторською фоліацією становить 102 аркуші, не був написаний як єдина текстова цілість: на аркуші 70 автор після уступу про похорон І. Франка поставив підпис, який свідчить про закінчення тексту спогадів, але після цього перекреслив підпис і долучив до рукопису ще один зшиток (арк. 71–102), позначивши його ремаркою «Докінчення “Споминів про Івана Франка”». Очевидно, це докінчення К. Трильовський надіслав разом зі супровідним листом «до Хвальної Управи Музею ім. Івана Франка у Львові», писаний з Коломиї і датований 24 квітня 1941 року. Автограф листа зберігається нині разом з автографом спогадів. У листі автор просить не вилучати текстових фрагментів і перечислити гонорар: «Впрочім прошу взагалі по змозі нічого не викидувати, а зосібна наведених мною цитатів з творів І. Франка, які

конче потрібні для ілюстрації та тривнення тексту. Прошу також о надіслання решти гонорара а т. Струтинську і т. Бохенського о відповідь на мої листи. Коли після Ваших обчислень появиться взагалі Ваша ювілейна книга, та чи у Львові чи у Києві? Бажаю найкращих успіхів Др. Кирило Трильовський» [31, підкреслення Трильовського. – Я. Г.], – сказано у листі.

З літературного боку спогади К. Трильовський не вишліфував остаточно: про це свідчить і характер писаного тексту – з багатьма випадками вклеєних, вставних сторінок, стилістичних правок і доповнень паралельно до тексту на полях аркушів. Принцип роботи автора над спогадами був мозаїчно-компілятивний: ознайомлення з публікаціями К. Трильовського 20–30-х років ХХ століття виявляє у тексті спогадів майже дослівні текстові повтори зі статті «Іван Франко – як поет-громадянин», опублікованої 1926 року чи зі спогадів «Наталія Кобринська і її найближчі (3 моїх споминів з половини 80-тих років минулого століття)», опублікованих в журналі «Жінка» (1937, № 11–12, С. 2–3).

Відчувається також відмінність і в характері тексту спогадів, досить часті повернення до уже сказаного раніше. Дві, умовно кажучи, частини цих спогадів різного характеру: у першій (арк. 1–70) міститься фактичний матеріал як суспільного життя Галичини Франкового часу, так і взаємин автора спогадів з І. Франком. При тому К. Трильовський подав дуже мало фактів про конкретно своє спілкування з письменником, зате часто вдавався до розгорнутих відступів про інші події, поясненнями передумов певних фактів, які до І. Франка не мали жодного стосунку – все це утруднює сприйняття цих спогадів як цілості і сприйняття в них єдиної лінії розгортання думки. Є серед цих відступів цікаві і неординарні спостереження про І. Франка – можливо, іноді дискусійні для сьогодення, але тонкі та влучні. З’ясовуючи на початку спогадів вплив М. Драгоманова й І. Франка, автор зазначив, що «ми всі Драгоманівці були “москвофілами”, – прихильниками класичних прогресивних російських письменників та революційни і рухів в царській Росії» [29, арк. 7]. К. Трильовський вважав, що «заатаковання Драгоманова Франком уже цього століття стало лише під впливом М. Грушевського, який його в 1899 році до національних демократів затягнув. Але М. Грушевський не здавав собі властиво справи, що він робить, так як взагалі – краще вмів він про історію писати, ніж історію самому робити! Аджеж вмів він навіть Франка (зважмо лиш це: “Франко!”) заставляти до коректури його, Грушевського творів, наколи котра хвиля праці над оригінальними його, Франка, власними творами – була для нашої нації – золота вартною!» [29, арк. 8].

У другій частині спогадів (арк. 71 – до кінця) фактичного матеріалу нема, це здебільшого рефлексії К. Трильовського про Франкову творчість, її значення для національної ідеї. Отже, у процесі написання спогадів К. Трильовський здійснив певну жанрову модуляцію, при якій спогади про І. Франка переросли у роздуми над картиною тогочасного суспільного життя. Тут К. Трильовський багато говорив про вплив М. Драгоманова на І. Франка, вважаючи, що «власне великим щастем для Східної (української) Галичини була ця обставина, що найзавзятішим і найвірнійшим прихильником ідей ширених М. Драгомановим став І. Франко, найбільше спосібний зі всіх старих і молодших Драгоманівців [...]» [29, арк. 74]. На думку К. Трильовського, «саме теоретизоване не

помогло би багато, як що великі ідеї [Драгоманова. – Я. Г.] не були би вбрані у чарівну форму поезії, яку їм надав такий могучий властелин українського слова, яким був Іван Франко. Як що не він станув би на службу цим ідеям – розвій культури, та розбудження клясової свідомости у галицькій робучій клясі опізналиби ся може і о цілого півстволіття!» [29, арк. 75–76]. К. Трильовський говорить про непорозуміння, які були між І. Франком і М. Драгомановим і що ці непорозуміння були політичними та виходили з того, що І. Франко бачив на власні очі і відчував галицькі відносини, а М. Драгоманов бачив їх з чужини і був менше ними обізнаний. Розмірковуючи, що під політикою йдеться про «практичну діяльність, що має на меті здобути владу в державі, а бодай вплив на владу». Називаючи практичну політичну діяльність «вульгарною політикою, немаючи впрочім ні найменшого заміру її зневажати або легковажити. І власне таким вульгарним політиком Іван Франко не був, так як він – великий поет і естет дивився на всьо з вищого становища, а за тим ішло, що многих дрібниць не добачав, дрібниць які в практичній вульгарній політиці грають нераз надзвичайну ролю» [29, арк. 80]. Повернувшись нижче знову до думки про Франка-політика, К. Трильовський доповнив: «і тому до мого попередно висказаного погляду, що І. Франко не був політиком у вульгарнім значінню – мушу еще додати, що він не був *політиком-тактиком*» [31, арк. 101].

Листи К. Трильовського до І. Франка та спогади про письменника друкуємо вперше, в повному обсязі, без купюр, максимально дотримуючись усіх особливостей оригіналу (зберігаємо підкреслення, зберігаємо правопис). Лише подекуди для точнішого і яснішого сприйняття змісту доставляємо синтаксичні знаки. Кілька текстових фрагментів, у яких не вдалося відчитати поодиноких слів, позначено безпосередньо в тексті у квадратних дужках: [*Не відчитується ... слів.* – Я. Г.]. Орієнтовне датування, встановлене в одному листі (№ 10), подаємо перед початком листа у квадратних дужках. У такий же спосіб інформуємо про уривання тексту цього листа. Скорочення слів розкриваємо у квадратних дужках безпосередньо в тексті. Пояснення іншомовних слів як і авторські примітки подаємо у підтекстових посторінкових виносках. Лист польською мовою подаємо як мовою оригіналу, так і в перекладі українською, публікуючи переклад відразу після польського тексту. Вважаю за доцільне відтворити при публікації спогадів датування написання їх фрагментів, які проставлені К. Трильовським в рукописі. Коментарі подаємо за окремою нумерацією після тексту листів, і після тексту спогадів. Вважаю за приємний обов'язок подякувати моєму батькові Романові Гораку за допомогу у відчитуванні листів з автографа, а також науковим працівникам львівського музею Івана Франка за різнорідну допомогу і сприяння у підготовці до друку цієї праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Водь д-ра Івана Франка // Діло. – 1897. – № 256. – 11 (23). XI. – С. 2.
2. *Возняк М.* Іван Франко в добі радикалізму / М. Возняк // Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20–30-х років ХХ ст. / упоряд., вст. ст. М. Ільницького. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – С. 163–227.

3. *Возняк М.* Пам'яті Івана Франка (опис життя, діяльності й похорону) / М. Возняк. – Відень : Накладом «Союза Визволення України», 1916. – 95 с.
4. *Горак Р.* Іван Франко. Кн. 7: Протистояння / Р. Горак, Я. Гнатів. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 584 с.
5. *Гулейчук О.* Повітове народне віче в Снятині / О. Гулейчук // Хлібороб. – 1892. – № 6. – 15 березня. – С. 41–50.
6. Дев'ятий зїзд русько-укр. радикальної партії 17-ого і 18-ого грудня 1899 року // Громадський голос. – 1900. – № 1. – 1 січня. – С. 2–5; № 3–4. – 1 і 15 лютого. – С. 25–28; № 5. – 1 марта. – С. 33–36.
7. Дописи. За «Народну волю» // Хлібороб. – 1894. – № 8–9. – 15 квітня і 1 травня. – С. 67.
8. Загальні Збори «Народної Волі» // Хлібороб. – 1894. – № 10–11. – 15 травня і 1 червня. – С. 69–72.
9. *Зелінська Н.* Трильовський Кирило / Н. Зелінська // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 1996. – Вип. 3. – С. 299–302.
10. Знов заборонене віче // Хлібороб. – 1894. – № 8–9. – С. 67–68.
11. І ми в Європі Протест галицьких Русинів проти малярського тисячоліття // Житє і Слово. – 1896. – Т. 5. – Кн. 1. – С. 1–9. – Підписано: Львів дня 15 іюня 1896. Русько-українська молодіж академічна у Львові. За комітет для справ угорських: Др. Іван Франко, Михайло Павлик, В'ячеслав Будзиновський, Володимир Охримович, Юліян Романчук, посол до Ради Державної, Др. Теофіль Окуневський, Степан Новаковський, Дмитро Остапчук, послы на сойм краєвий, Др. Евген Олесніцкий, Остап Терлецький, Др. Роман Ярославич, Др. Михайло Дорундяк, Др. Єронім Калитовський, Др. Кирило Трильовський, Др. Сев. Данилович, Др. Лонгин Озаркевич, Др. Михайло Олійник, Др. Яків Невестюк, Др. Корнило Чайківський, Др. Андрій Чайківський, Михайло Струсевич ред «Дѣла», Олесь Озаркевичева, Анна Павлик, Ольга Франко.
12. Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Вип. 12: Перші кроки (документи і матеріали про створення музею) / упоряд. Р. Горак, В. Бонь, Я. Горак ; передм. В. Бонь. – Львів : Апріорі, 2012. – 386 с.
13. Новинки. Въ таборѣ нашихъ радикаловъ // Діло. – 1897. – № 252. – 5 (17)11. – С. 3
14. Новинки. З'їзд руских радикалів // Діло. – 1903. – № 257. – 14 (26)11. – С. 2–3.
15. Панове громада! // Хлібороб. – 1894. – № 7. – 1 квітня. – С. 48. – Підписано: «Коломия, дня 19 квітня 1894. Виділ руского політ. товариств. «Народна Воля» Др. Северин Данилович, заступник голови; Виділові: Іларіон Гарасимович, Михайло Дорундяк, Михайло Павлик, Кирило Трильовський, Василь Киданецький, Іван Сандуляк, Іван Фокшей Семенів, Др. Іван Франко.
16. Перші збори «Народної Волі» // Хлібороб. – 1893. – № 15. – 1 серпня. – С. 100–102.
17. Програма руско-української радикальної партії // Народ. – 1890. – № 20. – С. 301–303. – Підписано: С. Данилович, М. Павлик, С. Левицький, І. Франко, Р. Ярославич.
18. [Програма Шостого з'їзду радикальної партії] // Громадський Голос. – 1897. – № 17. – 1 вересня. – С. 133.
19. П'ятий зїзд русько-української радикальної партії // Громадський голос. – 1896. – № 18. – 1 жовтня. – С. 119–123.
20. Рух вічевий // Громадський Голос. – 1897. – № 1. – 1 січня – С. 7–8.
21. *Самійленко В.* Твори в двох томах / В. Самійленко ; упоряд., примітки О. Бабишкіна. – Т. 2. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1958.
22. Семий зїзд русько-української радикальної партії // Громадський голос. – 1898. – № 24. – 1 грудня. – С. 184–186.

23. Січковий Батько: Штрихи до портрета Кирила Трильовського / Петрів М., Гайванюк М., Ковтун В., Савчук М. – Коломия, 2012. – 52 с.
24. Спогади про Івана Франка / упоряд., вступ. ст., приміт. М. Гнатюк. – Львів : Каменяр, 1997. – 635 с.
25. Спогади про Івана Франка / упоряд. М. Гнатюк. – Вид. 2-ге, доповнене, перероблене. – Львів : Каменяр, 2011. – 814 с.
26. Сулим Б. Феномен Крайової виставки у Галичині 1894 року / Б. Сулим. – Львів : Поллі, 1997. – 208 с.
27. *Трильовський К.* Дев'ятий зїїзд русько-укр. радикальної партії / К. Трильовський // Громадський Голос. – 1900. – № 5. – 1 березня – С. 33–36.
28. *Трильовський К.* Іван Франко – як поет-громадянин (Реферат виголошений на академії в пам'ять І. Франка 30 мая 1926 р. у Відні) / К. Трильовський // Літературно-Науковий Вістник. – 1926. – Т. ХСІ. – Кн. 9. – С. 33–44.
29. *Трильовський К.* Мої спомини про Івана Франка. – Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка. – Фонди музею. – Група «ор». – Інв. № 1081.
30. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 20 серпня 1882 р., Будилів. – Інститут Літератури ім. Т. Шевченка. – Відділ рукописів та текстології. (далі – ІЛ). – Ф. 3. – № 3711. – Арк. 1–4.
31. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 21 липня 1884 р., Будилів. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1603. – Арк. 215–221.
32. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 3 січня 1887 р., Снятин. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1615. – Арк. 639–642.
33. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 12 січня 1888 р., Будилів. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1602. – Арк. 441–442.
34. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 5 липня 1889, Будилів. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1602. – Арк. 701–702.
35. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 26 серпня 1889, Будилів. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1602. – Арк. 771–772.
36. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 4 червня 1889, Будилів. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1607. – Арк. 215–217.
37. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 23 лютого 1890, Будилів. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 541–544.
38. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 28 січня 1892. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1607. – Арк. 519–522.
39. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 24 березня 1894, Краків. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 545–546.
40. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 3 серпня 1894, Снятин. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1609. – Арк. 379–382.
41. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 23 серпня 1894, Снятин. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1609. – Арк. 405–408.
42. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 6 вересня 1894, Снятин. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 547–554
43. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 25 червня 1896, Коломия. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 555–557.
44. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 6 серпня 1896, Коломия. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 559–560.
45. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 1 вересня 1896, Коломия. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1613. – Арк. 621–628.

46. *Трильовський К.* Лист до Івана Франка від 19 листопада 1903, Коломия. – ІЛ. – Ф. 3. – № 1624. – Арк. 511–512.
47. *Трильовський К.* Про народне віче в Коломії / К. Трильовський // Хлібороб. – 1891. – № 11–12. – 15 грудня. – С. 58–62.
48. *Франко І.* Додаткові томи до зібрання творів у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 2010. – 1040 с.
49. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
50. *Франко П.* Іван Франко зблизька (п'ять портретів) / П. Франко. – Львів : Накладом Повітового Союзу Кружків Р. Ш. у Львові, 1937. – 32 с. – (Серія: Бібліотека «Рідної Школи» ; вип. ч. 7).
51. Шестий з'їзд делегатів русько-української радикальної партії // Громадський Голос. – 1897. – № 19. – 1 жовтня. – С. 149–151; № 20. – 15 жовтня. – С. 157–158; № 21. – 1 листопада. – С. 167–168.
52. Юбилей 30-літньої праці Михайла Петровича Драгоманова // Народ. – 1895. – № 1–2. 1 і 15 січня – С. 1–28.
53. Ювілей 30-літньої діяльності Михайла Павлика (1874–1904). – У Львові : 3 Друкарні народової (Манецьких), вул. Коперніка, 9, 1905. – 82 с.
54. Ювілей 25-літньої літературної діяльності Івана Франка // ЛНВ. – 1898. – Т. IV. – С. 115–133. – Підпис: О. М.
55. Ювілейні обходи в Коломії // Громадський голос. – 1898. – № 19. – 1 липня. – С. 146–147. – Підпис: Кріпкий радикал.
56. Ювілейні обходи в честь І. Франка. Львів // Діло. – 1913. – № 132. – 17 (4) червня. – С. 4.
57. *Якимович Б.* Іван Франко – видавець: книгознавчі та джерелознавчі аспекти / Б. Якимович. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 691 с.
58. *Trylowski K.* O Leonie Wasilewskim / K. Trylowski // Biuletyn polsko-ukraiński: Tygodnik ilustrowany. – Warszawa, 1937. – № 1 (192). – S. 2–4.
59. *Zapiski. Babskie rzandy* // Monitor. – 1897. – № 45. – 16.XI. – S. 7
60. *Zapiski. W sprawie notatki pt. «Babskie rzady»* // Monitor. – 1897. – № 46. – 23. XI. – S. 7. – Підписано: Lwów dnia 17 listopada 1897. Z uszanowaniem Dr. Iwan Franko.

ЛИСТИ КИРИЛА ТРИЛЬОВСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

№ 1

В Будилові 20 / 8 [18]82

Високоповажаний Пане!

Даруйте мені, що так давно не присилавем грошей, але мої обставини не дозволяли мені того скорше зділати. Предплачуваний «Сьвіт» давем золочівській громаді, а буде его предплачувати дальше Іван Франчук, уч[еник] VI кл[яси] в Золочеві, котрому прошу дальше «Сьв[іт]» висилати під адрес: Лев Нечиперович post resp[ect], а заразом М. Довганеви, котрому напишу, щоби гроші скоро надсилав, если того ще не зробив. Я сам, сли буду міг, запрумерую на ново, але здає ся аж з новим роком. При тім посилаю кілька своїх віршів на пробу, чиби не здався котрий до «Сьвіта». Впрочім, прошу дуже о ласкаву оцінку, ох, и пораду яксьмо поступати на дальше. Дуже буду Вам вдячний за тое. На припадок друкованя котрого з віршів прошу підписати мене псевдонімом

«Клим Обух», а лиш під «Окрушками» – «Іван Сила». Здає ся, що дістанете повних двох предплатників. Зістаю з глибокім поважанем

Кірило Трильовский,
уч[еник] VII кл[яси] в Коломиї

В неділю (сонет)

На Прута бережечку на пишнім зарінку
Гудит бас, грає скрипка аж голос лунає,
Молодь в павах, мов пави повагом гуляє,
Дівчата немов квіти у дівочім вінку.
Музики перестали. Під вербами в затінку
Посідали дівчата, хтось в сопілку грає,
Молодь кругом станула. Люлька
Затягла пісню грімку, про Довбуша і Зінку.
Гуляйте молодята поки молодії,
Покі серце веселе скорше в груди б'є ся,
Покі кров молодая скорше в жилах лле ся.
Гуляйте, поки сонце недільное гріє,
Завтра в тяжкій роботі земля переймєся
Потом тим, що тепер з Вас в гульні лле ся.
(або: що в гульні днесь з вас потоком ллеся).

13 / 8 1882. В Будиліві

Далекій край (сонет)

Єсть край далекій, десь на сьвіта краю...
Мало о нім хто що сказати знає,
Єго ні місце, ні час не вбіймає,
Для всіх истнує, не всі єго знають.
В нім також пестрі квіти прозябають,
Хоч иншим духом від них повіває
Инакше сонце всходячи сідає,
Й зорі вечірні инакше блєстають.
По крутих стежках сущности блудячи,
И я до того залетівем краю,
Угасив груди, жадьбою горячі;
И часто д'нему знову прилітаю
И буджу в собі нові сили сплячі.
З отухов в серці в сущність повертаю.

Вечер над Прутом (сонет)

Зайшло вже ясне сонце, край неба палає,
Зірка вечірня блідним проміням ся мінит,
А Прут филює й сині води пінит,

И гай в п'їтьмі дремлючий в собі відбиває.
В затемних гір обслони звільна впливає
Місяць повний, червоний, величезні на землі тіни
На землі розсипались, зза густої стіни
Ліз ляскнув соловейко, и знов затихає.
Думка моя на крилах почина взлітати
Уяви, и гай в Пруті відбитий здає ся
Мені замком у воду запалим залятим.
Волосєм русалочок, що вийшли игратись,
На верх, а соловії голос их співом здає ся.

27 / 7 [1882]

Рибак (з «Гетого»)

Вода шумит о беріг б'є,
Рибак над нев сидит,
И дивит ся як вудка в'єсь,
Чи рибкі не держит.
И як дума, и як сидит
Роздімаєсь вода,
З води волн синих виходит
Русалка молода.
Она питає, співа мов:
«Чом ловиш плід ти мій?
Підступом людскім и злобов
У світ горячій твій?
Ах! Коб ти знав як рибкам ту
На мокрім мило дні!
Ти самби скочив в глибину
Вкоїв свої жалі.
Чиж місяць й сонце не взира
До морскої води?
Чиж не вертают ах лица
Ще красші відтуди?
И чиж тя сине небо те
Не вабит в глибину?
Не вабит тя лице власне
У вічну тишину?»
Вода шумит о беріг б'є
Ласкоче по ногах,
А серце жадьбою росте
Як в милой в обіймах.
Она говорит співа мов

Говорит мов співа,
Аж скочив – шубовсть головов...
И більш ёго нема.

21 / 1 1881

Думка

О чом ви, гори, темнов мраков
Закрили ся? Скажіт чому?
Чому передо мною вкрили
Свою незрівнану красу?
Чому верхи свої високі
Огріти сонцю не дасьте?
Чом вонь чудну з яруг глибоких
На доли не розлієте?
Чому пінючі ваші струї
Чим раз повільнійше пливут?
Чому чим раз бренил тихійше
Голос веселих ваших пут?
Чому пред очима криєте
Свою незрівнану красу?
О чом ви темними хмарами
Закрили ся? Скажіт чому?
«Та мрака темна, що нас криє,
Ті хмари що нас облягли,
Се слёзи гіркі, що ми пили,
На вскрізь пронялись, просякли.
Они окрили верже наші
Що й сонця блеск до нас не йде
Ми вонь в яругах вкрили нашу,
Бо й она никає, и она мре.
Пінючі наші стрібні струї
Повільнійше як вперш пливут,
Бо Німец бори нам руйнує
Що над ними шум'ят, ростут.
Втихають в нас веселі нути,
А сумна пісня верх бере,
Бо наш Гуцул у нужду впхнутий
Чим раз то низше карк свій гне.
Нидіє наша краса пишна
Горюют наші Гуцули
Тому ми мраков та хмарами
Закрили ся та обвели.

Будилів 1 / 8 [18]82

Окрушкі

I.

Сиджу в ночі й думаю як раз
Чути гуркіт... чути віз зближаєсь.
Чим ближше... уже коло нас...
Вже минув нас... й знову затихає.
Ще чуть трошкі... чути... вже не чути...
Лиш луна ще по полі гуляє...
Так и наше жите улітає,
Коб луну лиш довго було чути.

II.

Коб я змінив ся в дуба,
То рісбим в темнім гаю,
А моя мила люба,
Піді мнов сілаб в маю.
Я ставби ю сланяти
Пред сонця лученьками,
Вна сталаб уплітати
Листки мої з квітками.
И ввилаби віночок,
На голову вложила,
На ясний волосочок
Собіби пришпилила.
А можеби вірвала
Листочок моєй віти
Можеб поцілувала...
Вна любить зіле, квіти.

III.

Усё мені в душі вирите:
и небо чистее, блакитне,
й левади пишні зелені,
Зарінкі травусь вистелені,
И верби тихо дрімаючі,
И Прут розлогій, та шипучій.
И сіножата, й густі лози,
И луг, й тополі при дорозі.
Й горби веселі за горбами,
И поля на них пасмугами,
Й села розкенені широкі,
И гори сині та високі,

И небо чистеє блакитне,
Усё мені в душі вирите.
Усё мені в душі вирите:
И небо чисте блакитне,
И церковця з трема верхами,
И молодь на них из сапами,
И веселі з піснями дівчата
И над ярами біленька хата,
И білі вівці на толоці,
Й вакар з сопілкою при боці
И воли в плузі круторогі,
И цминтар затишний убогій,
И хрест над чуркалом шипучим,
Й жінке з коновками ідучі,
И в зільнику пахучі квіти,
И граючі ся на сутках діти,
Й газди з короткіми люльками,
Й сади вишневі з акацьями,
И небо чистеє блакитне,
Усё мені в душі вирите.

IV.

Минуло літо, мина зима,
Нім оглянув ся, й весни нема,
Й мина знов літо и осінь знов,
Як в невірнього хлопця любов.
В'яне лилея в руках дівочих,
В'яне и личко, и карі вочи,
И довгі коси вже випадають.
Минають хвилі, літа минають;
Житя минає, и смерть прийде,
Братчик могилу сиру всипле,
Коби на ній лиш списати міг:
«Для волі жив лиш, за волю ліг!»

Сумна дійма

(з німецького Мілера)
Чись казку стару чула
О дітях рибаків,
Що самі в хисткій лодці
Поплинули на море!
Що рвали водні рожі

И пісінькі співали,
И цілювались з серця
Й солодко забавлялись?
Затрапили вни берег
Наколи ніч запала,
Вже більше не вернули,
И вість про них пропала.
А знаєш ми є діти.
Я хлопцем, ти дівчинов,
А морем любов наша,
Що стане домовинов.

28 / 3 1882

ЛЛ. – Ф. 3. – № 3711. – Арк. 1 01504.

№ 2

В Будиліві 21 / 7 1884

п.п. Снятин

Високоповажаний Пане!

Перепрашаю Вас дуже, що сьмію Вас своїм листом затрудняти, але річ єсть по моїй думці досить важна й не знаю до кого з львівських людей удатись, щоби зійшла на відповідну дорогу.

Ходить о тоє: – Уже Ви сам в своїй статі в «Зорі»¹ зробили туу увагу, що трактоване нашої літератури в гімназіях єсть так нужденне, що молодіж наша виходит з них не то щоб з робудженою охотою до неї, але впрост майже з легковаженем всього, що написане на рідній мові. Вже поминувши тоє, що находяться такі люде як спімнений Вами Іан. . . й, котрий цілком явно и мовби урядово вщіпляє погорду до народної нашої літератури, а таких як він здаєсь є и більше, там именно, де жадного руху молодежи не видко. – Мусимо взяти також на увагу, що много професорів, знову вже то для шкара-лупництва, то знов для слабого таланту навіт мимовольно місто охоти – легковажане до свого будят в учениках. Коли ще до того долучимо, професорі-поляки на кождім кроці погорду до руского защіпляют, де можут пригнетуют хочби найневиннійший рускій дух, – не дивотою нам стане, – чому так мало виходит з гімназіи людей вже хочби з простим замилованем до своєї письменности, а противно чому молодіж наша виходит легкодушною до свого, – не маючи жадного понятя о своїх обов'язках, о ході народних діл та літератури, – чи ж диво також, що з виімком «Січи» прочі акад[емчіні] товариства так мало показуют житя, а противно досить значний індеферентизм, а місто заохочувати своїх молодших братів, они их просто знеохочуют своєю ігнорацією и безтактним поступованем?! Чиж не бачимо приміром вузкоглядности, браку енергії та охоти до серіозної праці львівської академічної молодежи на приготованях до сегорічної

¹ Йдеться про статтю І. Франка «Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах», опубліковану вперше у журналі «Зоря» (1884. – № 12. – С. 89–91; № 13. – С. 1–2).

мандрівки та на такого рода вираженнях єї, як до декотрих січовиків: «Ми на університеті – то читати нам и учитись не тра! Бібліотека нам пощо?» и т. п. Справді плакати хочеся, як видить ся так поступуючих представителів рускої молодежи у нас! Конечно, що ту також вже так сказавши деморалізація зі сторони старших «народовців» мусит пагубно вліяти на львівську молодіж, але річ певна, що и цілий теперішний устрій гімназійний в головній мірі причиняєсь до того. Я Вам скажу коротко про нашу гімназію. В 8 кл. мав руске проф. Грушкевич, котрий помимо того, що єсть дуже щирим патріотом, не посідає однакож досить знаня, ані таланту, ані способу розмилювати учеників в рідній літературі, а хотя дуже відважно и навіть з нараженем себе виступає на шкільних годинах (рускою), то все то не робит жадного враженя, вже власне, що немає способу до того, а, по-друге своїми власними поступками не дуже ентузіазмує молодіж. В 7 и 8 кл. мав знову руске пр. Ружицкій, идеал шкаралупника та педанта, котрий дуже старано вправді учит, але без жадного огню и запалу, так що и там иде наука як за напасть. В 6 мав руске пр. Грабович, котрий виображеня о рускім немає, виразитись дуже часто не вміє, а уживає польонізмів, а з староруского толкує часто так блудно, що самі ученикі єго поправляють. Тойжеж професор на иншій годині в остатнім степені висмівав рускего автора на превелику втіху польских паничів. О поступках проф. истории Kubisztala вже відзивались голоси в «Ділі» та «Проломі». Він перебріхує историю, праує цілими годинами на тему: «Buś Polzecz i Lytva to odna molytwa», осьміхує рускіх селян, и т. д. без кінця. Profesor gusunków Kzyciński по уміщеній о нім дописи в «Ділі» назвав єго редакторів palamarzami i kasarami. Profesor matematyki Zokalski, викликувавши одного ученика з V кл., котрий звав ся на «icz» через «ski», коли той не підоймав ся відразу, закидав єму потім при таблиці: «Matematyki nie umiesz, a gadać po moskiewski na gynku umiesz?». З найбільшим підступом поступає собі проф. природної истории Waigel, котрий закладник пам'ятника Karpińskiego (котрий, мимоходом сказавши, коло Станіславова родив ся) и на pamiętka pobyt Kazimierza Jagiellończyka w Kolomyi, автор монографії о Коломиї, Obrazków przyrody w Panu Tadeuszu, як також відчитів: о poezyi hebraiskiej и о всім о чім лиш за нового немає виображеня. Той не виступає явно, а так собі, висміваючи та перекривляючи руські прізвища та слова, уживаючи навіть таких слів як «Иван набздив халоші» – и других якнайтривіальніших виражень – а всьо лиш в тій цілі, щоби понижати руску мову в очах учеників. А що такі надужитя поповняють ся в других гімназіях, то нема и найменшого сумніву. До того в бібліотеці шкільній для учеників число книжок рускіх не доходит и 20, накопи польські спроваджують ся цілими десятками и то з напрямком експатріотичним. Колиже зобачит ся в якого ученика руска книжка, зараз оголошує ся єго за «socialista» и вже то шкодженням при клясифікації, вже то підюджуванем других професорів, старає ся єго позбути ся з гімназії. У нас певноби вже більшу половину Русинів повиганяли, слиби директор (Wolff) не був досить вирозумілим и безсторонним, хотя на него зо всіх боків штурмують. А коли возьмем на увагу такі надужитя, щож тут дивного, що навіть и при праці професорів руского язика, – молодіж попросту боїть ся рускої книжки, тим більше, що зфанатизовані єї польські колегі, слідят єї на кождім кроці?!?! А разом з тим дуже сумні вигляди на будучність, бож знаєте самі, що сли кто з гімназії випаде без засад, то треба великого характеру а

и стороннього впливу, щоби з него на університеті щось путнього могло виробитись. Томуто університетська молодіж індіферентна остала та без житя, и такі потім з неї люде на становищах (Розумієсь говорю о загалі, – не о винятках). И якаж рада на тоє? Який вихід з сего положеня? Як забезпечитись від того на будучність? Тяжко мені таким оптимістом бути, щоби сподіватись якої зміни теперішнього систему в гімназіях. Думаю також, що и ваша статя в «Зорі» не много поможе, хіба, що може троха упритомнит п. Іап...ого, та до застановлення много інших побудит. Тут тра критики, сильного виступлення, тра безустанно сьлідити всякі надужитя и их на «позорище свѣта» виводити. Длятого думаю, що булоби найлучше, якби Ви скористали з поданих мною матеріялів и піднесли всьо тоє в «Ділі», а сли ще Вам більше буде тра, я також постараясь, – з інших же гімназій також не тяжкоби оних було.

Другий спосіб також бувби добрий, и чи раз підносив я его, н. пр. на першій мандрівці, та жаль, що мої проєкти лиш дуже малий найшли послух. Йде именно о тоє, щоби ві Львові злучило ся пару енергічних людей, котріби взяли в свої руки виключно розбуджене й піддержуване руху молодіжи в гімназіях провінціальных. Моглоби ся то ділати вжето через кореспонденцію, вже то через вспиране книжками, а мусілиб они також вистаратись, щоби до кожного висшого заведеня наукового а щонайменше до гімназій – в рускій Галичині, доходило по одному примірникови всіх наших часописий та видань. Страта для редакцій булаб майже жадна, – а користь велика, а кождому ясна та зрозуміла. При бідності, страшній бідності, а навіт нужді більшої части нашої молодежи, – лишень в такий спосіб можна думати о розбудженю патріотичного житя, взагалі «думаня» бодай. Проєкт сей сповнив ся о тільки, що декотрі люде з «Січи» помагали нам сего року книжками, а не менше золочівцям, алеж они задалеко від центра нашої жизни, щоби з успіхом могли то повести. У Львові треба того центра, – алеж и людей треба до того, котріб не маловажили тої справи, и щиро нев занялись. Мандрівка якраз знадобить ся до обрадження всего того, и нав'язаня взаимних відносин и на Вас кладу я всю мою надію, що хоч многі ваші занятя – постарайтесь бодай о початок сего діла, – порушите сю думку між здібними до сего людьми, що еще перед мандрівкою поробили приготованя в тій цілі. В Коломиї же можнаби ся ґрунтовно над всім тим нарадити, конечно, поза вічем и в меншій крузі. Отоді, за рік, за два видніби були уже користи, а за 3 або 4, виходилиби люде уже приготовлені и з якимсь кругозором та поглядом на божий світ. Отоді и поступкі учителів-ляхів можнаби легко мати зібрані до прилюдного оціненя. Розуміє ся, требаби було також подумати о дальшій видаваню «Дрібної бібліотеки»¹ и т. д., але то вже усьо на пізніше. Я признаю, и прошу Вас звинити мене, сли в моїх погледах та проєктах єсть що блудного, – але думаю також, що не много єсть в них неможливости, а лиш треба пару спосібних людей. Длятого ще раз Вас прошу о можливе увзгляднення и застановлення ся над ними. Сли мавби спосібність з

¹ «Дрібна бібліотека» – видавнична серія, яку публікував комітет у складі І. Франка, М. Павлика, І. Белея, С. Олесницького, С. Озаркевича та ін. Серія мала на меті забезпечити українського читача книжками найкращих європейських романів та повістей у перекладах українською мовою. Впродовж 1878–1880 років вийшло 15 книжок, серед яких Франкові переклади «Каїна» Дж. Г. Байрона, «Війна за волю» Г. Успенського та Франкове оповідання «На дні».

Вами в Коломиї побачитись, – буду міг Вам більше з моїх поглядів подати и зазнакомити з станом нашої молодіжи, о скільки удалось мені єго пізнати.

Що же до мандрівки самої, то, як могу судити з доходячих до мене вістей, не дуже заносит ся на удачу. Програма не усталена, в многих точках не практична або и не до виконання. Що н.пр. зроблят путешественники в Вижници, а властиво як дістанут ся з неї до желізници? Як можна доперва в Коломиї збирати гроші и радити, що робити? А сли так иде з всіми місцевими комітетами як в Коломиї, то fiasco не дуже далеке. Межи инчими не стане часу и сили хоч на оден верх Черногори дістатись – а після того, що комітет ще восени зав'язав ся, можна було судити, що вже всьо якнайподрібнійше обмислене и розважене. Але будь-що-будь якось то буде – коб в остатний бодай час, добре взято ся за діло.

Ще одне прошення маю до Вас. Жалієтесь на брак охочих займатись рускою літературою. Отже я власне свого одного колегу именем Дмитра Андрейка¹, котрого проби в оповіданях можесьте и переглядали, бо надіслав одно під заголовком: «Чому я не вженив ся» до «Зорі». Єсть се хлопец не тільки талантливий, але ще до того дуже красного характеру и пильности, – та жаль буде мусів піти на попа, и розумієсь затратять єго тамки. Длятого то, понеже було оголошене, що декотрих людей возьме комітет за дармо на вандрівку, можеби власне міг одним з тих бути, – а тамки можнаб єго як намовити на сьвітський факультет и показати єму можність удержаня. Адрес до него: В Трудовачу, п[овітова] п[ошта] Гологори. Ще раз кажу Вам, що се дуже цікавий хлопец, а музик при тім незвичайний.

Перепрашаю Вас поновно, щом зндив Вас своїм письмом, та часу забрав, и зістаю з глибоким поважаням

Кірило Трильовській,
колом[ийський] матурист
ЛЛ. – Ф. 3. – № 1603. – Арк. 215–221.

№ 3²

Високоповажаний Добродію!

Дуже тут нас засмутила вість, що Ви залишили думку видаваня «Поступу»³. Вправді не много тут нас, прихильників вашого діла лишилосьби, але все ж булиб ми старались що змога агітувати після нашої гадки не повинніби Ви так скоро абдикувати зо свого заміру, бо річ ясна, що годі, щоби вже перед виходом 1-ого числа знайшло ся

¹ Дмитро Андрейко (1864–1888) – український хоровий диригент, композитор, цитрист, фольклорист. Випускник Коломийської гімназії (1887), навчався у Львівській духовній семінарії. У названих закладах був диригентом хорів. Виступав на концертах у Львові, Тернополі, Коломиї, грав на скрипці і цитрі. Записував народні пісні і 1885 року видав збірник їх обробок «Вінок з народних мелодій».

² Текст листа наведений у публікації: *Матвійчук У.* Листи Миколи, Леона, Климентія та Григорія Ганкевичів до Івана Франка / У. Матвійчук, І. Липецька, М. Михайлів // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів : Априорі, 2013. – Вип. 13. – С. 415–416.

³ Йдеться про задуманий Франком 1886 року часопис з таким заголовком. Ідея видання посталала у зв'язку з тим, що І. Франка змусили покинути редагування часопису «Зоря». Проект виходу «Поступу» І. Франко детально обговорював у листуванні з М. Драгомановим. Було видано проспект часопису, який конфіскувала поліція. До публікації «Поступу» не дійшло.

більше предплатників, і що вони доперва пізнійше по 2–3 числах почалиб знаходитись. А конфіскації проспекту – також ще не дуже злий амен. Тому просимо, щоби Ви – сли се можливе – повернули назад до своєї первісної думки, – а сли инакше годі, то можеби видавати спершу числа що ½ місяця и в зменшенім об'ємі, а так и ризико булоби менше. Чули ми вправді, що місто «Поступу» думаєти видавати час від часу більші альманахи, алеж се річ певна, що они не знайдут такого покупу, щоби оплатились як тра, а впрочім значеня их буде менше. Яскуляк споминав, що Вам треба описів народного житя, але не знаю, що під сим розуміти. Чи такі як в «Зорі» Познанського¹? Сими днями писав до мене Др[агоманов], и дуже ферфлюхтує на Ак[адемічне] Брацтво, що оно так дуже дорожит ся з предплатою (150 зол.) на Кобзаря. Я бо єму писав, що ми єї аж тоді вишлем, коли він загварантує, що на случай страти через конфіскацію, він єї нам винагородит. Так ураджено бодай. Але він каже, що єму се не в голові, бо знає наперед, що ми не супротивимося конфіскації. Не знаю, що на тоє наші скажут.

Тепер ще одна річ. Я чув ще у Львові, що Ви хочете закупити собі на селі яку невеличку посілість, и тому доношу Вам, що у нашім селі єсть до набутя хороший ділянок (4 покої и кухня) разом з будинками, садом (2 морги) и огородом (2 морги). Положене дуже красне, а властителька, вдова по священнику, жадає за тоє 3.000 зол., думаю однак, що далаби за 2.500 з. Єще поля щось 14 моргів, але се не конче трактувати. Від двірця 1 ½ чверти милі, від Снятина 3 кілометри, а Прут під самим селом. Також суть ґрунта на спродаж в Стецевій, але мабуть без хати.

Не занедбуйте – сли можете – «Поступу»!

Поздоровляю Вас и В[исоко]п[оважану] Жєну вашу щиро.

Щирий прихильник Кирило Трильовській
Будилів, 3 / 1 [18]87. п[овіт] Снятин.
[Дописка Григорія Ганкевича²]:

¹ Йдеться про Бориса Познанського (1841–1906) – громадського діяча, письменника, етнограффа, випускника Київського університету, члена Старої київської Громади, який після польського послання 1863 року був засланий на Воронежчину, де й помер. Листувався з І. Франком (їх листування у публікації: Горак Я. Листи Бориса Познанського до Івана Франка / Я. Горак // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів : Каменяр, 2005. – Вип. 5. – С. 163–185), хоч не був з ним особисто знайомий. Коли 1886 року І. Франко працював редактором «Зорі», Б. Познанський надсилав для публікування в часопису свої етнографічні матеріали «Круг сонця в Україні», які публікували під зміненими назвами («Весна в українськїм селі», «Великодній тиждень в українськїм селі», «Чумаки», «Вихід на заробітки в Україні», «Проща») в «Зорі» впродовж 1886–1891 років. Саме ці публікації Б. Познанського мав на увазі К. Трильовський у листі.

² Ганкевич Григорій (1895–?) – галицький громадський і політичний діяч. Працював у Делятині, а з 1924 року – адвокатом в Заболотіві і Снятині. У 1938–1939 роках був послом до польського сейму з УНДП, 1939 року був вивезений більшовиками. У публікації (*Матвійчук У. Листи Миколи, Леона, Климентія та Григорія Ганкевичів до Івана Франка / У. Матвійчук, І. Липецька, М. Михайлів // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів : Априорі, 2013. – Вип. 13. – С. 417–418*) текст цієї приписки помилково опубліковано як окремий лист Г. Ганкевича до І. Франка, причому у передмові до публікації (С. 409) помилково вказано, що «до листів Климентія Ганкевича долучено лист К. Трильовського 1887 року». Цей «лист» є допискою Григорія (не Климентія) Ганкевича до листа К. Трильовського до І. Франка.

Високоповажаний Пане Добродію!

Прилучаюсь до гадки тов[ариша] Трильовського и думаю, що така часопись як «Поступ» дуже нам потрібна, бо вже справді треба намъ вийти раз з дотеперішного застою. На Буковині можна 10–15 пренумератів числити задля фонетичної правописи «Поступа».

Прийміт заявлене мого глибокого поважання.

Ваш прихильник Григорій Ганкевич, предсідатель тов[ариства] «Союз»

Снятин 3 / 1 [1]887

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1615. – Арк. 639–642.

№ 4

Високоповажаний Пане!

Звольте прислати мені в розпродаж з 12 прим. «Читалень»¹. Пришліт також в редакцію «Буковини» 50 прим. або и більше, так як казав мені недавно Попович (властивий єи редактор), що він постарась о их розпродане. Крім сего, добре би було, як-бисьте вислали осібно «Питання про читальні»² для долученя до «Буковини». Так само траби зробити и з «Батьківщиною», понеже книжка не всюда дійде, а «Батьківщину» мають майже всі читальні. В Коломиі може занятись розпродажею «Читалень» Николай Кейван³, уч[еник] IV кл[асу] гим[назії]. На случай, що конфіскати «Про віча»⁴ не знесут, обіцяв Попович видати их під зміненим титулом в Чернівцях, розумієсь коштом тамошних людей. Тому в данім случаю най п[ан] Павлик відошле их просто до Поповича, а и дальші брошурки най там видає. Число «Буковини» разом з висилкою стоить 20 зол. Я відписав вже давно Арабажинови взглядом відомої бібліотеки⁵, однак він

¹ Йдеться про видання: Павлик М. Про русько-українські народні читальні / М. Павлик. – Львів : Накладом Івана Франка. З друкарні Товариства ім. Шевченка під зарьядом К. Беднарського. – 1887. – 188 с. Книжка вийшла як 2–3 випуск видавничої серії «Наукова бібліотека».

² Йдеться про окрему відбитку долучених до книги М. Павлика «Про русько-українські народні читальні» розділу «Питання про читальні» (С. 185–188).

³ Микола Кейван – приятель І. Франка і К. Трильовського зі Снятинщини. Як зазначив П. Арсенич (Арсенич П. Прикарпаття в житті Каменяра / П. Арсенич. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1996. – С. 62–63), М. Кейван «запрошував І. Франка до Карлова виголосити промову на відкритті читальні 1884 р., щоб “Покуття наше до мирної душевної праці побудити, спровадити на праву дорогу”. На жаль, не вдалося встановити, чи був Франко у цьому селі». М. Кейван листувався з І. Франком, натомість той надсилав йому книги. За сприяння М. Кейвана І. Франко познайомився з Грицем Запаренюком.

⁴ Йдеться про видання: Про віча / Зложили вкупі Д. В. і П. К. [М. Драгоманов, М. Павлик] ; видав Г. Р. Молодик. – Львів : З друкарні імені Шевченка, 1887. – 64 с.

⁵ Костянтин Арабажин (1865 (за іншими джерелами 1866) – 1929) – український і російський письменник, літературний критик, історик, журналіст. Знайомий І. Франка, випускник Київського університету, який разом з групою киян брав участь у третій мандрівці галицького студентства 1885 року. Згодом К. Арабажин перейшов з українофільських на русофільські позиції. У Франковому архіві, що зберігається в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка наявні 10 листів К. Арабажина до І. Франка, серед яких є лист, писаний з Києва 15 жовтня 1887 року (ЛЛ. – Ф. 3. – № 1602. – Арк. 275–278) у справі згадуваної бібліотеки. У листі

нічого не відписує. Казав Попович, що він би перепер переняте єи до Черновец, щоби лиш знав які книжки, и кілько стоятиме перевіз. Федькович скінчив вже 3 акти драми «Богдан Хмельницькій». Він цілковито упавший чоловік і слуга єго (форисіц) старшує над ним а нераз и побиває. Він тепер виключно під впливом Стоцкого¹ та Поповича. Зо Стоцким говорилисьмо о ваших «Панських жартах»². Він каже, що перед 48 р. ані не було ще такого попа, щоб з народом держав, ані вже такого пана, щоб попа на паньщину гнав. Пізнав я також Є. Ярошинську³, дочку сільського учителя в Брідку, п[овіт] Вікно (Окна) на Буковині. Она пробувала вже своїх сил літературних в «Буковині». Дівчина се досить очитана в німецькій та російській літературі, а з нашої не дуже много знає. З ваших писем не читала майже нічого, тому сли можете, вишліт єи дещо, так як она небогата, а таланту шкода.

Поздоровляю Вас щиро з поважанєм

Кир. Трильовській
Будилів 12 / I [18]88. п[овіт] Снятин
ЛЛ. – Ф. 3. – № 1602. – Арк. 441–442.

№ 5

Sniatyn, 25.VIII [18]88

Dziś odbyła się zapowiedziana w «Dile» uczta w rezydencji za niej nieproszonego kandydata p[ana] Mojsy. Byli tam przytomni jak «Dilo» zapowiedziało – bo «Dilo» czasem bardzo domyśluje – i bardzo wysocy dygnitarze i bardzo niscy swiata urzędowego. Tylko w jednym względzie domyślaność «Diła» mniej była dokładną, mniemało bowiem że tylko duchowieństwo powiatowe będzie obecne, a temczasem pojawił się i ks. biskup Pelesz, który w mitrze solenną mszę – za zdrowie i powodzenie pani Stefanjwej – jak jedni twardzą, za udanie się wyborów przeciw woli narodu – jak twerdzą drudzy – odprawił.

Ponieważ ofiara Bogu przyniesiona przez samego Przeoświaszczonego jak [не

про бібліотеку серед іншого сказано таке: «Єсть у Києві одна бібліотека, котра десять літ була відкрита для читаючої публіки, і от уже три роки [отже, 1884 р. – Я. Г.] уряд заборонив єї і закрив. Чия вона, як склалась і усе таке, ніколи говорити та й не приходиться в листі. Досить сказати, що бібліотека дуже гарно підібрана і сформована в найкращі пори нашого життя. [...] Бібліотека має більш як півтори тисячі книжок (російські журнали – всі найкращі, беллетристика наша і перекладна, а що найважнійше – дуже добрий науковий одділ як російських так і європейських писателів по питанням соціально-економічних а також громадських». Далі у листі сказано, що К. Арабажин бере на себе транспортування цієї бібліотеки до Львова, де вона тимчасово (від 5 до 20 років) зберігатиметься.

¹ Степан Смаль-Стоцький (1859–1939) – мовознавець і педагог, визначний політичний, громадський, культурний і економічний діяч на Буковині, дійсний член НТШ (з 1899) і ВУАН (з 1918), професор Чернівецького університету, посол від національно-демократичної партії до Буковинського сойму (1904–1910).

² Йдеться про поему І. Франка «Панські жарти», яка увійшла до виданої 1887 року поетичної збірки «З вершин і низин». У 1893 році поему було перевидано окремою відбиткою.

³ Євгенія Ярошинська (1868–1904) – українська письменниця, етнограф і педагог. Працювала сільською учителькою на Буковині, збирала і записувала народні пісні. Була активною діячкою жіночого руху в Галичині.

відчитується. – Я. Г.] jest bezskuteczną być nie może, to wkrótce się dowiemy, czy to też za zdrowie pani Stefanowej, czy też za udanie się wyboru była intencya Przeoświeczonego.

Wielmożny Panie Redaktorze!

Proszę zmienić posłaną korespondencyę, że miejscowość w której odznaczył się p[an] Falkowski swie się Kilichów a nie Krasnostawce. Bliżej cała sprawa opisana jest w 178 N «Diła» – resztą proszę nie zmieniać.

Jeszcze raz oświadczam, że agitujemy przeciwno «ormiańsko-żydowskiemu» a nie «polskiemu» kandydatowi.

List włościanina wywołał okrótną hecę w Sniatynie, a tych niewiele ekzemplaży «Kurjera» które idą do Sniatyna formalnie rozerwano oddając sobie z rąk do rąk.

Według wszelkiego prawdopodobnieństwa wygrana nasza.

Cyryl Trylowski

[Допис К. Трильовського у верхньому лівому кутку над початком тексту листа]: Proszę się wstrzymać jeszcze ze 2 dni, aż rzesz się wyjaśni czy istotnie – jak [*не відчитується*. – Я. Г.] był Pelesz u Mojsy.

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1602. – Арк. 769–770.

Переклад:

Снятин, 25.VIII [18]88

Сьогодні відбувся оголошений в «Ділі» прийом в резиденції за найнепрощенішого кандидата пана Мойси. Були там приявні як заповідано – бо «Діло» часом дуже домислює – і дуже високі особи і дуже нижчі світу урядового. Тільки в одному пункті домисл «Діла» був менш докладним, зокрема в тому, що буде присутне тільки повітове духовенство, а тим часом появився і ксьондз біскуп Пелеш¹, який в мітрі урочисту мшу за здоров'я і поведження пані Стефановой, як одні твердять, за вдалі вибори проти волі народу – як твердять другі – відправив.

Оскільки жертва, принесена Богу через самого Преосвященного [*не відчитується*. – Я. Г.] безрезультатною бути не може, то незабаром довідаємося чи то за здоров'я пані Стефановой чи за вдалі вибори була інтенція Преосвященного.

Шановний Пане Редакторе!

Прошу внести зміни у післану кореспонденцію: місцевість, в якій відзначився пан Фальковський називається Кіліхів, а не Кrasноставці. Детальніше ціла ця справа є описана в № 178 «Діла»² – решта прошу не змінювати.

¹ Юліан Пелеш (1845–1896) – греко-католицький церковний діяч, богослов, висвячений 1867 року. Перфект Генеральної духовної семінарії і ад'юнкт богословського факультету Львівського університету (1872–1874), парох церкви св. Варвари у Відні (1874–1883) і ректор тамтешньої духовної семінарії, від 1885 року – перший єпископ Станіславівський, з 1891 року – єпископ Перемиський, автор богословських творів українською та німецькою мовами.

² Йдеться про публікацію : Рухъ wyborчій // Діло. – 1888. – № 178. – 12 (24).08. – С. 2. У ній серед іншого сказано: «Въ Заболотовѣ – якъ вѣдомо – одбувся такій передвыборчій

Ще раз засвідчую, що агітуємо проти «вірменсько-жидівського», а не проти «польського» кандидата.

Лист селянина викликав великий сміх в Снятині, а тих декілька екземплярів «Кур'єра», які приходять до Снятина, буквально розривають, передаючи їх з рук в руки.

Згідно з найбільшою правдоподібністю виграна наша [справа].

[Допис К. Трильовського у верхньому лівому кутку над початком тексту листа]:
Прошу затриматися ще з 2 дні, допоки річ не проясниться – як [не відчитується. – Я. Г.] був Пелеш у Мойси.

№ 6

Високоповажаний Пане!

Посилаю Вам допись про наші виборчі кавалки, і прошу Вас дуже постаратись о се, щоби єї «Куґґеґ» приняв. Вправді она може за обширна, але за Снятин майже нічого доси в «Куґґеґу» не було, а то що було – зі сторони Мойсюків. Най отже нам посвятять вже тих 2, 3 шпальти, а за то знову не скоро, але порядну допись напишем. Впрочім обіцяли депутації нас попірати. Томуто допильнуйте ласкаво, щоби се помістили, окрім того зверніт їх увагу, щоби не всякому духови вірили, бо помістят знову таке як допись про справоздане Мойси, де самі безличні брехні. Здаєсь мені – що сего року повинні ми виграти, бо якось і в самім Снятині починає поволи іти. Ганкевич Ник[олай]¹ (п[ошта] Сн[ятин]) просить Вас, щоби се вислали єму 5 прим. «Спом[инів]» Др[агоманова] ч[астина] II і по одному ч[астини] I, «Переб[ендю]» і «Каїна»². Ще раз прошу Вас щиро допильнувати сеї дописи, бо се для нас дуже важне – наразити Мойсюків на сьміх. Депутація дуже довольна прийнятям у Львові і нарід вельми цікаво слухає єї оповідань.

пирь вь готелю жида Вольфрома. Аранжеромъ бувъ таки самъ секретарь ц. к. староства п. Адамъ Вагнер и пупиль того жь, п. Мойса. Вь Снятинѣ дня 16 с. м. дѣлося таке саме вь склепѣ п. Амировича. Запросины вийшли зь дуже поважної сторони, бо одь п. Телявско-го, ц. к. урядника податкового. Ще одинь такій пирь маєся одбути – якь кажуть – дня 25 с. м. вь самой столиці непрошеного кандидата на посла п. Мойсы. Запрошени мають бути вже не войты и писарѣ, але велика и мала шляхта, урядники и духовенство».

¹ Микола Ганкевич (1869–1939) – політичний і профспілковий діяч, організатор українського робітництва в Галичині, один із засновників Української соціал-демократичної партії в Галичині, член Головної Української Ради (1914–1917), заступник голови Загальної Української Національної Ради у Відні (1915), редактор газети «Воля» (1900–1907). Був членом «Академічного братства» і одним із ініціаторів видання журналу «Товариш», редактором якого був І. Франко. Листувався з І. Франком.

² Перераховано опубліковані 1889 року книжки з «малої серії» «Літературно-наукової бібліотеки», яку видав І. Франко: *Шевченко Т. Перебендя / Т. Шевченко*; з переднім словом Ів. Франка. – Львів : З друкарні Товариства імени Шевченка, 1889; *Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867–1877) / М. Драгоманов*. – Львів : Накладом Товариства ім. Шевченка, 1889. – Ч. 1. – 47 с., Ч. 2. – 150 с. Що ж до названого «Каїна», то це може бути Франків переклад містерії Дж. Г. Байрона, виданого у Львові 1879 року як п'ятий випуск «Дрібної бібліотеки», а може бути і Франкова поема «Смерть Каїна», опублікована окремим виданням 1889 року як третій випуск «Літературно-наукової бібліотеки».

Поздоровляю Вас і вашу Добродійку щиро ваш Кирило Трильовський
Будилів 4 / 6 [18]89

Вишліт також сли зможете з пару прим[ірників] дотич[ного] числа під мою адресу.
ЛЛ. – Ф. 3. – № 1607. – Арк. 215–217.

№ 7

Високоповажаний Пане!

Посилаю Вам першу частину мого оповідання. Зачав я єго писати для Самійленка, котрий хотів видати якийсь збірник¹, і тому старавсь я так писати, щоби цензура не дуже черкала. Але бачу на Україні таки сего не пустять; тому лучше най «Товариш»² зужиткує. Вже є і друга часть готова, а третю може ще перед вандрівкою допишу. Думаю, що вже і з сего, що Вам посилаю, можете осудити чи се щось варте чи ні. В другій частині критикують селяне повстаня деяких попів, а одного хвалять і дальше Заг[альні] Збори. В третій будуть вечерниці. Всьо дієсь одной днини. Старавсь бути об'єктивним і змалювати вірний образок читального руху. Всі майже лиця взяті з природи.

Черновецкі люде просять Вас дуже, щоби «Товариш» печатав ся желехівкою. Ріжниця – кажуть – буде невелика, а буде однастайність і недоброежелателям замкне ся рот.

1 випуск мого Збірника³ уже печатаєсь і вийде перед вандрівкою (також желехівкою) лиш з частею фінансовою круто. Сли будете писати до кого на Україну, то згадайте про мое видавництво, і запросіт до уділу так в творах, як і грошах. На «Відповіді» – здаєсь страчу. «Буковина» від сльідуючого числа печататимєсь фонетикою. Сли ваша ласка, то звольте відписати, чи мое оповіданє приймете.

Поздоровляю Вас щиро. З найглубшим поважанєм К. Трильовській.
Будилів, 5 / 7 [18]89

п[овіт] Снятин.

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1602. – Арк. 701–702.

№ 8

Високоповажаний Пане!

Будьте ласкаві допильнувати, щоби письмо Запаренюка⁴ не змінювано, бо перше – зробило тут незвичайне враженя. Лиш єго імени не наводіт (в підписі). Залучену картку від мене прошу доручити редакції, і також допильнувати, щоби всьо поміщено. «Дѣло»

¹ У другій половині 80-х років XIX століття Володимир Самійленко мав намір видати збірник творів різних авторів, який планував назвати «Весна». В. Самійленко запрошував до участі в збірнику багатьох українських авторів, але книга так і не вийшов друком.

² Ідея видання журналу «Товариш» виникла в середовищі «Академічного братства» у Львові і К. Трильовський був одним з її ініціаторів, а І. Франка запросили стати редактором. Наприкінці липня 1888 року вийшло перше число журналу, яке стало і єдиним, хоча вже збирали матеріал на другий номер. Творів К. Трильовського у «Товариші» опубліковано не було.

³ Йдеться про літературний збірник «Вперед», виданий К. Трильовським 1888 року.

⁴ Гриць Запаренюк – селянин зі села Вовчківці на Снятинщині, відомий промовець на радикальних віче, активний учасник радикального руху, приятель І. Франка, В. Стефаніка, Леся Мартовича. На основі оповідей Г. Запаренюка В. Стефанік написав новелу «Дід Гриць».

стріляє дурницю за дурницею, так, що не може собі вже ради дати. Скорочує дописи і опускає найважливіше. І так опустило про гостину Пелеша. Допильнуйтеж, щоби бодай Кугґег нам дав сатисфакцію, бо газети не хотят рухати попів, а тут не мож з ними видержати. Скотство одно за другим.

Особенно просим, щоби нам не обтинати писем, бо таким чином звичайно всьо маснійше відпадає.

Що з «Товаришем»? Чи спасен? Що думаєте о «Впереді»¹?

Здоровлю Вас щиро Кирило Трильовскій
Будилів 26 / 8 [18]89

Змилуйте ся, і підїт до друкарні [Наукового Товариства імені] Шевченка, та допильнуйте, щоби відбито якнайскорше для нас бодай 150 «Микитів Хрунів під деревом іскушенія», що колись було в «Зеркалі»². Кліші чейже ще є, а як нема під рукою, то поспитайте за ними. Кошта вернемо, бо чейже не будут великі. Нам се буде дуже помічним. К. Т.

Рух величезний, комісарів пошивають в дурні, а жандарми боять ся.

Лист Запаренюка прошу якнайскорше умістити.

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1602. – Арк. 771–772.

№ 9

Високоповажаний Пане!

Думаю, що повірите мені, коли Вам скажу, що письмо Ваше зділало мені велику прикрість. Але я таки почасті сам винен нашому непорозуміню і тому приймаю тих ваших терпких пару слів, яко річ в певній мірі заслужену. Але возміт на увагу – нічо так сильно не надаєсь до витворюваня непорозумінь як письмо, а до того еще коротке побіжне, писане з поспіхом. Ви же могли чей замітити, що тих моїх пару уваг було власне серед таких обставин написане. Мені много хотілось нераз Вам написати про «Народ» – але постановивем собі вздержатись на якийсь час від всяких «патріотничаній»; не мігем однакож вдержати, щоби не кинути пару уваг при пересилці сеї банки, а річ ясна, що на відтинку переказовім мусівем ся виражати в дуже зв'язлий і добитний спосіб. Було там без сумніву пару іронічних заміток – алеж, хочби они були еще раз так острі – не повинні Ви преці зараз припускати, що я вже цілком против Вас стою, і цілу вашу працю за ніц маю. Виж преці зі мною з давна вже знаєтесь, і знаєте також добре мої погляди. Після мене – ми не ріжнимо ся цілковито що до Standpunktu, з якого глядимо на рускі справи – а заходить лиш ріжниця втоди, коли сходимо на поле практичних

¹ «Вперед» – літературний збірник, виданий 1888 року К. Трильовським у Чернівцях. На це видання у польськомовній «Prawd-i» І. Франко опублікував рецензію польською мовою під назвою «Збірка К. Трильовського» (першодрук: «Zbiorek K. Trylowskiego», вперше опубліковано в газеті «Prawda» 1888, 29/17 вересня, с. 463–464).

² «Зеркало» – сатирично-політичний двотижневик, який виходив у Львові упродовж 1882–1886 років (у 1884–1885 – під назвою «Нове Зеркало») під редакцією Корнила Устияновича, спрямований проти москвофільства. І. Франко співпрацював у цьому часопису.

питань, а іменно: як наші погляди переводити в жите. Тут отже виходить зараз на верх ріжниця між нашими індивідуальностями: Ви ділатель кабінетний, – я – практичний агітатор, і що з тим іде зараз в парі. Ви – ідеаліст, і то ще крайний, я же гляджу на річи більш реально, бож і маю спосібність приглядатись ім ближше чим Ви. Річ певна, що если розходиться о «quantum», то моя діяльність против вашої дуже незначна, бож нема в мене ні тої витревалости, ні того супокою, що у Вас. Але ту знову винна ріжниця, яка між нашими вдачами зходить. Впрочім, я се дуже добре сам знаю, як не менше і се, що если єсьм тепер такий, який єсьм, то маю за се подякувати вашій Франковій школі. Тим більше отже муєло мене діткнути, коли Ви до мене стали говорити якби до яко відступника і зрадника поступового табору! Самі преці признаєте, що пораду приймете і від найменшого – не цурайтесь адже і моєю. Я виджу зблизка, що народови приступне, а що ні, що єму поможе, а що пошкодить – чомуж отже малибисьте ігнорувати мої заміти в сїм напрямі зділані; тим більше, що як малисьте сказати в Стецевій – Ви ще ніколи не були в народній читальни. А що до того, чи пишете популярно – то спспитайте хочби Даниловича¹ – що він Вам скаже про декотрі ваші статі. Но, але Ви і самі признаєте, що не всьо Вам удасть ся популярно написати, і я з Вами вповні годжу ся, що причиною сего єсть в неمالій части ваше перетяженя роботою, брак здоров'я і взагалі погані відносини матеріяльні. Я і так подивляю вашу незвичайну працьовитість і незламність і лиш то мене дуже болить, що, як з ваших слів видно, Ви думаете, що я про всьо то забув, і цілком на се не кладу ваги! Єще гллубше вкололисьте мене, споминаючи про 1 зол. титулом предплати – і даючи мені тим способом притик, що я не стараюсь помочи вашому ділу. Я Вам однак скажу таке: що до мене самого, то я вправді маю що їсти, але грошей – ані шеляга, отже годі мені помочи Вам. Між людьми майже не бувало – але все-таки придбавем Вам 5 предплатників. А що если лиш можу і маю чим – стараюсь добрим людям і добрій справі помочи – то се чейже знаєте. А вже не знаю з відки Ви прийшли до того заключеня, що я хтів брати до цензури ваші статі в «Батьківщині»? Я ж навіть старав ся не висказувати Вам своєї думки про ваш вибір «Арного» для «Батьківщини»², щоби Вам тим прикрости не зробити, а навіт старавем ся єго видати, хоч своєю дорогою, крім банки даної мною, від своїх товаришів нічого не зібравем.

Послухайте нарешті ще раз. Знаю і подивляю Вашу працю, а колим перечитав ваш лист до Дан[иловича] про стан матер[іальний] «Народа» – то і справді дивуюсь як Ви еще не закинули всього до 100 чортів. Але коли вже даєте мені позволене поповчити Вас про партію – то послухайте і се що слідує, хотя годі тут широко розписуватись.

«Буковина», «Русская Правда», а почасті і «Р[уська] Рада» велике зло заподіяли, несучи роздор межи сам нарід. Декуда, от пр. в декотрих селах на Буковині повста-

¹ Северин Данилович (1861–1942) – український адвокат, один із засновників Української Радикальної Партії, до Першої світової війни – громадський діяч на Покутті.

² Мабуть, ідеться про оповідання з норвезького мужицького життя «Арне» Б. Бернзона, яке у перекладі М. Павлика було опубліковано без закінчення у часопису «Батьківщина» 1889 року (№1, С. 4–10; № 3, С. 30–34; № 4, С. 44–48; № 6, С. 66–68; № 9, С. 99–102; №13, С. 163–165; № 14, С. 178–181). Причетність І. Франка до цієї публікації невідома. Франкових перекладів під такою назвою не знайдено.

ли літерально партії москво- і укр[аїно]фільська і через сварки упав там весь рух. В Галичині сего ще не видно, але єслибисьте почали дальше товчи людям про партії, то они справді зачнуть до сего пристращати ся, збавляти собі тим час, аж нарешті повстане роздор, і піде нарешті – коли возьмем на увагу тугий степень інтелігенції спорючих – на поле найбезглуздійших сварок. Розуміє ся, що втоди про якусь організацію народних сил – пиши на Бердичів! Ціла адже штука в тім, щоби о скільки можна тримати нарід оподалеки від партійних спорів, а до сего доведе найлучше сли буде ся про них мовчати. Всякі «Русскіі Слова» і т. п. тра попросту «todschweigen»* – а тим часом подавати народови науку і поради безпосередно практичні! «Народ» вступив істинно в части на ту дорогу як показують статі Дан[иловича] і Франка.

Дальше. Кажете, що я не розумію, що Ви о партіях думаєте. Я розумію Вас так: І укр[аїнці], і москвофіли повинні злучатись разом в старанях для робітного люду. *Pium desiderium***! а то головно тому, що кацапи навіть не будуть вашої газети читати. От порахуйте на пробу: кільки кацапів маєте між своїми предплатниками? – Слибисьте отже дальше ішли тою дорогою, показалибисьте ся неулчнійшим ідеалістом, котрий ані не думає числитись з фактами, але для властної пози – потрафить навіть дійстність посвятити. Впрочім поспитайте хочби Гаморака¹ – що він скаже на се, що Ви роз'єднуєте народ, та гадаєте ще й кацапів затягнути у поступовий табор! А доки що – прошу Вас дуже – не ігноруйте так дуже моїх слів; їх чейже не упір диктує, а найсильнійше, на досвідченю оперте пересвідчення. Повинно бути се для Вас чейже ясным – що колим грозив проти Вам контрагітацією – був се радше спосіб заявленя свого невдоволення.

Приїміт отже сих пару слів за виясненя з моєї сторони; думаю, що повинні они усунути мале се непорозуміння і привернути назад дружні зносини між нами. Тому-то просивбим Вас о пару слів відповіди хотяби карткою. А за сим словом поздоровляю Вас щиро ваш К. Трильовскій.

Будилів 23 / 2 [18]90

Просивбим вас дуже постаратись враз з п. Ф., щоби поміщено в Kurjerі мою допись.

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 541–544.

№ 10

[грудень 1890 – початок 1891 рр.]

Високоповажаний Пане!

Двох заводів дізнав я, перечитавши послідне число «Народа». Довідаєм ся іменно, що він не буде виходити що тиждня, як про се говорив мені Др. Дан[илович], а друге – що і про заповіджене нове видавництво для народа² не чути нічого. З першим

* Замовчувати (нім.).

** Найкращі побажання (лат.).

¹ Кирило Гаморак (1835–1909) – український культурно-громадський діяч, один із членів радикальної партії.

² Думка про видання нової газети для народу фігурує у статті М. Павлика «Наші селяне й радикалізм» (Народ. – 1890. – № 23. – С. 366–368). У статті, зокрема, констатовано, що «Народ» для загалу наших сільських людей замало зрозумілий і за мало тикає їх без-

еще можби погодитись, хотя в виду чим раз горячіших партійних борб і недалеких виборів буде се для радикальної партії дуже не вигідним, що лиш раз на два тижні зможе піднести свій голос. Але если справді малибисмо в таку важну хвилю, як тепер, лишитись без ніякого популярного письма – то се булоби справді дуже сумно і рівнало би ся цілковитій резигнації з практичної роботи та з впливу на нарід. Знаєте преціж дуже добре, що «Народу» нарід не розуміє і дуже слабо его читає (бодай у нас) як також і се, чого наші люде (як нпр. Думка¹) домагають ся. Думаю, що для партії буде річею перворядної ваги, щоби вислати на той рік у Відень бодай одного радикала і мусите здаєсь про се знати, що Данилович має великі шанси перейти. Та щож станєсь з цілою справою, коли не буде попросту де рота вітворити, ані ніякої відозви оголосити, коли взагалі не буде де і як вияснити народови цілу ситуацію, і що властиво іде при всіх теперішних галицко-руских гецах?! А річи стоять так, що з «Батьківщиною» мусить ся рішучо зірвати, бо се популярне видане або і передрук «Дѣла» – але щож преці покласти на єї місце, за чим агітувати? Чи за «Русским Словом»? Годі преці зі взгляду на кількомісячну потребу его вводити до читалень, щоби потім знову викидати. А дотого нема і найменшої певности, що оно буде так дуже попірати радикальні стремленя, а противно – можна сподіватись, що і против радикалів оно виступить. Так отже будем мусіли бути засуджені на цілковиту пасивність, бо без часописи абсолютно не мож буде нічого вдіяти, а до того «Батьківщина», котру дотепер в браку ліпшого чого піддержувалось, буде забивати людяма баки, так що попросту годі буде і виступати проти неї, сли не буде де уже перед тим народови витовкувати, чому єї за ворожу треба уважати. Одним словом прийде ся попросту сидіти безчинно і хиба скреготати з немочи зубами, бо до чогось позитивного братись – буде абсолютно неможливим. А маєте знати – сьвідомі люде між народом не так то дуже наглять ся за угодою². І так н. пр. передові

посередних справ» (С. 366). «Сю справу ми взяли сими днями під обрану і постановили розв'язати єї радикально, т. є. видавати, від нового року, ще одну осібну газету для наших сільських люде, газету, котра буде йти в той самий бік, що «Народ», тільки що буде тикати безпосередні, практичні справи наших робітних люде» (С. 367).

¹ Павло Думка (1854 (за іншими відомостями 1864) – 1918) – селянин, галицький поет, громадський і політичний діяч. Член-засновник Української радикальної партії, посол до Галицького сейму (1908–1918), член Української Національної Ради ЗУНР. І. Франко опублікував статтю «Із поезій Павла Думки» (Народ. – 1890. – № 7. – С. 99–101).

² Йдеться про усну угоду (домовленість), яка була укладена українськими послами з австрійським урядом і намісником Галичини в австрійському парламенті 25 листопада 1890 року. За цією угодою налагоджувалося порозуміння поляків з галицькими українцями цінною незначних, але зручних для уряду поступок. Угода ця прибрала назву «нової ери» і профункціонувала до 1894 року, зазнавши відтак фіаско. Лідерами цієї «угодовської політики» (чи «політики нової ери») були Олександр Барвінський, Анатоль Вахнянин, Юліан Романчук та інші. Радикальна партія, і зокрема І. Франко, стали відразу опонентами цієї угоди. Ставлення до згаданої угоди Радикальної партії та І. Франка перейняла потім радянська історіографія, вважаючи цю політику зрадницькою, запроданською. Однак політика ця дала і деякі позитивні наслідки: це – відкриття кількох гімназій з українською мовою викладання, заснування у Львівському університеті кафедри історії Східної Європи, на яку 1894 року запрошено викладати молодого Михайла Грушевсько-

снятинські міщане її цілком противні і вельми наслаждались статєю «Міняй кріцу...»¹. Єсть отже на кім опертись – але возьміт се на увагу, що «Народа» лише дуже мало розуміють. І так на «наradі економічній» мусівею одному селянинови (з Джурова) добре так викладати, що таке колективізм та таке інше. При тім і на се не мож забувати, як деморалізууючо вплине на всіх більше тямучих людей між народом (нпр. на Думку), если обіцянка дана в «Народі» що до популярної часописи – не сповнить ся. Щож тут робити, що починати? В такім положеню і найзавзятійший стратить надію! Томуто не вже прошу, але закликаю Вас та цілий егзекутивний комітет – зберіт всі сили до купи та возьміт ся конче до популярного видавництва. Розуміє ся – нема як тратити часу, бо з новим роком висилає ся предплату, отже що має іти на «Батьківщину» моглоби іти на нашу часопись. Навіть, еслиби не було виглядів удержати єї надальше, – мусить она виходити бодай до кінця виборів. Можнаб нпр. видавати єї тепер що дві неділі, а потім лише раз на місяць. Але я пересвідчений, що если би дотичне письмо було ультра-популярне, еслиби ся спустило троха з катонізму і зробило ся в нім відповідне місце і для чабарашків та жартів, що оно би стануло скоро на власні ноги. Бож і «Батьківщина» не така то дуже популярна (нпр. бесіди послів) – мусіла би тоже поволи уступити на бік. Що до сторони формальної – годіби звати нове письмо «Сельянином» вже задля зарозумілости міщан, але назвіт напр. «Народним Голосом». Данилович казав, що Ви малиби головно редагувати єго. Та знову від Ганк[евича] чую, що власне противно: Павлик «Селянина» а Ви «Народ». Думаю, що не булоби се добре, так як Ви маєте більше популяризаційного таланту (нпр. ваші статі про вибори в «Батьківщині»). Розуміє ся, не запізнаю сим цілком доброї волі Павлика. Отже ще раз звертаю вашу увагу: не забувайте за популярне письмо! Най буде і невеличке об'ємом – але най буде!

Що до ситуації в повіті – то річ така: хотя дехто з попів і п'ялить ся до романчукового виступу – то се ще нічого не вадить. Впливу на наradі они не мають. З Карлова вислав здаєсь Курп'як адресу довіря Ром[анчукові]², підписану селянами, але се ще цілком не зміняє річи, бо можби в тім самім селі зібрати підписи і на противну адресу. Як прийде що до чого, то не мож обавляти ся угодовців, бо попи у нас з народом майже не сходять ся, тіже щось варті – будуть так само з нами, як були доси. До того Данилович – личність між народом добре звісна, а в Коломийщині здаєсь і декотрі кацапи за ним підуть. «Народні спілки»³ – если розумієсь Коломийці добре до них возьмуть ся – ще

го, затвердження Олександра Колесси та Кирила Студинського кандидатами на кафедру славістики у Чернівецькому та Львівському університетах.

¹ Йдеться про статтю «Міняй кріцу за лошіцу!», опубліковану в 23 числі «Народу» 1890 року за підписом: «Редакція».

² Юліан Романчук (1842–1932) – визначний політичний, громадський діяч, багатолітній провідник галицьких українців, письменник і журналіст. У 1883–1895 роках – посол до Галицького сейму, з 1890 року – один із творців так званої «нової ери», посол до австрійського парламенту (1907–1910, 1916–1917).

³ «Народні Спілки» – економічно-просвітне товариство в Коломийі, засноване 1890 року, одним зі спізасновників якого був К. Трильовський. У повідомленні про заснування товариства йшлося: «Товариство має працювати в покуцкій частині Галичини над піднесеннем добробиту й просвіти народу через закладане по містах, місточках і селах “Народних

лучше приготовлять терен до виборів. Що до думок інтелігенції про згоду – то я нпр. в Снятині не знайшов нікого, ктоби на ню годив ся. Здаєсь і на збір «Народної Ради» не поїхав з нтелігенції ніхто, крім мого старого, але сей абсолютно не має ніякого впливу. Уже пішла вістка по Снятині з міродайних сфер, що у нас буде кандидувати Савчак¹; так і виходить з єго залицянь (листовних) до попів. Се би було єще не зле, бо він – вибачте за слово – бздик, адже борба булаби легка. Небезпечним бувби лише такий Вахнянин².

Павлик мав щось відказувати на мене, що я єму рекомєндую людей, котрі опісля цілком не показують ся радикалами. Я однак не нагадую собі нічого подібного. Най лиш він не думає, що тут тай в Коломийщині нарід – то задокументовані радикали! Таж доси навіть єму ніхто і програми радикалів популярно не вияснив. Всьой вплив лежить доси лише на довірю личнім до людей, котрі власне є радикалами. Але о свідомім радикалізмі між народом (раз на те йде) не може бути і бесіди. Се і найважнійший аргумент за популярним видавництвом.

Тепер ще зверну увагу вашу на те, що комітет редакційний повинен більше класти уваги на печатні статі. Тоді можеби не називано поєдинків радикальними поступками³. Було се тим дивнійшим, що вже на нараді 4 / 10 мав Охримович⁴ чіпнути Ок[уневсько]го

Спілок”, опіку над ними й спомаганє їх, поучуванє народа устно й письменно, закладанє читалень, бібліотек, кас ощадности і позичкових, зсипів збіжа, промислово-торгівельних спілок і склепиків, набуванє доброго насіння, машин, приладів господарских, устроюванє вистав господарских і промислових, взірцевих господарств і варстатів, висиланє вандруючих учителів, устроюванє відчитів і практичних демонстрацій рільничо-промислових, научних і забавних вечерниць по містах, місточках і селах, і видаванє популярних часописей і книжок неполітичного змісту» (Руске економічно-просвітне товариство // Народ. – 1890. – № 24. – С. 407). Статут товариства підписали Т. Окуневський, І. Герасимович, С. Данилович, О. Печерський, Т. Печерський, К. Трильовський та К. Гаморак.

¹ Дем’ян Савчак (1847–1912) – громадський діяч, за фахом – суддя, посол до Галицького сейму і член Крайового виділу в 1889–1901 роках, член Народного комітету національно-демократичної партії, один зі сподвижників райффайзенівського типу кооперативів у Галичині.

² Вахнянин Анатоль (1841–1908) – український композитор, письменник і літературознавець, громадський і політичний діяч. Відомий як ініціатор і перший голова низки українських товариств («Січ» у Відні, «Просвіта», Руське товариство педагогічне у Львові тощо). З 1893 року був обраний послом до австрійського державного парламенту у Відні. Упродовж 1890–1894 років разом із О. Барвінським репрезентував на політичній арені т. зв. угодову політику (чи політику «нової ери»), яку в 1895–1896 роках продовжив під знаменом Українського католицького союзу.

³ Натяк на те, що як шляхтич Т. Окуневський 1889 року бився на дуелі через суперечку в Сеймі з польським послом Томиславом Розвадовським і переміг його.

⁴ Володимир Охримович (1870–1931) – адвокат, громадсько-політичний діяч, журналіст, фольклорист, дійсний член НТШ. Один із членів Радикальної партії, співробітник і дописувач часописів «Народ», «Житє і Слово», один із засновників Національно-демократичної партії (1899), редактор газети «Діло».

за сей радикальний поступок¹. Взагалі ч[исло] 23² вийшло якесь дуже покавальцьоване [Далі текст уривається. – Я. Г.]

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1612. – Арк. 549–552.

№ 11

Високоповажаний Пане!

Подаю Вам в залученню цікаву вістку для «Kurjer» характеризуючу дуже наглядно поняття польської бюрократії що до денунціяції. Лише постарайтесь щоби се прийнято. Згаданий господин є се Йоркаш, а гістьми, що були в Гар. [Герасимович? – Я. Г.] – я та Ганкевич. Є тут тепер Гінсберг не знаю в яким ділі.

Дуже Вас прошу о слідуочу річ: справу мого арештованя і wyświecenia хотять видимо в заболотівскім суді робити і тому тра єї конче ще раз порушити публично в «Kurjer-i». Звольте отже се зробити на підставі звістки поданої мною в своїм часі, а сли затратилась – донесіть мені безпроводочно карткою.

Се би було вопіючою до неба кривдою, если би мало на нічим скінчитись, і одинокій орган свободної думки у нас «Kurjer» лишив мене з нічим, без ніякої оборони. Треба справі надати розголос, щоби не сьміли такім коштом єї затушувати. Я мушу ту справу як і декотрі другі (арештованя Гулейчука³) вивести на тапет десь заграницею, тому прошу Вас подати мені пару адрес, до когоби удатись. І так нпр. в Росії – чи би не удатись до Doli [? – Я. Г.]. Яка єго адреса? Дальше – в Німеччині. До соціялістичних журналів удаватись хибилоби мабуть цілі, бо би уряд не звертав на се уваги. До кого ж? Я думаю нарешті удатись до котрого з молодоческих послів – але до кого і яка адреса? Може Ви знаєте случаєм. Який властиво орган молодочехів? Narodni listy? Можеби було добре зробити на руки якого молодочеха петицію від мене та Гал[ичан] в справі наших арештовань?

Я сподіюсь, що Ви застановитесь добре над всім тим, і – мимо своєї засади не відписувати – сим разом дасте мені відповідь.

Ми тут маєм досить потрібні інформації щодо зборів народовців по зборах «Просвіти» у Штатмілера. Був там іменно Матковській, швагер Ганкевича. Не пишем однак нічого, бо Ви і так вже десь всьо знаєте. Если ні – напишіть лист до Ганк[евича] – напише Вам.

Яко член Комітету екз-радикальної партії – уважайте Ви добре на «Хлібороба» – та взагалі на Колом[ийську] роботу. До «Хліб[ороба]» дуже там пиняво беруть ся, а

¹ Йдеться про матеріал статті «Радикальний посол» (Народ. – 1890. – № 23. – С. 359. – Підписано: Редакція). У ній повідомлено про відмову Т. Окуневського голосувати у парламенті за згоду між народовцями і москвофілами. «Сими своїми виступами др. Окуневський став фактично на ґрунт одної з головних основ нашої радикальної партії – раціоналізму, став чинно на бік нашої партії та один у соймі спротивився угодовій політиці з усіма єї наслідками, став на бік опозиції супротив правительства в загалі», – прокоментовано цей вчинок Т. Окуневського у названій статті.

² Йдеться про 23-тє число «Народа» за 1890 рік.

³ Онуфрій Гулейчук – селянин із с. Іспас на Буковині. Познайомився з І. Франком на одному з радикальних віч. Передав І. Франкові Іспаський рукописний збірник.

спілки, сли так далі піде, як доси, зроблять сьвітле фіяско. Головна річ – нема кому робити, бо Д[анилович] вчиться, Г[анкевич] клопочесь своєв спілков – але все-таки сей шкодить о стільки, що на всьо дивить ся дуже рожево і за дровами не бачить ліса. Тому скілько раз приїде до Вас – старайтесь розбити ті рожеві мрії – і повернути єго троха до непридатної дійсности.

Не мала біда в роботі практичній, що всюда (присілках) напотицаєсь на страшно індивідуалістичні інстинкти, так що за нашою бравною помочою – вироблятимуть ся благополучні «кулаки»! Так в Тульовій закладають спілку – але лиш 10 люда – а других приймати не хотять. Значить – хотять висисати других громадян.

Біда! тай годі. Треба отже добре розібрати теоретично – як і що робити в практиці, та до чого нам іти. А найголовнійше – людей роботи, діла – тра нам гвалт. Годі роздератись на части, як нпр. я також учитися мушу до ригорозум, а от в тій хвилі власне сидить у мене двох мужиків, що приїхали до мене, щоб завести на збори до читальні в Завадів і читають вголос «Народ».

Уважайте саракі на «Хлібороба» та роздобувайте співробітників. Маю статью про вибори в «Хліб[ороб]». Тра конче помістити, але скаструйте всьо, за що моглиб сконфіскувати. На думку Гамор[ак]а, я по дуже спускаюсь, бо сей хтївби всьо кинути в мляво-солодко-філістерске болото. Огня треба, фервору, бравури, бо інакше мужики задурно не схотять читати, не то платити. Перечитайте ч. 2 «Русск[ой] Правди» (конче) з сего року, а побачите, як сей уміє до народу промовляти та який вплив має у них. Зауважте, що виходить з єго переписки і через то став він (Купч[инський]) якоюсь майже мітичною личностою. Сподіюсь скорої вашої відповіді і szynnego poręczenia w Kurjerie. Здорові були!

Ваш Клим Обух.

Будилів п[ошта] Снятин

29 / 3 [18]91

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1607. – Арк. 685–688.

№ 12

Дорогий Пане Франко!

На домаганє мужиків мусим скликувати віче до Снятина на 27 / 2¹. Буде оно важне не лиш для нас, але і буде мати ширше значенє політичне, бо Окуневскій і Гаморак будут мусіли дати заявленя щодо дальшої політики. Треба буде отже ще перед тим скликати Комітет, де они мусят явитись, сказати своє і прийняти всказівки. Уже на сїм Комітетї будете мусіли (во ім'я і з інтересу партії) явитись, бо буде се незвичайно важна справа. Тим паче, мусите явитись на вічу, і розуміє ся – держати реферат. Се вже конечне з сего взгляду, що мусите чейже вже раз «pokazać się ludowi», котрий доси не знає ні одного маститїйшого радикала. До того Ви доконечні для поваги віча, і тому, що будемо

¹ Йдеться про повітове народне віче, яке відбулося в Снятині 27 лютого 1892 року, на якому виступали серед інших І. Франко та К. Трильовський. Докладний опис перебігу віча з текстами промов дивись: Гулейчук О. Повітове народне віче в Снятині / О. Гулейчук // Хлібороб. – 1892. – Ч. 6. – С. 41–50.

мати вірогідно сильних опонентів, так що мусим зібрати якнайбільше людей, котріби були міцні в слові і *schlagfertig**. Думаю, що найлучше би було якбисьте взяли реферат шкільний, бо і матеріяли будете могли борше роздобути. Особенно зверніт увагу на слідуочі точки піднесені мужиками 1) Справи кар шкільних – хто тут тепер рішає, і якби устроїти на будуче. Наука польского і німецкого. – Поліпшене долі учителів, їх корпоративна організація з правом вибору інспекторів. – Дальше моглибисьте говорити о законі прасовім, бо маєте маса практики. На всякий случай – старайте ся ще більше людей взяти зі собою, раз – для нарадническої практики – друге для ліпшої мобілізації сил. На вічу будуть ще порушені справи: 1. Загального голосованя; 2. Станових послів; 3. Ради повітові; 4. Рускі надписи на таблицях, руска кореспонд[енція] громад[ська]. 5. Святкованя неділі через ради громадскі (бо терп'ят на тім читальні); 6. Мито і тарифи митові; 7. Оборона від напастей жидівских на торгах і по склепах; 8. Процедура тов[ариств]; 9. Політ[ичне] товариство; 10. Розторговане «Хлібороба» яко мужицкого органу; 11. Народні Спілки.

«Хлібороб» зачинає пускати коріне, і Гарас[имович] енергично взяв ся до него. Та біда, що партія обоятно відносить ся до него, і не дає наукових статей. Розуміє ся, що головна в тім вина – ваша, бо вашим впливом убилисьте на З'їзді справу, і тепер люде попросту до жадного обов'язку взглядом «Хліб[ороба]» не почувають ся. Отже направте справу сим, що самі що гарного нам пришлете. Особенно доконечні нам річи, котріби в делікатний спосіб підривали авторітет церковний, як нпр. Про потоп, Про вік землі, Про інквізицію, Рух Лютер[анський] і реформаційний, Про Гуса і Джіордана Бруно і т. і. Вам всьо то написати легко, бо Ви в сім обстріяні, як нікто із нас – отже пишіт і то скоро. Сими днями маєм дістати перевід «Zawed ekonomicznych» (варшавских), з котрих має ся робити відбитка. Здались би нам в тій цілі рублі, отже при спосібности вдріт що з України.

Най ваш комітет екз[екутивний] не забуває, що має закладати просвітне товариство!! Оно доконечне, так як при его помочи можлиби і друкувати більше і ширити легше. Кажу Вам, що се конечне. Поклавши яких 50 кр. річно (тимчасом) яко вкладку, моглибисьмо зискати масу членів, а тим самим і вплив наш розширити. Впрочім се конечне вже зі взгляду на Ухвалу З'їзду. До того – причинилось би се до зисканя льокалю, де би ваші львівські люде неакадемики сходились.

Дальше: Нам тут доконечні брошури в нашім дусі, котріби ми тут ширили. Люде хотять читати – а не мают що. Отже виберіт що відповідного, що маєте з своїх видань, зложіть відповідно і вишліт нам. Булиб пожадані: «В поті чола», «Без праці»¹, «Про читальні», «Дума про Малед[икта Плосколоба]» і т. і. Дещо призначіть однак до дарованя, щобисьмо мали чим заохотити вибитнійших людей. Се доконечне, бо декотрих дуже цікавих хлопців захоплює нам з під носа Купчанко і взагалі Кацапи.

Здаєсь, будем мусіли основувати тут бібліотеку (так для нар[оду] як і інтел[ігенції]),

* Готовий нанести удар, готовий до бою, рішучий (нім.).

¹ Йдеться про видання Франкових творів: В поті чола: Образки з життя робучого люду. – Львів: Накладом Ольги Франко, 1890. – 320 с.; Без праці (казка) // Зоря. – 1891. – № 15–19. Казка «Без праці» 1891 року була перевидана у Львові окремим виданням.

а найлучше вдаласьби она при «Нар[одних] Спілках». Льокаль і так мусим брати на редакцію.

Ще раз прошу Вас – вплиніт на людей, щоби писали наукові статі для «Хліб[ороба]». Самою політикою мало що вскуроєм. «Народ» також дуже погано робить, що так мало дає науки. Як бачу реформа єго дуже поверховна, бо стало на рубриках самих. Чейже з самого балаканя без науки – публіка на пров[інції] не може стати радикальною! До того, сего, що на моє внесеня ухвалено – не сповнюєсь. Чи подаєсь іменно книжки, котрі варт читати? (польські і німецькі особливо). Чи даєсь відомість о таких «Neue Zeit», «Zeitschwingen», «Głos» і «Prawda»? А они виручували попросту «Народ». Львов'яне знають і самі, що читати, але провінція – хотьби хтіла, не знає що і з відки спроваджувати. Навіт про Bellamy-ого не згадав «Народ» ні словом. А є таке парижске польск[е] виданя за 40 кр.! Направтеж се по зможі. Також доконче треба би уложити виказ книжок до читаня для мужиків. На се однак тра, думаю, праці колегіяльної, а до того між Братчиками чейже повинні найтись сили.

Повстане «Ватри»¹ мене дуже журить, і аж сил маю про ню. А що тільки членів має!

Донесіт докладно як думаете про віче і чи берете реферати. (Впрочім се запитанє даю з куртуазії. Ви чейже мусите бути на вічу і мати реферат. Ми до того з Буковини зтягнем людей). Я здаєсь недовго забавлю в Коломиї, бо дістаю сьвітлу посаду в Вижниці на Буковині.

Здоровлю Вас щиро ваш

Кирило Трильовський

у адвокат[урі] Кавецкого в Коломиї

28 / 1 [18]92

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1607. – Арк. 519–522.

№ 13

Дорогий Товаришу!

Дивує мене, що доси нічого не помічаєте в «Киїґґ-і» о тих надужитях, що діють ся в Товмаччині. В 4 і 5 чч. «Хліб[ороба]» є они докладно описані², а особливо рескрипт зі Староства в ч[ислі] 5. Таж се нечувана річ! Зробіт же та хоч тепер, дуже Вас прошу!

Стефанік³ тепер слабий в шпиталю, а перше роблено єму в музею Чарт[орійських] трудности, а до того жоден професор не хтів му порученя підписати.

¹ В 1892–1896 роках існувало у Львові студентське товариство «Ватра» національного напрямку, яке постало відтоді, коли «Академічне Братство» еволюціонувало в дусі соціалізму. У 1896 році «Академічне Братство» об'єдналося з «Ватрою», утворивши «Академічну Громаду».

² Йдеться про публікацію Дописи. З Товмачцкого повіту // Хлібороб. – 1894. – № 3–4. – С. 20–21; Воля зборів у Товмаччині (До відомости ради державної) // Хлібороб. – 1894. – № 5. – С. 25–27 (ця друга публікація і є публікацією рескрипту Староства, про яку йдеться далі в листі).

³ Йдеться про Василя Стефаніка (1871–1936) – видатного українського письменника, майстра новели. Укінці 90-х років XIX і на початку 1900-х років проводив агітаційну діяльність на користь Радикальної партії, публікував дописи у радикальних органах («Громадському Голосі»).

Дуже нас тут дивує, що доси не присилає нікто відповіді на відозву вислану від тут[ешніх] радикалів. Таж з'їзд доконечний хочби для сконсолідованя сил і начертаня пляну роботи на літо (час вистави!) та організації при виборах! Се би гріх був непротимий сей послідний рік, а особливо час вистави не використати для нашої партії. Тому недобре Ви зробили, що так річ всю здали на Коломию, бо там вже певно Дан[илович] не допустит до сего, особливо тому, щоби свого авторітету не розгубити. Я тут ще довше забавлю, бо хоруу сильно на нерви. Але десь коло 10 / 4 буду у Львові. А який хліб буде зі з'їзду 19 / 3²? Напишіт слів пару.

Здоровлю Вас сердечно. Ваш Кирило Трильовський
24 / 3 [18]94

Krakow ul. nad Rudawą 17 I

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 545–546.

Кореспонденційна картка, адресована: «*Wielmożny Pan Dr. Iwan Franko we Lwowie, ul. Głęboka 7*».

№ 14

Дорогий Товаришу!

Щось нічого не чути про се, що Ви там робите з нашою їздою на виставу. Не улягає сумнівови, що дирекція залізниць лиш в сей спосіб згодить ся на зниженя, сли їдучі будут предкладати карти легітимаційні, що належат до дотичного товариства (Н[ародна] В[оля]). Впрочім, пробуйте що буде, але на всякий случай якнайскорше повідоміть нас про результат ваших старань, бо час вже послідний описати про все в «Хліборобі», а, крім того, розіслати відозви по цілім краю в справі віча.

¹ Йдеться про Краєву виставу, яка проходила влітку 1894 року у Львові. Метою вистави було показати економічні, культурні, господарські, виробничі здобутки Австро-Угорщини і Польщі, а також народів, які входили до складу австрійської імперії.

² Йдеться про з'їзд представників українських партій (радикалів, народовців, москвофілів, народників) у Галичині, метою якого була консолідація українських політичних сил. З'їзд почав роботу 2 лютого 1894 року і І. Франко брав у ньому участь як представник Радикальної партії. Рішенням з'їзду І. Франка було обрано в комісію з підготовки процесу консолідації. На розгляд з'їзду 19 березня 1894 року було винесено «Проект спільної основи сконсолідування Русинів у Галичині» (його текст і проекти правок, внесені І. Франком дивись: «Проект спольной основи задля сконсолідованя русиновь вь Галичинѣ» // Матеріяли для культурної й громадської історії Західної України / Видає комісія Західньої України ВУАН. – Т. 1: Листування І. Франка і М. Драгоманова. – К.: ВУАН, 1928. – С. 453–455). І. Франко брав участь в обговоренні документа. Того ж дня почала роботу обрана з'їздом «комісія трьох» (І. Франко, Ю. Романчук, Я. Кулачковський) і Франків проект документа здобув перемогу. Але у квітні на вимогу колективного листа І. Франка було усунено з консолідаційних переговорів. Переговори зайшли в кут і скінчилися невдачею. Детальніше про перебіг подій: *Кухар В.* Іван Франко і національно-демократична партія / В. Кухар // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів: Логос, 2000. – Вип. 1. – С. 89–99.

Цікавий я чи Ви і доси дивите ся так само на «рівноправність» виставову¹, як перед тим? Мабуть факти останніх часів повинні були Вас переконати, що тут о рівноправности нема і бесіди, а є лиш одна велика патріотично-шовіністична польська «szorka». Сапіга² приміром грає просто ролю польского короля, або щонайменше претендента на польский престол.

A Wy i dokąd ludzicie się blagą nadzieją czy [А ви і доки будете одурюватися благою надією] [З слова не відчитується. – Я. Г.] prawnienia?

Коломийські народовці устроюють проїздки на виставу. На їх запрошене відповіли Снятиняне (без різниці партій), що лиш тоді поїдуть, сли у Львові рівночасно буде скликане віче протестуюче проти надужитю вистави для панпольских цілей. Они на се не згодились, отже обстіненція. Впрочім сли їх приїздка і дійде до skutku, старати ся буду, щоби віче таки відбулось. Інакше тій польській безличности не буде кінця.

«Галичанин» подав дуже добрий проект про віче. Що всі ми про се повинні старатись – річ ясна. Найперше втрім носи [не відчитується 1 слово. – Я. Г.] społecznej [суспільний. – Я. Г.], а тоді можем подбати і о свої спеціально партійні інтереса. Загальний інтерес руского народа вимагає, щоби найперше залагодити велику народну маніфестацію проти ostatnich лайдацтв з вічами і тій безличній господарці, якої собі з ласки позволяють пани Бадені. Віче «Н[ародної] Волі» своєю дорогою повинно відбутися. Лиш вас прошу дуже – робіт потрібні стараня про желізницю, поміщене і салю, та мені зараз донесіт. Інакше загірит ся ціла справа. Що до салі я є впрочім і за ратушевою, щоби збори випали більше демонстративно, звідси зробилисьмо похід на виставу.

Як бачите, я досить скучотно агітую за «Житем і Словом». Можеби Ви в «узнанню моїх заслуг» знизили мені предплату – тай і почекали дещо з нею?

Думаю, що єще з пару предплатників Вам зискаю. Чи Леся Українка ще не вертала³?

¹ Про Франкові оцінки Краєвої вистави 1894 року дивись: Сулим Б. Іван Франко та галицька інтелігенція на Крайовій виставці / Б. Сулим // Феномен Крайової виставки в Галичині 1894 р. – Львів : Поллі, 2007. – С. 107–113.

² Адам Сапіга (1828–1903) – польський князь, магнат, політичний діяч у Галичині. Народжений у Варшаві, з 1832 року мешкав у Галичині. Освіту здобув у Львівській гімназії, а продовжив у Лондоні, але у зв'язку з Весною народів 1848 року мусив перервати навчання. З 1861 року був обраний до Крайового сейму, куди переобирався кілька разів (1868, 1870, 1883). У 1877 році був одним із ініціаторів Крайової виставки у Львові, а 1892 році обраний головою Крайової виставки, запланованої на 1894 рік. Вважають, що саме А. Сапіга був прототипом Князя у поемі І. Франка «Похорон».

³ Приблизно 15 липня 1894 року Леся Українка в товаристві Лідії Шишманової поїхала на відпочинок до с. Владая поблизу Софії у Болгарії. (Мороз М. О. Літопис життя та творчості Лесі Українки / М. О. Мороз. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 135–137). К. Трильовський був особисто знайомий з Лесею і 9 (22) травня 1901 року брав участь у вечірці на її честь, організованій заходом «Буковинського Бояна» і товариства «Молода Україна», де була присутня сама поетеса. (Мороз М. О. Літопис життя та творчості Лесі Українки / М. О. Мороз. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 289).

Напишіт слів пару. Здоровлю Вас сердечно тай кланяюсь вашій Добродійці. Ваш
Кирило Трильов.

Снятин 3 / 8 [18]94

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1609. – Арк. 379–382.

№ 15

Дорогий Товаришу!

Як чую, до Вас поїхав Павлик, мусите отже певно мати якусь важне партійне діло до полагодження. Колиж Ви там разом, то і поробіт кроки взглядом віча¹. Треба лиш забезпечитись за салю і звідатись про бараки, в котрих моглиб селяне ночувати. В першій справі булоб найлучше якбисьте оба пішли до Президента міста. Я пересвідчений, що він Вам не відмовит, і справа зістане в короткій дорозі полагождена. Що до другої, то Вислоух² без сумніву дасть Вам потрібні виясненя. Се один одинокій труд, котрий потребуєте в справі віча сповнити. Тому звизаю Вас в ім'я інтересів партії – не дайте, щоб справа та упала і не піддавайтесь впливови Даниловича, котрий не лиш нічого ні практично, ні теоретично не робит, але ще й другим в роботі своїм крутіством мішає. Сеж річ видима, що він лиш тому хоче довести справу до паденя, що я єї заініціював!

До того додам Вам, що на глум всім противним твердженням нарід у нас пильно допитує ся про поїздку у Львів і віче. Вірте, що се не моя видумка!

З салю в ратуші мусите скоро забезпечитись, бо в «Н[ародному] Домі» певно не дістанем, се то з сеї причини, що 18 будут збори Качковських, отже кацапи схотят, щоби наше віче ослабило враженя їх зборів.

Чи взялисьте від П[авлика] статю Амічіса³? Най Вам пришло, сли ні.

Сли що важного робите там тепер для партії, то повідоміт про се і мене. Скажіт Павликови (взглядно напишіт), щоби конче вислав і Дорундяка на мазурське віче, бо Сандуляк⁴ не вистане, щоб добре репрезентувати наших мужиків.

Не забудьте також на статю в «Kurjer-i» про звісний акт обжалованя.

Здоровлю Вас сердечно і прошу скоро відповісти. Ваш

Кирило Трильов.

Снятин 23 / 8 [18]94.

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1609. – Арк. 405–408.

¹ Йдеться про віче у Львові, яке оголошували на 16 грудня 1894 року (дивись: Народне віче у Львові // Хлібороб. – 1894. – № 22–23. – С. 119; Панове Громада! // Хлібороб. – 1894. – № 22–23. – С. 126 (відозва про віче, серед інших підписали К. Трильовський, М. Павлик, С. Данилович та ін.).

² Болеслав Вислоух (1855–1937) – польський громадсько-політичний діяч, журналіст, публіцист, певний час – редактор львівського польського часопису «Kurjer Lwowski», де впродовж 1887–1897 років працював І. Франко. Знайомий І. Франка.

³ Едмондо де Амічіс (1846–1908) – італійський письменник, поет і журналіст, лауреат Нобелівської премії з літератури 1908 року. Брав участь в Австро-прусько-італійській війні. Автор серії оповідань «Військове життя» (1868), повісті «Серце» (1886), книги нарисів «На океані».

⁴ Іван Сандуляк (1848–1926) – селянин з села Карлова Снятинського повіту, громадсько-політичний діяч, завзятий прихильник Радикальної партії, посол до Галицького сейму (1908–1913).

№ 16

Високоповажаний Товаришу!

Річ відома, що Ви в політиці дуже красні прислуги тим робите, що попадало лиш у відому заяву в справі угодівій. Тепер зробилисте лиш повторене сего самого. Не знаю, що за інтерес на кождім кроці компромітувати. Вірю Вам, що не маєте великого набожества до віча, бо боїте ся, щоб вашій любій виставі що на нім не обірвало ся. Але сли того, то миж преці єсмо в силі виступити, і сказати просто, що не може ся брати участи в вічу. Ми, як знаєте, і інших помічників найдемо для тої справи. На всякий случай, сли би і «Н[ародна] Воля» не хтіла скликувати віча (а писав мені Павлик, що на всі мої предложеня годит ся), то ми (я, Стефаник, Мартович¹ і Сандуляк) постановили мимо того скликати віче. Що через се можливий буде розділ між нами – не будемо винні ми, але такі як Ви і Дан[илович], що ігноруют всі ухвали з'їзді і заводят в пратії повну анархію.

Впрочім завтра (неділя) ще раз їдем в Коломию, і справу обговоримо на ново. Прошу Вас дуже – не підставляйте ноги справедливій справі, а коли вже Вам благо партії обоятне не перешкоджайте другим для неї працювати. Досить вже тих шкандалів і матеріялу для посьміховань ворогів. Єсли кому случаем «регабілітація» в голові, не повинен з сим критись.

Здоровлю Вас щиро
Кирило Трильовс.

Як бачите лист сей ще перед тижнем був готовий, однак я чекав ще на се, що в Коломій довідаюсь. І дійсно, сподіваня мої справдились: Ви дісно на власну руку відкликали віче! Що тим скомпромітувалисьте партію і відняли їй сьвітлий случай до виступу і агітації, се Вас певно нічо не обходить! Що впрочім для Вас партія, що з'їзди, що організація, що карність! Може впрочім вість про приїздку аранжовану коломиїськими народовцями покаже Вам, який кольосальний співуділ могли ми числити в першій приїзді. І з нашого повіту десятки мужиків довідавшись, що наш плян упав, їдут на час цісарської гостини у Львів і то чорт зна під чіім проводом! Якби не було, то дуже добре стало ся, єслиб Ви вже раз пересвідчили ся, які кольосальні «воцкі» Ви стріляєте в політиці, і як фатально підставляєте нам ногу зі своєї сторони нічого не намагаючись. Ви знаєте дуже добре, що доси ні я, ні Павлик не витикали Вам сего всього перед другими, хоч на з'їзді в липню дуже добра була спосібність, а в інтересі партії навіть повиннісмо були то зробити (особливо про ваші угодові подвиги і преславну заяву). Знаючи нечисленність і слабосильність під взлядом інтелігентних сил нашої партії, ми, цїнячи впрочім в Вас інші заслуги, примовчували все і дивились крізь пальці. Та тепер мірка перебралась і що до мене, я не думаю надальше мовчки дивитись на ту анархію, яку Ви вводите в наші і так слабї ряди. Одна солідарність моглаб нас ще спасти, а Ви інулегуєте. Для Вас (впрочім і для Дан[иловича]) ніякі ухвали і настанови, ніякі з'їзди

¹ Йдеться про Леся Мартовича (1871–1916) – українського письменника, за фахом адвоката, який вів агітаційну діяльність на користь Радикальної партії, а з 1898 року був редактором радикального часопису «Громадський Голос».

не існують, всьо мале і маловажне, сли не годить ся з хвилевим настроєм Вашого духа і покликуваня Ваше на будьтоби ухвали «Н[ародної] Волі» (перед соціялістами а подібно і в *Kurjeri*) – крайно перфідне! Гарна ухвала, коли засіданя скінчилось, а головний прихильник віча вийшов з хати! Розуміє ся само собою, що я міг просто спростувати сей ваш викрут в часописях, але не хотїлось мені так вже надто радости заготовлювати ворогам. Досить вже їх потїшаєте!

До того всього, коли видати ще те ваше неясне становище послїдних часів, як нпр. в справі вистави, Огоновського¹ і т. д., то легко мож пересвідчити ся, чи слушність має Драгоманов, називаючи Вас під політичним (мабуть) взглядом безхарактерним! Так і виходит на кождім кроці – *kathederzucht* – річ впрочім не така і зла, коби бодай не була так все маскована і не заявлялася з такою нерішучостою. А то з одної сторони – славословія Огоновским і стогнаня о коректу шкільних книжок, та славословія польській буржуазії, а з другої промови на соціялістичнім конгресі! Щож за неконсеквенція! Чейже годі служити рівночасно богів і мамоні! Можеби вже раз як рішати ся і не коротити другим діла! Труднож до лиха бути якимсь всестороннім генієм, бож можна, як Ви научали на снятинским вічу – бути добрим музикантом, але не конче добрим політиком! Чогож не шукали лаврів і там, де, як Вас досвід учит, власне самих промахів допускаєте Ви, зрезигнувавши на інше нам велику поміч подавати через вплив у «*Kurjeri*». На лихо, Ви з засади послїдними роками, власне о що Вас лише Павлик просив, наумисне не робили і промовчували про те! Які були шкандали, гвалти і надужитя! Ви про всьо мовчали, а навіт і про послїдну справу з актом обжаловання, котрий єсьте взяли з собов, мов води в рот набралисьте! Годїж все ховатись за плечи Реваковича²! Раз, два може удатись, але не все! Не здуриш аптикаря копервасом!

З всього виходит, що булоби і для Вас найкористнійшим, якби Ви дали собі з політикою супокій, а обмежились до роботи, котра для Вас є відповіднійша і вашим евентуальним плянам на будуче не стояча на перешкодї. От статута «Поступу»³ мабуть

¹ Омелян Огоновський (1833–1894) – мовознавець і літературознавець, письменник і громадський діяч. З 1867 року – керівник кафедри української мови і літератури Львівського університету, автор фундаментальної «Історії літератури руської» (1887–1893), автор оригінальних поем і драм, довголітній голова товариства «Просвіта». Після смерті О. Огоновського І. Франко опублікував велику статтю «Професор Омелян Огоновський» (Народ. – 1894. – № 20. – С. 316–318; № 21, С. 334–336; № 23, С. 382–385), в якій дав високу оцінку діяльності покійного.

² Генрик Ревакович (Rewakowicz Henryk Karol, 1837–1907) – польський громадсько-політичний діяч, журналіст. Освіту здобував в Галичині (Перемишль, Самбір, Львів). З 1887 року співвидавцями «*Kurjera*» стали Болеслав Вислоух і адвокат Едвард Лілієн. Довкола часопису зорганізувалася масонська ложа, до якої входив Г. Ревакович. Він був одним із лідерів народного руху в Галичині: членом Виділу Польського товариства демократичного у Львові (з 1894), після Карла Леваковського очолив *Stornnictwo Polskie* у Львові, органом якого був часопис «*Przyjacieł ludu*», з яким співпрацював Г. Ревакович. З 1893 і 1897 років був послом до віденського парламенту і радником Ради міста Львова (1886–1888, 1889–1892, 1893–1895).

³ Йдеться про Русько-українське просвітне товариство «Поступ», створене у грудні 1894 року під час Львівського віча з нагоди 30-ліття творчої діяльності М. Драгоманова. Перші збори товариства відбулися 16 грудня 1894 року. На них головою товариства було обрано М. Павлика, а І. Франко увійшов до уряду товариства.

будут прийняті намістництвом, то й буде досить там роботи для Вас в користь нашого діла.

Я знаю, що Вас всі ті слова правда може дещо здивують, бо певно не сподівалистесь, що so eine Wenigkeit* посьміла їх виповісти такому авторитетові як Ви! Та дарма, всьо має свій кінець, а моя уступчивість також. Справи партії і діла, котрому служу, важнійша, ніж взгляди на вашу ласку і милость. Знаю дуже добре, що Ви ніколи не забуваєте сего, сли Вам хто прикрого скаже чи там Вас обидит, хоч в сім случаю о намірі обидити і мови бути не може, знаю також що Ви і мститись умієте, і що Вас певно взгляд на добро загалу від сего не удержит, – та мимо того уважавем своїм обов'язком сказати Вам отсе, щом Вам сказав.

Зіставайте отже здорові та в добрім поведженю. Ваш

Кирило Трильовский

Снятин 6 / 9 [18]94

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 547–554.

№ 17

[Дата за поштовим штемпелем: 10 / 3 1896]

В[исоко]п[оважаний] Т[оваришу]!

Прошу вислати конче папку мадярских проектів під адресою: Frau Susanna Samuely in Kabola Poliana bei M. Sziget Ungaru.

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 565–566.

Кореспонденційна картка адресована: «Вп. Пан Др. Ів. Франко ві Львові ул. Крижова 11 (Кастелівка)».

№ 18

В[исоко]п[оважаний] Товаришу!

Дуже велику кривду зробилисьте нам, щосьте не приїхали¹. Ми сподівали ся, що прибудете поспішим в неділю, і тому відложили реферат Драгоманова на пізнійше. Однак Ви не приїхали, отже мусів реферувати Бачинський². Натурально – на тім справа сильно втратила, і всі від'їхали невдоволені, бо сподівали ся Вас почути. Я і Данілович – для народа з нашого кута – ніц нового – і треба єму час до часу кого іншого послухати.

По вічу відбули ся збори «Н[ародної] В[олі]», а понеже комісар відійшов – то

* Така дрібничка (нім.).

¹ Йдеться про участь І. Франка у вічі «Народної Волі» в Коломиї в пам'ять М. Драгоманова, яке відбулося 21 червня 1896 року. К. Трильовський був одним із організаторів віча і, очевидно, запрошував до участі Франка, але той не приїхав. Конфіскований допис про перебіг віча опубліковано: Віче «Народної Волі» в Коломиї // Громадський Голос. – 1896. – № 13. – С. 101–102.

² Йдеться про Лева Бачинського (1872–1930) – адвоката і політичного діяча, провідника Української радикальної партії в Галичині, в 1907–1918 роках – посла до Державної ради у Відні, згодом віце-президента УНР в ЗУНР.

ухвалили збори протест против тисячоліття угорского¹. Розкажіть отже, чи оголошене сего не поразит нас (Н[ародну] Волю) на розв'язаня. Порадьте ся отже з ким узнаете за відповідне – і відповідно до того оголосит або ні. Мені ж дайте як найскорше відомість про се.

Прошу мені як найскорше прислати аркуші адресові «Гр[омадського] Голосу», бо не могу доси зробити експедиції «Громади».

Що до печатного протесту – то натурально підпишіть мене і Даниловича, а надто: Іл. Гарасимовича², Д-ра Олексу Кульчицького (Коломия)³, Олексу Бурачинського, Мих. Крикливця і Івана Дутчака зі Снятина, Дмитра Германюка з П'ядик (п[овіт] Коломия), Василя Киданецкого з Печеніжина, Івана Бородайкевича з Бортник⁴. Впрочім не знаю як все устроете: чи думаєте приймати підписи людей і з інших партій? Я гадаю, що Ваш комітет оголосит повно сей протест у всіх європейських язиках. Що дотичит мене – то підпишіть ся яко редактора «Громади».

Справоздане про віче вишлю Вам завтра. Я дуже занятий, а не маю нікого до помочи.

Здоровлю Вас щиро Кирило Трильовский
Кол[омія] 25 / 6 [18]96
ИЛ. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 555–557.

¹ У Будапешті в присутності членів Угорської Академії наук 2 червня 1896 року було відкрито кімнату, присвячену Й. В. Гете. На відкритті президент Академії наук граф Зічі висловив побажання, щоб угорській нації визнано її свободолобивість, толерантність і великодушність до всіх національних меншин, які проживають на території Угорщини. В українській інтелігенції ця заява викликала обурення, наслідком чого стала публікація протесту під назвою «І ми в Європі» («Житє і Слово». – 1896. – Т. 5. – Кн. 1. – С. 1–9. – Підписано: «Русько-українська молодіж» з датою «Львів, дня 15 іюня 1896»). Цей протест підписало чимало діячів, серед них І. Франко і К. Трильовський.

² Іларіон (Лярій, Гілярій) Герасимович (1853–1901) – громадський діяч, радикал, юрист за фахом. Працював деякий час у Коломиї, потім оселився у Львові. З грудня 1891 року, коли редакція «Хлібороба» була перенесена до Коломиї, був редактором цієї газети.

³ Олександр Кульчицький (1859–1938) – громадський діяч і економіст, організатор Коломийщини і Покуття в 1890–1900 роках. Його заходами у Коломиї постали філія «Просвіти», банк «Покутський Союз», «Народний Дім», тижневик «Поступ», Народний комітет Національно-демократичної партії. З 1910 року О. Кульчицький був довголітнім директором Земельного банку гіпотечного у Львові.

⁴ У публікації протесту «І ми в Європі» в журналі «Житє і Слово» (1896. – Кн. 1. – С. 1–9) жодне з названих прізвищ не подано. Про Івана Бородайкевича ближче нічого невідомо, однак опубліковані два його листи до І. Франка (*Білецька Н.* Листи Івана Бородайкевича до Івана Франка / Н. Білецька // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів : Апріорі, 2013. – Вип. 13. – С. 451–453).

№19

В[исоко]п[оважаний] Товаришу! Пише мені Вітик⁵, що оп[озиційні –?] народовці запитують через Вас «Н[ародну] Волю» в справі предстоячої лекції виборчої. Отже прошу їм з ласки своєї відповісти, що австрійська почта для всіх приступна, отже если хотят що від «Н[ародної] Воли» знати – най самі до неї пишут. Ч[исло] 2 «Громади» піславем Вам не сконфісовано. Для браку місця не помістивем оповістки ні про «Гр[омадський] Голос», ні про «Жите і Слово», ні про ваші брошури. Зробю се всею в ч[ислі] 3. Вас же прошу нагадати знов в «Гр[омадському] Г[олосі]» про «Громаду»⁶, бо дуже пиняво предплатники зголосоуют ся. «Свинску конституцію»⁷ – передруковую. Прощу мені подати адреси товаришів добрих кольпортерів*, котрим посилаєте «Хлопску бібліотеку»⁸. Віче в Снятині тра буде зробити на Главосіки⁹. Здоровлю Вас сердечно Кирило Трильовський.

К[оломия] 6 /8 [18]96

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 559–560.

Кореспонденційна картка, адресована:

«Високоповажаний Пан Др Іван Франко ред. “Житя і Слова” у Львові
Кастелівка ул. Крижова 11».

№ 20

В[исоко]п[оважаний] Товаришу!

Позвольте собі сказати, що ваші «прикрі слова», котрих мені тільки наговорились, походять з вашого упередження против моєї особи, котре і доси, як бачу, ще не уступило. Ніхто безстороний не може мені таких закидів робити як Ви, і – мимо ріжних листів, котрі дістаю – таки доси і не робив. Ось Вам і відповіь на них.

«Громаду» взяв ся я видавати тому, що побачивем і пересвідчив ся ще за часів житя «Хлібороба», як велике значеня для організації має льокальна часопись. До того хотівем виповнити в той спосіб люку, яка була в наших видавництвах і котра сильно давала ся відчувати. Що до фінансової сторони, то думаю, що попри «Гр[омадський]

* Кульпортери – розповсюджувачі.

⁵ Семен Вітик (1876–?) – галицький громадський, політичний і профспілковий діяч, член-засновник Української соціал-демократичної партії і провідник її крила, яке співпрацювало з Польською партією соціалістів, посол до австрійського парламенту, член УНР в ЗУНР. Емігрував до Відня (з 1919), видавав радянофільський журнал «Нова Громада». На початку 30-х років ХХ століття був ув'язнений, дальша його доля невідома.

⁶ Оголошення про вихід коломийської газети «Громада», яку редагував К. Трильовський, поміщено у № 16 (с. 110), 17 (с. 118), 22 (с. 154) та 23–24 (с. 162) «Громадського Голосу» за 1896 рік.

⁷ Йдеться про оповідання І. Франка «Свинська конституція». Як окреме видання накладом редакції «Громада» у Коломії його було перевидано 1896 року.

⁸ «Хлопска бібліотека» – видавничя серія, започаткована 1896 року, яка за змістом і формою стала оригінальним виданням Русько-української радикальної партії. Упродовж 1896–1899 років видала 15 книжок здебільшого політичної радикальної тематики (праці і твори І. Франка, С. Даниловича, М. Драгоманова, М. Новаківського).

⁹ Тобто – свято Усікновення глави Івана Хрестителя – 11 вересня.

Гол[ос]» могло би ся єще і дві, три часописи удержувати, бо письменних між нашими мужиками вже є досить, і то тільки з агітацією, а натурально – і о поміч вже виходячих радик[альних] часописей. Далі власне для того взяв ся я до газети, що в Кут тепер майже один (бо гимназиястів числити не могу) радикальний діяч – і нікого не маю до помочи, а надто стосунок службовий не дає мені нігде вирвати ся на довше на агітацію. Мало аж надто отже часу вільного, щоби пустити в світ одно число місячно, а в той спосіб можу дійти тамки, де особисто не мігбим дійти для браку часу. Вправді для льокальної політики дописей і т. д. не можу посвячувати місця (або отже людей), котрого маю дуже мало, але преці мігем припускати, що в сім згляді виручить мене «Гр[омадський] Гол[ос]» яко газета густа чистополітична. На жаль, ви не хочете так по колежаньски піймати свого становища. Матеріялів маю досить – і вихід поодиноких чисел опізняєсь лиш одинок по причині друкарні, котра мене уводить обіцянками і на термін нічого не робить. Тут абсолютно нема вини по моїй стороні. Що до практики, то певно, що єї доси мало мавем в сім згляді, але не зашкодить ще і тепер єї набрати. Я пересьвідчений, що як лиш «Гр[омадський] Голос» буде і на дальше так прихильно відноситись до «Громади» як в двох попередних числах, то она напевно вдержить ся і ділу радикальному хосен принесе. А на таке поперте маю навіть право, бож «Гр[омадський] Голос» – орган партії. Що до анонсів, то мене дивує, звідки Ви взяли таких дитинних аргументів. Що доси ані Ви ані Павлик в сей спосіб собі не помагали – се ще не рація. Впрочім «Хлібороб» також приймав дописи. Гляньте впрочім на «Arb[eiter] Zeitung»! Сеж головне джерело єї доходів. Пише ся просто, що не відповідає ся за зміст анонсів – і конец. «Arb[eiter] Zeitung» приймає отже всі анонси з виімкою тих, що тхнуть курв'ярством (Heiratsanträge¹ і т.д.). Гадаю, що ми не потребуєм бути більшими пуританцями як «Arb[eiter] Zeitung» або «Vorwärts» чи ті фірми гамбургскі, котрих і псярюю – ошуканчі, сего не знаю. На всякий случай Karesz-a і Skelz-ого оголошував довший час «Monitor», та «Missecre» – оголошує стало «Дѣло» і «Свобода», котра чейже найлучше знає, чи фірма ошуканча, чи ні. То отже заміти чисто дитинні. Що до reciprocitas*, то хйба переочилисьте, що я в 1 ч[ислі], більше може попер «Гр[омадський] Голос», ніж саму «Громаду» (Дивіт остатний анонс в ч[исло] 1). В ч[ислі] 2 лиш комплетний брак місця не дав мені написати ні про ч[ислі] ні про «Жите і Слово». Що поступаю цілком льоаяльно, бачите з оголошення на відбитці зі «Св. конституції». Тому отже гадаю, що і Ви повинні помочи чейже задуманому мною ділу.

Певно що були у вийшовших числах деякі хйби, алеж доперва практика учить чоловіка. Кажуть нпр., що бесіда економії недобра. Але се перевід з польского (Ялешкана), а переводи такі дуже тяжкі. От можеб Ви самі що оригінального написали. Лиш не подавайте нашим мужикам за взір сербської радикальної партії, бож се ніяка соціялістична партія і ніхто про неї нічо певного не знає. Переконаня єї оснувателів з перед 20 літ – нічого не доводять.

Дуже також не гарно з вашої сторони, що не хочете печатати моєї дописи. Щож

* Порушень (лат.).

¹ Йдеться про рубрики (розділи) в низькопробних газетах, де публікувалися анонімні пропозиції непристойного характеру.

се за орган рад[икальної] партії, если не хочете приймати дописей, котрі доконечні для борби з єї ворогами, і для піддержаня духа в народї, котрий такі майданські зводят на безпутя. Кобисьте знали ситуацію, не надумувалисьбисьте ся і хвилю. А фактів є там досить. Запитайте впрочім котрого-небудь визначнійшого хлопа-радикала зі снят[инського] повіту, а скаже Вам, що се найнебезпечнійший ворог партії, головно тим, що аж недавно доперва перешили ся отверто на сторону панів. Тому я настоюю і тепер на се, щоби Ви сю допись печатали. Такі дописи про льокальні справи дуже сильно підпомагают рух. Я лиш тому єї у себе не друкую, бо не приймаю з засади дописей для браку місця. Друкуйте єї хочби петітом, але най буде поміщена. Ще раз покликуюсь на се, що се чейже орган партійний!

Що до акції виборчої, то се не є жадна неприємна річ. Я такої личної думки, що утвореня спільного комітету були би дуже добрим політичним «Kniff-ом»*. От добре, що загал прийшов троха до пізнаня, що такі зборні акції дуже позиточні. От хочби депутація до Відня. Як она сильно скріпила суспільність, піднесла єї на дусі! А що се за капітальний удар був так для шляхти як і новокурсників! І чомуж нам не користати з такої політ[ичної] конфігурації? Ніхто не є таким пуританцем на пункті аліянсів як я, але нас повинно лише обходити се, щоби такий аліянс не вніс неясности в простий нарід. А сему вспільний Комітет (до того з уміреними москвофілами) не пошкодить, бо всьо буде залежати від становища наших часописей. Ми собі будем агітувати на внутр аж лубо за нашими радик[альними], представляти, що лише в нашій партії спасеніє і т. д. і на чимже тут партія втратить? Прессія? Пане! Чейже проти чисторадикальній кандидатурі буде 20 раз більше прессія, ніж протівмосквофільській. Вже Ви признаєте самі, що в справах політичних бракує Вам часто нюху. Ваш виступ протів депутації найлучше сего довів.

Впрочім – устно – мігбим Вам се всьо обширнійше виложити. Приїдьте до Станіслава, а поговорим.

А тепер вернім до чого нашого. Я користаючи з вашого позволеня, даного мені через Павлика чи Вітика, передруковую вашого «П'яницю»¹. Більше вже мабуть не скоро візму ся використувати ваші вже видані твори, хіба що зволилибисьте що оригінального прислати. «П'яниці» домагали ся самі мужики, котрі се чули на різних вечерницях.

«Економії» не було в ч[ислі] 2, бо не стало місця. В ч[ислі] 3 буде продовженя. Те ч[исло] знов опізнило ся з причини друкарні 4 або 5 с[его] м[ісяця]. Если будете що печатати для мужиків, чи не можби дати фірми «Поступ»-у, щоби він вже так не засипляв, щоб бодай час до часу було щось чути про него? Мій лист попередний призначений був для Вітика, а понеже іде се ні се, щоби і він обговорені визше справи знав,

* Хитрість (нім.).

¹ Йдеться про поему «П'яниця» І. Франка, уперше опубліковану у збірці «З вершин і низин» 1893 року з присвятою Льву Толстому (оскільки сюжет поеми запозичений з твору російського письменника). У 1896 році твір було перевидано окремим виданням зусиллям редакції «Громади» у Коломиї.

то просивбим Вас, щобиьсьте єму дали сей лист прочитати. Здоровлю Вас сердечно і надію ся побачити Вас в Станіславі разом з Вітиком.

Кирило Трильовський

К[оломия] 1 / 9 [18]96

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1613. – Арк. 621–628.

Аркуші 621 та 625 є бланками редакції «Громади» з поліграфічною вказівкою у верхньому лівому куті українською та німецькою мовами «Редакція “Громади” в Коломій».

№ 21

Д[орогий] Т[оваришу]! Віче, як Вам телеграфовавем, буде 19¹. В сей день і «Учитель» і «Зоря» дає. Прошу отже якнайскорше третий акт надіслати, а по можности і з пару відбиток з 1 і 2-го, щоби були отрада акторам. Єсли уряд що обтяв, то донесіт котре, щоби не роблено перепон. Може довідаєтьс яким рескриптом (число, день) намісництво дозволило сю штуку.

Здоровлю Вам ваш

Кир. Трильовс.

Кол[омия] 6 / 12 [18]96

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 561–562.

Кореспонденційна картка, адресована:

«Вп. Пан Др. Іван Франко у Львові ул. Крижова 11 (Кастелівка)».

№ 22

В[исоко]п[оважаний] Товаришу! Будьте ласкаві донести нам котрі зі своїх видань маєте у себе на сьогодні – і який моглибсьте дати опуст для товариства «Народних Спілок». Заразом звольте прислати пару проспектів Л[ітературно] н[аукового] В[істника] враз з цінником книгарні тов[ариства] Шевченка.

24 / 2 [18]99

За товариство «Народних Спілок»

Др. К. Трильовський

голова в Будиллові пошта Снятин.

Т[овариш] Дмитро Солянич з Устя п[овіт] Снятин післав до ред[акції] Гр[омадського] Голосу 3 зол[оті] на Ваші видавництва – доси однак нічого не получив.

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 563–564. В тексті, нижче дати – велика овальна синя печатка «Коломійське товариство «Народних спілок». Кореспонденційна картка, адресована: «Високоповажаний Пан Др. Іван Франко у Львові ул. Крижова, 12».

¹ Віче відбулося 19 грудня 1896 року у Коломій. Про його проведення коротке хронікальне повідомлення: «Дня 19 грудня відбуло ся віче в Коломійі скликане товариством “Народна Воля”. Проводив вічем др. Окуневский. Промовляли др. Окуневский, Данилович, Франко, Трильовский, Бородайкевич, Сандуляк і Фокшей» (Рух вічевий // Громадський Голос. – 1897. – № 1. – С. 7).

№ 23

Високоповажаний Товаришу!

Дня 12 грудня відбуде ся у нас в Коломій віче. Отже просим вас приїхати до нас на сей день з рефератом, який собі самі оберете. Звольте однак зараз донести, о чім схочете говорити, щоби відповідно до сего уложити програму. Конче оголосіт в «Гром[адськім] Голосі», що віче відбуде ся 12 / 12 о г[одині] 11 перед полуднем в салі ратушевій¹.

Ваш приїзд конечний ось чому:

Я тут de facto – один ще сяко-такo дійствующий член партії на всі три наші повіти. Але часу маю мало, зв'язаний службою, так що діяльність моя дуже обмежена. Тут в Коломій не маю нікогісінько до помочи, тому о якійсь після пляну веденій організації і бесіди не може бути [мови]. Длятого то таке віче окружне, яке раз на яких 4–5 місяців скликує ся, має переважне значенє і дає всказівки народови на довгий час. Але нарід вже досить привик до мене і до Даниловича, тому щоби якесь більше враженє на нїм зробити – треба конче нових людей, нових так сказати «акторів». Вже 21 червня с[его] р[оку] люде сподівали ся Вас пробачити і почути і були дуже знеохочені, коли Ви не приїхали. Отже тепер, коли пора так важна, вибори за плечима, а ситуація загальна дуже прикра, треба безусловно, щоби Ви і ще хто приїхали на се віче. Люде вже віддавна сего віча домагають ся і навіт листи пишут та питают чому доси не скликує ся. Отже віче се надзвичайно важне тим більше, що будем мусіли при сій спосібности рішити оконечно що до кандидатури. Одним словом, приїзджайте доконче.

Того самого дня хоче давати тутейше товариство «Зоря» представленє аматорске а іменно Вашого «Учителя». Перший акт вже учат ся (після «Житя і Слова»), але що до решти – просят Вас через мене, щобисьте зволили на мої руки якнайскорше прислати (єсли мож відвортною почтою), тут перепише ся і зараз Вам назад відошле ся. Ручимо за цілість. Представленє призначене для мужиків, отже маєм надію, що поможете нам що в вашій силі. Єслибисьте в сій справі хотіли подати які всказівки для граючих – віднесіт ся до Володимира Стадниченка властителя фабрики кафльових печей, котрий є душею всього.

Щодо справи виборів – то дійсно ситуація дуже прикра.

До Окуневского не маєм тут серця, бо він як все грає величну ролю і є сильно непевним чоловіком. Він лютий мов пес за се, що на з'їзді ухвалено лиш тих попірати, хто зобов'яже ся по виборі належати до соц[іал-]дем[ократичної] фракції. Річ певна, що по виборі дістане ся Окуневский під безпосередний вплив Барвіньского², котрого не буде кому параліжовати і для нас безповоротно пропаде. Отже, що робити з ним, і кого впрочім ставити? Є поголоска, що Окуневский буде кандидувати з 5 куриї, а Др. Олекса Кульчицкий – з 4. Той остатний – ще 10 раз непевнійший як Окуневский. Права рука старости і піднюхе кого може. Удавав радикала (постійного), а акцію ради повітової підняв на власну руку. Можливе що він буде

¹ Повідомлення в «Громадському Голосі» не було опубліковано.

² Йдеться про Олександра Барвіньского (1847–1927) – видатний педагог, історик, громадсько-політичний діяч. У 1891–1897 роках був послом до австрійського парламенту, був одним із ініціаторів і лідерів «нової ери» (1890–1894), посол до Галицького сейму (1893–1918).

навіть правительственным кандидатом з 4 куриї. Єсли же не він, то піп Войнаровский¹, котрий головно вів агітацію при виборах повітових і також дуже добре зі старою. Они оба маюг симпатію у мужиків, а нам не було причини против них виступати.

Даниловичеви не хоче ся кандидувати, бо власне робит гроші, а я без средств та-кож не відваживбим ся кандидувати. До того наш круг позбавлений цілком агітаторів, так що не буде з ким рушитись. Требаби отже обвідкомандерувати когось зі Львова, а до того тра средств. Ми би отже дуже раді, якби хто з вас, львівських, кандидував. Тра боронити бодай честь пратії, бо як будеш агітувати за яким нездецидованим та карієровичем, то на довгі літа зкомпромітуєм ся в очах народа.

Як бачите самі – ситуація дуже прикра, отже треба добре застановитись що робити.

Предложіт отже сю справу на засіданню головного заряду, перечитайте єму цілий сей лист, і приїдьте конче на віче – тут всі порадимось і послухаєм від Вас, що там ваші люде о сїм думають.

Здоровлю Вас сердечно і ще раз прошу якнайскорше прислати «Учителя» і до-нести, о чім хочете реферувати.

Ваш Др. Кирило Трильовс.

Коломия 28 / 11 [18]99

ЛЛ. – Ф. 3. – № 1638. – Арк. 637–640.

№ 24

Коломия 19 / 11 1903

Високоповажаний Добродію!

Я пишу рівночасно до д[обродія] Хв. Вовка² з прошенем о виголошеня 21 / 11 викляду популярного для селян, що приїдут на радикальний з'їзд³.

¹ Йдеться про Тита-Євгена Войнаровського-Столобуга (1856–1938) – галицького громадського й економічного діяча, греко-католицького священика, митрата, кустоса Львівської греко-католицької капітули. Того року Войнаровський послом не став, але впродовж 1907–1911 років був послом до державного австрійського парламенту у Відні.

² Федір Вовк (1847–1918) – визначний український антрополог, етнограф і археолог. Випускник Київського університету, з 1887 року жив у Парижі, де викладав у Вищій російській школі суспільних наук і був членом Паризького антропологічного товариства. З 1905 року – доцент антропології Петербурзького університету і кустос Музею Олександра III. Дійсний член НТШ. В Коломиї в Народному домі в дохід Дівочої бурси при Педагогічному товаристві 4 жовтня 1903 року. Ф. Вовк провів лекцію на тему «Жіноцтво в передісторичні часи» (Про це: *Франко О.* Федір Вовк – вчений і громадський діяч / *О. Франко.* – К. : Видавництво Європейського університету, 2000. – С. 96). А в листопаді 1903 року на запрошення НТШ Ф. Вовк прочитав цикл лекцій з передісторичної етнології у львівському Пасажі Миколая (Про це: Новинки. З заповіджених Наук. Товариством імени Шевченка відчитів // *Діло.* – 1903. – № 235. – 17 (30).10. – С. 1; Новинки. Перший з заповіджених відчитів проф. Федора Вовка з Парижа // *Діло.* – 1903. – № 237–238. – 21.10 (3.11). – С. 3; Новинки. Два дальші виклади проф. Ф. Вовка // *Діло.* – 1903. – № 241. – 24.10 (6.11). – С. 3). Про лекцію Ф. Вовка після з'їзду відомостей нема: очевидно його не було й з огляду на непопулярність з'їзду і малочисельність присутніх на ньому делегатів.

³ З'їзд радикальної партії відбувся у Львові 21–22 листопада 1903 року. Про нього дивись: Новинки. З'їзд руских радикалів // *Діло.* – 1903. – № 257. – 14 (26).11. – С. 2–3.

Если би се не було єму можливим, то в такім случаю, звольте Ви приймати ласкаво на себе сей тягар. Предмет – можете собі вибрати до вподоби: чи то з історії української, чи то з літератури.

Цікаво би було для селян почути взагалі дещо про справу відносин України до Московщини і теорію про «одін народ».

Заразом дякую вже тепер, щосьте зволили відступити льокаль для наших товаришів на нічліг.

Маю надію, що і до другої просьби моєї прихилитесь. Здоровлячи сердечно, зістаю з правдивим поважанєм

Др. Кирило Трильовский
ЛЛ. – Ф. 3. – № 1624. – Арк. 511–512.

№ 25

Запрошене

Маємо честь запросити В[исоко]п[оважаного] Д[обродія] Д[окто]ра Івана Франка на довірочні збори, котрі відбудуться дня 21. XI. 1904 в льокалі тов[ариства] «Академічна Громада» у Львові (Ринок ч[исло] 10).

У Львові 20. XI. 1904.

Др. Трил.
ЛЛ. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 567.

№ 26

Коломия 25 / 11 1904

Високоповажаний Батьку!

Рахунок такий:

1) Оден з товаришів зібрав	1 зол. 75 кр.
2) Ви дали	5 зол.
3) Др. Кобринський ¹	4 зол.
4) Я	1 зол.
5) Др. Данилович	1 зол.
Разом	12 зол. 75 кр.

З того видав я:

1) за вечеру селян у Райха	1 зол. 27 кр.
2) Бородайкевичеви	2 зол.
3) П. Лаврукови	3 зол. 50 кр.
4) А. Ткачуківній	1 зол.
5) Обід для Лаврука і Ткачуківної у Нафтулі	60 кр.
Разом	8 зол. 37 кр.
Зістає	4 зол. 38 кр.

¹ Володимир Кобринський (1858–1940) – лікар, випускник Чернівецької гімназії і Віденського університету. Працював у Хорватії (1887–1891), 1891 року відкрив лікарську канцелярію у Коломиї, а 1905 року переїхав до Львова, де працював лікарем до 1918 року. Тоді ж повернувся до Коломиї і прожив там до кінця життя. З І. Франком познайомився на другому студентському вічі в Коломиї 1884 року.

Котрі я постановив сеї неділі (27 / 11) – (так як єсьм сего тижня сильно занятий) – відослати Др. Бачинському на хлопский фонд.

Розуміє ся, що если «жертводателі» постановлять що иншого, то зроблю так, як зажадають.

«Здати справи» не було коли, бо згаданим людем вручив я гроші по засіданню Комісії і по відчиті Білоросса, коли ніяких «жертввидателів» вже не було, а я зараз потім пішов на станцію збирати ся в дорогу.

По сїм виясненню звольте і Ви поспішитись з поясненем, о яку «важну справу» тут властиво іде.

Здоровлю Вас щиро ваш
Др. Кирило Трильовский.
ЛЛ. – Ф. 3. – № 1624. – Арк. 579–580.

ЛИСТ КИРИЛА ТРИЛЬОВСЬКОГО ДО УПРАВИ МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА У ЛЬВОВІ

Коломия, вул. Українська 23

24 / IV 1941

До Хвальної Управи Музею ім. Івана Франка у Львові

Посилаю отцим решту моїх споминів про І. Франка і прошу: 1) не змінювати мені слово «яко» на «як», бо це щось цілком іншого; 2) не опускати уступу зачеркненого червоним олівцем; 3) не випускати зі сторони 87-ої згадки про мою парламентарну промову; 4) не викидувати на стороні 102-й згадки про «Слоня». Тільки сатисфакції можете мені чейже дати.

Впрочім прошу взагалі по змозі нічого не викидувати а з'осібна наведених мною цитатів з творів І. Франка, які конче потрібні для ілюстрації та оживлення тексту.

Прошу також о надіслання решти гонораря а т. Струтинську¹ і т. Бохенського² о відповідь на мої листи.

Коли після Ваших обчислень появиться взагалі Ваша ювілейна книга³, – та чи у Львові, чи у Києві?

Бажаю найкращих успіхів
Др Кирило Трильовський

¹ Марія Струтинська (1897–1984) – український філолог, письменник, франкознавець. Навчалася в Українському таємному університеті у Львові. Працювала народною вчителькою, співпрацювала зі «Союзом Українок», була редактором його органу «Українка» (1937–1939). З 1940 року працювала науковим співробітником музею Івана Франка у Львові. У роки війни була також співредактором журналу «Наші дні». У 1944 році виїхала до Австрії, а звідти – емігрувала до Америки, де й померла. Автор повістей, оповідань, нарисів, спогадів.

² Іван Бохенський – племінник письменниці Євгенії Бохенської, який працював тоді у львівському музеї Івана Франка.

³ Під ювілейною книгою мається на увазі збірник, який з нагоди 25-річчя смерті Івана Франка готувався до друку працівниками Львівського літературного музею Івана Франка. Збірник було підготовано, але через початок війни його не видано.

Кирило Трильовський

МОЇ СПОМИНИ ПРО ІВАНА ФРАНКА

18/III [1]941. Запрошений до співучасті в альманасі зладженім з нагоди 25-літних роковин смерті Івана Франка а зосібна до написання моїх спогадів про нього – я радо беру цей обов'язок. На жаль, я не маючи під рукою давньої галицько-української, зосібна радикальної преси – не годен тепер, маючи 77 літ життя за собою, отже і пам'ять значно ослаблену – пригадати собі всьо, що я разом з ним пережив, що бачив і що чув, а що відноситься до життя і діл цієї великої людини, яка стала по цьому боці Збруча немов продовжником ідей, кинених колись мов плодове зерно в українську ниву рукою геніяльного Тараса. Його ж заспів до «Мойсея» – є насправдішним другим, оновленим Тарасовим Заповітом і тому най буде велика дяка видавцям творів І. Франка на Наддніпрянській радянській Україні, що не поклали того геніяльного вищвіту Франкового духа «под спуд», але дали його пізнати мільонам наших земляків по всіх українських і неукраїнських землях.

І тут мушу зробити одну засадничу замітку:

Читаємо, що в Києві готується велике, многотомове видання творів Івана Франка¹. Певна річ, що нема на світі такої людини, якаби перечитала всьо це, що І. Франко у різних мовах написав, та що було видрукуване по всіляких часописах. І він сам може з трудом міг собі на всьо це пригадати, хотя відчуваючи надходячу небезпеку смерті – старався він много еще виловити з забуття, перекласти на українську мову і видати під спільним названням «У наймах у сусідів», з чого докищо лише один том повелося йому видати друком. І справді – не всьо однак є виданим для тепер живучої людини, що він більше з дивникарського обов'язку про різні хвилеві «злоби дня» в чужій пресі оголосив.

Однакож всьо, що І. Франко написав яко (не «як») українець і для своєї суспільности – є для нас важним і достойним поновного видання друком, так як є свідоцтвом того розвою, який він сам переживав а також свідоцтвом цих часів, в яких він жив, та цих інтересів, якими переймалась тодішня суспільність.

Видаючи навіть перші молодечі твори І. Франка – не годиться нічого змінювати, притинати, пристрігати відповідно до теперішних наших поглядів, або хочби і до його власних хотя вже пізніших зріліших його літ. Ні! Ми мусимо пізнати докладно вже погляди І. Франка, які він мав от хочби еще в 1876-м році у виданих тоді його «Баядах і розказах», яких він вже потім і сам ніколи не передруковував, а які мають безумовно велику вартість і для студій над його біографією і для історії українського письменства взагалі. Нам його баяда «Хрест Чигиринський» а зосібна – її закінчення – може тепер не подобатись, – але це байка! Важним є це, що тоді були власне такі погляди у І. Франка.

¹ Йдеться про заплановане в 1941 році до 87-річного ювілею та 25-х роковин смерті Івана Франка 25-томне видання його творів, яке мали видавати у Києві Академія Наук УРСР та Інститут літератури ім. Т. Шевченка за редакцією О. Білецького, М. Возняка, О. Корнійчука, А. Кримського, Й. Лисенка, К. Студинського, П. Тичини. Однак через початок війни встигли видати тільки два томи із запланованих 25-ти: том 2 (оповідання) і том 12 (віршові поеми-казки). Матеріали, напрацьовані редколегією для цього видання, стали основою виданого потім упродовж 1950–1956 років 20-томного видання творів І. Франка.

Таке саме можнаби сказати і щодо його «Нарису українсько-руської літератури» виданої в 1910 році.

Много відносяться навіть досить неприхильно до цієї його праці – але преціж бу- лоби нестеменим гріхом, якщоби не втягнуто її до нового скілько мож обширного видання його творів.

Є там іменно багато дуже оригінальних поглядів і оцінок (не раз навіть сторон- ничих) а далі – також немало подробиць бібліо- та біографічних, яких ніде інде найти годі. Преці ж що вартне от хочби лиш коротке ствердження, що еп[ископ] Пелеш¹ в своїй величезній, двотомовій «Geschichte der Union, der rutenischen Kirche mit Rom» – не назвав ні одного разу імени... Петра Могили²! Та цеж просто вирок смерти на цілу ту працю Пелеша, якій він головню завдячував єпископську мітру.

А вже жерелом 1-ої кляси будуть матеряли подавні в «Нарисі» Франка про москво- фильську партію в Галичині, на випадок передруку її у плянованім великім виданню Франкових творів. З неї довідаються наші Наддніпрянські товариші, хто це властиво були галицькі – так звані «москвофіли».

Бо ж «москвофілом» в добрім значінню був і сам Франко, і М. Павлик і всі ми прочі ученики Драгоманова, який, як це ствердив Др. Т. Окуневський³ в телеграмі на ювілейне свято Драгоманова у Львові дня 16 грудня 1894 р. – «посеред темряви, в якій блукала наша суспільність – луч западного світла указав»⁴.

Так! Знана це річ: він отворив нам вікно до Європи і то – дивним дивом – через ... Петербург, через прогресивну російську літературу, при допомозі таких письменників як Чернишевський та Добролюбов та прогресивних російських «толстих журналів»!

Преці ж Франко ще в 1877 році оголосив в «Друзі» початок повісти Чернишевського «Что делать?»⁵. І для мене самого та повість, позичена мені сестрою Н. Кобринської⁶

¹ Юліан Пелеш (1845–1896) – греко-католицький церковний діяч, богослов, висвячений 1867 року. Перфект Генеральної духовної семінарії і адьюнкт богословського факультету Львівського університету (1872–1874), парох церкви св. Варвари у Відні (1874–1883) і ректор тамтешньої духовної семінарії, 1885 року – перший єпископ Станіславівський, з 1891 року – єпископ Перемиський, автор богословських творів українською та німецькою мовами.

² Відповідний фрагмент тексту Франкового «Нарису...» дивись: *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. Т. 41 / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1984. – С. 381.

³ Теофіл Окуневський (1858–1937) – галицький адвокат, громадсько-політичний діяч Коломиїщини і Городенщини, співзасновник Української радикальної партії, з 1899 року – член Української національно-демократичної партії, посол до австрійського парламенту у 1897–1900 і 1907–1918 роках та до Галицького сейму (1889–1900, 1913–1914).

⁴ Текст телеграми Т. Окуневського на ювілей 30-ліття творчої праці М. Драгоманова, який святкувався у Львові в грудні 1894 року, дивись: Привіти для Михайла Петровича // *Народ.* – 1895. – № 1–2. – С. 26.

⁵ Переклад роману М. Чернишевського під назвою «Що діяти?» був опублікований в 1–5 номерах журналу «Друг» 1877 року. Перекладачем твору, не зазначеним у публікації, був Іван Франко.

⁶ Наталія Кобринська (за чоловіком Озаркевич, 1851–1920) – письменниця, піонерка українського жіночого руху в Галичині, організаторка «Товариства руських женщин в Станіславові» (1884), видавниця альманаху «Перший вінок», організаторка першого жіночого віче в Стрию 1891 року, Франкова кума.

Герміною¹ в р. 1883, була першою російською книжкою, мною в поті чола, при допомозі словаря, перестудіованою. І лише мене це дуже дивувало, як могла героїня цього роману Верочка пити щораня «чай со сливками»! Преці ж і ми їли книдлі зі сливками і я сам маючи 14 літ з'їв на обід 64 таких книдлів (і занедужав) але щоб і чай зі сливками пити – про це в Галичині не чував.

А дарований Драгомановим до студентської «Січи» у Відни Добролюбов – при-
дався мені ще і в 1926 році, бо на підставі одної його статі зладнав я мою статтю [ід]
з[аголовком] «Боротьба Італійців за свободу і соборність», що була друкована в Канаді,
а потім і в Берліні а нарешті – в третім виданню – і в Коломиї (1928).

Ми всі Драгоманівці були «москвофілами» – прихильниками класичних прогресивних російських письменників та революційних рухів в царській Росії.

Більше як 10 років перед вибухом радянсько-польської війни всіякі – так звані «105 %-ві націоналісти» вішали собак на само ім'я Драгоманова!

Це був дуже інтересний патологічний об'яв – але дарма! Ніякі цього роду «теремтати» не усунуть цього факту, що Франко був одним з найголовніших Драгоманівців в Галичині, дарма, що між ними обома приходило нераз до непорозумінь – головно за політичні «скоки» Франка, при чім треба не забувати, що він був преці поетом отже імпресіоністом. І заатаковання Драгоманова Франком уже цього століття сталось лише під нещасливим впливом Грушевського, який його в 1899 році і до національних демократів затягнув. Але Грушевський не здавав собі властиво справи, що він робить, так як взагалі – краще вмів він про історію писати, ніж історію самому робити! Авжеж вмів він навіть Франка (зважмо лиш це: «Франка»!) заставляти до коректури його, Грушевського, творів, наколи кожда хвиля праці над оригінальним його, Франка, власним твором – була для нашої нації – золота вартною!

Однакож Грушевський – як це мені здається говорить десь Євген Чикаленко² – хотів конче стати першим по Тарасу Шевченку – а це не така легка справа.

19 / III [1]941. Значіння Драгоманова для тодішньої галицької України з'ясував найкраще сам І. Франко у своїй промові на ювілейнім съязті Драгоманова 1894. Сказав він межі іншим тоді ось що:

«Через усіх тих 30 літ, а бодай від тоді, коли ми самі стали до прилюдної роботи – голос його був для нас заохотою, осторогою, вказівкою куди йти, голосом сумління – що робити, а чого не робити.

Нині годі собі докладно здумати це положення, в яким була поступова українська молодь в Галичині в 70-х роках. Без знання того, що навкола неї діялося, без тямучих

¹ Йдеться про Герміну (Гіероніму, Іероніму, Єроніму) Озаркевич (за чоловіком – Величко (1857–1924)) – рідну сестру Наталії Кобринської, дружину гімназійного вчителя, Франкового знайомого Григорія Величка.

² Євген Чикаленко (1861–1929) – визначний український громадський діяч, публіцист, меценат. Давав гроші на низку українських видань у Києві (журнал «Киевская Старина», газета «Рада»), при НТШ у Львові організував і фінансував літературну премію Д. Мордовця, був фундатором «Академічного Дому» у Львові, організатором Українознавчих курсів при НТШ 1904 року. Активний член Старої громади у Києві, Загальної безпартійної демократичної організації, Української демократичної партії, Української демократично-радикальної партії.

провідників, без книжок, без поради, без заохоти ми йшли на осліп, читали, що впало в руки і не знали, що зробити з цими хлопськими симпатіями, що у нас були принесені з батьківського дому і з тим невеличким знанням народного життя, яке ми з сіл приносили до Львова. Тут цих симпатій ніхто не поділяв, цим життям ніхто не цікавився; нам казали вчитися для хліба, любити що найбільше мову народу, а не сам народ.

Оттут то у великій пригоді нашому поколінню став Драгоманов. Друкованим словом і листами він почав впливати на нас, вказуючи нам інший, ширший світ поза тісними межами нашої Галичини, вказуючи, до чого йде теперішня наука і якої праці та любови жде від нас наш народ.

Він нам показав, що наша любов до простого хлопа власне мусить бути підвалиною нашої роботи, що знання народного життя ми мусимо розширювати і збагачувати а не забувати»¹.

А вжеж найкраще зазначив І. Франко своє становище до Драгоманова у своєму вірши, присвячуючому йому його, Франка, знаменитий переклад 1-ої частини Гетевого Фавста².

Хотя вже незадовго 60 літ минає від появи того перекладу – то в моїй пам'яті полишилась частина першої строфи цієї посвяти – хотя за точність ручити не могу:

Тобі сей труд! Таж смілим словом Ти
Розбив круг нас невѣжества границі –
На світло вивів нас із темноти
На волю вивів з мертвої темниці.

Мені просто не може в голові поміститись, як різні галицькі видавці Франкових творів могли аж доси позабути просто на цю клясичну роботу Франка разом з чудово перекладеним заспівом самого Гетего:

«Ви знов з'явились привиди хисткії
Так як з'являлись здавна мов зза мгли!
Чи ж вдержу вас тепер? Чи давні мрії
Ще й доси живо з серцем ся зжили?
Ви претесь – так і будь! Мов мгли нічнії
Ви кругом мене лавою лягли –
І серце в грудях беться-молодіє
Тим чаром, що від вас на мене віє...»

Позволю собі лише на увагу, що видаючи твори наших давних письменників не годить змінювати їхню колишню мову. Цего нпр. Німці ніколи не роблять і власно для самих

¹ Повністю Франкова промова опублікована: Властивий юбилей // Народ. – 1895. – № 1–2. – С. 7–10. Звідси цитує К. Трильовський, однак цитує не завжди точно і з купюрами, яких не позначає в тексті.

² Йдеться про поетичну «Посвяту Михайлові Петровичеві Драгоманову», вперше опубліковану в книзі: Фавст. Трагедія Йогана Вольфганга Гете: Часть перша. – 3 німецької переклав і пояснив Іван Франко. – Львів : Заходом редакції «Сьвіта», 1882. – С. III–IV.

студій важним є знати якою мовою даний письменник у даному часі писав. А то завелась у нас звичка, що щокілька літ впроваджують якусь нову мовну «моду». Ось возьмим лише німецьке слово «Freude». Відколи Австрія загорнула Сх[ідну] Галичину то є від 1872 року десь аж по 1930 рік виговорювано у нас це слово «Фрайде». Подібно виговорювано і другі слова німецького походження, де це «eu» приходило. Аж ось стоп! Ні сіло, ні пало зроблено з «Фрайде» – «Фройде». І нема ради і ніякі аргументи не помагають – бо тут рішає мода! Ось і Франко виговорював французьке ймення «Hugo» по українськи «Гіго». Но – але настала нова мода і з «Гіго» раптом стало «Гюго» то є «Г'йуго», дарма, що коли Француз виговорює це слово то абсолютне не чути в ньому звуку «у». Значить, що ми беремося за поправлювання французької мови, хотя ніякого права на це не маємо. І я волю вже тримати погляду Франка і виговорювати та писати це слово «Гіго».

З якими труднощами мусіли боротись ученики Драгоманова, галицько-українські соціалісти 70-тих років можемо собі уявити хоч би лиш читаючи «Австро-угорські спомини» Драгоманова. Не лише польсько-австрійські жандарми та прокуратори чигали на кождім кроці на них, але і власна – не лиш чорносотенна* москвофільська кліка гуртуючися головно коло часописи «Слова», але і українська перепуджена а польською буржуазною пресою загіпнотезована суспільність дивилась на Франка і його товаришів з «соціалістичного» процесу – як на оглашених, як на виключених взагалі з суспільности.

Нераз нпр. добрі знакомі Франка, коли його зазріли на вулиці – переходили чимскорше на другий її бік. І такий нпр. пізнійший великий націоналістичний діяч і «фінансіст» В. писав будучи в дух[овнім] семінарі доноси на цих товаришів, яких побачив там випадково разом з Франком. (Духовний семінар в Галичині значив це саме, що в колишній Росії – духовна академія. В Галичині не було середних шкіл, якіби відповідали колишнім рос[ійським] правосл[авним] духовним семінарам).

Та ненависть по стороні гал[ицької] укр[аїнської] буржуазної так званої «інтелігенції» до Франка ішла так далеко, що користала з всякої можливої нагоди, щоби його позбавити хліба насущного. І ось інтересний приклад:

Він вже від 1883 р. співробітничав в літературній часописи «Зорі», а в 1886 році зістав навіт головним її редактором. Та недовго загрів там місце, бо незадовго викинули його чесні «народовці» з цієї редакції за поміщення одного – по їх думці «неморального» вірша Ст. Руданського, та такоїж рецензії Б. Вільхівського (Грінченка)¹.

В цьому віршу іменно проходила строфа:

«Бо вже звісно, що як старий
Чоловік у жінки
То там буде молодий
Обтовкать колінки», –

* В цьому часі не було еще і в Росії чорної сотні і я уживаю тут цього названня лише для легшої характеристики цих верстов тодішньої суспільности. – *Примітка К. Трильовського.*

¹ Йдеться про співомовку Степана Руданського (1834–1873) «Що кому годиться?», опубліковану у журналі «Зоря» (1886. – № 17. – С. 278), та рецензію Бориса Грінченка (1863–1910) на твори Бораковського під назвою «Нови книжки українські» під псевдонімом «Б. Вольховській» у тому ж числі журналу (С. 290).

а цього галицька буржуазна мораль не могла допустити в часописи призначеній «для руских родин».

Але рутенській банді і цього було замало, і коли у польським «Кур'єрі Львовським» появилась стаття М. Павлика некористна для покійного Вол. Барвінського, основника «Діла» – то і з редакції усунено (в 1887 р.) Франка за це – з неї дарма, що він написав з нагоди смерти В. Барвінського¹ в 1883 році прегарну поезію в його честь.

Перша строфа її і доси стремить в моїй пам'яті:

«І знов одного борця нам не стало –
Одного ратника за рідний люд!
Велике серце битись перестало,
Рука трудяща опустила труд;
А рук таких в нас мало так, ах мало
А кожду жде так много, много пут!
Життя, життя – найкращий дарє неба
Як тяжко нам з тобов боротись треба!»

Дивом дивним – вірш цей видрукований у формі летючки – і доси нігде не був в друку повторений. Але і його не годиться поминати у новому виданню Франкових творів.

Вправді і В. Барвінський належав до «Рутенців» та все ж він і для меншого брата працював в своїх популярних брошурах звернених проти алькоголізму та лихви, – а що найважніше – то підкопав галицьке чорносотенне москвофільство розпочавши в 1880-ім році видавництво «Д'їла» (три рази в тиждень), в яким задержав «святоюрській» йор (ь) і йори (ѣ), так, що москвофіли не могли вже цій часописи закидувати польонофільства. А була вона дуже рішучим ворогом цього православо- і цареславофільства, хотя на все вона – як це виказав Франко в своїм «Нарисі» – використовувала достаточо ці матеряли, яких нпр. достарчив славний карний процес проти москвофілів в 1882 році.

На злобні атаки цих останніх на нього відповів Франко в своїй прегарній сатири «Дума про Маледикта Плосколоба» виданій осібною книжечкою 1878 р², а надрукованій правдивою Драгоманівкою – то є з латинським «ј»), (як у Сербів), яку у Києві називано «герцоговинкою». Цю «Думу» видруковано також в 1-ім томі харківського недавного видання творів І. Франка³. Вона є очевидно – зосібна щодо наведених там псевдонімів –

¹ Володимир Барвінський (1850–1883) – громадський діяч, публіцист, літератор, брат Олександра Барвінського. Один із засновників товариств «Просвіта» і «Рідна Школа», засновник і перший редактор газети «Діло» (1880–1883). Вірш І. Франка «На смерть бл[аженної] п[ам'яті] Володимира Барвінського» був уперше опублікований в газеті «Діло». – 1883. – № 9–10. – 27.01 (8. 02). – С. 3.

² Йдеться про Франків твір «Дума про Маледикта Плосколоба», видану окремим виданням у Львові 1878 року.

³ Харківське видання творів І. Франка – це 30-томне видання творів письменника, виконане харківським видавництвом «Рух» та київським видавництвом «Книгоспілка» у 1924–1929 роках за редакцією Івана Лизанівського і Сергія Пилипенка. Окремі томи цього видання творів перевидавали ще до 1932 року. Однак перший том цього видання, на який покликався К. Трильовський, не містить «Думи про Маледикта Плосколоба», а повністю присвячений малій прозі (оповіданням) І. Франка.

у многому незрозумілою для Наддніпрянців і я радби її при нагоді основніше обговорити. В усякому разі є це просто вицьвіт справді геніяльної політичної сатири.

Про повстання, зріст і різні переміни т.зв. «москвофільського» крайно реакційного руху в Галичині могли би найбільше сказати такі фахівці як академики Щурат, Студинський та Возняк і не одно вже вони про цю галицьку хворобу сказали. Я завважаю, що вона зродилась передовсім на тлі цього аристократичного духу, який панував у галицькім гр[еко]-кат[олицькім] духовенстві, яке виховане головно в польсько-шляхотському дусі старалося всіми силами наслідувати ті власне сфери, які вже цілком виключували родинні зносини між тими обома клясами (= між шляхтою-панами – а гр[еко]-к[атолицьким] духовенством). Галицький історик Денис Зубрицький¹ назвав виразно народну українську мову «язиком пастухів і свинопасов», що в його часах було висказом якнайбільшої погорди (Під цю пору – уже на щастя так не є!).

Як оповідає в своїх споминах великий буковинський просвітний діяч Омелян Попович² то черновецький чорносотенний москвофіл, учитель реальної школи Лев Кирилович перепер, щоби видання черновецької «Бесіди» були писані «вищою» мовою, цебто «язичієм», бо ми – казав він – «мусимо підносити народ, а не знижуватися до нього».

Як-же ця «вища» мова, це «язичіє» властиво виглядало?

Була це просто мішанина церковних (старослав'янських), російських і таки й українських слів, виговорюваних по змозі якнайбільше «твердо». Дехто старався навіть цієї чисто-церковної мови в практиці уживати, з чого повстали кумедні непорозуміння.

І так оповідає гал[ицький] укр[аїнський] поет і маляр Корнило Устиянович в своїх споминах («Раевській»³ etc), що коли одного разу був на селі заступник ректора львівського гр[еко]-кат[олицького] семинаря духовного о. Ціпановський – то запитав одного селянина: «Человѣче! Возможно ли сквозѣ сіе брєніє безъ опасности поврежденія сапогѣ перегрясти?»

– Не розумѣю по нѣмецки! – водповѣвъ на це селянинь.

«Глаголеши, аки бы не былѣ еси бдяще» заговорив знову Ціпановський. А на се селянин відповів знову:

– Таки не розумѣю по нѣмецки, егомость. – (Галицькі селяне в розмові з попами титулювали їх звичайно «егомость»).

Та не лише аристократичні почування були жерелом галицького чорносотенного

¹ Денис Зубрицький (1777–1862) – історик родом з Галичини, дослідник на підставі архівних матеріалів історії Галичини і зокрема Львова, автор праць польською та російською мовами. Найвідоміша з них – «Kronika miasta Lwowa» (1844).

² Омелян Попович (1856–1930) – буковинський громадсько-політичний діяч, педагог, публіцист, референт народних шкіл при Крайовій шкільній раді Буковини (1895–1906), голова «Руської Бесіди» в Чернівцях (з 1878), товариства «Руська Школа» там само, співредактор і редактор газет «Буковина» (1885–1892), «Бібліотека для молодежи, селян і міщан» (1885 – 1894). Автор спогадів «Відродження Буковини» (1933), про які тут згадано.

³ Йдеться про брошуру маляра, поета і драматурга, сина Миколи Устияновича – Корнила Устияновича (1839–1903) «М. Ф. Раевский и російській панславизмъ. Споминки зъ пережитого и передуманого». – Львів : Накладом К. Беднарського, 1884. Цитований фрагмент міститься на 36 сторінці видання.

кацапства. У многих була цього причиною також зневіра у можливість визволення власного народу з-під польсько-шляхотського пановання. Значить: ми слабкі, безрадіні і лише «русській цар» може нам допомогти. Звідси і зносили провідників галицьких москвофілів з петербурзьким «слав'янським благодотвірительним комітетом» звідки плинули до Галичан значні суми для роблення москвофільської православно-цареславної пропаганди в Галичині, хотя остаточно її результати цілком не були світлі – зато зі скаженою ненавистю і денунціаторством нападали ці, так звані в Галичині «кацапи» на таких «москвофілів» як Франко і його товариші, які ширили в краю правдиві вісти про «порядки» в цареславної Росії та були учениками того, що демаскував царсько-чиновничу Росію такими брошурами як «Турки внутрішні та зовнішні» або «Зачто старика (=Трепова) обидели?»¹.

«Дума про Маледикта Плосколоба» і «Дума про Івана Безумовича» були не лише відповіддю сего на особисті напади на Франка але і влучним болізним ударом по твердих лабах цих безстидних агентів центра одної російської реакції.

20 / III [1]941. Драгоманов прибувши в половині 70-их років до Галичини переконався, що оба відлами тамошньої «інтелігенції» – і москвофіли і українофіли – це всьо одна велика реакційна буржоазна маса і хотів бодай у молодь кинути зерна правдивої європейської прогресивної науки. І тому звернувся він до редакції видаваного москвофілами-студентами «Друга» з трьома письмами, поміщеними у цьому видавництві в роках 1874-1876². Ці письма були писані російською мовою, щоби цим тупим головам показати, як властиво виглядає справдішна російська мова. Він і каже в своїй автобіографії, що в цей спосіб хотів показати, як неподібною є справжня російська мова до мови галицьких псевдо-общерусів = «шкарадної макароничної мішанини». За його старанням й поміщено в «Друзі» оповідання рос[ійського] письменника Гліба Успенського «Отравленный дьяконъ» в рос[ійському] оригіналі³. Драгоманов заявив в своїх «Письмах Украинца до редакції «Друга», що «основою живої літератури в Галичині може бути тільки народна мова, цеб-то – українська». Очевидна річ, що так у цих письмах до редакції як і у приватних листах взивав він молодь, щоби звертала більше уваги на життя працюючого люду і як бачимо він позискав для своїх соціалістичних ідей таку геніяльну людину як Іван Франко і такого витревалого і фанатичного робітника як М. Павлик – поминувши вже других, менше визначних.

¹ Йдеться про праці М. Драгоманова. Публіцистична стаття «Турки внутренние и внешние» була опублікована окремою брошурою в Женеві 1876 року.

² Три листи М. Драгоманова до редакції «Друга» опубліковані: перший – Друг. – 1875. – № 11. – С. 265–270; другий («Україніщина или Рутенщина?») // Друг. – 1876. – № 5. – С. 77–80; третій – Друг. – 1876. – № 13. – С. 201–203; № 14–15. – С. 222–228. У всіх трьох публікаціях автор підписаний псевдонімом «Українець». Ці три листи М. Драгоманова І. Франко перевидав у додатку до видання: М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка і інших (1887–1895) / видав Іван Франко. – Львів : Накладом Русько-української видавничої спілки, 1908. – С. 307–355.

³ Назване оповідання Г. Успенського було опубліковане в номерах 8–12 журналу «Друг» 1876 року.

І тепер стає перед нами питання: що стало би ся з Франком, якщо би доля не судилася йому стрінуги на своїй дорозі Драгоманова?

Він був слухачем фильозофії, мабуть фильольог. Він – певна річ – поздавав би відмінно приписані екзамен та став би звичайним гімназійним, перестудженим, від польської Красвої ради шкільної зависимим пересічним «бельфером» як тоді таких учеників гімназійних злобно прозивали. Хто зна чи й до чистої народної мови був би додумався, хотя вже й такі його «Петрії і Добушчуки» в «Друзі» доказують, що був уже на добрій дорозі. Але «народною» мовою писав і той «бельфер» Омелян Партицький¹, що видав в 1873 році свої «Поезії» та потім сам їх сконфіскував тому, що у вірші «Сільський аптикар» стояли на кінці слова, що той аптикар «усю свою аптику носив в штанах». Перепудився сват, що щось такого «неприличного» написав, но... і сам себе сконфіскував.

А як ця народовецька, буржоазійна банда розумілася на письменстві є найкращим доказом це, що в перекладі «Обломова» виданім в «бібліотеці “Д’їла”» опустила преславний «Сон Обломова», що становив власне квінтесенцію цілого того роману!

Чи ж дивуватися нам, що коли в році 1892-ім І. Франко, автор друкованого вже в «Зорі» і преміюваного тим же О. Партицьким «Захара Беркута», автор перекладу І-ї частини Фавства та збірки «З вершин і низин» – зголосився яко член до товариства «Просвіта» – то виділ її, зложений переважно з рутенських «бельферів» (а головою її був навіть професор університету) не прийняв його в члени.

Но і Франко, користаючи з постанов статутів зголосив від цієї постанови відклик до загальних зборів «Просвіти».

А на цих загальних зборах виголосив реферат в цій справі зять голови (Ом. Огоновського²) Др. Кость Левицький³, який аргументував ось як: Вправді пан Франко

¹ Омелян Партицький (1840–1895) – український мовознавець, етнограф, історик, педагог, автор «Німецько-руського словаря» (1867), перекладач «Слова о полку Ігоревім» (1884). Був редактором журналу «Зоря» й обіцяв передати редагування журналу І. Франкові. Недотримання обіцянки було причиною прохолоди у стосунках з І. Франком. Про його взаємини з І. Франком дивись: *Горак Р.* Редактор «Зорі» Омелян Партицький / Р. Горак, І. Гамлій // *Загублені на Журавенщині* / Р. Горак, І. Гамлій. – Львів : Каменяр, 2005. – С. 217–241; *Войціцька М.* Іван Франко та Омелян Партицький / М. Войціцька // *Науковий вісник музею Івана Франка у Львові*. – Львів : Каменяр, 2006. – Вип. 6. – С. 158–165 (тут додано публікацію листів О. Партицького до І. Франка).

² Омелян Огоновський (1833–1894) – мовознавець і літературознавець, письменник і громадський діяч. З 1867 – керівник кафедри української мови і літератури Львівського університету, автор фундаментальної «Історії літератури руської» (1887–1893), автор оригінальних поем і драм, довголітній голова товариства «Просвіта». Про взаємини його з І. Франком дивись у монографії: *Микитюк В.* Іван Франко та Омелян Огоновський: мовчання і діалог / В. Микитюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 187 с.

³ Кость Левицький (1859–1941) – адвокат і публіцист, найвизначніший політичний діяч Галичини кінця XIX – початку XX століть, співзасновник і провідник багатьох політичних, культурних і економічних установ. У 1899 році – співзасновник української Національно-демократичної партії, 1898–1939 роках – директор Краєвого Союзу Кредитового.

має право відкликатися від постанови виділу «Просвіти» до її Загальних зборів, але в статутах товариства нема постанови, що ці загальні збори мусять зараз прихилитись до цього відклику. І тому славетний Кость Левицький постановив внесок, щоби Загальні Збори потвердили постанову виділу та п. Івана Франка в члени «Просвіти» не прийняли!

І так очевидно і сталося.

Ось один з найвизначніших подвигів Костя Левицького, пізнішого спільника буковинського махера Василька¹, та польсько-австрійського міністра Др. Леона Білінського², з котрими разом та ще і з вшеполяком Др. Ст. Гломбінським³ склали в літі 1908 року славний договір (на шкоду української нації), який в повнім звуці оголосив доперва Білінські в своїх «Споминах», виданих в р. 1924-м. Цей факт національної зради промовчала однак уся націоналістична преса, немовби води в рот набрала, – а навіть член II-го Інтернаціоналу Др. Матій Стахів редактор «Громадського Голосу»⁴.

Но – але ось які люди рішали про це чи Іван Франко «достойний» бути членом «Просвіти» чи ні.

¹ Микола Василько (1868–1924) – громадський і політичний діяч Буковини, дипломат, посол до Буковинського сейму і австрійського парламенту (1898–1918). Організатор низки товариств, інституцій та організацій, посол до австрійського парламенту і Галицького сейму.

² Білінський Леон (Biliński Leon, 1846–1923) – міністр австрійського скарбу, поляк, родом з Галичини (Залішки на Тернопільщині), навчався на Тернопільщині та у Львові. З 1867 року працював у львівському намісництві, з 1867 року – здобув учений ступінь доктора права у Львівському університеті. Автор праць з економіки польською та німецькою мовами, які виходили друком у Львові. У 1879 році був одним із основоположників та авторів програми польського «Кола політичного у Львові». З 1883 року посол до австрійської Ради державної, з 1895 року – перший міністр скарбу в кабінеті міністрів Казимира Бадені і потім ще кілька разів переобирався на цю посаду (1909, 1912–15). Був прихильником єднання поляків з українцями, і 1908 року сам опрацював проект угоди (про неї пише К. Трильовський), який стараннями українських послів не був прийнятий. Л. Білінський був автором книги «Wspomnienia i dokumenty», виданої у Варшаві у двох томах упродовж 1924–1925 років. Саме там наведено повністю текст угоди.

³ Гломбінський Станіслав (Głabiński Stanisław, 1862–1943) – польський економіст і політик, родом з Галичини (Сколе під Львовом). Навчався в Самборі і Львівському університеті як правник. Упродовж 80–90 років XIX століття опублікував чимало наукових праць з економіки, фінансів. У 1887 році здобув докторат у Львівському університеті, з 1892 року був професором Львівського університету, потім деканом Відділу права, а в 1908–1909 роках – ректором того ж університету. З 1890 року почав політичну діяльність. У 1890–1892 роках був заступником редактора «Gazety Narodowej», 1892 року був одним із засновників «Товариства Парцеляційного», а згодом брав участь у заснуванні ще декількох польських товариств. Упродовж 1902–1918 років був послом до Австрійського парламенту, 1904–1918 роках – послом до Галицького сейму, а в 1910–1918 роках – послом до Буковинського сейму.

⁴ Матвій Стахів (1895–1978) – правник, історик, суспільно-політичний діяч, закінчив Карлів Університет у Празі, діяч Української радикальної партії, її секретар (1925–1939), редактор її тижневика «Громадський Голос» (1929–1939), автор низки популярних брошур і публіцистичних праць на політичні, соціологічні та історичні теми.

Першим твором І. Франка, з яким я зацікавився, були його «Петрії і Добушуки», друковані в «Друзі»¹, який з початку 1876 р. передплатив мій батько для приятельки моєї мами Мелянії Кирилович, яка по наглій смерті в 1877 році мами й виховала мене. Я в літі 1876 р. занедужав і тому через три роки сидів дома, на селі побираючи науку від домашніх учителів. Та в цьому власне часі лучився і перший у Львові процес проти соціалістів, то є проти Франка, М. Павлика і тов[аришів]. Я читав дуже точні звіти з цього процесу в «Дзенніку польським», яку-то часопись передплатував мій батько. Він – свого роду поступовець (читав і Дарвіна, Бокля і т. ін.) – не любив москвофілів з їх царелюбним «Словом», але не зносив і фонетики. Доперва відколи почало виходити «Дѣло», він заперенумерував його та держав цю часопись аж до своєї смерті в 1912 році. Із «Баядами та розказами» Франка з 1876 року я скоро зацікавився, а потім і з «Думою про Маледикта Плосколоба» з 1878 року, причім – крім самого змісту – власне та сербська правопись з «ј» зробила на мене велике вражіння. Преці це була кричуча провокація і протест проти всіх «ісконно руских святощів», проти «йори» (ѣ) та «йор» (ѡ), а тут еще і «Митраполіту» (=митрополиту) дозволив собі автор заатакувати. А що Джеджалик – це Франко – я і про це скоро довідався. «Громадського Друга», «Дзвона» і «Молота» дістав я аж в пізніших роках в свої руки, але «На дні» перечитав я скоро по появленню цієї повісти в 1881 р.², а зробила вона на мене таке сильне вражіння, як пізніше в 1883 р. «Лихі люди» Мирного, що спричинили в мене постанову і самому стати таким «лихим» чоловіком.

Вернувши в осени 1879 назад до гімназії в Золочеві – зістав я потім передплатником «Світа» та купив Франковий переклад І-ої частини Фавста. Він так мені подобався, що я зараз вивчив напам'ять і Франкову посьвату («Тобі цей труд») і Заспів Гетого до Фавста («Ви знов з'явилися привиди хисткіі»), так, як вивчив напам'ять і вірш Франка на смерть В. Барвінського (1883 – «І знов одного борця нам не стало»).

В осени 1882 р. перейшов я до гімназії в Коломиї, де я зараз оснував тайне школярське товариство. Для мене і для моїх товаришів Дмитра Андрейка (заскоро помершого композитора)³, Томи Печерського і других – було ім'я Франка чимось святым!

Це почуття скріплялося еще, коли ми перечитали «Захара Беркута» – в 1883 р. Уже рік пізніше у вересні я, будучи по матурі, відкривав в Карлові⁴ першу сільську читальню в Снятинщині і тоді в моїй промові подав короткий зміст «Захара Беркута» та поробив з цієї повістки відповідні висновки вроді «громада великий чоловік».

П'ятьдесят літ – в 1934 році – і рівно щодо дня і години – виголосив я в Карлові тор-

¹ Повість І. Франка «Петрії і Добушуки» була опублікована в № 19–24 за 1875 рік та № 1–7, 9–11, 13–20 за 1876 рік журналу «Друг».

² «Суспільно-психологічна студія» І. Франка «На дні» була опублікована окремим виданням у Львові 1880 року як 15-й випуск видавничої серії «Дрібна бібліотека».

³ Дмитро Андрейко (1864–1888) – хоровий диригент, композитор, цитрист, фольклорист. Випусник Коломийської гімназії (1887), навчався у Львівській духовній семінарії. У цих закладах був керівником хорів. Виступав на концертах у Львові, Тернополі, Коломиї, грав на скрипці і цитрі. Записував народні пісні і 1885 року видав збірник їх обробок «Вінок з народних мелодій».

⁴ Карлів (після 1947 року – Прутівка) – село на Снятинщині.

жественну промову на ювілейнім святі п'ятьдесятьліття тамошньої читальні, а розпочав я цю промову ось якими словами: «Точно щодо дня і години – перед п'ятьдесять роками – виголосив я підчас відкриття вашої читальні одну промову – і pozwolte мені тепер чесні громадянки і громадяни, що я її тепер знову повторюю». Но і я й справді подав докладний зміст «Захара Беркута» та поробив подібні висновки як перед 50-ти роками. Не мав я вправді у тому часі під рукою самого того оригінального твору Ів. Франка, але мав зато дуже добре сценічне оброблення «Захара Беркута», зробленого його сином Петром і це мені вповні вистарчило. На жаль, зі слухачів, що чули мою промову у вересні 1884 р. був лише оден ще в живих приявний підчас моєї ювілейної промови. Був це Петро Сандуляк – тепер в Стецевій живучий, людина дуже вірна прогресивному світоглядові. Та я мав жаль колись до нього за те, що він цілком непотрібно – але хіба лиш для оригінальності єще перед якими 45 роками нарушив відвічну прекрасну національну ношу Карлівських селян та ні сіло ні пало почав носити якийсь малий, кутний соломяний капелюшок матрозської форми, який був тоді в моді у мійських паничів. Но! – але це ще невеликий ухил, бо Петро Сандуляк усе був ідейно послідовним чоловіком. З цим ювілейним святом в Карлові лучилася мені ще й така пригода:

Ми – я і моя дружина, вибираючись на це свято виїхали – з уваги на недолadne сполучення потягів – єще в суботу – день перед святом – з Гвіздця до Коломиї, а переспавшись тут у готелю – поїхали на другий день до стації Снятин-Залуче, де вже на нас ждав з фірою один з Карлівських газдів. Подібно – лиш у відворотним порядку – вернули ми домів.

Та тут ждала на нас несподіванка: Ми застали письмо з Карлова, яке прийшло власне цього дня, в яким ми виїхали до Коломиї. Це письмо повідомляло мене, що ювілейне свято в Карлові взагалі не відбудеться, бо зайшли якісь перешкоди.

Як бачимо була се брехня і лиш обставина, що ми виїхали з дому день вчаснійше виратувала мене від компромітації, що ось «ми його запросили, а він не приїхав».

Наведені мною справки вияснили, що автором цього листу був один «сиромудрий» парубок, який чомусь конче хотів не допустити до цього, щоби я на цьому святі промовляв.

21 / III [1]941. В році 1883 відбулась в Галичині, в літі перша «студентська вандрівка», устроєна школяями, що покінчили власне шесту клясу академічної (української) гімназії у Львові. Головним провідником її був Володимир Сіменович¹, високий чорний бородач, що вислуживши три роки у війську, вступив був знову до школи. Він пізнійше покінчив в Злучених Державах П[івнічної] А[мерики] медицину, осів яко (не «як») лікар в Шікагу і став одним з провідних тамошних українських імігрантів. Я взяв тоді участь лише в частині цієї першої студ[ентської] вандрівки, що викликала свого роду сензацію.

¹ Володимир Сіменович (1858–1932) – український лікар, згодом – громадський діяч у США. Емігрувавши до США 1887 року, був редактором тижневика «Америка» в Шенандоа, організатором кооперативних крамниць, діячем Українського народного союзу. З 1892 року – в Чикаго. В 1912–1914 роках був головою просвітної комісії Українського народного союзу, а в 1930–1932 роках – редактором тижневика «Україна», що виходив у Чикаго.

На другий рік зорганізовано ще краще другу вандрівку, в якій взяло участь кількадесять молодих людей, головню студентів університету зі Львова та з Відня (від «Січовиків»).

Така вандрівка мала у своїм складі добрий мужеський хор, добрих декляматорів та промовців а звичайно і гарного фортеп'яніста. Давала вона концерти в ріжних, наперед означених місцевостях, почім відбувалися танці.

У тій вандрівці – маючи вже матуру за собою – взяв я частинно участь та приїхав до Коломиї, очигаючи на приїзд вандрівників зі Станіславава, де учасники її – по дорозі – також були вже устроїли вокально-декляматорські вечерки.

Живо стоїть мені в пам'яті доси образ: ось іде ціла громада молодих людей серединою теперішньої Театральної вулиці, весело розмовляючи між собою, а між ними один, мабуть найстарший віком (мав тоді 28 літ) худошавий молодець, про якого мені і сказано, що це і є Іван Франко.

Переважну часть учеників заквартировано в так званій і доси «Камениці Білоуса», яку колишній «твердий» патріот, директор гімназії десь на Мазурщині Теодор Білоус¹ записав на «Народний Дім» у Львові, позистаючи в чорносотенно-москвофільських руках з тим, щоби цю масивно збудовану двоповерхову каменницю ужити на «Жіночєе Воспіталище». Хотя однак вже 50 літ минає від смерті фундатора – львівським «пло-сколобам» і не в думці було яке-небудь «Жіночєе Воспіталище».

Ось у тім власне «домі Білоуса» настелено у кількох комнатах по землі соломи і там заквартировано вандрівників, а межі ними і Івана Франка.

З нагоди цієї студ[ентської] вандрівки видав устроюючий її комітет осібною книжечкою її програму², яку віршем написав ніхто інший, як власне Іван Франко.

На обгортці цієї брошури був досить невдало нарисований молодий хлопець на шпилью гори з хоругвою в руках, а перед самою програмою був видрукований заспів. Під нього підготував хорову музику Остап Ніжанковський, дірігент вандрівничого хору а пізнійше – взагалі цінений композитор, якого замордували Поляки в 1919 р³. Цей заспів мав рефрен:

¹ Теодор (Федір) Білоус (1827–1892) – український громадський, культурно-освітній діяч москвофільського спрямування, педагог і публіцист. Випускник Львівської гімназії (1840–1846), семінарії та філософського факультету університету у Львові (1847–1854). Був учителем М. Павлика, підтримував молодого І. Франка. Засновник у Коломиї першого в Галичині українського літературного товариства (1863), засновником друкарні (1864). У 1861–1866, 1871–1876 роках обирався послом до сейму.

² Йдеться про видання: В Дорогу. – б / м [Львів], б / р [1884]. – 16 с.

³ Остап Ніжанківський (1863–1919) – священик, хоровий диригент, композитор, педагог, громадський діяч, піонер кооперативного руху в Галичині. Був знайомий з І. Франком (дивись: *Горак Я.* Взаємини між Іваном Франком та Остапом Ніжанківським / *Я. Горак* // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів : Каменяр, 2001. – Вип. 2.– С. 69–81). Організатор так званих «артистичних мандрівок», і незмінний у них диригент хорів; засновник музичного видавництва «Бібліотека музикальна» (1885), диригент хорового товариства «Боян» у Львові і Стрию. Розстріляний поляками 22 травня 1919 року. Твір О. Ніжанківського, про який згадував К. Трильовський, називався «Мандрівнича пісня» і нині втрачений: його навіть не згадують у нотографії творів композитора (див.: *Осад-*

«Гей радістю святою
Наповнім свавільну грудь
Жий в свободі і спокою
Горе лихо днесь забудь!»¹

Сам вірш – «Програма» – переходив по черзі різні місцевості, через які мала переходити ця «вандрівка», а дотичні строфи були повні гумору та тонкої сатири. І там нпр. говорилося про Коломию таке:

«Витай нам вигідно розлягшись отсе
Над Прутом столице Покуття!
Багато у тобі такого ще є
Що требаб покути і пруття».

Автор жалуєсь на це, що столиця висилає Еврея до Ради Держави та каже:

«Покуттям тому звесь, бо Жид прижима
Христян по кутах, попід лави».

Такі були тоді погляди Івана Франка і так він тоді написав.

Уже в пізніших роках сказав мені раз Іван Франко: «Відколи вас, Трильовський, знаю – то ви все на щось чи на когось обурюєтесь!»

І це була правда, а ті сотки інтерпеляцій внесених мною в австр[ійським] парламенти, п'ятуючих різні кривди, які зносити мусів наш селянин, ті факти звірств з боку польсько-австрійських жандармів в австро-угорській армії, – факти наведені мною і в моїх численних парламентарних промовах дають проречистий доказ, що я дуже діймаючо відчував всяку кривду і неправду, обурююався на них, а здобувши потім jako посол можливість боротьби проти цих кривд і неправди – я вповні користав з при-слугуючих мені прав.

На диво – і такий факт, як видання отцеї «Програми» вандрівки з 1884 викликав у мене «обурення». З якої причини? Отже з цеї, що по моїй думці хтось інший, хтось «*minorum gentium*» повинен був таку «програму» написати, а не така велика людина,

ця О. Нотографічний покажчик творів Остапа Нижанківського / О. Осадця, Л. Соловій // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. – Т. 226: Праці Музикознавчої комісії. – Львів, 1993. – С. 491–492). К. Трильовський, однак, помилявся, бо «Вандрівничу пісню» О. Нижанківський написав спеціально для Шостої мандрівки, яка відбулася по Буковині за участю Трильовського 21 липня – 14 серпня 1888 року, що занотовано у публікації про мандрівку (VI-та вандровка рускої молодежи // Діло. – 1888. – № 166. – 27 липня (8 серпня). С. 1–2. – Підписано: І. П-кій.). Тож під час мандрівки 1884 року за участю І. Франка пісня не могла виконуватися.

¹ Наведена строфа Франкові не належить. Її автором є Орест Дубенський, який скомпонував її тільки 1888 року під час четвертої студентської мандрівки, до якої І. Франко не мав жодного стосунку. (Про це: *Сов'як Р. Остап Нижанківський: Нарис про життя і творчість / Р. Сов'як. – Дрогобич, 1994. – С. 32–33; Колодій Я. Остап Нижанківський / Я. Колодій. – Львів, 1994. – С. 31).*

як Іван Франко, не такий геніальний письменник. – Ось таке було тоді, в 1884-ім році мов переконання, а чи воно було слушне – най судять другі.

Того самого дня, коли прибули до Коломиї студенти-вандрівники відбулися в салі, в якій ще донедавна була каварня «Siŭ» – вокально-декляматорські вечерниці, а по них – як звичайно – танці.

В павзах поміж танцями гості парами проходжувались навкруг салі, а і тепер, по більше як 50 роках – я бачу перед собою немов живу, одну таку пару: був це Іван Франко і його бувша перша любка Ольга з Рошкевичів¹ – тоді вже Озаркевичева... Тоді, вліті 1884 р. була це мабуть перша їх стріча від часу, коли внаслідок ув'язнення Франка за «соціалізм» – зістали перервані між ними усі зносини, – хотя – як бачимо з вірша «Плив гордо ястріб» еще в маю 1878 р. була проба нового побачення, до якого лише через чисте непорозуміння – не дійшло.

Цілу цю справу подружжя Вол. Озаркевича² з Ольгою Рошкевичівною представила Наталія Кобринська, сестра Володимира, в одній зі своїх новель, мабуть таки у першій, яка вийшла з-під її пера п[ід] з[аголовком] «Задля кусника хліба», поміщеній в «Зорі» з 1884 р.³ – отже в тім році, в яким на вечерницях студентської вандрівки Іван Франко і Ольга з Рошкевичів стрінулися в Коломиї. В половині 30-тих років цього століття грали в одному віденському театрі оперетку чи комедію п[ід] з[аголовком] «Gelegenheit macht Liebe» (нагода робить любов), що було парафразою пословиці: «Gelegenheit macht Diebe» (нагода робить злодіїв). – Так було і між цими двоїми: Франко був домашнім учителем брата Ольги Славка і в тому характері жив якийсь час у родичів її в селі Льолині. Ця отже «нагода» довела до кохання поміж Іваном а Ольгою. А що й справді рішає головно «нагода», це ми знаємо мабуть всі з власного досвіду. Ув'язнення Франка а потім еще й засуд на в'язницю зробили учительську кар'єру його просто неможливою, і тому нема чого дивуватись родичам Ольги, які не допустили до подружжя між молодятами а оглянулись за іншим женихом для своєї дочки.

Зістав ним укінчений теолог Володимир Озаркевич, брат Наталі Кобринської, мабуть навіть далекий свояк Рошкевичів. Однакож і по його боці знаходили деякі «деложнення», які представила згідно з правдою Н. Кобринська у своїй новельлі. Батько Володимира і Наталі Кобринської Іван Озаркевич⁴, посол до австр[ійського] парламенту був парохом в селі Белелуї Снятинського повіту віддаленім лише кілька кілометрів

¹ Ольга Рошкевич (за чоловіком – Озаркевич, 1857–1935) – наречена І. Франка, фольклористка і перекладач. Перекладала повісті Е. Золя («Довбня», 1879). І. Франко опублікував зібрані О. Рошкевич весільні пісні с. Лолина.

² Володимир Озаркевич (1853–1912) – брат Н. Кобринської, син священика Івана Озаркевича, чоловік Ольги Рошкевич. У 1879 році закінчив духовну семінарію та отримав парафію в рідному селі – Белелуї. Був парохом Новоселиці, Скопівців (1885), а потім Сільця під Станіславом (1887–1908) і Верхнього Березова (з 1908 року до кінця життя).

³ Оповідання Н. Кобринської «Задля кусника хліба» опубліковано в журналі «Зоря» 1884 року № 20, с. 161–165; № 21, с. 173–174; № 22, с. 181–185.

⁴ Іван Іванович Озаркевич (1826–1903) – священик, культурно-громадський діяч, парох у Белелуї та Болахові (1884–1903), радник Митрополичої консисторії (з 1882) посол до Австрійського парламенту та Галицького сейму, батько письменниці Наталії Кобринської.

від Русова, де проживала бідна вдова по священику Петровська. Була в неї дочка, велика красавиця і імпонуючої постаті. Між нею а молодим Володимиром зав'язались вправді любовні зносини, однак до подружжя не прийшло власне через велике убожество Петровської. Досить, що Володимира «оженено» з добре ситуованою Ольгою Рошкевичівною. І вона, і він – були це незвичайно симпатичні і культурні люди, але вони – як кажуть наші селяни, «не пасували до себе». Лев Толстой характеризував таке подружжя кажучи, що у ньому не було «изюминки» (= родзинка).

Так було і в цьому випадку, а причини стоячі на боці люди не годні були відгадати.

Нераз буває і так, що цього роду «Geldhein recht»^{*} стає з часом навіть щасливою, особливо коли обі сторони полово собі відповідають.

А нераз буває і навпаки: пара, яка палко любилася тай довго взаємно на себе чекала – нарешті побереться і почуває нераз себе дуже нещасливою, що для остронено стоячих людей стає справдішною загадкою. Вона і лишаєсь так званою «тайною алькови», а головною причиною такого розладу нераз межі дуже чесними людьми є звичайно це, що вони собі полово не відповідають і себе полово не заспокоюють.

22 / III [1]941. І ось це було величезним злочином цих держав, які, слухаючи припису католицького Риму, не допускали законного повного розводу подружжя та не дозволяли на нове подружжя людей, які взагалі не могли з собою даліше разом жити. А так було і в бувшій монархічній Австрії, і в бувшій – донедавна Польщі. Будучі покоління не зможуть навіть зрозуміти, як можна було робити нещасливими мільйони людей просто для вдоволення самоволі якоїсь влади організації, що була поза границями даної держави!

А таке було і з дальшими перешкодами до заключення подружжя як ось попівське висвячення чи чернечий обіт. Радянська влада зробила в короткій дорозі цим надужиттем кінець.

Ольга Рошкевич зладила кілька перекладів повістей з чужих мов, а її сестра Михайлина написала оповідання «Кума з кумою», що появилось в «Молоті», та два другі, поміщені в «Першій віноку»: «Таку вже бог долю судив» та «Теща»¹.

Михайлині посвятив І. Франко свій віршик «Михайлині Р.». Вона вийшла за попа Іванця, а їх сином є знаний галицький маляр-баталіст Іван Іванець². Ольга, повдовівши, жила мабуть у Іванців і у них померла.

^{*} Ймовірно, мається на увазі Geldschein recht – з матеріальних (фінансових) міркувань (нім.).

¹ Михайлина Рошкевич (1859–1957) – сестра Ольги Рошкевич, знайома І. Франка, письменниця. Зазначені оповідання М. Рошкевич друкувалися у виданнях: «Кума з кумою (фотографія)» // Молот. – 1878. – С. 105–110. – Підписано: Міхаліна М.; «Таку вже долю бог судив (Народне оповіданє)» // Перший вінок: жіночий альманах виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки. – Львів : З друкарні Товариства ім. Шевченка, 1887. – С. 161–176. – Підписано: Міхаліна Рошкевич; «Теща» (образок з народного життя) // Перший вінок: жіночий альманах виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки. – Львів : З друкарні Товариства ім. Шевченка, 1887. – С. 396–404. Підписано: Міхаліна Рошкевич.

² Іван Іванець (1893–1946) – син Михайлини Рошкевич, четар УСС, український маляр і графік, ілюстратор стрілецьких видань і видавництва «Червоної Калини». Засновник і лідер Асоціації Незалежних Українських Мистців (АНУМ), 1942–1944 роках – голова Спілки українських образотворчих митців у Львові. Автор батальних композицій, пейзажів, а також автор численних статей на мистецькі теми.

Щож до першої любки В. Озаркевича – Петровської – то вона вийшла заміж за народного учителя Навчука, що був потім директором народної школи в Рожнові (Снятинського повіту). Один його син і дочка працюють тепер при одній радянській організації в Коломиї, а другий стояв – по першій світовій війні – в близьких зносинах з радянським посольством у Відні, а від 1932 року живе в Слав'янську Сталінської області.

І ось так пізнав я Івана Франка особисто з нагоди другої студентської вандрівки в Коломиї – в 1884 році. Він зробив на мене велике вражіння головно своєю звичайністю, своїм браком великої пози. Цього самого року в осени вступив я яко (не «як») однорічний охотник до війська, а з новим – 1885-им – роком переїхав до Відня до військової школи, щоби зістатися резервовим «інтендантським чиновником».

Однак, ходило мені головно о це, щоби дістатися до віденського студентського товариства «Січ», де була – старанням Драгоманова – велика бібліотека російської прогресивної літератури. Її посвятив я далеко більше уваги, як моїм інтендантським студіям, а дещо – з Пушкіна, Некрасова – і доси знаю напам'ять.

Через довше триваючу недугу мусів я у Відні надслужувати і доперва з початком 1886 року здав я військовий екзамен. Та через це спізнив я о рік мій перший правничий екзамен, а здавши його 6 липня 1887, поїхав я на п'яту студентську вандрівку та на вокально-декламаторських вечерницях в Золочеві виголосив я «Каменярі» І. Франка. Тоді то власне перший раз пронеслися ті грімкі, завітні слова Галицького Кобзаря публично з театральної сцени.

Щодо самої Ольги Рошкевич – то не мож було її назвати красавицею. Лице її було однак дуже оригінальне, виразисте, а при тім – миле. Добрий її портрет – вже замужної – помістила Мілена Рудницька в «Жінці»¹. Зосібно очи мала дуже гарні.

З її братом Славком², учеником І. Франка, сталася така пригода, що він нещасливо влюбився в Ольгу Ганковичівну, сестру визначного соціяліста Миколи та пізнішу жінку Северина Матковського, автора звісної брошури «Три Синодальні Архіереї». Досить, що Славко з розпуки вернув на службу до державної поліції, що впрочім у Галичині не було ще так дуже компромітуюче, як служба в жандармерії у Росії.

Всіх цих людей, про які власне згадую, з виїмком лише маляра Івана Іванця, нема вже при життю... Нема навіть і поета Володимира Самійленка, з яким ми разом,

¹ Йдеться про двотижневик «Жінка», який виходив у 1935–1939 рр. під редакцією Мілени Рудницької (1892–1976) – політичної і громадської діячки, педагога, одного з ідеологів українського жіночого руху на Західній Україні в 20–30-х роках ХХ століття, голови центру управи «Союзу Українок у Львові». Згадувана фотографія О. Рошкевич була поміщена у числі 11–12 часопису 1937 року (С. 2–3) як ілюстрація до публікації К. Трильовського «Наталія Кобринська і її найближчі (З моїх споминів з половини 80-тих років минулого століття)». Деякі уступи цієї публікації (про шлюб О. Рошкевич з В. Озаркевичем, про зустріч І. Франка з О. Рошкевич у Коломиї) текстово перекликаються зі спогадами про І. Франка.

² Ярослав Рошкевич (1858–1904) – брат Ольги Рошкевич, гімназійний товариш І. Франка. Саме як репетитор Я. Рошкевича приїхав І. Франко до Лолина 1874 року на запрошення отця Михайла Рошкевича.

відбувши коротку п'яту галицьку вандрівку, переїхали зараз на Буковину і прилучились у Вашківцях до вандрівки (в серпні 1887 р.)¹ зорганізованої Омеляном Поповичем. Автограф його – Самійленка – сатиричного вірша про ту першу і останню студентську буковинську вандрівку², є і досі в мене.

В цьому ж 1887 році вийшов «Перший вінок» – жіночий альманах, редактований буцім-то Наталією Кобринською та Оленою Пчілкою, а властиво – як сам я це бачив – Іваном Франком, який мав і справді гіркі три дні з обома – вибачайте за слово – бабами. Він і каже в своїм «Нарисі»: «Жаль, що через незгоду редакторок даліше видання не могло продовжуватись в тім самім напрямі, а видані пізнійше самою Кобринською дві книжки альманаха «Наша доля» і що до змісту і що до видавничої форми, при незвичайно лихій коректі – не станули на тій самій висоті»³.

Але я ще додаю: і що до паперу! Вийшло просто якесь «лубочное издание»!

Гадаю, що не нарушу святої пам'яті такої будь-що-будь заслуженої жінки, як Наталія Кобринська, коли наведу тут ще одну подробицю що до неї. Вона жила і померла непорочною дівичею, бо хоча і жила (заки повдовіла) два чи три роки з чоловіком –

¹ Йдеться про українського поета-сатирика, перекладача Володимира Самійленка (1864–1926), який заприязнився з К. Трильовським наприкінці 80-х років XIX століття. Про це В. Самійленко писав у своїх спогадах «З українського життя в Києві в 80-х роках XIX ст.»: «З молодіжці тодішньої найближче познайомився з Кирилом Трильовським, котрий закликав мене гостювати до себе в село коло Снятина, де його батько був парохом. Живучи у Трильовського, я разом із ним одвідував інтелігенцію в поблизьких селах, переважно попів, і міг бачити, наскільки ті різняться від наших українських, бо й більш освічені, й живуть культурнішим життям, і являються ватажками народу, ведучи його національним шляхом» (цитую за виданням: *Самійленко В. Твори / В. Самійленко ; упоряд., передмова, примітки М. П. Бондар. – К. : Дніпро, 1990. – С. 586*). У серпні 1887 році В. Самійленко з К. Трильовським брав участь у студентській мандрівці Буковиною (про яку йдеться), що детально описав у цитованих спогадах, зазначаючи, зокрема, таке: «Того літа мандрівка відбулась по селах буковинських, мандрівників було душ тридцять, переважно студентів Львівського університету, до котрих і я пристав. Пам'ятаю тільки декого з мандрівників: Кирила Трильовського, Осипа Маковея, Нижанковського, що, здається, тоді ще не скінчив гімназії, але вже був відомий як композитор; був Величко, був Черепашинський...» (*Самійленко В. Твори / В. Самійленко ; упоряд., передмова, примітки М. П. Бондар. – К. : Дніпро, 1990. – С. 587*).

² Йдеться про поезію Володимира Самійленка «Мандрували, мандрували...». Про те, що саме ця поезія була відгуком поета на буковинську мандрівку документують «Спогади про Володимира Самійленка» Михайла Обідного, де ця поезія і вперше була опублікована: «До річи, зустрівшись на еміграції з д-ром К. Трильовським, у якого В[олодимир] С[амійленко] гостював при згаданій поїзді до Галичини, я попросив його розповісти мені про ту подорож В[олодимира] С[амійленка]. Др. К. Трильовський охоче розповів мені і навіть дещо написав (про се оповім у своїх ширших спогадах) про студентську мандрівку на Буковині в 1887 році, в якій брав участь і В[олодимир] С[амійленко]. А що цікаво, прочитав мені з пам'яті того вірша, що В. С. написав тоді, лежачи на дарабі, що пливла Черемошем» (Літературно-науковий вісник. – Львів, 1926. – Том LXXXIX. – Кн. 2. – С. 139).

³ Відповідний фрагмент «Нарису...» І. Франка дивись: *Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 41 / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1984. – С. 455*.

то він був імпотентом. Таке оповіла вона дружині Ів. Франка Ользі, Ольга Франкова оповіла це чоловікови, а він мені.

Я і моя дружина назвали другу нашу дочку в честь Н. Кобринської Наталкою. Н. Кобринська, повідомлена нами, щиро нам за це подякувала.

25 / III [1]941. Не маючи під рукою старшої західноукраїнської преси – не можу я й слідити докладно за подіями, при яких я сходився з І. Франком. В осени 1888 року я перенісся на стало до Львова та зістав вибраний головою «Академічного Брацтва». У тому шкільному році (1888/89) я заходив дуже часто до його домівки, певно – щонайменше раз на тиждень і тоді мав нагоду (звичайно вечером) докладніше приглянутись його життю, його невсипущій праці. В неоднім засягав я його думки, як ось в справі перекладу «Германа і Доротеї» Гетого. Я відчитав йому першу перекладену мною пісню цієї поеми, причім Франко завважив, що вона має занадто «ein spießbürgerlicher Charakter*» і тому не конче надається до перекладу. З гостей, що у нього бували, пригадую собі добре Володимира Коцовського¹, що якийсь час працював рівночасно з Франком у «Зорі» і виступав у ній під псевдонімом «Корженко». Він в цих часах тужив власне тяжко за своєю любкою, наддніпрянкою Оленою Доброграєвною², яка якийсь час проживала у Львові і навіть редагувала літературно-науковий додаток при популярній політичній часописи «Батьківщині», а в р. 1888-ім померла. З великим болем оповідав він Франкови про це, як вони обоє не лиш любилися, але й розуміли одно другого. Він – очевидно еще за її життя – написав вірш, з якого пам'ятаю й доси кілька рядків:

«Говорить це дівча і тулиться до мене –
Палкі твої уста, мов золото теплене.
Палкі твої уста неначе прагнуть крові
Чи знаєш ти дівча всю суть й вагу любови?»

* Міщанський характер (нім.).

¹ Володимир Коцовський (1860–1921) – український поет, новеліст, перекладач, історик української літератури, літературний критик, історик, педагог, журналіст, редактор. Відомий під псевдонімом «Корженко». Був знайомий з І. Франком від часу навчання у Львівському університеті, співпрацював з ним в «Академічному Брацтві», «Етнографічно-статистичному кружку», в НТШ, у журналах «Світ», «Зоря». Як літературознавець В. Коцовський відомий передусім своїми дослідженнями творчості Маркіяна Шашкевича. Збереглося 26 листів В. Коцовського до І. Франка, які опубліковані у публікації: *Горак Р. Цілком забутий Володимир Коцовський* / Р. Горак // Українське літературознавство. – Львів, 2008. – Вип. 70. – С. 58–116.

² Олена Доброграєва (1864–1888) – киянка, слухачка Вищих жіночих курсів у Києві, разом з Галичанами брала участь у третій студентській мандрівці, де й познайомилася з В. Коцовським. Про це детальніше, як і публікацію листів О. Доброграєвої до І. Франка дивись: *Горак Р. Листи Олени Доброграєвої до Івана Франка* / Р. Горак // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2005. – Вип. 5. – С. 112; *Горак Р. Третя студентська мандрівка 1885 року* / Р. Горак // Науковий вісник Івана Франка у Львові. – Львів: Ініціатива, 2011. – Вип. 10. – С. 8–64; *Горак Р. Цілком забутий Володимир Коцовський* / Р. Горак // Українське літературознавство. – Львів, 2008. – Вип. 70. – С. 58–116.

Підчас одної дискусії зійшла бесіда на одну характеристичну прикмету деяких персонажів в прозових творах Франка. На великий мій жаль – по більше як 50 роках – мені годі пригадати собі докладно слів, яких ужили тоді оба палкі дискусанти і лише представлю тут загальне вражіння, яке у мене й доси з цієї розмови полишилося в пам'яті.

І так Коцовський закидував мабуть Франкови, що у декотрих осіб, описуваних Франком, видно якусь спеціальну заїлість і злобу, і, можливо, що тоді напровадив яко (не «як») приклад того молодого Еврея, що його описує Франко мабуть в «Борислав сміється». Можливо, однак, і це, що Коцовський говорив тоді взагалі проти полемічних статей Франка, хотя у них такої заїлості не завважав.

На це відповів Франко повним жалю голосом, що годі писати в іншій тоні людині, яка мусіла тільки і то від земляків перетерпіти, що він.

Навпаки, по моїй думці, Франко взагалі замало ужив свого сатиричного бича на цю низку злобну дрібно-буржуазійну рутенську голоту, яка його так довго переслідувала і ще в році 1892 – на внесення Др. Костя Левицького – не допустила його до «Просвіти».

Були у цих дискусіях обох письменників і веселі моменти. І так якийсь час вони для означення, що комусь з письменників його твір не удався – називали це «**ликом**». Це слово тоді пішло від них і в моду, і коли ми, студенти, обговорювали раз рукопис новельки молодого нашого товариша Черепашинського, де приходило речення: «Не йди, сину, на глибоку воду, бо буде лихо» – звисний пізніше автор «Деканів з гір» Єронім Калитовський¹ – перемінив, читаючи вголос цю новельку, слово «лихо» на «лико». І справді – було це оповідання – «ликом».

Сам В. Коцовський, перейшовши мабуть одну модну у галицьких письменників хворобу (навіть і у Поляка Виспянського), відскачив пізніше на бік від Івана Франка та кар'єри ради попав навіть в католицьку організацію, но і справді зістав навіть директором учительського семинара.

І. Франко в цьому часі мешкав при вулиці, що лучила Академічну вулицю з вулицею Зиблікевича, і звалась, мабуть, вулицею Ліндого. Академик В. Щурат буде, мабуть, добре пам'ятати ту вуличку, бо і він в році 1889 та 1890 забігав до скромної домівки великого поета. Домівка ця обіймала два невеликі покоїки і кухню, та була дуже бідно умебльована. Нераз і мене, коли я зайшов вечером до Франків, запрошували вони мене до своєї вечері. Пам'ятаю добре одну таку вечеру, що складалася зі склянки чаю і двох подовжних булочок (по 2 шт.) – на особу.

¹ Єронім Калитовський (1866–1926) – український адвокат і письменник. З 1908 року відкрив у Заліщиках свою канцелярію, а з 1910 року працював у Стрию, де був головою філії «Просвіти» та інших українських інституцій. Писав оповідання і п'єси з українського сільського побуту («Декани з гір», «Гостина св. Миколая»), був відомий під псевдонімом Трохим Дріт. Після Першої світової війни став першим організатором «Товариства опіки над стрілецькими могилами», 1922 року організував похід на гору Маківку для впорядкування там стрілецьких могил. Про нього, про його контакти з І. Франком та публікацію листів дивись у публікації: Чернієнко В. «Я весь труд, весь вік тобі, народе, дав» / В. Чернієнко // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів : Ліґа-Прес, 2008. – Вип. 8. – С. 224–234.

Під весну 1889 р. раз я довше ждав у них на поета, який еше не вернув був з судової салі, де був приявний яко (не «як») репортер від «Кур'ера львовського», при якім тоді працював. А була це дуже інтересна кримінальна справа, яка дала Франкови матер'ял до повісти «Основи суспільности»¹. Розходилося іменно о скритоубійчий замах дідички, стоячої перед банкруцтвом її сина на старенького польського ксьондза (мабуть Тхуржніцкоґо), що мав значну готівку.

Нарешті – вже пізно вечер – вертає Франко домів і я був переконаний, що певно від перемучення і розмовляти не буде годен. Але де там! Він повний бадьорости і гумору сідає до цієї бідної вечери та оповідає про всілякі перепетії, що були цього дня в судовій салі!

Його «Arbeitsfähigkeit»* була просто неістоцима.

У жовтни 1930 р. стрінув мене на вулиці у Львові один з бувших редакторів «Кур'ера львовського» та один з засновників польської «людової» партії Болеслав Вислоух² та запросив мене на вечеру. Майже цілий час говорили ми оба про І. Франка і Вислоух подивляв ту легкість, з якою Франко писав нераз дуже важні статті – рівночасно не перериваючи майже жартівливої розмови з товаришами.

На великий жаль, як казав Вислоух, мусіла ця редакція виповісти Франкови місце у себе з цієї причини, що він помістив у віденській журналі «Цайт» статтю «Поет зради», в якій обговорював поему А. Міцкевича «Конрад Валенрод».

А виводи цієї статті були вповні оправдані, але Франко-поет – не був політиком і не взяв на увагу великої дражливости Поляків що до всього того, що вони за своє «народное достояніє» уважають.

Еше підчас свого співробітництва в «Кур'ері львовській» – мабуть в 1894 або в 1895-ім році – познакомив мене Франко на вулиці Академічній зі своїм тодішнім редакційним колеґою Леоном Васілевским³, пізнійше – батьком теперішньої визначної письменниці Ванди⁴. По смерти Леона – великого націольґога – в грудни 1936-ого року –

* Працездатність (нім.).

¹ Повість І. Франка «Основи суспільности» написана на підставі документального матеріалу. Матеріалом був сенсаційний свого часу кукізівський процес 1889 року, на якому І. Франко як співробітник «Kurjera Lwowskiego» був присутнім. Про це він писав у листі до М. Драґоманова від 10 лютого 1889 року. Суть справи була в тому, що поміщиця Кукізова Марія Стшелецька зі своїм сином Олександром, прагнучи врятувати напівзруйнований маєток, намагалася вбити і пограбувати багатого ксьондза Яна Тхуржніцкоґо. В результаті суду Стшелецькі були виправдані.

² Болеслав Вислоух (1855–1937) – польський громадсько-політичний діяч, журналіст, публіцист, певний час – редактор львівського польського часопису «Kurjer Lwowski», де впродовж 1887–1897 років працював І. Франко. Знайомий І. Франка.

³ Леон Васілевський (1870–1936) – польський публіцист і громадський діяч. У вересні 1893 року відвідав І. Франка у Львові.

⁴ Ванда Васілевська (1905–1964) – українська і польська письменниця, родом з Кракова, дочка Леона Васілевського, дружина радянського драматурґа Олександра Корнійчука. З 1939 року жила в Радянському Союзі, у роки війни воювала в лавах Радянської армії. Член Всесвітньої ради миру, депутат Верховної Ради СРСР, член Спілки письменників СРСР. Писала польською та українською мовами.

я знайшов посмертну згадку про нього в «Бюлетені польско-українським» (1 число з 1937 року¹).

І. Франко був одним з основників Русько-української радикальної партії в осени 1890 р. і часто дописував до її органу «Народа». Був він і першим головою політичного товариства «Народна Воля» в Коломиї, основаного головно заходом Др. С. Даниловича², Гіляра Герасимовича і моїм.

Це товариство було обчислене на масове членство в цілім краю, бо після австрійського закона товариство політичне не мало права закладати філій. Інтересним було, що річна членська вкладка у цьому товаристві виносила лише 20 грейцарів. Не було це впрочім так дуже мало, коли взяти на увагу, що дідичі (поміщики) платили в тих часах за цілоденну роботу на лані, на своїм власним харчи – навіті і лише по 20 грейцарів. В році 1894-ім І. Франко зрікся головства в цьому товаристві. М. Драгоманов був дуже невдоволений, що це товариство названо «Народна Воля», бо ця назва нагадувала терористичну «Н[ародну] Волю» в Росії, а він був противником перзонального терору.

Іван Франко промовляв нераз на публичних вічах. Знаючи дуже добре і державні і краєві політичні справи* (що нагадаю лише його знамениту працю про індемнізацію з панщини), він найкраще зі всіх нас володів фактичним матерьялом, а крім того був надзвичайно популярним промовцем. Говорив він без штучного патосу, не запалюючись але зато – образово. І доси бачу його мов живого, як стоїть на підвищенню у львівській ратушевій салі і говорить про право загального голосовання та про шахрайства голосовання посередного³. Він так і показував руками як воля народу мов через сито пересівається при помочи правиборів.

Касієром «Народної Волі» був старий польський соціяліст Кржичковський, який і книгу рахункову провадив по-польськи. Книгу ту спалили царські солдати еще підчас першої світової війни – тоді, як нищили мою бібліотеку в Яблонові (над 1500 книжок) і мій архів.

Кржичковскі був інжинєером-будівничим та перед тим будував мости залізничні в Корділерах Полудневої Америки. Між іншим – збудував він і Костел Єзуїтів в Коломиї та велику (коричневу) каменницю у Львові на розі вулиць Коперника та Шайнохи. Пристаравши одній служниці дитину – він подружився з нею, а я і Гіляр Герасимович були за свідків при слюбі. Їх один син – упав в бою яко польський легіонер.

Він брав також участь у важній радикальній конференції, яка відбулася дня 15

* Політиком однак таки не був, бо ним не може бути поет, підлягаючий імпресіям. Великі політики поетами не були. Не треба далеко шукати. – Примітка К. Трильовського.

¹ Йдеться про публікацію: Trylowski K. O Leonie Wasilewskim / K. Trylowski // Biuletyn polsko-ukraiński. – Warszawa, 1937. – № 1 (192). – S. 2–4.

² Северин Данилович (1861–1942) – український адвокат, один із засновників Української радикальної партії, до Першої світової війни – громадський діяч на Покутті.

³ Йдеться про виступ І. Франка на народному вічі, яке відбулося 14 грудня 1890 року у львівській ратуші, де обговорювали питання загального, безпосереднього і таємного голосування. Про це віче повідомлялося (без зазначення участі І. Франка у ньому) у публікації: В справі робітних людей і женщин у Галичині // Народ. – 1890. – № 23. – С. 372. – Підписано: М. П.

серпня 1892 року в домівці Гіл. Герасимовича, на якій по рефератах Др. С. Даниловича і селянина Івана Сандуляка¹, Луки з Карлова – стверджено ухвалою, що дрібне селянське рільниче господарство не має ніяких виглядів перед собою і що потреба заводити кольлективні селянські газдівства. На тій нараді був ще один Поляк присутний – а то жиючий ще до недавна М. Маліновскі з Варшави, редактор «Зоржи» а пізніше «Заржев'я»².

Тодішні радикали – були це однак Драгоманівці, а не ті, в яких Матій Стахів заганяв для власної амбіції* (бо хотів брати участь у конгресах II-го Інтернаціоналу) у II-ий Інтернаціонал!

Іван Франко вправді не був приявний на цій конференції в Коломиї, але пізніше вповні прилучився до цієї ухвали. А впрочім він вже в 1881-ім висказав такі самі погляди у першій частині свого вірша «Гадки на межи».

Півтора року перед цею коломийською нарадою були ми оба з І. Франком на однім банкеті, який відбувся у Львові в салі старого ще готелю «Жорж»-а в честь нововибраного демократичного посла Карла Леваковського³. А була це така справа:

В часах навкруг 1891 року грав в Галичині велику роль Поляк Стан. Щепановскі⁴,

* В[исоко]п[оважаних] Тов[аришів] Редакторів прошу полишити безумовно уступ червоно закреслений, бо я хочу виразно зазначити різницю поміж первісними радикалами Драгоманівцями – а цими з останніх часів перед вибухом радянсько-польської війни. – *Примітка К. Трильовського*.

¹ Іван Сандуляк (1848–1926) – селянин з села Карлова Снятинського повіту, громадсько-політичний діяч, завзятий прихильник Радикальної партії, посол до Галицького сейму (1908–1913).

² Максимільян Маліновський (Malinowski Maksymilian, 1860–1948) – польський педагог, публіцист громадський діяч, посол і сенатор. Дописував до «Gazety Świątecznej», «Zorzu», «Przeglądu Pedagogicznego». З 1886 року жив у Варшаві, а з 1887 року разом з Конрадом Прошинським редагував «Zorzę», а з 1892 року редагував цей часопис з Мечиславом Бжезінським. З 1892 року часопис став органом «Ліги Польської», членом якої М. Маліновський був упродовж 1900–1906 років. Приїздив до Львова, де був у приятельських відносинах з подружжям Болеслава і Марії Вислоухів. Пізнаючи за їх порадою і впливом народне життя, 1906 року Маліновський пережив злам, порвавши з редагованим ним часописом і співпрацював з «Związkiem Młodej Polski Ludowej». З 1906 року редагував часопис «Przegląd Polski». У листопаді 1907 року заснував часопис «Zaganie». Був членом і засновником низки політичних польських товариств.

³ Карл Євгеніуш Леваковський (Karol Eugeniusz Lewakowski, 1836–1912) – доктор прав, повстанець у польському повстанні 1863 року, політичний діяч, презес Storonnictwa Ludowego, посол родом з Галичини. У 1862 році здобув докторат у Львівському університеті, стажувався в канцелярії адвокатській М. Кабага. З 1880 року був директором залізниці Чернівці–Львів. У 1883 році відкрив у Львові власну адвокатську канцелярію, а 1884 році вперше був обраний послом до Австрійського парламенту, де був членом «Кола Польського». З 1891 року – презес Товариства приятелів освіти у Львові, з 1894 року – член Товариства демократичного польського у Львові, з 1895 року – президент Центрального народного комітету виборчого.

⁴ Щепановський Станіслав (1847–1900) – польський економіст, автор праці «Nędzy Galicji» («Злидні Галичини»). Разом з Гілярієм Герасимовичем заснував у Коломиї 1892 році то-

що видав був брошуру «Нендза Галіції», в якій доказував які великі богацтва Галичина в своїм земнім нутрі посідає, а яка помимо того має таку бідну, нужденну людність. Ці богацтва – зосібна нафту – треба використати, але требаби взятись з розмахом до роботи на американський великокапіталістичний лад. В тій цілі заангажував він навіть капітали Краєвої Каси щадничої. Його пляни попірала урядові галицькі сфери – але ті пляни не повелись, прийшло до великого краху і тої Каси щадничої, а її директор Зіма Щепановські і інші махери найшлися на лаві підсудних.

Заким однак ще до цього дійшло хотіла шляхотсько-капіталістична кліка вислати Щепановського за всяку ціну до віденського парламента. Польські сфери демократичні і людові поставили проти нього кандидатом Карла Ляваковського і при виборах до Державної ради в 1891 року таки і вибрали його, а напередодні цієї перемоги й відбувся згаданий вже мною банкет. Президував йому начальний редактор «Кур'єра львовського» Генрик Ревакович¹, а брали в нім участь і другі співробітники цієї часописи а межі ними і Іван Франко. Рівночасно відбулися вибори і з сільської курії – отже з округу Коломия, Косів, Снятин, де українські радикали перший раз поставили свого кандидата – а то Др. С. Даниловича. Він і провалився завдяки цілковитому свому лінивству. Лише в Снятинському повіті, де я особисто кермував агітацією – віднесли ми перемогу, а так, як це було добре (через Франка) знамим в редакції «Кур'єра львовського» – запрошено мене також на цей банкет, на яким я сидів при столі напроти Франка.

Це був рідкий факт перемоги над пануючою в Галичині клікою (перед 50-ти роками!) і тому викликав він в цілмі краю велике вдоволення. У тому банкеті взяв також участь і польський соціаліст Гнат Дашиньські², а виходячи з нього дозволив собі на іронічну увагу на рахунок М. Павлика, якого і у лондонським «Пшедевіті» називав «тромбон

варисто з обмеженою порукою «Гуцульсько-промислова спілка», метою якого було поширення гуцульського домашнього промислу.

¹ Генрик Ревакович (Rewakowicz Henryk Karol, 1837–1907) – польський громадсько-політичний діяч, журналіст. Освіту здобував у Галичині (Перемишль, Самбір, Львів). З 1856 року разом з Теофілом Вислоцьким видавав польський часопис «Swit». Під час польського повстання 1863 року брав участь у підготовці повстанських відділів на теренах Галичини. У 1870–1873 роках був ініціатором діяльності «Товариства Народної Опіки», яке діяло у Львові. Головним і найважливішим ділом Г. Реваковича було його редакторство часопису «Kurjer Lwowski» з 1884 року. Тут разом із ним співпрацювали Ян Каспрович, Владислав Оркан, Людвік Кульчицький, Станіслав Пшебишевський, Казимир Тетмайер. З 1887 року співвидавцями «Kurjera» стали Болеслав Вислоух і адвокат Едвард Лілієн. Довкола часопису зорганізувалася масонська ложа, до якої входив Г. Ревакович. Ревакович був одним із лідерів народного руху в Галичині: був членом Виділу Польського товариства демократичного у Львові (з 1894), після Карла Леваковського очолював Stowonictwo Polskie у Львові, органом якого був часопис «Przyjaciel ludu», з яким співпрацював Г. Ревакович. У 1893 і 1897 роках був послом до Віденського парламенту, був радником Ради міста Львова (1886–1888, 1889–1892, 1893–1895).

² Йдеться про Ігнація Дашинського (1866–1936) – польського соціаліста, одного з лідерів галицької соціал-демократії. Був знайомий з І. Франком, бачився з ним у Станіславові, знав також Юзефу Дзвонковську. 1926 року на прохання голови НТШ К. Студинського написав спогади про І. Франка.

Драгоманова». І цей стояв йому на заваді. А впрочім на самім банкеті, окрім побідних вигуків не було нічого замітного, крім малої сутички між Дашиньським і Ляваковським. Ані Франко, ані я не промовляли.

В 1894 році прийшло однак при кінці серпня на засіданню Головної Управи р[усько-]укр[аїнської] радикальної партії в Коломиї до горячої дискусії над моїм внесенням, щоби користаючи з Краєвої вистави, яка власне відбувалася у Львові, скликати до Львова велике краєве віче. Була іменно знаменита нагода до цього. Ту виставу аранжував властиво Краєвий Виділ, що стояв на чолі Краєвої автономії. Вибрав його Краєвий сойм, в яким на підставі злочинної виборчої агітації, а ще більше при допомозі виборчих шахрайств та насильств – мали велику і рішучу перевагу польські пани і шляхтичі при допомозі цих Евреїв, що називали себе «Поляками жидовського визнання». Річ очевидна, що проти такої польсько-панської витівки, як отця краєва вистава – заняли всі Українці, а межі ними, очевидно, і р[усько-]укр[аїнські] радикали вороже становище. Були, однак, в кождім повіті еще осібні Виділі повітові, вибрані, очевидно, також на підставі дуже кривдячої виборчої агітації. «Презесом» такого повітового Виділу, що мав безпосередній нагляд та контролю сільських громадських рад, був, очевидно, також шляхтич-дідич (поміщик), якого звано «Повітовим маршалком».

Його завданням було піддержувати на чолі рад громадських якнайбільших народних зрадників – так званих нашими селянами «хрунів», які мали знову завдання помагати панам-шляхтичам підчас виборів до Союму Краєвого та до Ради Державної у Відни.

І власне з нагоди тої вистави Краєвої старались ті «повітові маршалки» аранжувати (на кошт повітів) якнайчисленніші прогульки сільських «хрунів» на ту виставу до Львова, щоби тим їм показати всі світлі здобутки шляхотської господарки в краю тай попровадити їх еще на панораму, представляючу побіду повстанчого війська Косцюшка над Росіянами у битві під Рацлавіцями (1794 р.)¹. А у тій панорамі був представлений і польський хлоп Бартос Гловацкі, як він стоїть при здобутій ним гарматі. Шкода лише, що малярі цеї панорами В. Коссак і Я. Стика² і другі не намалювали еще і другої картини, представляючої як цьому панцизняному польському хлопови, якого Косцюшко поручником іменував, його пан дідич по повороті до села казав дати 50 буків та його у австрійські солдати віддав. Треба було ждати аж більш як сто літ, щоби Ванда Васілевська здемаскувала брехні польських буржоазійних істориків і представила цілу ту справу в повній нагій правді у своїй п'есі, яка має появитись на сцені цими днями, коли я власне пишу отцю статтю про І. Франка.

А ці історики і з тою білою хлопською сукманою, в яку був убраний у цій битві Косцюшко, наробили великого шовіністичного «гевалту» – яким то – мовляв – вели-

¹ Йдеться про Рацлавську панораму, яка містилася у спеціально побудованій для того ротонді (зараз – приміщення кафедри фізкультури Львівської політехніки). Авторами цієї панорами були поляки Войцех Коссак, Ян Стика, Тадеуш Попель, Зигмунд Горголевський.

² Ян Стика (1858–1925) – польський художник. Навчався в Академії мистецтв у Відні, потім у Римі, Парижі та Кракові (у Яна Матейка). Після закінчення навчання короткочасно проживав у Львові, з 1900 – проживав у Парижі, а з 1910 року – в Італії. Крім панорами, є автором полотен на релігійні, баталістичні та міфологічні сюжети.

ким демократом був Косцюшко, що аж хлопську сукману натягнув. Однакож пізніше вияснено, що з цею сукманою була цілком проста справа. Битва під Рацлавіцями була іменно в квітні, було холодно, а що Косцюшко не взяв зі собою свого плаща, то поживив собі від одного з косинієрів (селян) його сукмани.

Впрочім оскільки іде о самого Косцюшка, то, як виказав у «Записках наук[ового] Товариства імени Т. Шевченка» академик В. Щурат*, був він з роду Білорусом, та греко-католицької віри¹.

Ось ту власне нагоду, яку давала нам ця краєва вистава у Львові в 1894 році, хотів я використати в цьому напрямі, щоби устроїти цьогож року у Львові велике краєве радикальське віче. На тім вічу у відповідних рефератах можна було насвітлити і нап'ятнувати усю краєву пансько-шляхотську господарку, задемонструвати проти пансько-шляхотських шахрайств і зажадати грімко впровадження до всіх виборів, від рад громадських почавши, загального голосовання без ріжниць полів та яких-небудь обмежень. А референтів мали ми тоді світлих так поміж інтелігентними радикалами, як і – особливо – поміж селянами з ріжних повітів Східної Галичини.

27 / III [1]941. Річ очевидна, що можна було по вічу піти разом з учасниками його і на цю виставу, показати їм її та навіть і «Рацлавіце» та і всьо відповідно пояснити. Дотого і знижку на залізницю мож було тоді дістати.

Цьому моему плянові спротивилися однак і Др. Данилович, і Ів. Франко. Чому перший з них був цьому противний – була річ зрозуміла: він був взагалі непорушливий, а і промовець був слабший – зі своїм часто уживаним слівцем «мігли», та лиш винятково «був в штосі». Впрочім робив він при кожній нагоді мені – дуже рухливої вдачі – просто факційну опозицію. Які були впрочім взагалі аргументи моїх обох опонентів я тепер вже не пам'ятаю. Остаточоно мої аргументи побідили і Головна Управа у[країнської] р[адикальної] партії ухвалила тоді скликати на один день надходячого власне вересня краєве віче до Львова.

Та я був настільки необережний, що зараз по цій хвилі полишив засідання так як я мав еще дещо полагодити у місті, а то з уваги на моє весілья за кілька день та спішився на залізницю. Я був іменно тоді адвокат[атським] конципентом в Снятині.

Тимчасом цю мою неприсутність використав Др. Данилович і постановив внесок на реасумпцію попередньої постанови. Його попер І. Франко і в цей спосіб мій плян краєвого віча – провалився. З цеї, отже, причини вив'язалася між мною а Франком досить прикра переписка, а в його архіві певно еще будуть мої листи, що відносились до цієї справи². На жаль, його листи до мене знищили царські солдати, разом з цілим моїм архивом підчас Першої світової війни.

* До В[исоко]п[оважаного] Тов[ариша] Академика В. Щурата! Прошу Вас, В[исоко]п[оважаний] Товаришу, подати в нотці на долині докладні дати і про Ваше відкриття і в котрім то томі Записок НТШ була дотична Ваша стаття. К. Т. – *Примітка К. Трильовського*.

¹ Йдеться про статтю Василя Щурата «Українські традиції про походження Костюшка», опубліковану в 131 томі «Записок НТШ» (Львів, 1921, С. 231–247).

² Листи справді збереглися в архіві І. Франка у відділі рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка. Це 4 листи з 1894 року – від 24 березня (Ф. 3. – № 1634. – Арк. 545–546), 3 серпня (Ф. 3. – № 1609. – Арк. 379–382), 23 серпня (Ф. 3. – № 1609. – Арк. 405–408), 6 вересня (Ф. 3. – № 1634. – Арк. 547–554). Ці листи наведено у нашій публікації під № 13–16.

Незадовго наші особисті відносини знову поправилися, коли я в літі 1899 року сидів у Львові і учився до адвокатського екзамену. Забрав І. Франко мене і Вол. Гнатюка (знаного етнографа)¹ з собою на риболовну виправу до Завадова недалеко Стрия², де був парохом звісний композитор Ост. Нижанковський, замордований в р. 1919 Поляками. Тамошний дяк був заприятельований з І. Франком і до нього то ми – якось два дні перед Спасом (мабуть, 17 серпня 1899 р.) заїхали та зараз пішли до недалекої річки. Я з Гнатюком були радше видцями цієї риболовлі, бо властивими рибалками були Франко і дяк. Ми оба викупалися та вилізли на берег, а тамті два вештались у воді. Зосібна Франко, убраний у довгу сорочку, що вскорі стала мокра, брив попід берег і між звисаючим корінням надбережних верб ловив руками рибу (мабуть пструги), в чому був майстер. Чудом було, що бриючи годинами цілими у мокрій довгій сорочці не перестудився.

Під вечер вернули ми в хату дяка, де дячиха зараз зловлену рибу зварила і ми зі смаком її та юшку з неї з'їли, – впрочім нічим не запиваючи.

По вечери запросив нас газда спати на високім оборозі, куди ми вилізли по драбині. Нам туди виніс він і подушки, а ми повкривалися нашими накидниками. Було дуже тепло і приємно, але я вже запримітив, що зі мною не всьо впорядку. І другого дня ловив ще Франко рибу, а на вечер вернули ми до Львова.

Рано збудили мене гарматні стріли, бо це був день уродин цісаря Франца Йосифа. У мене була вже горячка і я занедужав на черевний тиф та повандрував до шпиталю. Це однак не було наслідком цього риболовства, але тиф вибух взагалі на Валовій вулиці, при якій я мешкав, а яку розкопували для введення водопроводів чи каналізації. У шпиталі відлежав я шість неділь, вернув на село до батька та аж в червні 1900 р. здав адвокатський екзамен.

Я однак не зрікся пляну краевого радикального віча у Львові, а здавши в червні 1900 року адвокатський екзамен, я ще більше як три місяці сидів у Львові та приготував це віче, яке насправді удалося на славу³. Навіт «артільний батько» Микола Левитський приїхав був на нього.

¹ Йдеться про етнографа, організатора наукової праці, дійсного члена і секретаря НТШ Володимира Гнатюка (1871–1926).

² Описана К. Трильовським «риболовна виправа» до Завадова – парафії священика та композитора Остапа Нижанківського – була у І. Франка не єдина і здійснювалася ним в різні роки регулярно. Про це свідчать спогади про письменника Петра і Ганни Франків, Левка Чикаленка, а також один з листів Остапа Нижанківського до І. Франка (дивись: *Дем'ян Г. Золотий гомін / Г. Дем'ян // Хвилі Стрия: Сторінки з історії культури та національно-визвольного руху, сучасне літературно-мистецьке життя.* – Стрий: Щедрик, 1995. – С. 250–252). Провідвідини І. Франком Голубутова і риболовлі там дивись також: *Рикмас О. Федір Дергалю / О. Рикмас, Р. Горак // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові.* – Львів: Каменяр, 2006. – Вип. 6. – С. 206–215.

³ Йдеться, очевидно, про віче, яке відбулося у Львові 6 жовтня 1900 року. Оголошення про віче дивись: *Програма хлопського віча // Громадський Голос.* – 1900. – № 20. – С. 165. Допис про перебіг віча: *Парлямент руських хлопів // Громадський Голос.* – 1900. – № 22. – С. 185–187. У вічі брали участь М. Павлик, К. Трильовський, М. Лозинський, І. Макух, М. Ганкевич. На вічі було обрано красвий хлопський виборчий комітет, до якого серед інших увійшов К. Трильовський.

Взаїмні відносини між мною а Франком поспувалися доперва через вступлення його в грудни 1899 року – під впливом Грушевського – до національно-демократичної партії. Це було впрочім лише дальшим наслідком смерти Драгоманова в 1895 році. Та якщо би він був довше жив, то взагалі не зважили би ся були цієї партії основувати екс-радикали В. Охримович¹ та Евген Левицький². Тоді Грушевський не був би грав такої великої ролі та не заставляв би Франка до ведення коректи його, Грушевського, творів.

Зауважу, що оба ті основники «есдецької» партії, що була впрочім лише полякерованою зверха партією «народовців» – Романчука³ та Костя Левицького – не дуже світло покінчили свою політичну кар'єру: Евген Левицький розпився і через це помер у шпитали, а В. Охримович, вивезений в р.1915 російським урядом «в не столь отда-льонныя места», вернув звідтам «практикуючим» біготом, що й старався оправдати в одній дуже «неінтелігентно» написаній брошурі.

Уже в недовгім часі зорієнтувався поет, в яку компанію за справою Грушевського попав і не лиш, що відвернувся від неї, але еще й для «Січей», які були виразно протибуржоазною та протипопівською організацією, написав гарну пісню, яку тут і подаю:

«Гей Січ іде!
Красен мак цвіте,
Кому прикре наше діло –
Нам воно святе!
Гей Січ іде!
Топірцями брень!
Кому люба чорна пільма –
А нам ясний день.
Гей Січ іде!
Мов пчола гуде...
Разом руки, разом серця
А гаразд буде!
Гей січ іде!
Підківками брязь!
В нашій хаті наша воля
А всім зайдам зась!»⁴

¹ Володимир Охримович (1870–1931) – адвокат, громадсько-політичний діяч, журналіст, фольклорист, дійсний член НТШ. Один із членів Радикальної партії, співробітник і дописувач часописів «Народ», «Житє і Слово», один із засновників Національно-демократичної партії (1899), редактор газети «Діло».

² Євген Левицький (1870–1925) – публіцист, громадсько-політичний діяч, один із піонерів робітничого руху в Галичині, один зі співзасновників радикальної, а потім – національно-демократичної партії, співредактор програм цих партій. Згодом – член Національної ради ЗУНР, в 1919–1920 роках – посол ЗУНР в Празі і Берліні.

³ Юліан Романчук (1842–1932) – визначний політичний, громадський діяч, багатолітній провідник галицьких українців, письменник і журналіст. У 1883–1895 роках – посол до Галицького сейму, з 1890 року – один із творців так званої «нової ери», посол до австрійського парламенту (1907–1910, 1916–1917). Автор сумнозвісної у Франковії біографії статті «Смутна проява». Йому І. Франко присвятив вірш «Сідоглавному».

⁴ До останньої строфи тексту поезії в автографі додана така ремарка К. Трильовського: «Це можна випустити».

Було би дуже пожаданим, щоби, окрім великого, многотомового видання творів Івана Франка, видано ще й осібно невелику, дешеву збірку, обіймаючу його – так сказати – заповітні вірші, як от: «Вічний революціонер», «Товаришам», «Каменярі», «Обриваються звільна всі пута» (загалом майже незнані), «Не пора», «Розвивайся ти, високий дубе», «Гадки на межі», «Засьпів до Мойсея» і ще дещо.

Деякі з них вже я старався при кожній нагоді зробити популярними – і в Галичині, і в Америці.

Наприкінці позволю собі ще на деякі мнемотехнічні завваги.

Чеський письменник Карель Гавлічек-Боровскі, великий вільнодумець, написав між іншим сатиричну поему «Хрещення святого Володимира». Цю поему переклав дуже справно Іван Франко¹, а у другім виданні вийшов цей переклад 1929 р. накладом «Чесько-Української книги» в Празі з обширним вступом написаним Г. Омельченком та з ілюстраціями Лішки. Я бачив у Франка оригінал цієї поеми з далеко гарнішими ілюстраціями.

Карель Гавлічек помер в молодім віці в 1856 році, то є в році народження Івана Франка.

Похорон Франка відбувся у Львові дня 31 травня 1916 року, а розпочався о годині 3-тій пополудни. Цього самого дня і о цій самій годині розпочалася славна морська битва між фльотами німецькою та англійською під Скагерраком.

Кирило Трильовський

ДОКІНЧЕННЯ «СПОМИНІВ ПРО ІВАНА ФРАНКА»

У повизшім моім начерку споминів про Івана Франка зазначив я, як великим щастям для нього була стріча його на життєвій дорозі Михайла Драгоманова. Коби не стріча – був би вийшов з Івана Франка звичайний галицько-рутенський «бельфер», спосібніший як другі, якого однак зальляло би галицько-польсько-буржоазійне болото, яке не дало би його вродженим, незвичайним спосібностям так могутчо розвинути і видати такі геніяльні плоди на літературній ниві, як це сталось під впливом того, якому призвав І. Франко заслугу «розбиття невіжества границі», що окружувало і І. Франка і його найблизших товаришів.

Ось що каже сам І. Франко у своїй статті «З остатніх десятиліть ХІХ в.» про вплив М. Драгоманова на Галичину взагалі:

«Горяча проповідь Драгоманова, при помочи оживленої кореспонденції головним своїм змістом мала те, щоб привчити Галичан читати, студіювати, відучити їх від пустої фразеології і трати часу, а засадити за реальну працю. Він звертав увагу на насущні потреби народа, на застій у політичнім життю, на неuczтво і поверховність світочів і

¹ Мовиться про твір відомого чеського письменника Карля Гавлічека-Боровського (1821–1856) «Хрещення святого Володимира», який І. Франко переклав і опублікував у збірці своїх перекладів чеського поета «Карел Гавлічек-Боровський. Вибір поезій. Переклад Івана Франка. З життєписом Гавлічека». – Львів, 1901.

проводирів Галицької Русі; як із найтяжшим ворогом воював він із привичним у нас крутіством, породженим бюрократичною школою, і не переставав допікати людей доти, доки не докопався в їх душі до живого й болючого. Його статті й листи, що були для значного числа Галичан мов удари батога, вони пекли й боліли, часто трафляли невинуватих, бували несправедливі, але завсігди змушували до думання, до входження в глибоку справу, до обрахунку з власним сумлінням. Непедагогічний у деталях – цей метод був чудово відповідний власне до розбуркання грубошкірої, лінійної та байдужної рутенської натури».

Ось таке писав І. Франко про «горячу проповідь Драгоманова» в Галичині. На жаль, як бачимо головню з оголошеної вже обширної переписки Драгоманова з Галичанами, проповідь та не знаходила багато слухняних слухачів, бо галицьке буржоазійне болото занадто вже позатикало вуха цим, до яких він звертався, а були і такі, які просто в грубий спосіб відповідали йому, як нпр. той будучий судовий радник Мандичевський: «відчепіться від мене». Другі знову – як пізніше дуже «правий» парламентарист посол Теофіль Окуневський – пококетувавши якийсь час з Драгоманівщиною – «благую частку избраша», що не нараджувала на невдоволення тай на атаки з боку польсько-австрійських прокурорів, ані не доводила до зірвання зносин з греко-католицькою попівщиною.

Заледво І. Франко, М. Павлик зі сестрою Анною¹ та Остап Терлецький² полишилися вірними прихильниками апостола соціалізму і раціоналізму тай то з цього останнього при його дуже квієтистичній, неповорушній вдачі – не було великої користі.

Та власне великим щастям для Східної (української) Галичини була ця обставина, що найзавзятішим і найвірнішим прихильником ідей, ширених М. Драгомановим, став І. Франко, найбільше спосібний зі всіх старших і молодших Драгоманівців, характерний і без страху перед прокурорами та перед тупою, галицько-інтелігентською (!) середою – а притім роботящий не менше від другого, ще більше завзятого Драгоманівця – Михайла Павлика.

Дуже сумно булоби з галицькою віткою великого українського народу, якщо би не знявся був нею такий світлий та пристрастний у своїй апостольській роботі ум Драгоманова, але чи малаби та його робота взагалі успіх, якби не то, що позискала вона для себе такого універсально обдарованого прихильника, яким був Іван Франко? «Неуцтво та поверховість світочів і проводирів Галицької Русі», про які говорить І. Франко, у злуці з клерикальною гр[еко-]кат[олицькою] мракою та впливом польської не менш

¹ Анна Павлик (1855–1928) – сестра Михайла Павлика, громадська діячка, пропагандист поступових ідей та ідеалістично-месіянстичного ідеалізму, піонерка жіночого руху в Галичині.

² Остап Терлецький (1850–1902) – галицький громадсько-політичний діяч, публіцист і літературознавець, відомий під псевдонімом В. Кістка. Випускник Львівського і Віденського університетів, прихильник М. Драгоманова і О. Подолінського. З О. Подолінським видавав у Відні популярну літературу (так звані «метелики»), в 1874–1877 роках був головою українського студентського товариства «Січ» у Відні. У 1877 році його арештували у Львові разом з І. Франком за пропаганду соціалізму. Згодом став адвокатом у Львові, участі в громадському житті не брав.

клерикальної а шляхотським презирством пересякненої польської літератури – все це, разом взявши, не допустило би до цього, щоби зерна прогресу, кидані Драгомановом на галицьку ріллю, пустили коріння і видали бажані плоди.

Лише незвичайний гарт і неустрашимість цих перших Драгоманівців зробили неможливе – можливим, а грімке слово І. Франка у прекрасній поетичній формі – мусіло стрясти бодай молодшими, ще нескорумпованими Галичанами, а що найважніше – воно дісталось і під сільські стріхи, до сердець тяжко робучих і страждучих селян.

Саме теоретизовання не допомогло б богато, якщо великі ідеї не були би вбрані у чарівну форму поезії, яку їм надав такий талант, такий могутчий властелин українського слова, яким був Іван Франко.

Якщо не він станув би на службу цим ідеям – розвіє культури, та розбудження класової свідомости у галицькій робучій класі опізнилибися може були і о цілого півстоліття!

І тут – через звичайну *assotiatio idearum* прокидуєсь у мене ось яка думка:

Що би сталось взагалі з західноукраїнською віткою великого українського народу, якщо би у вересні 1939 року не обсадила майже цілої її території Радянська Влада своєю армією, не зліквідувала польсько-єврейсько-українського діличівства та польського осадництва і не перейнявши в свої руки дійсної і реальної боротьби з темнотою і анальфаетизмом?

А вшехпольська навала з діличами і бюрократами на чолі ішла вже цілою форсою і без всяких обслонок просто на знищення взагалі усього українського елементу, а великопольська письменниця Коссак-Шуцка, авторка «Кржижовцув» кричала мало не захрипла на цілий голос: «Ми мусіли маць Подоле!».

Університет у Львові приймав у ряди свої лише незначну частину українських студентів, еще цілком молодих судіїв Українців (та інших урядовців Українців) усувано з посад, а нових посад Українцям не надавано; щоби зістати звичайними «лямпенпуццем» у малому місточку – треба було переходити разом з родиною на римо-католицьку віру, робітника Українця не приймає до фабрики, народні школи – польонізовано, а українські катедри на львівськїм університеті (а було їх за Австрії разом з доцентурами – 12) зліквідовано, тисячі українських товариств – розв'язано, а над прекрасною українською кооперативною організацією висів уже цілком видний меч Дамокля, який певно найдалі до двох літ – був би упав на них! Не говорю вже про конфіскати навіть таких творів – що як нпр. «Тарас Бульба» – появились були вже і в польськїм перекладі! Окружний суд в Чорткові – цілком доптаючи закон – поконфіскував сотки давних українських творів, навіть таких, як «Чорна Рада», що була призначена яко обов'язкова лектура для шкіл!

Стодвайцятьтрета стаття Сталінської конституції забезпечує свободу віровідправлення релігійних культів. Але польськїй дуже релігійний католицькїй уряд зруйнував (переважно динамітом!) більше як 140 православних церков на Холмщині, а румовища заоферував Евреям до закупна. Але власне єврейське почуття приличности не дозволило Евреям прийняти таку оферту. На Поліссю – як це представила Ванда Васілевська в одній своїй повісти – діличі захопили навіть риболовство на ріці Прип'яті в свої руки та загрозили селянам конфіскацією човнів та сітій...

І це лиш частина тих надужить, яких вже допустилася шляхотсько-буржоазійна банда на західноукраїнським народі і які ще йому грозили!

Але прийшли Радянці та дуже скоро зліквідували польсько-буржоазійні надужиття, а до виконання нових, вже плянованих – не допустили. І «Тараса Бульбу» не лиш читаєм, але і на сцені бачимо, а шість разів на тиждень бачимо як сотки хлопців і дівчат таки в мужицьких убраннях біжать з пачкою книжок під пахою на педагогічні курси, щоб за пару літ нести просвіту і у найдальші гірські закутини.

І поміж Драгомановим та І. Франком були нераз непорозуміння – як це впрочім нераз буває і в найбільше дібранім до себе подруж'ю. Але тут не було подруж'я, тут був такий стосунок як між пильним, з повним довірям учеником а люб'ячим, п'ятнайцять літ старшим учителем.

А до того І. Франко жив в краю і бачив на власні очі відносини, які в нім панували, – наколи М. Драгоманов жив у далекій чужині, яко – як таких Герцен називав – «рефюже». З «прекрасного далека», навіт маючи таких вірних кореспондентів як М. Павлик та я, представляються дані відносини інакше, як для того, що сам безпосередно стремить у «круговороті злучаїв та подій», як це називав І. Франко. На тому тлі можуть та майже мусять повставати непорозуміння, а тло це було майже все політичне. Не зашкодить отже й застановитись, що таке та політика, про котру впрочім кожної днини і чуємо, і читаємо.

Отже, одна Енциклопедія називає політикою практичну діяльність, що має на меті здобути владу в державі, а бодай вплив на владу. А в ширшій розумінню називає вона так велику діяльність спрямовану на досягнення чогось у людській суспільности (державі, громаді, товаристві, тощо).

Ту першу практичну діяльність можна взагалі називати вulgарною політикою, не маючи впрочім найменшого заміру її зневажати або легковажити.

І власне таким vulgарним політиком Іван Франко не був, так як він – великий поет і естет – дивився на всьо з вищого становища, а затим ішло, що многих дрібниць не добачав, дрібниці, які в практичній, vulgарній політиці грають нераз незвичайну ролю. А один німецький письменник так і каже виразно: «Der Dichter steht auf einer höheren Warte, als auf den Zinnen der Partei!»*. Це значить: «Поет стоїть на вищій вежи, аніж високі партійні дахи».

Алеж якої сильної, могутчої зброї достарчав він своїми творами практичним політикам, організаторам, пропагандистам!

Можна би назбирати цілий томик його високомистецьких творів, що й доси своїм палким словом загривають не лиш українську молодь, але і розігрівають старших, тяжким життям приголомшених людей і додають їм сили до роботи, до боротьби за благо робучої а терплячої кляси, та на благо цілого українського народу взагалі!

І не забуваймо не лиш на його грімких завзятих «Каменярів», на його голосом ветхозавітного пророка звучачого поклику: «Обриваються звільна всі пута», але і на його такі поезії, що стали вже народними піснями як «Який то вітер», «Не пора!», «Розвивайся ти, високий дубе» та «Гей у Січ!»

* Глудз: Поет стоїть вище за політичні інтереси (нім.).

Ось возьмім на увагу, хочби цю першу з його поезій, що стала у Східній Галичині просто гимном робучого класу:

Який то вітер шумно грає
Від Сяну, Прута до Карпат?
Яке то диво визирає
Із тих нужденних хлопських хат?

І на це запитання відповідає поет:

Ми є ті, що вас всіх кормимо
За всіх вас терпимо;
Ми ті, що гнулися, як лози
Були покірні як вівця,
Котрим неволя, кров і сльози
Ще не доїхали кінця.
Ми ті оферми ті рекрути,
Гарматне м'ясо на війну,
Ті, що їх кривда й голод люта
Жене за море, в чужину.
Ми ті, котрим заперті двері,
Запертий до свободи шлях,
Ми маєм права на папері
А обов'язки на плечах.
Та вже не довго цеї муки!
Нам час не датися на глум:
Здіймуться дружно хлопські руки
І просвітліє хлопський ум.
Ми хочем вчитись, поступати,
Бо кривда є сестрою тьми –
Для себе хочем працювати
І бути люди між людьми!

На скільки то тисячах віч і зборів, підчас кільки соток масових походів греміла отця палка пісня, що запалювала серця горячішим полуменем, ніж би це могли зробити не знать як горячі промови звичайних «політиків»!

Подібну ролю й відограла Франкова пісня «Не пора!». Лучалися навіть і ось які куріози:

В першій половині 30-тих років цього століття устроїли були попи у Львові величезну, масову маніфестацію мабуть у честь «царя Христа». Щонедільних відправ по церквах було їм замало: вони хотіли масовим клерикальним святом у столиці краю не лиш закріпити, але еще й поширити свій вплив на народні маси, подаючи їм еще кріпшу, в десятеро збільшену дозу звісного «опіюму».

Але і «маси» зуміли отцю нагоду добре використати і на велике здивовання і попів, і поліції, і придивляючоїся з боку тій маніфестації польської буржоазії. Ті народні товпи, уставлені в порядку чвірками, не співали яких би то не було побожних пісень,

але грімко гукали Франкової пісні «Який то вітер» та «Не пора!», а ще й до того «Ми гайдамаки, ми всі однакі» Осипа Маковей¹.

А поліція була цілком безрадна, бо преці годі було розганяти клерикальну маніфестацію устроєну у честь Ісуса Христа!

І вірш І. Франка «Розвивайся ти, високий дубе» став дуже популярною пісню серед робучих мас Західної України – дарма, що вона менше надавалась до походів, бо її арія не була зкомпонована на маршевий лад.

Але не менш популярною став у нас один вірш І. Франка так і призначений до голосного читання та до деклямації. Говорю тут іменно про його поезію, друковану первісно у Коломийськiм «Поступі». Не є це поетичний твір призначений для мистецьких смаків, але є це в поетичній, популярній формі поданий просто poradник для нашого робучого, сільського народу, представляючий затії його головного ворога та поясняючий, в який спосіб треба проти цих його затій боротися.

Цей ворог – це польська шляхта, котра в ось який спосіб звертається до Русинів, як еще донедавна галицькі Українці себе називали:

«Заберу вам вашу землю і ліси і ріки,
Будете ви в своїм краю жебрані на віки
Та ще того мені мало: де будуть зарібки
Дам Мазурам, дам Хорватам, а вам ані дрібки.
Ваші внуки без просвіти в темноті сиділи
Та цей того мені мало: втопчу вас в калюжу
На весь світ вас як «дзіч» руську обплюю й спалюжу.
Та ще того мені мало: я цей вашу душу
Зломлю, спідлю, опоганю, до покори змушу.
Заберу вам вашу гідність і почуття чести
І будете з рабським сьміхом мої сліди мести.
Настановлю вам депутатів з хрунівської ласки.
Відберу вам усі права – лишу обов'язки.
Оттак своє пановання утверджу, як камінь,
Та від «моржа аж до моржа» на вік віков амініь».
Ударили гайдамаки в голоснії дзвони:
Чи чуєте добрі люди тії відгомони?
А як може хто не чує, тверду шкіру має,
Бо не словом але ділом ворог нам діймає.
А хто чує най працює, рук не покладавши,
Бо що нині занедбаєм, пропаде на завше.
І ніхто най не говорить: «своїм богом піду»,
Як вояки на команду ставайте до гліду!
Бо слабого, ще самого «заклює» й вороння;
Лиш громада, товариство його оборона.

¹ Осип Маковей (1867–1925) – український письменник, літературний критик, журналіст, громадський діяч. Був одним із редакторів «Зорі» (1894–1895), «Літературно-Наукового Вістника» (1898–1899), газети «Буковина» (1898–1899). Приятель І. Франка – про їхні взаємини дивись: *Semper magister et semper tiro: Іван Франко та Осип Маковей / упоряд. Н. Тихолоз. – Львів, 2007. – 172 с.*

І ніхто най не говорить: «Обійдись без мене!»
Як у брата горить хага й на твою пожене».

І даліше радить поет:

«Тримайтеся, люди добрі, одної присяги!
Най відважний боязливим додає відваги.
Тільки зрадник, запроданець, підлиза, п'яниця
Най не сьміє на порозі вашому явиться.
Най не має в вас привіту, ні слова пошани,
Поки щиро не покаєсь, від зла не відстане.
А хто каятись не хоче і в злім даліше пацька
То най того побиває погорда громадська!»

Ось так учив Іван Франко в популярний спосіб, коломийковим віршом своїх братів, тяжко робучих селян, як карно і солідарно боронитись від чимраз гострійших зазіхань польської шляхти. А треба знати, що це було написане ще за пановання Австрії, котрої цісар (цар), щоби позбутись клопоту, віддав тій шляхті на поталу чотири мільйони українського народу, та щоби в цей спосіб заткати шляхті пельку.

Не диво, що і я, зіставши в 1907 році послом до австрійського парламента, уже першу мою промову виголошену 22 липня 1907 року звернув дуже гостро проти польської шляхти та закінчив ту промову окликом: «Проч зі шляхтою, проч з її посіпаками!».

А як польська шляхта ще під Австрією старалась так нищити український елемент – то можна собі уявити, що вона вже виробляла і ще більше виробляти хотіла, коли західні імперялістичні держави збудували самостійну Польщу, де та шляхта у злуці з рештою польської буржоазії мала безмежнеє право і навіть своїх власних законів не респектувала, коли ішло о це, щоби згнобити прочі, національні меншости, а цілому пролетарятові, навіт власному, відобрати всяку можність оборони та боротьби о кращу долю. Польська поліція усе стояла на услугах буржоазії і відповідала крісовими кулями навіт на проби звичайних страйків, викликаних незвичайним визиском робітничої кляси.

У поетичних творах Івана Франка можна винайти сотки таких цитатів, таких як німець каже «летючих слів» – які можна признати важними порадами і вказівками що робити, як працювати, щоби покращала доля робітного народу.

І так нпр. каже він в однім місци:

«Не жертви треба днесь, а бою з злом!
Побіди не виборюєсь відразу;
А треба в скварі, в стужі йти пішком,
Без стежки, кладки, перелазу;
Без слів шумних, а то й без слави і заплати
Тра вміти жить тепер, а не вмирати!»

Так власне було і з ним самим, коли галицькі, українські – як їх звав Драгоманов «песиголовці» не хотіли йому дати навіт цієї мізерно оплачуваної редакторської роботи,

так, що він мусів іти – щоби з сім'єю не умерти з голоду «у найми у сусідів». Але й працюючи у чужій пресі, він ні на хвилину не кривив душею, але хоч і чужою мовою ширив він свої задушевні думки.

Коли – вже у старшій віці, коли недуга сильно підкосила його сили – просили його приятелі, щоби написав свої спомини, то він яко відповідь на це почав перекладати свої статті написані первісно чужою мовою і видав таку першу збірку цих перекладів в році 1914-ім власне під назвою: «В наймах у сусідів»¹. У вступі до тої збірки каже І. Франко, що одному такому приятелеви відповів він ось що: «Писати спомини, особливо в моїм стані, коли й писати не можу своїми руками, діло зовсім не легке, а для мене тим більше не на часі, що головна частка мого життя була присвячена літературній праці, поза якою для споминів лишається дуже небогато. Натомість плоди тої літературної праці мені доводилось розсипати по так многих так різнородних видавництвах, що зібрати бодай важнійше з них і подати до прилюдної відомости нашої ширшої громади мені видається ділом далеко важнішим, ніж написання хоч би й яких займавих спогадів».

Так отже у тій збірці перекладів є поданих 46 його статей, помічених попередньо переважно у справді демократичнім «Кур'єрі львовським» та в «Пржегльондзе сполічнім», видаванім «людовцем» Болеславом Вислоухом.

Всі ці статті – і тепер еще дуже важні та інтересні, і для проби подам тут ось який уступ з його статті «Земельна власність в Галичині»:

«Бувають традиції, з якими абсолютно треба зірвати, як приміром відвічна традиція визиску людської праці та користаня з людської темноти та легковірности. Реформа, коли має досягнути свою мету, мусить бути виразом некласових інтересів, ані, тим менше, класової безвихідности, але загально-народної синтези, мусить бути основана на одинокій широкій підставі. Земля, на якій жиє народ, повинна бути збірною власністю того народа.

Це домагання оправдане, бо земля, на якій по старій приказці всі ми гості, не може й не повинна бути приватною власністю в дусі римського права.

Це, що мусить бути невід'ємною підставою життя та розвою будущих поколінь, не може опинитися без обмежень у руках одиниці «cum jure utendiet abutendi» (з правом уживання і надуживання). Народ, що допускає до цього, сам підкопує підставу свого буття. Та коли ні один член народа не має права виключно для себе жадати того, на чім він тільки часовий гість, то натомість кождий член народа вроджений на тій землі, має право жадати свобідного доступу до користання з її природних творчих сил, має право й обов'язок працювати на тій землі і вживати вповні плодів своєї праці. Народ, котрий у тім огляді упосліджує та видідичує хочби найменшу часть своїх членів, – приготує сам для себе елементи розкладові, підкопує свою будущину».

¹ Йдеться про видання: В наймах у сусідів. Збірник праць писаних польською та німецькою мовами в перекладі з поясненнями та додатками автора. – Том перший: Статі на суспільно-політичні теми (популяція, репрезентація, індемнізація), писані в рр. 1886–1890. – Львів, 1914. – (Серія: «Писаня Івана Франка. Том VII»). Далі зацитовано фрагменти з передмови І. Франка до цього видання і статті «Земельна власність у Галичині» (С. 44–77).

Так і є, а вже найшкідливішою була традиція, що хтось може мати претенсію, щоби другі люди («ближні») на нього задармо працювали, а як пізніше зноситься ту безглузду претенсію, то щоби йому ще за знесення того безправства заплатити!

А так було власне зі знесенням панщини в Галичині, де за знесення її мусів край – отже передовсім селянин – заплатити панам-дідичам так звану «індемнізацію», то є винагороду за це, що вже пани-шляхтичі не будуть мати на будуче права рабувати у селян їх дармової праці на них, то є панів!

Так ясною є ця справа, а преці пани при помочи ріжних крутіств видусили, як це виказав І. Франко в своїх знаменитих статтях про «індемнізацію» аж стодев'ядеятьдевять мільонів чотиреста вісімдесять два тисячів та вісімсот трийцять чотири злотих за знесення панщини!

Цеж преці чиста нісенітниця, щоби розбійникові платити за це, що вже на будуче не буде смів рабувати.

І булоби далеко льогічнійшим, якби було обчислено, кільки вартною була та праця, яку «забездурно»*, бо на панщині селяни виконали були на панських ланах, хоч були лише за австрійських часів, то є від 1772 року до мая 1848 року. Та якщо би за це зажадано «індемнізації» від панів на річ селян. Очевидна річ, що така «індемнізація» не могла би бути інакше оплачена, як лише у формі признання панських земель на власність селянам. Одним словом: земля мусіла бути відобрана від дармоїдів, визискувачів, а віддана в руки тих, які доси на цих дармоїдів «забездурно» працювали.

Однакож традиція в думанню має таку силу, а ще більшу силу мали пани шляхтичі у Краєвім Соймі та в державній раді, що цим панам і мільони індемнізаційні признано, тай еще і панські, потомства цілих поколінь просяклі землі полишено в руках тихже панів-шляхтичів!

Но – і нащо признано? Чиж на те, щоби відтепер вже ті пани самі зі своїми жінками і дітьми на цих грунтах працювали?

В жадний спосіб! Ні! Вони і не думали про це, щоби самим вийти з плугами в поле, або станути в жнива з косами до косовиці. Вони полишились і надальше в своїх у вигідних дворах, але селяни, ті ще недавні панщизняки мусіли самі, добровільно, а радше гнані голодом вийти на панські лани і просто за песі гроші і дальше працювати на панів. Були це й справді песі гроші, бо коло 1902 року, коли вибухли селянські страйки, плачено на панських ланах біля 20 грейцарів за працю від досвіта до сумереку на власнім харчи, а еще перед вибухом польсько-радянської війни плачено на панських ланах по 80 грошів до одного злотого також за цілоденну тяжку роботу і на власнім харчи.

Була це очевидно давна панщина, хотя й замаскована в новій формі. Тай інші обставини, які супроводжали цю даремщину пригадували вповні давні панщизняні часи.

Ось возьмім лише для прикладу барона Гороха зі Старого Гвіздця коло Коломиї, потомка панського гетьмана Яблоновського, якого пам'ятник (за гроші родини) стоїть еще й доси у Львові.

* Це дуже миле слово покійного журналіста Ос. Назарука, який кидав тим словом передовсім в очи селянам за те, що вони хотять дістати «забездурно» панські грунта. – *Примітка К. Трильовського.*

Коли цей Горох вийшов на поле до робітників, то всі мусіли скидувати шапки, а як ще і заговорив з яким – то мусів його ще в руку цілувати. А хто би цього не зробив – діставав від пана барона в лице. Правда, що нераз сягав до кишені і давав побитому п'ятку, але це не змінє суті річі, що були це й справді відносини, що нагадували панщизняні часи зперед 1848 року.

За наближенням Радянців, пан барон «удрал» в незнанім напрямі разом з жінкою, яка була впрочім далеко більше людяна від нього.

Тупе припинання традиції доводить нераз до незвичайно чудовищних результатів – ось хочби у справах релігійних, до котрих вірующа маса просто жахається приложити хочби лиш звичайного скальпеля критики.

Ось возьмім для прикладу хочби християнську традицію про «гріх первородний». Тому, що десь, у якомсь раю якась парочка не послухала приказу бога та з'їла яблуко з дерева знання (так воно мабуть звалось) мають міліони їх потомків, що може ніколи взагалі не виділи на своїм життю яблука (як нпр. Негри з середини Америки), маршрутувати по смерті до пекла і там відвічно смажитись в огні! І це мав так розпорядити бог, про котрого попи учать, що є всемілостивий і всемогучий! А щоби його якось перепросити мав аж бідний Ісус з Назарету (котрого метрика взагалі дуже много дає до думання) згинуті серед мук на хресті і в цей спосіб освободити від відповідальності за цей страшний гріх з'їдження яблука, що його допустилися колись та непослушна парочка наших прародичів. Тай хто властиво мавби бути в такий спосіб уласкавлений? Лише самі християни, а всі прочі міліони чи квадріліони людий, що не зістали вихрещені мусіли тай доси мусять машерувати по смерті до пекла на віковічні муки!

Смерть на хресті була річ очевидна получена з великими муками, але чиж не згнуло на хресті й тисячі збунтованих староримських невольників (не більше невольних як були ними в Росії «кріпаки»), чимало наших козаків посадили польські шляхтичі та князь Меньшиков живцем на паль, – а чи так ще недавно не замучив на смерть Українку Ольгу Басарабову польський поліцайник Кайдан¹ ?

Ціла та традиція про «первородний гріх» є очевидячки в найвищим степни безглузна, але міліони людий тримаються її, виходячи мабуть з засади, яку висказав чеських поет Карель Гавлічек, а перекладавав Іван Франко словами:

«Воскресеніє твоє предивно!
(Вір в то, що розуму противно)»

«Каменяр» Ів. Франко, що так завзято боровся взагалі проти шкідливих традицій – цілком слушно звернувся проти традиції визиску чужої праці, зосібна проти того ви-

¹ Ольга Басараб (1889–1924) – українська громадянська і політична діячка, агітатор Першої жіночої чоти УСС, бухгалтер посольства України у Відні (1918–1923). Після ліквідації УНР 1923 році О. Басараб повернулася до Львова, стала членом Головної управи «Союзу Українок», співпрацювала з Українською військовою організацією, була зв'язковою полковника Євгена Коновальця. 9 лютого 1924 року була ув'язнена у підозрі шпигунства на користь Німеччині і перебувала в тюрмі, де її смертельно закатавав слідчий Лев Кайдан. За іншою версією, О. Басараб повісилася на рушнику на ґратах камери.

зиску, при помочи права власности на всяких обширах землі, справлюваної безплатно панцизнями, а пізніше нужденно платними робітниками, приневоленими до цього голодом.

А коли на цю справу дивитися просто, і не підлягаючи безкритично традиції, то вона представляється – при помочи аналогії ось як:

В глухому лісі нападає на подорожуючого розбійник і приложивши йому до грудий револьвер, рабує йому мошонку з грішми. Щоби на будуче людей охоронити від рабунку – треба передовсім забрати тому розбійникови револьвер, а його самого покарати.

Це, що пани дідичі платили працюючим на панській лані робітникам представляло певно не більше, як може лише десятку або й п'ятнадцяту властиву вартість свідченої тими робітниками праці. Решту, то є дев'ять чи й чотирнадцять частий тої вартости, пан дідич просто рабував і то не в глибокімлієі, але все людно, на сонум, на «панській» лані. Що було тим револьвером, який він прикладав цим робітникам до грудий? Був ним власне той лан, і при його помочи рабував пан-дідич робітникам їх працю, грозючи їм смертю від голоду так, як розбійник грозить нападеному смертю від револьвєрової кулі.

Чи ж у виду цього не каже проста логіка, простий «хлопський» розум зконфіскувати панови-дідичеві цей револьвер і звільнити робітників від небезпеки голодової смерти? І власне цього жадав «каміняр» Іван Франко словами: «Земля, на якій жиє народ повинна бути збірною власністю всего народа!».

Один з наших істориків літератури каже про І. Франка: «Фильолог, історик, етнолог, соціолог, історик і методолог літератури, полеміст, фейлетоніст, ессеїст – одним словом був Франко всім, але передовсім був він поетом». Яко великий муж науки полишив він нам цінні свої многотомові праці. Тут належить межі іншим і велика збірка народних пословиць. Я сам був свідком, як він поодинокі пословиці, виписані на вузьких а довгих папірчиках причіплював – поазбучно – а шпильками до великих тектурових таблиць. Донерва так упорядковані, відписував їх на аркушах паперу і таку рукопис віддавав потім до друку.

Знаменитим – між іншими – його науковим твором була книжка під заголовком: «Панщина та її скасування 1848 р.». Той цінний його твір мав не лиш стисло научне, але і політичне значіння. Межі українськими послами до австрійського парламенту з моїх часів (1907–1918) не було ні одного, що бувби спосібний таку працю написати, хотя й були спосібні журналісти як Евген Левицький, Льонгин Цегельський¹ та В'ячеслав Будзиновський².

І тому до мого попередно висказаного погляду, що І. Франко не був політиком у вульгарнім значінню, мушу єще додати, що він не був політиком-тактиком. Однакож такі

¹ Льонгин Цегельський (1875–1950) – адвокат, публіцист і політик, діяч Української національно-демократичної партії, співредактор журналу «Молода Україна» (1900–1902), посол до австрійського парламенту (1910–1918) та галицького сейму (1913–1914). Після вибуху Першої світової війни член Головної української ради і Бойової управи УСС.

² В'ячеслав Будзиновський (1868–1935) – галицький політик, публіцист, письменник. Один із засновників Радикальної партії, редактор її органу «Громадського Голосу», один із організаторів Української національно-демократичної партії, посол до австрійського парламенту (1907–1918).

його статті, як про «індемізацію», про «пропінацію» та про «ліси і пасовиська», про «Земельну власність в Галичині» і многі многі інші давали надзвичайно много цінного матеріалу для наших звичайних, чи як я їх – без наміру обиди, назвав: вульгарних політиків.

В усякім разі був це великий «мінус» для справи робучої кляси у Сх[ідній] Галичині, що Іван Франко не дістався до австрійського парламента, де своїм знанням і незвичайними способностями був би певно брилював поміж українськими послами, лишаючи впрочім справу тактики другим. Та чиж і диво, що так сталось, коли короткозорі а злобні рутенські «песиголовці» його навіть до товариства «Просвіта» не хотіли допустити?

Та це річ звичайна! «Песиголовці», навіть «радикальні» (в роді звісного «Слона») навіть далеко менших від Франка – робітників (от хочби й мене) не допускали туди, хіба слиби вони найкористнійшу роботу могли виконувати. На щастя, Франкова головна сила лежала в поезії, бо він поетом, про якого говорить один з істориків нашої літератури, що такого поета зсилає доля народови лиш раз на сто літ.

І тепер власне його твори поширювані масово не лиш по цілій Радянській Україні, але і по цілім Радянськім Союзі у відповідних перекладах, виконують свою велику культурну місію, тай ще певно й сотки літ виконуватимуть...

Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка. – Фонди музею. – Група «Ор». – Інвентарний номер 1081. – Рукопис, автограф, чорне чорнило.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2015

Прийнята до друку 21.10.2015

IVAN FRANKO'S LETTERS & REMINISCENCES BY KYRYLO TRYLYOVSKYI

Yakym HORAK

*Lviv National Ivan Franko Memorial Literary Museum,
150/152, Ivana Franka Str., Lviv, Ukraine, 79001,
e-mail: yakym.horak@gmail.com*

This is the first-time full detailed compendium publication of all 26 extant Kyrylo Trylyovskiy's letters to Ivan Franko and his reminiscences about the writer. The materials presented and related newspaper articles allow tracing relationships between Kyrylo Trylyovskiy and Ivan Franko, covering their collaboration over 1882–1913.

Keywords: Kyrylo Trylyovskiy, Second Student's Pilgrimage, Mykhaylo Drahomanov, Mykhaylo Pavlyk, Ukrainian Radical Party, «The Narod» Newspaper, «The Khliborob» Newspaper, «The Hromada» Newspaper, viche [assembly], letters, reminiscences, «Vpered» poetry almanach, «Sich March», Lviv Ivan Franko Museum.

РЕЦЕНЗІЇ

ВІДНАЙДЕНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

[Дуркалевич В. У пошуках наративної ідентичності:
індивідуальний міф у творах Івана Франка, Анджея Хцюка і Бруно
Шульца. – Дрогобич: Коло, 2015. – 366 с.]

Художня автобіографічна проза доволі часто є предметом літературознавчих студій. Вікторія Дуркалевич осмислює у своїй монографії сегменти автотематичної творчості одразу трьох авторів, носіїв різних етнонаціональних та культурних ментальностей, життєтворчість котрих, однак, тісно пов'язана з Дрогобичем та близькими до нього місцевостями. Важливо, що дитячі роки Івана Франка, Анджея Хцюка й Бруно Шульца проминули на Дрогобицькій землі, усі троє в художній прозі зверталися до власних дитячих літ, і це дало авторці підстави об'єднати їхню творчість в один предмет монографічного дослідження.

Франко народився у Нагуєвичях, навчався в сусідній Ясениці-Сільній, у Дрогобицькій нормальній школі отців василіан, відтак у Дрогобицькій гімназії, що її закінчив 1875 року й тоді ж поїхав до Львова вступати до Львівського університету. Попри це, відносин із рідною стороною ніколи не поривав. Ба більше, в останні роки життя, живучи у Львові, гостро відчував глибокий зв'язок із отчим краєм, про що свідчать хоча б його нариси «Моя вітцівська хата» (1913) та «Коляда в Нагуєвичях» (1916). Прикметно, що автобіографічний дискурс оприявнюється в його творчості приблизно у 1878–1879 роках («Малий Мирон», «Оловець», «Schönschreiben» та ін.), тобто у 22–23-річному віці, поступово міцніє й звершується міні-циклом «Із моїх споминів» (1902–1903) та оповіданням «Під оборогом» (1905), коли зрілий письменник знову повертається до часів дитинства.

Бруно Шульц (1892–1942) – уродженець Дрогобича, єврей за походженням, писав польською та німецькою мовами. У монографії розглянуто його повісті «Цинамонові крамниці» (1933), «Санаторій під клепсидрою» (1935), оповідання, епістолярій і літературно-критичні нариси.

У таких творах Анджея Хцюка (1920–1978), польського письменника, котрий народився в Дрогобичі й емігрував до Мельбурна (Австралія), як «Атлантида. Розповідь про Велике Князівство Балаку» (1969) та «Місяцева земля. Друга розповідь про Велике Князівство Балаку» (1972), що являють собою діалогію, також присутній виразний автобіографічний наратив. Балак – не що інше, як наратив, розповідь, в якому оприсутнено власне дитинство письменника на дрогобицьких теренах. І Б. Шульц, і А. Хцюк звертаються до автотематичного дискурсу значно пізніше, ніж І. Франко, в доволі зрілому (40- і майже 50-літньому) віці.

Отож, монографія В. Дуркалевич досліджує творчість цілком різних письменників, кожен із яких, згадуючи й осмислюючи дитинство й ранню юність, шукає власну нарративну ідентичність і створює індивідуальний міф. «Запропоновані у межах цієї студії

інтерпретаційні категорії *життєва історія* й *індивідуальний міф*, – пише авторка, – дають можливість повторного повернення до символічної автобіографії І. Франка [...], не обтяженої драматургією “двійництва”, “аскетизму” чи “маскараду”. Наративістична перспектива дозволяє також наново звернутися до тріади І. Франко – Б. Шульц – А. Хцюк, проте не в аспекті протиставлення, але під кутом зору типології моделювання я-історій» (с. 25). Варто зауважити, що майже половину обсягу книжки (156 сторінок із 366) відведено творчості українського письменника.

Дослідниця бере до уваги ті Франкові оповідання й новели, що більшою чи меншою мірою є автобіографічними: «Малий Мирон», «Оловець», «Schönschreiben», «Микитичів дуб», «Борис Граб», «Мій злочин», «У кузні», «У столярні», «Гірчичне зерно», «Отець-гуморист» та «Під оборогом». При цьому розглядає їх не в порядку написання, а за віковим цензом героя-автора: від означення семіосфери батькової кузні – axis mundi («У кузні»), від усвідомлення світу, що може втратити свою рівновагу («Микитичів дуб»); через виправдання злочину й пекучої потреби публічної сповіді («Оловець» і «Мій злочин»); крізь освоєння й переживання іншого простору («У столярні»); через текстуалізацію особистої кривди («Schönschreiben», «Отець-гуморист»); до феноменології тексту культури («Борис Граб» та «Гірчичне зерно») і, нарешті, до уможливлення вічного повернення до щасливого дитинства («Під оборогом»).

Отже, на основі аналізу художніх текстів В. Дуркалевич окреслює символічну автобіографію І. Франка, чи, як сама зазначає, відтворює «процес реконструкції власної історії» письменника (с. 164). Застосовуючи біографічний, міфологічний, семіотичний, структурний, меншою мірою порівняльний методи дослідження, авторка монографії робить спробу показати пошук психобуттєвої ідентичності митця ab origine (від самого початку), від перших виявів Франкової самосвідомості, зафіксованих у мемуарному творі «У кузні». Як уже йшлося вище, усі твори письменника, що їх розглядає В. Дуркалевич, позначені більшою чи меншою мірою автобіографізму. Однак міні-цикл «Із моїх споминів» («У кузні», «У столярні», «Гірчичне зерно») є мемуарними ab definitio. Очевидно, що зрілий (46–47-літній) письменник на зламі століть відчув особливо гостру потребу повернутися до дитячих та ранніх юнацьких літ, «у модусі спомину» актуалізувати ті події, що особливо запали у пам'ять і душу, згадати тих, хто залишив незгладний слід у душі. Повернення до джерел, in illo tempore, пов'язано з потребою узагальнення й переосмислення життєвого шляху, акцентування на неперехідних аксіологічних цінностях, з усвідомленням швидкоплинності життя і водночас його вічної тривалості у Слові, врешті, з верифікацією самоідентифікації. Тим-то «мнемотопіка» (вітцівської хати, кузні, оборогу, шкільного та гімназійного класів, лугу, поля, лісу тощо) підноситься до рівня символу й міфологеми, вписується у широкий контекст мемуарної антропосфери, де поруч із «я»-Мироном – Борисом Грабом живуть батько, і шкільні товариші, й п'яний «професор», і Валько, й Софрон Телесницький, і учитель Міхонський, і старий Лімбах... Всі вони «вписані» в логосферу спогаду, розповіді, нарації.

Таких досліджень Франкового художнього доробку на сьогодні обмаль. Упевнений, що монографія дрогобицької дослідниці знайде своє місце в контексті сучасних літературознавчих студій, викличе зацікавлення серед науковців, викладачів, студентів,

учителів, усіх, хто цікавиться творчістю І. Франка, Б. Шульца та А. Хцюка. Можна закинути молодій авторці, що надто мало уваги відвела оповіданню «Злісний Сидір» (хай незавершеному, проте, на мою думку, знаковому, адже в ньому в символічному вимірі йдеться про зіткнення дитячої душі з таємницею вбивства, злочину, зла) чи не залучила до розгляду оповідання «Моя стріча з Олексою» (воно розпросторює виднокруги того-таки Мирона, Сторожа вселюдських морально-етичних цінностей). Можна дорікнути Вікторії Дуркалевич за не цілком точні переклади термінів. Наприклад, уже на с. 6 польські лексеми «opowiadanie» і «opowieść» перекладено як «оповідання», тим часом як контекст тут вимагає іншого: «На світі існує незліченна кількість *розповідей*» (opowiadania); «[...] немає й ніде не було суспільства, яке не знає *розповіді* [про щось/когось]» (opowieści) (йдеться про переклад польськомовної цитати з праці Р. Барта).

Проте ці зауваження не применшують уміння дослідниці вибудувати чітку концепцію та вправно в певному аспекті аналізувати художній текст. На сторінках книжки знайдемо чимало глибоких поетикальних інтерпретацій та влучних спостережень (особливо імпонують підрозділи, в яких розглянуто «У кузні» (с. 73–89), «Микитичів дуб» (с. 90–102), «Борис Граб» та «Гірчичне зерно» (с. 149–167). Монографія Вікторії Дуркалевич – цікаве дослідження і є вагомим внеском у вивчення художньої мемуаристики.

Микола Легкий

ЗМІСТ

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

<i>Андрій СКОЦЬ</i> . ФРАНКОВА ВЕСНЯНКА «ГРИМИТЬ! БЛАГОДАТНА ПОРА НАСТУПАЄ...» (незримі субстанції художності одного твору)	3
<i>Микола ЛЕГКИЙ</i> . РОМАН ІВАНА ФРАНКА «ПЕТРІ І ДОБОЩУКИ»: ПОЕТИКА, ЕСТЕТИКА, РЕЦЕПЦІЯ В КРИТИЦІ.....	6
<i>Володимир ПРАЦЬОВИТИЙ</i> . МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ВИМІР ДІЙОВИХ ОСІБ У МАЛЕНЬКІЙ ТРАГЕДІЇ «ЧИ ВДУРІЛА?» ІВАНА ФРАНКА.....	19
<i>Ірина ГОРОШКО</i> . «ЧУДОВА МУЗИКА ЛЮБОВІ»: АКУСТИЧНИЙ ЕФЕКТ У ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА.....	26
<i>Мирослава ДЕРЕВ'ЯНА</i> . «НА ДНІ» І «НА ВЕРШКУ»: ВИПРОБУВАННЯ ДУХА СВІТОМ (на матеріалі творів Івана Франка).....	33
<i>Ivan TEPLYU</i> . «THE DEDICATION OF IVAN FRANKO TO TARAS SHEVCHENKO»: HISTORY OF WRITING AND TRANSLATING	42
<i>Олег ВОЙТКІВ</i> . «ШТУКА ДОВОЛІ ШИРОКА І, СМІЮ ДУМАТИ, ІНТЕРЕСНА»: ШТРИХИ ДО ІСТОРІЇ НАПИСАННЯ ФРАНКОВОГО РОМАНУ «LELUM I POLELUM»	58
<i>Тетяна ТРАЧУК</i> . СЕМАНТИКО-ПОЕТИКАЛЬНИЙ АСПЕКТ КОЛЬОРИСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ОПОВІДАННЯ ІВАНА ФРАНКА «МИКИТИЧІВ ДУБ».....	64
<i>Михайло ЗУБРИЦЬКИЙ</i> . ПСИХОЛОГІЧНІ РЕМІНІСЦЕНСІЇ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА.....	74
<i>Тетяна БАВУС</i> . МОВНІ ОБРАЗИ ЛІСУ ТА ГІР У ПОВІСТІ ІВАНА ФРАНКА «ЗАХАР БЕРКУТ»	79

КОНТАКТИ. РЕЦЕПЦІЇ. ПАРАЛЕЛІ

<i>Ярема КРАВЕЦЬ</i> . ІСПАНОМОВНИЙ ІВАН ФРАНКО: КРИТИКА, ПОЕЗІЯ, ПРОЗА	85
<i>Роман ГОРАК, Богдан ЧУДІЙОВИЧ</i> . ФРАНКОВА СПРАВА У СОФІЇ	94

<i>Алла ШВЕЦЬ</i> . ЙОСИФ ЗАСТИРЕЦЬ – ДУХОВНИЙ ПОРАДНИК ТА ПОПУЛЯРИЗАТОР ІВАНА ФРАНКА У СВІТІ (до 100-річчя від часу висунення Івана Франка на Нобелівську премію)	104
<i>Галина ЛИШАК</i> . ПОВІСТЬ ІВАНА ФРАНКА «ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ОГНИЩА» : ОЦІНКИ ПИСЬМЕННИКОВИХ СУЧАСНИКІВ	119
<i>Наталя ТИХОЛОЗ</i> . «DELIRIUM DES ZEITGEISTES»: ІВАН ФРАНКО ТА АПОЛЛІНАРІЙ МАРШИНСЬКИЙ НА ТЛІ ДОБИ	127
<i>Олена ЛУЦИШИН</i> . ІВАН ФРАНКО ПРО ПЕТРА ОГІЄВСЬКОГО-ОХОЦЬКОГО, СЕМЕНА БЕНДАСЮКА ТА ГАННУ МОРДОВЦЕВУ	137
<i>ВАН Сяююй</i> . ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ТВОРІВ «ГЕРОЙ ПОНЕВОЛІ» ІВАНА ФРАНКА ТА «ДОСТЕМЕННА ІСТОРІЯ А-К'Ю» ЛУ СІНЯ (《阿Q正传》鲁迅)	149
<i>Роман ГОРАК</i> . УНІВЕРСИТЕТСЬКА СПРАВА МИХАЙЛА ВОЗНЯКА	156
<i>Святослав ПИЛИПЧУК</i> . «НЕЗВИЧАЙНО ЕНЕРГІЙНИЙ ТА СИМПАТИЧНИЙ ЧОЛОВІК...»: МИТРОФАН ДИКАРІВ У РЕЦЕПЦІЇ ІВАНА ФРАНКА	193

ПУБЛІКАЦІЇ

<i>Яким ГОРАК</i> . ЛИСТИ ДО ІВАНА ФРАНКА ТА СПОГАДИ ПРО НЬОГО КИРИЛА ТРИЛІОВСЬКОГО	199
--	-----

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Микола ЛЕГКИЙ</i> . ВІДНАЙДЕНА ІДЕНТИЧНІСТЬ [Дуркалевич В. У пошуках наративної ідентичності: індивідуальний міф у творах Івана Франка, Анджея Хцюка і Бруно Шульца. – Дрогобич: Коло, 2015. – 366 с.]	312
--	-----

CONTENTS

TEXT INTERPRETATION

<i>Andriy SKOTS'</i> . IVAN FRANKO'S SPRING SONG «HRYMYT'! BLAHODATNA PORA NASTUPAYE...» [IT THUNDERS! GRACIOUS TIME IS COMING...] (Invisible Substances of One Work's Artistic Nature).....	3
<i>Mykola LEHKYY</i> . IVAN FRANKO'S NOVEL «PETRIYI AND DOBOSHCHUKY»: POETICS, AESTHETICS, RECEPTION IN CRITICISM.....	6
<i>Volodymyr PRATSIOVYTYI</i> . MORAL-ETHICAL DIMENSION OF PERSONAGES IN IVAN FRANKO'S SHORT TRAGEDY «IS SHE MAD?».....	19
<i>Iryna HOROSHKO</i> . «THE WONDERFUL MUSIC OF LOVE»: ACOUSTIC EFFECT IN IVAN FRANKO'S PROSE.....	26
<i>Myroslava DEREVYANA</i> . «IN THE LOWER DEPTHS» AND «AT THE HEIGHT»: TESTING OF THE SPIRIT BY THE WORLD (based on Ivan Franko's works).....	33
<i>Іван ТЕПЛИЙ</i> . ФРАНКОВА «ПРИСВЯТА» ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКУ: ІСТОРИЯ НАПИСАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ	42
<i>Oleh VOITKIV</i> . «QUITE BROAD AND I DARESAY INTERESTING PIECE»: ON THE HISTORY OF WRITING THE NOVEL «LELUM AND POLELUM» BY IVAN FRANKO	58
<i>Tetiana TRACHUK</i> . SEMANTIC AND POETIC ASPECTS OF THE COLORISTIC PARADIGM IN IVAN FRANKO'S STORY «MYKYTYCH'S OAK TREE».....	64
<i>Mykhailo ZUBRYTS'KYI</i> . PSYCHOLOGICAL REMINISCENCES IN IVAN FRANKO'S WRITTEN HERITAGE	74
<i>Tetyana BAVUS</i> . THE LANGUAGE IMAGES OF FOREST AND MOUNTAINS IN IVAN FRANKO'S «ZAKHAR BERKUT».....	79

CONTACTS. RECEPTIONS. PARALLELS

<i>Yarema KRAVETS</i> . HISPANOPHONE IVAN FRANKO: CRITICS, POETRY, PROSE.....	85
--	----

<i>Roman HORAK, Bohdan CHUDIYOVYCH.</i> FRANKO'S CASE IN SOFIA.....	94
<i>Alla SHVETS.</i> YOSYF ZASTYRETS – A SPIRITUAL ADVISOR AND WORLD PROMOTER OF IVAN FRANKO (devoted to the 100 th anniversary of Ivan Franko's Nomination for the Nobel Prize)	104
<i>Galyna LYSHAK.</i> THE STORY «FOR THE HOME HEARTH» BY IVAN FRANKO : EVALUATIONS BY WRITER'S CONTEMPORARIES.....	119
<i>Nataliya TYKHOLOZ.</i> «DELIRIUM DES ZEITGEISTES»: IVAN FRANKO AND APOLLINARIY MARSHYNSKYI WITH THE REFERENCE TO THE EPOCHE.....	127
<i>Olena LUTSYSHYN.</i> IVAN FRANKO ABOUT PETRO OHIEVSKYI-OKHOTSKYI, SEMEN BENDASYUK AND HANNA MORDOVTSEVA.....	137
<i>WANG Xiaoyu.</i> ON A PROBLEM OF PSYCHOANALYTIC PARADIGM OF WORKS «THE UNWILLING HERO» BY IVAN FRANKO AND «THE TRUE STORY OF AH Q» BY LU XUN (《阿Q正传》鲁迅)	149
<i>Roman HORAK.</i> MYKHAILO VOZNIAK PERSONAL FILE AT UNIVERSITY.....	156
<i>Sviatoslav PYLYPCHUK.</i> «A MOST VIGOROUS AND INVITING MAN...»: MYTROFAN DYKARIV IN IVAN FRANKO'S RECEPTION	193

PUBLICATIONS

<i>Yakym HORAK.</i> IVAN FRANKO'S LETTERS & REMINISCENCES BY KYRYLO TRYLYOVSKYI.....	199
---	-----

REVIEWS

<i>Mykola LEHKYY.</i> RECOVERED IDENTITY [V. Durkalevych. Searching for Narrative Identity: Individual Myth in the Works of Ivan Franko, Andrzej Chciuk and Bruno Schulz. – Drohobych: Kolo. – 366 p.].....	312
--	-----